Tefsîr-i Kebîr

Mukâtil bin Süleymân

1

işaret

Tefsîr-i Kebîr

Mukâtil bin Süleymân

1

işaret

Bu eserin okuyucuya ulaşmasındaki "özel" katkılarından dolayı Dr. Servet Özel'e teşekkür ederiz.

لقوم يتفكرون

Düşünen bir toplum için...

MUKÂTİL BİN SÜLEYMÂN
(v. 150 h.)

TEFSÎR-İ KEBÎR

Tahkik: Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte

Tercüme: M. Beşir Eryarsoy

1. CİLT

işaret

İŞARET YAYINLARI: 108/1
Kur'ân Kitaplığı

Kitabın adı ve Yazarı
Tefsîr-i Kebîr — Mukâtil bin Süleymân

Çeviren
M. Beşir Eryarsoy

Redaksiyon ve Mizanpaj
Ertuğrul Özalp

Dizgi
A. Yücelen

Baskı-Cilt
Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.

Kapak
Yazıevi/Yusuf Kot

Mushaf Hattı
Kayışzâde Hafız Osman

Mizanpaj programı: QuarXPress
Karakter: Utopia
Punto: 12
Satır arası: 15.5
Dipnot kısmı: Auto

1. bsk. İstanbul 2006

ISBN
975-350-177-3 (Tk. no)
975-350-178-1 (1. cilt)

İşaret Yayınları
Ankara cad. 107/63 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 61-62-63
Fax: (0 212) 528 30 59

ÇEVİRİ HAKKINDA

Bismillâhirrahmânirrahîm

Lütfedip bağışladığı sayısız nimetleri ve bilhassa Kur'ân ve Kur'ân ile meşgul olmak nimeti dolayısıyla âlemlerin Rabbine, insana bilmediğini öğreten o kerîm Rabbe sonsuz hamd ve senâ...

Ümmete Kur'ân'ı aynen tebliğ, Rabbimizin âyetlerini beyân ederek ve Kur'ân'ı fiilen uygulayarak risalet vazifesini hakkıyla ifa ettiğine bütün kalbimizle şehadet ettiğimiz son rasûl ve nebilerin hatemi Muhammed Mustafa'ya, o'nun âline ve ashabına, mirasçıları olarak Rasûl'ün dînine ilmî mesaileriyle hizmetlerde bulunan, bu ilmi sonrakilere ulaştırmak için sa'y u gayret eden, cehd ve çaba gösteren geçmiş ve gelecek ilim adamlarımıza, bu ilmî mirası hayata hakim kılarak İslâm adaletini, huzur ve sükûnunu dünyanın dört bir yanına taşımak için canlarını, mallarını feda eden mücahid ve şehidlerimize, kısacası İslam'ı sonraki nesillere ve çağdaşları arasında duymayan ve bilmeyenlere ulaştırmak, onların bu yüce ve müstesnâ nimetten yararlanmalarına imkân sağlamak için sorumlulaklarını ifa etmek amacıyla gayret etmiş ve edecek herkese de salât ve selâmlar olsun...

Şu anda elinizde bulunan ve İslâm tarihinde yazılmış tam bir tefsir olarak bize kadar ulaşmış bulunan bu değerli tefsir ve müellifi Mukâtil b. Süleymân (h. 80-150) ile ilgili olarak Tefsirin başında bilgi verilmiştir.

Bu eserin bizce en önemli özelliği, günümüze kadar ulaşmış en eski ve eksiksiz, yani Kur'ân'ı baştan sona açıklayan bir tefsir olmasıdır. Bu sebeple İşaret Yayınları sahibi, değerli dostum, kardeşim İsmet bey, eserin tercüme edilmesi teklifini yapınca tereddütsüz kabul ettim. Çünkü İmam Şâfii'den tutun İbn Kayyim el-Cevziyye'ye varıncaya kadar ondan yeri geldikçe nakil yapmamış, açıklamalarına göndermelerde bulunmamış bir müfessir ve ilim adamı yok gibidir.

Özellikle Arabça'dan Türkçe'ye –özellikle de açıklamalarıyla birlikte Kur'ân âyetlerini– tercüme işiyle uğraşanlar bu işin ne kadar çok problem ve zorluklarının olduğunu bilirler.

Biz bu zorluklardan tek tek söz etmeyi bir kenara bırakarak, bu eseri tercüme ederken neler yaptığımıza, nelere dikkat edip neleri göz önünde bulundurduğumuza dair kısa bazı açıklamalar yapmak istiyoruz:

1. Esmâ-i Hüsnâ, meâl kısmında çoğunlukla aynen korunarak, bazan siyaktan anlaşılan bir iki kelime tefsir kısmına ilave edilerek terceme edildi. Meselâ:

O sözlerini işiten semî, hallerini bilen alîm'dir (Yûnus, 10/65) gibi.

Görüldüğü gibi burada "işiten" lafzı mana itibariyle bulunmakla birlikte lafzen de açığa çıkartılarak metnin anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışılmıştır.

2. Bazı hallerde mana itibariyle meâlde münderic olduğu için, tefsirde asıl itibariyle var olan bir-iki kelimenin anlamı tekrardan kaçınmak amacıyla ayrıca verilmemiştir.

3. Müfessir'in açıklamalarına çok gerekli haller müstesnâ –dipnotla dahi olsa– müdahalede bulunulmamıştır. Yani, ilmî açıdan yerinde görmediğimiz, herhangi bir mülahaza ile büsbütün katılamadığımız hususlarda kendimize ait notlar düşmek yolunu seçmedik. (Sık sık, "Bu âyet falan âyet tarafından neshedildi" şeklindeki ifadeler buna örnektir. Bununla birlikte, ilk müfessirlerin "nesh" kavramını tahsîsi, takyîdi... de kapsayacak şekilde geniş bir çerçevede kullandıkları bilinen bir husustur. Örnek olarak Hûd, 11/15 ile ilgili açıklamalarına bakılabilir.)

4. Müstensihten, muhakkikten ya da mürettipten kaynaklanan, fark edip tahkik edebildiğimiz bir takım okuma hataları düzeltilmeye çalışılmış ve yapılan düzeltme, kaynağı ya da gerekçesi ile birlikte notta belirtilmiştir. Bununla birlikte hata olduğu bizce belli olmakla birlikte, tashih imkânı bulamadığımız yerlerde tercemeyi aynen sunmakla beraber, buna da kısaca dikkat çektik.

5. Açıklamaları yapılmış Kur'ânî lafızlar, Türkçemizde de aynen ya da yakın söyleyiş ile kullalanılıyor ise ya da kullanılmamakla birlikte Kur'ân ile meşgul olanların aşinalığı varsa, çoğunlukla o söyleyişi koruyarak Mukâtil'in açıklamasını verdik. Bu yolla okuyucumuzun Kur'ânî lafızlara –bu çerçevede dahi olsa– aşina olmasına yardımcı olmaya çalıştık: "...âyetlerimizle, el ve asa (gibi mucizelerimiz) ile...; melesine, kavminin eşrafına... (Hûd, 11/96-97) gibi.

6. Tefsir yapılırken kullanılmış âyet lafızlarını –akıcılığı bozmamak için– çoğunlukla tekrarlamaya gerek kalmayacak şekilde çevirdik; el-İsrâ, 17/2 gibi.

7. Arabça ile Türkçe arasında cümle kuruluşu bakımından önemli farklar bulunduğundan, tercüme edilen asıl metne göre takdim-tehirlerin olması kaçınılmazdır.

8. Bazı hallerde nahiv kurallarına göre anlaşılan cüz'î bir takım vurguların, kısmen ya da tamamen yansıtılamadığı yerler de olmuştur. Meselâ, nekra [berlirtisiz] olan bir isim bazan belirtili, hal olan bir kelime bazan sıfat gibi tercüme edilebilmiş; ya da bu gibi incelikler bazan büsbütün atlanmış olabilir. Ancak bütün bu hallerde –mümkün olabildiği kadarıyla– anlam ihlali ya da kaybı olmamasına özellikle dikkat edilmiştir.

9. Bazı hallerde, yani yapılan tefsirin Kur'ânî lafzın anlaşılması için gerekli açıklamaları ihtiva etmediğini gördüğümüz yerlerde, genellikle meâl bölümünde parantez içinde bir iki kelimelik meâl-açıklama koyduk. Böylelikle okuyucunun, kısa açıklamalarla yetinmek istemesi halinde başka bir kaynağa başvurmasına gerek bırakmamaya gayret ettik.

10. Âyetlerin meâli bizim tercih ettiğimiz şekilde değil de Mukâtil'in yaptığı tefsir ile uyum arz edecek şekilde yapılmışıtır. Böylece tefsir ile meal arasında bir kopukluk olmamasına çalışılmıştır. Örnek: el-Enbiyâ, 21/106.

11.Tekrarlar da dahil olmak üzere mümkün mertebe Mukâtil'in Tefsiri aynen terceme cihetine gidilmiştir. (el-Enbiyâ, 21/107 gibi.)

12. el-Ferrâ (bkz. es-Sâffât, 37/83, 89, el-Hacc, 22/29, 36), Ebû Ubeyde (el-Hacc, 22/8), Ebu'l-Abbas Sa'leb (el-Enbiyâ, 21/88, er-Rûm, 30/5, es-Sâffât, 37/83 gibi) ve benzeri Mukâtil'den sonra yaşamış ilim adamlarından yapılan nakiller, açıkça anlaşılacağı gibi Mukâtil'in değil, sonraki ravilerden birisinin ilaveleridir.

13. Tefsirî ibarenin çevirilmesi halinde eğer –kaçınılmaz olarak– aşağı yukarı meâldeki ibare ortaya çıkacaksa, tefsirî ibarenin tercüme edilmemesi cihetine gidilmiştir. Çünkü bu ayniyle tekrar olacaktı. (Örnek: el-Ankebût, 29/19'un son bölümü.) Ancak şunu da belirtelim ki, böyle bir tasarruf cihetine gitmekten azami ölçüde kaçınmaya çalıştık, zaten bu tür yerlerin yekûnu da oldukça azdır.

14. Mukâtil sık sık "buyrukta takdim vardır" anlamında "fi't-takdîm/fîhi takdîm" gibi deyimler ile "buyrukta hazf edilmiş, yani ifade edilmeyip belirtilmemiş ifadeler vardır" anlamında "fîhi idmâr" gibi deyimler kullanmıştır. Bunların ayrıca açıklayıcı bir tarafı bulunmuyorsa, tercümenin akışını olumsuz bir şekilde etkilememesi için ayrıca tercümeye yansıtmadık.

15. Muhakkikin sûre başlarına eklediği sûreyi tanıtıcı/özetleyici bilgiler ile tahkik gereği düştüğü ve nüsha farklarına dair notlar da aslı etkileyici görülmediği sürece tercüme edilmemiştir.

Yüce Allah'tan amellerimizi –bütün kusurlarıyla birlikte– en güzel şekliyle kabul buyurmasını, dünya ve âhirette ecirlerinden mahrum buyurmayıp sonsuz lütuf ve keremiyle mükâfatlandırmasını niyaz ederiz.

Şüphesiz ki O, duaları işiten ve kabul buyurandır.

O'na sonsuz hamd ve senâlar, Rasûlü'ne kesintisiz salât ve selâmlar...

M. Beşir ERYARSOY

İÇİNDEKİLER

Mukâtil b. Süleymân

MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN

MUKÂTİL'İN HAYATI ve ESERLERİ[1]

Adı Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr[2] el-Belhî'dir. Ezdlilerin mevlâsıdır.[3] Künyesi Ebu'l-Hasen'dir.

Zehebî, biyografisinde ondan, "Müfessirlerin büyüğü Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî" şeklinde sözetmektedir.

Mukâtil, Horasan bölgesinin bir şehri olan Belh'te dünyaya geldi. Kaynaklar onun Basra'da hicrî 150 yılında vefat ettiğini belirtmişler, ancak hangi yılda doğduğundan sözetmemişlerdir.[4] Rivâyetlerden,

---

1 Muhakkikin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'de Mukâtil b. Süleymân ile ilgili yazdığı dört bölümlük uzunca girişi, kısaltmak suretiyle aldık. (Redaktör)

2 Kaynakların çoğu adının Mukâtil b. Süleymân olduğunu belirtmekle birlikte dedesinin adını vermemektedir. Bunu böylece bildiren kaynakların bazıları: İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih,* V/354; er-Râzî, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl,* IV/355, Hind baskısı; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ,* II/115; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ,* VI/65; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl,* III/196.
Dedesinin adının "Bişr" olduğunu belirten bazı kaynaklar: el-Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdad,* XIII/160; el-Makdisî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* (yazma 10. cild). Dedesinin adının "Beşîr" olduğunu belirten bazı kaynaklar: *Vefâyâtu'l-A'yân,* V/341; *Tehzîbu't-Tehzîb,* X/279; Ziriklî, *el-A'lâm,* VIII/206; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn,* XII/317. Ben dedesinin adının "Bişr" değil, "Beşîr" olduğunu tercih ediyorum. Çünkü eski kaynaklar çoğunlukla harflere nokta koymayı ihmal ediyordu. Bu nedenle "Beşîr" adını noktasız olarak yazdıklarından "Bişr"e benzerlik arzediyordu. İbn Teymiye'nin *Fetâvâ*'sında (II/92), "Mukâtil b. Bukeyr" diye geçmekte ise de bu "Beşîr"den tahrif edilmiştir. Nitekim kaynakların çoğunluğu dedesinin adının "Bişr" değil "Beşîr" olduğunu belirtmektedir. Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân,* I/6'daki dipnot.

3 İbn Dureyd, *el-İştiqâq* –Tahkik: 'Abdu's-Selâm Hârûn– 501. Fakat İbn Dureyd'in belirttiğine göre, Esed b. Şerîk oğulları'nın Basra'da "Esed Oğulları Mahallesi" diye bilinen bir mahalleleri vardı. Ancak Basra'da Esed b. Huzeyme oğulları'nın mahallesi yoktur. Daha sonra şunları söylemektedir: "Onların mevlâlarından [azad edilmiş köle olarak kendilerine nisbet edilenlerden] biri de tefsiri bulunan Mukâtil'dir."
Mukâtil'in Belh'de doğup daha sonra Merv'e, oradan Basra'ya, arkasından da Bağdat'a gittiğini, daha sonra tekrar Basra'ya dönüp hicrî 150'de vefat edinceye kadar orada kaldığını bildiğimize göre, Mukâtil'in Esed oğulları'na velâ yoluyla bağlı oluşunun Basra'da gerçekleştiği görüşünü tercih etmekteyiz.

4 *el-Kâmil; Târihu Bağdad*; *Mizânu'l-İ'tidâl*; *A'lâm*; *Mu'cemu'l-Müellifîn.*

Mukâtil'in hicrî 80 yılında doğmuş olduğu kanaati ağırlık kazanmakla birlikte, bu tarihten önce doğmuş olması da mümkündür.

Mukâtil, hicrî 2. asrın ilk dilimlerinde vefat etmiş tâbiînin ileri gelen âlimlerinin bir çoğundan rivâyette bulunmuştur; Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (v. 104 h.); Atâ b. Ebî Rebah el-Mekkî (v. 114 h.) gibi.[5] Fakat onlardan yaptığı rivâyetler munkatı'dır. İbrâhîm el-Harbî bu hususta şöyle demiştir:

> Mukâtil, Mücâhid'ten hiçbir şey dinlememiştir, onunla karşılaşmamıştır. Ancak Mukâtil, ilim adamlarının tefsirle ilgili görüşlerini toplamış ve bunlara dayanarak –onlardan şifahen işitmeksizin– tefsir yapmıştır.[6]

Mukâtil, Belh şehrinde yetişti, sonra Merv'e gitti. Her ikisi de Horasan bölgesinin ünlü şehirlerindendir. Mukâtil'in yetiştiği ve kültürlerinden, dinî-mezhebî görüşlerinden etkilendiği bu ülke, doğunun en verimli ve en geniş ülkesidir. Sınırlarını kuzey-doğudan Mâverâu'n-Nehir, güney-doğudan Sind ve Sicistan ülkeleri, kuzeyden ise Harizm ve Türkistan'daki Oğuzların ülkeleri, güneyden ise Fârisîlerin diyarı [İran] teşkil etmektedir.[7]

Horasan hicrî 2., 3. ve 4. asırlarda İslâm ülkesinin fikrî hayatının en önemli merkezlerindendir. Burada pek çok büyük muhaddis, pek çok müfessir ve fakih yetişmiştir.

Grek uygarlığının bir merkezi olan Belh'te doğup yetişen Mukâtil, buradaki mabedleri gördü, dînleri tanıdı.

Ekumenikler döneminde Zerdüştlüğün kutsal şehri olan Belh'te –daha sonra– Kuşânîler kralları döneminde Budizm de yaygınlık kazandı.[8]

Arablar tarafından fethedilinceye kadar Belh'te Zerdüştlük, Budizm'in yanıbaşında yaşamaya devam etti. Bu iki din ile birlikte aynı

---

5 *Târihu Bağdad,* XIII/160; el-Makdisî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt.

6 el-Makdisî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl,* 10. cilt.

7 Corci Zeydan, *Târihu't-Temedduni'l-İslâmî,* II/50.

8 *İslâm Ansiklopedisi,* IV/78. Şunu da eklemektedir: "Burası eski Horasan vilâyetinin siyasî merkezi idi. Daha sonra burası Toharistan krallığının kültürel ve dinî merkezi haline gelmiştir."

zamanda Manilik ve Nesturî Hristiyanlığı da hayatiyetlerini sürdürüyordu. Bununla birlikte üstünlük Budizm'de idi. Ziyaretçiler her yandan buraya geliyordu, aralarında pekçok Çinli de bulunuyordu. Budist enstitüsü olan Nevbahar'a gelirlerdi ki burası büyük ve dehşet verici bir mabetti. Arablar tarafından fethedildiği günlerde Belh'te en büyük dinî mevki, Nevbahar'ın hizmetkârı Bermek'in idi. Abbasî vezirlerinin içinden çıktığı aile olan Bermekîler de bu din adamları ailesindendirler.[9]

Bu büyük Merv,[10] Horasan şehirlerinin en büyüklerindendir. Bu şehre nisbet, –gayr-i kıyasî olarak– “Merzevî” şeklinde yapılır. Merv ile Nisâbur arası 70, Merv ile Belh arası ise 122 fersahtır. Mukâtil Belh'den Merv'e geçmiş, orada ikamet edip oradan evlenmiştir.[11]

Mukâtil, Belh'e ve Horasan'a da nisbet edilmiştir. Biyografi kitapları ondan, “Mukâtil b. Süleymân el-Belhî,[12] el-Mervezî,[13] el-Horasanî”[14] diye sözetmektedirler.

Mukâtil zekâ, feraset ve bilgi sahibi harika bir kişi olmakla birlikte, etrafında olup bitenlerden de etkilenmiştir.

Mukâtil'in doğup yetiştiği Belh'in, çeşitli dînlerin kaynaştığı bir şehir olduğunu ifade etmiştik. Orada Zerdüşler, Budistler, Maniheistler ve Hristiyanlar vardı. Bu dînler Arab fütuhatı zamanına kadar –üstünlük her ne kadar Hindu Budistlerde ise de– komşu olarak yaşadılar.

Mukâtil, doğup yetiştiği Belh'ten Merv'e geçti. Horasan'da belli bir konuma sahip oldu. O kadar ki, Horasan emirleri ile onlara karşı ayaklananlar arasında barış görüşmelerinde aracılık yapıyordu.

Mukâtil daha sonra Irak'a geçmiş, Basra'da konaklamış, Bağdat'a

---

9 *İslâm Ansiklopedisi,* IV/79; “Belh” maddesi.

10 Bu yolla Merv er-Ruz'dan ayrılmak istenmiştir. Aralarında beş günlük mesafe vardır. *Merv,* çakmaktaşı olarak kullanılan “beyaz taş” anlamındadır.

11 *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt, Mukâtil'in biyografisi (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'deki el yazması).

12 *Tehzîbu't-Tehzîb,* X/279; Râzî, *el-Cerh ve't-Ta‘dîl,* IV/355; *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt; *el-A‘lâm,* VIII/206.

13 *Mu‘cemu'l-Müellifîn,* XII/317.

14 *Tehzîbu't-Tehzîb,* X/279; *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cilt; *Mu‘cemu'l-Müellifîn,* XII/317.

gitmiş, orada Hadîs rivâyet etmiş, sonra Basra'ya tekrar geri dönerek hicrî 150 yılında vefat etmiştir.[15]

Mukâtil'in hangi yılda doğduğunu kesin olarak tesbit edemediğimiz –ancak hicrî 80 yılında doğduğunu tercih ediyoruz– gibi, Irak'a hangi sene gittiğini de tesbit edemiyoruz.

Mukâtil, o dönemde Irak'ın ikinci önemli kenti olan Basra'da konakladı. Irak'ta çeşitli dînler, mezhebler ve görüşler bulunmaktaydı. Eski dînlerin bir yatağı idi. Süryanîler orada yayılmış ve İslâm'dan önce okullarını tesis etmişlerdi. Bu okullarda Yunan felsefesini, Fars hikmetini okutuyorlardı. Irak'ta İslâm'dan önce akîde konularında birbirleriyle mücâdele eden Hristiyan mezhebleri vardı. İslâm'dan sonra da Irak çeşitli türlerin bir karışımı olmaya devam etti. Orada pekçok fitne ve çalkantılar zuhûr etmişti. Siyasî ve akîdevî bakımdan birbirleriyle çatışan görüşler vardı. Şia oradaydı, –kırsal kesimlerinde– Hâricîler vardı, Mutezile oradaydı. Yine Irak'ta tâbiînin müctehidleri vardı. Sahabîlerin ilmini taşımaları; dinî ilimleri çok iyi bilmeleri sebebiyle onlara rağbet ediliyordu. Kısacası Irak'ta birbiriyle çatışan görüşler, mezhebler ve inançlar yaygındı.[16]

Ebû Hanife ile çağdaş olan Mukâtil Basra'da ikamet etmişti. Tartışma ve muhalif görüş sahiblerinin çoğu da Basra'da bulunuyordu.

Emevî ve Abbasîler döneminde Basra, Irak'ın en önemli merkezlerindendi. Basra ile Kûfe arasında büyük bir rekâbet vardı. Her iki şehrin de Mukâtil döneminde belirli özellikleri bulunuyordu. Basra tartışma ve kelâm ilmi, karşılıklı münâzara ve kıssa anlatımı ile öne geçmişti. Yine Basra'da pekçok fırka ortaya çıkmıştı. Mutezile'ye mensub en önemli fırkalar da Basra'da idi.

Mukâtil Basra'ya gittiğinde orası pekçok fırka ile dolup taşıyordu.

Hayatının son dönemini Irak'ta geçiren Mukâtil'in, –daha önce Horasan'da Emevî emirleriyle ilişkisi bulunduğu gibi– Irak'ta Abbasî halifeleri ile ilişkisi bulunuyordu.

---

15 *Târihu Bağdad,* XIII/169; *Tehzîbu'l-Kemâl,* 10. cild yazma; *Mu'cemu'l-Müellifîn,* XII/317.

16 Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe.*

Mukâtil Basra'dan Bağdad'a geçti. O sırada halifeliğin baş şehri olması hasebiyle, Bağdat'a göçedenler çoğalmıştı; bunların içinde birçok da âlim vardı.

Mukâtil Bağdat'ta ünlü birisi idi. Halifelerle oturup kalkar, emirler ona sual sorar, danışırlardı. Geniş bilgisi ve pekçok malumatıyla da ün salmıştı.

> Mukâtil'in sıfatlarla ilgili görüşleri etrafa yayıldı. Nihâyet halife Mukâtil'e sordu:
>
> — Bana senin (Allah'ı) teşbîh ettiğine dair haber ulaştı.
>
> — Hayır, ben sadece şunu söylüyorum: *De ki: "O Allah ki birdir. Allah ki sameddir. Doğurmamıştır, doğmamıştır, O'na bir denk de olmamıştır."* Kim (benim hakkımda) başka bir şey söylerse yalan söylemiş olur.[17]

Sonra Mukâtil Bağdad'dan Basra'ya döndü ve hicrî 150 yılında vefat edinceye kadar orada kaldı.[18]

Mukâtil'in Tefsir'inde, ashâb-ı kiram'dan Basra'da vefat edenlerin isimleri de zikredilmiştir.

Basra'da Esed oğullarının ayrı mahallesi vardı. Bunlar da Şerik b. Mâlik'in oğulları idiler. Mukâtil de Basra'da onların mevlâlarından [velâ akdiyle onlara bağlı olanlardan] idi.[19]

Mukâtil, hayatının ilk yarısını Horasan'da, ikinci yarısını da Irak'ta geçirdi. Başka şehirlerde de ikâmet etti. Ancak oralardaki ikâmeti uzun sürmedi.

MUKÂTİL ve HADÎS İLMİ

Hadîs âlimleri Mukâtil'i cerhetmiş; yalancılıkla ve Hadîs uydurmakla itham etmişlerdir. Bu nedenle de çoğunluk onu Hadîs rivâyetine ehil görmemiş ve ondan Hadîs almamışlardır. Bununla birlikte müfessirler arasında üstün bir konuma sahip olup, tefsir konusunda kendi-

---

17 *Tehzîbu'l-Kemâl; Tehzîbu't-Tehzîb.*

18 *Târihu Bağdad.*

19 İbn Dureyd, *el-İştikak,* Tahkik: 'Abdu's-Selâm Hârûn; *es-Sünnetu'l-Muhammediyye.*

sinden övgüyle sözedildiğinden, sika ve tanınmış pek çok kimse Mukâtil'den Hadîs rivâyet etmiştir.[20]

Mukâtil'in, Tefsiri'nde naklettiği rivâyetlerin çoğunlukla *Sahih*'de yahut da *Sünen*'lerde yer aldığını gördüm.

Mukâtil; Sâbit el-Bunanî, Sa'îd el-Makburî, Atâ b. Ebî Rebah, Atiyye b. Sa'd el-Avfî, 'Amr b. Şuayb, İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Ömer'in azadlısı Nâfi, Zeyd b. Eslem, Ensâr'ın azadlısı Şurahbil b. Sa'd, 'Abdullâh b. Bureyde, 'Abdullâh b. Ebî Bekr b. Enes b. Mâlik, Muhammed b. Sîrîn, Ebû İshâk es-Sübleyî ve Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'den rivâyet etmiştir.

Mukâtil'in, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî'den yaptığı rivâyetler hakkında İbrâhîm el-Harbî şunları söylemiştir:

- Mukâtil, Mücâhid'ten hiçbir şey dinlememiş ve onunla karşılaşmamıştır.
- Mukâtil çeşitli kimselerin tefsire dair görüşlerini derleyip topladı ve onlardan bizzat dinlemeksizin buna göre tefsir yaptı. Eğer herhangi bir kimse Ma'mer'in ve Şeyban'ın Katâde'den yaptığı tefsiri toplasaydı, buna göre tefsir yapması güzel olurdu.
- Ben kendi Tefsirime ondan (yani, Mukâtil'in Tefsiri'nden) herhangi bir şey sokmadım.
- el-Kelbî'nin Tefsiri Mukâtil'in Tefsiri ile aynı düzeydedir.

Mukâtil'den rivâyette bulunanlar arasında ise İsmâîl b. Ayyaş, Sa'd b. es-Salt, Süfyan b. Uyeyne, 'Abdu'r-Rahmân b. Muhammed el-Muhâribî, 'Abdu'r-Rezzak b. Hemmam, el-Velid b. Müslim, Ebû Nusayr Sa'dâl, İbn Sa'îd el-Belhî, Ebû Hayve, Şureyh b. Bureyd el-Hımsî, Ebû Nasr Mansur b. 'Abdu'l-Hâmîd el-Barudî, Ebu'l-Cüneyd ed-Darir, Ebû Yahyâ el-Hammanî, Bakıyye b. el-Velîd, Şebâbe b. Sevvâr, İmad b. Kîrat en-Neysabûrî, 'Abdullâh b. el-Mübârek, 'Abdu'r-Rahmân b. Süleymân (b. Ebi'l-Hûb), 'Abdu's-Samed b. 'Abdu'l-Vâris, Attab b. Muhammed b. Şevzeb, 'Alî b. el-Ca'd, Îsâ b. Ebî Fâtıma [İbn Subeyh], Îsâ b. Yûnus, Haremî b. 'Umâre b. Ebî Hanîfe, Hammad b. Muhammed en-Nevârî, Hamza b. Ziyad et-Tûsî, Nasr b. Hammad el-Verrâk, Yahyâ b. Şibl, Yûsuf b. Hâlid es-Sumnî, el-Velîd b. Merised el-Beyrûtî[21] bulunmaktadır.

---

20 Aynı yer.

21 *Tehzîbu'l-Kemâl,* (Mukâtil'in biyografi); *Mizânu'l-İ'tidâl;* Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ; Tehzîbu't-Tehzîb; Târihu Bağdad.*

Kimi güvenilir Hadîs âlimleri Mukâtil'den övgüyle sözetmiş ve onun konumunun yüksekliğini dile getirmiştir: İmam Şâfii şöyle demiştir:

> Her kim tefsirde derya kadar geniş olmak isterse, o Mukâtil b. Süleymân'ın ortaya koyduklarına muhtaçtır.

Süfyan b. Uyeyne, Meş'ar ile Hammad b. 'Amr arasındaki şu konuşmayı nakletmektedir:

> Meş'âr, Hammad b. 'Amr'a –Mukâtil'i kasdederek– şöyle sordu:
>
> — Adamı nasıl buldun?
>
> Hammad b. 'Amr da şöyle cevap verdi:
>
> — Eğer onun söyledikleri bir ilim ise, ondan daha âlim olabilir mi bilmiyorum.

'Abdullâh b. el-Mübârek de Mukâtil'in Tefsiri'ni görünce şöyle demiştir:

> Bu ne kadar büyük bir ilim, keşke bu ilmin bir de isnadı olsaydı.

'Abd b. Kesîr de şöyle demiştir:

> Allah'ın kitabını Mukâtil'den daha iyi bilen bir kimse kalmadı.

Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad şöyle demiştir:

> Mukâtil tefsirde el-Kelbî'den daha bilgilidir.

Bakiyye ise şöyle demiştir:

> Ben Şu'be'ye, Mukâtil b. Süleymân hakkında sual sorulduğuna pek çok kere şâhid oldum; fakat bir defa olsun ondan hayırdan başka bir şekilde sözettiğini duymadım.

'Alî b. el-Huseyn b. Vâkid el-Mervezî, Merv ahalisinden 'Abdu'l-Mecîd'den naklen şöyle demiştir:

> Mukâtil b. Hayyan'a sordum:
>
> — Ey Ebû Bestam! Sen mi daha âlimsin, yoksa Mukâtil b. Süleymân mı?
>
> Şöyle cevab verdi:
>
> — Ben Mukâtil'in insanlar arasındaki bilgisini, diğer denizler arasında yeşil deniz gibi gördüm.

Tefsirindeki ve diğer eserlerindeki aklî yöne gelince, o bu hususta gerçekten coşkun bir deniz gibi olup hep ilerdedir, kimse onu geride bırakamamıştır. İmam Şâfii'nin onun lehindeki şehâdetiyle bu böyledir.

Şâyet bizler Mukâtil'in mirasını ihmal edecek olursak, fikir ve uygarlık mirasımızdan önemli bir bölümü ihmal etmiş oluruz. Hatta aklî tefsirin ilk ürününü dahi ihmal etmiş oluruz. Oysa bu, diğer toplumların geçmişleriyle övündüğü ve geçmişlerinin kültürel mirasını canlandırmakta birbirleriyle yarıştığı bir zamanda yapılacak bir iş değildir.

MUKÂTİL ve KELÂM İLMİ

Sadece fırka ve mezheblere dair eserler Mukâtil'e, "Allah et ve kandır..." sözünü nisbet ederler. Böyle bir ifade Mukâtil'in Tefsirinde kesinlikle yoktur.

Bazı Kelâm imamları ile fırka ve mezheb tarihçileri Mukâtil'den övgüyle sözetmiş ve onu, sapıklık ve inkârın bertaraf edilip önlenmesi için bir temel ve dayanak kabul etmişlerdir.

Mesela Şehristanî, Mukâtil'i selef imamlarından birisi olarak kabul etmiş, onu İmam Mâlik b. Enes'le birlikte değerlendirmiştir. Şöyle ki:

> Hadîs ashâbından selef, Mutezile'nin, Allah'ın ilmi ve râşid imamlardan öğrenegeldikleri Sünnet'e muhâlefet konusunda ileri gitmeleri, Umeyye Oğulları'ndan bir topluluğun Kaderî görüşleri desteklemeleri, Abbasî halifelerinden bazılarının Allah'ın sıfatlarını nefy ve Kur'ân'ın mahluk olduğu hususundaki kanaatleri savunmaları karşısında, Âyet ve Hadîslerde bulunan müteşâbihler hakkında Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşünü sağlam delillerle ortaya koymada aciz kaldılar. Ahmed b. Hanbel, Dâvûd b. 'Alî el-İsfehanî ve selef imamlarından bir topluluk kendilerinden önce gelen Hadîs ashâbından olan Mâlik b. Enes ve Mukâtil b. Süleymân gibi mütekaddimlerin selef yöntemi üzerinde yürüdüler ve böylelikle selâmetli yolu izleyerek şöyle dediler:
>
> "Bizler Kitab ve Sünnet'te vârid olanlara îmân ederiz, te'vîle kalkışmayız. Bununla birlikte kesinlikle Yüce Allah'ın yaratılmışlardan hiçbir şeye benzemediğini de biliriz. Şunu da biliyoruz ki, hayâlimizde canlanan her şeyin yaratıcısı ve takdir edicisi O'dur."
>
> Böylelikle onlar teşbîhten alabildiğine sakınır ve çekinirlerdi. Nihâyet demişlerdir ki:

> "Yüce Allah'ın, *İki elimle yarattığım* âyetini okuyunca, elini oynatanın elini, yahut da *Mü'minin kalbi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır* Hadîsini rivâyet edince parmaklarıyla işarette bulunan kimsenin parmaklarını kesmek icab eder."[22]

İmam Şâfii de, Kur'ân tefsiri konusunda herkesin Mukâtil b. Süleymân'a muhtaç olduğunu ifade etmiştir.

Dr. Subhi es-Sâlih, Mukâtil'in müslüman âlimlerin ve müfessirlerinin büyüklerinden biri olduğunu belirtmektedir.[23]

Bu sebeble diyoruz ki: Şâyet Mukâtil b. Süleymân, "Allah, etten ve kandandır" demişse, kahrolsun. Ancak insaf, şunu söylememizi gerektirir: Böyle bir görüş Mukâtil'e, onun biyografisinden sözeden eserlerden ya da tarih kitaplarından herhangi birinde nisbet edilmiş değildir. Bu görüş ona sadece fırkalara ve mezheblere dair kitaplarda nisbet edilmiştir. Fırkaların görüşlerini anlatan kitaplar ise hasımlarının sözlerini bazan mübalağalı olarak aktarırlar.

O halde bize düşen Mukâtil'in görüşlerini bizzat kendi kitaplarından tesbit etmektir. Güzel bir rastlantıdır ki, onun kimi kitapları kütübhânelerde yazma olarak bulunmaktadır. Ben onun bir kitabının filmini elde etmiş ve okumuş bulunuyorum.

Dr. Muhammed Yûsuf Mûsâ diyor ki:[24]

> Biz şuna inanıyoruz: İnsaflı bir araştırmacıya yakışan, hasmın hasmı hakkındaki sözünü ve hasmına nisbet ettiklerini ona ait kabul etmekte son derece ihtiyatlı davranmasıdır. Özellikle de Bağdadî'nin *el-Fark Beyne'l-Fırak*'ı ile Şehristanî'nin *el-Mile'l-ve'n-Nihal*'i böyledir. Bunlar İslâm mezhebleriyle ilgili önemli kaynaklardandır. Birincisinin müellifi –İmam Fahru'd-Dîn er-Râzî'nin de belirttiği gibi– muhâliflere karşı oldukça mutaassıb bir kimseydi. Onların mezheblerini gerçek şekliyle anlatmadığı dahi söylenebilir. İslâm fırkalarının görüşlerini Şehristanî de ondan alarak nakletmiştir.[25]

Fırkaların durumlarını açıklamaya dair te'lif edilmiş en eski eserler-

---

22 Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal.*

23 *en-Nuzûmu'l-İslâmiyye.*

24 *Dâiretu'n-Maarifi'l-İslâmiyye.*

25 *Munâzarâtu'r-Râzî,* Hindistan.

• Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *el-ecdâs* kelimesi, *kabirler* demektir.

• Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *alâullâh* ifâdesi, *Allah'ın nimetleri* demektir. (Onun *elif* harfi ile başlayan otuziki tane külliyât saydığını gördüm).

• Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her *Rabb'lerinin hamdi ile* ibaresi, *Rabb'lerinin emri ile* anlamındadır. (*Be* harfinden on tane külliyât saymıştır).

• Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün *tallâhi* lafızları, *vallâhi* demektir. (Tefsirinde, *te* harfi ile başlayan bu türden beş tane külliyât vardır).

• Kur'ân-ı Kerîm'deki her *el-cahîm* kelimesi, *pek büyük ateş* demektir. (Tefsirinde, *cim* harfi ile başlayan beş tane külliyât geçmektedir).

• Kur'ân-ı Kerîm'deki her *hasien* lafzı, *küçülmüş olarak* demektir. (Tefsirinde, *ha* harfi ile başlayan yedi külliyât bulunmaktadır).

• Kur'ân-ı Kerîm'deki *dâru'l-bevâr, kavmen bûrâ* ve *ticâreten len tebûr* [sonu gelmez/tükenmez bir ticaret] terkiblerindeki her *bûr* (kökünden gelen ikinci) lafzı, *helâk olmak, yok olmak* anlamındadır. (Tefsirinde, *dal* harfi ile başlayan külliyât altı tanedir).

Buna benzer Mukâtil'in tesbit ettiği ve Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında 248'e ulaşan daha başka külliyât da vardır.[33]

---

33 Bunların üçü *zel* harfi ile başlar, Kur'ân'da *zâtu behceh* lafzı, "güzel, güzellikli, güzelliği olan" demektir. Altı tanesi *ra* harfi ile başlar, Kur'ân'daki her *rahik* kelimesi, "şarap" demektir. Üç tanesi *ze* harfi ile başlar; *zerâbî* [yaygı] gibi. On tanesi *sin* harfi ile başlar, *sefere* [yazıcılar], *suhriyyen* [alay etmek] gibi. Beş tanesi *şın* harfi ile başlar, Kur'ân'daki her *şatat* "zulüm" demektir. İki tanesi *sad* harfi ile başlar, *sâgırîn* [küçülmüşler olarak] gibi. Dört tanesi *tı* harfi ile başlar, Kur'ân'daki her *tab* kelimesi, "mühürlemek" anlamındadır. İki tanesi *zı* harfi ile başlar, *zalle vechuhu müsvedden* [yüzü değişerek karardı] gibi. Sekizi *ayn* harfi ile başlar, *uruben* [kocalarına aşık huriler] demektir. Dört tanesi *ğayn* harfi ile başlar, *ğıll* [aldatmak] gibi. Ondokuzu *fe* harfi ile başlar, *fâlik* [hâlık/yaratıcı] gibi. Dokuzu *kaf* harfi ile başlar, *kulûbunâ gulfun* [kalblerimiz kılıflıdır] ile *fî ekinnetin* [örtüler içerisindedir] gibi. Onbiri *kef* ile başlar, *kazim ve mekzûm* [kederli ve üzüntülü] gibi. Yirmibiri *lam* harfi ile başlar, *lümeze* [insanda muayyen bir şeyi ayıplayıp tenkid etmek] gibi. Yirmi tanesi *mim* harfi ile başlar, *mağfiret* gibi. Sekiz tanesi *nun* harfi ile başlar, *nikâh* kelimesi gibi. Ancak, *nikâha erişinceye kadar* (Nisâ/6) ibaresindeki *nikâh* kelimesi "ergenlik yaşı" manasındadır. İki tanesi *he* harfi ile başlamaktadır, *hemmaz* ve *hümeze* [gıybet eden kimse] gibi. Otuzdokuz tanesi *vav* harfi ile başlar, *vâridûn* [girenler] gibi. Onbeş tanesi *ya* harfi ile başlar, *yuhraun* [koşarlar] gibi.

Mukâtil'in bu şekilde Kur'ân'ın külliyâtına dair kapsayıcı açıklamalarda bulunması, onun Tefsiri'ne bu yönüyle bir özellik kazandırmıştır. Bu da Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesi demektir. O bir âyeti tefsir ederken, hem onunla ilgili olan hususları, hem de anlamını tamamlayan hususları kaydetmektedir.

Gerçekten Mukâtil Kur'ân'ı Kur'ân ile –bu ilkenin en geniş anlamıyla– tefsir etmiştir. O, Kur'ân'ın külliyâtını (yani, Kur'ân'da *küllü [her bir]* diye başlayan ibareleri), aynı hususta olmakla beraber az-çok farklılık taşıyan âyetleri, çelişki vehmedilen âyetleri, hayat ve ölümle ilgili âyetleri ve benzerlerini tedriciliklerine ve müteselsil sıralarına uygun olarak tefsir etmiştir. Zannederim Mukâtil bu hususların bir çoğunda ilktir.

MUKÂTİL'İN TEFSİRİNDEKİ NAKLÎ YÖN

Mukâtil, Tefsiri'nde aynı konuyla ilgili âyetleri biraraya getirir ve senedleri zikretmeksizin âyetle ilgili Hadîsleri kaydeder. Bundan dolayı onun Tefsiri'nde sahih ve gayr-i sahih rivâyetler birbirine karışmıştır. Yine bu Tefsiri'nde Ehl-i Kitap'tan nakledilmiş İsrâîliyat da açıkça görülmektedir. Bilhassa Yüce Allah'ın, içlerini ve dışlarını yasaklanmış bir işe bulaşmaktan koruduğu peygamberlerin bazılarıyla ilgili naklettiklerinde bunu görüyoruz.

Mukâtil, Hz. Peygamber'in (s.a) Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesiyle ilgili âyetleri tefsir ederken, Yahudilerden gelme İsrâîliyat kabilinden rivâyetlerden etkilenmiştir.

Râvilerin senedlere çokça önem verdikleri bir dönemde, senedleri zikretmemesinin yanısıra, Mukâtil'in Tefsiri'ndeki en belirgin kusurlardan biri de İsrâîliyattır.

MUKÂTİL'İN TEFSİRİNDEKİ AKLÎ YÖN

Akl ile naklin içiçe olması Mukâtil'in Tefsiri'nde açıkça görülen bir husustur. Onun *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm* isimli kitabı ile *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'âni ve bihâ Ahkâmun Fıkhıyye* adlı kitabında da akl ile naklin içiçe olduğu açıkça görülmektedir. Aydınlık bir aklın etkisi bu Tefsirin köşesinde-bucağında net bir şekilde görülmektedir. Mukâtil'in sahip olduğu zekâ ve Yüce Allah'ın kitabını

tefsir edecek kimse için gerekli olan her hususa dair geniş bilgisi bu konuda Mukâtil'e oldukça yardımcı olmuştur.

O, Arab dili, bu dilin kelimeleri, kelimelerin terkibleri, kelime ve terkiblerin delâletleri, bunun evrimi, müşterek ve müterâdif lafızlar, meânî, beyan ve bedîi konusunda geniş bir bilgiye sahibti.

Aynı şekilde o icmâli-tebyîni, umumu-hususu, mutlakı-mukayyedi, emrin-nehyin delâleti... gibi hususları bilmesinin yanısıra, akaidi, ilâhiyâtı, nübüvvâtı [nübüvvetle ilgili meseleleri] ve hükümlerini, çeşitli kıraatleri, tecvidi, nahvi ve eski şiiri de biliyordu.

Özetle Mukâtil, müfessirin gerek duyacağı bütün ilimleri eksiksiz bilmekteydi. O bütün bunları Tefsirinde verimli bir şekilde kullanabilmiştir. Mukâtil, pekçok ilim ve bilgiyi kuşatan bir kişi olmakla birlikte, Tefsirinde bariz hatalar da yapmıştır. Bu hatalar ise, rivâyetlerin senedini hazfetmek, tedlîs yapmak, Yahudi ve Hristiyanların malumatlarını [İsrâîliyâtı] Kur'ân tefsirine aktarmaktır. Bunlar, Mukâtil'in konumunu düşüren ve değerini azaltan büyük kusurlardır. Bu kusurlarına rağmen Mukâtil, dehası ile yüce ve üstün anlamları idrak ederek, Kur'ân'ı sade ve yalın bir şekilde tefsir etmektedir. Bu sebeble onun Tefsiri, büyük bir beğeni kazanmış, ileri gelen imamların övgülerine mazhar olmuştur.

İmam Şâfii'nin, şu şehâdeti çok değerli ve muteber bir şehâdettir:

> İnsanlar tefsirde Mukâtil'e muhtaçtırlar.

Ahmed b. Hanbel'in de şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

> Mukâtil, Kur'ân'ı bilen biri idi.

Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad'ın da şöyle dediği nakledilmiştir:

> Mukâtil; tefsir ilmini, el-Kelbî'den daha iyi bilir.

İbrâhîm el-Harbî'den gelen rivâyete göre şöyle demiştir:

> İnsanları, Mukâtil'i tenkide iten şey kıskançlıktır.

'Abdullâh b. el-Mübârek, Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsiri'ni tetkik ettikten sonra şunları söylemiştir:

> Eğer o sika olsaydı, onun Tefsiri ne kadar güzeldi! Eğer rivâyetlerinin senedi bulunsaydı, buradaki ilim ne kadar büyüktü!

Mukâtil b. Hayyan'a –ki o sika'dır– "Sen mi daha bilgilisin, yoksa

Mukâtil b. Süleymân mı?" diye sorulunca, şöyle cevab vermiştir:

> Ben insanlar arasında Mukâtil'in bilgisini, ancak diğer denizler arasındaki yeşil denize benzetebiliyorum.[34]

2. MUKÂTİL KUR'ÂN'I BAŞTAN SONA TEFSİR EDEN İLK KİŞİ MİDİR?

Rivâyet yoluyla tefsir [et-tefsir bi'l-me'sûr], Rasûlullah'tan (s.a) ve o'nun ashâbı ile tâbiînden nakil yoluyla ortaya çıkmıştır. Müfessirlerin çoğunluğu bu tefsire bağlı kalıyor, ona bir şey eklemiyorlardı. Yani ilk başta tefsir, hakkında rivâyet vârid olmuş âyetlerin açıklanmasından ibaret olup, Kur'ân'ın tamamı için tefsir sözkonusu değildi.

İbn 'Abbas'a nisbet edilen *Tenvîru'l-Mikbâs* gösterilerek bize itiraz edilemez. Çünkü bu Tefsirin ona nisbeti tenkid edilmiştir.

Mukaddimesinde bu Tefsiri el-Kelbî'nin Ebû Sâlih'ten, onun da İbn 'Abbas'tan rivâyet ettiği belirtilmektedir. Bu rivâyet yolu ise İbn 'Abbas'tan gelen rivâyet yollarının en gevşeğidir.[35]

Üstelik İmam Şâfii şöyle demiştir:

> İbn 'Abbas'tan tefsire dair ancak yüz kadar rivâyet sabit olmuştur.[36]

Hakkında şüphe edilmeyecek hususlardan birisi de şu ki, Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsiri, bize eksiksiz ulaşmış ilk Kur'ân tefsiridir.

Geriye şunu sormak kalıyor: Acaba Mukâtil'den önce böyle bir tefsir te'lif eden oldu mu? Diğer bir ifâdeyle, Kur'ân-ı Kerîm'i Mukâtil'den önce veya onun devrinde eksiksiz tefsir etmiş müfessirler vardı da kitapları kayıp mı oldu?

Bu soruya cevap verebilmek için şunları hatırlatalım:

İmam Şâfii şöyle demiştir:

> Kim tefsir ilmini elde etmek isterse o, Mukâtil b. Süleymân'a muhtaçtır.

---

34 Bütün bu rivâyetler için bkz. *Tehzîbu'l-Kemâl* (Mukâtil b. Süleymân'ın biyografisi).

35 *Tenvîru'l-Mikbas.*

36 *el-İtqân.*

İbrâhîm el-Harbî şöyle demiştir:

- Mukâtil, Mücâhid'ten birşey dinlememiştir. Ancak Mukâtil insanların tefsir ile ilgili rivâyetlerini bir araya toplamış ve birşey dinlemeksizin buna göre tefsir yapmıştır. Eğer bir kimse Ma'mer'in ve Şeyban'ın Katâde'den naklettiği tefsir rivâyetlerini biraraya getirecek olursa, bunları esas alarak tefsir yapması güzel olurdu.
- Ben Tefsirime ondan hiçbir şey almadım.
- el-Kelbî'nin Tefsiri, Mukâtil'in Tefsiri'nin aynısıdır.[37]

Mukâtil'in dayandığı tefsirlerin rivâyet yoluyla yapılmış tefsirler olduğunu görüyoruz. Mücâhid, Tefsirini İbn 'Abbas'tan rivâyet etmiştir. İbn 'Abbas'tan ise tefsir ile ilgili ancak yüz kadar sahih rivâyet bulunmaktadır. Yani Mücâhid'in İbn 'Abbas'tan rivâyet yoluyla oluşturduğu Tefsiri, sadece Mücâhid'in anlamaktan aciz kaldığı âyetlerin tefsirine münhasır idi. Mücâhid, anlamadığı âyetleri İbn 'Abbas'a sormuş ve bunların tefsirini levhalara kaydetmiştir.

ed-Dahhak'ın, kendisine sunulan Mûkâtil'in Tefsiri'ni, "Her kelimeyi tefsir etmiş" diyerek beğenmediği rivâyet edilmiştir.[38]

Bu ise Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsirinin Mukâtil'in öncesi şöyle dursun, Mukâtil'in döneminde bile alışılmadık bir şey olduğunu ve Mukâtil'in Kur'ân-ı Kerîm'i tam olarak tefsir edenlerin ilkleri arasında bulunduğunu gösterir. Tefsirinin, Mukâtil'in Tefsiri ile aynı olduğu söylenen el-Kelbî gibi çağdaşlarının da bu konuda onunla aynı özelliği paylaşmış olmaları muhtemeldir. Şu kadar var ki, Mukâtil b. Süleymân'ın ki hariç, Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsiri bize ulaşmamıştır.

Hicrî 161'de vefat eden Süfyan es-Sevrî'nin Tefsiri Hindistan'da basılmıştır. Fakat bu Tefsir, her sûrede birkaç kelimeyi ve sınırlı sayıda âyeti tefsir etmekten öteye geçmemektedir.

Mesela Süfyan es-Sevrî'nin, Bakara sûresindeki bazı âyetleri nasıl tefsir ettiğini görelim:

> *Yahut (bunların hali), semadan boşanan yağmur(a tutulan kimselerin hali) gibidir* (Bakara/19) ibaresini, –Sa'îd b. Cubeyr'den naklen– "Yağmur yüklü bulut" diye tefsir etmiştir.

---

37 *Tehzîbu'l-Kemâl* (Mukâtil b. Süleymân'ın biyografisi).

38 *Tehzîbu'l-Kemâl* (Mukâtil b. Süleymân'ın biyografisi).

> *Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri halkeden Rabbinize ibâdet edin ki ittika edesiniz* (Bakara/21) âyetindeki *tetteqûn*'u, –Ebû Necîh kanalıyla Mücâhid'ten naklen– "itaat" ile tefsir etmiştir.
>
> *Artık Allah'a nidler koşmayın* (Bakara/22) âyetindeki *endâd* (*nid*'in çoğulu) kelimesini, –Mücâhid'ten naklen– "O'na denkler koşmayın" diye tefsir etmiştir.
>
> *Bildiğiniz halde...* (Bakara/22) ibaresini ise, "Ey Ehl-i Kitap! Siz Tevrât ve İncil'de şüphesiz ki O'nun bir olduğunun belirtildiğini bildiğiniz halde" şeklinde tefsir etmiştir.
>
> *Yakıtı insanlar ve taşlar...* (Bakara/24) ibaresindeki taşları, "kibritten taşlar" diye tefsir etmiştir. İbn Mes'ud dedi ki: "Buradaki *taşlar*'dan murad, *kırmızı kibrit*'tir."
>
> Süfyan, *O onlara müteşâbih olarak sunulur* (Bakara/25) âyeti hakkında şöyle demiştir: *Müteşabih,* "rengi bir, tadı farklı" demektir.[39]

Dikkatimizi çeken husus şu ki, Süfyan es-Sevrî bütün âyetleri tefsir etmemektedir. Onun bir âyetten tek bir kelimeyi, ardından bir diğerinden bir ya da birkaç kelimeyi tefsir ettiğini, bazan da hiçbir kelimeyi tefsir etmeksizin âyetleri bırakıp geçtiğini görüyoruz.

Buradan şu sonuca ulaşıyoruz: Rivâyet yoluyla tefsir ashâb, tâbiîn ve etbau't-tâbiîn döneminde alışılagelmiş olan tefsirdir. Bu tefsir yönteminde, seleften nakledilen rivâyetler ile yetinilir, haklarında herhangi bir tefsirî izah nakledilmemiş âyetlerin tefsiri yapılmaz.

Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsiri ise, Kur'ân'ın tamamını âyet âyet tefsir eden ve bize ulaşan ilk tefsirdir. Şüphesiz ki bu yöntem, o gün için bilinen bir yöntem değildir. Bundan dolayı ilim adamları Mukâtil'in yöntemine (yani, bütün âyetleri tefsir etmesine) tepki göstermişlerdir.

3. İLK TEFSİR TEDVİN EDENLER

Şu hususun açıkça bilinmesini isterim: Kur'ân'ı tam olarak ilk tefsir eden kimse ile ilk olarak tefsir tedvin eden kimse ve ilk müfessir tabirleri arasında fark vardır.

---

39 Süfyan es-Sevrî, *Tefsiru'l-Qur'âni'l-Kerîm,* tahkik: İmtiyaz Ali, Hindistan, 1965.

Kur'ân'ı tam olarak tefsir eden ilk kimse, Mukâtil b. Süleymân'dır. Onun kimi çağdaşlarının Kur'ân-ı Kerîm'i tam olarak tefsir etmiş olma ihtimali olmakla birlikte bunlar bize ulaşmamıştır. Buna göre Mukâtil'in Tefsiri, bize ulaşan Kur'ân-ı Kerîm'in eksiksiz en eski tefsiridir.

İlk olarak tefsir tedvin eden kimseden maksat ise, tefsire dair ilk yazan ve bu hususta ilk te'lif yapan kimsedir.

Dr. Ahmed Emin, Ferrâ'nın (v. 207 h.), Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsir eden ilk kişi olup ondan önce gelenlerin ise sadece Kur'ân'ın müşkil [anlaşılması zor] âyetlerini tefsir etmekle yetindikleri görüşüne meyletmektedir.

Ahmed Emin bu görüşe meylederken, İbnu'n-Nedim'in şu ifadelerine dayanmaktadır:[40]

> Ömer b. Bukeyr, el-Ferrâ'ya şöyle mektub yazdı:
>
> el-Hasen b. Sehl bazan bana Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ardı ardına sualler soruyor, ona verecek cevab bulamıyorum. Şâyet benim için birtakım esaslar toplamayı yahut da bu hususta kendisine başvuracağım bir kitap hazırlamayı uygun görüyorsan bunu yapıver.
>
> Bunun üzerine el-Ferrâ arkadaşlarına, "Size Kur'ân-ı Kerîm'e dair bir kitap yazdırmak için toplanın!" deyip onlar için belli bir gün tayin etti. Arkadaşları biraraya gelince o da onların yanına çıktı. Mescidte ezan okuyan ve namazda insanlara imamlık yapan bir kişi vardı. Ferrâ ona, "Fâtihatu'l-Kitab'ı oku, biz de onu tefsir edelim. Kitabın tamamını böylece bitirelim" dedi. Adam (Kur'ân'ı) okudu, el-Ferrâ da tefsir etti.
>
> Ebu'l-'Abbas,"Ondan önce kimse onun gibi bir iş yapmadı. Zannederim ondan sonra da kimse ondan fazlasını yapmadı" demiştir.

Dr. Ahmed Emin bu ifadelerle ilgili olarak şunları söylemektedir:

> Acaba biz bu ifadelerden, –hicrî 270[41] yılında vefat etmiş olan– el-Ferrâ'nın mushaftaki sıraya uygun olarak Kur'ân'ı âyet âyet ele alıp tefsir eden ilk kişi olduğu, ondan önceki müfessirlerin sadece müşkil [anlaşılması zor] âyetleri tefsir etmekle yetindikleri, ondan önceki tef-

40 İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*.

41 Bu tarih, yanlıştır; doğrusu, Hicrî 207'dir. Bir dizgi hatası olarak hicrî 207 yerine, hicrî 270 yazılmış olmalıdır. (Çeviren)

> sirlerin sadece İbn 'Abbas'tan, es-Süddî ve başkalarından rivâyet yoluyla gelen tefsirler olduğu sonucunu çıkarbilir miyiz? Benim eğilimim bu doğrultudadır. Bununla birlikte İbnu'n-Nedim'in ifâdeleri bu hususta kesin değildir.[42]

Biz Dr. Ahmed Emin'in bu eğilimini çürütecek birtakım deliller ortaya koyabiliriz:

el-Ferrâ'nın Tefsiri, Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsiri değildir. Aksine o, Kur'ân'ın müşkil olan kelimelerini tefsir etmiştir. Bu durum, el-Ferrâ'nın, *Meâni'l-Qur'ân* isimli tefsiri incelendiğinde açıkça görülür: O, bir âyetin, bir ya da birkaç kelimesini tefsir ettikten sonra birçok âyeti tefsir etmeden geçmektedir. O halde el-Ferrâ'nın tefsiri, lugat ve nahiv bakımından bazı kelimelerin ve bazı âyetlerin bir bölümünün tefsirinden ibarettir. Bu Tefsirde o bütün gayretini nahiv ve dil ile ilgili açıklamalara hasretmiştir.

Ferrâ'nın Tefsiri'nin Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsiri olduğunu kabul etsek dahi Kur'ân'ı eksiksiz olarak tefsir eden ilk kişi o değildir. Çünkü hicrî 150'de vefat eden Mukâtil b. Süleymân, ondan yarım asırdan daha uzun bir süre önce yaşamıştır ve Mukâtil'in Tefsiri Kur'ân'ın bütün âyetlerini kapsayan bir tefsirdir.

Üstad Emin el-Hûlî şöyle diyor:

> el-Ferrâ'nın (v. 207 h.), *Meani'l-Qur'ân* adlı eseri, âyetleri, sûrelerdeki tertibine uygun olarak ele alışı itibariyle Ebû Ubeyde'nin (v. 209 h.) *Mecâzu'l-Qur'ân*'ına benzer. Onun elimizde bulunan sözkonusu bu kitabının bir bölümünde sûreler Kur'ân'daki sıralanışına göre ele alınmakta ve her sûrenin mecâzını, yani maksadın açıklanmasına gerek duyulan bölümünü ele almaktadır.
>
> el-Ferrâ'nın bu alanda da ilk olma özelliği yoktur. Aksine bu yöntem, –göründüğü kadarıyla– o çağın bilinen bir yöntemi idi. Bu dönemden önce yazılmış eserler elimize geçecek olursa, büyük ihtimalle Kur'ân tefsiri konusunda, el-Ferrâ ve Ebû Ubeyde'nin yönteminin, daha önceden kullanıldığı görülecektir.[43]

---

42 *Duha'l-İslâm.*

43 *İslâm Ansiklopedisi* (Arabça çevirisi), "Tefsir" maddesi; Emîn el-Hûlî, *et-Tefsir Meâlimu Hayatihi ve Menhecuhu'l-Yevm.*

Ben değerli ilim adamı Prof. Emin el-Hulî'ye diyorum ki: Umduğunuz gerçekleşmiş ve biz el-Ferrâ'dan yarım asırdan daha uzun bir süre önce yazılmış bir Tefsiri elde etmiş bulunuyoruz ki bu Kur'ân'ın bütün âyetlerini kapsayan eksiksiz bir Tefsirdir. Sözünü ettiğimiz bu Tefsir Mukâtil b. Süleymân'a aittir.

İlk Tefsir tedvin edenlere gelince:

Rivâyete göre Mücâhid (v. 101 h.), elinde yazı levhaları bulunduğu halde İbn 'Abbas'a tefsire dair sualler sorar ve söylediklerini yazardı. Nihâyet ona tefsirin tamamını sordu.[44]

'Abdu'l-Melîk b. Mervan (v. 86 h.), Sa'îd b. Cubeyr'den kendisi için Kur'ân'ın tefsirini yazmasını istemiş. Sa'îd b. Cubeyr de onun için yazmış. Atâ b. Dinar da bu Tefsiri yazıcılardan almıştır. Yoksa Atâ'nın Sa'îd b. Cubeyr'den doğrudan işitmişliği yoktur.

Nitekim *Tehzibu't-Tehzib*'te, Atâ b. Dinar'ın biyografisi anlatılırken şunlar söylenmektedir:

> 'Alî b. el-Hasen el-Hasencânî, Ahmed b. Sâlih'den naklen dedi ki: "Atâ b. Dinar Mısırlı sika kimselerdendir. Sa'îd b. Cübeyr'den naklettiği rivâyetler arasında yer alan Tefsiri bir sayfadır. Ancak bunu, Sa'îd b. Cübeyr'den (vasıtasız) dinlediğine dair bir delâlet yoktur."

Ebû Hatim de şöyle demektedir:

> Hadîsi sâlihtir [nakledilmeye elverişlidir], ancak Tefsiri divandan almıştır. Hicrî 86'da vefat eden 'Abdu'l-Melîk b. Mervan, Sa'îd b. Cubeyr'den kendisine Kur'ân tefsirini yazıp göndermesini istemiş, Sa'îd de yazmıştı. Atâ b. Dinar bunu divanda bulup almış, dolayısıyla Sa'îd b. Cubeyr'den onu mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Vefeyatu'l-A'yan'da şu ifadeler yer almaktadır:

> Mutezile'nin ileri gelen âlimlerinden 'Amr b. Ubeyd (v. 143 h.) Kur'ân-ı Kerîm'e dair bir tefsiri Hasen el-Basrî'den (v. 116 h.) yazmıştır.[45]

Suyûtî şunları söylemektedir:

> İbn Cureyc'in (v. 150 h.) tefsire dair üç büyük cüzü vardır.[46] İbn 'Ab-

---

44 Taberî, *Tefsir.*

45 *Vefâyâtu'l-A'yân.*

46 *el-İtqân.*

> bas'ın mevlâsı İkrime'nin, "Ben iki levh [kapak] arasını tefsir ettim" dediğini biliyoruz.[47]

Yukardaki açıklamalardan hareketle Ferrâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsir eden ilk kişi olmadığı kanaatine ulaşabiliriz.

Bundan sonra geriye şu soru kalmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsir eden ilk kişi kimdir?

Benim kanaatim, tefsirin tedvininin, Mukâtil b. Süleymân'dan (v. 150 h.) önce olduğu doğrultusundadır. Çünkü Sa'îd b. Cubeyr Kur'ân'ın tefsirini Mervan b. 'Abdu'l-Melîk (v. 86 h.) için yazmıştır.

Kanaatime göre, Mukâtil'den önceki Tefsirler, Kur'ân'ın tamamını kapsamıyordu. Bunlar sadece rivâyetlerin nakledilmesinden ve müşkil âyetlerin tefsirinden ibaretti. Bu durum, Sa'îd b. Cubeyr (v. 94 h.) ile Mücâhid'in (v. 103 h.) Tefsiri için de geçerlidir.

'Amr b. Ubeyd'in, el-Hasen'den rivâyet ettiği Tefsire gelince: Kanaatimce bu Tefsir, kader ve o dönemde Basra'da yoğun bir şekilde tartışılan itikadî birtakım meselelerle alakalı muayyen birtakım âyetlerin tefsirine dairdi. Çünkü o dönemde Basra, çeşitli fırkaların ve Kelâm ilminin en önemli merkezi idi.

Hasen el-Basrî'nin Tefsiri'nde öncelediği şey, değişik fırka ve mezheblere mensub çeşitli bid'at ve hevâ sahiplerinin kanaatlerini çürütmekti.[48]

İkrime'nin (v. 104 h.), İbn 'Abbas'tan naklettiği Tefsire gelince, bu da sadece rivâyet yoluyla yapılmış bir Tefsirdir ve müşkil olan âyetlere münhasırdır.

İbn Cureyc'in (v. 150 h.) Tefsiri'ne gelince, görüldüğü kadarıyla o tam bir Tefsir olmayıp, tefsire dair İbn 'Abbas'tan rivâyet edilmiş üç büyük ciltlik bir kitap idi. Bu rivâyetlerin bir kısmı sahih, bir kısmı gayr-i sahihtir. Çünkü onun maksadı, sadece sahih rivâyetleri toplamak değil, âyetlerle ilgili her rivâyeti sahih-gayr-i sahih demeden toplamaktı.[49]

---

47 *el-İtqân*. İkrime ise hicrî 104 ya da 105 yılında vefat etmiştir.

48 İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*.

49 *el-İtqân*.

Bu bahsin sonlarında şu noktalarda odaklaştırabileceğimiz bir özeti sunabiliriz:

1. Tefsir, Hz. Peygamber'in (s.a) bazı âyetleri açıklaması ile başlar. Bu nedenle Emin Peygamber, Kur'ân'ın ilk müfessiri olarak kabul edilir.

2. Peygamberlik döneminden uzaklaşıldıkça tefsirin alanı genişlemiştir. Çünkü insanların –Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl ortamı ve şartlarından uzaklaşmaları sebebiyle– tefsire ihtiyaçları artmıştır.

3. Kur'ân tefsiri, müphem ve müşkil âyetlerin anlaşılması ihtiyacından doğmuştur.

Emin Peygamber Kur'ân'ın bütün âyetlerini değil, bazılarını tefsir etmiştir. Ashâbı ise Kur'ân-ı Kerîm'i kıraati, anlaşılması ve açıklanması itibariyle çeşitli vesilelerle ele almış, üzerinde durmuşlardır. Böylelikle tefsirin alanı bir dereceye kadar genişlemiştir. Fakat yine de Kur'ân'ın tamamını ihtiva etmemiştir. İmam Şâfii'nin şu sözü de bunu te'yid etmektedir:

> İbn 'Abbas'tan tefsire dair sabit olan rivâyetler ancak yüz Hadîse denktir.

4. Bize ulaşmış Kur'ân'ın tam ve en eski Tefsiri, Mukâtil b. Süleymân el-Belhî'ye (v. 150 h.) ait olandır. O Kur'ân'ın tamamını âyet âyet tefsir etmiştir.

4. MUKÂTİL'İN TEFSİRİ Mİ, İBN CUREYC'İN TEFSİRİ Mİ DAHA ÖNCEDİR?

'Abdu'l-Melîk b. Cureyc hicrî 80'de doğmuş, 150'de vefat etmiştir. Hicrî 159'da vefat ettiği söylendiği gibi, başka tarihler de verilmiştir. Mukâtil de hicrî 80 dolaylarında dünyaya gelmiş, 150'de vefat etmiştir. Bundan daha sonra vefat ettiği de söylenmiştir.

Bundan açıkça anlaşılıyor ki, Mukâtil ile İbn Cureyc çağdaş idiler. Fakat İbn Cureyc Hicaz'da, Mukâtil ise Horasan'da yetişti. Bundan dolayı İbn Cureyc için, "Hicaz'da kitab te'lif eden ilk kişi" denilmiştir.

İbn Cureyc'in ancak olgunluk döneminde ilim tahsil ettiğini, Mukâtil'in ise Tefsiri'ni Merv'de gençlik yahut da olgunluk döneminde

te’lif ettiğini bildiğimize göre, Mukâtil'in Tefsiri'ni, İbn Cureyc'den önce tedvin ve te’lif ettiği açıklık kazanmış olur.

Muhtemeldir ki İbn Cureyc –aslen Bizanslı bir Hristiyan olması sebebiyle– rivâyetleri toplamak, düzenlemek ve te’lif etmek hususunda daha maharetli idi. Bu sebeble kitabları ilk olarak tasnif edenin o olduğu söylenmiştir. Fakat o, her ne kadar Mukâtil ile çağdaş idiyse de, Tefsirini tedvin ettiği dönem kuhûlet [otuz yaşından sonraki dönem] diye bilinen olgunluk dönemidir. Yani Mukâtil'in Tefsiri'ni tedvin etmesinden sonradır.

Bununla birlikte İbn Cureyc'in Tefsiri, İbn ‘Abbas'tan gelen rivâyetlerin toplanması sûretiyle oluşmuştur. Mukâtil'in Tefsiri ise tam bir te’lif olarak önümüzde durmaktadır. Onda parlak aklın, yeni şeyler ortaya koymanın ve teknik anlamıyla te’lifin, Kur’ân'ın hedef ve maksatlarını bir derya gibi idrak edişin, her konunun âyetlerini biraraya toplamanın, zâhiren çelişik gibi görünen âyetleri uyuşturmanın izleri görülmektedir.

Mukâtil Tefsiri'ni, öncekilerin tefsir ve görüşlerini toplayıp biraraya getirerek değil; bunları inceleyip tetkik ederek, kendi görüşüne göre doğruya en yakın olanı tercih ederek gayet özlü, basit ve açık ifadelerle ortaya koymuştur.

İmam Şâfii'yi, “Tefsir alanında geniş bilgi elde etmek isteyen Mukâtil b. Süleymân'a muhtaçtır” demeye iten de bu olmalıdır.

Burada, rivâyet yoluyla tefsir tedvin eden kimse ile, yeni bir yöntemle tefsir te’lif eden ve tefsirde çığır açan kimsenin farklı olduğunu vurgulamak istiyorum.

Kanaatimce Mukâtil'den öncekilerin hepsi sadece tefsire dair rivâyet nakleden kimselerdi. Bunlar arasından tefsir tedvin edenlerin de tedvininde çoğunlukla görülen nakil ve rivâyetti.

Mukâtil'in Tefsiri ise hem Kur’ân âyetlerinin tamamını kapsayan eksiksiz bir Tefsir, hem de her âyeti açıklayan ve ona izah getiren teknik ilk Tefsirdir.

MUKÂTİL ve KUR’ÂN İLİMLERİ

Göründüğü kadarıyla Mukâtil, Kur’ân ilimleriyle alakalı ilk kitab

te'lif eden kimselerdendir. Şu an elinizde bulundurduğunuz *el-Vücuh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm*[50] isimli eseri bunlardandır.

Zerkeşi *el-Burhân*'da, Suyûtî *el-İtqan*'da bu kitabtan ya da bu kitabtan nakil yapanlardan çokça nakillerde bulunmuşlardır. Mukâtil'den sonra Kur'ân ilimlerine dair eser te'lif edenlerin pek çoğu da bundan yararlanmışlardır. Bu, Mukâtil'in "el-Vücûh ve'n-Nezâir"e dair yazdıklarının, kendisinden sonrakilerin yazdıklarıyla karşılaştırılması halinde açıkça görülür. Mesela, el-Malatî'nin *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Ahvâ* adlı eserinde[51] kaydettiği "Mukâtil'in külliyâtı" bunlardan biridir:

- Kur'ân'da geçen her *bahs* lafzı, "noksan" demektir; ancak Yûsuf sûresinde yer alan *Ve o'nu bahs bir pahaya sattılar* (Yûsuf/20) âyetindeki müstesnâdır; burada "haram" anlamındadır.

- Kur'ân'da geçen her *ba'l* lafzı "koca" demektir; ancak Sâffât sûresinde yer alan, *Ba'le mi du'â ediyorsunuz?* (Sâffât/125) âyetindeki müstesnâdır. Burada *ba'l* ile, "rabb" [put] kasdedilmiştir.

- Kur'ân'da geçen her *rayb* lafzı, "şekk" manasındadır; ancak Tûr sûresindeki *raybe'l-menûn* lafzı "zamanın ızdırab veren musibetleri" demektir.

Zerkeşî de *el-Burhân* isimli eserinde İbn Fâris'in *el-Efrâd* adlı eserinden şunları nakletmektedir:

- *el-Bahs,* Kur'ân'da *eksiklik, eksiltmek* demektir; *O (ecrinin) eksiltilmesinden* [bahs'inden] *de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de*

---

50 Zerkeşî, *el-Burhân*'da şunları söylemektedir: "Bu alanda başlangıç dönemlerinde Mukâtil b. Süleymân eser te'lif etmiştir. *Vücûh,* birden çok anlam için kullanılan müşterek bir lafızdır; *hidâyet* lafzı gibi. Bu, Kur'ân'da 17 manada kullanılır. Birisi *beyan* anlamındadır: *İşte onlar Rabb'lerinden bir hidâyet {yani, beyan} üzeredirler* (Bakara/5) âyetinde olduğu gibi. Bir diğer anlamı *dîn*'dir: *Şüphesiz hidâyet {yani, dîn} Allah'ın hidâyetidir {yani, dînidir}* (En'âm/71) âyetinde olduğu gibi. *Îmân* anlamına da gelir: *Ve Allah hidâyete {yani, îmâna} erenlerin hidâyetini {yani, îmânını} arttırır* (Meryem/76) âyetinde olduğu gibi." Mukâtil, kitabının baştaraflarında merfu [Hz. Peygamber'e nisbet edilen] bir Hadîs zikretmektedir: *Bir kimse Kur'ân'ın pekçok vechini görmedikçe tam anlamıyla fakih olamaz.* Suyûtî, bu Hadîs hakkında şunları söylemektedir: "Bu Hadîsi İbn Sa'd ve başkaları Ebu'd-Derdâ'dan mevkuf [Ebu'd-Derdâ'ya ait bir söz] olarak zikretmişlerdir" (*el-İtqân,*). *Nezâir* ise, birbirine uygun anlamlar ihtiva eden lafızlar manasına gelir.

51 s. 72-82, el-Kevserî'nin tahkiki ile.

(Cin/13) âyetinde olduğu gibi. Bundan tek istisna Yûsuf sûresindeki, *Onu düşük bir bahs'e sattılar* (Yûsuf/20) âyetidir. Çünkü tefsir âlimleri buradaki *bahs*'i, *haram* ile tefsir etmişlerdir.

• Kur'ân'da geçen her *el-ba'l* kelimesi, *koca* demektir; *Kocaları [buuletuhunne] onları geri almaya daha çok hakk sahibidirler* (Bakara/228) âyetinde olduğu gibi. Ancak Sâffât sûresinde yer alan *Ba'le mi du'â ediyorsunuz?* (Sâffât/125) âyetinde geçen *ba'l* müstesnâdır. Burada *ba'l* ile, "put" kasdedilmektedir.

• Kur'ân'da geçen her *rayb* lafzı, *şekk* [şüphe] manasındadır; ancak, *Biz o'na raybu'l-menûn'u gözetliyoruz* (Tûr/30) âyetindeki müstesnâdır. Burada *raybe'l-menûn,* "zamanın ızdırab veren musibetleri" demektir.[52]

Yine Zerkeşî *el-Burhân*'da şunları söylemektedir:

İbn Fâris'in aktardığı bilgiler burada sona ermektedir. Başkası şunu da ekler:

• Kur'ân'daki *le-'allekum* (çoğul muhatab zamiri ile birlikte, ... diyesiniz) lafzı, *li-key* [...sı için] demektir. Ancak Şu'arâ sûresinde yer alan, *Ebedî kalmak ümidi ile [leallekum]...* (Şu'arâ/129) âyetindeki müstesnâdır. Burada benzetmek içindir, yani "sanki siz ebedî kalacaksınız gibi" demektir.

• Kur'ân'da geçen her *kıst* lafzı, *adâlet* anlamındadır; ancak Cin sûresinde yer alan, *Kâsıtlara gelince, onlar cehenneme odun olacaklardır* (Cin/15) âyetindeki müstesnâdır. Çünkü burada "Allah'a bir başkasını denk koşan, Allah'a denk kimseler olduğunu ileri sürenler" [müşrikler] kasdedilmektedir.

Bu açıklamalar lafzın şekli gözönüne alınarak yapılmıştır, yoksa rubai [dört harfli] kökler elbetteki sülasi [üç harfli] köklerden farklıdır.

• Kur'ân'daki her *kisf* lafzı, *semanın bir tarafı* anlamındadır; ancak Rûm sûresinde geçen, *Onu kisefen yapar* (Rûm/48) âyetindeki bundan müstesnâdır. Burada "Onu [bulutu] parça parça eder" demektir.

• Kur'ân'daki her *mâu'l-ma'în* ifadesinden murad, *akan su*'dur; ancak Tebâreke sûresinde (30. âyet) geçen bundan müstesnâ. Burada kasıt, "kovalarla elde edilen tertemiz su olan zemzem suyu"dur.[53]

---

52 Zerkeşî, *el-Burhân.*

53 *el-Burhân*'da bu şekildedir. Fakat doğrusu *tâhir* [tertemiz] değil, *zâhir*'dir

İbn Fâris'ten başkasının naklettiği bu kısımlar *el-Burhân*'daki bazı harfler dışında, hemen hemen Mukâtil'in açıklamalarının aynıyla tekrarından ibarettir.

Mesela Mukâtil şöyle diyor:

- Kur'ân'daki her *Kıst yapın, çünkü Allah kıst yapanları sever* (Hucurât/9) ibaresi, "Adaletli olun; çünkü Allah adaletlileri sever" anlamında olup, sözleri ve fiilleriyle âdil olanlar kasdedilmektedir. Ancak Cinn sûresinde yer alan, *Kâsıtlara gelince...* âyetindeki bundan müstesnâdır. Burada, "başkasını Allah'a denk tutanlar" kasdedilmiş olup *Onlar cehenneme odun olmuşlardır.* (Cinn/15)[54]

- Kur'ân'da geçen her *le-'allekum* lafzı, ... *için* demektir; ancak, *Sanki ebedî kalacakmışsınız gibi [le-'allekum]...* (Şu'arâ/129) âyetindeki bundan müstesnâdır. Burada, "sanki ebedî kalacakmışsınız gibi" demektir.[55]

- Kur'ân'daki her *kisefen* lafzı ile, *semanın bir tarafı* kasdedilmektedir; ancak Rûm sûresinde bulunan, *Onu kisefen yapar* (Rûm/48) ibaresindeki bundan müstesnâdır. Burada "Bulutu parça parça yapar" demektir.[56]

- Kur'ân'da geçen her *mâi ma'în* lafzı, *akan su* demektir; ancak Mülk sûresinde yer alan, *Size kim bir mâi ma'în getirebilir?!* (Mülk/30) ibaresindeki bundan müstesnâdır. Burada, "kovalarla alınabilecek açık ve görünür su" kasdedilmektedir.[57]

Bunlardan, Zerkeşî'nin, Mukâtil'in vücûh ve nezâire dair söylediklerinden faydalandığı anlaşılmakta; *el-Burhân* adlı eserinin birçok bölümünde Mukâtil'in açıklamalarından etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu durum, özellikle aynı konuda farklı şeyler söylendiği izlenimini veren âyetlerde görülmektedir. İnsanın topraktan, sonra ses veren ça-

---

[açıktır]. Beydavî, *Size kim bir mâu'l-ma'în getirebilir?!* ifadesini, "akan" yahut da "kolaylıkla elde edilebilen, açıkça görülen su" (Beydavî, *Tefsir*) olarak tefsir etmiştir. Ayrıca bkz. *Celâleyn.*

54 el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-Red.*

55 el-Malatî, *age.*

56 el-Malatî *age. el-Burhân*'daki ifade, "Bulutu parçalar haline getirir, demektir" şeklindedir.

57 Aynı eser. Ancak *zâhir* [açık] olması gereken kelime, *tâhir* [tertemiz] diye yazılmıştır. Doğrusu ise az önce geçtiği gibi *zâhir* olmasıdır.

murdan, sonra da hakir bir sudan yaratılması ile ilgili ibarelerde olduğu gibi.[58]

Zerkeşî *el-Burhân*'da, Mukâtil'in Âdem'in yaratılışı ile ilgili açıklamalarından[59] ve ilk bakışta, aynı konuda farklı şeyler söylendiği izlenimi veren âyetlerle ilgili açıklamalarından[60] oldukça etkilenmiştir. Doğrudan Mukâtil'in eserlerinden etkilenmemiş olma ihtimali olmakla birlikte, Mukâtil'in eserlerinden yapılan nakillerden etkilendiği kesindir. Nitekim o *el-Burhân* adlı eserinde şunları söylemektedir:

> Ondördüncü tür, vücûh ve nezâir hakkındadır. Bu hususta eskilerden Mukâtil b. Süleymân bir eser yazmış ve yine bu hususta sonrakilerden İbnu'z-Zâğûnî bir eser derlemiştir. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, Vaiz Dâmeğânî, Ebu'l-Huseyn b. Fâris de bu hususta eser te'lif etmişlerdir. İbn Fâris kitabına, *el-Efrâd* adını vermiştir.[61]

Son olarak şu kanaati kaydedebiliriz:

§ Mukâtil, Kur'ân-ı Kerîm'i aklî/dirâyet yöntemiyle ve eksiksiz olarak tefsir eden ilk kişidir.

§ Mukâtil, Kur'ân ilimleri hakkında kapsamlı bir şekilde te'lifte bulunanların ilkleri arasındadır.

5. MUKÂTİL'İN TEFSİR ve KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR TE'LİF ETTİĞİ ESERLER

1. *et-Tefsiru'l-Kebîr;*

Bu, Kur'ân'ın tam bir tefsiridir. Bu Tefsiri, ilmî bir şekilde tahkik ettim. Bunu yaparken de hicrî 4 ila 13. asır arasında yazılmış bu Tefsirin altı nüshasını esas aldım.

2. *Nevâdiru't-Tefsir;*

3. *en-Nâsih ve'l-Mensûh;*

---

58 Bkz. Mukâtil, *Tefsir-i Kebîr;* el-Malatî, *et-Tenbihu ve'r-Red.*

59 *el-Burhân.*

60 *el-Burhân.*

61 *el-Burhân.*

4. *er-Reddu ale'l-Kaderiyye;*

Son üç eser adeta yok hükmündedir.[62]

5. *el-Vücûh [el-Eşbâh] ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm;*[63]

6. *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'âni'l-Kerîm;*

Bu eser İngiltere müzesinde OR 6333 numarada kayıtlı. Bir bakıma uzunca bir tefsir olup fıkhî hükümler ihtiva etmektedir.[64]

7. *el-Aksâmu ve'l-Lugat;*

8. *el-Âyâtu'l-Müteşâbihât;*[65]

el-Âyâtu'l-Müteşâbihât adlı eserinin *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm* adlı eserinin aynısı olma ihtimali de vardır. Bu durumda bu, birden çok ismi bulunan aynı kitab demektir.

Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte

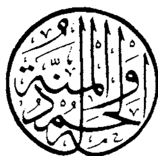
62 Bkz. *Mu'cemu'l-Müellifîn; el-A'lâm.*

63 *Mu'cemu'l-Müellifîn.* [Mukâtil b. Süleymân'ın *el-Vücûh [el-Eşbâh] ve'n-Nezâir*'i, tarafımızdan tercüme edilmiş olup *Kur'ân Terimleri Sözlüğü* ismiyle İşaret Yayınları tarafından basılmıştır. (Çeviren)]

64 Goldziher, *Mezâhibu't-Tefsiri'l-İslâmî,* Mütercim: Dr. 'Abdu'l-Halim en-Neccar –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– s. 76'daki dipnot. [(Mukâtil b. Süleymân'ın *Tefsiru Hamsi Mieti Âyetin mine'l-Qur'âni'l-Kerîm*'i de, tarafımızdan tercüme edilmiş olup *Ahkam Âyetleri Tefsiri* ismiyle İşaret Yayınları tarafından basılmıştır. (Çeviren)]

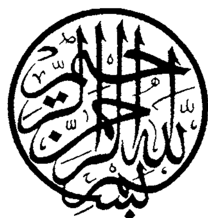
65 İbnu'n-Nedim, bunlardan başka Mukâtil b. Süleymân'ın; 9. *Kitâbu'l-Kıraat,* 10. *el-Cevâbât fi'l-Qur'ân,* 11. *et-Takdîm ve't-Te'hîr,* 12. *Müteşâbihu'l-Qur'ân* isimli eserlerinin de adını zikretmektedir. İbnu'n-Nedim ayrıca *el-Âyâtu'l-Müteşâbihât* (basılı nüshada ... *ve'l-Müteşâbihât* şeklinde) isimli bir eserini zikrettiğinden, muhakkikin 8 numarada zikrettiği eser ile aynı olma ihtimali zayıf görünmektedir (bkz. İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist.* (Çeviren)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

TEFSÎR-İ KEBÎR

GÜNÜMÜZE ULAŞAN İLK TAM TEFSÎR

بسم الله الرحمن الرحيم

MUKADDİME

Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla

O'ndan yardım dileriz.

Bize Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Akîl b. Zeyd eş-Şehrezûrî (r.a) haber verip dedi: Bize Kadı Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Alî b. Zâdelec tahdis edip dedi: Bize ‘Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen tahdis edip dedi: ‘Ubeydullâh b. Sâbit b. Ya‘kûb es-Sevrî el-Mukrî tahdis edip dedi: Bize babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl b. Habîb Ebû Sâlih ez-Zeydânî Mukâtil b. Süleymân'dan, Mukâtil de –onikisi tabiînden olan– otuz kişiden tahdis edip dedi. Bunlardan kimisi tefsirde diğerinden bir harf ziyade rivâyet etmiş olabilir. Tabiînden olan bu oniki kişi arasında ‘Atâ b. Ebî Rebah, ed-Dahhak b. Müzâhim, İbn Ömer'in azadlısı Nâfi’, ez-Zubeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Sîrîn, İbn Ebî Muleyke, Şehr b. Havşeb, İkrime, Atıyye el-Kûfî, Ebû İshâk eş-Şâbî, Muhammed b. ‘Alî b. el-Huseyn b. ‘Alî de vardır. Bunların dışında Katâde ve benzerlerinden de naklettim ve nihâyet bu kitabı te’lif ettim.

‘Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen dedi ki: Ben ‘Ubeydullâh b. Sâbit'in babasından naklettiği kitabın arkasında Mukâtil'in kendilerinden rivâyet ettiği kişilerin sayısının otuza tamamlandığını gördüm.

Dedi: Bize el-Huzeyl tahdis edip dedi: Mukâtil'in kendilerinden tefsir rivâyet ettiği, bizim de isimlerini verdiğimiz kişilerin dışında şunlar vardır: Katâde b. Diâme, Süleymân b. Mihran el-A‘meş, Hammad b. Ebî Süleymân, İsmâîl b. Ebî Hâlid, İbn Tavûs el-Yemânî, el-Hasen'in arkadaşlarından ‘Abdu'l-Kerîm ve ‘Abdu'l-Kuddûs, Ebû Ravk, İbn Ebî Necih, Leys b. Süleym, Eyyûb b. ‘Amr b. Dinar, Dâvûd b. Ebî Hind, el-Kâsım b. Muhammed, ‘Amr b. Şu‘ayb, el-Hakem b. Utbe, Hişam b. Hassan ve Süfyân es-Sevrî.

Sonra Ebû Muhammed babasının şöyle dediğini nakletmektedir: Ebû Sâlih'e sordum:

— Mukâtil yaşça daha büyük olduğu halde nasıl Süfyân'dan rivâyet yazmıştır?

Bana şu cevabı verdi:

— Mukâtil uzun yaşadı. Bu sebeble o, yaşça kendisinden küçüklerden de, büyüklerden de ilim yazdı.

Ebû Muhammed babasının şöyle dediğini nakletti: Ebû Sâlih dedi ki: “Bana Mukâtil bunu böylece haber verdi.”

Dedi: Bize ‘Abdullâh haber verip dedi: Bana babam haber verip dedi: Bize el-Huzeyl Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Kur’ân'ın buyrukları beş çeşittir: Emir, nehiy, va‘d, vaîd [tehdit] ve öncekilere dâir haberler.

Ebû Muhammed dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl el-Müseyyeb'den, o el-‘Ameş'den, o İbn Zubeyr'den, o İbn ‘Abbâs'tan (r.a) şöyle dediğini nakletti: “Bir takım kimseler gelip de olmadık şekilde te’vil etmeye başlamadan önce Kur’ân'ın te’vilini öğrenin.”

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Ebû Kilâbe'den, o da İbn ‘Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti: “Yüce Allah, indirdiği her kitabın te’vilinin [tefsirinin] bilinmesini istemiştir.”

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl İsmâîl b. Ayyaş el-Hımsî'den şöyle dediğini tahdis etti: Bana Mu‘âz b. Rifâ‘a İbrahîm el-Uzrî'den şöyle dediğini nakletti: “Bu ilmi, sonradan gelenler arasından ona karşı adaletli davranan kimseler taşır ve aşırı gidenlerin tahriflerini, bâtılcıların yanlış aktarımlarını, câhillerin yanlış te’villerini ortadan kaldırırlar.”

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Süfyân el-Vâsıtî'den şöyle dediğini nakletti: “Kur’ân'ı okuyup onun tefsirini bilmeyen kimse, kendisine insanların en değerlisinden gelen mektubu –okuma yazma bilmediği için– okutacak birini arayan kişiye benzer. İşte Kur’ân'ı okuyup da onda neler olduğunu bilmeyen kimsenin durumu böyledir.”

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam da el-Huzeyl'den, o ‘Alî b. Âsım'dan, o ‘Atâ b. es-Sâib'ten, o Ebû ‘Abdu'r-Rahmân es-Sülemî'den, o İbn Mes‘ûd'tan şöyle dediğini nakletti: “Rasûlullah (s.a) bize Kur’ân'dan on âyet öğrettimi, onlarda neler olduğunu iyice öğrenmedikçe başka âyetlere geçmezdik.”

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam da tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl İbn Müseyyeb'den, o el-Kelbî'den, o Ebû Sâlih'ten, o da İbn ‘Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti: “Kur’ân'ın buyrukları, a) Tefsirini alimlerin bildiği, b) Arabca olması hasebiyle Arabların bildiği, c) Herkesin bilmesi gerekenler –ki bunlar helâl ve harama dâir olup onları bilmemek hiç kimse için caiz değildir,– d) Te’vilini yalnız Allah'ın bildiği âyetler olmak üzere dört kısımdır.” Ben, “Te’vil nedir?” diye sorunca, “Gelecekte olacaklardır” cevabını verdi.

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam da el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Kur’ân-ı Kerîm'de kimi özel, kimi genel buyruklar vardır: Kimisi Müslümanlara özeldir, kimisi müşriklere özeldir, kimisi de bütün insanlar hakkında umumidir. Onun âyetlerinin bazıları müteşâbih, bazıları muhkemdir; bazıları müfesser [açıklanmış], bazıları mübhemdir. Kur’ân'da hazfedilmiş ifadeler olduğu gibi, eksiksiz ifadeler de vardır. Sözler arasında birbirine bağlanacaklar olduğu gibi, nâsih ve mensuh da vardır. Takdim ve tehir vardır. Birden çok anlamda kullanılan kelimeler [eşbâh ve vücûh] vardır. Bir yerdeki sualin, başka bir yerde cevablandığı da olmuştur. Yüce Allah'ın Kendisi için, kâfirler için, putlar için, dünya için, ölümden sonra diriliş ve âhiret için verdiği örnekler [emsal] de vardır. Geçmişlerin durumuna dâir haberler de, cennete ve cehenneme dâir haberler de vardır. Tek bir müşrik'i ilgilendiren has bir buyruk olduğu gibi; farzlar, hükümler, hadler de vardır. Mü’minlerin ve kâfirlerin kalblerinde bulunanlara dâir haberler de vardır. Arab müşrikleri ile tartışmaları ihtiva eden buyruklar da vardır. Tefsir edici buyruklar olduğu gibi, tefsirin de tefsiri vardır.

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bize babam el-Huzeyl b. Habîb'den, o da Mukâtil'den naklen dedi ki: Kur’ân'ı okuyup da onun te’vilini bilmeyen bir kimse, Kur’ân hakkında ümmî demektir.

Dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den, o ‘Abdu'l-Kerîm el-Cizevî'den şöyle dediğini nakletti: “Kıyâmet Günü, ecri, Kur’ân'ı öğrenip öğretenden daha büyük olacak bir kimse bilmiyorum.”

Mukâtil, cümmel hesabını [harflerin sayısal değerlerini] söz konusu ederek dedi ki: Öncelikle Ebû Câd [Ebced] harfleri ile başlanır ve bu

harflere şu sayı değerleri verilir: *Elif* 1, *be* 2, *cim* 3, *dal* 4, *he* 5, *zel* 6, *bez* 7, *ha* 8, *tı* 9, *ye* 10, *kef* 20, *lam* 30, *mim* 40, *nun* 50, *sad* 60, *'ayn* 70, *fe* 80, *sin* 90, *kaa* 100, *ra* 200, *şın* 300, *te* 400, –sözlükte kullanılan diğer harfler olan– peltek *se* 500, *hı* 600, *zel* 700, *dat* 800, *zı* 900, *ğayn* 1.000.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Azîz ve celîl olan Allah Kur'ân'da, Fâtihatu'l-Kitab gibi bir sûre indirmediği gibi, önceki nebîlere de onun benzerini indirmiş değildir."

Mukâtil dedi: Nebî (s.a) ayrıca şöyle buyurmuştur: "Bana Tevrat karşılığında es-Seb'u't-Tıvâl [yedi uzun sûre] verildi ki bunlar Kur'ân'dır. İncil karşılığında el-Mesânî verildi, bunlar da Kur'ân'ın hidâyetidir. Zebur karşılığında ise Miûn [yüz âyet dolaylarında olan sûreler] verildi ki bunlar Kur'ân'ın reyhanıdırlar. Mufassal sûreler ile de beni üstün konuma getirdi."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl el-Müseyyeb b. Şerîk'den, o Ebû Ravk'dan, o da ed-Dahhak'dan tahdis edip dedi: "*Elif-lâm-mîm* (Bakara, 2/1) buyruğu, 'Ben Allah'ım, en iyi bilenim' demektir."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl Ebû Ca'fer er-Râzî'den, o Ebu'l-'Aliye'den tahdis edip dedi: "Allah'ın, *Elif-lâm-mîm* buyruğu, bütün dillerin etrafında dönüp dolaştığı 28 harften oluşan harflerdendir. Yüce Allah'ın anahtarlarından olmayan tek bir harf dahi yoktur. O'nun her ismi ya bir âyette, ya da âyet olmadan vardır. Bu harflerin her biri bir kavmin müddet ve ecelleri ile ilgilidir. *Elif,* Allah adının; *lâm,* latif adının; *mîm* de mecîd adının anahtarıdır."

Elif O'nun nimetleri, *lâm* lütufları, *mîm* de yüce şanı demektir.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Ebû Bekr el-Huzlî'den, o da İkrime'den şöyle dediğini nakletti: "Yüce Allah'ın, *Şu kitab* buyruğundaki *kitab* ile, "Tevrat ve İncil" kasdedilmiştir."

Ebû Ravk Allah'ın, *Onda rayb yoktur* (Bakara, 2/2) ifadesini, "Onda kuşku yoktur"; *Muttakiler için bir hudâdır* (Bakara, 2/2) ifadesini, "İk-

ram ve lütuf olmak üzere onları o kitaba hidâyet eylemiştir"; *Onlar gayba îmân ederler* (Bakara, 2/3) ifadesini, "gaybta/gıyaben lâ ilâhe illallâh'a ve Muhammed'in (s.a) getirdiklerine inanırlar diye"; *Salâtı ikâme ederler* (Bakara, 2/3) ifadesindeki *salât*'ı, "farz olan namaz"; *Zekâtı ita ederler* ibaresindeki *zekât*'ı, "farz olan zekât" olarak tefsir etmiştir. *Onlara verdiğimiz rızıktan infak ederler* (Bakara, 2/4) ifadesiyle ilgili olarak da Ravk dedi ki: "Bu hassaten Arablar hakkındadır."

Dedi: Ebû Sâlih dedi: el-Kelbî dedi: 'Yahudilerden Cudeyy, Huyeyy ve o ikisiyle beraber olanlar dediler ki': "İşte biz gayba îmân eden muttakileriz. Biz gönderilmeden önce Muhammed'e îmân etmiştik."

el-Kelbî dedi ki: "Bunlar Yahudiler hakkında inmiş iki âyettir."

1. FÂTİHA SÛRESİ

'Abdulhâlık b. Hasan dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Babam bana el-Huzeyl'den, o Süfyân'dan, o Mansur'dan, o da Mücâhid'den tahdis edip dedi: "Fâtihatu'l-Kitab, Medine'de nâzil olmuştur."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den, o Mukâtil'den, o ed-Dahhak'tan, o İbn 'Abbâs'tan, o da Nebî'den (s.a) şöyle buyurduğunu nakletti: "Fâtihatu'l-Kitab, Medine'de indi."

Kûfiyyûna [Kûfelilerin sayımına] göre 7 âyet olan Fâtihatu'l-Kitab, Medine'de inmiştir, Mekke'de indiği de söylenir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ١
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ ٢ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۙ ٣
مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ ٤ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ ٥
اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَۙ ٦ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ
عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ ٧

1. *Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla!*

2. *Hamd* {yani, şükür} *âlemînin* {yani, cinlerin ve insanların} *rabbi Allah'ındır.*

Buradaki *âlemîn/âlemler* sözü, *Âlemîne/âlemlere nezîr olsun diye* (el-Furkân, 25/1) buyruğundaki gibidir.

3. *Rahmân, rahîm.*

Bunlar, biri diğerinden daha incelikli anlam ihtiva eden iki isim olup *rahmân* "rahmetli olan, çok merhametli", *rahîm* ise "rahmeti ile şefkat gösteren, lütufta bulunan" demektir.

4. *Dîn Günü'nün* {yani, Hesab Günü'nün} *mâliki.*

Nitekim Allah'ın, *Gerçekten biz medînler* ["dîn" kökünden "medinûn"] *mi olacağız* {yani, hesaba mı çekileceğiz}?! (es-Sâffât, 37/53) âyetindeki *medinûn* kelimesi, *muhâsebûn* [hesaba çekilecekler] manasındadır.

Şöyle ki: Dünya kralları, dünyada mâliktir. Allah Teâlâ, Kıyâmet Günü Kendisinden başka hiç kimsenin hiç bir şeye mâlik olamayacağını haber vermektedir. İşte, *O gün emir Allah'ındır* (el-İnfitâr, 82/19) buyruğu bunu anlatmaktadır.

> 5. *Yalnız Sana ibâdet ederiz* {yani, yalnız Seni tevhîd ederiz}...

Nitekim Yüce Allah'ın, mufassal sûrelerinden birisindeki *'âbidât [ibâdet eden kadınlar]* (et-Tahrîm, 66/5) ifadesi de, *muvahhidât [muvahhid kadınlar]* anlamındadır.

> *...ve yalnız Sana isti'âne ederiz* {yani, Sana ibâdet için/üzere yalnız Senden yardım taleb ederiz}.

> 6. *Bizi sırât-ı müstakîme* {yani, İslâm dînine} *hidâyet eyle!*

Çünkü İslâm dîni dışındaki hiç bir dîn müstakîm [doğru] değildir. İbn Mes'ûd'un kıraatinde *ihdinâ* [bizi hidâyet eyle/bizi kılavuzla] lafzı, *erşednâ* [bizi irşad et] şeklindedir.

> 7. *Kendilerine nimet verdiklerinin* {yani, nebîlerin} *sırâtına/yoluna* {yani, bize, kendilerine nimet verdiğin kimselerin/nebîlerin yolunu göster}...

Kendilerine nimet verilen kimseler ise, Yüce Allah'ın kendilerine nübüvvet nimeti verdiği nebîlerdir. Nitekim bu, *İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği nebîlerdendir* (Meryem, 19/58) âyetinde ifade edilmektedir.

> *...Kendilerine gazab edilenlerinkine değil* {yani, gazab edip de kendilerinden maymunlar ve domuzlar yaptığın Yahudilerin dîninden başkasını bize göster} *ve dalâlete düşenlerinkine değil* {yani, şirk koşanların: Hıristiyanların dîninden başkasını bize göster}.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babamın el-Huzeyl'den, onun Mukâtil'den, onun Mersed'den, onun da Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: 'Azîz ve celîl olan Allah buyuruyor ki:' "Ben bu sûreyi, Kendimle kulum arasında ikiye ayırdım: Kul, *el-Hamdulillâhi rabbi'l-âlemîn* derse, Allah, "Kulum Bana şükretti" der. Kul, *er-Rahmâni'r-rahîm* derse, Allah, "Kulum Beni övdü" der. Kul, *Mâliki yevmi'd-dîn* derse Allah, "Kulum Bana se-

nâda bulundu" der. Sûrenin geri kalan bölümü de kuluma aittir. O, *Ve iyyâke nesta'în* derse Allah, "Bunu kuluma vereceğim, o Benden yardım istiyor" der. Kul, *İhdina's-sırâta'l-mustaqîm* derse, Allah, "Bu da kuluma verilecektir" buyurur. Kul, *Sırâtallezîne en'amte 'aleyhim* derse, Allah, "Bu da kuluma verilecektir" der. Kul, *Vele'd-dâllîn* derse, Allah, "Bu da kuluma verilecektir" der."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Bu sûreyi okuyup bitirdiğinizde, *vele'd-dâllîn*'in ardından *âmin* de deyin; çünkü melekler de *âmin* derler. Şayet sizin *âmin* demeniz, meleklerin *âmin* demesine denk düşerse, geçmiş günahlarınız bağışlanır.

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana Huzeyl Vekî'den, o Mansur'dan, o da Mücâhid'den naklen dedi ki: "Fâtihatu'l-Kitab nâzil olunca İblis kederli bir şekilde feryad etti."

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam Sâlih'ten, o Vekî'den, o Süfyân es-Sevrî'den, o es-Süddî'den, o 'Abdu Hayr'dan, o 'Alî'den (r.a) tahdis edip dedi: *"Seb'an mine'l-mesânî* [tekrarlanan yedi] buyruğuyla, *Fâtihatu'l-Kitab* kasdedilmiştir."

2. BAKARA SÛRESİ

Medine'de nâzil olan el-Bakara sûresi, Kûfiyyûna [Kûfelilerin sayımına] göre 286 âyettir.

Nebî (s.a), Kâ‘b b. el-Eşref ve Kâ‘b b. Esîd'i İslâm'ı kabule davet edince, onlar o'nu yalanlamak amacıyla, “Allah, Mûsâ'dan sonra bir kitab indirmedi” dediler. Bunun üzerine Allah onların bu sözleriyle ilgili olarak inzâl buyurdu ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ
وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾
أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

2. *Şu kitab* {yani, Yahudilerin inkâr ettikleri bu kitab: Kur’ân} *–ki onda rayb yoktur–* {yani, onun Allah'tan geldiği hususunda kuşku yoktur; onu Muhammed'e indiren O'dur}; *muttakîler* {yani, şirkten sakınanlar} *için bir hidâyettir* {yani, dalâletten çıkış yolunu göstermedir}.

Sonra Allah Teâlâ muttakilerin niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

3. *Onlar ki gayba* {yani, Kur’ân'a, onun Allah'tan geldiğine} *îmân ederler* {yani, bu kitabı Muhammed'e indirenin O olduğuna îmân eder; onun helâlini helâl, haramını haram kabul edip içindeki hükümler gereğince amel ederler}. *Onlar ki, salâtı ikâme ederler* {yani, farz olan beş vakit namazı, rükûuyla-sücuduyla tam ve vakitlerinde kılarlar}. *Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden* {yani, verdiğimiz mallardan} *infak ederler* {yani, farz olan zekâtı verirler}.

Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a) güldü.

Cudeyy sordu:

— Peki bundan başka var mı?

Nebî (s.a) cevab verdi:

— Evet, *Elif-lâm-mîm-sâd. Bir kitab ki, sana indirildi* (A'râf, 7/1-2) buyrukları var.

Cudeyy dedi:

— Bu ilkinden daha büyük bir sayı eder. Eğer doğru söylüyorsan, hükümranlığınız 231 yıl sürecek.

Sonra sordu:

— Başka var mı?

Nebî (s.a) cevab verdi:

— *Elif-lâm-râ. Bir kitab ki, âyetleri muhkem kılınmış, sonra da bir hakîmin, bir habîrin ledünnünden tafsil edilmiştir [tarafından geniş geniş açıklanmıştır]* (Hûd, 11/1) buyrukları var.

Bu sefer Cudeyy dedi ki:

— Bu ilkinden de, ikincisinden de daha büyük bir rakamdır. Bu kitab hem muhkem kılınmış, hem de tafsil edilmiştir. Eğer doğru söylüyorsan, hükümranlığınız 463 yıl sürecek. Artık Allah'a ittika et ve haktan başka bir şey söyleme. Bundan başka bir şey var mı?

Nebî (s.a) cevab verdi:

— *Elif-lâm-mîm-râ. İşte bunlar kitabın âyetleridir* (Ra'd, 13/1) buyrukları var.

Cudeyy dedi ki:

— Şâyet doğru söylüyorsan, hükümranlığınız 734 yıl sürecek.

Ardından da ilave etti:

— Artık biz senin söylediklerine îmân etmiyoruz. Sen bizi karmakarışık bir iş içine soktun. Senin söylediklerinin hangisini kabul edeceğimizi bilemiyoruz. Sana inenlerin hangisine tâbi olalım?! İşi karıştırdın, içinden çıkamaz olduk. Artık ilk söylediğinden kuşku duyuyoruz. Bu olmasaydı sana tâbi olabilirdik.

Ebû Yâsir dedi ki:

— Ben şehâdet ederim ki, bizim nebîlerimize indirilenler hakktır. Onlar bize bu ümmetin hükümranlığının ne kadar süreceğini bildirmediler. Eğer Muhammed söylediklerinde doğru ise, Allah bütün bu yılların toplam süresi kadar ümmetinin hükümranlığını devam ettirecek demektir.

Sonra yanından kalkıp gittiler. Ardından da dediler ki:

— Onun getirdiklerinin azını da, çoğunu da inkâr ediyoruz.

Cudeyy, ‘Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarına şöyle dedi:

— Sizin için içinden çıkılmaz bir hal alan bu sözlerin bâtıl olduğunu anlamıyor musunuz?

Onlar da şöyle karşılık verdiler:

— Aksine, o'nun söylediklerinin hak olduğunu anlıyoruz.

Bunun üzerine Allah Kur’ân'ı inkâr eden Yahudiler hakkında, *Elif-lâm-mîm. Allah –O'nun dışında ilâh yoktur– hayy'dır* {yani, ölümsüz diridir}, *kayyûmdur* {yani, her şeyi idare eden, çekip çevirendir}. *Sana* {yani, Muhammed'e} *kitabı hak ile* {yani, bâtıl olmayarak} *önündekileri musaddık olarak inzâl etti* {yani, Muhammed'e Kur’ân'ı, kendisinden önceki kitabları doğrulayıcı olarak indirdi}. *Bundan evvel de Tevrât ve İncil'i insanlar* {yani, İsrâîloğulları} *için bir hidâyet olarak* {yani, dalâletten hidâyete iletmek için} *indirdi ve bir de furkân* {yani, Tevrât ve İncil'den sonra Muhammed'e Kur’ân'ı –“furkân”, kuşkulardan ve dalâletten çıkartan demektir–} *indirdi. Muhakkak ki Allah'ın âyetlerine küfredenler* {yani, Kur’ân'ı inkâr edip kâfir olan Yahudiler –bunlar, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz kişiler ve arkadaşlarıdır–} *için şiddetli bir azab vardır. Allah azîzdir* {yani, mülk ve saltanatında azîzdir}, *intikam sahibidir* {yani, Kendisine karşı gelip isyan edenlerden intikam alıcıdır} (Âl-i İmrân, 3/1-4) buyurdu.

Ve bir de furkân indirdi buyruğunun bir benzeri de, *Andolsun ki Biz Mûsâ ve Hârûn'a furkânı* {yani, (dalâletten) çıkartanı} *verdik* (el-Enbiyâ, 21/48) âyetidir.

Yine, *Hudâdan beyyineler ve furkân...* (el-Bakara, 2/185) buyurulmuştur.

Yine bu Yahudiler ile müteşâbih sandıkları şeyler hakkında, *Sana kitabı indiren O'dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir. Bunlar kitabın anasıdır* (Âl-i İmrân, 3/7) buyurulmuştur.

Muhkem âyetler, En'âm sûresindeki şu üç âyet-i kerîmedir: *De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: ...... Umulur ki ittika edersiniz."* (el-En'âm, 6/151-153)

İşte bunlar muhkem âyetler olup, Allah'ın kitabından hiçbir şey onları neshetmiş değildir. Bunlara *ummu'l-kitab* [kitabın anası/esası] adının veriliş sebebi, bu âyetlerde haram kılınanların hepsinin, Allah'ın indirmiş olduğu tüm kitablarda yer almasıdır.

Kitabın/Kur'ân-ı Kerîm'in *Diğer bir kısmı da müteşâbihtir* {yani, "elif-lâm-mîm", "elif-lâm-mîm-sâd", "elif-lâm-râ", "elif-lâm-mîm-râ" buyrukları da müteşâbihtir} (Âl-i İmrân, 3/7) buyurulmuştur, ki sözü geçen Yahudiler bunlar sebebiyle, bu ümmetin hükümranlığının süresi hakkında kuşkuya düşmüşlerdir. *Ama kalblerinde zeyğ* {yani, hidâyetten meyl/sapma} *bulunanlar* {yani, Yahudiler}, *sırf fitne* {yani, küfr} *aramak ve te'vilini aramak* {yani, bu ümmetin hâkimiyetinin/hükümranlığının süresini tesbit etmek} *için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar.* (Âl-i İmrân, 3/7)

Allah Teâlâ, müteşâbihlerin mahiyeti hakkında da, *Halbuki onun te'vilini* {yani, bu ümmetin hükümranlığının süresini} *Allah'tan başkası bilmez. İlmde râsih olanlar* {yani, 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları} *derler ki: "Biz ona* {yani, muhkemiyle-müteşâbihiyle Kur'ân'ın tümüne} *îmân ettik, hepsi Rabbimiz indindendir; ulü'l-elbâbtan* {yani, lübb veya akıl sahiblerinden} *başkası tezekkür etmez"* (Âl-i İmrân, 3/7) buyurmaktadır.

Sonra İbn Selâm ve arkadaşları, *Rabbimiz bizi hidâyetine* {yani, İslâm'a} *ilettikten sonra, kalblerimizi saptırma* {yani, diğer Yahudilerin kalblerini saptırdığın gibi bizim de kalblerimizi saptırma}. *Bize indinden bir rahmet bağışla. Muhakkak Sen vehhâbsın* (Âl-i İmrân, 3/8) diye du'a ettiler.

Buna göre, bu sûrenin başındaki ilk iki âyet Nebî'nin (s.a) ashâbı: Muhacir ve Ensâr, onlardan sonraki iki âyet Arab müşrikleri, onüç âyet ise ehl-i Tevrât'tan münâfıklar hakkındadır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى
أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ
﴿٨﴾ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا
أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ
مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾

6. *Doğrusu o küfredenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için müsavidir/birdir: îmân* {yani, tasdik} *etmezler.*

7. *Allah onların kalblerini ve sem'lerini/işitmelerini hatm etmiştir* {yani, kalblerini tab' etmiştir, dolayısıyla hidâyeti akletmezler; işitmelerini tab' etmiştir, dolayısıyla hidâyeti işitemezler} *ve basarları üzerinde bir perde vardır* {yani, gözleri üzerinde örtü bulunduğu için hidâyeti göremezler}. *Onlar için azîm bir azab vardır* {yani, ardı arkası kesilmeyen, çok şiddetli bir azab vardır}.

Bu iki âyet-i kerîme Arab müşrikleri hakkında inmiştir. Şeybe ile 'Utbe b. Rabia, el-Velîd b. el-Muğîre, Ebû Cehl b. Hişam –adı 'Amr'dır– 'Abdullâh b. Ebî Ümeyye, Ümeyye b. Halef, 'Amr b. Vehb, el-'Âs b. Vâil, el-Hâris b. 'Amr, en-Nadr b. el-Hâris, Adiyy b. Mut'im b. Adiyy, Âmir b. Hâlid, Ebu'l-Buhterî b. Hişam bunlar arasındadır.

Sonra Allah münâfıkları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

8. *İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a* {yani, Allah'ın ortaksız, bir ve tek olduğuna} *ve Âhiret Günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ba's/diriltilme günü'ne} *îmân ettik"* {yani, tasdik ettik} *derler. Oysa onlar mü'min değillerdir* {yani, Allah dışında ilâh olmadığını, ölümden sonra dirilişi ve amellerin karşılıklarının verileceğini tasdik etmemişlerdir}.

Allah, *mü'min değillerdir* buyruğuyla, onların yalancı olduklarını belirtmektedir.

9. *Allah'a ve îmân edenlere hud'a/hile yaparlar* {yani, Muhammed'e îmânlarını izhar etmek, tekziblerini/yalanlamalarını gizlemek sûretiyle Allah'a ve îmân edenlere hud'a/hile yaparlar, Allah'ı ve îmân edenleri aldatmaya çalışırlar}, *ama kendilerinden başkasına hud'a/hile yapamazlar da yine şuurunda olmazlar.*

Âyet, Ehl-i Kitab'tan olan Yahudilerin münâfıkları hakkında inmiştir. 'Abdullâh b. Übey b. Selûl, Ced b. Kays, el-Hâris ibn 'Amr, Muğîs b. Kuşeyr, 'Amr b. Zeyd bunlar arasındaydı. Bunların aldandıklarını, âhirette Allah'ın kendilerine göstereceğini, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (el-Hadîd, 57/13) buyurarak dile getirmektedir.

Îmân etmedikleri halde "Îmân ettik" diyerek dünyada mü'minlerle istihzâ/alay etmelerine mukâbil, Allah da onlarla istihzâ/alay etmek üzere böyle diyecektir. Allah Teâlâ, onların Allah'ı aldatmaya çalıştıklarını, gerçekte ise aldanış içerisinde bulunanların kendileri olduğunu, *Doğrusu münâfıklar Allah'a hud'a/hile yapıyor. Oysa O onlara hud'a/hile yapıyor* (en-Nisâ, 4/142) buyurarak ifade etmektedir, ki bu, sırat'ta onlara, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (el-Hadîd, 57/13) denileceği vakit olacaktır.

10. *Kalblerinde maraz* {yani, Allah ve Muhammed hakkında kuşku} *vardır...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa kalblerinde maraz* {yani, kuşku} *bulunanlar…* (Muhammed, 47/29) âyetidir.

...Allah da marazlarını {yani, kalblerindeki kuşkuları} *arttırdı. Yalan söyledikleri için onlara elîm bir azab* {yani, âhirette can yakıcı bir azab} *vardır.*

Çünkü onlar Allah'a ve Âhiret Günü'ne îmân ettiklerini söylüyorlardı. Şöyle ki: Münâfıklardan 'Abdullâh b. Übey arkadaşlarına şöyle dedi:

— Siz bana ve yaptıklarıma bakın da onları nasıl etkisiz hâle getirdiğimi, bana ve size zarar vermelerini nasıl önlediğimi öğrenin.

Arkadaşları karşılık verdi:

— Sen bizim efendimiz ve üstadımızsın, sen olmasaydın bizim bunlarla bir arada olmamız imkânsızdı.

Bunun üzerine ‘Abdullâh b. Übey, –arkadaşlarına marifetini göstermek üzere– Ebû Bekr es-Sıddîk'ın elini tutarak dedi ki:

— Ey Temim b. Murreoğulları'nın efendisi, ey ikinin ikincisi, ey o'nun mağara arkadaşı, ey ümmetin seçkini, ey canını ve malını feda eden kişi! Merhaba.

Sonra Ömer b. el-Hattâb'ın elini tutarak dedi:

— Ey Adiyy b. Ka‘boğulları'nın efendisi, ey Allah'ın emrini uygulamak hususunda güçlü, ey canını ve malını feda eden kişi! Merhaba.

Sonra ‘Alî b. Ebî Tâlib'in elini tutarak dedi:

— Ey –Allah'ın hasseten kendisine nübüvvet ikram ettiği kişi dışında– (böyle söylemesi de niyetinin doğruluğunu ve yakînini bildiğinden idi) Hâşimoğulları'nın efendisi! Merhaba.

Ömer b. el-Hattâb (r.a) dedi:

— Ey İbn Übey! Ne oluyor sana? Allah'a ittika et, münâfıklık etme, hâlini düzelt, ifsad etme. Kuşkusuz münâfık, Allah'ın halk ettiklerinin en şerlisi, en habisi, en aldatıcısıdır.

‘Abdullâh b. Übey b. Selûl şöyle karşılık verdi:

— Ey Ömer! Yavaş ol. Allah'a yemin ederim ki, ben de sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ettim; siz neye şâhidlik ettiyseniz ben de ona şâhidlik ettim.

Akabinde birbirlerinden ayrıldılar. Ebû Bekr, Ömer ve ‘Alî –Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun– Rasûlullâh'a gidip ‘Abdullâh'ın söylediklerini bildirdiler. Allah da Nebîsi'ne, *İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a ve Âhiret Günü'ne îmân ettik” derler; oysa mü’min değillerdir* buyruğunu indirdi.

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِۙ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ
الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ
النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُۜ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ
وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا

آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا
نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾

11. *Onlara, "Yeryüzünde müfsidlik etmeyin"* {yani, yeryüzünde ma'siyet işlemeyin/isyankârlık etmeyin} *denildiğinde, "Biz sadece muslihleriz"* {yani, itaatkârlarız} *derler.*

Allah, onların söylediklerinin doğru olmadığını beyan etmek üzere buyuruyor ki:

12. *Dikkat edin, doğrusu onlar müfsidlerdir* {yani, isyankârlardır}, *fakat şuurunda değiller* {yani, kendilerinin müfsid/isyankâr olduklarının şuurunda değiller}.

13. *Onlara, "Siz de insanların îmân ettiği gibi îmân edin" denildiğinde, "Sefihlerin* {yani, câhillerin –ki bununla da 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını kasdediyorlar–} *îmân ettiği* {yani, tasdik ettiği} *gibi mi îmân edelim"* {yani, tasdik edelim}? *derler...*

Âyet; Münzir b. Mu'âz, Ebû Lübâbe, Mu'âz b. Cebel ve Üseyd hakkında inmiştir. Bunlar Yahudilere demişlerdi ki:

— 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarının Muhammed'i tasdik ettiği gibi, siz de Muhammed'i tasdik edin; kuşkusuz o nebîdir.

Yahudiler şöyle karşılık vermişlerdi:

— Sefihlerin îmân ettiği gibi mi îmân edelim?!

Allah Teâlâ, onların sözlerini reddetmek üzere buyuruyor ki:

...Dikkat edin, kuşkusuz onlar, onlardır sefihler; fakat bilmezler {yani, kendilerinin sefih olduklarını bilmezler}.

Sonra Allah Teâlâ onların durumunu haber vermek üzere şöyle buyuruyor:

14. *Onlar îmân edenlerle* {yani, Nebî'nin ashâbından tasdik edenlerle} *karşılaştıklarında, "Îmân ettik"* {yani, Muhammed'i tasdik ettik} *derler. Ama şeytanlarıyla* {yani, Yahudilerin reisleri olan Ka'b b. el-Eşref ve arkadaşlarıyla} *başbaşa kaldıklarında* {onlara}, *"Biz sizinle beraberiz"* {yani, sizin dîniniz üzereyiz}, *biz*

sadece müstehzîyiz" {yani, Muhammed ve arkadaşlarıyla istihzâ/alay ediyoruz} *derler.*

Buna mukâbil Allah şöyle buyurmaktadır:

اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

15. *Asıl Allah onlarla istihzâ eder* {yani, asıl Allah onlarla âhirette istihzâ/alay eder/edecek}...

Allah âhirette, onlarla mü'minler arasında kapısı sırat'ın üzerinde bulunan bir sur yükseltecek ve onlar karanlıkta kalacak. Kendilerine, *Haydi arkanıza dönün de nûr arayın* denilecek. İşte bu da onlarla istihzânın bir parçasıdır.

...ve tuğyanları içinde bocalamaya terkeder {yani, dalâletleri içinde mütereddit bir şekilde bırakır}.

Arkasından Allah Teâlâ onların niteliklerini belirtmek üzere buyuruyor ki:

16. *İşte onlar, hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar da...*

Çünkü Yahudiler nebî Muhammed'in (s.a) niteliklerini –nebî olarak gönderilmeden önce– Tevrât'ta okumuş ve o'na îmân etmişlerdi; fakat o'nun İshâk'ın (a.s) neslinden geleceğini zannediyorlardı. Muhammed (s.a), Hz. İsmâîl soyundan olan Arablardan gönderilince, kıskançlıklarından ötürü o'nu inkâr ettiler ve hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar. Allah bu âyette şunu ifade ediyor: Onlar, Muhammed (s.a) nebî olarak gönderilmeden önceki îmânlarını: hidâyeti, Muhammed'i (s.a) yalanlamalarından sonra düşmüş oldukları dalâlet ile değiştirdiler. Yaptıkları bu alış-veriş ne kötüdür! İşte bundan dolayı Allah Teâlâ buyuruyor ki:

... ticaretleri kâr etmedi ve muhtedî de değildirler {yani, dalâletten kurtulup hidâyeti de bulamadılar}.

Sonra Allah, münâfıklara dâir şu meseli darbetmektedir:

مثلهم كمثل الذي استوقد نارا فلما أضاءت ما حوله
ذهب الله بنورهم وتركهم في ظلمات لا يبصرون ﴿١٧﴾ صم
بكم عمي فهم لا يرجعون ﴿١٨﴾ أو كصيب من السماء فيه ظلمات
ورعد وبرق يجعلون أصابعهم في آذانهم من الصواعق حذر
الموت والله محيط بالكافرين ﴿١٩﴾ يكاد البرق يخطف
أبصارهم كلما أضاء لهم مشوا فيه وإذا أظلم عليهم قاموا ولو
شاء الله لذهب بسمعهم وأبصارهم إن الله على كل شيء
قدير ﴿٢٠﴾

> 17. *Onların meseli, şunun meseli gibidir: Bir ateş yaktı. Ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nûrlarını giderir...*

Allah şunu demektedir: Ateş yakan kimsenin aydınlandığı gibi, îmân ettiğini söyleyen münâfık da bir nebze aydınlanır. Yaktığı ateş yanmaya devam ettikçe o ateşin aydınlığında yürür. Îmânı terkedince, yaktığı ateş sönen kimse gibi o da karanlığa gömülür ve önünü göremez, yolunu bilemez bir halde kalakalır. İşte, *Ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nûrlarını* {yani, îmânlarını} *giderir* buyruğu bu duruma işaret etmektedir.

Bunun bir benzeri de, *Allah kime nûr* {yani, îmân} *kılmamışsa, onun için bir nûr* {yani, îmân} *yoktur* (en-Nûr, 24/40) âyetidir.

En'âm sûresinde de, *İnsanlar arasında kendisiyle yürüdüğü bir nûr kıldığımız* {yani, söyledikleri ile hidâyet bulmalarını sağladığımız}... (el-En'âm, 6/122) buyurmaktadır.

> *...ve onları zulumât* {yani, şirk} *içerisinde bırakır: sezmezler* {yani, hidâyeti sezmezler/idrak etmezler}.

Sonra Allah, onların/münafıkların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyuruyor:

> 18. *Sağırdırlar* {yani işitmezler: akletmezler}, *dilsizdirler* {yani, hidâyeti dile getiremezler}, *kördürler* {yani, hidâyeti sezemez-

ler; çünkü Allah onların nûrlarını: îmânlarını gidermiştir}. *Artık onlar rücû edemezler* {yani, dalâletten hidâyete dönemezler}.

Sonra Allah münâfıklara dâir bir mesel daha darbediyor:

19. *Diğer bir kısmının meseli ise; karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek eşliğinde semâdan boşanan yağmura* {yani, yukarıdan/buluttan boşanan sağanak yağmura} *tutulmuş kimseye benzer...*

Burada *yağmur* örneğiyle "Kur'ân" kasdedilmiştir; yağmur, nasıl insanlar için hayat kaynağı ise, Kur'ân da –ona îmân edenler için– hayat kaynağıdır. *Karanlıklar/zulumât* örneğiyle "Kur'ân'ı inkâr eden kâfir" kasdedilmiştir, ki bununla, onların içinde bulundukları dalâlete işaret ediliyor. *Gök gürültüsü* örneğiyle "Kur'ân'da kendileriyle korkutuldukları tehditler" kasdedilmiştir. *Şimşek* örneğiyle de "îmân" kasdedilmiştir; ki bu da, Kur'ân'da bulunan "nûr"dur.

...*Yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar* {yani, Kur'ân'ı duymamak için kulaklarını tıkayan münâfıklar, yıldırımların/yıldırım eşliğindeki gürlemelerin şiddetinden ötürü parmaklarıyla kulaklarını tıkayan kimselere benzerler}...

"Ölüm korkusu ile" böyle davranmaları ise şunu ifade etmektedir: Yıldırım çarpması neticesinde ölmekten korkmak ve ölümden hoşlanmamak, kâfirin Kur'ân'dan hoşlanmamasına benzer. Oysa ki, küfredenin ölmesi, Allah'ı ve Kur'ân'ı inkâr edip kâfir olmasından –kendisi için– daha hayırlıdır.

...*Allah kâfirleri ihata etmiştir* {yani, O'nun ilmi kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır}.

20. *Şimşek de* {yani, yağmur eşliğinde çakan şimşek de} *neredeyse basarlarını kapacak* {yani, nûrunun/aydınlığının şiddetinden ötürü gözlerini kör edecek}...

Allah Teâlâ şunu anlatmaktadır: Münâfığın sözüyle dile getirdiği îmân, gözleri kör edecek derecedeki şimşeğin ışığı/aydınlığı gibidir.

...*Onları aydınlattımı* {yani, şimşek çakıp da ortalık aydınlandığında}, *ışığında yürürler* {yani, onlar îmânı dile getirdikçe, onun

aydınlığında yürümeye devam ederler; bu da onlara, yollarını aydınlatacak, hidâyet bulacak bir nûr verir}. *Üzerlerine karanlık çöktümü* {yani, şimşeğin aydınlığı gidip de karanlıkta kaldılarmı}, *dikilip kalırlar* {yani, karanlıklar içinde hidâyeti göremezler}. *Allah dileseydi onların sem'lerini ve basarlarını giderirdi* {yani, bir cezâ olmak üzere onları ebediyyen işitemez ve göremez hale getirirdi}. *Kuşkusuz Allah her şeye* {yani, bunları ve daha başka şeyleri yapmaya} *kadîrdir.*

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا
وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ
رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾
فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

21. *Ey insanlar* {yani, ey münâfıklar ve Yahudiler}! *Rabbinize ibâdet edin* {yani, Rabbinizi birleyin}. *O ki, sizi halketti* {yani, birşey olmaksızın yarattı} *ve sizden öncekileri de* {yani, geçmiş ümmetleri de birşey olmaksızın yarattı}. *Umulur ki ittika edersiniz* {yani, ittika etmeniz için: sizin ve sizden öncekilerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederek şirkten sakınmanız, Allah'ı tevhîd etmeniz için}.

Sonra Allah, Kendisini tevhîd etmeleri için yarattığı varlıkları delil gösterip, nimetlerini hatırlatarak buyuruyor ki:

22. {Rabbinize ibâdet edin!} *O ki, yeryüzünü sizin için bir döşek* {yani, bir yaygı} *ve semâyı bir bina* {yani, bir tavan} *yaptı ve semâdan bir su* {yani, buluttan bir yağmur} *indirdi de, onunla* {yani, o yağmur vasıtasıyla} *sizin için semerelerden bir rızık çıkardı*

{yani, yerden çeşit çeşit ürünler çıkardı}. *Öyleyse siz de Allah'a endâd yapmayın* {yani, Allah'ın beraberinde ortaklar tutmayın/şirk koşmayın}; *bildiğiniz halde* {yani, bütün bu anılanların O'nun yarattıkları olduğunu bildiğiniz halde, nasıl olur da O'nun gayrısına ibâdet edersiniz}?

Yahudilerden Rifâ'a b. Zeyd ve Zeyd b. 'Amr bu vahye benzeyen bir takım sözler söylemeleri sebebiyle, "Biz Kur'ân'dan yana kuşku içindeyiz" dediler. Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi:

23. *Eğer kulumuza* {yani, Muhammed'e} *indirdiğimizde* {yani, Kur'ân'dan indirdiğimizde} *rayb* {yani, kuşku} *içindeyseniz, haydi onun mislinden* {yani, Allah'tan bu Kur'ân'a benzer} *bir sûre getirin; Allah'ın dûnundan şâhidlerinizi de çağırın* {yani, ibâdet ettiğiniz ilâhları da yardıma çağırın}, *eğer sâdıklarsanız* {yani, Muhammed'in bunu kendiliğinden uydurup söylediği iddianızda doğru iseniz}.

24. *Eğer yapamazsanız –ki yapamayacaksınız–* {yani, onun benzerini meydana getiremeyeceksiniz}...

Buyrukta takdim vardır. Buna göre ifade şöyledir: "Siz bunu asla yapamazsınız. Madem yapamadığınız/yapamayacağınız ortaya çıktı; o halde bu Kur'ân'ın benzeri bir sûre getirin." Fakat onlar bu isteği yerine getiremediler ve sustular.

Allah devamla buyuruyor ki:

...Öyleyse o ateşten {yani, tutuşturulan alevli ateşten –ki bu ateş onların boyunlarına yerleştirilecek, gün boyunca yanıp duracak, onun harareti yüzlerine ulaşacak–} *korunun, ki onun tutuşturucusu insanlar ve taşlardır* {yani, ikinci arz altında bulunan kibrit gibi taşlardır}, *kâfirler* {yani, tevhîdi inkâr eden kimseler} *için hazırlandı.*

İşte, *Kıyâmet Günü azabın kötüsünden* {yani, azabın şiddetinden} *yüzünü korumaya çalışan...* (ez-Zümer, 39/24) buyruğu bunu anlatmaktadır. Allah Teâlâ korkuttuğu halde onlar korkmadılar ve "Peki, bu ateşin yakıtı insanlar olacağına göre, taşlara ne oluyor?" diyerek yalanlamalarını sürdürdüler. Ancak, mü'minler bu korkutmanın neticesinde dehşete kapıldılar. Bunun üzerine Allah şu âyetleri indirdi:

وَبَشِّرِ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذٖي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهٖ
مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فٖيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ
﴿٢٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً
فَمَا فَوْقَهَا فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ
وَاَمَّا الَّذٖينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا
مَثَلًا يُضِلُّ بِهٖ كَثٖيرًا وَيَهْدٖي بِهٖ كَثٖيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهٖ
اِلَّا الْفَاسِقٖينَ ﴿٢٦﴾

25. *Îmân eden ve sâlih amel işleyenlere de şunu müjdele: Gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler* {yani, bostanlar/bahçeler} *vardır. Onlardaki hangi semerelerden rızıklandıklarında, her seferinde* {yani, cennetteki meyvelerden yemeleri için her ikram edilişinde}, *"Bu daha önce rızıklandığımızdır" diyecekler* {yani, sabah-akşam cennette rızıkları verilecektir. Onlara dünyadaki sabah ve akşam vakitlerini andıracak süreler içerisinde inci ve yakut tabaklarda meyveler sunulduğunda, renklerinin birbirlerine benzediklerini görecek ve "Bu daha önce rızıklandığımızdır", yani, "Sabahleyin bunun benzerini yemiştik" diyecekler}. *Çünkü onlara öyle müteşâbih* {yani, renkleri birbirine benzemekle birlikte tatları farklı} *olarak sunulacaklar* { bu ikramın tadına bakınca, sabahleyin ikram edilenden farklı olduğunu anlayacaklar}...

İşte, *Onlara öyle müteşâbih olarak sunulacaklar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...*Orada* {yani, cennette} *onlar için mutahhar zevceler de var* {yani, cennette onlara verilecek ağaçların, elbiselerin yanısıra, hayızdan, küçük ve büyük abdeste çıkmaktan ve bütün pisliklerden arındırılarak yaratılmış eşler de var}. *Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

26. *Doğrusu Allah bir sivrisineği, hatta onun fevkini bir mesel darbetmekten çekinmez* {yani, Allah hayâ ederek, insanların durumunu anlatan örnekler vermekten sıkılmaz/çekinmez}...

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de örümceği ve sineği zikredince, Yahudiler gülerek, "Bu meseller neye benziyor ki?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah da, *Gerçekten Allah... mesel darbetmekten çekinmez* buyruğunu indirdi.

...*Îmân edenler* {yani, Kur'ân'ı tasdik edenler} *kuşkusuz onun* {yani, darbedilen o meselin} *Rabb'lerinden bir hak olduğunu bilirler, ama küfredenler* {yani, Kur'ân'ı inkâr edenler: Yahudiler}, *"Allah bu meselle* {yani, zikredilen meselle} *ne irâde etti"* {yani, Muhammed bunu kendisi uydurup söylüyor, Allah'tan gelmiş değildir} *derler. Allah onunla* {yani, bu meselle} *bir çoklarını* {yani, insanların bir çoğunu: Yahudileri} *dalâlete düşürür ve yine onunla* {yani, bu meselle} *bir çoklarını da* {yani, insanların bir çoğunu: mü'minleri de} *hidâyete iletir. Onunla* {yani, bu meselle} *fâsıklardan* {yani, Yahudilerden} *başkasını dalâlete düşürmez.*

Sonra Allah Teâlâ haber vererek buyuruyor ki:

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِي الْأَرْضِ أُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ
بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ
لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ
فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

27. *Onlar ki, Allah'ın ahdini, O'nun mîsâkının ardından nakzederler* {ilk ahidlerini bozdular ve Tevrât'ta Allah'a ibâdet edeceklerine, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, Nebî'ye

(s.a) îmân edeceklerine dâir kendilerinden alınmış sözü çiğnediler. Hem Îsâ'ya, hem Muhammed'e –ikisine de selâm olsun– küfrettiler. Nebîlerin bir kısmına îmân ederken, bir kısmını inkâr ettiler} *ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini koparırlar ve yeryüzünde müfsidlik ederler* {yani, orada ma'siyet işlerler}. *İşte onlar* {yani, Yahudiler}, *hâsirlerdir* {yani, cezâya uğratılmak sûretiyle ziyan edenlerdir}.

Bunun bir benzeri de, *Onlar ki, Allah'ın ahdini, O'nun mîsâkının ardından nakzederler ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini* {yani, Muhammed'e îmânı} *koparırlar ve yeryüzünde müfsidlik ederler. İşte lanet onlara, yurdun kötüsü onlaradır* (er-Ra'd, 13/25) âyet-i kerîmesidir.

28. *Allah'a nasıl küfrediyorsunuz* {yani, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğunu nasıl inkâr ediyorsunuz}? *Halbuki ölüler* {yani, nutfeler halinde} *idiniz, size hayat verdi* {yani, sizi halketti}...

Tıpkı Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: *Ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır.* (er-Rûm, 30/19)

...Sonra sizi öldürecek {yani, hayatın ardından sizi öldürecek}, *sonra sizi diriltecek* {yani, ölümün ardından Kıyamet Günü sizi diriltecek}, *sonra O'na döndürüleceksiniz* {yani, O'na döndürüleceksiniz, O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

Yahudiler bunu kabul ettiler ve seslerini çıkarmadılar. Müşrikler ise, "Ölüp de toprağa dönüştükten sonra bizi diriltmeye kim güç yetirebilir?" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu buyrukları indirdi:

29. *O, o ki, arzdakilerin hepsini* {yani, yerde bulunanlardan herbir şeyi} *sizin için halketti, sonra semâya istivâ etti de* {yani, yerden sonra semâyı yaratmaya başladı da} *onları yedi gök halinde tesviye etti* {yani, yarattı}...

Bu ise insanın yaratılışından daha büyüktür. Nitekim Allah, *Göklerin ve yerin halkedilmesi, insanların halkedilmesinden daha büyüktür* (el-Mü'min, 40/57) buyurmaktadır.

...O, {yaratmaya dâir} *her şeyi bilendir* {yani, ölümden sonra diriltmeyi de, gayrısını da çok iyi bilendir}.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا
اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ اٰدَمَ
الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫ن۪ي بِاَسْمَٓاءِ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا
مَا عَلَّمْتَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ
بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

30. *Hani Rabbin meleklere, "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yapacağım" dediği vakit...*

Azîz ve celîl olan Allah melekleri ve cinni, şeytanları ve insi –ki o Âdem'dir– yaratmadan önce yaratmıştı. Cinleri yeryüzünde iskân etti, melekleri de semâlarda iskân etti. Fitne ve haset sebebiyle birbirleriyle savaşa tutuşan cinlerin üzerine, Allah dünya semâsında bulunan ordulardan birini gönderdi; ki bunlar da cin idi, Allah'ın düşmanı İblis de onlardandı. Hepsi de ateşten yaratılmış olup cennetin bekçileri idiler. Başlarındaki İblis ile birlikte yeryüzüne indiler ve semâda mükellef kılındıkları ibâdetle mükellef olmadıklarını görünce yerde kalmayı istediler. Yüce Allah onlara, "Ben yeryüzünde sizin yerinize geçecek bir halife yapacağım, sizi de bana yükselteceğim" dedi. Melekler arasında amelleri en kolay olanlardan olmaları hasebiyle bu durumdan hoşlanmadılar ve:

...Dediler ki: "Biz Seni hamdinle tesbih ve takdis edip {yani, Senin emrinle Seni anıp, Sana du'a edip, emrini tazim edip} *durirken,...*

Nitekim Allah, *Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbih eder* {yani, emriyle O'nu zikreder} (er-Ra'd, 13/13) buyuruyor.

..."orada müfsidlik edecek {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyerek fesad çıkartacak} *ve kanlar dökecek birini mi yapacaksın/ya-*

ratacaksın" {cinlerin yaptığı gibi haksız yere kanlar dökecek birini mi halife yapacaksın}? *"Kuşkusuz Ben sizin bilmediklerinizi bilirim"* {yani, Benim ilmimde siz semâda, Âdem ve onun zürriyeti ise yeryüzünde sâkin olacak ve onlardan Beni hamd ile tesbih edecekler ve Bana ibâdet edecekler bulunacak} *dedi.*

Allah Teâlâ Âdem'i, kırmızı ve beyaz çamurdan, çorak ve verimli araziden alınmış topraktan yarattı. Bundan dolayı onun neslinin kimisi beyaz, kimisi kırmızı, kimisi siyah tenli; kimisi mü'min, kimisi kâfirdir. İblis, sûreti yapılmış olan bu varlığı kıskanarak, beraberindeki meleklere sordu:

— Şu benzeri yaratılmadık olan varlığı görüyor musunuz? Eğer o bize üstün kılınırsa ne yapacaksınız?

Melekler cevab verdiler:

— Biz Allah'ın emrini dinler ve itaat ederiz.

Bunun üzerine Allah'ın düşmanı İblis şu kararı aldı: Âdem'in kendisine üstün kılınması halinde, Allah'a itaat etmeyecek ve Âdem'i azdırmaya çalışacak.

Âdem kırk yıl, sûreti şekillenmiş çamur halinde bırakıldı. İblis onun dübüründen giriyor, ağzından çıkıyor ve şöyle diyordu: "Ben ateşim/ateştenim, bu ise içi boş bir çamurdur. Ateş ise çamurdan üstündür. Andolsun ki onu yeneceğim, ona üstün geleceğim." İşte, *İblis onlar hakkındaki zannını* {yani, o gün söylediği, "Andolsun ki ona galip geleceğim" sözü ile, "Pek azı dışında onun zürriyetini azdıracağım" sözünü} *gerçekleştirdi de mü'minlerden ibaret bir fırka dışında ona tâbi oldular* (Sebe, 34/20) buyruğu buna işaret etmektedir.

Allah rûha emretti:

— Bu cesede gir!

Rûh dedi:

— Rabbim! Bu karanlık cesedin neresinden beni sokacaksın?

Allah Teâlâ, tekrar emretti:

— Hoşuna gitmese de gir içine!

Rûh istemeyerek onun içine girdi. Yine istemeyerek ondan çıkar.

Sonra baş tarafından Âdem'e rûh üflendi. Rûh onun içinde gidip geldi, cesedinin yarısına, göbeğe ulaşınca acele edip oturmak istedi. İşte, *İnsan çok acelecidir* (el-İsrâ, 17/11) buyruğu bunu anlatmaktadır. Rûh yine onda ilerlemeye devam edip ayak parmaklarına ulaşınca, oradan dışarı çıkmak istedi, fakat çıkacak yer bulamadı. Tekrar başa döndü ve burun deliklerinden dışarı çıktı. Burun deliklerinden dışarı çıktığı için de aksırdı. Âdem de, "Elhamdulillâh" dedi –ki bu, onun söylediği ilk söz idi– azîz ve celîl olan Rabbi de ona, "Yerhamukellâh" diye karşılık verdi ve ilave etti: "İşte seni bunun için yarattım: Hamdimle Beni tesbih ve takdis ediyorsun." Böylece Yüce Allah'ın rahmeti, Âdem'e ulaşan ilk şey oldu.

31. *Âdem'e isimlerin her birini öğretti* {yani, sonra Allah kuşları, yerdeki canlıları ve haşerâtın her birinin ismini Âdem'e öğretti: "Ey Âdem! Bu attır, bu katırdır, bu eşektir" diye ona bütün hayvanların ve kuşların adını tek tek öğretti}. *Sonra onları meleklere arzedip* {yani, yeryüzünde bulunan meleklere, bu varlıkların isimlerini arzedip}, *"Eğer sâdıklar iseniz bunların isimlerini* {yani, yeryüzündeki canlıların her birinin ismini} *Bana haber verin" dedi.*

32. *Dediler* {yani, melekler dediler} *ki: "Seni tesbih ve takdis ederiz, Senin bize öğrettiğin müstesnâ bizde ilim yok. Kuşkusuz Sensin, alîm, hakîm Sen."*

Dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl tahdis edip dedi: Mukâtil dedi ki: Allah onlara, "Siz gördüğünüzü dahi bilmiyorken, henüz yaratılmamış ve görmediğiniz bir varlık hakkında bilgi sahibi olduğunuzu nasıl iddia edersiniz?"

33. {Allah} *dedi ki: "Ey Âdem! Onlara, onların isimlerini haber ver"* {yani, meleklere yeryüzündeki hayvanların, kuşların her birinin ismini söyle/haber ver}. *O da onlara, onların isimlerini haber verince,* {Allah} *dedi ki: "Demedim mi size: Kuşkusuz bilirim göklerin ve yerin gaybını* {yani, oralarda bulunan gizlilikleri} *ve bilirim açıkladıklarınızı* {yani, meleklerin İblise, Rabb'lerinin söylediğini dinleyip itaat edeceklerine dâir açıklamalarını} *ve gizlediklerinizi"* {yani, İblisin, Âdem'e secde emri hususunda Allah'a isyan edeceğine dâir içinde gizlediği kararı}.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ
وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ
وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا
هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ
عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ
مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

34. *Hani meleklere* {yani, derinin gözeneklerine kadar işleyen ateşin alevinden yaratılmış olanlara[3]}, *“Âdem'e secde edin” dedik, derhal secde ettiler, İblis müstesnâ* {yani, sadece o/İblis secde etmedi}. *O dayattı, istikbar etti* {yani, İblis, Âdem'e secde etme hususunda büyüklendi/Âdem'e secde etmeyi kendine yediremedi}...

Allah'ın İblise, Âdem'e secde etmesini emretmesi, onun “Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan” diyerek içinde gizlediği kararını meleklere de açıkça göstermek istemesinden dolayı idi.

...*Ve* {İblis} *kâfirlerden idi* {yani, Allah'ın ilminde şaki olarak takdir ettiği kimselerden idi –onun için secde etmedi–}.

35. {Ve dedik ki:} *“Ey Âdem! Sen ve eşin* {yani, Havva –onu Cum‘a günü yarattı–} *cennette yerleşin ve ondan bol bol yeyin, dilediğiniz yerinden* {yani, neyi isterseniz, nerden isterseniz yeyin}. *Fakat bu ağaca* {yani, buğday başağına} *yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz”* {yani, ikiniz de kendinize zulmedenlerden olursunuz}.

36. *Ama şeytan ikisini de oradan kaydırdı* {yani, İblis ikisini de itaatten uzaklaştırdı}, *içinde bulundukları halden* {yani, cen-

3 İblis dışında bu şekilde ateşten yaratılmış melekler olduğuna dair bir nass bilmiyoruz. (Çeviren)

netteki hayırlı durumdan} *çıkardı. Biz de dedik ki: "Bazınız bazınıza* {yani, İblis Âdem ile Havva'ya, Âdem ile Havva da İblise} *düşman olarak inin"...*

Allah özel bir vahiyle bu sözü söyledi. Âdem Hind'e, Havva Cidde'ye, İblis de Basra'ya –ki Eyle denilen yer burasıdır–[4] indi. Âdem, Serendib isimli dağ arasındaki bir geçitte bulunan Nûz vâdisine indi. Sonra Âdem ile Havva Müzdelife'de buluştu. Sonra da onların orada buluşmaları sebebiyle, orada toplanılır oldu. Ardından Allah Teâlâ şöyle devam etmektedir:

..."Sizin için yeryüzünde bir süreye {yani, ecellerinizin sona ereceği vakte: ölüm vaktine} *kadar bir karar ve bir metâ vardır."*

37. {İblis, Âdem'den önce indi} *ve Âdem* {Cum'a günü yere indikten sonra} *Rabbinden kelimeler telakki etti...*

"Kelimeler"den kasıt, Âdem ile Allah arasında geçen şu muhaveredir:

Âdem sordu:

— Ey Rabbim! Bu beni yaratmadan önce hakkımda takdir ettiğin, neler yapacağımı yazdığın ve bu işi yapmadan önce beni yaratarak rahmetini bana ulaştırdığın birşey mi idi?

Allah cevab verdi:

— Evet ey Âdem

Âdem dedi:

— Ey Rabbim! Beni elinle yarattın, tesviye ettin, rûhundan üfledin, ben de aksırdım, Sana hamd ettim, Sen de bana rahmetinle dua ettin ["yerhamukellâh" dedin]. Böylece bana gazabından önce rahmetin ulaştı.

Allah karşılık verdi:

— Evet ey Âdem.

Bunun üzerine Âdem tekrar sordu:

4 Diğer bir yazmada, *ubulle* şeklindedir.

— Ey Rabbim! Beni cennetten çıkarıp yere indirdin. Eğer tevbe eder, halimi düzeltirsem, beni tekrar cennete döndürür müsün?

Allah cevab verdi:

— Evet ey Âdem.

Bunun üzerine Âdem ve Havva Cuma günü tevbe ettiler. İşte o vakit, *Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz* (el-A‘râf, 7/23) dediler.

> *...O* {yani, Allah} *da onun tevbesini kabul buyurdu* {yani, Cuma günü Âdem'in tevbesini kabul buyurdu}. *Kuşkusuz O tevvâbdır,* {yarattıklarına} *rahîmdir* {yani, merhametlidir}.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعاً فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ
اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْد۪ٓي اُو۫فِ بِعَهْدِكُمْ
وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ
وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِه۪ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَات۪ي ثَمَناً قَل۪يلاً وَاِيَّايَ
فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ
الرَّاكِع۪ينَ ﴿٤٣﴾

> 38. *Ve dedik ki: "Hepiniz* {yani, Âdem, Havva ve İblis} *oradan* {cennetten} *inin"...*

Allah inişlerinden sonra onlara şunu vahyetti:

> *..."Şâyet benden size* {yani, Âdem'in zürriyetine} *bir hidâyet* {yani, bir rasûl ve beyanı ihtiva eden bir kitab} *gelir de, kim Benim hidâyetime* {yani, Rasûlüme ve Kitabıma} *tâbi olursa, onlara korku yoktur ve onlar* {ölümden dolayı} *mahzun olmazlar."*

Böylece Allah Teâlâ hidâyetine uyanların âhiretteki durumlarını da açıkladı. Arkasından hidâyeti terk edenlerin durumlarını haber vermek üzere buyurdu ki:

> 39. *Küfredenlere* {yani, rasûllerimi inkâr edenlere} *ve âyetlerimizi* {yani, Kur'ân'ı} *yalanlayanlara gelince, işte onlar ashâb-ı nardır. Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.
>
> 40. *Ey Benî İsrâîl! Size verdiğim nimetimi hatırlayın...*

"Benî İsrâîl"den kasıt, onların [kendilerine hitab edilen Yahudilerin] atalarıdır. "Atalarına/Benî İsrâîl'e verilen nimet"in bazıları şunlardır: Allah onlar için denizi yarıp onları Âl-i Fir'avn'dan kurtardı ve düşmanlarını helâk etti, arkasından üzerlerine menn [kudret helvası] ve selvâ [bıldırcın] indirdi, gündüz güneşin sıcağına karşı onları bulutlarla gölgelendirdi, gece ise –ay ışığının olmadığı zamanlarda– yollarını aydınlatan sütun şeklinde bir nûr verdi, onlara taştan oniki pınar fışkırttı, her şeyin açıklamasının yer aldığı Tevrât'ı verdi. İşte Allah, Kendisini tevhîd etmeleri için bu ihsanlarını hatırlatmaktadır.

> *...ve* {ey Yahudiler} *ahdimi* {yani, Tevrât'ta yalnızca Bana ibâdet edeceğinize ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, Muhammed'e, diğer nebîlere ve ilâhî kitablara îmân edeceğinize dâir sizden aldığım ahdi} *yerine getirin ki...*

Allah, Mâide sûresinde onlardan alınan ahdi zikrederek, *Andolsun Allah İsrâîloğulları'ndan mîsâk almıştı. Biz içlerinden oniki nakib çıkarmıştık. Ve Allah demişti ki: "Kuşkusuz Ben sizinle beraberim. Andolsun ki eğer salâtı ikâme eder, zekâtı îtâ eder [verir], rasûllerime* {yani, Muhammed'e} *îmân eder ve onları tazir ederseniz* {yani, onlara gereği gibi yardım ederseniz} *ve Allah'a güzel bir borç verirseniz...* (el-Mâide, 5/12) buyurmaktadır.

İşte Yüce Allah'ın, *Ahdimi yerine getirin* sözüyle, bunlar kasdedilmektedir.

> *...Ben de sizin ahdinizi yerine getiririm* {yani, günahlarınızı bağışlarım, sizi cennete koyarım}...

Böylece Allah, verdikleri sözde durmaları halinde, günahlarını bağışlayıp onları cennete koyacağına söz vermişti; fakat onlar Muhammed'i de, Îsâ'yı da inkâr ettiler.

Allah'ın onlara verdiği ahid/söz ise, *Elbette günahlarınızı örter, sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım* (el-Mâide, 5/12) sözüdür.

Yüce Rabbimiz, onlara verdiği sözü yerine getirmiştir.

> ...*Ve sadece Bana rehbet duyun* {yani, Muhammed hususunda sadece Benden korkun, o'nu yalanlayan kimse cehenneme girecektir}.

> 41. *Beraberinizdekini tasdik edici olarak* {yani, doğrulayıcı olarak Muhammed'e –ki o'nun nebî-rasûl olduğunu beraberinizdeki tasdik etmektedir–} *indirdiğime* {yani, indirdiğim Kur'ân'a} *îmân edin...*

Âyet, Yahudilerin reisleri olan Ka'b b. el-Eşref ile arkadaşları hakkında inmiştir.

> ...*Ve o'na* {yani, Muhammed'e}, *kâfir olanların evveli olmayın...*

Ne var ki, Yahudilerin tümü o'nu inkâr hususunda birbirlerini izlediler. Hayberliler, Fedekliler, Kurayzalılar ve diğerleri Muhammed'i ardarda inkâr ettiler. Sonra Yahudilerin reislerine hitaben buyurdu ki:

> ...*Ve âyetlerimi az bir pahaya satmayın* {yani, aldığınız ve alacağınız dünyalık karşılığında Muhammed'in durumunu gizlemeyin}.

Şöyle ki: Yahudilerin ileri gelenleri Muhammed'in Tevrât'taki durumunu sakladılar, o'nunla ilgili bilgileri alt tabakadaki Yahudilere açıklamadılar. Reislerinin, alt tabakadakilerin ekin ve mahsullerinden her gün için bir yiyecek alma hakları vardı. Muhammed'e tâbi olmaları hâlinde, bundan mahrum kalacaklardı. İşte Allah'ın, *Âyetlerimi az bir pahaya satmayın* sözüyle kasdettiği budur.

Arkasından Allah Teâlâ onları korkutarak buyurdu ki:

Muhammed hakkında *Sadece Bana ittika edin* {yani, Muhammed hakkında sadece Bana ittika edin; kim o'nu yalanlarsa ona cehennem vardır}.

Sonra Yahudilere şöyle hitab etti:

> 42. *Hakkı bâtılla lebs etmeyin [karıştırmayın]...*

Yahudiler Muhammed ile bazı durumları kabul edip açıklıyor, bazı-

larını ise gizliyorlardı. Böylece doğruluklarının kabul edilmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Allah onlara, “Hakkı bâtılla lebs etmeyin [karıştırmayın]” diye emretti. Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresinde yer almaktadır.[5]

En‘âm sûresinde de, *Îmânlarına zulüm* {yani, şirk} *karıştırmayanlara gelince, işte onlar emniyete kavuşanlar ve onlar hidâyete erenlerdir* (el-En‘âm, 6/82) buyurmaktadır.

> ...*Ve hakkı* {yani, Muhammed'in durumunu} *bile bile gizlemeyin* {yani, Muhammed'in bir nebî olduğunu ve Tevrât'taki niteliklerini bildiğiniz halde gizlemeyin}.

Yahudilere hitaben buyurdu ki:

> 43. *Salâtı ikâme edin* {yani, namazı vakitlerinde eksiksiz olarak kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, mallarınızdan zekât verin} *ve rükû edenlerle birlikte rükû edin* {yani, siz Yahudiler de namaz kılanlarla: nebî Muhammed'in ashâbından îmân edenlerle birlikte namaz kılın}.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ
تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ
وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ
مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

> 44. *İnsanlara* {yani, Muhammed'in ashâbına} *birr'i emredip...*

Yahudiler Nebî'nin ashâbından bazılarına, “Muhammed hak bir nebîdir; o'na tâbi olun, doğruyu bulursunuz” demişlerdi.

---

5 *Ey Ehl-i Kitab! Bildiğiniz halde niçin hakkı bâtılla lebs ediyor ve hakkı gizliyorsunuz?* (Âl-i İmrân, 3/71)

...kendinizi unutur musunuz {yani, kendinizi bir tarafa bırakarak o'na uymamayı mı seçersiniz}? *Halbuki kitabı* {yani, Muhammed'in durumuna dâir bildirilenleri ve o'nun niteliklerini ihtiva eden Tevrât'ı} *da tilâvet ediyorsunuz, hâlâ akletmeyecek misiniz* {yani, o'na tâbi olmayacak mısınız}?

45. *Ve sabır* {yani, âhireti elde etmek için farzlar üzerinde sabır} *ve salât* {yani, vakitlerinde ve eksiksiz kılınan beş vakit namaz} *ile isti'âne taleb edin. Kuşkusuz o* {yani, kıblenin Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye çevirilmesi}, *hâşilerden* {yani, mütevazı olan mü'minlerden} *başkasına büyük/ağır gelir.*

Kıblenin Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye çevirilmesi, Cudeyy b. Ahtab, şair Sa'îd b. 'Amr ve benzeri Yahudilere ağır gelmişti. Allah Teâlâ, hâşilerin bundan müstesnâ olduğunu ifade buyurduktan sonra, onların niteliklerini belirtmek üzere şöyle buyurmaktadır:

46. *Onlar ki, gerçekten Rabb'lerine mülaki olacaklarını* {yani, âhirette Rabb'lerine kavuşacaklarını} *ve O'na döndürülecekler* {de, kendilerine amellerinin karşılıklarının verileceğini} *zannederler* {yani, yakînen bilirler}.

47. *Ey İsrâîloğulları* {yani, ey Medine'deki Yahudiler}! *Size verdiğim nimetleri* {yani, atalarınıza verdiğim nimetleri: Âl-i Fir'avn'dan kurtarıp düşmanlarınızı helâk ettiğimi, Tih çölünde indirdiğim hayırları ve verdiğim Tevrât'ı} *ve sizi âlemlere* {yani, atalarınızı, kendi dönemindeki âlemlere/toplumlara} *üstün kıldığımı hatırlayın.*

Sonra onları korkutarak buyurdu ki:

48. *Ve öyle bir günden ittika edin ki, kimse kimseden birşey ödeyemez* {yani, âhirette hiç kimse bir kâfire asla fayda sağlayamaz}. *Ondan* {yani, kâfirden} *hiçbir şefaat de, fidye de* {yani, dünyadakilerin birbirlerine ettikleri gibi şefaat ve dünyadakilerin birbirlerinden aldıkları gibi fidye} *kabul edilmez ve onlara yardım da edilmez* {yani, azaba uğratılmalarını kimse engelleyemez}.

Sonra Allah Teâlâ, Kendisini tevhîd etmeleri için onlara nimetlerini hatırlatarak şöyle buyurmaktadır:

وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ
اَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظيمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَا اٰلَ
فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَاِذْ وَاعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعينَ
لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ
عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

49. *Oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakmak* {yani, oğullarınızı öldürürken kız çocuklarınızı hayatta bırakmak} *sûretiyle size azabın en kötüsünü reva gören* {yani, oğullarınızı öldürüp kızlarınızı diri bırakarak sizi azabın en şiddetlisiyle karşı karşıya bırakan} *Âl-i Fir'avn'dan* {yani, Mısırlılardan} *sizi kurtardığımızı hatırlayın!...*

Fir'avn, annelerinin kucağında bulunan erkek çocukların boğazlanmasını, kız çocuklarına ilişilmemesini emretmişti. Fir'avn, kendisi sebebiyle helâk olacağı çocuğun aralarında bulunabileceği korkusuyla onların doğan çocuklarından onsekizini öldürülmüştü.[6]

Bu kötü/şiddetli azab hakkında Allah şöyle buyurmaktadır:

...Ve şunda {yani, oğullarınızın öldürülüp kız çocuklarınızın diri bırakılmasına dâir size verdiği haberde} *sizin için Rabbinizden büyük bir belâ* {yani, musibet ve intikam} *vardı.*

50. {Şunu da hatırlayın: Âl-i Fir'avn'dan sizi kurtardığı zaman Allah'ın size olan şu lütfunu da hatırlayın:} *Bir vakit sizin için denizi yarmış* {yani, denizi yarıp karşı karşıya duran iki dağ gibi sağa ve sola ayırmış –dağ misali yükselen bu dalga arasındaki yollara açılan gedikler vardı. Her kol [sıbt] diğerine bakabiliyordu. Böylece yolun onlar için daha ünsiyetli olması sağlanmış-

6 Yazma nüshaların birinde böyle olup, muhakkik gerekçesini belirterek bunu tercih ettiğini ifade etmiştir. (Çeviren)

tı–}, *sizi kurtarmış* {yani, boğulmaktan kurtarmış}, *Âl-i Fir'avn'ı* {yani, Mısırlıları: Kıbtîleri} *siz bakıp dururken boğmuştuk.*

Atalarını böyle kurtarmıştık. Bunlar da bunun bir hak olduğunu biliyorlar, bu da onların üzerindeki nimetlerden idi.

51. *Hani Biz Mûsâ'ya kırk geceye va'd* {yani, mi'âd} *verdik* {yani, Zilkâde ayı ile Zilhicce'nin ilk on günü Mûsâ'ya Tevrât'ı vermek üzere dağda sözleştik}.

Mûsâ Mısır'da iken İsrâîloğulları'na durumu haber verip demişti ki: "Biz Mısır'dan çıktıktan sonra Allah'tan bir kitab getireceğiz; bu kitabta yapacağınız ve sakınacağınız şeyler açıklanacaktır."

Kardeşi Hârûn'u yerine vekil bırakan Mûsâ, seçtiği yetmiş kişi ile ayrıldıktan sonra onlar buzağıyı tanrı edindiler. İşte, *Siz o'nun arkasından* {yani, Mûsâ'nın dağa gidişinden sonra} *buzağıyı tanrı edinmekle kendinize zulmettiniz* buyruğu bunu anlatmaktadır. Şöyle ki: Mûsâ Muharrem ayının onuncu günü denizi geçtikten sonra İsrâîloğulları dediler ki: "Ey Mûsâ! Bize bir aya kadar Rabbimizin kitabını getireceğine söz vermiştin. Haydi, bize verdiğin sözü tut!"

Bunun üzerine Mûsâ yola koyuldu ve onlara, kırk gün sonra yanlarına döneceğini haber verdi. Mûsâ dağa yaklaşınca, seçtiği yetmiş kişiye, "Dağın eteğinde durun!" deyip kendisi dağa çıktı. Rabbi ile konuştu ve Tevrât'ın yazılı olduğu levhaları aldı. Aradan yirmi gün geçince İsrâîloğulları, "Mûsâ bize verdiği sözde durmadı" demeye başladılar. Yirmi gün, yirmi gece daha bekledikten sonra, "İşte kırk gün doldu; haydi buzağıyı tanrı edinin!" dediler. Yüce Allah dağda bulunan Mûsâ'ya durumu haber verdi. Mûsâ Rabbine, "Peki onlara buzağıyı kim yaptı?" diye sordu. Allah, "Samiri" dedi. Mûsâ Rabbine, "Buzağıya kim rûh üfledi?" diye sordu. Rabb, "Ben" diye cevap verdi. Mûsâ, "Rabbim! Samiri buzağıyı yapıp onları dalâlete düşürdü, Sen ise onda böğürmeyi yarattın; kavmimi fitneye düşüren Sen oldun" dedi. İşte, *Senin ardından Biz kavmini imtihan ettik, Samiri onları dalâlete düşürdü* (Tâ-Hâ, 20/85) buyruğu bunu ifade etmektedir. Burada kasdedilen kimseler, Mûsâ'nın beraberindeki yetmiş kişi dışındaki İsrâîloğulları'dır, yani, Hârûn'u başlarında bıraktığı ve Samiri'nin de buzağıya tapmalarını sağlayıp dalâlete düşürdüğü kimseler. Mûsâ dağdan, yanında getirdiği yetmiş kişinin yanına indi ve olanları onlara bildirdi, fakat buzağının durumun-

dan söz etmedi. O yetmiş kişi Mûsâ'ya dediler ki: “Biz senin ashâbınız, seninle beraber geldik. Hiçbir emrinde sana muhalefet etmedik, senin üzerinde bir hakkımız var. O halde senin gördüğün gibi, bize de Allah'ı açıkça göster.” Mûsâ dedi ki: “Vallâhi ben O'nu görmedim. Bana Kendisini göstermesini diledim, ama kabul etmeyerek dağa tecelli etti ve onu yerle bir etti” {yani, dağ benden daha sağlam ve güçlü olduğu halde yerle bir oldu}. O yetmiş kişi, “Allah'ı bize açıkça göstermedikçe sana îmân etmeyecek ve senin getirdiklerini kabul etmeyeceğiz” dediler. Bunun üzerine cezâ olarak onları saika/yıldırım {yani, ölüm} aldı. İşte, *Sizi saika* {yani, ölüm} *yakaladı* (el-Bakara, 2/55) buyruğu bunu anlatmaktadır. *Mûsâ saik* {yani, ölü} *olarak yere düştü* (el-A‘râf, 7/143) buyruğu ile, *Göklerde ve yerde olanların hepsi saik olacaktır* {yani, ölecektir} (ez-Zümer, 39/68) buyruğu bunun bir benzeridir.

Siz bakıp dururken (el-Bakara, 2/55) ifadesiyle kasdedilenler, o yetmiş kişidir. Sonra Allah onlara nimetini ihsan etmiş ve tekrar diriltmiştir. Şöyle ki: Onlar ölü olarak yere düşünce, Mûsâ ağlamaya başladı ve bunların da buzağıya tapanların günahları sebebiyle cezâlandırıldıklarını zannetti. Allah o'nun, *Rabbim! Eğer dileseydin onları da, beni de daha önce helâk ederdin. İçimizdeki sefihlerin işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?* (el-A‘râf, 7/155) dediğini nakletmektedir.

Ayrıca Mûsâ, “Rabbim! İsrâîloğulları'nın en bilginlerini helâk ettin. Ben şimdi İsrâîloğulları'na ne diyeceğim?” dedi. Allah Mûsâ'nın onlar için çok kederlendiğini görünce, o yetmiş kişiyi diriltti. İşte Allah'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

> 52. *Sonra bunun arkasından şükredesiniz diye sizi affettik* {yani, Rabbinizin üzerinizdeki bu nimetine şükretmeniz için sizi affettik}.

Öldükleri gün diriltildiler ve Mûsâ (a.s) ile birlikte geri döndüler. Denizin kıyısındaki konaklama yerlerine yaklaştıklarında buzağının etrafındaki gürültüleri işitip dediler ki:

— Bu oradaki bir savaşın sesidir.

Mûsâ (a.s) karşılık verdi:

— Hayır ortada bir savaş yok, bu fitnenin sesidir.

Yerleşme bölgelerine girdiklerinde, Mûsâ buzağı etrafında neler

yaptıklarını gördü ve öfkelenerek Tevrât levhalarını attı, levhalardan ikisi kırıldı. Bu sebeble Allah'ın kelâmının bir kısmı kaldırıldı. Mûsâ'nın emriyle Samiri, İsrâîloğulları'nın bulundukları yerden çıkarıldı. Arkasından Mûsâ buzağıyı parçalayıp ufaladıktan sonra yaktı ve külünü denize savurdu. İşte, *Biz onu yakacağız, sonra da külünü denize savuracağız* (Tâ-Hâ, 20/97) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Mûsâ dedi ki:

— Siz buzağıyı Allah'ın dışında ilâh edinmekle kendinize zulmettiniz/zarar verdiniz; hemen yaratana tevbe edin.

Onlar da yaptıklarına pişman oldular. Allah Teâlâ'nın, *Çok pişman olup dalâlete düştüklerini* {yani, Allah'a ortak koştuklarını} *görünce, "Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, ziyana uğrayanlardan oluruz" dediler* (el-A'râf, 7/149) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Mûsâ'ya sordular:

— Ey Mûsâ! Nasıl tevbe edebiliriz?

O da şöyle cevab verdi:

— Nefislerinizi öldürün {yani, biriniz diğerini öldürsün/birbirinizi öldürün}!

Allah'ın, *Nefislerinizi öldürmeyin* {yani, biriniz diğerini öldürmesin/birbirinizi öldürmeyin}, *kuşkusuz Allah size rahîmdir* (en-Nisâ, 4/29) buyruğunda da bu anlamdadır.

"Nefislerinizi öldürün" şu demektir: Birbirinizi öldürüp tevbe etmeniz, Rabbiniz, yani hâlıkınız indinde sizin için daha hayırlıdır.

Onlar dediler ki:

— Biz bu işi yaparız.

Sabah olunca Mûsâ (a.s) buzağıya tapmayanlara –ki 12.000 kişi idiler–, tapanları kılıç ve hançerlerle öldürmelerini emretti. Her babanın çocukları beraberce evlerinden çıkıp avluya oturdular. Biri diğerlerine şöyle dedi:

— İşte kardeşleriniz, kılıçlarını çekmiş size geliyorlar. Allah'tan korkun, sabredin. Elini yeninden çıkartan yahut yerinden kalkan, eliyle ya

da ayağıyla kendisini korumaya çalışan yahut onlara karşı gözünü kırpan kimseye Allah lanet etsin.

Hepsi "Âmin" dediler. Cum'a günü güneşin doğuşundan öğleye kadar buzağıya tapmayanlar buzağıya tapanları öldürdüler. Allah üzerlerine birbirlerini tanıyamayacakları bir karanlık gönderdi. Öldürülenlerin sayısı 70.000'i buldu. Sonra Allah rahmetini indirdi, kılıç onlara işlemez oldu. Allah Mûsâ'ya (a.s), rahmetin indiğini haber verdi, Mûsâ da İsrâîloğulları'na, "Rahmet indi" deyip münâdiye, "Artık kardeşlerinize kılıç sallamayın" diye seslenmesini emretti. Allah maktulleri şehîd saydı; hayatta kalanların tevbelerini kabul etti; öldürülmeye razı olup da öldürülmeyen kimseleri de affetti. Mûsâ (a.s) dağdan yanlarına geri dönmeden önce buzağıya taparak ölen kimseler cehennemlik oldu, öldürülmekten kaçanları Allah lanetledi ve üzerlerine zillet ve yoksulluğu yazdı. İşte, *Kuşkusuz buzağıyı (ilâh) edinenlere Rabb'lerinden bir gazab ve dünya hayatta bir zillet erişecektir* (el-A'râf, 7/152) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Şu ilâhî buyruk da böyledir: *O vakit Rabbin şu sözü hükme bağladı: Mutlaka Kıyamet Günü'ne kadar üzerlerine, kendilerini en kötü azaba uğratacak kimseler gönderecek.* (el-A'râf, 7/167)

Onlardan biri mecliste oturan kavimdaşlarının yanına gelir; on kişiden üçünü öldürür, gerisini bırakır; yirmi kişiden beşini öldürür gerisini bırakırdı. Böylece şehîd olmaları takdir edilmiş olanları öldürülür, öldürülmeleri takdir edilmemiş olanlar geri kalırdı. İşte, *Bunun* {yani, buzağıya tapmanızın} *ardından sizden affetmiştik, umulur ki şükredersiniz* {yani, hepinizi helâk etmemiş, bu nimetler dolayısıyla Rabbinize şükretmeniz için tevbelerinizi kabul etmiştik} buyruğu bunu anlatmaktadır. Kuşkusuz O tevvâbtır, rahîmdir.

Kötülükler işleyip {yani, buzağıya ibâdet edip} *sonra tevbe ve îmân edenlere* {yani, Allah'ın ortağı bulunmadığını: bir ve tek olduğunu tasdik edenlere} *gelince, kuşkusuz Rabbin bunun ardından gafûrdur, rahîmdir* {yani, tevbe etmeleri halinde onların günahlarını bağışlar, onlara merhametle muamele eder} (el-A'râf, 7/153) âyeti de bunun benzeridir.

53. *Ve bir vakit Mûsâ'ya o kitabı* {yani, Tevrât'ı} *ve furkânı verdik* {yani, nasrı/yardımı verdik: hakk ile bâtılın arasını ayırdık, Mû-

sâ'ya yardım edip Fir‘avn'ı helâk ettik}; *hidâyet bulmanız* {yani, Tevrât ile dalâletten kurtulup nûra kavuşmanız} *için.*[7]

Bunun bir benzeri de, *Furkân* {yani, yardım} *günü, iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları gün kulumuza indirdiğimize...* (el-Enfâl, 8/41) âyetidir.

Allah o gün mü'minlere yardım etmiş, müşrikleri bozguna uğratmıştı.

وَاِذْ قَالَ
مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ
فَتُوبُٓوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْؕ فَتَابَ عَلَيْكُمْؕ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٥٤﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ
الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا
عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰىؕ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْؕ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

54. *Ve bir vakit Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Gerçekten siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize zulmettiniz. Gelin, Bârinize tevbe edin, nefislerinizi öldürün. Şu, Bâriniz indinde sizin için hayırlıdır. Bu sûretle tevbenizi kabul etti. Gerçekten O tevvâbtır, rahîmdir."*

55. *Ve bir vakit, "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana îmân etmeyeceğiz" demiştiniz. Bunun üzerine sizi o sâika yakaladı, bakıp duruyordunuz.*

---

7 Bakara/53. âyetin tefsirinden sonra doğrudan 57. âyetin tefsirine geçilmiş; 54, 55 ve 56. âyetler –daha önce bu âyetlerle ilgili olaylar aktarıldığından– tefsir edilmeden kaydedilmiştir.

56. *Sonra sizi, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından dirilttik.*

57. *Ve sizi bulutla gölgelendirdik. Size rızık olarak verdiğimiz tayyibâttan* {yani, helâl rızıktan} *yeyin diye menn ve selvâ lütf u ihsan ettik. Onlar Bize zulmetmediler* {yani, ertesi güne bir şeyler ayırıp, bir kısmını kurutmak sûretiyle isyan etmekle Bize zarar vermediler: mülkümüzden bir şey eksiltemediler}, *kendi nefislerine zulmettiler* {yani, onların zararları kendilerine idi}.

İsrâîloğulları Tih çölünde Mûsâ'ya, "Bayındır bir yerden çıktık, çorak ve kurak bir yerde konakladık. Güneşin hararetine karşı kendimizi korumak için nasıl bina yapacağız" dediler. Bunun üzerine Allah onları güneşin sıcağından korumak için beyaz bulutlarla gölgelendirdi. Sonra Mûsâ'dan yiyecek istediler de Allah onlara cennet yiyeceği olan menn ("terencebîn" diye bilinen şeydir) indirdi. Geceleyin ağaçların üzerine kar gibi beyaz renkte inen menn, bal gibi tatlı idi. Her kişi her sabah ondan, o gün kendisine yetecek kadar alır, ertesi gün için birşey saklamazlardı. Cum'a günü iki günlük alırlardı; çünkü Cumartesi günü hiçbir iş yapmazlardı. Bu nimet onlara Tih çölünde verilmişti. Çocukları büyüdükçe elbiseleri de büyürdü. Erkeklerin elbiseleri ise eskimez, yırtılmaz ve kirlenmezdi.

Selvâ, bir kuştur. İsrâîloğulları Mûsâ'dan Tih çölünde iken et istediler. Mûsâ da Rabbinden kendilerine et vermesini diledi. Allah Teâlâ, "Onlara eti en az olan kuşu vereceğim" buyurdu ve semâya emrederek yağmur gibi selvâ/bıldırcın indirdi. Güneyden esen rüzgâr o kuşları bir araya getirip topladı. Bunlar Mısır'a giden yolda görülen kırmızı bir kuş türüdür. Bir mil eninde ve bir mızrak boyunda bu kuşlardan yağdı. Allah onlara, *Size rızık olarak verdiğimiz tayyibâttan* {yani, verdiğimiz helâl rızıktan} *yeyin* buyurdu. Buradaki *tayyib* (lafzının "helâl" anlamında kullanımı), *Tayyib bir toprağa yönelin* (el-Mâide, 5/6) buyruğunu andırmaktadır ki, "günah söz konusu olmaksızın helâl ve temiz" demektir. Fakat su buldukları takdirde toprakla teyemmüm haram olur. İşte bundan dolayı Allah, *Size verdiğimiz tayyib* {yani, helâl} *rızıklardan* {yani, selvâdan} *yeyin* buyurdu. Yeyin, fakat bu hususta aşırıya kaçmayın, yani, size ihsan ettiği rızık hususunda Allah'a karşı gelmeyin, ondan ertesi güne bir şey ayırmayın. Ancak onlar, tükenir korkusuyla ertesi güne sakladılar, etini kuruttular. Şâyet böyle yapmamış olsalardı,

bu şekilde rızıklanmaları devam edecekti. Ancak onlar bir kısmını kurutup sakladılar, fakat kuruttukları kurtlandı ve bozuldu. Böylece Rabb'lerine isyan etmiş oldular.

Bunun bir benzeri de, *Size rızık olarak verdiğimiz tayyibâttan yeyin...* (el-A‘râf, 7/160) âyetidir.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ
خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا
مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا
عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا
مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

58. *Ve bir vakit, “Şu karyeye girin* {yani, İlya'ya girin –o gün denizin öbür tarafında idiler–} *ve ondan istediğinizi* {yani, ne zaman ve ne şekilde isterseniz} *bol bol yeyin, kapılarına secde ederek girin* {yani, “İlya kapısından secde ederek girin” denildiği halde onlar yana doğru eğilerek girdiler} *ve “Hıtta” deyin...*

İsrâîloğulları Yuşa b. Nûn b. el-Yeşâma‘ b. Amiyhuz b. Ğıran b. Şûnâlih b. Efrâyim b. Yûsuf (a.s) ile birlikte Tih'den Eriha yakınlarındaki bayındır-meskun bir yere çıktılar. Allah Teâlâ, Mûsâ'nın, zorbaların yaşadığı Eriha topraklarına girmeleri emrine itaat etmeyerek işledikleri günahı bağışlamayı murad etti. Bu sebebten onlara, *Hıtta* {yani, günahlarımızı üzerimizden dök} demelerini emretti.

Sonra Allah şöyle devam etti:

...“ki hatalarınızı mağfiret edelim, muhsinlere {yani, günah işlememiş kimselere} *ise daha da arttıracağız” dedik.*

Allah onların ihsanlarına [iyiliklerine] ihsan kattı. Kapıdan girerken

muhsinler, emrolunduklarını yerine getirdiler. Diğerleri ise, “Hita sekmâsâ” {yani, kırmızı buğday} dediler. Onlar bunu alay etmek ve emrolundukları şeyi değiştirmek için söylemişlerdi. Bunlar diğerlerinden ayrı olarak girdiler. Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

59. *Derken zulmedenler kendilerine söyleneni başka sözle değiştirdiler. Biz de fısk işledikleri için zulmedenlerin üzerine gökten bir ricz* {yani, azab} *indirdik.*

Bunun bir benzeri de, *Dedi ki: “Andolsun ki üzerinize Rabbinizden bir rics* {yani, azab} *ve gazab indi”* (el-A‘râf, 7/71) âyetidir.

Bunun taûn, ateşe benzer bir zulmet olduğu da söylenmiştir. Bu şekilde sözü değiştirmelerine cezâ olarak bir günde onlardan 70.000 kişi helâk edildi. İşte onların zulmetmeleri, bu sözü söylemeleri idi.

60. *Ve bir vakit Mûsâ kavmi için su istedi...*

Tih çölünde iken kavmi Mûsâ'ya, “İçecek suyu nereden bulacağız?” diye sordu. Mûsâ'nın su için du‘a etmesi üzerine Allah şöyle vahyetti:

...Biz de, “Asân ile taşa vur” dedik...

Bu taş dörtgen şeklinde hafif bir taştı. Mûsâ ona asâsıyla vurdu.

...Hemen ondan {yani, o taştan} *oniki pınar fışkırdı...*

Allah'ın izniyle, İsrâîloğulları su ihtiyaçlarını karşıladılar. Onlar oniki sıbt [kabile] idiler. İsrâîloğulları'nın her kabilesi için bir pınar vardı ve bir kabile diğerinin pınarından su almazdı.

...İnsanların her biri {yani, İsrâîloğulları'nın her kabilesi} *içeceklerini* {yani, su alacakları pınarı} *bildi. Allah'ın rızkından yeyin* {yani, menn [kudret helvası] ve selvâdan [bıldırcından] helâl ve temiz olarak yeyin} *ve* {pınarlardan} *için...*

Allah'ın, *Size verdiğimiz rızıkların tayyiblerinden yeyin* (el-Bakara, 2/57) buyruğunda anlatılan da budur.

...Ve yeryüzünde taşkınlık yaparak fesad çıkarmayın {yani, yeryüzünde ma‘siyet işlemeyin}.

Onlar, ertesi günü için menn ve selvâdan bir kısmını sakladılar. İşte, *Ve onda haddi aşmayın* {yani, ertesi günü için ondan bir şey saklamayın} (Tâ-Hâ, 20/81) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Mûsâ (a.s) yola koyulduğu vakit, beraberinde (asâsıyla vurduğu) taşı da götürürdü ve pınarlar ondan akardı.

Sonra İsrâîloğulları, “Ey Mûsâ! Nereden giyecek bulacağız?” diye sordular. Bunun üzerine elbiseler çocukların büyümesine orantılı olarak büyümeye başladı. Büyüklerin elbiseleri ise yırtılmıyor, eskimiyor, kirlenmiyordu. Gece yolculuklarında eğer ay yoksa, otlaklarını aydınlatan nûrdan bir sütun oluyordu. Çöldeki ikâmetleri uzayınca, menn ve selvâya kanaat etmeyip Mûsâ'dan yerden biten yiyecekler istediler. İşte Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

وَاِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّٓائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذٖى هُوَ اَدْنٰى
بِالَّذٖى هُوَ خَيْرٌ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ
مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

61. *Ve bir vakit* {yani, Tih çölünde iken} *şöyle demiştiniz: “Ey Mûsâ! Biz tek çeşit yemekle* {yani, menn [kudret nelvası] ve selvâ [bıldırcın] ile} *yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de bize bakla, acur, sarımsak, mercimek ve soğan gibi yerin bitirdiği şeylerden çıkarsın.* {Mûsâ bu sözlerine öfkelenerek} *dedi ki: “Siz hayırlı olanı* {yani, menn ile selvâyı} *daha aşağı olanla* {yani, menn ve selvâdan daha aşağı olan yerin bitirdikleri yiyeceklerle} *değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise Mısr'a inin! O vakit size istediğiniz* {yani, yerin bitirdiği yiyecekler} *var.” Bundan ötürü onlar* {yani, Yahudiler} *zillet* {yani, cizye} *ve meskenete* {yani, fakirliğe} *mahkûm edildiler. Allah'tan bir gazaba uğradılar* {yani, Allah'ın kendilerine gazab etmesini gerektirecek işler yaptılar}. *Şu* {yani, onların üzerine inen zillet ve meskenet}, *Allah'ın âyet-*

lerini {yani, Kur'ân'ı} *inkâr etmelerinden ve haksız yere nebîleri öldürmelerinden dolayı idi. Şu, onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarından* {yani, dînleri hususunda haddi aşmalarından} *dolayı idi.*

إن الذين آمنوا والذين هادوا والنصارى والصابئين
من آمن بالله واليوم الآخر وعمل صالحا فلهم أجرهم
عند ربهم ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون ﴿٦٢﴾ وإذ أخذنا
ميثاقكم ورفعنا فوقكم الطور خذوا ما آتيناكم بقوة
واذكروا ما فيه لعلكم تتقون ﴿٦٣﴾ ثم توليتم من بعد ذلك
فلولا فضل الله عليكم ورحمته لكنتم من الخاسرين ﴿٦٤﴾

62. *Îmân edenler ve hâdû* {yani, Yahudiler}, *Hıristiyanlar, Sâbiîler* {yani, kıbleye doğru namaz kılıp Zebur okuyan ve meleklere ibâdet edenler}...

Cundusâbûr isimli bir şehirden olan Selmân el-Fârisî Nebî'nin yanına geldi, Müslüman oldu. Selmân, rahibin ve arkadaşlarının durumunu, onların kendi dînlerine göre büyük bir gayretle ibâdet edip namaz kıldıklarını, oruç tuttuklarını söyledi. Nebî (s.a), "Onlar cehennemdedir" deyince, Allah aralarından Muhammed'i ve o'nun getirdiklerini tasdik eden kimseler hakkında, *Îmân edenler* {yani, tasdik edenler: îmân ettiklerini ikrar edip münâfıklık etmeyenler} *ve Yahudiler, Hıristiyanlar, Sâbiîler...* buyruklarını indirdi.

...Bunlardan kim Allah'a {yani, Allah'ın bir tek ve ortaksız olduğunu tasdik ederse} *ve Âhiret Günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişe} *îmân eder* {yani, yeniden dirilişi tasdik eder} *ve sâlih amel işler ise, onların Rabb'leri indinde ecirleri vardır, onlara bir korku* {yani, azabın inmesinden dolayı bir korku} *yoktur ve onlar mahzun olmazlar* {yani, ölüm esnasında üzülmezler}.

Bu âyette Allah şunu anlatıyor: Allah'ın tevhîdine îmân edenler, yani, Allah'tan başka ilâh olmadığını tasdik edenler; aynı şekilde Yahudi-

lerden, Hıristiyanlardan ve Sabiîlerden Allah'a ve Âhiret Günü'ne daha önceden îmân edenler ..... üzülmezler.

63. *Ve bir vakit sizin* {yani, siz Yahudilerin} *mîsâkınızı almıştık* {yani, içindeki hükümler gereğince amel edeceğinize dâir Tevrât'ta mîsâkınızı almıştık} *ve tûr'u* {yani, dağı} *üzerinize kaldırıp...*

Fakat onlar Tevrât'taki hadleri, hükümleri görünce uygulamak istemediler. Allah da başlarını onunla ezsin diye dağı üzerlerine kaldırdı. İşte, *Tûr'u* {yani, dağı} *üstünüze kaldırmıştık* âyeti bunu anlatmaktadır. Onlar bunu görünce, Tevrât'taki hükümleri kabul ettiler. Allah'ın, *Hani Biz tûr'u üzerlerine bir gölgelik gibi kaldırmıştık da onu üstlerine düşecek sanmışlardı* (el-A‘râf, 7/171) buyruğu da bunu anlatır.

...demişti ki: "Size verdiğimizi kuvvetle alın {yani, size verdiğimiz Tevrât'ı tam bir gayret ve ciddiyetle alın, gereklerini yerine getirin}, *içindekileri* {yani, içinde bulunan emir ve yasakları} *hatırlayın* {yani, iyice belleyin ve unutmayın} *ki ittika edesiniz* {yani, ma‘siyetlerden kendinizi koruyabilesiniz}.

64. *Sonra onun* {yani, dağın kaldırılmasının} *ardından yüz çevirdiniz* {yani, haktan yüz çevirdiniz}. *Eğer üzerinizde Allah'ın lütf u rahmeti* {yani, nimeti} *olmasaydı, hüsrana uğrayanlardan olurdunuz* {yani, Allah sizi cezâlandırır ve âhirette ziyan içinde olurdunuz}.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا
وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ
إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ
أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا
بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾

65. *Andolsun sizden* {yani, Yahudilerden} *Cumartesi günü haddi aşanları* {yani, bu günde haram olan balık avlama yasağını çiğneyerek balık avlayanları} *bilmişsinizdir.*

Allah Teâlâ, Cumartesi günü balık avlayanlara senelerce mühlet verdi, sonra onları maymuna dönüştürdü.

...Biz de onlara {vahiy ile} *dedik ki: "Zelil* {yani, hakir} *maymunlar olun!"*

66. *Ve bunu önündekilere* {yani, balık avlama yasağını çiğnemeden önce işledikleri ma'siyetleri sebebiyle öncekilere} *ve arkasındakilere* {yani, onların açtıkları kötü yolu izleyip arkalarından gelenler arasından onlara uyanlara} *bir nekâl* {yani, bir cezâ} *kıldık,...*

Sonra Allah Teâlâ Dâvûd (a.s) döneminde onları maymunlara dönüştürdü. Bundan sonra Allah bu ümmeti sakındırmak üzere de buyurdu ki:

...muttakiler için de bir öğüt (kıldık).

Bununla denmek isteniyor ki: Ey Muhammed! Muttakilere öğüt ver ki İsrâîloğulları'nın işledikleri ma'siyetlerin benzerini işleyerek haram kılınmış bir şeyi yahut da Allah'ın Harem bölgesinde avlanmayı helâl görmesinler. O takdirde Cumartesi günü balık avlamayı helâl görenlere indirilen cezânın bir benzeri size de iner.

67. *Bir vakit de Mûsâ, kavmine* {yani, İsrâîloğulları'na} *şöyle demişti: "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor." "Bizimle alay mı ediyorsun?!" dediler...*

Bu, Fir'avn ve beraberindekiler suda boğulmadan önce Mısır'da olmuştu. Şöyle ki: İsrâîloğulları arasında iki kardeş vardı. Bunlar mirasını almak amacıyla amca çocuklarını geceleyin öldürdüler. Sonra onu alıp iki kasaba arasındaki bir yere attılar.

(Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi ki: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Mukâtil'den, o Ebû Muleyke'den, o da İbn 'Abbâs'tan naklen şöyle dediğini anlattı: "Bu iki kasabanın arasındaki mesafeyi ölçtüler, eşit olduğu görüldü. Sabah olunca kasaba halkına sordular:

— Bunu siz mi öldürdünüz?

Onlar cevab verdiler:

— Allah'a yemin ederiz onu biz öldürmedik, onu kimin öldürdüğünü de bilmiyoruz.

İsrâîloğulları Mûsâ'ya dediler ki:

— Ey Mûsâ! Bizim için Rabbine du'a et de katilin kim olduğunu bize bildirsin. İddia ettiğin gibi bir nebî isen bunu yap!

Mûsâ (a.s) da Rabbine du'a etti. Bunun üzerine Cebrâîl (a.s) gelerek o'na bir sığır kestirmesini söyledi. Mûsâ onlara dedi ki:

— Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor. Bu sığırın bir parçasıyla maktule vuracaksınız, o da canlanacak ve size katilin kim olduğunu bildirecek.

Maktulün adı Âmîl idi. İsrâîloğulları Mûsâ'nın kendileriyle alay ettiğini zannettiklerinden dediler ki:

— Biz sana katilin kim olduğunu soruyoruz, sen bize sığır kesmemizi söyleyerek bizimle alay ediyorsun!

İşte İsrâîloğulları'nın Mûsâ'ya, *Bizimle alay mı ediyorsun?!* şeklindeki sözleri bunu anlatıyor."

> ...{Mûsâ} *dedi ki: "Cahillerden* {yani, alay edicilerden} *olmaktan Allah'a sığınırım."*

Bunun üzerine o'nun bu işi bildiğini anladılar.

> 68. {Onlar, Mûsâ'ya,} *"Bizim için Rabbine du'a et de* {yani, sor da}, *onun mahiyetini bize beyan etsin" dediler.* {Mûsâ} *dedi ki: "O* {yani, Rabbiniz} *diyor ki": "Doğrusu o bakara ne çok yaşlı, ne de çok genç; ikisi ortası bir dinç. Artık emrolunduğunuzu yapın!"*

Emri yerine getirmek üzere gittiler, fakat sonra Mûsâ'ya geri dönerek:

> 69. *Dediler ki: "Bizim için Rabbine du'a et de* {yani, sor da}, *renginin nasıl olduğunu bize beyan etsin." Dedi: "O diyor ki": "Doğrusu o bir bakara ki, sapsarı* {yani, rengine başka bir renk karışmamıştır}, *bakanlara sürur verir"* {yani, bakanlar tarafından beğenilir, onu görenin hoşuna gider}.

İsrâîloğulları kendi aleyhlerine işi sıkı tutunca, Allah da aleyhlerine işi ağırlaştırdı.

Nebî (s.a) buyurdu ki: “Onlar herhangi bir sığır kesmekle emrolunmuşlardı. Eğer herhangi bir sığır kesmiş olsalardı, bu onlar için yeterliydi. Muhammed'in nefsi elinde olana yemin ederim ki, şâyet istisnâda bulunmamış [‘inşâallâh’ dememiş] olsalardı, o ineğin mahiyeti ebediyyen onlara beyan edilmeyecekti.”

Fakat İsrâîloğulları gittikten sonra tekrar geri döndüler.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا
إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ
تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا
قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

70. *Dediler ki: “Bizim için Rabbine du‘a et de onun mahiyetini bize beyan etsin; çünkü bize göre sığır teşâbüh etti”* {yani, biri diğerine benzediği için içinden çıkılamaz bir hal aldı}. *Bununla birlikte Allah dilerse elbette hidâyete ereriz.”*

Eğer “inşâallâh” [Allah dilerse] diyerek istisnâ yapmamış olsalardı, ebediyyen o ineğin nasıl olduğunu bilemeyeceklerdi. Bu açıklamanın ardından emrolunduklarını yapmaya yöneldiler. Aslında, belirtilen ilk niteliklere uygun bir inek bulup kesmiş olsalardı, bu onlar için yeterli olacaktı.

71. *Dedi* {yani, Mûsâ dedi} *ki: “O* {yani, Allah} *şöyle buyuruyor”: “O sığır işe koşulmamış, arazi sürmemiş* {yani, arazi sürmekte kullanılarak boyunduruk altına alınmamış} *ve ekin sulamamıştır* {yani, ekin için su taşımada kullanılmamıştır}, *kusursuzdur* {yani, sağlıklı bir inektir} *hiçbir alacası yoktur”* {yani, onda siyah, beyaz veya kızıl renk yoktur}. {Mûsâ'ya} *dediler ki: “İşte şimdi hakkı getirdin”* {yani, şimdi bize hakkı açıklamış oldun}...

Sonra gidip beyan edilen nitelikteki ineği, Nuriyye bt. Râm adında bir kadında buldular. İneği almak için o kadınla pazarlık ettiler. Mûsâ'ya, “Bu inek, ancak derisi dolusu altın karşılığında satın alınabilir”

dediler. Mûsâ, “Zulmetmeyin, gidin ve aza-çoğa bakmadan satın alın” dedi. Onlar da derisini dolduracak kadar altın karşılığında o ineği satın aldılar.

...Akabinde o sığırı boğazladılar...

Mûsâ'ya da, “İneği boğazladık” dediler. O da, “İneğin bir azasını alın ve onunla maktule vurun” dedi. İneğin sağ bacağı ile vurmalarıyla birlikte maktul damarlarından kan akar vaziyette kalktı ve amcasının çocuklarının ismini zikrederek, “Beni filan ve filan kişi öldürdü” dedi, sonra tekrar ölü olarak yere yıkıldı. O iki kişi yakalanıp kısasen öldürüldüler. İşte Yüce Allah'ın, *Nihâyet o sığırı boğazladılar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Neredeyse yapamayacaklardı.

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذٰلِكَ يُحْيِ
اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ
قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً وَاِنَّ
مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا
لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ
اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا
فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

72. *Ve bir vakit bir adam öldürmüştünüz de onda birbirinizle atışmış* {yani, öldürülmesi hususunda anlaşmazlığa düşmüş}, *üstünüzden atmıştınız* {yani, her kasaba ahalisi diğerlerine, “Onu siz öldürdünüz” demişti}. *Halbuki Allah gizlediğinizi* {ya-

ni, maktulün öldürülmesine dâir açıklamadığınız bilgiyi} *açığa çıkaracaktı.*

İşte, *Halbuki Allah gizlediğinizi* {yani, maktulün öldürülmesine dâir açıklamadığınız bilgiyi} *açığa çıkaracaktı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

73. *Onun için, "Onun bazısına onu darbedin!" dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir ve âyetlerini gösterir, umulur ki akledersiniz* {yani, akletmeniz, ölümden sonra dirilişle ilgili ibret almanız için âyetlerini gösterir}.

Bu hâdise, O'nun işaretlerinden ve hayret verici işlerindendir. Bunları akledererek ölümden sonra dirilişe dâir ibret alın. Allah'ın onlara bunu yapmasının sebebi de şudur: İsrâîloğulları arasında ölümden sonra dirilişten kuşku duyan kimseler vardı. Allah onlara ölüleri tekrar diriltmeye kâdir olduğunu fiilen göstermeyi murad etti. İşte, *Akledesiniz* {yani, akledesiniz de ölümden sonra dirilişle ilgili olarak ibret alasınız} *diye...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

"Hayır, onu biz öldürmedik. O bize iftira etti" deyip maktulü yalanlamaları üzerine Allah onların hallerini şu misalle anlattı:

74. *Sonra bunun* {yani, maktulün diriltilmesinin} *ardından kalbleriniz katılaştı* {yani, sertleşti, nihâyet (dirilip katilini haber veren) maktulü de yalanladınız}. *Şimdi onlar taşlar gibi...*

Yumuşamayan kalblerini katılıkta taşlara benzetti. Arkasından taşlardan daha katı olduğu gerekçesiyle kalblerini daha da ayıpladı ve şöyle buyurdu:

...Hatta daha katı/duygusuz. Çünkü öyle taşlar vardır ki {kalblerinizden yumuşaktır}, *içlerinden nehirler kaynar; öylesi de vardır ki çatlar da bağrından su fışkırır, öylesi de vardır ki Allah'ın haşyetinden yuvarlanır* {yani, yukardan aşağıya düşer}...

Bütün bunlar Allah korkusuyla olur. Taşlar bile böyleyken, İsrâîloğulları Allah'tan korkmuyor, kalbleri yumuşamıyor, Rabb'lerine itaate yönelmiyorlar.

Sonra Allah onları tehdit ederek şöyle buyuruyor:

...Allah yaptıklarınızdan {yani, isyanlarınızdan} *gâfil değildir.*

75. *Artık bunların* {yani, Medine Yahudilerinin} *size* {yani, Nebî'ye} *îmân edeceklerini* {yani, ey Muhammed! Senin sözünü tasdik edeceklerini} *mi ümit ediyorsunuz?! Halbuki bunlardan bir fırka* {yani, Mûsâ döneminde bir fırka} *vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirlerdi de...*

Mûsâ'nın (a.s) seçtiği yetmiş kişi, "Bize Allah'ı açıkça göster" deyince, Allah da cezâ olmak üzere onları öldürdü. Mûsâ tek başına kaldı ve ağlamaya koyuldu. Bunun üzerine Allah onları diriltti. Onlar Mûsâ'ya, "Senin de Rabbini görmediğini öğrendik, fakat sen O'nun sesini işittin, öyleyse bize de işittir" dediler. Mûsâ da, bunun için Rabbine du'a etti. Allah Teâlâ, "Aralarından benim kelâmımı işitmek isteyenler üç gün kadınlardan uzak dursunlar. Üçüncü gün gusledip yeni elbiseler giysinler, sonra da dağa gelsinler, onlara kelâmımı işittireceğim" buyurdu. Onlar denildiği gibi yaptılar, sonra Mûsâ (a.s) ile birlikte dağa gittiler. Mûsâ (a.s) onlara, "Bulutun etrafı kaplayıp da içinde bir nûr olduğunu gördüğünüz ve ondan bir ses işittiğiniz vakit Rabbinize secde edin, size emrettiğine dikkat edin, emrolunduğunuzu yapın" dedi. Onlar da, "Tamam" dediler. Mûsâ (a.s) dağa çıktı. Bulut geldi, onlarla Mûsâ (a.s) arasına girdi. Onlar nûru görüp de sûr –ki borazan demektir– sesini andıran bir ses işittiklerinde secdeye kapandılar. Bu esnada o sesin, "Ben sizin Rabbinizim, Benden başka ilâh yoktur. Hayy ve kayyûm olanım. Sizi şefkatli bir elle, güçlü bir bilekle Mısır diyarından çıkartan Benim. O halde Benden başka bir ilâha ibâdet etmeyin, Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. Beni kimseye benzetmeyin. Siz Beni asla göremezsiniz, fakat sözümü işitebilirsiniz" dediğini duydular ve dehşetten kendilerinden geçtiler. Sonra kendilerine geldiler ve Mûsâ'ya (a.s), "Rabbimizin kelâmını işitmeye takat getiremeyiz. Onun için sen, bizimle Rabbimiz arasında bulun: O sana söylesin, sen de bize" dediler. Mûsâ (a.s), "Rabbim! İsrâîloğulları Senin sözünü işitmeye takat getiremiyorlar; Sen bana buyur, ben de onlara söyleyeyim" dedi. Allah da, "İstedikleri gibi olsun" buyurdu.

Allah Teâlâ Mûsâ'ya (a.s) söylüyor, o da onlara aktarıyor, İsrâîloğulları da, "Rabbimizin buyruklarını işittik ve itaat ettik" diyorlardı. Yüce Rabbin emir ve yasakları bitince bulut yükseldi, ses kesildi. Onunla birlikte olanlar secdeden başlarını kaldırıp kavimlerinin yanına döndüler. Onlara, "Rabbiniz size neyi emretti ve neleri yasakladı?" diye sordular.

"Bize şunları şunları emretti, şunları şunları yasakladı" dedi. Kimileri de buna şunları ekledi: "Şâyet size yasakladıklarımı terkedemeyecek olursanız, yapabildiğiniz kadarını yapın." İşte, *Artık bunların size îmân edeceklerini mi ümit ediyorsunuz?! Halbuki bunlardan bir fırka* {yani, İsrâîloğulları'ndan bir kesim} *vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirlerdi...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> *...onu akletmelerinin* {yani, anlayıp kavramalarının} *ardından, bile bile onu tahrif ederlerdi* {yani, kasden Allah'ın kelâmını değiştirirlerdi}.

> 76. *Îmân edenlerle karşılaştıklarında, "Îmân ettik"* {yani, Muhammed'in nebî olduğunu tasdik ettik} *derler...*

Şöyle ki: Antlaşmalısı ya da süt kardeşi olan bir Yahudiyle karşılaşan Müslüman ona sorardı:

— Muhammed'in, Kitabınızda [Tevrât'ta] söz konusu edildiğini görüyor musunuz?

Yahudi de şöyle cevab verirdi:

— Evet sizin bu adamınızın nübüvveti haktır. Biz o'nun nebî olduğunu biliyoruz.

Bu durumu öğrenen Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf [es-Sayf] ve Cudeyy b. Ahtab Yahudilere çıkışıp dediler ki:

— Siz, Allah'ın size beyan ettiklerini, yani Tevrât'ta Muhammed ile ilgili olarak size bildirdiklerini Muhammed'in ashâbına mı söylüyorsunuz?!

İşte Allah'ın şu sözü bu duruma işaret etmektedir:

> *...Birbirleriyle tenhada baş başa kaldıklarında, "Allah'ın size açtığını, Rabbinizin huzurunda onunla* {yani, Muhammed'in nebî olduğunu itiraf ettiğiniz halde o'na tâbi olmayışınızı} *size karşı delil getirsinler* {ve bu yolla sizinle tartışsınlar} *diye mi onlara haber veriyorsunuz? Akletmiyor musunuz"* {yani, bunun onların lehine, sizin aleyhinize bir delil olduğunu görmüyor musunuz}? *derler.*

Allah onların bu halleriyle ilgili olarak buyurdu ki:

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ
يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

77. *Gizlediklerini* {yani, tenhada iken söylediklerini: birbirlerine, "Muhammed'in durumunu onlara nasıl anlatırsınız?!" diye çıkıştıklarını} *ve açığa vurduklarını* {yani, Müslümanlara, "Biz Muhammed'in niteliklerini kitabımızda görüyoruz ve o'nun nebî olduğunu biliyoruz" dediklerini} *Allah'ın muhakkak bildiğini bilmiyorlar mı?!*

78. *Onlardan* {yani, Yahudilerden} *bir de ümmiler* {yani, Tevrât'ı okuyamayanlar} *vardır; emânî* {yani, Yahudilerin reislerinin anlattıkları} *dışında kitabı bilmezler. Onlar yalnız zannederler* {yani, yakîn [kesin bilgi] sahibi değildirler: Yahudi reislerini yalanlasınlar mı, yoksa onların doğruluklarını kabul ederek onlara uysunlar mı bilmezler. Zira onların, ileri gelenlerinin anlattıkları dışında Tevrât'a dâir bir bilgileri yoktur}.

79. *Veyl olsun onlara* {yani, Medine Yahudilerinin reislerine} *ki, elleriyle kitabı yazarlar* {yani, Medine Yahudilerinin reisleri Muhammed'in Tevrât'taki niteliklerini siler, yerine başka nitelikler yazarak Yahudilere Muhammed'in niteliği olmayan şeyleri anlatırlar}, *sonra, onu az bir paha ile satabilmek için* {yani, Yahudilerin avamının ekinlerinden/mahsullerinden alacakları az bir dünyalık için}, *"Bu Allah indindendir"* {yani, bunları biz yazmadık, buradaki nitelikler Allah katındandır} *derler. Veyl olsun onlara elleriyle yazdıklarından dolayı* {yani, Muhammed'in Tev-

rât'taki niteliklerini değiştirmelerinden ötürü}, *veyl olsun onlara kazandıklarından dolayı* {yani, Muhammed'i yalanlamalarına karşılık elde ettikleri kazançlardan ötürü, –şâyet Muhammed'e tabi olsalardı, Yahudilerin avamından aldıkları bu azıcık maldan mahrum kalacaklardı–}.

80. *Onlar* {yani, Yahudiler} *bir de, "Sayılı günler* {yani, atalarımızın buzağıya tapma süresi olan kırk gün} *dışında bize ateş dokunmaz"* {çünkü "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz", yani "Allah'ın nebîlerinin çocuklarıyız"} *dediler. De ki: "Buna dâir Allah indinden bir ahid mi aldınız* {yani, Tevrât'ta Allah'tan bir söz mü aldınız, bunun böyle olacağını oradan mı öğrendiniz}?!. *Şâyet böyle* (bir söz aldınız) *ise, Allah asla ahdinden dönmez. Em* {yani, "bel": aksine} *siz Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi söylüyorsunuz."*

O size, sadece o günler sayısınca mı azab edecek? Hayır, o günlerin her birinin süresi elli yıl kadar olacaktır. Bu günlerin süresi bittikten sonra cehennem bekçileri, "Ey Allah'ın düşmanları! O süre bitti, geriye ebedîlik kaldı" diyecekler ve orada ebedî kalacaklarına artık kesinlikle kanaat getireceklerdir. Allah Teâlâ onların, "Sayılı günler dışında bize ateş dokunmaz" şeklindeki iddialarını yalanlayarak buyurdu ki:

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ
بِه۪ خَط۪يئَتُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ
﴿٨١﴾ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا
م۪يثَاقَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

81. *Hayır!* {Orada sürekli kalacaklar. Zira}, *kim bir seyyie kesbeder* {yani, kim şirk koşar} *ve hatîesi kendini kuşatırsa* {yani, şirk

üzere ölürse}, *işte böyleleri ateş ashâbıdır. Onlar orada halidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

Sonra Allah mü'minlerin kalacakları yeri açıklamak üzere şöyle buyurmaktadır:

82. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, işte onlar da cennet ashâbıdır, orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

83. *Hani İsrâîloğulları'nın şöyle mîsâkını aldık: Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Ana-babaya ihsan edin* {yani, onlara iyilik [birr] edin}, *akrabaya* {yani, akrabalık bağlarını gözetmek sûretiyle akrabaya ihsan edin}, *yetimlere,* {yani, tasaddukta bulunmak sûretiyle yetimlere ihsan edin}, *miskinlere* {yani, tasaddukta bulunmak sûretiyle yoksul ve fakirlere ihsan edin}, *yolda kalmışlara da* {yani, misafire de ihsan edin} *ve insanlara* {yani, insanların tümüne} *hasen* {yani, hak söz: Muhammed ve îmân hakkında doğru söz} *söyleyin...*

Bunun bir benzeri de, *Rabbiniz size hasen* {yani, hakk} *bir va'dte bulunmadı mı?!* (Tâ-Hâ, 20/86) âyetidir.

...Salâtı ikâme edin {yani, namazı vakitlerinde eksiksiz kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, zekâtı gereği gibi verin}. *Sonra, pek azınız müstesnâ* {yani, İbn Selâm, Sellâm b. Kays, Sa'lebe b. Selâm, 'Abdullâh b. Selâm'ın kızkardeşinin oğlu Kays, Ka'b'ın oğulları Esîd ile Esed, Yâmîn ve İbn Yâmîn –ki bunlar ehl-i Tevrât'tan olup îmân edenlerdir– hariç} *tevelli ettiniz* {yani, îmândan, Muhammed'in nübüvvetini itiraf etmekten i'raz ettiniz/yüz çevirdiniz} *ve hâlâ da i'râz ediyorsunuz/yüz çeviriyorsunuz.*

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

84. *Hani mîsâkınızı ahzetmiştik* {yani, Tevrât'ta sizden söz almıştık}. *Şöyle ki: Kanlarınızı akıtmayacaksınız* {yani, birbirinizi öldürmeyeceksiniz}, *nefislerinizi diyarlarınızdan çıkarmayacaksınız* {yani, birbirinizi yurdunuzdan dışarıya çıkarmayacaksınız}. *Sonra,* {bunu} *ikrar etmiştiniz.* {Bunun Tevrât'ta bulunduğuna} *hâlâ da şâhidlik etmektesiniz.*

ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَر۪يقاً مِنْكُمْ
مِنْ دِيَارِهِمْۘ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِؕ وَاِنْ
يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْؕ
اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍۚ فَمَا جَزَٓاءُ
مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ
فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

85. *Sonra siz* {yani, Medine'deki Yahudi topluluğu}, *yine nefislerinizi katlediyor, içinizden bir tâifeyi diyarınızdan çıkarıyor ve onlara karşı ism* {yani, ma‘siyet} *ve düşmanlık* {yani, zulm} *ile tezâhür ediyorsunuz* {yani, yardımlaşıyorsunuz}...

Halbuki Tevrât'ta onlara, fidye verip esirlerini kurtarmaları farz kılınmış, Rumların savaşta esir aldıkları köle ve câriyeleri bile satın almaları emredilmişti.

...Eğer size esir olarak gelirlerse fidyeleşiyorsunuz. Halbuki onların çıkarılması size haram kılınmıştı. Ya!.. Siz kitabın bir kısmına îmân ediyor {yani, öldürülenler ve yurtlarından çıkarılanlarla ilgili –ki çıkarılmaları haramdır– Tevrât'taki bazı hükümleri tasdik ediyor} *da, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?! İçinizden böyle yapanların cezâsı, dünya [yakın-şimdiki] hayatta hızy'den* {yani, horlanıp aşağılanmaktan} *başka bir şey değildir...*

Benî Kurayza'nın horlanıp aşağılanması, kiminin öldürülmesi, kiminin esir alınması; Benî Nadir'in horlanıp aşağılanması ise, Medine'deki evlerinden, bahçelerinden çıkartılıp Şam topraklarındaki Ezriât ve Eriha'ya sürülmeleri şeklinde olmuştu.

...Onlar {yani, Yahudilerin reisleri} *Kıyâmet Günü ise azabın en şiddetlisine reddedilirler[döndürülürler]...*

Dediler ki: Bunların, yani, Yahudilerin reislerinin azabı, diğer dindaşlarından daha şiddetli olacaktır. Çünkü onlar Yahudiler arasında Muhammed'i (s.a) inkâr edenlerin ilkleridir.

Sonra Allah onları tehdit ederek buyuruyor ki:

...Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.

Sonra da onların niteliklerini şöylece açıklıyor:

86. *Onlar* {yani, Yahudilerin reisleri} *âhireti verip dünya [yakın-şimdiki] hayatı satın almış* {yani, dünya [yakın-şimdiki] hayatı âhirete tercih etmiş: Yahudilerin avamından aldıkları dünyalık karşılığında âhiretlerini satmış} *kimselerdir. Onun için onlardan azab* {yani, âhirette azab} *hafifletilmez ve onlara yardım da edilmez* {yani, azab edilmelerine engel de olunmaz}.

وَلَقَدْ
آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا
عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا
جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا
كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ
لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

87. *Andolsun ki biz Mûsâ'ya o kitabı* {yani, Tevrât'ı} *verdik ve o'nun* {yani, Mûsâ'nın} *ardından da rasûllerle takib ettik* {yani, kavimlerine nebîler gönderdik}. *Meryem oğlu Îsâ'ya da beyyineler verdik* {yani, Meryem oğlu Îsâ'ya –Allah'ın izniyle– çamurdan kuş yapıp canlandırmak, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmek, ölüleri diriltmek gibi hayret verici şeyler/mucizeler verdik} *ve o'nu Rûhu'l-Kudüs ile te'yid ettik* {yani, Îsâ'yı Cebrâîl ile –ikisine de Selâm olsun– güçlendirdik}...

Bunun üzerine Yahudiler, “Ey Muhammed! Sen de –iddia ettiğin gibi– Mûsâ'nın getirdiği mucizelerin benzerini getir” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

Demek ne zaman size {yani, Yahudilere} *bir rasûl nefislerinizin*

hevâsına uymayan bir şey getirse, büyüklenip {yani, Rasûlüme: Muhammed'e îmânı kibrinize yediremeyip} *kimini yalanlayacak* {yani, aralarında Îsâ ve Muhammed'in de bulunduğu nebîlerin bir kısmını yalanlayacak}, *kimini de öldüreceksiniz* {yani, Zekeriyyâ, Yahyâ ve diğer bazı nebîleri öldürdüğünüz gibi bir kısmını da öldüreceksiniz} *öyle mi?!*

Onlar, Nebî'nin kendilerine söylediğinin hak olduğunu anladılar, fakat sustular.

88. *Bir de* {Nebî'ye} *dediler ki: "Kalblerimiz kılıflıdır"* {yani, kalblerimiz örtü içindedir, kalblerimiz üzerinde örtüler vardır; dolayısıyla ey Muhammed, senin ne söylediğini anlamıyor, kavramıyoruz}...

Böyle demelerine sebeb ise, Nebî'nin "Siz nebîlerin kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz" demesi idi. Böylece, "Eğer doğru söylüyorsan, söylediğini anlamamızı sağla" demeye getiriyorlardı. Buna karşılık Allah da buyurdu ki:

...Bilakis Allah küfürleri yüzünden onları lanetlemiştir {yani, kalblerini mühürlemiştir}. *Onun için onlar az îmân ederler* {yani, bunun dışındakilerin Allah'tan geldiğini tasdik etmezler. Muhammed'in getirdiklerinin hepsini –bu pek az kısım dışında– inkâr ederler}.

Allah'ın, *Onun için onlar, pek az hariç îmân etmezler* (en-Nisâ, 4/155) buyruğu da böyledir.

Yahudilere bu adın verilişi Ya'kûb'un oğlu Yehudâ'dan dolayıdır.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ
وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ
مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

89. *Beraberlerindekini musaddık olmak* {yani, tasdik etmek} *üzere onlara Allah indinden bir kitab* {yani, Muhammed'in Allah'tan getirdiği Kur'ân} *gelince...*

Tevrât'ta, Muhammed (s.a) tasdik edildiği gibi, o'nun Allah'tan ge-

tirdiği Kur'ân da zikrediliyordu. Bu âyet, aralarında Ebû Râfî, İbn Ebi'l-Hukayk, Ebû Nâfî ve Ğarâr adındaki kimselerin de bulunduğu Yahudiler hakkında inmiştir.

> *...önceden* {yani, Muhammed rasûl olarak gönderilmeden önce} *küfredenlere karşı feth isterlerken,...*

(*İstiftah* kökünün kullanıldığı) benzeri bir buyruk da Enfâl sûresinde bulunmaktadır: *Eğer feth* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderilmesiyle Arab müşriklerinden Cüheyne, Müzeyne, Uzreoğulları, Esed, Gatafan ve onların etrafındakilere karşı size yardım edilmesini} *istiyorsanız...* (el-Enfâl, 8/19)

Yahudiler bu kabilelerle savaştıklarında, "Allahım! Senden kitabımızda bulduğumuz âhir zamanda göndereceğin Nebî adına bize yardım etmeni diliyoruz" diyorlar ve onlara karşı zafer kazanıyorlardı. Fakat Allah Muhammed'i (s.a) nebî olarak gönderip de o'nun İsrâîloğulları'ndan olmadığını görünce, tanıdıkları halde o'nu inkâr ettiler.

İşte Allah'ın şu sözü bu duruma işaret etmektedir:

> *...o tanıdıkları* {yani, Tevrât'ta durumuna dâir bilgi sahibi oldukları Muhammed} *gelince, o'nu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirlerin* {yani, Yahudilerin} *üzerinedir.*

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ
بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
فَبَاؤُ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾

90. *Kendilerini sattıkları o şey* {yani, alt tabakadaki Yahudilerden her yıl aldıkları dünyalık karşılığında kendilerini satmaları} *ne kötüdür! Allah'ın kullarından dilediği kimseye* {yani, Muhammed'e} *lütfundan indirmesine* {yani, nübüvvet ve kitab indirmesine} *bağy* {yani, Arablardan olduğundan ötürü Muhammed'e hased} *ederek Allah'ın indirdiklerini* {yani, Muhammed'e Kur'ân'dan indirdiklerini} *inkâr ettiler de gazab üstüne gazaba uğradılar* {yani, Îsâ'yı inkâr ettiklerinde ilâhî gazabı hak ettiler; üstüne bir de Muhammed'i ve o'nun getirdiklerini inkâr etmekle bir kere daha gazabı hak ettiler}. *Ve ayrıca o kâfirler*{yani, Ya-

hudilerden kâfirler} *için mühîn* {yani, alçaltıcı/hor kılıcı} *bir azab vardır.*

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ
عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى
بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ
﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ
خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

91. *Onlara* {yani, aralarında Ebû Yâsir ve en-Numan b. Evfa'nın da bulunduğu Yahudilere} *Allah'ın indirdiğine* {yani, Kur'ân'dan Muhammed'e indirdiğine} *îmân edin* {yani, tasdik edin} *denildiğinde, "Biz, bize indirilene* {yani, Tevrât'a} *îmân ederiz" derler. Onun ötesini* {yani, Tevrât'ın arkasından gelenleri: İncil'i ve Furkân'ı/Kur'ân'ı} *inkâr ederler. Halbuki o* {yani, Muhammed'e indirilen Kur'ân} *beraberlerindekini musaddık haktır* {yani, Muhammed'e indirilen Kur'ân'ı, yanlarında bulunan Tevrât'ta yazılanlar tasdik etmektedir}. {Ey Muhammed, onlara} *de ki: "Madem mü'min idiniz* {yani, Allah'ın Tevrât'ta size, ateşin yiyeceği bir kurbanı getirmedikçe hiçbir rasûle îmân etmemenizi emrettiği iddianızda doğru iseniz}, *daha önce Allah'ın nebîlerini niçin öldürüyordunuz?* {yani, atalarınız niçin öldürdü? –Çünkü, onların ataları istenilen mucizeleri ve kurbanı getirmiş olan nebîleri öldürmüşlerdi–}.

Îmâna çağırdığında Yahudiler Nebî'ye (s.a), "Sen daha önceki nebîlerin kavimlerine getirmiş oldukları gibi birtakım mucizeler ve ateşin yiyeceği bir kurban getir" demişlerdi; çünkü nebîler, onların atalarına

bunları getirmişlerdi. Ancak onların ataları yine de o nebîleri öldürmüşlerdi.

Sonra Allah Muhammed'e (s.a), Yahudilere şöyle demesini emretmektedir:

> 92. *Andolsun ki Mûsâ size beyyineler* {yani, dokuz mucize} *ile gelmişti. Sonra siz o'nun* {yani, Mûsâ'nın dağa gitmesinin} *ardından buzağıyı edindiniz* {yani, buzağıyı ilâh edinip tapındınız}. *Ve siz zâlimlersiniz* {yani, kendinize zulmeden kimselersiniz}.

> 93. *Hani sizin mîsâkınızı ahzetmiş* {yani, siz Yahudilerden Tevrât'ta, Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceğinize, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, kitablara ve nebîlere îmân edeceğinize dâir söz almış} *ve Tûr'u fevkinize kaldırmış* {yani, Tevrât'ı kabul etmedikleri için Mûsâ'nın, "Rabbim! Kulların, kitabını kabul etmediler ve emrine isyan ettiler" diye şikayette bulunması üzerine, Allah da meleklere ve Cebrâîl'e, Arz-ı Mukaddes'teki bir dağı başlarının üzerine kaldırmalarını emretmiş, dağ kendileri ile semâ arasını kapatmıştı}...

Mûsâ (a.s) İsrâîloğulları'na, "Tevrât'ı kabul etmeyecek olursanız, bu dağ üzerinize bırakılacak, başlarınızı ezecek" demişti. Onlarla dağ arasında bir mil kadar mesafe bulunuyordu. Onlar bu hâli görünce Tevrât'ı kabul ettiler. İşte, *Hani biz dağı üzerlerine bir gölgelik gibi çekip kaldırmıştık da onu üstlerine düşecek sanmışlardı* (el-A'râf, 7/171) buyruğu bunu anlatmaktadır.

> ...*ve "Size verdiğimizi* {yani, Tevrât'ı} *kuvvetle alın* {yani, gayretle, içindeki hükümleri uygulama kararlılığıyla alın}...

Dağ yerine bırakıldı.

> ...*"ve dinleyin"* {yani, Mûsâ İsrâîloğulları'na, "Tevrât'ta bulunan haddleri, hükümleri, size ağır gelen şeyleri dinleyip kabul edin!" dedi}. *Dediler ki: "Dinledik* {yani, dağ ile ilgili bizi korkutmanı işittik} *ve isyan ettik"* {yani, emrine karşı geldik. Tevrât'taki ağır hükümlere uymuyoruz. Getirdiğin bu ağır hükümlere göre buzağı(ya tapmak) bizim için daha kolay, daha rahattır}. *Küfürleri yüzünden buzağı kalblerine içirildi*...

Mûsâ onlara dedi ki: "Yaratıcınız Allah gibi sevgisi kalblerinizde yer

edecek ve sevgisi O'nunkine denk düşecek başka bir şeyi nasıl sevebilirsiniz?!"

...De ki: "Eğer mü'min {yani, iddia ettiğiniz gibi mü'min} *iseniz, îmânınızın size emrettiği şey ne kötüdür!"*

Diğer taraftan haber verildiğine göre dağ tepelerine kaldırılıp, arkalarından da deniz onları kuşatınca helâk olmaktan korktukları için Tevrât'ı kabul ettiler.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ
أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾
وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ
مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ مَنْ
كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

94. *De ki: "Eğer Allah katında âhiret yurdu* {yani, cennet} *insanlardan başka size mahsus ise"...*

Çünkü Yahudiler, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz: Allah bize azab etmeyecek" demişlerdi. Allah da Nebî'ye (s.a), *Eğer Allah katında âhiret yurdu, insanlardan başka...* demesini emir buyurdu.

..."–doğru söyleyenler iseniz– haydi ölümü temenni edin" {yani, eğer siz gerçekten Allah'ın dostları, sevgilileri ve cennetlik iseniz, ölümü daha çok sevmelisiniz}.

Allah Nebî'ye (s.a), *"Onlara, deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşıyorlardı* (el-A'râf, 7/163). Ben onları ma'siyetleri sebebiyle maymunlara dönüştürmemiş miydim?" diye sormasını emretti, sonra da onların işledikleri ma'siyetleri haber vererek buyurdu ki:

95. *Fakat ellerinin takdim ettiği* {yani, işledikleri günahları: Yüce Allah'ı ve O'nun Rasûlü'nü (s.a) yalanlamaları} *yüzünden ebediyyen onu temenni etmezler* {yani, ölümü asla istemezler/sevmezler}. *Allah o zâlimleri* {yani, Yahudileri} *çok iyi bilendir.*

Yahudiler böyle bir temennide bulunmayı, yani ölümü temenni etmeyi kabul etmeyince, Nebî (s.a) buyurdu ki: "Eğer Yahudiler ölümü temenni etselerdi, onlardan hiçbir kimse –tükürüğü nefes borusuna kaçarak ölmek ile dahi olsa– bulunduğu meclisten kalkamazdı (hepsi ölürdü)."

96. *Andolsun ki onları* {yani, Yahudileri} *insanların hayata en düşkünü, hatta müşriklerden bile düşkün bulursun* {yani, Yahudileri, insanlar arasında müşriklerden: Arab müşriklerinden bile daha çok hayata tutkun bulursun}. *Onlardan* {yani, Yahudilerden} *her biri kendisine bin yıl ömür verilmesini* {yani, her biri dünyada bin yıl yaşamayı} *ister. Halbuki ömrünün* {yani, dünyada ömrünün} *uzatılması, kendisini azabtan kurtaracak değildir. Allah amellerine basîrdir.*

Yahudiler, "Cebrâîl bizim düşmanımızdır, çünkü ona, nübüvveti bizde bırakması emrolunduğu halde, –bize düşmanlığından ötürü– başkalarına verdi" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu buyrukları indirdi:

97. *De ki: "Kim Cebrâîl'e düşman ise* {yani, Cebrâîl'e (a.s) düşman olan Yahudiler} *bilsin ki, o onu senin kalbine –Allah'ın izniyle– indirdi"* {yani, Cebrâîl Kur'ân'ı sana, onunla fuâdını: kalbini pekiştirmek/kalbine sebat vermek için okudu};...

Bu âyetin bir benzeri de, *Onu Rûhu'l-Emîn [Cebrâîl (a.s)] indirdi; uyarıcılardan olasın diye kalbine* (eş-Şu'arâ, 26/193-194) âyet-i kerîmesidir.

..."önündekini musaddık/tasdikleyici {yani, Muhammed'e indirilen Kur'ân, kendisinden önce indirilmiş olan kitabları doğrulayıcı}, *mü'minler* {yani, ona îmân eden mü'minler} *için de bir hudâ* {yani, bu Kur'ân dalâletten hidâyete eriştirmek} *ve müjde olmak üzere."*

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا
اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَٓا اِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾
اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

98. *Kim Allah'a, O'nun meleklerine* {yani, Cebrâîl'e}, *O'nun rasûllerine* {yani, Muhammed ve Îsâ'ya –ki Yahudiler hem onlara, hem de Cebrâîl ve Mikâîl'e küfretmişlerdir–}, *Cebrâîl ve Mikâîl'e düşman olursa, kuşkusuz Allah da o kâfirlerin* {yani, Yahudilerin} *düşmanıdır.*

99. *Andolsun ki Biz sana apaçık âyetler* {yani, içinde helâl ve haramın bildirildiği Kur'ân} *indirdik. Onlara* {yani, o âyetlere} *fâsıklardan* {yani, Yahudilerden} *başkası küfretmez.*

100. *Onlar ne zaman bir ahidle bağlandılarsa* {yani, Yahudiler ne zaman Nebî ile bir ahid/antlaşma yaptılarsa}, *içlerinden* {yani, Yahudilerin içinden} *bir gürûh onu bozup atmadı mı?! Hayır onların çoğu îmân etmezler* {yani, Kur'ân'ın Allah'tan gelmiş olduğunu tasdik etmezler}.

101. *Onlara* {yani, Yahudilere}, *Allah tarafından yanlarındakini tasdik edici* {yani, beraberlerinde bulunan Tevrât'ta Muhammed'in bir nebî-rasûl olduğunu tasdik eden} *bir rasûl* {yani, Muhammed} *geldiğinde, kendilerine kitab verilenlerden bir fırka* {yani, Yahudilerden bir kesim}, *sanki bilmiyorlarmış* {yani, Muhammed'in bir rasûl-nebî olduğunu bilmiyorlarmış} *gibi Allah'ın kitabını* {yani, Tevrât'taki Muhammed ile ilgili bölümleri} *arkalarına attılar.*

Çünkü beraberlerinde bulunan Tevrât'ta Muhammed'in rasûl-nebî

olduğu tasdik edilmektedir. Âyet Ka‘b b. el-Eşref, Ka‘b b. Esîd, Ebû Yâsir b. Ahtab, Şair Sa‘îd b. ‘Amr , Mâlik b. ed-Dayf, Huyey b. Ahtab, Ebû Lubâbe b. ‘Amr hakkında inmiştir.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَنَ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمَنُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ
السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَيهُ
مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

102. *Onlar* {yani, Yahudiler} *şeytanların Süleymân'ın mülküne dâir tilâvet ettiklerine tâbi oldular* {yani, şeytanların Süleymân dönemi ve saltanatı ile ilgili söylediklerine uydular}...

Şöyle ki: Şeytanlardan bir kesim, yazdıkları büyü kitabını Süleymân'ın namaz kıldığı yere gömdüler. Bu işi, –mülkünden ayrı kaldığında– yapmışlar ve onu tahtının altına bırakmışlardı. Süleymân'ın vefatını müteakip o büyü kitabını çıkarıp dediler ki: “Süleymân bu kitab sayesinde size kıral oldu, rüzgârlar bu kitab sayesinde esiyor, şeytanlar bunun sayesinde o'nun emri altında çalışıyorlardı. Dolayısıyla bunu insanlara öğretin!”

Fakat Allah Süleymân'ın (a.s) bu işten uzak olduğunu belirtti:

...Halbuki Süleymân küfretmedi, fakat o şeytanlar küfrettiler; insanlara sihir öğretiyorlardı {yani, Yahudiler enbiyânın kitablarını bırakıp şeytanların söyledikleri sihre tâbi oldular (ve böylece de küfretmiş oldular)}, *bi-bâbile* {yani, onlar Bâbil'de iken} *iki meleğe: Hârût ve Mârût'a inzâl edileni (öğretiyorlardı)* {yani, onlar iki meleğe: Hârût ile Mârût'a indirilene uydular}...

Hârût ile Mârût meleklerden idi, semâdaki yerleri birdi. *Bi-bâbile* [Bâbil'de] ifadesi, "onlar Bâbil'de iken" demektir. Buraya "Bâbil" adının verilmesi, İbrâhîm (a.s) ateşe atıldığında dillerin burada birbirine karışmasından dolayıdır.

> *...Halbuki o ikisi, "Biz sadece bir fitneyiz; sakın küfretme" demedikçe kimseye öğretmiyorlardı* {çünkü Hârût ile Mârût kişileri birbirinden ayıracak büyü yapıyorlardı}. *İşte o ikisinden* {yani, Hârût ile Mârût'tan}, *karı ile koca arasını tefrik edecek/ayıracak* {"tefrika" [ayırmak], kocanın karısından alınıp ayrı tutulmasıdır} *şeyler öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça* {yani, zarar verilmesine dâir Allah izin vermedikçe} *onunla* {yani, sihirle} *hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar kendilerine zarar verecek, fayda sağlamayacak birşey öğreniyorlardı* {yani, onlar, şeytanlardan sihir, Hârût ile Mârût'tan tefrika öğreniyorlardı}. *Andolsun ki onlar* {yani, Yahudiler}, *sihri satın alan* {yani, tercih edip seçen} *kimsenin âhirette bir halâqının* {yani, payının/nasîbinin} *olmadığını biliyorlardı* {yani, Tevrât'ta bildirildiğini biliyorlardı}...

"Halâq" kelimesi, *Siz de halâqınız ile faydalandınız* (et-Tevbe, 9/69) ve *İşte onlar için âhirette hiçbir halâq yoktur* (Âl-i İmrân, 3/77) âyetlerinde de "nasîb/pay" anlamında kullanılmıştır.

> *...Nefislerini sattıkları* {yani, karşılığında kendilerini sattıkları} *o şey* {yani, sihir} *ne kötüdür. Lev [keşke]* {yani, in [eğer/şâyet]} *bilselerdi* {fakat bilmiyorlar}.

Ebû Sâlih, el-Hasen'den, *Ve bi-bâbile iki meleğe: Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri (öğretiyorlardı)* buyruğu hakkında şunu rivâyet etti: "Hârût ile Mârût, Allah'a itaatkâr idiler. Bunlar, Allah tarafından insanları sihir öğreterek sınamak üzere yeryüzüne indirildiler. Allah onlara öncelikle, *"Biz bir fitneyiz* {yani, bir imtihan/sınama vesilesiyiz}, *sakın küfretme!" demedikçe kimseye sihir öğretme*mek üzere emir vermiş, söz almıştı. Eğer uyardıkları kişi, onlardan sihir öğrenme hususunda ısrarcı olursa ona, 'Şu yere gider ve şu işleri yaparsan sihirbaz olursun' derlerdi."[8]

Sonra Yahudilere hitaben şöyle buyurdu:

---

8 Bu rivâyet, bu husustaki açıklamalar arasında gerçek olma ihtimali en uzak olanıdır.

وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٠٤﴾
مَا يَوَدُّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِك۪ينَ
اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿١٠٥﴾

103. *Eğer îmân edip* {yani, Yahudiler Muhammed'i (s.a) tasdik edip}, *ittika etmiş* {yani, şirkten korunmuş} *olsalardı, elbette Allah indinden bir mesûbe [sevab/karşılık]* {yani, Allah'ın yanındaki sevabları/mükâfaatları sihir ve küfürden} *daha hayırlı olurdu. Lev [keşke]* {yani, in [eğer]} *bilselerdi.*

"Mesûbe" lafzı, *De ki: "Allah indinde bundan daha kötü bir mesûbe [karşılık] olduğunu size haber vereyim mi?"* (el-Mâide, 5/60) âyetinde de "sevab" anlamında kullanılmıştır. "Sevab" kelimesi –"cezâ" kelimesi gibi– "hem iyi, hem kötü işler için karşılık" anlamındadır.

104. *Ey mü'minler!* {Nebî'ye} *"Râ'inâ" demeyin...*

Mü'minler Nebî'ye (s.a) câhiliye döneminde birbirlerine dedikleri gibi, "Râ'inâ sem'ake" [bizi dinle, bize kulak ver] dediler. Yahudilerin dilinde ise bu kelime "şetm/sövmek" anlamında kullanılırdı. Yahudiler bu sözü müşriklerden duyunca hoşlarına gitti ve aynı şekilde Nebî'ye (s.a) hitab etmeye başladılar. Ensâr'dan bir kişi –Sa'd b. Ubâde el-Ensârî– Yahudilere, "Sizden bir kimse Nebî'ye bu sözle hitab edecek olursa, yemin ederim boynunu vuracağım" dedi. Allah da mü'minlere öğüt vererek, *Ey mü'minler!* {Nebî'ye} *"Râ'inâ" demeyin* buyurdu.

...ve {fakat ey mü'minler, Nebî'ye,} *"Unzurnâ" [bizi bekle/gözet] deyin ve dinleyin* {yani, size emrolunanı dinleyin}, *ki kâfirler* {yani, Yahudiler} *için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab vardır.*

105. *Arzu etmez küfredenler –ne Ehl-i Kitab'tan* {ki, Kays b. 'Amr, 'Âzâr b. Yenhûm bunlardandır}...

Ensâr, Yahudi antlaşmalılarını İslâm'a çağırdılar. Bunlar Müslümanlara, “Sizin bizi çağırdığınız şey, tuttuğumuz yoldan daha hayırlı değildir. Sizin doğru yol üzerinde olmanızı ve yolunuzun dediğiniz gibi olmasını çok arzu ediyoruz” diye karşılık verdiler. Yüce Allah onları yalanlamak üzere buyurdu ki:

> *...Arzu etmez küfredenler –ne Ehl-i Kitab'tan, ne de müşriklerden– ki, Rabbinizden size bir hayr indirilsin. Allah ise rahmetini* {yani, dîni İslâm'ı} *dilediğine has kılar. Allah büyük bir lütuf sahibidir* {bu sebeble, özellikle dînini onlara tahsis etmiştir}.

Bu âyetteki, *Allah ise rahmetini* {yani, dîni İslâm'ı} *dilediğine has kılar* ifadesinin bir benzeri de, *Dilediğini rahmetine sokar* {yani, dîni İslâm'a sokar. Allah, bu rahmetini mü’minlere tahsis etmiştir} (el-İnsan, 77/31) âyetidir.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ
اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى
يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

> 106. *Biz herhangi bir âyeti nesh veya insâ edersek* {yani, bir âyeti tebdil eder de onu tahvîl edersek}...

Âyette takdim [te’hir] vardır.

> *...ondan daha hayırlısını* {yani, onun yerine sizin için daha üstün ve daha faydalı bir başka vahiy} *veya onun benzerini getiririz*

{yani, neshettiğimizin bir benzerini getiririz yahut onu insâ eder olduğu gibi bırakırız, neshetmeyiz}. *Bilmez misin ki, Allah her şeye* {yani, neshedeni de, neshedileni de indirmeye} *kadîrdir.*

Mekke kâfirleri Nebî'ye (s.a), "Ey Muhammed! Bu Kur'ân'ı sen uydurdun. Önce şunları şunları söyledin, sonra değiştirip şöyle şöyle dedin" dediler. Şanı yüce Allah Kendi zatını, azametini söz konusu ederek, *Bilmez misin ki Allah her şeye kadîrdir* buyurdu.

107. *Bilmez misin ki (hükümranlık) Allah(ın)... kuşkusuz göklerin ve yerin mülkü O'nun* {yani, her ikisinde de dilediği hükmü verir. Dilediğini emreder, sonra da başkasını emreder}. *Sizin için Allah'tan başka bir velî* {yani, size fayda verecek bir yakın} *ve bir nasîr* {yani, sizi Allah'tan gelecek olana karşı koruyacak, engel olacak bir yardımcı} *yoktur.*

Çünkü onlar, "Kur'ân Allah'tan gelmemiştir, onu Muhammed kendiliğinden uyduruyor" demişlerdi. Bu âyetin bir benzeri de, *Eğer yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada da, âhirette de elîm bir azaba uğratır. Onlar için yeryüzünde ne bir velî/yakın vardır, ne de bir nasîr/yardımcı* (et-Tevbe, 9/74) âyetidir.

Allah Nahl sûresinde de, *Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirdiğimizde –Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde– "Sen sadece bir uydurucusun" dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler* {yani, senin, yalnızca sana söylenenleri söylediğini bilmezler} (en-Nahl, 16/101) buyurmaktadır.

108. *Yoksa siz de önceden* {yani, Muhammed'ten önce} *Mûsâ'nın sorguya çekildiği* {yani, İsrâîloğulları'nın Mûsâ'yı, "Bize Allah'ı cehreten/açıkça göster" diyerek sorguya çektikleri} *gibi, Rasûlünüzü* {yani, Muhammed'i}, *sorguya* {yani, size Rabbinizi açıkça göstermesini isteyerek sorguya} *çekmeyi mi irâde ediyorsunuz? Kim îmânı küfre değişirse* {yani, herkim Yahudilerin yaptığı gibi îmânı küfre değişirse}, *yolun ortasından dalâlete düşmüş olur* {yani, doğru olan hidâyet yolunu kaybetmiş olur}.

"Sevâe's-sebîl" ibaresi, *Umulur ki Rabbim beni sevâu's-sebîl'e* {yani, yolun doğrusuna} *hidâyet eyler* (el-Kasas, 28/22) âyetinde de bu anlamda kullanılmaktadır.

109. *Ehl-i Kitab'tan bir çoğu, hakk* {yani, Tevrât'ta Muhammed'in bir nebî, dîninin de İslâm olduğu} *kendilerine apaçık belli olmuşken, içlerindeki hasedten dolayı sizi îmânınızın ardından küfre döndürmeyi arzu ederler...*

Şöyle ki: Aralarında Finhas ve Zeyd b. Kays'ın da bulunduğu Yahudilerden bir grub –Uhud gazasından sonra– Huzeyfe ile 'Ammâr'ı dînlerine davet ettiler ve Uhud günü karşılaştıkları musibeti kasdederek dediler ki:

— Siz bir hayır elde edemediniz.

Ve eklediler:

— Dînimiz dîninizden üstündür. Yolumuz size göre daha doğrudur.

'Ammâr onlara sordu:

— Size göre ahdin bozulmasının hükmü nedir?

Onlar cevab verdiler:

— Çok ağırdır.

'Ammâr şöyle karşılık verdi:

— Ben Rabbime, Muhammed'i ebediyyen inkâr etmemeye, O'nun dîninden başka bir dîne uymamaya söz verdim.

Yahudiler dediler:

— 'Ammâr sapıttı. Allah ona doğruyu göstermişken, o hidâyetten uzaklaştı.

Ardından da Huzeyfe'ye sordular:

— Peki sen ey Huzeyfe! Bize beyat etmez misin?

Huzeyfe şu cevabı verdi:

— Rabbim Allah, nebîm Muhammed, imamım Kur'ân'dır. Rabbime itaat ederim, Rasûlüme uyarım, Rabbimin kitabı gereğince amel ederim. Ölüm bana gelinceye kadar, İslâm üzere kalmaya devam ederim. es-Selâm Allah'tır ve selâm [esenlik] O'ndandır.

Yahudiler dediler ki:

— Mûsâ'nın ilâhına yemin ederiz ki, kalblerinize Muhammed'in sevgisi içirilmiştir.

‘Ammâr şöyle karşılık verdi:

— Rabbime hamdolsun, Rabbim Muhammed'e ikram etti, o'na üstünlük verdi. o'nun adı Ahmed ve o Muhammed'dir.

Sonra ‘Ammâr ve Huzeyfe Nebî'nin (s.a) yanına gittiler ve o'na, Yahudilerin söylediklerini haber verdiler. Allah Rasûlü sordu:

— Onlara ne dediniz?

Cevab verdiler:

— Rabbimiz Allah, Rasûlümüz Muhammed, imamımız Kur’ân'dır. Allah'a itaat eder, Muhammed'e tâbi olur, Allah'ın kitabı gereğince amel ederiz.

Bunun üzerine Nebî (s.a) buyurdu ki:

— Ey hayırda benim kardeşlerim! İsâbet ettiniz ve kurtuldunuz.

Allah mü’minleri sakındırmak üzere, *Ehl-i Kitab'tan bir çoğu hakk* {yani, Tevrât'ta Muhammed'in bir nebî, dîninin de İslâm olduğu} *kendilerine apaçık belli olmuşken, içlerindeki hasedden dolayı sizi îmânınızın ardından küfre döndürmeyi arzu ederler* buyruğunu indirdi. Sonra buyurdu ki:

> *...Allah'ın emri gelinceye kadar afv ve safh ile davranın* {yani, onları bırakın/görmezlikten gelin: Yahudilerden yüz çevirin}...

Nihâyet Allah'ın emri, Ehl-i Kurayza hakkında öldürülmeleri ve esir edilmeleri, Ehl-i Nadîr hakkında Medine'de bulunan evlerinden ve bağlarından-bahçelerinden Şam topraklarındaki Ezri‘ât ve Erîhâ'ya sürgüne gönderilmeleri şeklinde geldi.

> *...Kuşkusuz Allah her şeye* {yani, öldürülmelerine de, sürgüne gönderilmelerine de} *kadîrdir.*

وَاَقِيمُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا
لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ
تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ
عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

110. *Salâtı ikâme edin* {yani, namazı vakitlerinde eksiksiz ve tam kılın}, *zekâtı îtâ edin* {yani, mallarınızın zekâtını ödeyin}. *Nefislerinizin için hayrdan* {yani, sadakadan} *ne takdim ederseniz, Allah indinde onu bulursunuz. Kuşkusuz Allah amellerinize basîrdir.*

111. *Yahudiler, "Yahudi olan* {yani, dînimize bağlı olan} *kimseden başkası cennete giremez; Hıristiyanlar da, "Hıristiyan olan* {yani, dînimize bağlı olan} *kimseden başkası cennete giremez" diye iddia ettiler. Bu, onların ümniyeleridir* {yani, bu onların Allah'a olan temennileridir}. *De ki* {yani, ey Nebî de ki}: *"Eğer sâdıksanız* {yani, iddianızda doğruysanız}, *burhânınızı* {yani, Tevrât ve İncil'den hüccetinizi/delilinizi} *getirin!"*

Sonra Allah Teâlâ, onların yalan söylediklerini belirtmek üzere buyurdu ki:

112. *Hayır! Kim muhsin* {yani, amelinde ihsan edici} *olarak vechini Allah'a teslim ederse* {yani, dînini Allah'a hâlis kılarsa ona/cennete girecektir}. *İşte onun, Rabbinin indinde ecri vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar* {yani, ölüm esnasında} *üzülmezler.*

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ
الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا
كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

113. *Yahudiler* {yani, Yahudilerden İbn Sûriyâ ve arkadaşları}, *"Hıristiyanlar birşey* {yani, dîn hususunda birşey} *üzerinde değildir"* {dolayısıyla ey Muhammed, Hıristiyanlarla ne işin olabilir, sen bizim dînimize uy} *dediler. Hıristiyanlar da, "Yahudiler birşey* {yani, dîn hususunda birşey} *üzerinde değildir* {dolayısıy-

la ey Muhammed, senin Yahudilerle ne işin olabilir, sen bizim dînimize uy} *dediler. Halbuki hepsi de o kitabı tilavet ediyorlar* {yani, Medine Yahudileri de, Necrân Hıristiyanları da Tevrât ve İncil'i okuyorlar}. *Bilmeyenler* {yani, Rabb'lerinin tevhîdini bilmeyen Arab müşrikleri} *de, aynı şekilde, onların dedikleri* {yani, Yahudilerle Hıristiyanların birbirlerine söyledikleri} *gibi* {yani, "Muhammed ve ashâbı dînden birşey üzerinde değillerdir/söz edilmeye değer bir şeye sahib değillerdir"} *dediler...*

Allah'ın, *Biz de Kıyâmet Günü'ne kadar aralarına kin ve düşmanlık soktuk* (el-Mâide, 5/14) buyruğu, Yahudiler ile Hıristiyanların birbirlerine karşı durumlarını ifade etmektedir.

Allah devamla buyuruyor ki:

...Onun için Allah ihtilâfa {yani, dîn konusunda ihtilâfa} *düştükleri hususta Kıyâmet Günü aralarında* {yani, Arab müşrikleriyle Ehl-i Kitab arasında} *hüküm verecektir.*

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ
أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۚ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ
لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ
فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ
فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا
اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَانَهُ ۖ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ
كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾

114. *Allah'ın mescidlerinde* {yani, Beytu'l-Makdis'te, onda namaz kılınmasını}, *onda O'nun isminin zikredilmesini* {yani, Allah'ın tevhîd edilmesini} *men edenden* {yani, Romalı Hıristiyanlardan: Romalı Antiyâhûs ibn Biblîs ile beraberindeki Bizanslılardan} *ve onun harab olmasına çalışandan daha zâlim kim olabilir* {yani, bunlardan daha zâlim kimse olamaz}...

Şöyle ki: Romalılar Yahudilere karşı zafer kazanmış; onların kimini

öldürüp kimini de esir almış, Beytu'l-Makdis'i tahrib etmiş, oraya leşler atmış, orada domuzlar kesmişlerdi. Sonra ikinci Roma döneminde Tatser b. Sinâbâtûs (İstafanus dahi denilir) da Yahudileri öldürdü, Beytu'l-Makdis'i tahrib etti. Beytu'l-Makdis, Ömer b. el-Hattâb (r.a) döneminde Müslümanlar tarafından tekrar bina edilinceye kadar bir daha imar edilmedi.

...*Böyleleri* {yani, bu tür Romalılar} *oraya* {yani, Arz-ı Mukaddes'e} *ancak korka korka girebilmelidirler...*

Çünkü artık Muhammed (s.a), nebî olarak gönderilmiştir. Bugün bu gibi bir Romalı Beytu'l-Makdis'e ancak korkarak ve kendini tanınmayacak bir şekle sokarak girebilir. Onlardan buraya açıkça giren olursa cezâlandırılır.

Sonra Allah Romalıların durumunu bildirmek üzere buyuruyor ki:

...Onlar için dünyada hızy [horluk] vardır...

Konstantiniyye [İstanbul], Rûmiyye [Roma] ve Ammûriyye [Amoriyum] isimli bu üç şehirde, savaşçıları Müslümanlar tarafından öldürülecek, kadın ve çocukları esir edilecektir. Onların dünyadaki hızyleri/horlukları işte budur.

...Onlar için âhirette de azîm bir azab {yani, ateş azabı} *vardır.*

115. *Meşrık da, mağrib de Allah'ındır...*

Kıblenin Ka'be'ye çevrilmesinden önce, bulutlu bir günde seferde olan bir grup mü'minden –kıbleyi tesbit edemedikleri için– kimi meşrıka/doğuya, kimi mağribe/batıya doğru namaz kıldı. Güneş doğunca kıbleden başka bir tarafa doğru namaz kıldıklarını anladılar. Medine'ye gelip de durumu Nebî'ye (s.a) haber verdiklerinde, şanı yüce Allah şu buyruğu inzâl etti:

...Meşrık da, mağrib de Allah'ındır; nereye dönerseniz {yani, namazda yüzlerinizi nereye dönerseniz}, *Allah'ın vechi* {yani, Allah} *oradadır. Kuşkusuz Allah vâsidir* {yani, kıbleyi bilemedikleri vakit, kıbleye yönelmeyi terk edebilecekleri hususunda onlara genişlik vermiştir}, *alîmdir* {yani, onların niyetlerini çok iyi bilendir}.

Ayrıca Allah, *Birr, yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz değildir...* (el-Bakara, 2/177) âyetini de sonuna kadar indirdi.

116. *Onlar, "Allah bir evlad edindi" dediler. O bütün eksikliklerden münezzehtir...*

Âyet, Necrân Hıristiyanlarından es-Seyyid ile el-'Âkib ve beraberlerindeki heyet hakkında inmiştir. Bunlar Medine'de iken Nebî'nin (s.a) yanına gelmişler ve, "Îsâ Allah'ın oğludur" demişlerdi. Allah onları yalanlayıp zatını bu iddiadan berî kıldı ve Kendini tazim ederek –ki Allah söylediklerinden yüce ve münezzehtir– şöyle buyurdu:

...Aksine, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur {yani, göklerde ve yerde bulunanların hepsi; Îsâ (a.s) da, başkaları da O'nun kuludur ve O'nun mülkündedir}. *Hepsi O'na kânittir* {yani, Allah'a kulluklarını ikrar ve itiraf ederler}.

Sonra Allah, Kendi zâtını tazim etmek üzere buyurmaktadır ki:

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَٰلِكَ قَالَ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ
بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

117. *Göklerin ve yerin mübdiidir/ibdâ' edicisidir* {yani, onları yoktan ibdâ'/var edendir}. *Bir emri kadâ ettimi* {yani, O'nun ilminde bulunan birşey hakkında hüküm verdimi}, *ona yalnızca "Ol" der, hemen oluverir* {yani, yaratılmışların yaptıkları gibi O'nun sözü tekrarlanmaz. Allah Îsâ'nın babasız olarak annesinin karnında var olmasını hükme bağlamıştı. O bakımdan o'na "Ol" dedi, o da oluverdi}.

118. *Bilmeyenler* {yani, Rabb'lerinin tevhîdini bilmeyen Arab müşrikleri –Nebî'ye (s.a)–} *dediler ki: "Allah bizimle konuşsa* {yani, bize senin Kendisinin Rasûlü olduğunu açıkça ve bizzat söylese} *yahut bize bir âyet gelse* {yani, önceki nebîlerin kavimlerine getirdikleri gibi bir âyet/mucize gelse} *ya?!" Onlardan öncekiler de tıpkı böyle, onların dedikleri gibi demişlerdi* {yani, Arab müşriklerinden önce

İsrâîloğulları da böyle demişlerdi}; *kalbleri birbirine benzedi...*

Allah Teâlâ, İsrâîloğulları'nın bu sözü söylediklerini Bakara sûresinde[9] bildirdiği gibi, Nisâ sûresinde de Mûsâ'ya, *Allah'ı bize açıkça göster* (en-Nisâ, 4/153) dediklerini haber vermektedir. Nebîleri onlara türlü türlü âyetler/mucizeler getirdikleri gibi, Allah'ın kelâmını da kulaklarıyla işittiler, fakat onu tahrif ettiler. Bunlar da onlar gibi değil midir? Farklı olabilirler mi? İşte, *Kalbleri birbirine benzedi* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Biz yakîn edinecek bir kavm için {yani, Arab müşrikleri Muhammed'i yalanlasalar dahi, ehl-i Tevrât'tan mü'min olanlar için} *âyetleri beyân ettik* {yani, daha önce bu âyetleri geniş geniş açıkladık}.

Nitekim Allah, *Aksine, o kendilerine ilim verilmiş olanların kalblerinde apaçık âyetlerdir* {yani, bu âyetler Muhammed'in durumunu apaçık ortaya koymaktadır. Tevrât'ta açıkça görülen bu âyetler o'nun kitab okumayan, eliyle yazı yazmayan ümmi biri olduğunu göstermektedir} (el-Ankebût, 29/49) buyuruyor.

119. *Kuşku yok ki Biz seni hakk ile* {yani, amaçsız, boş yere değil} *beşîr* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve nezîr* {yani, ateş ile uyarıp korkutucu} *olarak gönderdik. Sen ashâb-ı cahîmden sorumlu değilsin* {çünkü Allah cehennemi onlar için hazırlamıştır}.

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى
اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ
مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾

120. *Milletlerine tâbi olmadıkça, Yahudiler* {yani, Medine Yahudileri} *ve Hıristiyanlar* {yani, Necrân Hıristiyanları} *senden asla hoşnut olmazlar...*

Çünkü onlar, hidâyet üzere olduklarını ileri sürerek Nebî'yi (s.a) dînlerine davet etmişlerdi. Bunun üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

---

9 *Bir vakit de, "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana asla îmân etmeyeceğiz" demiştiniz. Bunun üzerine bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.* (el-Bakara, 2/55)

...{Onlara} *de ki: "Hakikat şu ki: Allah'ın hudâsı* {yani, İslâm}, *hudâ odur"...*

Sonra Allah Nebîsini sakındırarak buyurdu ki:

...Andolsun ki, sana gelen {ve beyân edilen} *ilmin ardından onların* {yani, Ehl-i Kitab'ın} *hevâlarına* {yani, dînlerine} *tâbi olursan, Allah'tan sana ne bir velî* {sana fayda sağlayacak bir yakın}, *ne de bir nasîr* {yani, seni Allah'a karşı koruyacak bir koruyucu} *bulunur."*

Sonra, ehl-i Tevrât'tan îmân eden 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarını söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ (١٢١) يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (١٢٢) وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ
شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ
يُنْصَرُونَ (١٢٣) وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي
جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي
الظَّالِمِينَ (١٢٤)

121. *Kendilerine kitab* {yani, Tevrât} *verdiğimiz kimseler, onu tilâvet ederler* {yani, gereği gibi okurlar: Tevrât'ta bulunan Muhammed'in niteliklerini tahrif edip değiştirmezler}. *İşte bunlar* {yani, 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları}, *o'na îmân ederler* {yani, Muhammed'i tasdik ederler}. *Her kim* {yani, ehl-i Tevrât'tan her kim} *o'nu* {yani, Muhammed'i} *inkâr ederse, işte onlar hâsirlerdir* {yani, cezâya çarptırılarak zarara uğrayanlardır}.

122. *Ey İsrâîloğulları! Üzerinizdeki nimetimi ve sizi vaktiyle âlemlere* {yani, sizin atalarınızı kendi çağlarındaki âlemlere} *üstün kıldığımı* {yani, menn ve selvâ lütf u ihsan ettiğimi, taştan pınarlar fışkırttığımı, çölde bulutla gölgelendirdiğimi} *hatırlayın.*

123. *Kimsenin* {yani, kâfirin} *kimse* {yani, kâfir} *adına birşey ödeyemeyeceği, kimseden fidyenin kabul edilmeyeceği ve kimseye şefaatin* {yani, nebînin, şehîdin ya da sıddîkın şefaatinin} *fayda vermeyeceği O Gün'den ittika edin* {yani, Kıyâmet Gü-nü'nden haşyet duyun}. *Onlara yardım da olunmaz* {yani, onlar azabtan da kurtarılmazlar}.

124. *Hani Rabbi İbrâhîm'i birtakım kelimelerle ibtilâ etmişti...*[10]

Bundan maksat, İbrâhîm'in (a.s) –Kur'ân'da sözü edilen– Allah'tan dilediği her bir husustur. Şöyle ki: (İbrâhîm, Mekke için şöyle du'a etmişti:) *Rabbim! Burayı emniyetli bir belde kıl ve ahâlisini mahsullerle rızıklandır* (el-Bakara, 2/126); (kendisi ve zürriyeti için de şöyle yakarmıştı:) *Rabbimiz! Bizi Sana teslim olan iki kimse yap, zürriyetimizden de yalnız Sana teslim olan bir ümmet (vücuda getir) ve bize menâsikimizi göster, tevbelerimizi kabul buyur; çünkü Sen tevvâbsın, rahîmsin* (el-Bakara, 2/128); (Mekke halkı için ise şu istekte bulunmuştu:) *Rabbimiz! Onların içlerinde, kendilerinden onlara âyetlerini tilâvet eden bir rasûl ba'set.* (el-Bakara, 2/129); İbrâhîm, kendisiyle tartışan kavmine, *Dedi ki: "Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Kuşkusuz ben vechimi hanîf olarak gökleri ve yeri fatr edene çevirdim"* (el-En'âm, 6/78-79); ve ateşe atıldığı, oğlunu boğazlamaya teşebbüs ettiği ve, *Rabbim! Bana sâlihlerden bağışla!* diyerek evlat istediği zaman (yaptığı du'alar). Yine kendisi ve çocukları için şöyle du'a etmişti: *Beni ve evlatlarımı puta tapmaktan uzak tut!* (İbrâhîm, 14/35); Yine Mekke halkı için şu du'ayı yapmıştı: *Artık sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir* (İbrâhîm, 14/37); yine, *Rabbimiz! Bizden kabul buyur, çünkü sen semîsin, alîmsin* (el-Bakara, 2/127) diye yaptığı du'alar gibi.

---

10 Tefsiri'nin orijinalinde Mukâtil, "ibtilâyı/sınamayı", "İbrâhîm'in Rabbini sınaması", {yani, "O'na du'a ederek isteklerde bulunması" şeklinde anlamıştır ki bu da, âyetin diğer bir kıraatine uygun bir anlamdır. Bu okuyuşa göre, farklı anlam doğuran bölüm, *Hani İbrâhîm Rabbini ibtilâ etmişti* anlamına gelir ki, "Rabbine birtakım kelimelerle du'a etmişti" demek olur: Mesela, *Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster; Burayı emniyetli bir belde kıl!* gibi. Bu kıraate göre, *Bunları eksiksiz yerine getirmişti* buyruğu da, "Allah o'nun du'asında istediklerinin hepsini o'na vermişti" demek olur.
Hafs'ın kıraatine göre ise (ki *İbrahîm* lafzı ötreli değil üstün, *rabb* lafzı da üstün değil ötrelidir), "Rabbi o'nu birtakım mükellefiyetlerle, emir ve yasaklarla sınamıştı" demek olur.

İşte âyetteki *kelimeler*'den kasıt, İbrâhîm'in (a.s) –Kur'ân'da zikri geçen– bu türden dilediği, Allah'ın da kabul ettiği kelimelerdir.

...O da bunları tamamlayınca,...

Sonra, Allah duasında istemediği şeyleri de fazladan verdiğini belirtmektedir:

> *...“Ben seni insanlara imam yapacağım”* {yani, dînde senin sünnetine/yoluna uyulacak} *dedi. Bunun üzerine İbrâhîm, “Rabbim! Zürriyetimden de”* {yani, zürriyetimden de imamlar yap} *dedi. “Zâlimlere ahdim erişmez”* {yani, Allah, “Senin zürriyetin arasında zâlimler: Yahudiler, Hıristiyanlar ve müşrikler de olacaktır. Benim ahdim onlara erişmez. Çünkü, zürriyetinden gelecek zâlimler Bana itaat etmeyecekler, Ben onları imam yapmayacağım. İmamlığı dostlarıma vereceğim, düşmanlarımdan uzak tutacağım”} *buyurdu.*

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا
مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ أَنْ طَهِّرَا
بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ
إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ
مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا
ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾
وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا
إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

> 125. *Hani Biz o Beyt'i insanlar için bir mesâbe* {yani, ona dâir iştiyaklarını gidermek için her yıl dönüp geldikleri bir yer} *ve bir dâru'l-eman* {yani, câhiliye döneminde oraya girenler ve sığınanlar; günümüzde ise haddi gerektiren bir iş yapıp oraya sığınanlar için güvenli/emniyetli bir yer} *kılmıştık...*

Böyleleri oradan Harem sınırları dışına çıkıncaya kadar emniyet al-

tındadır, ondan sonra suçunun cezâsı olan ve kendisine uygulanması helâl kılınan hadd uygulanır.

...Siz de İbrâhîm'in makâmından bir musallâ edinin {yani, orada namaz kılın}!...

Ve (fakat) el sürüp onu öpmekle emrolunmamışlardır; çünkü Ka'be'de o sırada 360 tane put vardı. Daha sonra Nebî (s.a) onları kırdı.

...İbrâhîm'e ve İsmâîl'e de, "Evimi tavaf {yani, Mekke ehlinden olmayıp da tavaf} *edenler ve itikâfa girenler* {yani, Mekke ehlinden olup da orada ikâmet edenler arasından itikâfa girenler}, *rükû ve sücûd* {yani, namazda rükû ve sücûd} *edenler için temizleyin"* {yani, putlardan temizleyin: Beyt'in çevresinde ne bir put, ne de bir heykel bırakın} *diye ahid verdik.*

126. *Hani İbrâhîm, "Rabbim! Burayı* {yani, Mekke'yi} *emniyetli bir belde kıl!" demişti...*

Allah da, o'nun du'asını kabul buyurmuş ve orayı korkudan yana emniyette olunan bir harem yapmıştı.

...Ehlinden {yani, Mekke halkından} *Allah'a ve Âhiret Günü'ne îmân* {yani, Allah'ın biricikliğini, ortaksız olduğunu; amellerin karşılıklarının görüleceği, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceği vakti tasdik} *edenleri mahsullerle rızıklandır...*

Allah, İbrâhîm'in Mekke'nin emniyetli bir belde olması için ettiği duayı, orayı emniyetli bir belde kılarak kabul buyurdu. Rızık ile ilgili duasında ise İbrâhîm (a.s), sadece mü'minleri rızıklandırmasını isteyerek, duayı onlara has kıldı. Yüce Allah ise buyurdu ki:

...Kim küfrederse, onu dahi metâlandırırım {yani, îmân edenlerle birlikte küfredeni dahi rızıklandırırım}, *az bir zaman* {yani, onları dünyadan az/kısa bir zaman için faydalandırırım}. *Sonra onu* {yani, küfr üzere öleni} *ateş azabına muztar kılarım [mahkûm ederim] ve o ne kötü dönüş yeridir!*

127. *Hani İbrâhîm o Beyt'ten temelleri yükseltiyordu ve İsmâîl* {yani, İbrâhîm ve İsmâîl –Nûh dönemindeki tufanda kaldırılmış olan– Ka'be'nin temelini, eski temeli üzerinde yükseltiyorlardı}...

Allah da, Ka‘be'nin yapımında onlara yardımcı olmaları için yedi melek göndermişti: İbrâhîm'in meleği, İsmâîl'in meleği, Hacer'in meleği ve Beyt ile görevli melek, güneşin meleği, ayın meleği ve bir diğer melek daha. İbrâhîm ile İsmâîl Beyt'i inşa edince şöyle du‘a ettiler:

> *...Rabbimiz! Kabul buyur* {yani, Beyt-i Harâm'ı bina etme işini kabul buyur} *bizden. Kuşkusuz Sen, semîsin, alîmsin* {yani, dualarımızı işitensin, bilensin}.

Sonra şöyle du‘a ettiler:

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا
إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ
إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا
وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ
أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾

> 128. *Rabbimiz! Bizi Sana teslim olmuş* {yani, Sana ihlâslı} *iki kimse yap. Zürriyetimizden de yalnız Sana teslim olan bir ümmet (yap) ve bize menâsikimizi göster* {yani, menâsikimizi öğret}...

Âyetteki *erinâ* [bize göster] lafzı, *‘allimnâ* [bize öğret] anlamında olup bunun benzerleri vardır. Mesela: *Bi-mâ erâkellâhu* [Allah'ın sana gösterdiği şekilde] (en-Nisâ, 4/105) ifadesi, *bi-mâ ‘allemekellâhu* [Allah'ın sana öğrettiği şekilde] demektir. *Ve lemmâ ya‘limellâhu* [Allah bilmeden] (Âl-i İmrân, 3/142) ifadesi, *yerallâhu* [Allah görmeden] demektir. *Ve yerellezîne ûtû'l-‘ılme* [kendilerine ilim verilenler görür ki] (Sebe, 34/6) ifadesi, *ve ya‘lemu* [bilir ki] demektir. *Fele ya‘lemennallâhu ellezîne sadaqû* [Allah sâdıkları bilsin] (el-Ankebût, 29/3) ifadesi, *ve leyerayenne* [görsün] demektir. *ve le-ya‘lemenne'l-kâzibîne* [yalancıları bilir] (el-Ankebût, 29/3) ifadesi, *ve yerâ [yenne]* [görsün] demektir.

> *...Bize menâsikimizi göster* {ki Sana/Senin için namaz kılalım}. *Tevbelerimizi* {yani, benimle oğlumun: İbrâhîm ile İsmâîl'in tevbelerini} *kabul buyur. Doğrusu Sen tevvâbsın, rahîmsin.*

Allah da onların dualarını kabul buyurdu. Cebrâîl (a.s), İbrâhîm'i (a.s) Arafât'a ve meşâ'ire [hacc ibâdetinin belirli yerlerine], oradaki ibâdeti göstermek ve Rabbine nasıl du'a edeceğini öğretmek üzere götürdü. Yüce Allah O'na menâsik ve meşa'iri gösterince, Allah'ın zürriyetlerinden –Rabb'lerinden istedikleri şekilde– Müslüman bir ümmet var edeceğini de öğrendiler. Bunun üzerine şöyle du'a ettiler:

> 129. *Rabbimiz! İçlerinde* {yani, zürriyetimizden gelecekler içinde} *kendilerinden onlara âyetlerini* {yani, Kur'ân âyetlerini} *tilâvet eden, onlara kitabı* {yani, Kur'ân'dan okunan buyrukları} *ve hikmeti* {yani, Kur'ân'daki helâl ve harama dâir öğütleri} *öğreten, onları tezkiye eden* {yani, onları şirk ve küfürden arındıran} *bir rasûl* {yani, Muhammed'i (s.a)} *ba'set. Doğrusu Sen azîzsin, hakîmsin.*

Allah, bu du'alarını kabul buyurduğunu, *O'dur ki, ümmiler içinde kendilerinden bir rasûl ba'setti; onlara O'nun âyetlerini tilâvet ediyor, onları tezkiye ediyor...* (el-Cum'a, 62/2) âyetiyle dile getirmektedir.

> 130. *Kendine sefîhlik edenden* {yani, Ehl-i Kitab'tan kendisini hüsrana terk edenden} *başka kim İbrâhîm'in milletinden yüz çevirir?!...*

'Abdullâh b. Selâm, İslâm'a davet ettiği kardeşinin oğulları Seleme ile Muhacir'e, "Allah'ın Mûsâ'ya, 'Ben İsmâîl'in soyundan adı Ahmed olan, ümmetini ateşten uzaklaştıran bir nebî göndereceğim, nebî Ahmed'i yalanlayan da, O'nun dînine uymayan da mel'undur' dediğini bilmiyor musunuz?" diye sordu. Bunun üzerine Seleme Müslüman oldu, Muhacir ise Müslüman olmayı kabul etmedi. Allah Teâlâ da buyurdu ki:

> *...Kim İbrâhîm'in milletinden* {yani, İslâm'dan} *yüz çevirir? Kendine sefîhlik eden* {yani, Ehl-i Kitab'tan kendini hüsrana terk eden/sürükleyen} *müstesnâ. Andolsun ki Biz o'nu dünyada ıstıfâ ettik* {yani, Biz İbrâhîm'i dünyada nübüvvet ve risâlet vererek seçtik} *ve kuşkusuz ki o, âhirette de sâlihlerdendir.*

131. *Hani Rabbi o'na, "Teslim ol!"* {yani, ihlâslı ol} *deyince, "Teslim oldum rabbu'l-âlemîne"* {yani, ihlâsla O'na yöneldim} *demişti.*

وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ
وَيَعْقُوبُؕ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا
وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَؕ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
الْمَوْتُۙ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدٖيؕ قَالُوا نَعْبُدُ
اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًاۚ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

132. *İbrâhîm bunu* {yani, teslimiyeti/ihlâsı} *oğullarına* {yani, oğulları İsmâîl'e, İshâk'a, Medyen ve Medâyin'e} *tavsiye ettiği gibi, Ya'kûb da* {oniki oğluna} *tavsiye etti: "Ey oğullarım* {yani, ey Yûsuf ve kardeşleri}! *Allah* {yani, azîz ve celîl olan Allah} *sizin için bu dîni*{yani, İslâm dînini} *ıstıfâ etti* {yani, beğenip seçti}. *O halde, müslimler olmanız müstesnâ ölmeyin* {yani, ancak tevhîd ile ihlâslı olarak can verin}.

133. *Yoksa siz, Ya'kûb'a ölüm geldiği zaman hazırda mı bulunuyordunuz?!...*

Yahudiler Nebî'ye (s.a), "Ey Muhammed sen Ya'kûb'un öldüğü gün oğullarına Yahudilik dînine uymalarını tavsiye ettiğini bilmiyor musun?" dediler. Bunun üzerine Allah, *Yoksa siz, Ya'kûb'a ölüm geldiği zaman hazırda mı bulunuyordunuz* {yani, Yahudiler, Ya'kûb'un oğullarına vasiyet ettiği esnada orada bulunmuyorlardı} buyruğunu indirdi.

...Hani o, oğullarına {yani, Yûsuf ve O'nun kardeşlerine}, *"Benim arkamdan* {yani, ölümümün ardından} *neye ibâdet edeceksiniz?" dediği zaman onlar, "Senin ilâhına ibâdet edeceğiz ve atalarının ilâhına: İbrâhîm'in, İsmâîl ve İshâk'ın ilâhına; bir tek olan (ilâh)a. Biz O'na müslimleriz/teslim olanlarız"* {yani, tevhîd ile O'na ihlâsla bağlananlarız} *demişlerdi.*

134. *Onlar bir ümmet* {yani, usbe/topluluk} *idi, gelip geçti. Onların* {yani, İbrâhîm ve oğulları ile Ya'kûb ve oğullarının} *kazandıkları kendilerinin* {yani, amelleri: dînleri kendilerinin}; *sizin kazandıklarınız* {yani, siz Yahudilerin kazandıkları: dîn diye yaptıklarınız} *da sizindir ve siz onların amellerinden sorumlu olmayacaksınız.*

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ
مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ
آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ
اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

135. *Yahudiler, "Yahudi olun ki hidâyet bulasınız" dediler. Hıristiyanlar da, "Hıristiyan olun ki hidâyet bulasınız" dediler...*

Yahudilerin reisleri Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Ebû Yâsir b. Ahtab, Mâlik b. ed-Dayf, 'Âzârâ, Eşmâvîl ve Hamîşâ ile Necrân Hıristiyanlarından es-Seyyid, el-'Âqib ve beraberinde bulunanlar mü'minlere, "Bizim dînimize girin, çünkü bizim dînimizden başka dîn yoktur" dediler. Allah onları yalanlamak üzere buyurdu ki:

...De ki: "Hayır! {Asıl dîn}, *hanîf olarak* {yani, ihlâslı olarak} *İbrâhîm'in milletidir* {yani, İslâm'dır}. *O müşriklerden* {yani, Yahudi yahut Hıristiyanlardan} *değildi."*

Sonra Allah mü'minlere şöyle emir veriyor:

136. {Ey mü'minler} *deyin ki: "Biz Allah'a* {yani, O'nun birliğine ve ortaksız olduğuna}, *bize indirilene* {yani, Muhammed'e indirilen Kur'ân'a}, *İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb ve esbâta* {ya-

ni, Ya‘kûb'un oğulları Yûsuf ve kardeşlerine –ki bunlara İbrâhîm'in sahifeleri inmişti–} *indirilene, Mûsâ'ya verilene* {yani, Tevrât'a}, *Îsâ'ya verilene* {yani, İncil'e} *ve nebîlere Rabb'leri tarafından verilenlere* {ki, Dâvûd ve Süleymân'a Zebur verilmiştir} *îmân ettik* {yani, bunları tasdik ettik}. *Onlardan hiç birinin arasını ayırmayız* {yani, Ehl-i Kitab'ın yaptığı gibi nebîlerin kimisine îmân ederken, kimisini inkâr etmeyiz}. *Biz O'na müslimleriz/teslim olanlarız"* {yani, ihlâsla O'na bağlanan kimseleriz}.

Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresindedir.[11]

137. *Eğer onlar da sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederlerse* {yani, ey Müslümanlar topluluğu, eğer Ehl-i Kitab da sizin îmân ettiğiniz gibi bütün nebîlere ve kitablara îmân eder ve onları tasdik ederlerse}, *muhakkak hidâyet bulurlar* {yani, dalâletten kurtulup hidâyete ererler} *ve şâyet yüz çevirirlerse* {yani, nebîlere ve bütün kitablara îmân etmeyip küfrederlerse, onları inkâr ederlerse}, *onlar mutlaka bir şikak* {yani, bir dalâlet ve bir ayrılık} *içindedirler.*

Bunun bir benzeri de, *Muhakkak ki kitab hakkında ihtilâfa düşenler, elbette uzak bir şikak* {yani, bunlar bir dalâlet ve bir ayrılık} *içindedirler* (el-Bakara, 2/176) âyetidir. Çünkü Yahudiler Îsâ'ya ve Muhammed'e –Allah'ın salât ve selâmı ikisinin de üzerine olsun– ve getirdiklerine küfrettiler. Hıristiyanlar da Muhammed'e ve getirdiklerine küfrettiler. Bu âyet nâzil olunca Nebî (s.a) bunu Yahudi ve Hıristiyanlara okuyup dedi ki:

— Allah bana, sizden bu âyete uymanızı istememi emretti. Şâyet îmân {yani, Nebî'leri ve kitabları tasdik} ederseniz, hidâyet bulursunuz. Eğer îmân etmeyip kabul etmez ve yüz çevirirseniz, kuşkusuz siz bir şikak [dalâlet ve ayrılık] içindesiniz.

Yahudiler Îsâ'nın (a.s) adının geçtiğini duyunca dediler ki:

— Biz Îsâ'ya îmân etmeyiz.

Hıristiyanlar da dediler ki:

— Îsâ da diğer nebîlerle aynı durumda, ama o aynı zamanda Allah'ın oğludur.

---

11 Bkz. Âl-i İmrân, 3/84.

Allah devamla buyuruyor ki:

> ...*Onlara karşı* {yani, sizin îmân ettiğiniz gibi îmân etmeyi kabul etmeyen Ehl-i Kitab'a karşı} *Allah sana* {yani, ey Muhammed, sana} *yeter...*

Allah va'dini yerine getirerek Kurayzalıların öldürülmesini, Benî Nadîr'in Medine'den Şam topraklarına sürülmesini sağladı.

> ...*ve O semîdir* {yani, Yahudilerin mü'minlere "Yahudi olun ki hidâyet bulasınız"; Hıristiyanların da "Hıristiyan olun ki hidâyet bulasınız" dediklerini işitendir}, *alîmdir* {yani, Yahudi ve Hıristiyanların mü'minlere neler söylediklerini bilendir}.

> 138. {Onlara de ki:} *Allah'ın boyası* {ki insanlar onun/o boyanın üzerindedir}. *Boyası Allah'tan* {yani, dîni, (Allah'ın seçtiği dînden:) İslâm'dan} *daha güzel olan kim?!...*

Çünkü onlar mü'minlere, "Bizim dînimize tâbi olun, çünkü bizim dînimizden başka dîn yoktur" demişlerdi. Allah da, Allah'ın dîni daha güzeldir. Allah'ın dîninden {yani, İslâm'dan} daha güzel dîn olabilir mi?" diye soruyor.

> ...*Biz yalnız O'na 'âbidleriz* {yani, muvahhidleriz/O'nu tevhîd edenleriz}.

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا
وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ
مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

> 139. *De ki: "Allah hakkında bizimle ihticâc mı ediyorsunuz* {yani, tartışıyor, bize karşı delil mi getiriyorsunuz}? *Halbuki O bizim de rabbimiz, sizin de rabbinizdir. Ve bizim amellerimiz* {ya-

ni, dînimiz} *bize, sizin amelleriniz* {yani, dîniniz} *sizedir. Biz O'na muhlisleriz."*

Medine Yahudileri ile Necrân Hıristiyanları mü'minlere, "Kesin olan şu ki: Allah'ın nebîleri bizden, İsrâîloğulları'ndan idi. Dolayısıyla da bizim dînimiz üzereydiler" demişlerdi. Yüce Allah da onları yalanlamak üzere şöyle buyurdu:

140. *Yoksa (ey Yahudiler) siz, "Muhakkak İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve Esbât* {Ya'kûb'un oğullarına "Esbât" denilmesinin sebebi, onların her birinden belli bir insan topluluğunun [ümmetin] türemiş olmasıdır} *Yahudi idi" mi diyorsunuz? (Ve siz ey Hıristiyanlar), "Muhakkak İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve Esbât Hıristiyan idi" mi diyorsunuz?* {Ey Muhammed onlara} *de ki:* "{Onların dînlerinin ne olduğunu} *siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?!" Yanındaki Allah'tan bir şehâdeti gizleyenden daha zâlim kim olabilir* {yani, daha zâlim kimse olamaz}. *Allah amellerinizden gâfil değildir.*

Allah Tevrât ve İncil'de Muhammed'in (s.a) durumunu beyan ettiği halde, onlar bildikleri bu şâhidliği gizlediler. Allah'ın, *Hani bir vakit Allah kendilerine kitab verilenlerden, "Onu* {yani, Muhammed'in durumunu} *insanlara beyan edeceksiniz ve onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı* (Âl-i İmrân, 3/187) buyruğu bunu açıklamaktadır. Onlar, "İbrâhîm ve o'nun oğulları, Ya'kûb ve o'nun oğulları bizim dînimiz üzere idiler" deyince, Allah buyurdu ki:

141. *Onlar* {yani, İbrâhîm ve o'nun oğulları ile Ya'kûb ve o'nun oğulları} *bir ümmet* {yani, bir usbe/topluluk} *idi, gelip geçti. Onların kazandıkları* {yani, amelleri: dînleri} *onların, sizin kazandığınız da sizindir* {yani, Yahudi ve Hıristiyanların amelleri: dînleri de kendilerine aittir} *ve siz onların amellerinden sorumlu olmayacaksınız.*

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾

142. *İnsanlardan sefîhler* {yani, Mekke müşrikleri} *diyecekler ki:...*

Nebî (s.a) ve o'nun ashâbı Mekke'de sabah ve akşam vakitlerinde ikişer rekat namaz kılıyorlardı. Nebî (s.a) bir gece semâya mirac ile yükselip de o'na beş vakit namaz emri verilince, iki rekat namaz yolcu namazı oldu, mukîm olanların namazı ise (sabah ve akşam vakitleri hariç) dört rekata çıktı. Nebî (s.a) Rebiu'l-Evvel'in ikinci günü Medine'ye hicret ettikten sonra Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmakla emrolundu. Böylece, Ehl-i Kitab'ın o'nu –başka bir kıbleye doğru namaz kıldığı bahanesiyle– yalanlaması önlendi. Ayrıca onlar, o'nun Tevrât'taki niteliklerini de okuyor ve biliyorlardı. Nebî (s.a) ve o'nun ashâbı, Medine'ye gelişlerinden itibaren onyedi ay boyunca Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldılar. Ensâr da, Nebî'nin (s.a) hicretinden önce, iki sene Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmıştı. Nebî (s.a), iki kıbleden, Ka'be'yi daha çok seviyordu. Bu sebeble Cebrâîl'e (a.s) dedi ki:

— Rabbimin beni, Yahudilerin kıblesinden başka bir kıbleye döndürmesini arzu ederdim.

Cebrâîl (a.s) da şöyle karşılık verdi:

— Ben de senin gibi bir kulum, hiçbir şey yapamam; dolayısıyla sen bu işi Rabbinden dile!

Cebrâîl böyle deyip semâya yükseldi. Nebî (s.a), Cebrâîl'in, arzusuna uygun bir vahiy getirmesi ümidiyle sürekli semâya bakıp duruyordu. Bunun üzerine Allah, Bedir savaşından iki ay önce Receb ayında sabah namazı kılınırken, *Yüzünü semâya doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. Onun için andolsun seni hoşnud olacağın bir kıbleye döndüreceğiz: artık yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Siz de nerede bulunursanız yüzlerinizi ona doğru çevirin* (el-Bakara, 2/144) buyruğunu indirdi. Kıble Ka'be'ye çevirilince Mekke müşrikleri, "Muhammed, işinde kararsızlığa düştü. Atalarının doğup büyüdüğü yerleri özlemeye başladı. O şimdi sizin bulunduğunuz tarafa doğru döndü, yakında dîninize de dönecektir" dediler. Onların bu sözleri, sefîhliklerinden ileri geliyordu. Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

> ...*"Bunları üzerinde bulundukları kıblelerinden* {yani, ilk olarak yöneldikleri kıbleden} *çeviren ne"* {yani, yüzlerini başka tarafa döndürmelerine sebeb nedir}? *De* {yani, ey Muhammed de} *ki: "Doğu da, batı da Allah'ındır. O dilediğini sırât-ı mustakîme iletir"* {yani, Allah, Nebîsi'ni ve mü'minleri dîni olan İslâm'a iletir}.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا
لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا
وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا
عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِ
فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَاِنَّ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ
بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَٓا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ
وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

143. *Ve işte böylece sizi vasat bir ümmet kıldık...*

Aralarında Merhab, Râfi' ve Rabî'a'nın da bulunduğu bazı Yahudiler Mu'âz'a dediler ki:

— Muhammed'in kıblemizi terk etmesinin tek sebebi kıskançlıktır. Bizim kıblemiz [Beytu'l-Makdis] enbiyânın kıblesidir. İnsanlar arasında, bizden daha adaletli kimsenin bulunmadığını Muhammed de biliyor.

Mu'âz da onlara şu karşılığı verdi:

— Hayır, asıl hakk ve adalet üzere olan biziz.

Bunun üzerine Allah, Mu'âz'ın sözleri hakkında şu buyruklarını indirdi:

...Ve işte böylece sizi vasat {yani, âdil/adaletli [mutedil, dengeli]} *bir ümmet kıldık...*

Vasat kelimesi, *Onların vasatları* {yani, âdilleri/adaletlileri [mutedilleri, dengelileri]} *dedi ki...* (el-Kalem, 68/28) âyeti ile; *Ailenize yedirdiğinizin vasatından...* (el-Mâide, 5/89) âyetinde de "âdil/adaletli" [mutedil, dengeli] anlamında kullanılır.

Buna göre Allah'ın, *Ve işte böylece sizi vasat bir ümmet kıldık* buyruğu ile kasdedilen, ümmet-i Muhammed'in âhirette, nebîler ile onların ümmetleri arasında adaletle şâhidlik yapacak olmalarıdır.

...ki insanlar üzerine {yani, rasûllerin Rabb'lerinden aldıkları risâletleri ümmetlerine tebliğ ettiklerine dâir} *şâhidler olasınız. Bu Rasûl* {yani, Muhammed} *de sizin üzerinize* {yani, Allah'tan aldığı risâleti ümmetine tebliğ ettiğine dâir} *şâhid olsun. Üzerinde bulunduğun kıbleyi* {yani, Beytu'l-Makdis'i}, *ancak o kimselerden o Rasûl'e* {yani, Muhammed'e (s.a)} *tâbi olanlar* {yani, O'nun dînindeki kıbleyle ilgili hükme uyanlar} *ile, iki ökçesi üzerinde geri dönenleri* {yani, Yahudilerden O'na muhalefet edip evvelki dînine geri dönecekleri} *bilelim* {yani, görelim} *diye kıble yaptık. Elbette bu* {yani, kıblenin Beytu'l-Makdis'ten, Ka'be'ye çevirilmesi} *büyük bir iştir* {yani, Yahudilere çok ağır gelmiştir}, *Allah'ın hidâyete ilettiği kimseler hariç* {yani, kıblenin değiştirilmesi bunlara ağır gelmez}. *Allah îmânınızı zayi edecek değildir...*

Yahudi Huyey b. Ahtab ve arkadaşları Müslümanlara şöyle demişti:

— Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız namazların durumu nedir? Söyleyin bakalım: O zaman hidâyet üzere mi idiniz, yoksa o şekilde namaz kılmanız bir dalâlet miydi?! Allah'a andolsun ki, eğer bir hidâyet idiyse, şimdi ondan başka tarafa dönmüş bulunuyorsunuz. Yok eğer bir dalâlet idiyse, siz dîninizin bir parçası olarak vaktiyle böyle hareket ettiniz ve bu yolla Rabbinize yakınlaşmaya çalıştınız. Kuşkusuz kıble değiştirilmeden önce ölenleriniz dalâlet üzere ölmüş oldu.

Müslümanlar da şöyle karşılık verdiler:

— Hidâyet ancak Allah Teâlâ'nın emrettiğidir, dalâlet de O'nun nehyettiğidir.

Bu sefer Yahudiler şunu sordular:

— Peki, bizim kıblemize doğru namaz kılarken sizden ölenler hakkındaki şehâdetiniz nedir?

Zira, kıble Ka'be'ye doğru çevirilmeden önce Neccâroğulları'ndan Es'ad b. Zurâre b. 'Udes b. 'Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr b. Mâlik b. el-Hazrec, Selemeoğulları'ndan el-Berâ' b. Ma'rûr b. Sahr b. Sinân b. 'Ubeyd b. 'Adî b. Seleme b. Sa'd b. 'Alî b. Şâride b. Zeyd b. Cuşem b. el-Hazrec ölmüştür. İkisi de Nakîblerden idi. Kıble Ka'be'ye çevirilmeden önce vefat eden başka kimseler de vardı. Bunların yakın akrabaları gidip Nebî'ye (s.a), "Kardeşlerimiz ilk kıbleye doğru namaz kılarken vefat ettiler. Azîz ve celîl olan Allah seni İbrâhîm'in (a.s) kıblesine döndürmüş bulunuyor. Şimdi kardeşlerimizin durumu ne olacak?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah, *Allah îmânınızı* {yani, Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılma gereğine dâir îmânınızı} *zayi edecek değildir* {yani, Ben onların o şekilde kıldıkları namazlarını kabul ettim} buyruğunu indirdi.

...*Gerçekten Allah insanlara raûftur* {yani, onlara karşı çok rikkatlidir/incedir}, *rahîmdir* {yani, kıblenin değiştirilmesinden önceki namazlarını kabul etmek suretiyle rahmetini gösterendir}.

144. *Yüzünü semâda evirip çevirdiğini* {yani, senin sürekli semâya doğru baktığını} *görüyoruz. Onun için seni razı olacağın bir kıbleye döndüreceğiz...*

Çünkü Nebî (s.a), Ka'be'ye doğru namaz kılmayı, Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmaktan daha çok seviyordu.

...*Artık yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Siz de nerede* {yani, hangi yerde} *bulunursanız, yüzlerinizi o yöne çevirin* {yani, namazda Mescid-i Harâm'a doğru dönün}...

Kıble değişikliğiyle ilgili bu âyet nâzil olduğunda Nebî (s.a), Benî Seleme mescidinde namaz kılıyor/kıldırıyordu. Birinci rekattan sonra kıble Ka'be'ye doğru çevirildi. Ayrıca Allah Teâlâ Ramazan orucunu ve kıble değişikliği ile Ka'be'ye doğru yönelerek namaz kılmayı, Bedir savaşından iki ay önce farz kıldı. İçkiyi de Hendek savaşından önce haram kıldı.

...Kuşku yok ki, kendilerine kitab verilenler {yani, kendilerine Tevrât verilen Yahudiler} *bunun* {yani, Ka'be'nin kıble yapılmasının} *Rabb'lerinden gelen bir hakk olduğunu pekala bilirler. Allah onların amellerinden* {yani, kıbleyi inkâr etmelerinden} *gâfil değildir.*

O Yahudilerden biri olan el-Humeys b. 'Amr, "Ey Muhammed! Sen bunu {yani, kıble değişikliğini} yapmakla emrolunmuş değilsin. Bu {yani, kıble değişikliği} senin kendiliğinden ortaya attığın bir iştir" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *Kuşku yok ki, kendilerine kitab verilenler* {yani, kendilerine Tevrât verilen Yahudiler} *bunun* {yani, Ka'be'nin kıble yapılmasının} *Rabb'lerinden gelen bir hakk olduğunu pekala bilirler* buyurdu. Ardından da, *Allah onların amellerinden* {yani, kıbleyi/Ka'be'nin kıble olmasını inkâr etmelerinden} *gâfil değildir* buyurarak onları tehdit etti.

145. *Andolsun ki, sen* {yani, ey Muhammed sen} *kendilerine kitab verilenlere* {yani, Yanhûm b. Sikkîn, Râfi' b. Sikkîn ve Râfi' b. Hureymile gibi Yahudilerle Necrânlı Hıristiyanlardan es-Seyyid ve el-'Âkib'e}...

Bunların Nebî'ye (s.a), "Daha önceki nebîlerin getirdiği gibi bizim de bildiğimiz bir âyet [nübüvvetini isbatlayan bir mucize] getir" demeleri üzerine Allah, *Andolsun ki, sen kendilerine kitab verilenlere...* buyruğunu indirdi.

...her türlü âyeti getirsen de onlar senin kıblene {yani, Ka'be'ye} *tâbi olmazlar. Sen de onların kıblelerine* {yani, Beytu'l-Makdis'e} *tâbi olacak değilsin.* Esasen onlar {yani, Yahudiler ve Hıristiyanlar} *birbirlerinin kıblesine de tâbi olmazlar* {yani, Yahudiler salâtlarında batıya, Beytu'l-Makdis'e; Hıristiyanlar da doğuya yönelirler}...

Ardından Allah Teâlâ, Nebîsi'ni (s.a) sakındırarak şu buyrukları indirdi:

...Andolsun ki, sana gelen ilmin {yani, beyânın} *ardından onların [Yahudilerin] hevâlarına tâbi olursan* {yani, kıblelerine [Beytu'l-Makdis'e] doğru namaz kılarsan}, *muhakkak zâlimlerden olursun.*

ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّ
فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ ٱلْحَقُّ
مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ
هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا۟ يَأْتِ بِكُمُ
ٱللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ
وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

146. *Kendilerine kitab verdiklerimiz* {yani, Tevrât verdiğimiz Yahudiler} *onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar...*

Bununla; Ebû Yâsir b. Ahtab, Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Selâm b. Sûriyâ, Kinâne b. Ebi'l-Hukayk, Vehb b. Yahûda ve Ebû Nafî gibi Yahudileri kasdetmektedir. Bunlar Nebî'ye (s.a) dediler ki:

— Siz ne diye Ka'be'yi tavaf ediyorsunuz?! Çünkü o, taştan ibarettir.

Nebî (s.a) de onlara şöyle karşılık verdi:

— Siz Beyt'i tavaf etmenin hakk olduğunu çok iyi biliyorsunuz. Çünkü Tevrât ve İncil'de yazılı olan kıble odur, ama siz Allah'ın kitabındaki hakkı gizliyor ve inkâr ediyorsunuz.

Bunun üzerine İbn Sûriyâ şöyle dedi:

— Biz kitabımızda olan hiçbir şeyi gizlemiyoruz.

Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

...Kendilerine kitab verdiklerimiz {yani, kendilerine Tevrât verdiğimiz Yahudiler} *onu* {yani, Ka'be'nin/Beyt-i Harâm'ın kıble olduğunu}, *oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyleyken içlerinden bir gurub* {yani, ileri gelenlerinden bir kesim} *bildikleri* {yani, kıblenin Beytullâh/Ka'be olduğunu bildikleri} *halde hakkı* {yani, kıbleye dâir hakkı} *gizlerler.*

147. {Ey Muhammed!} *O hakk, Rabbindendir* {yani, asıl kıble, Bizim sana dönmeni/yönelmeni emrettiğimiz kıbledir}. *O hal-*

de {ey Muhammed} *sakın imtirâ edenlerden* {yani, Beyt-i Harâm'ın kıble olduğu hususunda kuşkulananlardan} *olma!*

148. *Her birinin yöneldiği bir ciheti vardır, ona yönelir* {yani, her dîn mensubunun Allah'ın rızasını bu yolla elde etmek amacıyla yöneldiği bir kıblesi vardır}. *Öyle ise hayırlarda yarışın* {yani, sâlih ameller hususunda birbirinizle yarışırcasına elinizi çabuk tutun}. *Nerede olursanız* {yani, siz ve Ehl-i Kitab, yeryüzünün neresinde olursanız olun} *Allah sizin hepinizi* {Kıyâmet Günü} *bir araya getirir. Kuşkusuz Allah her şeye* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de} *kadîrdir.*

149. *Nereden çıkarsan* {yani, yeryüzünün neresinden yönelecek olursan} *yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir* {yani, namazda yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru döndür}. *Muhakkak ki o, Rabbinden (gelen) haktır. Allah amellerinizden gâfil değildir.*

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا
عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ
وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا
بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

150. *Nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm tarafına* {yani, Harem bölgesine –ki hepsi mesciddir–} *çevir. Nerede* {yani, yeryüzünün neresinde} *olursanız yüzlerinizi o yöne* {yani, Mescid-i Harâm bölgesine} *çevirin ki, insanların* {yani, Yahudilerin} *size karşı* {yani, Ka'be'nin kıble olduğu hususunda size karşı} *bir de-*

> *lilleri kalmasın* {yani, Mescid-i Harâm'a yönelmenizle ilgili olarak, onların size karşı ileri sürecek bir delilleri yoktur}...

Sonra Allah Teâlâ istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

> *...Aralarından zulmedenler* {yani, Arab müşrikleri} *müstesnâ [hariç]...*

Çünkü Mekkeli müşrikler, "Kıble Ka'be'dir. Peki, Muhammed ne diye onu bıraktı?" demişlerdi. Bu hususta onların bu sözleri delil olabilirdi. İşte Yüce Allah bu konuda da şöyle buyurmaktadır:

> *...O halde onlardan haşyet duymayın* {yani, bunun dışında size karşı bir delil ileri sürebileceklerinden korkmayın}, *Benden haşyet duyun* {yani, kıble hakkındaki emrimi terk etmekten korkun}; *ki size olan nimetimi tamamlayayım* {yani, asıl kıble olan Ka'be'ye yönlendirmek sûretiyle size olan nimetimi tamamlayayım}, *ve le-'allekum tehtedûn [umulur ki hidâyete erersiniz]* {yani, li-key tehtedûn [ki hidâyete eresiniz/hidâyete ermeniz için: dalâletten kurtulup hidâyete eresiniz diye]}.

Zira, kıbleliği neshedildikten sonra Beytu'l-Makdis'e yönelmek bir dalâlettir.

('Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize 'Ubeydullâh b. Sâbit tahdis edip dedi: Babamın bana tahdis ettiğine göre Huzeyl, Leys b. Sa'd'tan, o Yezîd b. Ebî Habib'den, o Ebu'l-Cehm Mersed'den, o 'Abdullâh b. 'Amr b. el-'Âs'tan şöyle dediğini nakletmektedir: "Siz Konstantiniyye'yi [İstanbul'u], Rûmiyye'yi [Roma'yı] ve Hamkale'yi fethedeceksiniz."

<('Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bize babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl'in, İbn Lehîa'dan, onun Ebû Kubeyl'den, onun da 'Abdullâh b. 'Amr'dan rivâyet ettiğine göre o dedi ki: "Siz Roma'yı fethedeceksiniz, oraya girdiğiniz vakit doğu tarafındaki kilisesine girin, yedi mozaik saydıktan sonra sekizincisini –ki rengi kırmızıdır– sökün. Onun altında Mûsâ'nın asası, Îsâ'nın İncil'i ve İlya'nın süs eşyaları vardır" {yani, bu Beytu'l-Makdis dünyada onların rezil-rüsva olmalarına sebebtir. Âhirette de onlar için cehennem azabı olacaktır}.>

<('Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Babamın bana el-Huzeyl b. Habib'den naklettiğine göre o Mukâ-

til'in şöyle dediğini nakletmiştir: Mısır kırallarına Kaytus, Bizans kırallarına Kayser, Fars kırallarına da Kisra denir.>[12]

151. *Nitekim içinizde sizden bir rasûl* {yani, Muhammed'i} *gönderdik; size âyetlerimizi* {yani, Kur'ân'ı} *tilâvet ediyor, sizi tezkiye ediyor* {yani, şirk ve küfürden temizliyor}, *size kitabı* {yani, Kur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, helâl ve haramı} *öğretiyor, size bilmediklerinizi bildiriyor.*

152. *Öyle ise* {yani, size bunları lutf u ihsan etmeme karşılık} *Beni zikredin* {yani, Bana itaat ederek Beni anın/hatırlayın} *ki Ben de sizi zikredeyim* {yani, hayır ile anayım} *ve Bana şükredin de nankörlük etmeyin* {yani, bu nimetler sebebiyle Allah'a şükredin, onların gereklerini yerine getirmeyerek bu nimetlerine nankörlük etmeyin; –çünkü *"İçinizde sizden bir rasûl gönderdik*... ilh." buyuruyor–}.

153. *Ey îmân edenler! Sabır ve salât ile isti'âne edin* {yani, âhireti elde edebilmek için farzlar ve Ka'be'ye doğru vaktinde kılarak beş vakit namaz üzerinde sabrederek yardım dileyin –çünkü Yahudiler, Beytu'l-Makdis'e yönelmeyi bıraktıkları için îmân edenleri kınamışlardı–}. *Kuşkusuz Allah* {farzlar ve beş vakit namaz üzerinde} *sabredenlerle beraberdir.*

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾

154. *Allah yolunda katledilenler için "Ölüler" demeyin...*

Âyet, Bedir'de Müslümanlardan öldürülen ondört kişi hakkında in-

[12] Tırnak arasındaki (< >) iki paragraf, Mukâtil'in Tefsiri'nin tahkikinde kullanılan nüshalardan *lam* nüshasında yoktur. Hadis tenkitçilerine göre, 'Abdullâh b. 'Amr b. el-'Âs'tan rivâyet edilen bu tür Hadislerin alınmasında ihtiyatlı davranmak gerekir; çünkü bunların/bu rivâyetlerin, bazı gazvelerde ele geçirdiği iki-üç yük arasındaki rivâyetlerden olma ihtimali vardır. 'Abdullâh b. 'Amr'-dan nakledilen birinci rivâyet ile ikinci rivâyet, İsrâîliyyâttan ilham almış görünüyor.

miştir. Bunların sekizi Ensâr'dan, altısı Muhacirînden idi. Muhacirînden şehîd düşenler; ‘Ubeyde b. el-Hâris b. ‘Abdu'l-Muttalib, ‘Umeyr b. Nadla, Akîl b. Bukeyr, Ömer b. el-Hattâb'ın mevlâsı Mihca‘ b. ‘Abdullâh ve Safvân b. Beydâ idi. Ensâr'dan şehîd düşenler ise; Sa‘d b. Hayseme b. el-Hâris b. en-Nahhâd b. Ka‘b b. Ganm b. Eslem b. Mâlik b. el-Evs, Mübeşşir b. ‘Abdu'l-Münzir, Yezîd b. el-Hâris, Ömer b. el-Humâm, Râfi‘ b. el-Mu‘allâ, Hârise b. Surâka, Mu‘avviz b. Afrâ’ ve ‘Avf b. Afrâ’ idi. Mu‘avviz ve ‘Avf, el-Hâris b. Mâlik b. Sivâr'ın oğullarıydı.

Buyruğun nüzûl sebebi şudur: Allah yolunda öldürülen kimse hakkında onlar, “Filan kişi öldü” diyorlardı. Bunun üzerine Allah, *Ey îmân edenler! Allah yolunda katledilenler için “ölüler” demeyin* buyruğunu indirdi.

> ...*Bilakis diridirler* {yani, Allah indinde cennette rızıklandırılmaktadırlar}, *fakat siz şuurunda değilsiniz* {yani, onların diri ve rızıklandırılmakta olduklarının şuurunda değilsiniz}.

Şehîdlerin rûhlarının kaldıkları yer, cennetu'l-me’vâ'da sidretu'l-muntehâ'dadır.

> 155. *Andolsun ki, sizi biraz korku, biraz açlık* {yani, kıtlık}, *biraz mallardan-canlardan ve ürünlerden eksiltmekle* {yani, kuraklıkla/yağmur kıtlığıyla} *imtihan edeceğiz. Sabırlıları* {yani, bu belâlara sabredenleri} *müjdele* {yani, cennet ile müjdele}!

Sonra musibete uğrayanların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

الَّذِينَ
إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ
حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ
تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

156. *Onlar ki, kendilerine bir musibet* {yani, önceki âyette sözü geçen musibetlerden herhangi biri} *isâbet ettiğinde, "Muhakkak biz Allah'a aitiz ve muhakkak biz O'na döneceğiz" derler.*

157. *İşte Rabb'lerinden salâvât* {yani, mağfiret}...

Allah'ın, *Onlara salât eyle* {yani, onlar için mağfiret dile}, *kuşkusuz senin salâtın* {yani, onlar için mağfiret dilemen}, *onlar için bir sekendir* {yani, Rabb'lerinden bir huzurdur} (et-Tevbe, 9/103) buyruğunda olduğu gibi, *salâvât* "mağfiret" anlamındadır.

...ve rahmet onlara, işte hidâyete erenler {yani, istircâ'da bulunmaya iletilenler} *de onlardır.*

'Abdullâh b. Sâbit dedi: Babamı şöyle derken işittim: "Ben bu kitabı başından sonuna kadar Huzeyl Ebî Sâlih'ten –o da Mukâtil b. Süleymân'dan naklen– Bağdat'ta Derbu's-Sidre'de hicrî 190 yılında dinledim." Yine bu kitabı başından sonuna kadar ondan kıraat yoluyla hicrî 240 yılında dinledim. Kendisi de 85 yaşında iken öldü.

Ebû 'Amr dedi: "Ben bu kitabı 'Abdullâh b. Sâbit'ten 284 yılında dinledim."[13]

158. *Kuşku yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın şi'arlarındandır* {yani, her ikisi de Allah'ın yerine getirilmesini emrettiği hacc menâsikindendir}...

el-Hums –ki Kureyş, Kinâne, Huzâ'a ve 'Âmir b. Sa'sa'dan oluşmaktadır– "Safa ve Merve Allah'ın şi'arlarından değil" demişlerdi. Câhiliye döneminde Safâ üzerinde Nâile, Merve üzerinde de İsâf denilen bir put vardı. Bundan dolayı, "Bu ikisi arasında tavaf etmekte harec/vebal vardır" diyerek Safâ ile Merve arasında tavaf etmiyorlardı. Bunun üzerine Allah, *Kuşku yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın şi'arlarındandır* buyruğunu indirdi.

...Onun için her kim Beyt'i hacc veya umre için ziyaret ederse, o ikisini tavaf etmesinde ona bir cünâh yoktur {yani, o ikisi arasında tavaf [sa'y] yapmasında ona harec [bir vebal, sıkıntıyı gerek-

13 *Lam* nüshasında bulunan bu iki paragraf, *Elif* nüshasında yoktur. Fakat burada *Elif* nüshasında belirtilen yerde bulunmayan şu ifadeler de vardır: "Ebû 'Amr dedi ki: 'Ben bu kitabı 'Abdullâh b. Sâbit'ten h. 284 yılında dinledim."'

tirecek bir hal] yoktur}. *Kim de bir hayır tatavvu ederse* {yani, farzdan başka fazladan tavaf ederse}, *gerçekten Allah şâkirdir* {yani, amellerinizin karşılığını verendir}, *alîmdir* {yani, amellerinizi çok iyi bilendir}.

İbrâhîm el-Halîl (a.s) da Safâ ile Merve arasında tavaf etmişti.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ
فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ
﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾
وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾
إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ
اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ
فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

159. *Doğrusu, beyyinâttan* {yani, Allah'ın Tevrât'ta recme, helâl ve harama dâir bildirdiklerinden} *ve hidâyetten* {yani, Muhammed'in durumu ile ilgili Tevrât'ta bulunan bilgilerden} *indirdiğimizi, onu* {yani, Muhammed'in durumunu} *insanlar* {yani, İsrâîloğulları} *için kitabta* {yani, Tevrât'ta} *beyan ettikten sonra gizleyenler var ya,...*

Mu'âz b. Cebel, Sa'd b. Mu'âz ve Hârise b. Zeyd Yahudilere, Muhammed'in (s.a) durumuna, recm ve başka hususlara dâir sual sormuşlar-

dı. Aralarında Ka‘b b. el-Eşref ve İbn Sûriyâ gibilerinin bulunduğu Yahudiler ise bu husustaki gerçekleri onlardan gizlemişlerdi. Bunun için Yüce Allah onların Tevrât'ta bulunmasına rağmen, insanlardan gizledikleri şeyler hakkında, *İnsanlar* {yani, İsrâîloğulları} *için kitabta* {yani, Tevrât'ta} *onu* {yani, Muhammed'in durumunu} *beyan ettikten sonra gizleyenler var ya...* buyurmaktadır.

Allah Ankebût sûresinde de, *Âyetlerimize* {yani, Muhammed'e}, *zâlimlerden* {yani, Tevrât'ı tekzib edenlerden} *başkası cahd [bile bile inkâr] etmez* (el-Ankebût, 29/49) buyuruyor.

...işte onlara hem Allah lanet eder, hem de lanetçiler lanet eder.

Zira, kabrindeyken indirilen bir darbeden dolayı kâfir öyle bir feryad eder ki, insanlar ve cinler dışında bütün yaratıklar onun feryadını işitir de, “İşte bunun günahları yüzünden bizim rızkımız alıkonulurdu” derler ve bütün yaratıklar onlara lanet ederler. İşte “lanetçiler”den kasıt, bunlardır.

Sonra Allah, ehl-i Tevrât'tan îmân edenleri istisnâ ederek şöyle buyurmaktadır:

160. *Ancak, tevbe edenler* {yani, küfürden vazgeçip tevbe edenler}, *ıslah edenler* {yani, amellerini düzeltenler} *ve beyan edenler* {yani, Muhammed'in durumunu insanlara bildirenler} *müstesnâ; ki işte onlara dönerim/onların tevbelerini kabul ederim* {yani, günahlarını bağışlarım} *ve Ben tevvâbım, rahîmim.*

Sonra küfür üzere ölen Yahudileri söz konusu ederek buyuruyor ki:

161. *Hakikat şu ki: Küfreden ve kâfir olarak vefat edenler var ya, işte Allah'ın laneti, meleklerin* {laneti} *ve bütün insanların* {laneti} {yani, bütün mü’minlerin laneti} *onların üzerinedir.*

162. *Onda/onun içinde* {yani, lanette/lanetin içinde: ateşte/ateşin içinde} *hâlidtirler. Ne azabları hafifletilir, ne de onlara göz açtırılır* {yani, onlara göz açtırılmaz, azabı tadıncaya kadar}.

Sonra Ehl-i Kitab'a hitâben buyurmaktadır ki:

163. *İlahınız tek ilâhtır* {yani, Rabbiniz bir ve tektir}...

Allah, vahdâniyetini ve sıfatlarını haber vererek buyuruyor ki:

...O müstesnâ, ilâh yoktur. Rahmândır, rahîmdir.

164. *Hakikaten, semâvât ve arzın halk edilişinde...*

Mekke kâfirleri Rasûlullâh'a, "Bize bir âyet [mucize] getir: Safâ tepesini bizim için altın yap!" dediler. Bunun üzerine Allah, *Hakikaten, göklerin ve yerin halk edilişinde...* buyurdu.

...Gece ile gündüzün ihtilâfında/peşpeşe gelişinde, insanlara yararlı {insanların geçimleri için faydalı} *şeylerle denizde seyreden gemide, Allah'ın semâdan indirip de onunla arzı ölümünün* {yani, kurumasının} *ardından diriltmesinde ve orada her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları tasrîf etmesinde* {yani, rahmet ve azab ile estirmesinde}, *semâ ve arz arasında musahhar bulutta, akleden bir bir kavm için âyetler* {yani, Allah'ın zikredilen bu yaptıklarında Kendisini tevhîd etmelerine sebeb teşkil edecek âyetler/belgeler} *vardır.*

وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ
تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ
بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

165. *İnsanlardan kimi* {yani, Arab müşrikleri}, *Allah'tan başkasını endâd/nidler* {yani, ortaklar: ilâhlar} *ediniyorlar da onları*

Allah'ı sever gibi seviyorlar {yani, îmân edenlerin Rabb'lerini sevdikleri gibi, onlar da uydurdukları sahte ilâhları seviyorlar}. *Îmân edenlerin Allah'a sevgisi daha şiddetlidir* {yani, îmân edenlerin Rabb'lerine olan sevgileri, onların/müşriklerin kendi ilâhlarına besledikleri sevgiden daha şiddetlidir}. *Şâyet görseydin*[14] {yani, ey Muhammed, Kıyâmet Günü görseydin}; *o zulmedenleri* {yani, Arab müşriklerinin âhiretteki durumunu görürdün}. *Azabı gördüklerinde* {bilecekler ki}, *kuvvet bütünüyle Allah'ın ve Allah'ın azabı gerçekten şiddetlidir.*

Sonra Allah onların durumlarını haber vererek buyuruyor ki:

166. *O zaman, kendilerine tâbi olunanlar* {yani, kendilerine uyulan önderler}, *tâbi olanlardan* {yani, uyanlardan} *teberri edeceklerdir. Onlar* {yani, önderler ve onlara uyanlar} *azabı görmüş, aralarındaki bütün sebebler kopmuş olacaktır.*

"Sebebler"den maksat, Allah'a isyan etmek, Allah'a ibâdet dışındaki maksatlarla birbirlerini sevip bir araya gelmelerine neden olan akrabalıklar ve çeşitli mevkilerdir. O vakit bu sebebler ortadan kalkacak ve pişman olacaklardır.

167. *Tâbi olanlar* {yani, önderlere uyanlar}, *"Bizim için bir dönüş* {yani, dünyaya bir dönüş} *olsaydı da, onların bizden teberri ettikleri* {yani, şu önderlerin burada/Âhirette bizden uzaklaştıkları} *gibi, biz de onlardan teberri etseydik" derler...*

Bu da Allah'ın, *Sonra Kıyâmet Günü kiminiz kiminize küfr edecek* {yani, birbirinizden teberri edecek/uzaklaşacak} *ve bazınız bazınıza lanet edecektir* (el-Ankebût, 29/25) buyruğunda dile getirilmektedir.

...İşte böyle, Allah onlara {yani, kendilerine tâbi olunan önderlere ve önderlere tâbi olanlara} *amellerini hasretler* {yani, nedâmetler/pişmanlıklar} *hâlinde gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak değillerdir.*

---

14 Görüldüğü kadarıyla merhum müfessir burada, "görselerdi" anlamındaki fiili, Nebî'ye hitâben "görseydin" diye (yani, fiilin ilk harfi olan *ye*'yi *te* ile) okuyan İbn 'Âmir, Nâfi' ve Ya'kûb'un kıraatini benimsemiş ve ona göre tefsir etmiştir. Biz de –tefsirin bu okuyuşa göre yapılması sebebiyle– ona uygun şekilde tercüme ettik. (Çeviren)

168. *Ey insanlar! Yeryüzündekileri* {yani, hars/ekin ve en‘âmı/hayvanları} *helâl ve temiz olarak yeyin!...*

Âyetin nüzûl sebebi; Sakîf, ‘Âmir b. Sa‘sa‘aoğulları, Huzâalılar, Müdlicoğulları, ‘Abdu Menât'tan gelme ‘Âmir ve Hârisoğulları'nın kendilerine birtakım ekinleri ve en‘âmı/hayvanları haram kılmalarıdır. Sonra Allah buyuruyor ki:

...Şeytanın adımlarına {yani, ekin ve en‘âmı/hayvanları haram kılma hususunda şeytanın süslemelerine} *uymayın! Doğrusu o size apaçık bir düşmandır.*

169. *O size sadece kötülüğü* {yani, ism'i/günahı} *fahşâyı* {yani, ma‘siyeti/Allah'a isyan olan işleri} *ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder* {yani, –size olan açık düşmanlığından ötürü– haram kılmadığı şeyleri Allah'ın haram kıldığını iddia etmenizi emreder}.

Sonra onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا
عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـٔاً وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذ۪ي يَنْعِقُ
بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ
﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا
اُهِلَّ بِه۪ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا
اِثْمَ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٧٣﴾

170. *Onlara, “Allah'ın indirdiğine* {yani, kendilerinin haram kıldıkları şeyleri Allah'ın helâl kıldığına dâir Kur’ân'da indirdiklerine} *tâbi olun!” denildiğinde onlar, “Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tâbi oluruz* {yani, atalarımızın dinî uygulamala-

rına uyarız; çünkü onlar bize, ibâdet ettikleri varlıklara, bizim de ibâdet etmemizi emrettiler} *derler.* {Ey Muhammed de ki:} *"Ya ataları bir şeye* {yani, dînden bir şeye} *akletmemiş ve hidâyet bulamamış idiyseler de mi"* {yine onlara uymaya devam edeceksiniz}?

Sonra Allah onlara bir mesel darbederek şöyle buyuruyor:

171. *O küfredenlerin meseli, bağırıp çağırmaktan başka bir şey duymayanlara* {yani, koyun ve eşek gibi hayvanlara} *haykıranın meseline benzer* {yani, kâfirin durumu, hayvanların durumu gibidir}...

Yemesi ya da içmesi emredilse, hayvan sadece bir ses işitir, fakat ne söylendiğini kavrayamaz. İşte, davet edildiği hidâyet ve öğüt çağrısını duyan, fakat bunu anlayıp akletmeyen kâfir de bir hayvan gibidir.

...Sağırdırlar {yani, hidâyeti işitmezler}, *dilsizdirler* {yani, hidâyet nâmına bir söz söylemezler}, *kördürler* {yani, hidâyeti sezmezler}, *dolayısıyla da akletmezler* {yani, hidâyeti akletmezler}.

172. *Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz tayyibâttan* {yani, helâl kıldığımız ekin ve en'âmdan/hayvanlardan} *yeyin ve Allah'a şükredin, eğer O'na ibâdet ediyorsanız* {Allah'ın size helâl kıldığı ekin ve en'âmı haram kılmayın}.

Sonra Allah neleri haram kıldığını beyan buyuruyor:

173. *O size ancak meyteyi/leşi, (akan) kanı, domuz etini, Allah'tan başkası adına kesileni* {yani, evsân/putlar için kesileni} *haram kıldı; fakat kim mecbur kalırsa* {yani, Allah'ın haram kıldığı herhangi bir şeyden yemek zorunda kalırsa}, *taşkınlık/azgınlık etmemek* {yani, haram olanı helâl bellememek} *ve haddi aşmamak* {yani, mecbur kaldığı miktarı aşmamak} *şartıyla, ona da günah yoktur. Kuşkusuz ki Allah gafûrdur* {yani, zaruret hâlinde haram şeylerin yenilmesini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, zaruret hâlinde onlara haram kılınan şeylerden yemeye ruhsat vermekle merhametini gösterendir}.

Bunun bir benzeri de En'âm sûresinde[15] yer almaktadır. Muztarr [haram kılınan şeylerden yemek zorunda kalan kimse], kuvvetini toplayacak ölçüde onlardan yer/yiyebilir.

---

15 el-En'âm, 6/145 âyetine işaret etmektedir. (Çeviren)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ
فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ
وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾
لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ
وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۖ
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

174. *Allah'ın indirdiği kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *bir şeyi gizleyip de...*

Bu âyet, aralarında Ka'b b. el-Eşref ve İbn Sûriyâ'nın da bulunduğu bazı Yahudiler hakkında inmiştir. Bunlar, Muhammed'in (s.a) durumuyla ilgili olan Tevrât'taki beyanları gizlemişlerdi.

...onu az bir pahaya {yani, Yahudilerin avamından her yıl aldıkları yiyeceğe} *değiştirenler* {yani, basit bir dünyalık/Yahudilerin avamından her yıl aldıkları yiyecek karşılığında Muhammed'i inkâr etmeyi tercih edenler –eğer Muhammed'e îmân ve ittiba etselerdi, bu geçimliklerden mahrum kalacaklardı–} *var ya, işte onlar karınlarında ateşten başka bir şey yemezler. Kıyâmet Günü*

Allah onlarla konuşmaz ve onları tezkiye etmez {yani, Allah onların amellerini tezkiye etmez} *ve onlar için elîm bir azab vardır.*

Sonra Allah Teâlâ onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

175. *Onlar hidâyete karşılık dalâleti* {yani, nebî olarak gönderilmeden önce Muhammed'e îmâna –ki hidâyettir– karşılık, nebî olarak gönderilişinden sonra girdikleri sapıklığı, mağfirete karşılık azabı} *satın alanlardır* {yani, tercih edenlerdir}. *Onlara ateşe karşı dayanma gücü veren nedir* {yani, onları ateşe götürecek işleri yapma cesaretini veren nedir –kötü amellerinden başka onlara ateşe dayanma gücünü veren birşey yoktur–}?

176. *Şunun* {yani, Âhirette görecekleri azabın} *sebebi, Allah'ın kitabı* {yani, Kur'ân-ı Kerîm'i} *hakk ile indirmesidir* {yani, bu kitab gereksiz ve maksatsız indirilmiş değildir ki onu inkâr etmeye kalkışsınlar}. *Kitab* {yani, Kur'ân-ı Kerîm} *hakkında ihtilâfa düşenler, elbette uzak bir ayrılık* {yani, büyük bir sapıklık} *içindedirler.*

177. *Birr* {yani, takvâ} *yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz* {yani, namazda doğu ve batıya dönmeniz} *değildir* {dolayısıyla böyle bir şey yapmayın}. *Fakat asıl birr; Allah'a îmân edenin* {yani, Allah'ın birliğini ve O'nun ortağı bulunmadığını doğrulayanın/tasdik edenin} *Âhiret Günü'ne (îmân edenin)* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini tasdik edenin}, *meleklere (îmân edenin)* {yani, melekleri tasdik edenin}, *kitaba ve nebîlere (îmân edenin), ona olan sevgisine rağmen malı akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışa* {yani, sana gelip konaklayan misafire}, *sâillere [isteyenlere/ihtiyacını arzedenlere], kölelere/câriyelere verenlerin* {ki bunlar tatavvu amellerdir}, *salâtı ikâme edenlerin* {yani, farz olan namazı dosdoğru kılanların}, *zekâtı îta edenlerin* {yani, farz olan zekâtı verenlerin}, *ahidleştiklerinde* {yani, başkalarıyla yaptıkları ahidleri} *yerine getirenlerin, be's ve darrâda* {yani, fakirlik ve belâ zamanlarında} *ve be's vaktinde* {yani, savaş esnasında} *sabredenlerin yaptığıdır. İşte sâdıklar* {yani, îmânlarında sâdıklar} *bunlardır ve işte muttakiler bunlardır.*

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ
وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخ۪يهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْف۪يفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى
بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي
الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَ
بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّق۪ينَۜ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ
فَاِنَّمَٓا اِثْمُهُ عَلَى الَّذ۪ينَ يُبَدِّلُونَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۜ ﴿١٨١﴾

178. *Ey îmân edenler! Öldürülenler* {yani, kasden öldürülenler} *hakkında üzerinize kısas yazıldı...*

Arablardan iki aşiret câhiliye döneminde –İslâm'ın gelişinden kısa bir süre önce– birbirleriyle çarpışmış; iki taraftan da kimileri ölmüş, kimileri yaralanmıştı. Öldürülenler arasında köleler ve kadınlar da vardı. Öldürme ve yaralamalar karşılığında diyet almayı kabul etmediler. Nihâyet Müslüman oldular. Diğerinden sayıca kalabalık, malca zengin olan kabile, “Kölemize karşılık onlardan hür bir kimse öldürülmedikçe, kadınımıza karşılık bir erkek öldürülmedikçe razı olmayacağız” diye yemin ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah şu buyrukları indirdi:

...Hür hüre, köle köleye, dişi dişiye karşılıktır...

Böylece Allah canları itibariyle birbirlerine eşit olduklarını belirterek onlara adaleti emretti, onlar da buna razı oldular. Sonra bu âyet, *Biz onda üzerlerine yazdık* {yani, kaza ve kaderimizde hükmettik}: *Cana can* {yani, hür Müslüman erkeğin canı, hür Müslüman erkeğin canına; hür Müslüman kadının canı, hür Müslüman kadının canına karşılıktır}... (el-Mâide, 5/45) âyeti ile nesholdu.

...Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa {yani, –bu ibareyle, âyetin başında yer alan, “öldürülenler hakkında üzeri-

nize kısas yazıldı" ifadesindeki meseleye tekrar dönülmektedir– kasden öldürmede maktulün velîsi, dîn kardeşi olan katili affedip diyet almaya razı olursa}, *(biri) ma'rûfu takib etsin* {yani, katili affedip diyete razı olan kimse, bunu yumuşak bir şekilde istesin}; *(diğeri de) ona güzellikle ödesin* {yani, katil de diyeti zorluk çıkarmadan, rahatsızlık vermeden ödesin}. *Şu* {yani, affetmek ve diyet almak}, *Rabbinizden bir hafifletme* {yani, Allah, kasden öldürmede af ve diyeti meşru kılmakla hükmü hafifletti} *ve bir rahmettir* {yani, birbirinize karşı merhametli olun}...

Daha önce Allah ehl-i Tevrât hakkında, katilin öldürülmesine, affedilmemesine ve ondan diyet alınmamasına dâir hüküm vermiştir. İncil mensupları hakkında ise affetme hükmü vermiş, katilin kısas ile öldürülemeyeceğini, maktulün velîsinin diyet de alamayacağını bildirmişti. Sonra Allah ümmet-i Muhammed hakkında hükmü hafifleterek maktulün velîsinin dilerse katili öldürebileceğini, dilerse affedebileceğini, dilerse de ondan diyet alabileceğini hükme bağlamıştır.

Ehl-i Tevrât, hataen öldürmede bile kısas uyguluyorlardı. Allah ümmet-i Muhammed'e ruhsat vermiş bulunmaktadır. İşte, *Sırtlarındaki ağır yükleri ve üzerlerindeki zincirleri* {yani, ağır hükümleri} *indirir...* (el-A'râf, 7/157) âyeti buna işârettir. Buradaki *ağır yükler*'den kasıt, "kasden öldürenin affedilmeyip öldürülmesi ve ondan diyet alınamaması"dır.

...Kim bunun ardından haddi aşarsa, onun için elîm bir azab vardır {yani, bu durumda kişi öldürülür, ondan diyet alınmaz}.

Nitekim Nebî (s.a) şöyle buyurmuştur: "Diyet aldıktan sonra katili öldüren affedilmez ve Allah ona acıklı bir azab verecektir."

179. *Kısasta sizin için hayat vardır* {yani, birinizi diğerine zarar vermekten engelleyen, hayatta kalmanızı sağlayan bir özellik vardır} *ey uli'l-elbâb* {yani, kâmil akıl sahibleri –zira aklı başında olan herkes, kısası hatırlayacak olursa öldürülmek korkusuyla öldürmekten uzak durur–}; *ittika etmeniz* {yani, kısas edilmek korkusuyla kan dökmekten sakınmanız} *için.*

180. *Birinize ölüm geldiğinde, eğer bir hayr* {yani, mal} *bırakacaksa* {yani, ölümünün ardından bir mal bırakacaksa}, *ana-babaya ve yakın akrabaya ma'rûf bir şekilde vasiyette bulunmak*

{yani, vasiyette bulunurken anne-babaya öncelik tanımak} *muttakiler üzerine bir hakk olarak yazıldı* {yani, farz kılındı}.

Bunun bir benzeri de, *Üzerinize kıtal yazıldı* {yani, farz kılındı} (Bakara, 2/216) âyeti ile, *Onu üzerlerine yazmamıştık* {yani, farz kılmamıştık} (Hadîd, 57/27) âyetidir.

Akrabalarına ve mirasçı olmayanlara ma'rûf bir şekilde vasiyette bulunsun. Allah böyle bir vasiyetin, muttakiler üzerine bir hakk olarak yazıldığını belirtmektedir. Buna göre, ölümü esnasında akrabalarına vasiyette bulunmayan bir kimse, amellerini ma'siyet ile sonlandırmış olur. Daha sonra inen miras âyeti, anne-babaya vasiyeti neshetti, fakat mirasçı olmayan akrabalara –malının üçte-birine kadar– vasiyet edebilme hakkı bâki kaldı.

181. *Artık kim bunu işittikten sonra değiştirirse* {yani, vasî ya da velî ölenin vasiyetini ölenden işittikten sonra değiştirip vasiyetin gereğini yerine getirmeyecek olursa}, *günahı sadece onu değiştirenlerin* {yani, vasî ya da velînin} *boynunadır* {yani, ölen kişi, bunun sorumluluğunu taşımaz}. *Muhakkak Allah semîdir* {yani, ölenin vasiyetini işitendir}, *alîmdir* {yani, onu çok iyi bilendir}.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَٓا اِثْمَ
عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٨٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ وَعَلَى الَّذ۪ينَ
يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
خَيْرٌ لَهُ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

182. *Kim* {yani, velî ya da vasîden kim} *vasiyet edenin* {yani, ölenin} *hataya meylinden* {yani, hataen haktan uzaklaşmasından} *yahut günaha girmesinden* {yani, kasden günah işlemesinden} *korkar* {yani, vasî ya da velî ölenin yaptığı vasiyette kasden ya da

hataen adaletsiz davranmasından korkar} *da aralarını ıslah ederse* {yani, mirasçıların arasını hakk ve adalet ile bulursa} *ona hiçbir günah* {yani, ölenin vasiyetine/vasiyetinde yaptığı haksızlığa muhalefet ettiğinden ötürü günah} *yoktur. Kuşkusuz Allah gafûrdur* {yani, arayı düzelten bu kimseye karşı bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, ölenin haksız vasiyetine muhalefet etme ruhsatını vermekle merhamet edendir}.

183. *Ey îmân edenler! Oruc sizden öncekilere* {yani, ehl-i İncil'e} *yazıldığı* {yani, farz kılındığı} *gibi, sizin üzerinize de yazıldı* {yani, farz kılındı};...

'Abdu'l-Eşheloğulları'ndan Lebîd el-Ensârî, yaşlılık sebebiyle oruc tutamaz hale gelmişti. Nebî'ye (s.a), "Oruc tutamayan kimsenin ne yapması gerekir? diye sorunca, azîz ve celîl olan Allah, *Ey îmân edenler! Oruç… sizin üzerinize de yazıldı* {yani, size farz kılındı} âyetini indirdi. Bunun bir benzeri de, *Kıtal üzerinize yazıldı* {yani, farz kılındı} (el-Bakara, 2/216) âyetidir.

...–*ittika etmeniz* {yani, yemekten, içmekten, cimâdan sakınmanız} *için*–...

Yatsı namazını kılan yahut kılmadan önce uyuyan kimseye, oruçluya haram olan şeyler haram olurdu. Bizden öncekiler hakkındaki hüküm bu idi.

184. *...sayılı günler* {yani, kırktan aşağı günler –kırktan yukarı olursa bunlara "ma'dûdât" [sayılı] denilmez–}. *Sizden kim hasta yahut yolcu olursa, (tutamadığı günler) sayısınca sonraki günlerde tutsun, ama ona [oruç tutmaya] takati yetenler bir miskin doyumu fidye de versinler* {yani, hasta ve yolcu olmayıp da oruca takati yetenler, dilerlerse oruç tutsunlar, dilerlerse oruç tutmayıp bir miskin doyumu fidye: her yoksula yarım sa' buğday versinler}. *Kim de tatavvu olarak hayır yaparsa* {yani, oruc tutmadığı her gün için bir yerine iki ya da üç yoksulu doyurursa}, *o onun için daha hayırlıdır* {yani, tek bir yoksula yemek yedirmekten daha hayırlıdır}. *Bununla beraber, oruc tutmanız sizin için* {yemek yedirmenizden} *daha hayırlıdır eğer bilirseniz.*

Mü'minler Ramazan orucu farz kılınmadan önce Muharrem'in onuncu (aşura) günü oruc tutarlar, başka bir gün oruc tutmazlardı. Sonra Allah Ramazan ayında oruc tutmayı farz kıldı. Böylece isteğe bağlı oruc tutmak ya da bir fakire yemek yedirmek neshedildi, oruc tutmaya takat getiremeyenler dışındakiler için orucun farziyeti olduğu gibi kaldı. Oruc tutamayanlar ise, tutamadıkları her gün karşılığında bir yoksula yarım sa' buğday/yiyecek verirler.

Sonra Allah mü'minlere hangi ayda oruc tutacaklarını beyân etmek üzere buyuruyor ki:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيٓ اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى
لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ
مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى
سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا
يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَۘ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى
مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِي
عَنِّي فَاِنِّي قَرِيبٌۜ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِۙ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

185. *O Ramazan ayı ki, Kur'ân onda indirildi* {yani, levh-i mahfuzdan yirmi ayda, Cebrâîl tarafından da yirmi yılda indirildi}; *insanlara hidâyet için: hidâyet ve furkândan* {yani, dînde kuşku ve sapıklığı ortadan kaldıran hükümlerden} *beyyineler/deliller olmak üzere...*

Bunun bir benzeri de, *Bundan önce; insanlara hidâyet olmak üzere. Bir de Furkân* {yani, kuşkulardan kurtarıcı buyruklar} *indirdi* (Âl-i İmrân, 3/4) âyetidir.

...Sizden her kim bu aya erişirse onu tutsun {yani, o ayda/Ramazan'da oruc tutmak onun için vâcibtir ve yemek yemesin}. *Kim* {yani, sizden kim} *de hasta yahut yolcu olursa* {yani, hasta veya yolcu olup da oruc tutamazsa}, *o günler sayısınca sonraki gün-*

lerde {yani, hasta iyileştikten, yolcu döndükten sonra oruc tutsun: dilerse peşpeşe, dilerse ayrı ayrı}. *Allah size kolaylık irâde eder* {yani, hasta ve yolcuya oruc tutmama ruhsatını vermekle dîninizde size kolaylık sağlamıştır}, *sizin için güçlük irâde etmez* {yani, dîn işlerinde sizin için darlık olmasını istemez –eğer yolcu ve hastaya bu ruhsat verilmeseydi, bir zorluk olurdu–}. *Sayıyı* {yani, sayılı günlerin sayısını} *tamamlayasınız da sizi hidâyete* {yani, dîniyle ilgili hususlarda hidâyete} *iletmesine karşılık Allah'ı yüceltesiniz* {yani, tazim edesiniz} *ve Rabbinize şükredesiniz* {yani, bu nimetler dolayısıyla şükredesiniz –çünkü O sizi dosdoğru dînine iletmiştir–}.

186. *Ve şâyet kullarım sana Beni sorarlarsa...*

Orucun farz kılındığı ilk dönemlerde yatsı namazını kılan yahut kılmadan önce uyuyan kimseye, yemek-içmek ve cimâda bulunmak –gündüz vakti oruçluya haram olduğu gibi– haram oluyordu. Bir gün Ömer b. el-Hattâb (r.a) yatsı namazını kıldıktan sonra hanımı ile cimâ etti, sonra pişman olup ağladı. Sabahleyin Nebî'ye (s.a) giderek durumu anlattı ve dedi ki:

— Ey Allah'ın nebîsi! Ben önce Allah'a, sonra da sana bu günahkâr nefsimden özür beyân ediyorum. Benim için bir ruhsat biliyor musun?

Nebî (s.a) şöyle karşılık verdi:

— Ey Ömer! Böyle birşey yapmamalıydın.

Bunun üzerine Ömer üzüntüyle geri döndü. Nebî (s.a) akşam vakti gördüğü 'Adî b. en-Neccâroğulları'ndan Sırma b. Enes b. Sırma b. Mâlik'e sordu:

— Ey Ebû Kays! Niye böyle bitkinsin?

O da cevab verdi:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Dün bahçemde çalışıp durdum, akşam eve vardım. Hanım bana sıcak bir şeyler yedirmek isteyince, yemeğim gecikti. Ben de uyuya kaldım. Beni uyandırdığında artık yemek yemem haram olmuştu. Bu sebeble oruçtan bitkin düştüğüm halde akşamı ettim.

Bazı Müslümanlar da yatsıdan sonra yaptıkları şeyleri itiraf ederek, "Yaptıklarımızdan nasıl kurtulabiliriz, nasıl tevbe ederiz?" demeye baş-

ladılar. Bunun üzerine Yüce Allah, *Kullarım sana Beni sorarlarsa...* âyetini indirdi.

> *...muhakkak Ben yakınım* {yani, onlara bildir ki: dualarını kabul etmek için Ben çok yakınım}. *Bana dua ettiğinde, duacının duasına icâbet ederim. O halde onlar da Benim çağrıma icâbet etsinler* {yani, Bana itaat ederek çağrımı kabul etsinler} *ve Bana îmân etsinler* {yani, Beni tasdik etsinler –çünkü Ben onlara pek yakınım, dualarını pek çabuk kabul ederim–} *ki rüşde* {yani, hidâyete} *ererler/rüşde ermeleri için.*

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ
لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا
مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ
الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ
إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ
تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ
بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا
مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

187. *Oruc gecesi kadınlarınızla* {yani, Ömer'in (r.a) yaptıklarından sonra mü'minlere bir ruhsat olmak üzere} *refes* {yani, cimâ} *size helâl kılındı. Kadınlarınız sizin için bir libas, siz de onlar için bir libaszınız* {yani, siz onlar ile onlar da sizinle sükûn bulurlar}. *Allah, nefislerinize* {yani, ma'siyet işleyerek kendinize –bununla Ömer b. el-Hattâb'ın karısıyla cimâ etmesine işaret edilmektedir–} *hâinlik ettiğinizi bildi de size döndü* {yani, sizden affetti/göz yumdu}, *sizden affetti* {yani, sizden vazgeçti/sizi cezâlandırmadan bıraktı}...

Bunun bir benzeri de, *İkisi de kocalarına hâinlik ettiler* {yani, ma'siyet işleyerek kocalarına hâinlik ettiler} (et-Tahrîm, 66/10) âyeti ile *Sen onlardan daima hâinlik* {yani, ma'siyet} *göreceksin* (el-Mâide, 5/13) âyetidir.

...*Artık onlarla mübâşeret edin* {yani, bütün gece/oruc gecesinde –size helâl olan yerden olmak kaydıyla– onlarla cimâ edebilirsiniz} *ve Allah'ın sizin için yazdığını* {yani, kadınlarınızdan yazdığını} *arayın* {yani, sizin için evlattan takdir ettiğini taleb edin} *ve fecrin beyaz ipliği* {yani, sabahın ilk aydınlığı olan doğu tarafındaki enine doğru aydınlık} *siyah iplikten* {yani, gecenin karanlığından} *sizce seçilinceye* {yani, sabah olduğunu fark edinceye: gündüzün aydınlığını, gecenin karanlığından ayırd edinceye} *kadar yeyin-için* {âyetin bu kısmı Sırma b. Enes hakkında inmiştir}. *Sonra, orucu geceye* {yani, gecenin ilk karanlığına/güneş batana/akşama} *kadar tamamlayın. Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz zaman, kadınlarınızla (gece de) mübâşerette bulunmayın* {yani, itikâfta bulunduğunuz sürece –gündüzün yanısıra– geceleyin de kadınlarınızla cimâ etmeyin}...

Âyetin bu kısmı, 'Alî b. Ebî Tâlib (r.a), 'Ammâr b. Yâsir ve Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah hakkında inmiştir. Onlardan biri itikâfta iken, seher vaktinde büyük abdest bozmak için çıktığında geceleyin hanımının yanına varıp onunla cimâ eder, sonra gusledip mescide geri dönerdi. Bunun üzerine Allah, *Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınızla (gece de) mübâşerette bulunmayın* buyruğunu indirdi.

...*Bunlar Allah'ın sınırlarıdır* {yani, bu şekilde kadınlarınızla mübâşerette bulunmanız, Allah'ın sınırlarını aşmaktır: Allah'a karşı bir ma'siyettir/isyandır}. *Sakın onlara yaklaşmayın! İşte Allah insanlara âyetlerini* {yani, emirlerini ve itikâf ile ilgili hükmünü} *böyle beyan ediyor ki ittika etsinler* {yani, itikâfta iken ma'siyetlerden uzak dursunlar}.

188. *Aranızda mallarınızı bâtıl yollarla* {yani, zulmen} *yemeyin...*

Şöyle ki: İmriu'l-Kays b. 'Âbis ve 'Abdân b. Eşva' el-Hadramî arasında bir arazi dolayısıyla anlaşmazlık çıkmıştı. İmriu'l-Kays davalı, 'Abdân ise davacı idi. Ancak 'Abdân'ın herhangi bir delili yoktu. İmriu'l-

Kays yemin etmek isteyince Nebî (s.a) ona, *Kuşkusuz Allah'a olan ahidlerini ve yeminlerini az bir pahaya* {yani, basit bir dünyalığa} *değiştirenler...* (Âl-i İmrân, 3/77) âyetini sonuna kadar okudu. Bunun üzerine İmriu'l-Kays yemin etmekten, dolayısıyla da arazisi ve 'Abdân'ın onun hakkındaki talebiyle ilgili olarak davalaşmaktan vazgeçti. Allah da, *Aranızda mallarınızı bâtıl yollarla yemeyin* buyruğunu indirdi.

> *...ve insanların mallarından bir ferikını* {yani, bir tâifesini/kısmını} *bile bile* {yani, bâtıl iddiada bulunduğunuzu bile bile} *günah ile yemek için onları hâkimlere sarkıtmayın* {yani, sakın sizden biriniz kardeşinin malını –kendisinin haksız olduğunu bile bile– kendisine helâl kılmak için herhangi bir davaya kalkışmasın}.

İşte, *İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için...* ifadesi bunu anlatmaktadır.

Bu gibi bâtıl davalaşmalar hakkında Nebî (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ben de sadece sizin gibi bir beşerim. Olabilir ki sizden biriniz delilini daha iyi açıklar, ben de –haksız olduğu halde– onun lehine hükmedebilirim. Bir Müslümana ait maldan lehine hükmettiğim de, o sadece cehennem ateşinden bir parçadır, sakın onu yemeyin".

يَسْـَٔلُونَكَ
عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ
الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ
يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

189. *Sana hilâlleri soruyorlar...*

Âyet, Ensâr'dan olan Mu'âz b. Cebel ile Sa'lebe b. Ganeme hakkında inmiştir. Mu'âz, "Ey Allah'ın Rasûlü! Hilâl neden önce bir ip görünüyor. Sonra artarak sonunda dolunay hâline geliyor. Arkasından tekrar eksilerek ilk başladığı hâle dönüyor?" diye sordu. Bunun üzerine Allah, *Sana hilâlleri soruyorlar...* âyetini indirdi.

...De ki: "Onlar insanlar {yani, insanların borçlarının vâdesi, oruca başlamaları, oruçlarını açmaları, hanımlarının iddeti, aralarında belli sürelere bağlı olarak koştukları şartlar için} *ve hacc için vakit ölçüleridir"* {yani, hilâller insanlar için vakitleri tayin eden ölçülerdir}. *Ve birr* {yani, takvâ}, *evlere arkalarından girmeniz değildir...*

Ensâr'dan bir kimse –câhiliye döneminde de, İslâm'dan sonra da– hacc ya da umre için ihrama girdiğinde, şehirde ikâmet edip henüz ailesi arasında bulunuyorsa evine kapıdan girmez, bunun yerine evin damına konulan bir merdivene tırmanarak oradan evin içine sarkar yahut da evin etrafındaki duvardan tırmanıp odalardan birine delik açar ve o delikten girip çıkar; Mekke'ye gitmek üzere yola koyuluncaya kadar böyle yapardı. Eğer ihrama giren kişi çölde yaşayan bir bedevî ise, çadırının arkasından girer çıkardı. İşte bunun için Allah, "Birr, evlere arkalarından girmeniz değildir" buyuruyor.

Nebî (s.a) bir gün Neccâroğulları'na ait bir hurmalığa girmiş, o sırada ihramlı olan Seleme b. Cuşemoğulları'ndan Kutbe b. ʻÂmir b. Hadîde el-Ensârî de o'nunla birlikte duvar tarafından girmişti. Nebî (s.a) ihramlı olduğu halde kapıdan çıkınca, Kutbe de çıktı. Adamın biri, "İşte Kutbe ihramlı olduğu halde kapıdan çıktı" deyince, Nebî (s.a) ona sordu:

— İhramlı olduğun halde kapıdan çıkmaya seni iten nedir?

Kutbe cevab verdi:

— Ey Nebî! İhramlı olduğun halde kapıdan çıktığını görünce ben de seninle birlikte çıktım.

Nebî (s.a) dedi ki:

— Bu şekilde çıkmamın sebebi, benim Ahmes oluşumdur

Bunlar, Kureyş, Kinâne, Huzâʻa ve ʻÂmir b. Saʻsaʻdan müteşekkil olup Hums diye bilinirler; yağı kavurmazlar, keş yemezler, kıldan-tüyden çadır yapmazlardı.

Kutbe karşılık verdi:

— Eğer sen Ahmes isen, ben de Ahmes'im. Ben senin getirdiğin hidâyeti de, dîni de beğenip seçtim, kabul ettim; senin sünnetine tâbi oldum.

Bunun üzerine Yüce Allah Kutbe b. ‘Âmir'in Nebî'ye (s.a) söylediği bu sözler hakkında, *Birr* {yani, takvâ}, *evlere arkalarından girmeniz değildir* âyetini indirdi.

> ...*Fakat birr, ittika etmektir* {yani, Allah'ın emrine tâbi olmaktır}. *O halde evlere kapılarından girin. Allah'a ittika edin* {yani, O'na isyan etmekten kaçının} *ki felâha eresiniz.*

190. *Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın...*

Allah Nebî'ye (s.a) ve mü’minlere Haram aylarda ve Harem bölgesinde –müşrikler savaşa başlamadıkça– savaşmalarını yasaklamıştı. Hudeybiye yılı Zilkâde ayında Nebî (s.a) ve ashâbı umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktılar –o gün Müslümanlar 1.400 kişi idiler–. Mekke müşrikleri, Müslümanların Mescid-i Harâm'a girmelerine engel oldular ve onlarla savaşa koyuldular. Bunun üzerine Allah savaşmalarına ruhsat vererek, *Sizinle savaşanlarla, Allah yolunda savaşın* buyurdu.

> ...–*Fakat i‘tidâ etmeyin* {yani, Haram ayda ve Harem bölgesinde savaşı ilk başlatıp da aşırı gitmeyin/haddi aşmayın}. *Kuşkusuz Allah i‘tidâ edenleri* {yani, aşırıya gidenleri/haddi aşanları} *sevmez.*–

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ انْتَهَوْا
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ
بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا
عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ
﴿١٩٤﴾ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

> 191. *Ve onları nerede* {yani, ister Harem bölgesi sınırları içinde, ister dışında her nerede} *bulursanız öldürün ve sizi çıkardıkları*

yerden {yani, Mekke'den} *siz de onları çıkartın. Fitne* {yani, şirk} *katlden* {yani, Allah'ın nezdinde öldürmekten} *eşeddir* {yani, daha büyük bir suçtur}...

Bunun bir benzeri, *İyi bilin ki asıl fitneye* {yani, küfre} *düşmüşlerdir* (et-Tevbe, 9/49) buyruğudur.

...Onlarla Mescid-i Harâm yanında {yani, Harem bölgesinde} *savaşmayın, ta ki (onlar) orada* {yani, Harem bölgesinde} *sizinle savaşmadıkça* {yani, Harem bölgesinde size karşı savaşı başlatanlar onlar olmadıkça}! *Eğer onlar sizinle savaşırlarsa* {yani, Mescid-i Harâm'da savaşırlarsa}, *onları öldürün. Kâfirlerin cezâsı* {yani, Harem'de savaşı ilk başlatanlar onlar oldukları takdirde kâfirlerin cezâsı} *işte böyledir* {yani, orada onlarla savaşılmasıdır}.

Onlarla Mescid-i Harâm yanında savaşmayın ifadesi, ardından nâzil olan, *Ta ki (onlar) orada sizinle savaşmadıkça* ifadesiyle nesh [tahsis] edilerek, bu hususta Müslümanlara ruhsat verilmiştir.

192. *Bununla beraber, eğer vazgeçerlerse* {yani, sizinle savaşmaktan vazgeçerler –ve Rabb'lerini tevhîd ederler– ise}, *kuşkusuz Allah gafûrdur* {yani, şirk koşmalarını bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, İslâm'a girmeleri dolayısıyla merhametlidir}.

193. *Fitne* {yani, şirk} *kalmayıncaya* {yani, özellikle Arab müşrikleri arasında fitne kalmayıncaya} *ve dîn Allah'ın oluncaya* {yani, yalnızca Allah'ı tevhîd edip O'ndan başkasına ibâdet etmeyecekleri vakte} *kadar onlarla savaşın* {yani, sürekli savaşın}...

Bu âyetin bir benzeri de, *Fitne kalmayıncaya* {yani, özellikle Arab müşrikleri arasında fitne kalmayıncaya} *ve dîn Allah'ın oluncaya* {yani, yalnızca Allah'ı tevhîd edip O'ndan başkasına ibâdet etmeyecekleri vakte} *kadar onlarla savaşın* (el-Enfâl, 8/39) âyet-i kerîmesidir.[16]

...Eğer {şirkten} *vazgeçerlerse, artık zâlimlerden* {yani, Rabb'lerini tevhîd etmeyenlerden} *başkasına udvân/düşmanlık* {yani, sebîl/yol} *yoktur.*

---

16 Aslında, Bakara, 2/192. âyetin sonunda kayıtlı bulunan el-Enfâl, 8/39 âyetini ve tefsirini -daha uygun bulduğumuzdan- buraya naklettik. (Çeviren)

Bunun bir benzeri de, *İki süreden hangisini tamamlarsam, aleyhime bir udvân/düşmanlık* {yani, aleyhime bir sebîl/yol} *yok* (el-Kasas, 28/28) âyetidir.

194. *Haram ay, Haram aya (kısastır/karşılıktır)...*

Hicretin altıncı yılında –ki Hudeybiye senesidir– Nebî (s.a), Müslümanlarla birlikte –beraberinde hediye kurbanı olarak kırk deve (yüz deve olduğu da söylenir) olduğu halde– umre amacıyla ihrama girip Mekke'ye doğru yola çıktı. Ancak Mekkeli müşrikler o'nu geri çevirmek istediler ve iki ay boyunca Beyt'e ulaşmasını engellediler. Rıdvan bey'ati de o sene yapıldı. Nebî (s.a), hediye kurbanlıklarını bulunduğu yerde Harem bölgesi içerisinde kesmek ve Mekke'ye girmeden geri dönmek üzere müşriklerle barış antlaşması yaptı. Buna göre Kureyşliler ertesi yıl üç gün süreyle Mekke'yi boşaltacaklar, Müslümanlar ise kınlarındaki kılıçları dışında beraberlerinde silâh olmadan Mekke'ye gireceklerdi. Nebî (s.a) bu antlaşmadan sonra dönüp derhal Hayber üzerine yürüdü. Muharrem ayında Hayber'i fethettikten sonra Medine'ye geri döndü. Ertesi sene Nebî (s.a) ve ashâbı Zilkâde ayında umre niyetiyle ihrama girerek hediye kurbanlıklarıyla birlikte Mekke'ye gittiler, Müşrikler de üç gün süreyle Mekke'yi tahliye ettiler. Allah Müslümanların Mekke'ye girmelerini sağladı, umrelerini ifa ettiler, kurbanlıklarını kestiler. Bunun üzerine Allah, *Haram ay* {yani, bu yılki Mekke'ye girdiğiniz Haram ay}, *haram aya* {yani, geçen sene girmenizi engelledikleri Haram aya} *karşılıktır* buyruğunu indirdi.

> *...Hürmetler de karşılıklıdır/birbirine kısastır* {yani, onlar önceki yıl Haram ayda sizi Mekke'ye girmekten alıkoydukları gibi, Ben de bu yılın Haram ayı olan Zilkâde ayında sizin için onlara kısas uyguladım}...

Çünkü Mekkeli müşrikler, Nebî'yi (s.a) Mescid-i Haram'a girmekten alıkoydukları için sevinmiş ve öğünmüşlerdi. Yüce Allah da ertesi sene o'nun Mekke'ye girmesini sağladı.

Sonra Allah şöyle buyurmaktadır:

> *...Onun için, kim size i'tidâ ederse*{yani, kim Harem bölgesinde sizinle savaşırsa}, *siz de ona i'tidâ edin* {yani, siz de Harem bölgesinde onunla savaşın}, *size i'tidâ ettiği gibi...*

Nebî (s.a) ve ashâbı umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye doğru yola koyuldular. Fakat müşriklerin taahhütlerine bağlı kalmayacaklarından ve Mescid-i Harâm yanında kendileriyle savaşacaklarından endişe ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ...*Onun için, kim size i'tidâ ederse*{yani, kim Harem bölgesinde sizinle savaşırsa}, *siz de ona i'tidâ edin* {yani, siz de Harem bölgesinde onunla savaşın}, *size i'tidâ ettiği* {(yani, Harem bölgesinde onun sizinle savaştığı)} *gibi* buyruğunu indirdi.

> ...*Allah'a ittika edin* {yani, ey mü'minler Allah'a ittika edin de [karşı gelmekten sakının da] Harem bölgesinde müşriklerle öncelikle savaşanlar siz olmayın; eğer savaşı ilk başlatanlar onlar olursa, o zaman onlarla savaşın} *ve bilin ki, kuşkusuz Allah muttakilerle* {yani, şirkten sakınanlarla} *beraberdir* {yani, yardımıyla beraberdir}.

Böylece Allah onlara yardım edeceğini haber veriyor.

Sonra da buyuruyor ki:

> 195. *Ve Allah yolunda infak edin...*

Nebî (s.a) ve Müslümanlar –Yüce Allah'ın Mekke'ye girmelerini sağladığı yıl– umre yapmak üzere ihrama girip Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktılar. Medine çevresinde oturan Arablardan bazı kimseler, "Allah'a yemin olsun ki, bizim azığımız yok; kimse de bize yemek vermiyor" deyince, Allah onlara sadaka verilmesini emretti, ardından da buyurdu ki:

> ... *ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın* {yani, sadaka vermeyerek/vermekten uzak durarak kendinizi helâke maruz bırakmayın}...

Fakir bir adamın, "Ey Allah'ın Rasûlü! Yiyecek bir şey bulamıyoruz, neyi tasadduk edelim?" diye sorması üzerine Allah Teâlâ, *Allah yolunda infak edin, ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın* buyruğunu indirdi. Çünkü asıl tehlike, sadaka vermemektir.

> ...*ve ihsan edin* {yani, Allah yolunda infakta bulunarak ihsan edin}. *Muhakkak Allah muhsinleri* {yani, Allah'a itaat uğrunda güzelce infakta bulunanları} *sever.*

bir hayvan kesmesi gerekir: ondan kendisi yiyebilir, başkasına da yedirebilir}. *Kim de bulamazsa*{yani, hedy/kurban bulamazsa}, *üç gün hacta* {yani, Zilhicce'nin ilk on gününde Arafe gününe kadar üç gün}, *yedi gün de dönünce*{yani, Minâ'dan ailesinin yanına döndüğünde} *tamamı on gün (oruc tutsun).*

Ebû Hureyre, Selmân ve Ebu'l-'Irbâd Nebî'ye (s.a), "Biz kurban kesme imkânına sahib değiliz. Onun için, üç gün oruc tutalım" deyince, Allah onlar hakkında, *Fakat kim hedy bulamazsa, üç gün haccta, yedi gün de döndüğünde tamamı on gün (oruc tutsun)* buyruğunu indirdi.

Bu yedi günü, dileyen –peşpeşe veya aralıklı olarak– yolda, dileyen de ailesinin yanına döndükten sonra tutabilir. Sonra Allah, *Bu* {yani, hacca kadar umre ile temettuda bulunmak} *ailesi Mescid-i Harâm'da ikâmet etmeyenler içindir* {yani, evi Harem bölgesi içerisinde bulunmayan kimseler bu şekilde temettuda bulunabilirler. Evi ve ikâmetgâhı Harem bölgesinde olan kimselerin ne temettu yapması, ne de oruc tutması söz konusudur}. *Allah'a ittika edin ve bilin ki Allah'ın ikâbı hakikaten şiddetlidir* buyurmaktadır.

ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى ٱلْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ وَتَزَوَّدُوا۟ فَإِنَّ خَيْرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقْوَىٰ
وَٱتَّقُونِ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
أَن تَبْتَغُوا۟ فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَآ أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَٰتٍ
فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ عِندَ ٱلْمَشْعَرِ ٱلْحَرَامِ وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمْ
وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿١٩٨﴾

197. *Hacc bilinen aylardır* {yani, kim hacc için ihrama girecekse Şevval veya Zilkâde veya Zilhicce'nin ilk on gününde ihrama girmelidir. Bu ayların dışında hacc niyetiyle ihrama giren Sünnete uygun bir iş yapmamış olur. Bu ihramını umre için değiştirsin}. *Kim onda* {(yani, o aylarda)} *haccı farz ederse* {yani, hacc niyetiyle ihrama girerse}, *artık haccta refes* {yani, cimâ},...

Allah'ın, *Oruc gecesinde refes* {yani, kadınlarınızla cimâ} *size helâl kılındı* (el-Bakara, 2/187) buyruğunda da “refes” lafzı bu manada kullanılmıştır.

> ...*füsûk* {yani, kötü söz söylemek, sövüşmek} *ve cidâl* {yani, tartışma} *yoktur* {yani, ihramlı iken kızmak noktasına varacak şekilde ya da ihramlı olan kardeşini kızdıracak şekilde tartışmaya girişmesin. Kim böyle bir şey yaparsa bir yoksulu doyurmalıdır}...

Allah Teâlâ'nın, *Allah'ın âyetleri hakkında kâfirlerden başkası cidâl etmez* (el-Mü’min, 40/4) buyruğunda da “cidâl” kelimesi bu anlamdadır.

Nebî (s.a) Veda haccında ashâbına şöyle demişti:

— Beraberinde hediye kurbanı bulunmayan kimse ihramdan çıksın ve umre yapsın.

Onlar da Nebî'ye (s.a) şöyle karşılık verdiler:

— Ama biz haccetmek üzere ihrama girdik.

İşte Nebî (s.a) ile cidâlleri [tartışmaları] bundan ibaretti.

> ...*Hayrdan ne yaparsanız* {yani, size yasak kılınan refesi, füsûk ve cidâli terk ederseniz}, *Allah onu bilir* {ve onun karşılığında sizi mükâfaatlandırır}. *Bir de azık edinin. Kuşkusuz ki azığın en hayırlısı takvâdır...*

Yemen halkından ve onların dışındakilerden bazıları azık edinmeden hacc yolculuğuna çıkıyor ve zulmederek diğer yolculardan bir şeyler alıyorlardı. Bunun üzerine Allah, insanlara yüz suyu dökmeyi, onlardan bir şeyler istemeyi önleyecek kadar yanlarına yiyecek almalarını ifade buyurmak üzere, *Azık edinin* buyruğunu indirip “en hayırlı azık olan takvâ”yı taleb etmelerini emrederek, takvânın, gayrısından daha hayırlı bir azık olduğunu belirtti, ki böylece yolda, yanlarından geçtikleri kimselere zulmetmezler.

> ...*ve Bana ittika edin* {yani, Bana isyan etmeyin} *yâ ûli'l-elbâb* {yani, ey lübb ve akl ehli}.

Bu âyet nâzil olunca Nebî (s.a), “Sizi insanlara yüz suyu dökmekten alıkoyacak kadar azıklanın. Bununla birlikte edineceğiniz en hayırlı azık takvâdır” buyurdu.

198. *Rabbinizden bir lütuf aramanızda* {yani, hacc mevsiminde ticaret yapmanızda} *size bir cünâh yoktur...*

Câhiliye döneminde hacca gelenlerin kimi hacc, kimi de ticaret maksadıyla geliyordu. İslâm'a girdiklerinde Nebî'ye (s.a), "Câhiliye döneminde hacctan önce ve sonra 'Ûkâz, Minâ ve Zu'l-Mecâz panayırları kuruluyordu. Şimdi bizim hacctan önce ya da sonra ve hacc günlerinde alış-veriş yapmamız uygun olur mu?" diye sordular. Bunun üzerine Allah, *Rabbinizden bir lütuf aramanızda size bir cünâh yoktur* buyruğunu indirdi. Bundan kasıt da, hacc mevsiminde ticarettir. Böylelikle Allah ticaret yapmaya müsaade buyurdu.

...Arafât'tan ifada ettiğinizde {yani, güneşin batımından sonra boşanıp aktığınızda}, *Allah'ı zikredin* {yani, o gece zikredin}. *Meş'ar-ı Harâm yanında da* {yani, Meş'ar-ı Harâm'da; Müzdelife'de insanların geceyi geçirip de sabahı ettikleri vakit de Allah'ı zikredin}. *Sizi hidâyete iletmesine* {yani, dînine hidâyet etmesine} *mukabil siz de O'nu zikredin. Siz bundan evvel* {yani, sizi dînine hidâyet etmeden önce} *dâllinden* {yani, hidâyetten uzak olup dalâlette olanlardan} *idiniz.*

ثُمَّ أَفِيضُوا
مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ
اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا
فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ اُولٰئِكَ لَهُمْ
نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

199. *Sonra, insanların* {yani, Rabî'a ve Yemenlilerin} *ifada ettikleri yerden ifada edin...*

"Hums"; Kureyş, Kinâne, Huzâ'a ve 'Âmir b. Sa'sa'oğulları Meş'ar-ı Harâm'da gecelemiyor –öldürülmek korkusuyla Harem bölgesinin dışına çıkmıyorlardı– ve Arafât'ta vakfe yapmıyorlardı. Bu sebeble Yüce Allah haklarında bu buyrukları indirerek, Arafât'ta vakfe yapmalarını emretmek üzere, *Sonra, insanların ifada ettiği yerden ifada edin* buyurdu. Güneşin batışından önce Arafât'tan, doğuşundan sonra da Cem'den [Müzdelife'den] ifada edip ayrılıyorlardı. Ancak Nebî (s.a) bu hususta onlara muhalefet etti.[17]

> *...Allah'tan mağfiret* {yani, zenbleriniz/günahlarınız için bağışlanma} *dileyin. Doğrusu Allah gafûrdur* {yani, mü'minlerin zenblerini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, onlara merhamet edendir}.

> 200. *Menâsikinizi tamamladığınızda* {yani, Teşrik günlerinden sonra menâsikinizi bitirdiğinizde}*, Allah'ı zikredin, atalarınızı zikrettiğiniz* {yani, çocukların babalarını andıkları} *gibi, hatta daha şiddetli* {yani, daha çok} *bir zikirle...*

İslâm'dan önce hacc menâsikinin [ibâdetlerinin] sonuna geldiklerinde, Minâ mescidi ile dağ arasında vakfe yapar, her biri babasını ve onun yaptığı iyilikleri söz konusu eder, "Câhiliye döneminde şunları şunları yaptı" diye anlatır, ona hayırla du'a ederdi. Bu sebeble Yüce Allah, *Menâsikinizi [hacc ibâdetlerinizi] tamamladığınızda Allah'ı zikredin, atalarınızı zikrettiğiniz gibi, hatta daha şiddetli bir zikirle* buyurarak, "Kendilerinden övgüyle söz ettiğiniz babalarınıza o hayırları asıl yapan Benim. Onun için babanızı andığınızdan daha çok Allah'ı anın" demek istedi. Onlar hacc menâsiklerini bitirdilermi, "Allahım! Bize çok mal, çok evlat, çok hayvan ver. Ömrümüzü uzun et, bize yağmur yağdır, meralarımızda ot bitir, yolculuklarımızda bize sahib çık, düşmanlarımıza karşı bize zafer ver" diye du'a ediyorlar, fakat Rabb'lerinden âhiretle ilgili birşey istemiyorlardı. Bunun üzerine Allah haklarında şu buyrukları indirdi:

> *...İnsanlardan kimi, "Rabbimiz! Bize dünyada ver"* {yani, sözü edilen bu şeyleri dünyada ver} *der. Ona âhirette bir halâk* {yani, nasîb/pay} *yoktur.*

---

17 Güneşin batışından sonra Arafât'tan, doğuşundan önce de Müzdelife'den ifada etti. (Çeviren)

Bu lafzın bir benzeri de, *Onlar halâkları* {yani, nasîbleri/payları} *kadar faydalandılar* (et-Tevbe, 9/69) âyetidir.

Bu Arab müşrikleri Müslüman olup haccettiklerinde de Rabb'lerine du'a etmeye başladılar. Bununla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

> 201. *Onlardan kimi de,* {Rabb'lerine du'a ederek}, *"Rabbimiz! Bize dünyada bir hasene* {yani, bol rızık}, *âhirette de bir hasene* {yani, âhiret sevabı/mükâfaatı: cennet} *ver ve bizi o ateş azabından koru" der.*

Arkasından bunların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

> 202. *İşte onlar* {yani, mü'minler} *için, kazandıklarına karşılık bir nasîb* {yani, güzel amellerinden ötürü bir haz} *vardır. Ve Allah serî'u'l-hisâbtır [Allah'ın hesabı pek çabuktur].*

Sanki olup bitmiş gibidir.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ
وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ
لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

> 203. *Sayılı günlerde* {yani, Cemrelere taş attığınız günlerde: Teşrîk günlerinde} *Allah'ı zikredin...*

"el-Eyyâmu'l-ma'lûmât"tan[18] [malum/bilinen günlerden] kasıt, Kurban bayramı'nın birinci günü ile ondan sonraki iki Teşrîk günüdür. Ömer (r.a) Minâ'daki çadırında tekbir getirir ve sesini de –Minâ mescidindeki-

[18] Âyette, *eyyâmin ma'dûdât* [sayılı günler] şeklindedir. (Çeviren)

ler işitecek kadar– yükseltirdi. Onlar da tekbir getirmeye katılırlar ve Minâ tekbir sesleriyle sarsılırdı.

...*Kim iki günde* {yani, Kurban bayramı'nın birinci gününden sonraki iki günde} *acele ederse, ona ism yoktur* {yani, ona zenb/günah yoktur: onun zenbleri/günahları bağışlanır –(ikinci günde) güneş batana kadar Minâ'dan ayrılmayan kimse, üçüncü güne kadar Minâ'da kalıp Cemrelere taş attıktan sonra insanlarla beraber dönsün–}. *Kim de geriye* {yani, herkesin Minâ'dan ayrılacağı üçüncü güne kadar} *kalırsa ona da ism yoktur* {yani, ona da zenb/günah yoktur: onun zenbleri/günahları bağışlanır}; *fakat, korunan* {yani, av hayvanlarını öldürmekten sakınan} *için. Allah'a ittika edin* {ve ihramlıyken av hayvanlarını öldürmeyi helâl bellemeyin}. *Ve bilin ki muhakkak siz O'na haşrolunacaksınız* {yani, âhirette O'nun huzuruna toplanacaksınız ve O da amellerinizin karşılığını verecektir –böylece onları korkutmaktadır–}.

Bu âyetin bir benzeri de, *İhramda bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılındı. Allah'a ittika edin, ki O'na haşrolunacaksınız* {O da size amellerinizin karşılığını verecektir}. (el-Mâide, 5/96) âyetidir.

204. *İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya [yakın/şimdiki] hayat hakkındaki sözü acaibine* {yani, hoşuna} *gider ve kalbindekine* {yani, söylediklerinin hakk olduğuna} *Allah'ı şâhid tutar* {yani, Allah adına yemin eder}. *Halbuki o, hasımların en yamanıdır/sertidir/tartışmacısıdır* {yani, bâtıl ile tartışan birisidir}.

Bu buyruk, Ahnes b. Şerîk b. 'Amr b. Vehb b. Ebî Seleme es-Sakafî ile onun annesi hakkında inmiştir. Annesinin adı –Benî 'Âmir b. Lüey'den– Rayta bt. 'Abdullâh b. Ebî Kays el-Kureşî'dir. Zühreoğulları'ndan kabul edilen Ahnes, Nebî'ye (s.a) gelip o'nu sevdiğini söylüyor, buna dâir Allah'a yemin de ediyor, dîninde o'na tâbi olduğunu iddia ediyordu. Nebî (s.a) de onun bu hâlinden hoşlanıyor, meclisinde kendisine yakın oturtuyordu. Oysa kalbindeki duygular başka türlüydü. Bunun üzerine Allah, *İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya [yakın/şimdiki] hayat hakkındaki sözü acaibine/hoşuna gider ve kalbindekine* {yani, söylediklerinin hakk olduğuna} *Allah'ı şâhid tutar* {yani, Allah adına yemin eder}. *Halbuki o, hasımların en yamanıdır/sertidir/tartışmacısıdır* {yani, bâtıl ile cedel eden/tartışan birisidir} âyetini indirdi.

Onunla {yani, Kur'ân'daki tehditlerle} *inatçı/sert/tartışmacı* {yani, hasmâne cedel eden/aşırı düşmanlıkla tartışan} *bir kavmi inzâr edesin/uyarasın* (Meryem, 19/97) âyeti de buna benzemektedir.

Sonra Allah Nebî'ye (s.a) şunu haber vermektedir:

205. *Dönüp gittimi* {yani, yanından uzaklaştımı –Ahnes savaşta kendisini koruyabilen ve cesaretli olan biriydi–} *arzda fesâd* {yani, onda/yeryüzünde ma'siyetler işleyerek fesâd} *çıkarmaya, harsı/ekini ve nesli* {yani, her türlü canlıyı} *yok etmeye çalışır...*

Zira o, Tâif'te bir Müslümanın ekinini yakmış ve bineğini de kesmişti.

...Allah ise fesâdı sevmez.

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ
بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ
الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾
هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

206. *Ona, "Allah'a ittika et" denildiğinde, onu/O'na ism/günah ile izzet* {yani, hamiyyet} *edinir...*

Bunun bir benzeri de, *Aksine o küfredenler bir izzet* {yani, günah işlemeye iten bir hamiyyet} *ve şikak/ayrılık içindedirler* (Sâd, 38/2) âyetidir.

...Öyleyse cehennem de {yani, şiddetli azab} *ona yeter. O ne kötü yataktır.*

el-Ahnes, Zühre b. Ka'b b. Luey b. Galiboğulları'ndan Übey b. Şerîk diye anılırdı. Ona el-Ahnes denilmesinin sebebi, Bedir günü Zühreoğulları'ndan 30.000 kişiyi Nebî (s.a) ile savaşmaktan vazgeçirerek geri döndürmesidir. Onlara, "Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur; o'na gelecek zararı önlemek en çok size yakışır. Eğer bir nebî ise o'nu zaten öldüremeyiz, eğer bir yalancı ise o'nu korumak herkesten çok size düşer" diyerek onlarla birlikte sindi [hanese]. Bundan dolayı da ona, "el-Ahnes" adı verildi.

207. *İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını arayarak nefsini satar...*

Mekke kâfirleri; Müslüman olan 'Ammâr, Bilâl, Habbâb ve Suhayb'ı yakalayıp Nebî'ye (s.a) sövmeleri için işkence ettiler. Suhayb b. Sinân, 'Abdullâh b. Cud'ân el-Kureşî'nin azadlı kölesi olup güçsüz bir kişiydi. Mekkelilere dedi ki:

— Bana işkence etmeyin de size bundan daha iyi bir teklifte bulunayım.

Onlar sordular:

— Bu ne olabilir ki?

Şöyle cevab verdi:

— Ben yaşlı bir adamım. Sizinle ya da başkasıyla birlikte olmamın size bir zararı olmaz; zira sizinle beraber olursam size faydam dokunmaz, başkaları ile beraber olursam size zararım dokunmaz. Üstelik yaptığım hizmetler, komşuluğum ve himayeniz altında oluşum dolayısıyla sizin üzerinizde bir hakkım da vardır. Ben sizin canımı değil malımı istediğinizi biliyorum. Onun için, bineğim dışında bütün malımı alın ve beni dînimle baş başa bırakın. Eğer Medine'ye gitmek istersem bana engel olmayın.

Birbirlerine dediler ki:

— Doğru söylüyor. Malını alın, onunla düşmanınıza karşı güçlenirsiniz.

Böylece Suhayb, –bir binek dışında– bütün malı karşılığında kendisini satın aldı. Ayrıca namaz kılmasına ve hicret etmesine engel olmamalarını da şart koşmuştu. Allah'ın dilediği kadar bir süre aralarında

kaldı. Sonra gündüzün ortasında bineğine binip Medine'ye muhacir olarak gitti. Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a) onu karşılayarak dedi ki:

— Ey Suhayb! Yaptığın alış-veriş kâr etti.

Suhayb karşılık verdi:

— Senin de alış-verişin zarar etmesin.

Ebû Bekr (r.a) ona şöyle dedi:

— Allah senin hakkında, *İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını arayarak nefsini satar* âyetini indirdi.

...Allah kullarına raûftur.

Maksat, Kureyşli ‘Abdullâh b. Cud‘ân b. ‘Amr b. Sa‘îd b. Teym b. Murre b. Ka‘b b. Luey b. Gâlib'in azadlısı olan Suhayb b. Sinân er-Rûmî'nin yaptıklarıdır.

‘Ubeydullâh b. Sâbit dedi: Babamı şöyle derken dinledim: “Ben bu kitabı başından sonuna kadar el-Huzeyl, Ebû Sâlih'ten, o Mukâtil b. Süleymân'dan Bağdat Derbu's-Sidre'de h. 190 yılında dinledim. Ayrıca bunu başından sonuna kadar h. 240 yılında –kendisi 85 yaşında iken– ona okunurken dinledim. Allah bizlere de, onlara da rahmetini ihsan eylesin.”[19]

208. *Ey îmân edenler! Kâffeten silme* {yani, İslâm şeriatındaki hükümlerin tümüne} *girin!*

‘Abdullâh b. Selâm, Selâm b. Kays, Ka‘b'ın oğulları Esîd ve Esed, Yâmîn b. Yâmîn gibi Tevrât'a îmân eden kimseler Nebî'den (s.a), namazda Tevrât okumak, Tevrât'ta bulunan Sebt'e [Cumartesi günü yasağına] riâyet ile bazı hükümler gereğince amel etmek üzere izin istediler. Allah da, “Muhammed'in sünnetini ve şeriatını uygulayın” buyurdu. Çünkü Muhammed'in getirdiği Kur’ân, kendisinden önceki bütün kitabları neshetmiştir. Bu bakımdan Allah, *Kâffeten silme* {yani, İslâm şeriatındaki hükümlerin tümüne} *girin* buyurmaktadır.

...Şeytanın adımlarına tâbi olmayın {yani, şeytanın ma‘siyeti süslü göstermesine kanmayın, çünkü Muhammed'in (s.a) nebî

---

19 Bu paragraf, *Elif* nüshasında bulunduğu halde *Lam* nüshasında bulunmamaktadır. Dikkat edilecek olursa, semâ (rivâyetin dinlenmesi) ile ilgili bu ibare, daha önce *Lam* nüshasından az bir fazlalıkla kaydedilmişti.

olarak gönderilişinden sonra, daha önce izlenmiş olan sünnet [uygulama] şeytanın adımlarından bir sapıklıktır}. *Gerçekten o, sizin için mübîn* {yani, beyyin/açık} *bir düşmandır.*

209. *Eğer size gelen beyyinâtın* {yani, Muhammed'in şeriat ve emirlerinin} *ardından kayarsanız,...*

Bunun ağır cezâsından onları sakındırarak buyuruyor ki:

...bilin ki Allah azîzdir {yani, intikamında azîzdir}, *hakîmdir* {yani, haklarındaki azab hükmünde hakîmdir}.

210. *Onlar, Allah'ın ve meleklerin buluttan gölgeler içinde* {yani, beyaz sisi andıran bir şekilde} *kendilerine gelmesinden...*

Melekler, bulutlar içerisinde olmayıp Allah'ın arşının nûrundan yetmiş hicâb içerisinde tesbih edeceklerdir. İşte Allah Teâlâ'nın, *Ve o gün semâ bulutla yarılacak, melekler tenzîlen indirilecekler [tenzil edildikçe edilecekler]* {yani, onlar bulut içerisinde olmayacaklar} (el-Furkân, 25/25) âyeti bunu ifade etmektedir.

...ve işlerinin bitirilmesinden {yani, azabın gerçekleşmesinden/helâk edilmelerinden} *başkasını mı bekliyorlar* {yani, bunun dışında birşey beklemiyorlar}. *Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür* {yani, âhirette bütün yaratıkların işleri O'na döndürülecektir}.

سَلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ
مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۘ وَٱلَّذِينَ
ٱتَّقَوْا۟ فَوْقَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

211. *İsrâîloğulları'na* {yani, Medine Yahudilerine} *sor: Biz onlara nice açık âyet verdik* {yani, denizi ikiye ayırdığımız, düşmanlarını helâk ettiğimiz, üzerlerine menn ve selva indirdiğimiz, bulutla gölgelendirdiğimiz, içecekleri suyu taştan fışkırttığımız vakit onlara ne kadar çok açık âyet vermiştik. Kendileri ise şimdi Muhammed'i inkâr etmekle bu nimetlerin Rabbini de inkâr etmiş oldular}. *Kim Allah'ın nimetini, kendisine geldikten sonra değiştirirse,...*

İşte, *Kim Allah'ın nimetini, kendisine geldikten sonra değiştirirse* buyruğu bunu ifade etmektedir.

Allah onları, vereceği cezâ ile korkutmak üzere buyuruyor ki:

> ...*kuşkusuz Allah'ın 'ikâbı* {yani, cezâlandırdığı takdirde cezâsı} *şiddetlidir.*

> 212. *Dünya [yakın/şimdiki] hayat* {yani, orada onlara bol bol verilen dünyalık} *küfredenlere süslenmiştir...*

Bu kısım, münâfık olan 'Abdullâh b. 'Übey ve arkadaşları hakkında inmiştir.

> ...*ve îmân edenlerle istihzâ ediyorlar* {yani, ma'îşet hususunda fakir oldukları için îmân edenlerle alay ediyorlar}...

Bu kısım da 'Abdullâh b. Yâsir el-Mahzûmî, Benî Teym b. Mürre'den Suhayb b. Sinân, Ebû Bekr'in azadlısı Bilâl b. Rebâh, Benî Zühre'nin antlaşmalısı İbn Umm Bahâr es-Sakafî'nin azadlısı Habbâb b. el-Eret, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim, Ebû Bekr es-Sıddîk'ın (r.a) azadlısı 'Âmir b. Fuheyre, 'Abdullâh b. Mes'ûd, Ebû Hureyre ed-Devsî ve benzeri fakirler hakkında inmiştir.

> ...*Halbuki o ittika edenler* {yani, şirkten kaçınanlar}, Kıyâmet Günü *onların* {yani, münâfıklar ve kâfirlerin} *fevkindedir. Allah dilediği kimseyi hesabsız rızıklandırır* {yani, kâfirlerin rızkını genişletip mü'minlerin rızkını kıstığı vakit de dilediğine hesabsız rızık verebilir}.

Allah bununla demek istiyor ki: Beni hesaba çekecek, Benden daha üstün bir hükümdar, bir egemen yoktur. Mutlak egemen olan Benim. Ben kâfirlerin rızkını yayıp mü'minlerin rızkını kıstığım vakit de dilediğime hesabsız rızık verebilirim.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا

فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ
مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ
وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى
نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ
قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

> 213. *İnsanlar* {yani, gemi ehli [Nûh'un gemisinde bulunan insanlar]} *bir ümmet* {yani, İslâm milleti/dîni üzere} *idi...*

Bunun sebebi, ‘Abdullâh b. Selâm'ın, Muhammed'in durumu hakkında diğer Yahudilerle tartışmış olması idi.

> *...Allah nebîleri* {yani, İbrâhîm'i, İsmâîl'i, İshâk'ı, Ya‘kûb'u, Lût b. Harân b. Âzer'i} *mübeşşir* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve inzâr ediciler* {yani, ateşten/ateşe karşı uyarıcılar} *olmak üzere ba‘setti* {yani, gönderdi} *ve onlarla beraber, hakk ile kitab* {yani, İbrâhîm'in sahifelerini} *indirdi; onda* {yani, dînde} *ihtilâf ettikleri hususta insanlar arasında* {kitab ile} *hükmetmeleri için...*

İbrâhîm ve İshâk bunlar [bu sahifeler] ile kavimlerini davet ettiği gibi, İsmâîl de Cürhümîleri davet etti; onlar da o'na îmân ettiler. Ya‘kûb da Mısırlıları aynı sahifelerle davet etti. Lût da Sedûm, ‘Âmûrâ, Sâbûrâ ve Demâmûrâ halkını bu sahifelerle davet etti; fakat onlardan –o'nun iki kızından: Rîtâ ve Za‘ûtâ'tan başka– kimse Müslüman olmadı.

> *...O verilende* {yani, verilen Kitab'ta}, *ancak kendilerine beyyinât* {yani, beyân} *gelmesinin ardından –aralarındaki bağy'den dolayı– ihtilâf ettiler* {yani, aralarındaki bağy ve hased'ten dolayı ayrıldılar/tefrikaya düştüler}. *Allah îmân edenleri, onların haktan ihtilâf ettiklerinde* {yani, onlar Kur’ân'da ihtilâf ettikleri vakit}, *–izniyle–* {tevhîde} *hidâyet etti. Allah dilediğini sırât-ı müstakîme hidâyet eder* {yani, onların İslâm dînine girmelerini kolaylaştırır, zira İslâm dîninden gayrısı bâtıldır}.

Sonra mü'minlere, Allah uğrunda belâ ve meşakkatlerle karşılaşmanın onlar için kaçınılmaz olduğunu belirterek buyurmaktadır ki:

214. *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız?!...*

Bunun bir benzeri de, *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız? Allah, bilmeden...* (Âl-i İmrân, 3/142) âyeti ile, *Elif-lâm-mîm. İnsanlar, "Îmân ettik" demekle bırakılacaklarını ve fitneye [imtihana] maruz kalmayacaklarını mı sandılar?* (el-Ankebût, 29/1-2) âyetidir.

Münâfıklar Uhud savaşı hakkında mü'minlere demişlerdi ki:

— Siz ne diye kendinizi ölüme maruz bırakıyor, mallarınızı telef ediyorsunuz? Çünkü Muhammed gerçekten bir nebî olsaydı, siz öldürülmezdiniz.

Mü'minler de onlara şöyle karşılık vermişlerdi:

— Allah, bizden öldürülenlere cennet va'detti.

Münâfıklar da şöyle karşılık verdiler:

— Niçin kendinizi asılsız şeylerle umutlandırıyorsunuz?

Bunun üzerine Allah Uhud günü Osmân b. 'Affân ve arkadaşları –Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun– hakkında, *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız?!...* buyruğunu indirdi.

Sonra Allah, Nebî'nin (s.a) ashâbına öğüt vermek üzere geçmiş ümmetlerin başına gelenlerle ilgili şu haberi vermektedir:

...Sizden öncekilerin {yani, geçmiş ümmetler arasından îmân edenlerin} *mesel olmuş halleri* {yani, başlarına gelen belâlar hususundaki sünnetin} *sizin de başınıza gelmeden?! Onlara öyle be'sler* {yani, şiddet: belâ} *ve darrâ'* {yani, belâ} *dokundu* {yani, isâbet etti} *ve öyle sarsıldılar* {yani, korkutuldular} *ki, rasûl* {yani, el-Yesa'} *ve beraberindeki îmân edenler* {bu, savaşta mü'minlerle birlikte bulunan hükümdar Hazkıyâ'dır}, *"Allah'ın yardımı ne zaman?" dediler. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır* {yani, pek çabuktur –Mîşâ b. Hazkıyâ da, adı Eş'ıyâ olan el-Yesa'ı öldürmüştü–}.

215. *Sana, neyi* {yani, mallarından neyi} *infak edeceklerini soruyorlar...*

Allah sadaka vermeyi emir buyurunca, Benî Seleme'den 'Amr b. el-Cemûh el-Ensârî ibn Cûşem b. el-Hazrec –ki Uhud günü katledildi– "Ey Allah'ın Rasûlü! Ne kadar ve kime infak edelim?" diye sorunca, Allah Teâlâ, *Sana, neyi* {yani, sadakadan neyi} *infak edeceklerini soruyorlar* buyruğunu indirdi.

> *...De ki: "Hayr'dan* {yani, maldan} –{*Eğer bir hayr* {yani, mal} *bırakacaksa...* (el-Bakara, 2/180) âyetinde olduğu gibi}– *verdiğiniz nafaka; ana-baba, akrabalar, yetimler, miskinler [yoksul ve fakirler] ve yolda kalmışlar içindir* {yani, mallarınızı infak edeceğiniz yerler ve kişiler bunlardır}. *Hayr'dan* {yani, mallarınızdan infak ederek} *daha ne yaparsanız, elbette Allah onu* {yani, yaptığınız infakı} *bilir.*

'Amr'ın, "Ey Allah'ın Rasûlü! Mallarınızdan ne kadarını ve kimlere infak edelim?" sorusu ile ilgili olarak Allah, *De ki: "Afvı"* {yani, ihtiyacınızdan artanı} (el-Bakara, 2/219) buyruğunu indirdi.

Altın veya gümüş infak edecek kimse, onun üçte-birini alıkor, kalanını tasadduk eder. İnfak edecek kişi, el emeği ile geçinen birisi ise, o gün için kendisine yetecek kadarını alıkor, kalanını tasadduk eder.

Allah, Bakara, 2/219'da da neyi infak edeceklerini, *Afvı* {yani, ihtiyacınızdan artanı} buyurarak açıklamakta; ardından da, *Böylece* {yani, bu şekilde öğüt vererek} *Allah âyetleri* {yani, sadaka ile ilgili durumu} *sizin için beyan ediyor* {yani, hayatınızın bu günlerinde âhiret için gerekli amellerde bulunmanız için bildiriyor} *ki tefekkür edesiniz: dünya* {yani, dünya hakkında tefekkür edip, "Burası, belâ [imtihan] ve fena [fânilik] yurdudur" diyesiniz} *ve âhiret hakkında* {yani, âhiret hakkında düşünüp onun üstünlüğünü anlayarak, "O, hayr ve beka [kalıcılık/ebediyet] yurdudur" diyesiniz}. (el-Bakara, 2/219-220)

İşte dünya ve âhiret hakkında tefekkür budur.[20]

Allah'ın, ihtiyaçtan arta kalanın tasadduk edilmesini emretmesi, *Sadakalar* {yani, zekât} *şunlar içindir:...* (et-Tevbe, 9/60) âyeti nâzil

20 Merhum müfessir, sorunun konusu ve nüzûl sebebi olarak belirttiği hâdise ile yakın ilgisi sebebiyle, tefsir etmekte olduğu 215. âyetin akabinde 219. âyetin son kısmı ve 220. âyetin ilk kısmı ile alakalı açıklamalarda bulunmuştur. (Çeviren)

oluncaya kadar Müslümanlar için ağır bir yükümlülük olarak kaldı. Bu âyetin nüzûlüyle birlikte, zekâtı eda etmek kaydıyla geriye kalan mal –çok da olsa– onlara ait oldu.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا
شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ
الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ
أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ
يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ
يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

216. *Kıtal üzerinize yazıldı* {yani, farz kılındı}, *hoşunuza gitmediği* {yani, sizin için meşakkatli olduğu} *halde...*

“Kütibe” [yazıldı] kelimesi, *–Oruc üzerinize yazıldı* (el-Bakara, 2/183) âyetinde de olduğu gibi– “farz kılındı” demektir.

...fakat hoşlanmadığınız birşey sizin için hayırlı olabilir {yani, Allah onun akıbetinde fetih, zafer, ganîmet ve şehâdet takdir etmiş olabilir}, s*evdiğiniz birşey de* {yani, cihada gitmeyip oturmak da} *sizin için şerr olabilir* {yani, Allah onun akıbetini kötü kılmış olabilir: zafer kazanmaz, ganîmet elde etmezsiniz}. *Allah bilir, siz bilmezsiniz* {yani, bu hususta Allah sizin bilmediğiniz şeyleri bilir}.

217. *Sana, Haram ayı: onda kıtali soruyorlar...*

Nebî (s.a) ‘Ubeyde b. el-Hâris b. ‘Abdu'l-Muttalib'i Bedir savaşından iki ay önce, Medine'ye gelişinden onaltı ay sonra Cumâde'l-Âhire ayında bir seriyyenin başına komutan tayin etti. Rasûlullâh (s.a) ile vedala-

şırken üzüntüden gözleri yaşardı. Bunun üzerine Nebî (s.a), onun yerine Benî Ğanm ibn Dûdân'dan ‘Abdullâh b. Cahş el-Esedî'yi gönderdi. ‘Abdullâh'ın annesi, Nebî'nin (s.a) halası ‘Umeyme bt. ‘Abdu'l-Muttalib olup kendisi de ‘Abduşemsoğulları ile antlaşmalı idi. Allah Rasûlü kendisine bir mektub yazarak Mekke'ye doğru yol almasını ve iki gün yol gitmedikçe mektubu okumamasını emretti. ‘Abdullâh iki gün yol aldıktan sonra mektubu açtı, içinde şunların yazılmış olduğunu gördü: “Bismillâh! Allah'ın ismi ve bereketiyle Batnı-Nahle'ye yürü. Beraberindeki arkadaşlarından hiç kimseyi seninle birlikte gelmeye zorlama. Sen ve aralarından sana tâbi olanlarla birlikte emrettiğim yere git ve orada Kureyş'in kervanını gözetle!”

‘Abdullâh mektubu okuduktan sonra istircada bulundu ve, “Yüce Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne itaat ediyorum” dedi, ardından da arkadaşlarına dedi ki:

— Benimle beraber gelmek isteyen gelsin, dönmek isteyen dönsün.

Muhacirlerden ‘Abdullâh b. Cahş el-Esedî, Zühreoğulları'ndan Sa‘d b. Ebî Vakkas, Kureyşlilere antlaşma yoluyla bağlı Muzeyneli ‘Utbe b. Gazvan, Ebû Huzeyfe b. ‘Utbe b. Rabî‘a b. ‘Abdi Şems, Kureyşli Sehl b. Beydâ –el-Hâris b. Fehdoğulları'ndan Sehl de denilmiştir– ‘Adî b. Ka‘boğulları'ndan Kureyşli ‘Âmir b. Rabî‘a ile Temimli Vâkid b. ‘Abdullâh olmak üzere toplam sekiz kişi vardı. Bunlardan Sa‘d b. Ebî Vakkâs ile ‘Utbe b. Gazvan geri döndü. ‘Abdullâh da beraberindeki beş kişiyle birlikte yola devam etti ve nihayet Mekke ile Tâif arasındaki Batnı-Nahle'ye geldiklerinde Kureyş kervanına saldırdılar. Temimli Vâkid b. ‘Abdullâh attığı bir okla ‘Amr b. el-Hadramî'yi öldürdü –ki bu, İslâm tarihinde müşriklerden öldürülen ilk kişi idi–. Osman b. ‘Abdullâh b. el-Muğîre ile Mahzumlu Hişam b. el-Muğîre'nin kölesi Keysan'ı da esir aldılar. Bindiği asil kısrağı ile Müslümanların ellerinden kaçıp kurtulan ve ertesi gün de Mekke'ye ulaşan Nevfel b. ‘Abdullâh b. el-Muğîre durumu Mekkeli müşriklere bildirdi. Mekkeliler onları takib etmek istediler, çünkü Receb'in ilk günü idi. Müslümanlar esirleri ve ganîmeti alıp Medine'ye ulaştılar ve Rasûlullâh'a şöyle dediler:

— Ey Allah'ın Nebîsi! Biz bunları gündüz ele geçirdik, akşam olunca da Receb ayı hilâlini gördük. Bu bakımdan Receb ayında mı, yoksa Cumâde'l-Âhire'nin son gününde mi ele geçirdiğimizi bilemiyoruz.

Mekke müşrikleri de aralarındaki Müslümanlara şöyle çıkıştılar:

— Ey atalarının dînlerini terk edenler! Kardeşlerinizin Haram ayda savaşmayı helâl kabul ederek bizden esirler ve ganimetler aldıklarını görmüyor musunuz? Oysa siz Allah'ın dîni üzere olduğunuzu iddia ediyorsunuz! Korku içindekilerin bile emniyette bulunduğu, atların bağlandığı, kılıçların kınlarına sokulduğu, insanların maişetleri için çalışmaya koyulduğu bir zamanda savaşmanın Allah'ın dîninde olduğunu görebiliyor musunuz?!

Müslümanlar cevab verdiler:

— Allah ve O'nun Rasûlü daha iyi bilir.

Mekke'deki Müslümanlar ʻAbdullâh b. Cahş'a mektub yazıp dediler ki:

— Müşrikler, Haram ayda savaşıp esir ve ganîmet almanızdan ötürü bizi ayıpladılar. Bu sebeble, biz bu konuda birşey söyleyebilir miyiz, yoksa Allah bu hususta Kur'ân'dan bir hüküm mü indirdi?

Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi:

> *...Sana Haram ayı: onda kıtali soruyorlar. De ki: "Onda kıtal* {yani, ruhsat verilmeden onda savaşmak} *büyüktür. Allah yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoymak ve O'na* {yani, Allah'a} *küfretmek ve Mescid-i Harâm'dan* {alıkoymak} *ve ehlini oradan* {yani, Mescid-i Harâm yanından} *çıkarmak* {çünkü onlar Nebî'yi (s.a) ve ashâbını Mekke'den çıkartmışlardı} *ise, Allah yanında daha büyüktür* {yani, öldürmekten, esir almaktan, mal/ganîmet almaktan daha büyüktür}. *Fitne* {yani, içinde bulunduğunuz şirk}, *katlden daha büyüktür* {yani, Allah yanında daha büyüktür}...

Bundan sonra Allah Arab müşriklerinin Müslümanlar hakkındaki kanaatlerini haber vermek üzere buyuruyor ki:

> *...Eğer* {Mekke müşriklerinin} *güçleri yetse, sizi* {ey mü'minler} *dîninizden* {yani, İslâm'dan} *döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri kalmazlar...*

Arkasından bu duruma düşmekten onları korkutmak üzere şöyle buyurdu:

...İçinizden kim dîninden {yani, İslâm'dan} *döner* {yani, îmân ettikten sonra küfre döner} *de kâfir olarak ölürse, işte onların amelleri dünyada ve âhirette heder olur* {yani, bu kötü amellerinin hiçbir sevabı olmaz}. *İşte onlar ateşin arkadaşlarıdır, onda hâlidlerdir* {yani, ölmezler}.

Bunun üzerine ‘Abdullâh b. Cahş Mekkeli Müslümanlara gönderdiği mektubta bu âyetin yanısıra şöyle yazdı: “Eğer sizi bu şekilde ayıplayacak olurlarsa, siz de yaptıklarıyla onları ayıplayın.”

‘Abdullâh b. Cahş ve arkadaşları, “Biz bunlara Receb ayında saldırdık. Bununla birlikte Allah yolunda cihad edenlere verilen mükâfaatın bize de verileceğini ümit ederiz” dediler. Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ
نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

218. *Kuşkusuz îmân edenler,* {Medine'ye} *hicret edenler ve Allah yolunda* {müşriklerle} *cihad edenler var ya, işte onlar Allah'ın rahmetini* {yani, cennetini} *umarlar. Allah da gafûrdur, rahîmdir.*

“Rahmet” kelimesi, *Yüzleri ak olanlar Allah'ın rahmetindedirler* {yani, Allah'ın cennetindedirler} (Âl-i İmrân, 3/107) âyetinde de “cennet” manasında kullanılmıştır.

(Haram ayda müşriklere saldırıp esir ve ganimet alan Müslümanların) Nebî'ye (s.a), “Bizim için de Allah yolunda cihad edenlerin ecri var mıdır?” diye sormaları üzerine, *Allah gafûrdur* {yani, Haram ayda savaşmayı, esir ve ganimet almayı helâl kabul etmelerini bağışlayandır} buyuruldu.

Bu; ilk seriyye, ilk ganîmet, ganîmetten ayrılan ilk beşte-bir, Müslümanların çarpışmada ilk öldürmeleri ve İslâm tarihinde ilk esir almaları idi. O gün Müslümanların elinden kurtulan Nevfel b. ‘Abdullâh, Ahzâb gazvesinde atıyla birlikte hendeğe düşmüş, hem atı, hem kendisi ölmüştü. Müşrikler onun cesedini bir bedel mukabilinde satın almak istemişler, fakat Nebî (s.a), “Onun cesedini bedelsiz olarak alın, çünkü onun cesedi pis olduğu gibi, karşılığında alınacak ücret de pistir” buyurmuştur.

219. *Sana hamr [içki] ve meysiri* {yani, kumarı} *soruyorlar...*

Âyet, ‘Abdurrahmân b. ‘Avf, Ömer b. el-Hattâb, ‘Alî b. Ebî Tâlib ve Ensârdan birkaç kişi hakkında inmiştir. Şöyle ki: Câhiliye döneminde bir kişinin kalkıp, “Kesilecek deveye katılmak isteyenler nerede?” diye seslenmesi üzerine, birkaç kişi bir deve satın alır ve onların her birine bir hisse verilirdi. Sonra, aralarında kura çekilir, sona kalan kişi devenin bedelini öder, fakat devede hiçbir payı olmazdı. Geriye kalanlar deveyi aralarında paylaşırlardı. İşte “meysir” bu idi.

Sorularına cevab olmak üzere Allah buyurdu ki:

> *...De ki: “O ikisinde büyük bir ism* {yani, her ikisinin işlenmesinde de büyük bir günah vardır; çünkü onlar sebebiyle namazın, Allah'ı zikretmenin terki ve haramların işlenmesi söz konusudur} *ve insanlar için menfaatler* {yani, –haram kılınışından önce– yapılmaları hâlinde elde edilen lezzet ve ticarî menfaatler} *vardır. Fakat günahları* {yani, Allah'ın haram kılmasından sonra günahları}, *menfaatlerinden* {yani, haram kılınışlarından sonra, haram kılınmalarından önceki menfaatlerinden} *daha büyüktür”...*

Bu âyetten bir yıl sonra Allah içki ve kumarın haram kılındıklarına dâir buyruğunu indirdi. Meysirdeki [kumardaki] menfaate gelince, kimileri [kazananlar] bundan fayda sağlarken, kimileri [kaybedenler] de zarar ederdi. Buna “meysir” adının veriliş sebebi, onların, “Deve bedelini bize kolaylaştırın” [yessiru] demeleridir. Bunun üzerine biri, “Ben şöyle şöyle yaparım” diye cevab verirdi.

> *...Yine sana, neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: “Afvı.” Böylece Allah âyetleri sizin için beyan ediyor ki tefekkür edesiniz:...*[21]

---

21 Bakara, 2/119'un bu kısmının tefsiri, Bakara, 2/215'in –onunla yakın münasebeti dolayısıyla– tefsirinin akabinde yapılmıştı. (Çeviren)

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ
لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ
مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾
وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ
مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا
وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَٰئِكَ
يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ
بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

220. *...dünya ve âhiret hakkında.*[22] *Bir de sana yetimleri soruyorlar...*

Yetimlerin malını yiyenler hakkında, *Kuşku yok ki yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarında sadece bir ateş yerler. Onlar yakında bir sa'îre [alevli bir ateşe] yaslanacaklar* (en-Nisâ, 4/10) âyeti nâzil olunca Müslümanlar, –haksızlık etmekten korktukları için– yetimlerle bir arada bulunmaktan çekindiler ve yetimin odasını, yemeğini, hizmetçilerini ayırdılar. Fakat bu uygulama her iki tarafa da ağır geldi. Ensâr'dan Sâbit b. Rıfâa, Nebî'ye (s.a), "Biz Allah'ın indirdiği buyruğa uyarak yetimleri ve onlara ait olanları bize ait olanlardan ayırdık, fakat bu bize de, onlara da ağır geldi. Üstelik hepimiz yetimi, yemeğini ve hizmetçisini ayırabilecek kadar bolluğa da sahib değiliz. Acaba onlarla birlikte oturup kalkarak ev, yiyecek-içecek, hizmetçi ve bineği birlikte kullanabilir miyiz? Onlara ait bir şeyi alacak olursak, daha iyisini vermeyi üstleniyoruz" dediler. Bunun üzerine Allah, Sâbit b. Rıfâa'nın bu sözleri ile ilgili olarak, *Bir de sana yetimleri soruyorlar* buyruğunu indirdi.

...De ki: "Onlar için bir ıslah hayırlıdır {yani, yetimin faydasına olan şeyleri yapmak hayırlı olandır}. *Şâyet onlarla ihtilât ederse-*

---

22 Bakara, 2/220'nin bu kısmının tefsiri, Bakara, 2/215'in tefsiriyle birlikte yapılmıştı. (Çeviren)

> *niz [karışırsanız]* {yani, birlikte yeyip içerek, hizmetçi ve binekleri birlikte kullanarak aynı meskende yaşarsanız}, *sizin ihvânınızdırlar* {yani, onlar sizin kardeşlerinizdirler}. *Allah müfsidi* {yani, yetimin malını ifsad edeni}, *muslihten* {yani, yetimin malını ıslah edenden} *ayırır. Allah dileseydi sizi sıkıntıya sokardı* {yani, dîniniz hususunda günah işleyecek duruma maruz bırakırdı}...

(*'Aned* kökünün) bu anlamda kullanılmasının bir örneği de, *Sıkıntıya uğramanız [mâ 'anittum]* {yani, günaha girmeniz} *o'na azîz [pek ağır] gelir* (et-Tevbe, 9/128) âyetidir.

Böylelikle Allah yetimlere ait olan şeyleri mallarınıza katmanızı, –tıpkı meyteyi/leşi, (akıtılan) kanı, domuz etini haram kıldığı gibi– haram kılmıştır. Dolayısıyla onlara ait şeylerden hiçbir şekilde kendi adınıza fayda sağlamayın.

> ...*Muhakkak ki Allah azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, yetimlerin mallarıyla ilgili koyduğu hükümlerinde hakîmdir}.

> 221. *Müşrik kadınları, îmân* {Allah'ın tevhîdini tasdik} *edinceye kadar nikâhlamayın...*

Âyet, asıl adı Eymen olan Ebî Mersed el-Ğanevî –ki sâlih bir kimse idi– ile 'Anâk el-Kuraşiyye hakkında inmiştir. Mekkeli Müşrikler Müslümanlardan bazılarını esir almışlardı. Ebû Mersed ise Mekke'ye gizlice gitmek üzere gece yola koyuluyor, kendisini kimsenin görmemesi için de gündüz dağlarda saklanıyordu. Mekke'ye varınca da geceleyin Müslümanları gözetliyor, onları tuvalete çıkaran müşrikler yanlarından uzaklaştıkları sırada Ebû Mersed hemen fırlayıp esirlerden birini sırtladığı gibi Mekke'den çıkartıyor, zincirlerini kırıp Medine'ye götürüyordu. Onun alışkanlık hâline getirdiği işi bu idi. Yine bir gün Mekke'ye geldiğinde câhiliye döneminden beri tanıdığı 'Anâk ile karşılaştı. 'Anâk ona sordu:

— Ey Ebû Mersed! Herhangi bir ihtiyacını görmek istemez misin?

Ebû Mersed cevab verdi:

— Yüce Allah zinayı haram kıldı.

Bunun üzerine ondan ümidini kesen 'Anâk'ın, "Ebû Mersed Mekke'de bulunuyor" diye bağırarak müşrikleri haberdar etmesiyle, onun

peşine düştüler. Ağaçların arkasına saklandığı için onu yakalayamadılar. Müşrikler geri döndüklerinde o da bir Müslümanı sırtlayarak Mekke'nin dışına çıkardı ve zincirlerini kırıp Medine'ye döndü. Nebî'nin (s.a) huzuruna giderek o'na durumu anlattı ve dedi ki:

— Seni hakk ile gönderene yemin ederim. Ben ağaçlar arkasında saklanmışken onları yakalamak isteseydim bunu yapabilirdim.

Nebî (s.a) cevab verdi:

— Ey Ebû Mersed! Rabbine şükret, Yüce Allah onların seni yakalamalarına imkân vermedi.

Ebû Mersed dedi ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Ben ‘Anâk'ı seviyorum. Câhiliye döneminde de aramızda bir şeyler geçmişti, onu beğeniyorum. Onunla evlenmem için bana izin verir misin?

Bunun üzerine Allah, *Müşrik kadınları, îmân edinceye kadar nikâhlamayın* buyruğunu indirdi.

> ...*Mü'min* {yani, Allah'ın tevhîdini tasdik eden} *bir cariye, müşrik bir kadından –hoşunuza gitse bile–* {çünkü Ebû Mersed, ‘Anâk hakkında, “Hoşuma gidiyor” demişti} *hayırlıdır. Müşrik erkeklere*[23] *de, îmân edinceye kadar (mü'min kadınları) nikâhlamayın. Mü'min bir köle, müşrik bir erkekten –hoşunuza gitse bile– hayırlıdır. Zira onlar ateşe çağırıyor, Allah ise izniyle cennete ve mağfirete çağırıyor ve âyetlerini insanlar için beyan ediyor ki tezekkür etsinler.*

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاۤءَ فِي الْمَحِيضِ
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ
اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

> 222. *Sana hayızı soruyorlar. De ki: “O bir ezâdır”* {yani, bir kirdir}...

---

23 “Müşrik erkeklere” ibaresinden itibaren 221. âyetin sonuna kadar olan bölüm *elif* nüshasında bulunmamakta; *lam* nüshasında ise kenara yazılmıştır.

Kudâ'a'dan 'Amr b. ed-Dahdâh el-Ensârî hakkında bu âyetin nâzil olmasıyla hayızlı kadınlarla aynı kaptan yemek yememeye başladılar. Onları evlerinden/odalarından çıkardılar ve yataklarını –Arab olmayanların yaptıkları gibi– ayırdılar. Arablardan bazıları Nebî'ye (s.a) dediler ki:

— Hayızlı kadınlarımızın bizden ayrı kalması bize ağır geldi. Hava da oldukça soğuktur. Elbiselerimizi onlara verecek olursak, evdeki diğer kişiler telef olur; elbiseleri vermezsek de kadınlar soğuktan telef olur.

Bunun üzerine Nebî (s.a) şöyle karşılık verdi:

— Size, onları evlerinden uzaklaştırmanız emrolunmadı. Sadece hayızlı oldukları vakit ferclerinden uzak durmanız/cimâ etmemeniz emrolundu. Temizlendikleri takdirde onlarla cinsî münasebette bulunabilirsiniz.

Ardından da âyetin geri kalan bölümünü okudu:

> ...*Onun için hayızlı iken kadınlardan ayrı durun; temizleninceye* {yani, gusledip temizleninceye} *kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiklerinde* {yani, hayızdan dolayı gusledip temizlendiklerinde} *Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın* {yani, hayızlıyken yaklaşmanız yasak olan ferclerinden, hayızlı olmadıkları zamanda yaklaşabilirsiniz}. *Gerçekten Allah çokça tevbe* {yani, günahlardan tevbe} *edenleri sever ve çokça temizlenenleri* {yani, hadeslerden, cünüblükten ve hayızdan temizlenenleri} *sever.*

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾
وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

223. *Kadınlarınız sizin için bir harstır* {yani, çocuk ekilen yerdir}...

Huyey b. Ahtab ve birkaç Yahudi Müslümanlara dediler ki:

— Kadınlarla ancak sırt üstü yattıkları takdirde cimâ etmeniz helâl olur. Çünkü biz Allah'ın kitabında sırt üstü yatmayan kadınla cimâ etmenin Allah katında günah olduğunu görüyoruz.

Müslümanlar da Rasûlullâh'a (s.a) müracaat edip dediler ki:

— Biz câhiliye döneminde de, İslâm geldikten sonra da kadınlarımızla her şekil ve pozisyonda cimâ ediyorduk. Yahudiler ise sırt üstü yatmadıkları takdirde bunun Allah nezdinde günah olduğunu iddia ediyorlar.

Bunun üzerine Yüce Allah, *Kadınlarınız sizin için bir harstır* {yani, çocuk ekilen yerdir} buyruğunu indirdi.

> ...*O halde harsınıza dilediğiniz* {yani, fercden olmak şartıyla dilediğiniz} *gibi varın ve kendiniz için takdim edin* {yani, evlat sahibi olarak iyilikler gönderin} *ve Allah'a ittika edin* {yani, O size hayızlıyken onlara yaklaşmamanızı öğütlüyor}...

Sonra Allah onları sakındırarak buyuruyor ki:

> ...*Ve bilin ki, siz mutlaka O'na kavuşacaksınız* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}. *Mü'minleri* {yani, Allah'ın emrini, yasağını, cenneti tasdik edenleri} *müjdele!*

> 224. *Birr* {yani, akrabalık bağlarını gözetmeyeceğine dâir yemin etmeyin; zira bu ma'siyettir}, *ittika* {yani, Allah'a karşı ittika} *ve insanların arasını ıslah hususunda Allah'ı yeminleriniz için engel yapmayın,* {çünkü bunları yapmanız, Allah'a isyan sayılan bir yemine bağlı kalmanızdan daha hayırlıdır}...

Âyet, Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a) ile oğlu 'Abdurrahmân hakkında inmiştir. Şöyle ki: Ebû Bekr (r.a), Müslüman olmadıkça oğlunu gözetmeyeceğine dâir yemin etti –o vakitlerde, yemin eden bir kimseye, yemininin gereğini yerine getirmekten başkasının helâl olmayacağını düşünüyordu.– Bunun üzerine, *Birr, ... hususunda Allah'ı yeminleriniz için engel yapmayın* buyruğu indi. Çünkü bazıları komşusunun yanına girmeyeceğine, onunla konuşmayacağına, arkadaşlarının arasını ıslah etmeyeceğine; bazıları da iki kişinin arasını ıslah etmek istediği halde birisi onu kızdırdığı yahut itham ettiği için onların arasını bulmaya yarayacak şekilde söz söylememeye yemin ederdi. İşte bu nedenle Allah,

Birr {yani, akrabalık bağlarını gözetmeyeceğine dâir yemin etmeyin -zira bu ma‘siyettir-}, *ittika* {yani, Allah'a karşı ittika} *ve insanların arasını ıslah hususunda Allah'ı yeminleriniz için engel yapmayın* buyurdu.

> ...*Allah semîdir* {yani, biz bu hususta yeminliyiz şeklindeki sözlerinizi işitendir}, *alîmdir* {yani, bu şekildeki yeminlerinizi çok iyi bilendir}.

Bu hüküm, yemin keffâretini emreden Mâide, 5/89. âyet nâzil olmadan önce idi.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِن فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ
فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ
قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا
إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

> 225. *Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı muâheze etmez...*

“Yeminde lağv”, yalan kasdı bulunmadan doğru zannedilerek edilip de hakikate aykırı çıkan yemindir; ki Allah bundan dolayı kişiyi sorumlu tutmaz, keffâret gerekmez. İşte yeminde lağv budur.

> ...*Fakat kalblerinizin kazandığından dolayı sizi muâheze eder* {yani, kalblerinizin karar verdiği günahlardan: yalan kasdıyla bile bile yalan yere yapılan yeminlerden dolayı sorumlu tutar –işte bu yemin dolayısıyla keffâret verilmesi gerekir–}. *Allah gafûrdur* {yani, yemindeki lağvi bağışlayandır}, *halîmdir* {yani, yemindeki lağv için keffâret öngörmemekle halîmdir}.

Sonra Allah Mâide sûresinde yemin için keffâret öngören (89.) âyeti indirdi ve orada keffâreti açıkladı.

226. *Kadınlarından ilâ yapanlar* {yani, karısına yaklaşmayacağına dâir yemin eden erkekler} *için dört ay beklemek vardır. Şâyet dönerlerse* {yani, yemininden vazgeçip dört ay bitmeden önce karısıyla cimâ ederse, eskisi gibi onun karısı olarak kalır; fakat yemini için keffâret vermesi gerekir} *elbette Allah gafûrdur* {yani, ilâ yapmanın/karısına yaklaşmayacağına dâir yemin etmenin günahını bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, ilâ yapana karşı merhametlidir; çünkü Allah ilâ dolayısıyla keffâret imkânı vermiştir}.

Bu esnada Mâide sûresindeki keffâret hükmüyle ilgili âyet henüz inmemişti. Mâide sûresindeki keffâret hükmü daha sonra nâzil olmuştur.

227. *Eğer boşamaya azmederlerse* {yani, ilâ yapan erkekler karılarını boşamaya karar verip de dört ay boyunca onlarla cimâ etmezlerse, karıları bir tek talak ile bain olur}, *kuşkusuz Allah semîdir*{yani, bu şekilde yemin edenin yeminini işitendir}, *alîmdir* {yani, onun ne yemin ettiğini bilendir}.

228. *Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur'* {yani, hayız görüyor ise üç hayız süresi} *beklerler. Eğer Allah'a* {yani, Allah'ın biricikliğine, ortağı olmadığına} *ve Âhiret Günü'ne îmân etmişlerse* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonraki dirilişi tasdik etmişlerse}, *Allah'ın rahimlerinde yarattığını* {yani, var ettiği cenini} *gizlemeleri onlara helâl değildir. Eğer ıslah irade ederlerse* {yani, kocaları barışmak, karılarına dönüp aralarını düzeltmek isterlerse}, *bu müddet zarfında onları geri almaya daha çok hakk sahibidirler* {yani, kocanın karısına dönme hakkı önceliklidir}...

Âyet, İsmâîl el-Ğıfârî ile karısı hakkında inmiştir. Karısı hamile olduğunu fark etmemişti. Durumun anlaşılması üzerine İsmâîl, hamile olan karısına geri döndü. Çocuğunu doğurduktan sonra kadın da, çocuğu da vefat etti.

...Onların lehlerinde de aleyhlerindeki hakka benzer ma'rûf bir hakk vardır {yani, kocalarının kadınları üzerinde hakkları olduğu gibi, kadınların da kocaları üzerinde hakkları vardır}. *Fakat erkekler için onlar üzerinde bir derece vardır* {yani, hakk bakı-

mından ve hakklarını yerine getirmelerinden ötürü kocaların karıları üzerinde bir üstünlüğü vardır}. *Allah azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, hamile kadına rahmetine uygun hüküm vermiş olması hasebiyle hakîmdir}.

Bundan sonra gelen âyet bunu neshetmiştir. Birkaç gün sonra Yüce Allah indirdiği âyet-i kerîme ile erkeğin karısını nasıl boşayacağını ve kadının nasıl iddet bekleyeceğini şöyle beyan etmektedir:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ
بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ
شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
(٢٢٩) فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ
فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٢٣٠)

229. *Boşama iki defadır. Sonrası ya ma'rûf* {yani, ihsan/iyilik} *ile tutmak veya ihsan ile salmaktır* {ki bu da, zarar vermeksizin Allah'ın emrettiği şekilde mehrini vererek üçüncü bir talak ile bırakmaktır}. *Onlara verdiklerinizden* {yani, boşadığınız takdirde verdiklerinizden} *birşey almanız size helâl olmaz...*

Zira daha önce erkek boşadığı karısını evinden çıkartır ve ona mehrinden hiçbir şey vermezdi. Sonra Allah bir istisnâda bulunup şöyle ruhsat verdi:

...Erkek ile kadının Allah'ın sınırlarını {yani, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu emri} *koruyamayacaklarından korkmaları müstesnâ...*

Bu da, kadının kendisi adına fitneye düşerek kocasının emirleri hususunda Allah'a asi olmaktan yahut kocanın, itaat etmeyen karısına haksızlık etmekten korkması hâlidir.

...*Eğer siz* {yani, hâkim} *bunların Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından* {yani, hanımın kocasına itaatsizlik etmesi hâlinde her ikisinin de Allah'ın emirlerini gereği gibi koruyamayacaklarından} *korkarsanız* {yani, bilirseniz}, *kadının serbest kalmak için (kocasına) bir şeyler bırakmasında ikisine de* {yani, karı ve kocaya} *bir cünâh yoktur* {yani, kadının kocasına bir fidye vermesinde, erkeğin de bu fidyeyi kabul edip ayrılmak üzere anlaşmalarında ikisine de bir vebal yoktur}...

Âyet Hâris b. el-Hazrec'ten Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Ensârî ile karısı Umm Habibe –ki münâfıkların reisi 'Abdullâh b. Übey'in kızıdır– hakkında inmiştir. Karısı, Sâbit b. Kays'ın kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi iade ederek ondan hul' yaptı. İslâm'da yapılmış ilk hul' budur.

...*İşte bunlar Allah'ın hudududur* {yani, Allah'ın bu durumdaki eşler hakkındaki emri budur}. *Onları aşmayın. Kim Allah'ın hududunu aşarsa* {yani, Allah'ın emrine aykırı hareket ederse}, *işte onlar zâlimlerdir* {yani, kendi nefislerine zâlimlik edenlerdir}.

Sonra Allah Teâlâ, âyetin başındaki, *Boşama iki defadır* ifadesiyle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

230. *Eğer onu bir daha boşarsa* {yani, erkek kadını –hamile olsun, olmasın– üçüncü defa boşarsa}, *bundan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça* {yani, bu koca da onunla cimâ etmedikçe} *ona helâl olmaz...*

Bu âyet, bundan önce geçen, *...Bu müddet zarfında kocaları onları geri almaya daha çok hakk sahibidirler* (el-Bakara, 2/228) buyruğunu neshetmiştir.

Allah'ın, *Bundan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz* buyruğu da, Temîme bt. Vehb b. 'Atîk en-Nakrî ile eşi Rıfâ'a b. 'Abdurrahmân b. ez-Zübeyr hakkında nâzil olmuştur. Sonra onunla 'Abdurrahmân b. ez-Zübeyr Kurazî evlendi.

...*Bu da onu boşarsa* {yani, son kocası olan 'Abdurrahmân da onu/Temîme'yi boşarsa}, *Allah'ın sınırlarını* {yani, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu emirleri} *ikame edeceklerini zannederlerse* {yani, sanırlarsa}, *evvelkilerin birbirlerine dönmelerin-*

de {yani, yeni bir mehir ve yeni bir nikâh ile dönmelerinde} *ikisi için de bir cünâh yoktur...*

Böylece, birinci koca Rıfâ'a ile karısı Temîme'nin birbirlerine dönebilecekleri ifade edilmiş olmaktadır.

...İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır {yani, boşama ile ilgili sınırlarıdır: karı, koca, boşama ve geri dönüş ile ilgili hükümlerdir}, *bilen bir kavim için onları beyan ediyor.*

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا
اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ
فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ
بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

231. *Kadınları boşadınız* {yani, birinci defa boşadınız} *da iddetlerinin sonuna geldilermi* {yani, üçüncü hayızdan temizlenmeden önce iddeti bittiği takdirde}, *artık onları ya ma'rûf ile tutun veya ma'rûf ile salın* {yani, kadına zarar vermeden güzel bir şekilde mehrini ve mut'asını [faydalanılacak hediyeler] verin}...

Buyruk Ensâr'dan Sâbit b. Yâsir hakkında (–bu durumdaki kadınların yemek, giyinmek ve benzeri hakları ile ilgili–) inmiştir.

Allah devamla buyuruyor ki:

...Zulmetmek için onları zararlarına olarak tutmayın...

Zira karısını boşayan Sâbit, onun kendisinden bain olarak boşanacağı vakit yaklaşınca tekrar ona dönmüştü. Bu şekilde boşayıp tekrar dönerek karısına zarar vermeye devam etti, onun evlenmesine engel

oldu. Bununla da, karısının kendisine fidye vermesini sağlamak amacını güdüyordu. İşte, *Zulmetmek için onları zararlarına olarak tutmayın* buyruğu bunu anlatmaktadır. Çünkü Sâbit'in bu yaptığı bir zulümdür.

> ...*Kim bunu yaparsa, kendisine zulmetmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlence edinmeyin* {yani, Allah'ın kitabındaki ma'rûf ile tutmak veya ma'rûf ile bırakmak emrini oyun ve eğlence edinmeyin}. *Allah'ın üzerinizdeki nimetini* {yani, İslâm nimetini} *ve size kendisiyle öğüt vermek üzere indirdiği kitabı* {yani, Kur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, Kur'ân'daki emir ve nehiylerden müteşekkil öğütleri} *düşünün* {yani, iyice belleyin}. *Allah'a ittika edin* {yani, O'nun size verdiği öğütlere uyun, bu öğütler hususunda O'na karşı gelmeyin}...

Sonra onları karşı gelmekten sakındırarak buyuruyor ki:

> ...*Ve bilin ki Allah her şeyi bilendir* {yani, amellerinizi hakkıyla bilendir –dolayısıyla da yaptıklarınızın karşılığını verecektir–}.

> 232. *Kadınları boşadınız* {yani, birinci defa boşadınız} *da iddetlerinin sonuna geldilermi...*

Buyruk, Kudâ'a'nın bir kolu olan Benî Aclan'dan Ebi'l-Bedâh b. 'Âsım ibn 'Adî el-Ensârî ile karısı Cuml bt. Yesâr el-Müzenî hakkında inmiştir. Ebi'l-Bedâh karısını bir talak ile boşamış ve karısı ondan bain olmuşken ona dönmek istemiş, fakat kadının kardeşi buna engel olmuş ve (kocasına) demişti ki:

— Eğer bunu yaparsan seninle ebediyyen konuşmayacağım. Ben sana kız kardeşimi nikâhladım, sana ikramda bulundum, seni kavmime tercih ettim, sen ise onu boşadın, ona haksızlık ettin. Allah'a yemin ederim ki onu tekrar sana vermeyeceğim.

Bunun üzerine Allah Teâlâ, Ma'kil b. Yesâr'ı kasdederek şöyle buyurdu:

> ...*Aralarında ma'rûf bir şekilde rızalaşıp anlaştıkları* {yani, yeni bir mehir ve yeni bir nikâh ile anlaştıkları} *takdirde, kocalarıyla nikâhlanmalarına* {yani, eski kocalarının kendilerine dönmesine} *engel olmayın. İçinizden Allah'a* {yani, Allah'ın bir ve tek olduğuna} *ve Âhiret Günü'ne îmân edenlere* {yani, amellerin karşılığının verileceği ölümden sonra dirilişi tasdik edenlere} *böyle*

{yani, sözü edilen şekilde, evlenmek istediği kocası ile evlenmesine engel olmaması şeklinde} *öğüt verilir,* {o halde o kimse Allah'ın kendisine emrettiği üzere karısına dönsün}. *Bu, sizin için ezkâ* {yani, ayrı kalmaktan daha temiz/daha hayırlı} *ve ethardır* {yani, kalblerinizin kuşkudan uzaklaşmasını sağlamak açısından daha temizdir}. *Allah bilir* {yani, eşlerin birbirlerine olan sevgisini bilir}, *siz bilmezsiniz* {yani, onların bu hallerini bilmezsiniz}.

Bu âyet nâzil olunca Allah Rasûlü Ma'kil'e dedi ki:

— Ey Ma'kil! Eğer Allah'a ve Âhiret Günü'ne îmân ediyorsan, kız kardeşinin (–Ebi'l-Bedâh'ı kasdederek–) filan ile tekrar evlenmesine engel olma!

Ma'kil de şöyle karşılık verdi:

— Ben Allah'a ve Âhiret Günü'ne îmân ediyorum; kız kardeşimi ona nikâhladığıma da seni şâhid tutuyorum.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ
الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا
مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا
عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ
أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233. *Anneler* {yani, boşanan anneler}, *çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Bu, emzirmeyi tamamlatmayı irade edenler içindir,* {dolayısıyla iki yıl emzirmek farz değildir; dileyen daha fazla, ya da daha az emzirebilir}. *Onların yiyecek-içecek ve giyeceği ma'rûf bir şekilde çocuğun babasına aittir* {yani, kocanın karısını, süt emen çocuğu bulunduğu halde boşaması durumunda annesi çocuğunu emzirecek olursa, annenin yiyeceğini-içece-

ğini ve giyeceğini karşılamak babaya aittir}. *Kimseye gücünden fazlası yükletilmez* {yani, baba, güç yetirebildiği nafaka ve giyecek sağlamakla yükümlüdür}. *Çocuğundan dolayı ne bir anneye zarar verilsin* {yani, koca, boşadığı karısına zarar vererek, istemediği halde çocuğunu ondan çekip almasın. Kadın, babanın verdiği nafaka ve giyeceğe razı ise, ona zarar vermeye kalkışmasın}, *çocuğundan dolayı ne bir babaya zarar verilsin* {yani, kadının kocasına zarar vermek için çocuğunu kocasına vermesi güzel değildir}...

Sonra rabbimiz Allah Teâlâ önceliği söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

...*Mirasçıya düşen de bunun gibidir* {yani, baba öldüğü takdirde yetime mirasçı olacak kimselere de babanın hayatta olması hâlinde yerine getirmekle yükümlü olduğu nafaka ve giyeceği karşılamakla yükümlüdürler: mirasçının da anneye zarar vermemesi gerekir –yetimin malı yok ise annesi onun babası durumundadır–}. *Eğer rıza ve danışarak* {yani, ana ile baba ittifak ederek} *çocuğu sütten kesmeyi irade ederlerse, kendilerine bir cünâh yoktur* {yani, onlardan biri diğerine zarar vermeye kalkışmadıkça, iki yıldan önce çocuğu sütten kesmelerinde bir günah yoktur}. *Şâyet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, verdiğinizi ma'rûf bir şekilde* {yani, Allah'ın süt anneler ile ilgili emri dolayısıyla} *teslim etmeniz şartıyla* {yani, süt anneye ücretini eksiksiz ödemeniz şartıyla –ücretinden fazlası da verilebilir–} *size bir cünâh yoktur* {yani, anne, başkasının kabul edeceği nafaka ve giyeceği kabul ederse, çocuğunu emzirmek hakkına süt anneden daha çok hakk sahibidir; fakat anne başkasının kabul ettiği nafakayı kabul etmeyecek olursa, bu durumda babanın çocuğu için ücretle süt anne bulmasında bir sakınca yoktur –süt annenin ayrıca giyim ve nafaka hakkı olmaz, o sadece anlaştığı ücreti alır–}. *Allah'a ittika edin* {yani, Allah'ın bu âyette sizi sakındırdığı; zarar vermek, annenin giyeceğini, nafakasını temin etmek, süt annenin ücretini ödemek hususunda O'na karşı gelmekten sakının}. *Ve bilin ki, doğrusu Allah amellerinize basîrdir.*

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ
النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا
وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

234. *İçinizden vefat edenlerin bıraktıkları eşler, kendiliklerinden dört ay on gün beklerler,* {dört ay on günlük bu süre, kocanın öldüğü günden itibaren başlar}. *İddetlerinin sonuna geldilermi* {yani, bu âyette sözü geçen süre dolduğu vakit}, *kendi haklarında ma'rûf ile yaptıklarından dolayı size bir günah yoktur...*

İbn Mes'ûd'un kıraatinde, "onlara bir günah yoktur" {yani, kadının iddetinin bitmesinden sonra kendisini göstermesi, süslenmesi ve koca aramasında bir mahzur yoktur} anlamındadır.

...Allah amellerinize {yani, iddetle ilgili olarak yaptıklarınıza} *habîrdir.*

235. *Kadınlara namzetliği çıtlatmanızda* {yani, iddet bekleyen kadınlara, iddetleri bitmeden önce "Ben seni beğeniyorum, senden başkasını gözüm görmüyor" –tariz denilen üstü kapalı ifade budur– gibi sözler söylemenizde} *yahut içinizde saklamanızda size* {yani, erkeklere} *bir cünâh yoktur* {yani, iddet bekleyen kadınlar hakkında kalblerinizde böyle bir şeyi saklamanızda bir vebal yoktur}. *Allah biliyor ki onları muhakkak anacaksınız, fakat kendileriyle bir gizliye va'dleşmeyin* {yani, iddetleri bitmeden cimâda bulunmaya kalkışmayın}...

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...*Ma'rûf bir söz söylemeniz* {yani, güzel bir va'dde bulunmanız} *müstesnâ...*

"Ma'rûf söz"ün, "güzel va'd" anlamında kullanıldığı diğer bir âyet de şudur: *Ve onlara ma'rûf bir söz söyleyin* {yani, güzel bir va'dde bulunun} (en-Nisâ, 4/8). Bu durumda erkek, iddet bekleyen kadına, "Sana ikramda bulunmak, senin sevdiğini yerine getirmek ve başkasına iltifat etmemek benim hoşuma gider" türünden sözler söyler.

...*Kitabın vâdesi* {yani, kadının iddeti} *sona erinceye kadar nikâhın akdine azmetmeyin* {yani, nikâh akdini gerçekleştirmeyin: iddet beklemekte iken kadınlarla bu doğrultuda sözleşmeyin}...

Sonra Allah onları korkutarak buyuruyor ki:

...*Ve bilin ki, Allah nefislerinizdekini* {yani, kalblerinizde onlar hakkında gizlediklerinizi} *bilir. Öyleyse ondan* {yani, iddet hâlinde iken helâl olmayan şeyleri işlemekten} *kaçının ve bilin ki Allah gafûrdur* {yani, kusurlarınızı bağışlayandır}, *halîmdir* {yani, cezâ vermekte acele etmeyendir}.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ
اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى
الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾
وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ
فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذ۪ي
بِيَدِه۪ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا
تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢٣٧﴾

236. *Kadınları, dokunmadan yahut mehir tayin etmeden boşamanızda bir cünâh yoktur* {yani, nikâh akdi yapıp da cimâ etmeden ve mehir tesbit etmeden kadınları boşamanızda bir sakınca yoktur. Bu durumda kadının hakk ettiği mehir ve iddet bekleme yükümlülüğü olmaz. Ancak kocanın mut'a –ki belirli bir miktarı yoktur– vermesi gerekir}...

Buyruk, Benî Hanîfe'den bir kadın ile, mehrini tesbit etmeden evlenen Ensâr'dan bir adam hakkında nâzil olmuştur. Sonra bu adam o kadını dokunmadan boşadı. Nebî (s.a) ona sordu:

— O kadına herhangi bir mut'a verdin mi?

Adam cevab verdi:

— Hayır.

Nebî (s.a) şöyle dedi:

— Ona başındaki takkeyi dahi olsa mut'a olarak ver! Gerçi bunun hiçbir değeri yoktur ama, ben bir sünneti canlandırmak istedim.

> *...Şu kadar ki, onlara mut'a verin: eli geniş* {yani, mâlî bakımdan eli geniş} *olan genişliği ölçüsünce, eli dar* {yani, mâlî bakımdan eli dar} *olan da kendi ölçüsünce ma'rûf üzere bir mut'a,* {ancak, bunun yerine getirilmesi gereken belirli bir miktarı yoktur}. *Bu, muhsinler üzerine bir borçtur.*

Sonra Nebî (s.a) Ensâr'dan olan bu zâta alt ve üst olmak üzere iki elbise verdi, o da bir kadın ile evlendi ve bu iki elbiseden birisini ona mehir olarak verdi.

> 237. *Ve eğer onları, kendilerine dokunmadan* {yani, onlarla cimâ etmeden} *boşar da mehir tayin etmiş bulunursanız, tayin ettiğinizin yarısını verin* {yani, belirlenen mehrin yarısını vermeniz gerekir}; *fakat kadının vazgeçmesi* {yani, kadının, "O benimle zifafa girmediğine, benim avretime bakmadığına göre ondan bir şey almıyorum" deyip hakk ettiği yarı mehirden vazgeçip kocasına terk etmesi –kadın bunda muhayyerdir–} *yahut nikâh düğümü elinde bulunan kimsenin* {yani, kocanın} *vazgeçmesi* {yani, kocanın, "Kadın bana bağlı kaldı, ben onun başkalarıyla evlenme fırsatını ortadan kaldırmıştım" deyip tesbit edilen mehrin tamamını kadına vermesi –koca bunda muhayyerdir–} *müstesnâdır. Bununla birlikte vazgeçmeniz* {yani, faziletli davranarak kadının hakk ettiği yarı mehirden vazgeçmesi, erkeğin de mehrin tamamını kadına vermesi}, *takvâya daha yakındır. Aranızdaki fazlı* {yani, kadının, hakk ettiği yarı mehirden vazgeçmesi, erkeğin de mehrin tamamını kadına vermesi şeklindeki fazileti} *unutmayın* {yani, erkek de, kadın da faziletli davran-

mayı bırakmasın}. *Allah amellerinize basîrdir* {yani, kadının alacağından vazgeçmesini, erkeğin de boşadığı kadına hakk ettiğinden fazlasını vermesini görendir}.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ
قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾
وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً
لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ
وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

238. *Salâvatı* {yani, beş vakit namazı} *ve salât-ı vustâ'yı* {yani, ikindi namazını} *muhafaza edin* {yani, vakitlerinde kılmak sûretiyle muhafaza edin} *ve Allah için kânitler* {yani, itaatkârlar} *olarak kalkın.*

"Kânit" kelimesinin, "itaatkâr" anlamına kullanıldığı başka âyetler de vardır: *O [Meryem] kânitlerden* {yani, itaatkârlardan} *idi* (et-Tahrîm, 66/12); *Gerçekten İbrâhîm başlı başına bir ümmetti. Allah'a kânit* {yani, itaatkâr} *idi* (en-Nahl, 16/120); *İyi kadınlar kânittirler* {yani, itaatkârdırlar} (en-Nisâ, 4/34).

Âyette, *Allah için kânitler* {yani, itaatkârlar} *olarak kalkın* buyurulmasının sebebi, puta tapanların namazlarında isyankâr olarak durmalarıdır. Allah bize, "Siz ancak itaatkârlar olarak ayakta durun" buyurmaktadır.

239. *Şâyet korkarsanız* {yani, düşmandan korkarsanız}, *yaya yahut binekli* {yani, duyulan korku ileri derecede ise yüzünüz hangi tarafa dönük olursa olsun piyade ya da süvari olarak namaz kılın. Eğer secde edemeyecek olursanız başınızla işaret edin. Secde için başınızı, rükûa göre biraz daha fazla eğin. Alnı-

nızı herhangi bir yere değdirmenize gerek yoktur}. *Emniyete* {yani, düşmandan yana emniyete} *erdiğinizde, bilmediğiniz şeyleri size öğretmesine mukabil, siz de Allah'ı zikredin* {yani, Allah için namaz kılın}.

240. *İçinizden geriye eşler bırakarak vefat edecekler, –eşleri için– senesine kadar çıkarılmaksızın* {yani, kendisi istemediği sürece bir yıl boyunca kocasının evinden çıkarılmaksızın} *metâlandırılmalarını* {yani, evlenmediği sürece bir yıl boyunca yiyecek ve giyeceklerinin karşılanmasını} *vasiyet etsinler. Şâyet çıkarlarsa* {yani, sene dolmadan kendi istekleri ile akrabalarının yanına gitmek (veya evlenmek) amacıyla çıkarlarsa –ki bu durumda nafaka hakkını kaybeder, bekleyeceği iddet süresi de üç kuru' olur–}, *kendi haklarında yaptıkları bir ma'rûftan dolayı size bir cünâh yoktur...*

İbn Mes'ûd'un kıraatinde "…onlara bir cünâh yoktur" anlamındadır. "Ma'rûf"dan kasıt ise, kadının evlenmek isteği ile görünmesi, süslenmesidir.

...Allah azîzdir {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, bir yıl nafaka verilmesi gerektiği hükmünde hakîmdir}.

Âyet-i kerîme Hakîm b. el-Eşref hakkında inmiştir. Hakîm Tâif'e gelmiş ve Medine'de vefat etmişti. Nebî (s.a), onun mirasını annesi ile babası arasında paylaştırdı, çocuklarına da ma'rûf bir şekilde bir şeyler verdi, ama karısına hiçbir şey vermedi. Fakat ona, bir sene süreyle yiyecek ve giyecek masrafının verilmesini emretti.

Kadın şehirde yaşıyorsa, bir sene boyunca kalacağı yeri tesbit eder; çölde çadırda yaşıyor ise bir sene boyunca mesken olarak kullanacağı çadırın dokumasını yapar.[24]

Bu hüküm miras âyeti nâzil olmadan önce idi. Sonra, *İçinizden vefat edenlerin bıraktıkları eşler, kendiliklerinden dört ay on gün beklerler...* (el-Bakara, 2/234) âyeti inerek bir sene bekleme hükmünü neshetti. Bilâhare Allah mirasa dâir âyeti indirdi ve kadınlara, (durumuna göre) dörtte-bir ve sekizde-bir pay ayırdı. Böylece, kadının bir yıllık nafaka hakkı nesholdu.

---

24 Çeviriye esas aldığımız Arabca baskıdaki ibarenin manası aynen böyledir. (Çeviren)

241. *Boşanan* {yani, kendileriyle zifafa girildikten sonra boşanan} *kadınların da ma'rûf üzere istifade hakları vardır* {yani, kocanın mâlî durumuna göre bir mut'a/istifade hakları vardır. Fakat koca mut'a vermeye mecbur edilmez, çünkü kadının tam mehir alma hakkı bulunmaktadır}. *Bu* {yani, kocanın hanımına mut'a vermesi}, *muttakiler üzerine bir borçtur.*

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِۖ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ
اَحْيَاهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يُقْرِضُ
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَث۪يرَةًۜ
وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

242. *İşte, akledesiniz diye Allah size âyetlerini* {yani, mut'a ile ilgili emrini} *böyle beyan ediyor.*

243. *Bak bak şu kimselere* {yani, İsrâîloğulları'ndan olan kimselere}: *Binlerce* {yani, sekiz bin} *kişi oldukları halde ölüm* {yani, öldürülmek} *korkusuyla yurtlarından çıktılar...*

Şöyle ki: Nebîleri Hazqıyel b. Devm –ki bu Zülkifl ibn Devm'dir– onları düşmanlarıyla savaşmaya çağırdı, fakat korktukları için bu çağrıyı kabul etmeyerek, "Savaşmak üzere gitmemiz istenen bölge taunun görüldüğü bir bölgedir" bahanesini ileri sürdüler. Yüce Allah da üzerlerine ölüm saldı. İçlerinden birçok kimsenin öldüğünü görünce, ölümden kaçmak amacıyla yurtlarından çıktılar. Onların bu hâlini gören Hazqıyel, "Ey Ya'kûb'un rabbi, Mûsâ'nın ilâhı olan Allahım! Kullarının Sana isyan ettiklerini görüyorsun. Onlara, Senden kaçmaya güçlerinin yetmediklerini gösterecek bir âyeti [alâmet ve belgeyi] öz nefislerinde göster" diye du'a etti. Allah da yurtlarından –ki Damerdan diye bilinen bir

kasaba idi– çıkıncaya kadar onlara mühlet verdi. Kasabalarından çıktıktan sonra buyurdu ki:

> *...Allah da onlara, "Ölün" dedi...*

Bu, onlara ibret olması içindi. Hepsi binekleriyle beraber bir kişi imişcesine sekiz gün süreyle ölü kaldılar, bedenleri kokuştu. Yanlarına gelenler onları defnetmekten aciz kaldıkları için üzerlerine bina yaptılar.

> *...Sonra da onları diriltti* {yani, Allah onları sekiz gün sonra diriltti}...

Dirildiklerinde aşırı derecede kötü kokuyorlardı. Hazqıyel ağlayarak Rabbine, "İbrâhîm'in rabbi, Mûsâ'nın ilâhı Allahım! Bu zâlim kullarına, kendilerine yaptıklarının bir benzerini yapma. Onlara, geçmişlerin verdikleri sözlere uygun muamelede bulun!" diye yalvardı. Allah da onun duasını kabul etti ve ona, tek bir söz söyleyerek onları çağırmasını emretti. Bunun üzerine onlar uyuyan ve sonra uyanan tek bir kişiymiş gibi hep birlikte ayağa kalktılar.

> *...Gerçekten Allah insanlara karşı lütuf sahibidir, fakat insanların çoğu şükretmezler* {yani, cezâlandırmasının ardından kendilerini diriltme nimetine karşı Rabb'lerine şükretmezler}.

Sonra Allah onlara, düşmanlarının üzerine gidip cihad etmelerini emretti. İşte, *Allah da onlara "Ölün!" dedi, sonra da onları diriltti. Gerçekten Allah insanlara karşı lütuf sahibidir* {yani, öldürdükten sonra onları dirilterek lütfedendir}, *fakat insanların çoğu şükretmezler* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> 244. *Allah yolunda savaşın ve bilin ki muhakkak Allah semîdir* {yani, onların "Gitmemiz istenen yer, taun bulunan bir yerdir" şeklindeki sözlerini işitendir}, *alîmdir* {yani, bunları çok iyi bilendir}.

Yahudilerin bu kolunun soyundan gelenlerde hala ölüm kokusu gibi bir koku bulunmaktadır. Bunlar sekiz bin kişi idiler.

> 245. *Allah'a karz-ı hasen* {yani, gönül hoşluğuyla ve ecrini Allah'tan umarak güzel bir ödünç} *verecek olan kimdir ki, Allah da ona* {karşılık olarak} *birçok katlarını katlasın...*

Âyet, Ebu'd-Dahdâh –ki asıl adı Ömer b. ed-Dahdâh el-Ensârî'dir– hakkında inmiştir.

Nebî (s.a) şöyle dedi:

— Kim bir sadaka verirse, ona cennette onun gibisi verilecektir.

Ebu'd-Dahdâh sordu:

— Ben bahçemi sadaka olarak verecek olursam, cennette bana onun gibisi mi verilecek?

Nebî cevab verdi:

— Evet.

Ebu'd-Dahdâh tekrar sordu:

— Peki eşim Umm ed-Dahdâh da benimle beraber olacak mı?

Nebî aynı cevabı verdi:

— Evet.

Ebu'd-Dahdâh yine sordu:

— Ya çocuklarım?

Nebî cevab verdi:

— Onlar da.

Bunun üzerine Ebu'd-Dahdâh, iki bahçesinin daha güzel olanını –ki adı "Cuneyne" [küçük cennet] idi– tasadduk etti. Allah onun verdiği bu sadakayı bir milyon katıyla katladı. İşte, *...birçok katlarını katlasın* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> *...Allah tutar ve genişletir* {yani, rızkı kısar ve bollaştırır}. *O'na döndürüleceksiniz* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

Ebu'd-Dahdâh döndüğünde, eşi Umm ed-Dahdâh ile çocuklarının sadaka olarak bağışladığı bahçede olduklarını gördü. İçeriye girmekten çekindiği için bahçenin kapısında durup seslendi:

— Ey Umm ed-Dahdâh!

Eşi karşılık verdi:

— Buyur ey Ebu'd-Dahdâh!

O şöyle dedi:

— Ben bu bahçemi –bunun benzerinin cennette bana verilmesi ve Umm ed-Dahdâh ile çocuklarımın da benimle birlikte cennette olmaları karşılığında– sadaka olarak bağışladım.

Umm ed-Dahdâh da şöyle karşılık verdi:

— Yaptığın bu alış-verişi Allah senin için bereketlendirsin.

Ardından hep birlikte bahçeden çıktılar. Ebu'd-Dahdâh bahçeyi Nebî'ye (s.a) teslim etti. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu:

— Cennette Ebu'd-Dahdâh'a salkımları aşağı sarkmış nice hurma ağacı verilecektir. Minâ'da toplanan hacılar bir araya gelseler ve bu salkımlardan bir tanesini hareket ettirmek isteseler, yine de kımıldatamazlar.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى
إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا
تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ
أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
(٢٤٦) وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ
مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ
بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ
اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ
وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (٢٤٧)

246. *Bak bak şu Mûsâ'nın ardından gelen İsrâîloğulları'ndan o mele'ye!...*

İsrâîloğulları'ndan kâfir olanlar mü'min olanları yenik düşürmüş; kimilerini öldürmüş, kimilerini esir almış, kimilerini de yurtlarından

uzaklaştırarak çocuklarından ayırmıştı. Bir süre düşmanlarıyla savaşacak hükümdarları olmadan kaldılar. Düşmanları Mısır ile Filistin arasında bulunuyordu.

...*Bir vakit bir nebîlerine,* {yani, İşmâvîl –ki Arabca karşılığı İsmâîl'dir– adındaki nebîlerine},...

Annesinin adı Hanne olan bu nebî, Mûsâ'nın kardeşi Hârûn b. İmrân'ın soyundandı.

...*"Bize bir kıral çıkar da Allah yolunda savaşalım"* {yani, düşmanlarımızla savaşalım} *dediler. "Ya* {Allah size bir hükümdar gönderir ve} *üzerinize savaş yazılırda* {yani, farz kılınır da} *savaşmasanız?" dedi. "Allah yolunda ne diye savaşmayalım? Hem yurdumuzdan çıkarıldık, hem de evlatlarımızdan edildik" dediler. Fakat onlara* {yani, İsrâîloğulları'na} *savaş yazılınca* {yani, farz kılınınca},...

Allah'ın, *Oruç... üzerinize yazıldı* (el-Bakara, 2/183) buyruğunda da, "kütibe" kelimesi, "farz kılındı" demektir.

...*içlerinden çok azı* {yani, Bedir'e katılanların sayısınca: 313 kişi -nitekim Nebî (s.a) Bedir günü, "Sizler sayıca, Tâlût ile birlikte savaşanlar kadarsınız" demişti-} *müstesnâ yüz çevirdiler* {yani, nehirde duran o kesim savaştan hoşlanmadı}.[25] *Allah zâlimleri* {yani, "Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı takatimiz yok" (el-Bakara, 2/249) diyenleri} *çok iyi bilendir.*

247. *Nebîleri* {yani, İsmâîl} *onlara, "Muhakkak ki Allah size kıral olarak Tâlût'u gönderdi" dedi. "Â!..." dediler, "O kim oluyor ki başımıza kıral olsun* {yani, onun kırallığı nereden –çünkü Tâlût nebîlerin veya kıralların soyundan olmadığı gibi, konumu da yüksek değildi–}?! *Halbuki biz kırallığa ondan daha layığız* {yani, nebîler ve kırallar bizden –nübüvvet Ya'kûb oğlu Levi'nin soyundan gelenler arasında, kırallık da Ya'kûb oğlu Yahûda'nın soyundan gelenler arasında idi–}. *Üstelik ona* {yani, Tâlût'a} *bolca* {yani, bize gerektiği gibi harcayacak miktarda} *mal da verilmemiştir."* {Nebîleri İsmâîl onlara} *dedi ki: "Muhakkak ki Al-*

25 İbare, asıl metinde de bu şekildedir.

lah onu sizin üzerinize ıstıfâ etmiş" {yani, onu seçerek size üstün kılmış},...

Bu, *Kuşkusuz Allah sizin için bu dîni ıstıfâ etti* {yani, beğenip seçti} (el-Bakara, 2/132) âyetine benzemektedir.

...*"ona ilim ve vücutça bir üstünlük vermiştir"...*

Bünyâmîn sıbtından gelen ve İsrâîloğulları'nın en alimi olan Tâlût, iri cüsseli ve çok bilgili biri idi. Asıl adı da Şârl b. Keys idi, ki Arabca karşılığı Tâlût b. Kays'dır. Uzun boylu olduğu için ona "Tâlût" adı verilmiştir.

...*"Allah mülkünü dilediğine verir. Allah vâsidir"* {yani, mülk vermekte lütfu çok olandır}, *alîmdir"* {yani, mülkü kime vereceğini çok iyi bilendir}.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا
تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾
فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا
مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً
بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

248. *Nebîleri onlara* {yani, Tâlût'un kıral olmasını kabul etmeyenlere} *dedi ki: "Onun kırallığının* {yani, kırallığın ona Allah ta-

rafından verilmiş olduğunun} *alâmeti, size* o tâbûtun {yani, daha önce sizden alınmış olan o tâbûtun} *gelmesi olacaktır ki onda Rabbinizden bir sekine* {ve iki kanatlı bir kedi başını andıran bir baş -ki bu baş ses çıkardığında, zafere kavuşacaklarını anlıyorlardı. O yüzden onu ilk safın önünde bulunduruyorlardı-} *ve Âl-i Mûsâ ile Âl-i Hârûn'un terekesinden bir bakiyye* {yani, Tevrât levhalarından bazı parçalar, altın bir leğen içerisinde bir miktar menn, Mûsâ'nın (a.s) asâsı ve sarığı} *vardır. Onu melekler yüklenecektir...*

Tâbût nebîlerle birlikte bulunurdu. Savaşa katıldılarmı onu önlerinden geçirir ve bu vesile ile düşmanlarına karşı zafer kazanmayı ümit ederlerdi. İsrâîloğulları ihtilâfa düşüp nebîlerine karşı gelince, Allah da onlara düşmanlarını musallat etti; onları mağlub ederek kimilerini öldürdüler ve tâbûtu da aldılar. Onu def-i hacette bulundukları bir yere gömdüler. Bunun üzerine Allah onları basur ile mübtelâ etti; içlerinden biri tâbûtun gömülü olduğu yere yakın bir yerde ihtiyacını giderdiğinde basura yakalanırdı. Aralarında basur yayılınca ondan uzak kaldılar ve "Bu hastalığa mübtelâ oluşumuzun tek sebebi, tâbûta yaptığımız bu uygulamadır" dediler ve onu oradan çıkartarak sağmal bir inek üzerinde İsrâîloğulları'na doğru yolladılar. Allah'ın gönderdiği melekler, ineği sürüp İsrâîloğulları'na götürdüler. İşte, *Onu melekler yüklenecektir* {yani, melekler onu önlerine katıp süreceklerdir} buyruğu bunu anlatmaktadır.

..."Elbette şunda {yani, tâbûtun geri gelmesinde} *sizin için bir âyet vardır, eğer mü'minler* {yani, krallığın Tâlût'a Allah tarafından verildiğini tasdik eden kimseler} *iseniz."*

Tâbût, sarı tarakların yapıldığı şimşir ağacından olup altın kaplamalı idi. Tâbûtu gören İsrâîloğulları, Tâlût'a krallığın Allah tarafından verildiğine kesin olarak inandılar ve onun sözlerini dinleyip emirlerine itaat ettiler. Mûsâ (a.s) Tih'de vefat etmeden önce tâbûtu Yûşâ' b. Nûn'a bırakmıştı. Sonra Tâlût, Câlût ile savaşmak için hazırlık yaptı. Nebî İşmâvîl Tâlût'a, "Yüce Allah senin adamlarının arasından birisini gönderecek, o da Câlût'u öldürecektir" diye haber verdi. Nebî, Tâlût'a bir zırh vererek, "Bu zırh, kısa ya da uzun gelmeyip kime uyarsa, Câlût'u öldürecek kişi işte odur. Câlût'u öldürecek olana mülkünün ve

malının yarısını vereceğini söyle!" Koyunlarını otlattığı dağda bu haberi alan Dâvûd (a.s), koyunlarını Rabbine emanet ederek, "İnsanlara gidip kardeşlerimle görüşeyim[26] ve bu haberin aslını araştırayım" dedi. Yanından geçtiği bir taş, "Ey Dâvûd! Beni al, ben Hârûn'un şunu şunu öldürdüğü taşım. Beni zorba Câlût'a at, onun tam karnına isâbet edeceğim ve öbür tarafından çıkacağım" dedi. Dâvûd da o taşı alıp dağarcığına koydu.

Sonra bir başka taşın yanından geçti. O taş da o'na, "Ey Dâvûd! Beni al, ben Mûsâ'nın şunu şunu öldürdüğü taşım. Beni zorba Câlût'a at, onun tam kalbine isâbet edeceğim ve öbür tarafından çıkacağım" dedi. Dâvûd onu da alıp dağarcığına koydu.[27]

Sonra bir başka taşın yanından geçti, o da, "Ey Dâvûd! Beni al, zorba Câlût'u öldürecek olan taş benim. Ben rüzgârın da yardımını isteyeceğim, rüzgâr Câlût'un başından miğferini düşürecek, ben de onun tam beynine isâbet edip onu öldüreceğim" dedi. Dâvûd onu da alıp dağarcığına koydu.

Sonra Tâlût'un yanına gitti ve, "Allah'ın izniyle Câlût'u ben öldüreceğim" dedi. Dâvûd'un (a.s) kılık-kıyafeti perişan, görünüşü pejmürde idi. Bu nedenle Tâlût, Dâvûd'un (a.s) Câlût'u öldürebileceğine pek ihtimal vermedi. Dâvûd ona, "Zorba Câlût'u öldürdüğüm takdirde hükümdarlığının ve malının yarısını bana verecek misin?" diye sordu. Tâlût, "Evet, bunları sana vereceğimi taahhüt ettiğim gibi, seni kızımla da evlendireceğim. Eğer onu öldürecek olan kişi sen isen, bu benim için gizli-saklı bir şey değildir" diye karşılık verdi ve ekledi: "Kavmimin tümü yanıma geldi ve hepsi de Câlût'u öldüreceğini iddia etti. Ancak İşmâvîl'in bana verdiği habere göre, Allah ona, benimle birlikte olanlardan birisini gönderecek ve o da onu öldürecektir. Şimdi al bu zırhı giy." Dâvûd (a.s) zırhı giydi, fakat zırh uzun geldi. Zırhın içinde biraz silkindi, zırh bir parça kısaldı. Dâvûd Yüce Allah'a dua etmeye koyuldu. Sonra zırh üzerinde olduğu halde hareket etti, zırh bir parça daha küçüldü. Üçüncü kere silkindiğinde zırh ona tam geldi. Böylece Tâlût, Câlût'u o'nun öldüreceğini anladı.

---

26 Burada, anlamını veremediğimiz *ve hum seb'atun min-tâlût* şeklinde bir ibare vardır. (Çeviren)

27 *Elif* nüshasında bulunmayan bu paragraf, *lam* nüshasından nakledilmiştir.

249. *Ne zaman ki Tâlût ordusuyla hareket etti* {ki sayıları 100.000 kişi idi. Oldukça sıcak bir zamanda yola koyulmuşlardı}. *Dedi ki: "Allah sizi bir nehir* {yani, Ürdün ile Filistin arasında bulunan bir nehir} *ile imtihan edecektir. Ondan içen benden değildir"* {yani, benimle birlikte düşmanıma karşı savaşmayacaktır},...

Bu, İbrâhîm'in (a.s), *Kim bana uyarsa, işte o bendendir* {yani, benimle birliktedir} (İbrâhîm, 14/36) sözüne benzemektedir.

...*"onu tatmayan ise bendendir* {yani, benimle birlikte düşmanıma karşı savaşacaktır}; *eliyle bir avuç alan ise müstesnâdır"* {yani, avuçlayarak içen, hizmetçisine, bineğine içiren ve kırbasını böyle dolduran müstesnâdır}...

Nihâyet dar bir dağ geçidinden geçip nehre ulaştılar, oldukça susamışlardı. Suyu gören askerler alelacele atıldılar.

...*Derken içlerinden pek azı* {yani, Bedir günü Nebî'nin (s.a) ashâbının sayısınca: 313 kişi} *dışında ondan içtiler. Nihâyet o* {yani, Tâlût} *ve beraberindeki îmân edenler onu* {yani, nehri} *geçtiler. Dediler* {yani, nehre koşup kana kana içen o isyankârlar dediler} *ki: "Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı takatimiz yok."* {Suyu avuçlayarak içenler ve} *Allah'a kavuşacaklarını zannedenler* {yani, bilenler} *ise...*

"Zann" kelimesi, şu âyetlerde de "ilm" manasında kullanılmıştır: *Zanneder* {yani, kesinlikle bilir}*o dem, tam bir ayrılık* (el-Kıyâme, 75/28); *Ona düşeceklerini zannetmişlerdir* {yani, bilmişlerdir} (el-Kehf, 18/53); *Bu kimseler diriltileceklerini zannetmiyorlar mı* {yani, bilmiyorlar mı}? (el-Mutaffifîn, 83/4)

...{–gönül hoşluğuyla ve isteyerek ölüme gittikleri için–} *şu cevabı verdiler: "Nice az bir cemiyet* {yani, asker topluluğu}, *çok bir cemiyete* {yani, sayıca daha kalabalık topluluklara} *–Allah'ın izniyle– galebe çalmıştır. Allah sabredenlerle beraberdir"* {yani, Allah İsrâîloğulları'na, (–sabrettikleri takdirde–) düşmanlarına karşı yardım edecektir}.

Tâlût, emre karşı gelenleri geri çevirdi; su içmeyenler ve avuçlayarak içenlerle birlikte yoluna devam etti. Nihâyet düşmanı gördüler.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ
بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ
الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ
اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

250. *Vakta ki Câlût ve ordusuna karşı* {savaşmak üzere} *meydana çıktılar. Dediler* {yani, su içmeyenler ve avuçlayarak içenler dediler} *ki: "Rabbimiz! Üzerimize sabır dök"* {yani, üzerimize dökercesine sabır boşalt},...

Bu ibare, *Üzerine erimiş bakır dökeyim* {yani, boşaltayım} (el-Kehf, 18/96) ibaresine benzemektedir.

...*"ayaklarımıza sebat* {yani, savaş esnasında kaymasın diye sebat} *ver ve kâfirler topluluğuna* {yani, Câlût'a ve ordusuna} *karşı bize yardım et!"*

251. *Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da o'na mülk* {yani, oniki sıbtın krallığını} *ve hikmet* {yani, Zebur'u} *verdi ve daha dilediğinden* {yani, zırh yapmayı, hayvanlarla, kuşlarla konuşmayı, dağların o'nunla birlikte tesbih etmesini} *o'na öğretti...*

Câlût ve askerleri puta tapan kimselerdi. Yüce Allah mü'minlerin duasını –isyan edenler hakkında da– kabul buyurdu. Her iki topluluk –ki Tâlût'un askerleri az, Câlût'un askerleri ise çoktu– karşı karşıya gelince, Dâvûd (a.s) Câlût'un tam karşısında yer aldı. Böyle bir yere, ancak Câlût ile çarpışmak isteyen kimse dururdu. Câlût'un karşısında dikildiği için Dâvûd ile alay ettiler. Ad kavminden olan Câlût'un üzerindeki miğfer 300 rıtıl ağırlığındaydı. Câlût, karşısına dikilen Dâvûd için dedi ki:

— Bu delikanlı da nereden çıktı, ne oluyor sana? Ben senin zayıf olduğunu, beraberinde silâh bulunmadığını görüyorum. Haydi geri dön, sana acıdım.

Dâvûd (a.s) karşılık verdi:

— Allah'ın izniyle seni öldüreceğim.

Câlût sordu:

— Beni ne ile öldüreceksin? Sen bedbahtların durumundasın, yanında bir sopadan başka silâh görmüyorum. Haydi onunla bana istediğin kadar vur.

Dâvûd'un elindeki sopa, koyun güderken kullandığı sopa idi.

Dâvûd karşılık verdi:

— Allah'ın izniyle, seni Allah'ın dilediği şey ile öldüreceğim.

Câlût güç yetirebileceğini zannederek o'nu yakalamak üzere öne geçti. Dâvûd'un yolda gelirken aldığı üç taş, tek bir taş hâline gelmişti. Câlût'un yaklaşması üzerine Dâvûd dağarcığındaki taşı çıkardı. Rüzgâr da Câlût'un miğferini düşürdü. Dâvûd'un attığı taş Câlût'un kafasına isâbet etti ve beynini delerek çıktı. Kâfirler de yenilgiye uğradı. Tâlût ve beraberindekiler durmuş olup biteni seyrediyorlardı. İşte, *Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd da Câlût'u öldürdü* buyruğu bunu anlatmaktadır. Dâvûd, tek bir taşa dönüşmüş küçük taşlar ile Câlût'u öldürmüştü. Onunla birlikte 30.000 kişi daha öldürüldü. Dâvûd, Tâlût'tan malının ve hükümdarlığının yarısını istedi. Tâlût onu kıskandığı için sürgüne gönderdi. Dâvûd da gidip İsrâîloğulları'na ait bir kasabaya yerleşti. Sonra Tâlût yaptıklarına pişman oldu ve kendi kendine, "Allah'ın Câlût'u öldürmek üzere gönderdiği yeryüzündekilerin en hayırlısını sürgüne gönderdin ve o'na verdiğin sözde durmadın" dedi. İsrâîloğulları Dâvûd'u, Tâlût'tan daha çok seviyordu. Tâlût, Dâvûd'u aramaya koyuldu. Geceleyin İsrâîloğulları'ndan yaşlı bir kadının kapısını çaldı. Allah'ın ism-i azamını bilen bu kadın, kapıyı çaldığında Dâvûd için ağlamaktaydı.

Kadın sordu:

— Kim o?

Tâlût cevab verdi:

— Ben Tâlût'um.

Kadın karşılık verdi:

— Sen insanların en bedbahtı ve en kötüsüsün, ne yaptığını biliyor musun? Sen nebî Dâvûd'u kovdun. Halbuki Allah o'na emir vermesi, zırhın o'nun için küçülmesi, İşmâvîl'in haber verdiği nitelikleri, Câlût'u öldürmesi, Allah'ın putperestleri yenilgiye uğratması gibi bütün hususlar Dâvûd'u tanıman için sana gösterilen alâmetlerdir. Fakat sen Dâvûd'a verdiğin sözde durmadın, o'nu kovdun. Helâk oldun ey bedbaht.

Tâlût kadına dedi:

— Benim sana gelişimin sebebi, nasıl tevbe edeceğimi sormaktır.

Kadın ona şu cevabı verdi:

— Tevbenin kabulü için Belka şehrine gideceksin ve tek başına oranın ahâlisi ile savaşacaksın. Eğer o şehri fethedebilirsen tevben kabul oldu demektir.

Tâlût kalkıp gitti, Belkalılar ile tek başına savaştı ve neticede öldürüldü. Bunun üzerine İsrâîloğulları Dâvûd'u (a.s) getirip kıral yaptılar. Bütün İsrâîloğulları Dâvûd'un kırallığında bir araya toplanmışlardı. Onlar oniki sıbt [kol/kabile] idi, her sıbtın ayrı bir hükümdarı vardı. İşte, *Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar, Dâvûd da Câlût'u öldürdü. Allah da o'na mülk ve hikmet verdi ve daha dilediğinden o'na öğretti* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> ...*Eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile savmasaydı* {yani, Allah müşrikleri Müslümanlarla savmasaydı}, *yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı* {yani, helâk olurdu}...

Allah müşrikleri Müslümanlarla savmasaydı, müşrikler yeryüzünde üstünlük sağlar: Müslümanları öldürür, mescidleri, havraları, kiliseleri, manastırları tahrib ederlerdi. İşte, *Yeryüzü muhakkak fesâda uğrardı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Kuşkusuz kırallar bir şehre girdiklerinde, orayı ifsad ederler {yani, helâk ederler} (en-Neml, 27/34) âyeti de buna benzemektedir.

> ...*Fakat Allah âlemlere* {yani, gelecek kötülükleri önlemek sûretiyle âlemlere} *lütuf sahibidir.*

252. *İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir* {yani, Kur'ân'dır}. *Onları sana hakk ile tilâvet ediyoruz. Muhakkak ki sen gönderilenlerdensin.*

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ
بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ
مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ
﴿٢٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

253. *İşte o rasûller... onlardan bazısını bazısına tafdil ettik. Allah onlardan kimisi* {yani, Mûsâ} *ile konuştu, bazısını da derecelerle yükseltti* {yani, kimini halîl [pek yakın dost] edindi, ki bu İbrâhîm'dir; kimine Zebur'u verdi ve dağların, kuşların o'nunla tesbih etmesini sağladı, ki bu Dâvûd'tur; kimine rüzgârı ve şeytanları musahhar kıldı, kuş dili öğretti, ki bu Süleymân'dır; kimine ölüleri diriltme, anadan doğma körleri, abraşları iyileştirme, çamurdan kuş yaratma mucizelerini verdi, ki bu da Îsâ'dır. İşte kasdedilen dereceler: faziletler bunlardır}. *Meryem oğlu Îsâ'ya da o beyyineleri* {yani, ölüleri diriltme, anadan doğma körü, abraşı iyileştirme, çamurdan kuş gibi bir şey yaratma mucizelerini} *verdik ve o'nu rûhu'l-kudüs ile destekledik* {yani, Cebrâîl ile o'nun gücüne güç kattık}. *Eğer Allah dileseydi, onların ardından gelenler* {yani, Mûsâ ile Îsâ arasındaki bin nebînin ümmetleri} *kendilerine o beyyineler* {yani, nebîlerin yaptıkları hayret verici işler} *geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ihtilâfa düştüler* {yani, dînde iki fırkaya ayrıldılar}; *onlardan kimi îmân etti* {yani, Allah'ın tevhîdini tasdik etti}, *kimi de küfretti* {yani, Allah'ın tevhîdini inkâr etti}. *Eğer Allah dileseydi*

yerek ya da istemeyerek Müslüman olunca, Ehl-i Kitab olmayanlardan da harac/cizye kabul etti. Nebî (s.a), kendilerini İslâm'a davet etmek için Münzir b. Sâvâ'ya ve Hecer halkına yazdığı mektubunda şunları söylemişti:

> Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Hecer halkına! Selâm hidâyete tâbi olanlara. Asıl maksadımıza gelince: Bizim gibi şehâdet getiren, kestiğimizi yiyen, kıblemize yönelen ve dînimize göre hareket eden kimse Müslümandır, Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün zimmetindedir. Eğer Müslüman olursanız, hâliniz üzere bırakılırsınız. Meyvelerinizin onda-biri ile tahıllarınızın yirmide-biri size ait olacaktır. Bunu kabul etmeyene de cizye yükümlülüğü konacaktır.

Münzir b. Sâvâ da, Nebî'ye (s.a) şunları yazdı:

> Hecer halkına yazdığın mektubunu okudum. Onlardan kimi İslâm'ı kabul etti, kimi reddetti. Yahudiler ile Mecusiler ise, –İslâm'a girmek istemeyerek– cizye vermeyi kabul ettiler.

Nebî (s.a) de onların cizye ödemesini kabul etti.

Bunun üzerine Medine münâfıkları şöyle demeye başladılar: "Muhammed, Ehl-i Kitab'tan başkasından cizye almamakla emrolunduğunu iddia ediyordu. Şimdi ne diye Hecer Mecusilerinden cizye alıyor? Halbuki, bizim babalarımızdan, kardeşlerimizden cizye kabul etmemiş, İslâm'a girmeleri için onlarla savaşmıştı."

Onların bu sözleri Müslümanlara ağır geldi ve Nebî'ye (s.a) aktardılar. Bunun üzerine, *Ey îmân edenler! Siz kendinize bakın. Siz hidâyette iken, dalâlette olan kimse size zarar veremez* (el-Mâide, 5/105) âyeti indi. Ayrıca, Arablar İslâm'a girdikten sonra, *Dînde ikrah yoktur* buyruğu nâzil oldu.

> *...Çünkü rüşd ile ğayy* {yani, hidâyet ile dalâlet} *apaçık meydana çıkmıştır. Kim tâğûta* {yani, şeytana} *küfr eder ve Allah'a* {yani, O'nun bir ve tek olduğuna, ortağının bulunmadığına} *îmân ederse, o, kopması mümkün olmayan bir kulpa* {yani, cennete kadar asla kopmayacak ve kesilmeyecek olan sapasağlam bir kulpa: İslâm'a} *tutunmuş olur. Allah semîdir* {yani, sözlerini işitendir}, *alîmdir* {yani, söylediklerini çok iyi bilendir}.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ
مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ
ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ي حَٓاجَّ اِبْرٰه۪يمَ ف۪ي رَبِّه۪ٓ
اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَۢ اِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّيَ الَّذ۪ي يُحْي۪
وَيُم۪يتُۙ قَالَ اَنَا۬ اُحْي۪ وَاُم۪يتُۜ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ فَاِنَّ اللّٰهَ
يَأْت۪ي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذ۪ي كَفَرَۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَۚ ﴿٢٥٨﴾

257. *Allah, îmân edenlerin* {yani, Allah'a îmân eden mü'minlerin} *velîsidir. Onları zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarır...*

Bunun benzeri de, *Kavmini zulumâttan nûra çıkar… diye âyetlerimizle gönderdik* (İbrâhîm, 14/5) âyetidir.

Çünkü îmân edenlerin mutlu olacakları, Allah tarafından ezelden beri belli olan bir husustur. Nebî'yi (s.a) gönderince, Allah onları şirkten îmâna çıkarttı.

...Kâfirlerin velîleri ise tâğûttur {yani, Ka'b b. Eşref'tir}. *Onları nûrdan zulumâta çıkarırlar...*

Onlar [Yahudiler], içinde bulundukları nûrdan –ki nebî olarak gönderilmeden önce Muhammed'e (s.a) îmân etmeleri nûrdur– zulumâta –ki nebî olarak gönderilişinden sonra o'nu inkâr etmeleri ve inkâr etmeye davet etmeleri zulumâttır– çıkarıldılar.

...İşte onlar {yani, Yahudiler}, *ateş ashâbıdır. Orada hâlidlerdir* {yani, ölmeyeceklerdir}.

258. *Baksana şu Allah'ın mülk vermesi neticesinde Rabbi hakkında İbrâhîm ile mücadele edene* {yani, Nemrud b. Kenan b. Gayb b. Nemrud b. Kuşî b. Nûh'a}! *İbrâhîm ona, "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" dediği vakit, "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. İb-*

râhîm, "Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir" deyince, o küfreden {yani, Allah'ın tevhîdini inkâr eden} *herif donakaldı* {yani, o zorba Nemrud, İbrâhîm'e nasıl cevab vereceğini bilemedi}. *Allah zâlimler kavmini hidâyete iletmez* {yani, Nemrud gibi zâlimlere delil gösterme imkânı vermez}.

Bütün yeryüzünü ele geçiren ilk hükümdar Nemrud'dur. Bâbil kulesini yapan da odur. İbrâhîm ile tartışması şöyle olmuştu: İbrâhîm (a.s) putları kırınca Nemrud o'nu hapse attı. Sonra da ateşte yakmak üzere hapisten çıkardı ve İbrâhîm'e sordu:

— Rabbin kim?

İbrâhîm de cevab verdi:

— Rabbim dirilten ve öldürendir.

Arkasından da ekledi:

— Ben de O'na ibâdet ediyor, her türlü hayrı O'ndan istiyorum.

Nemrud karşılık verdi:

— Ben de diriltir ve öldürürüm.

İbrâhîm sordu:

— Bu dediğini nasıl isbatlayabilirsin?

Bunun üzerine Nemrud iki adam getirtti; birisini öldürdü, öbürünü de hayatta bıraktı ve dedi ki:

— Şu hayatta idi, ben de onu öldürdüm. Şunu da hayatta bıraktım, dileseydim öldürebilirdim.

İbrâhîm dedi:

— Muhakkak Allah güneşi doğudan getiriyor. Haydi, sen onu batıdan getir.

Bunun üzerine, o küfreden herif: zorba Nemrud şaşırıp kaldı: İbrâhîm'e nasıl cevab vereceğini bilemedi.

Sonra Yüce Allah İbrâhîm'i ateşten kurtardı, Nemrud'a da bir sivrisinek musallat etti. Sivrisinek onun dudağını soktu, onu yakalamak isteyince, burun deliğinden içeri girdi. Çıkarmak isteyince de geniz boşluğuna kadar gitti. Nemrud sineği çıkarmak istedikçe, sinek onun bey-

nine doğru ilerledi. Öyle ki, başına balyozla vurduruyordu, balyozla vurulunca sivrisinek duruyor, vurulmadığında harekete geçiyordu. Yüce Allah o sivrisinekle Nemrud'a kırk gün azab ettikten sonra ölüp gitti. Şanı yüce Allah, "İzzet ve celalîme yemin ederim ki onu gerçekleştirmedikçe, yani, güneşi batıdan getirmedikçe/doğurmadıkça Kıyâmet kopmayacaktır. Bu hâdiseyi görecek olanlar Benim dilediğimi yapmaya kâdir olan Allah olduğumu bileceklerdir" buyurdu.

Bunun bir benzeri de, *...Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz? Bunlar Allah yanında bir olmazlar. Allah zâlimler kavmini hidâyete iletmez* {yani, onlara delil gösterme imkânı vermez}. (et-Tevbe, 9/19) âyetidir.

اَوْ كَالَّذٖى مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا قَالَ اَنّٰى
يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ
بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ
قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ
وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢٥٩﴾

259. *Baksana duvarları, çatıları üstüne çökmüş bir kasabaya uğrayan kimseye! "Bunu* {yani, bu kasaba ahâlisini} *ölümünün* {yani, ahâlisinin helâk edilişinin} *ardından Allah nasıl diriltecek?" dedi...*

Şöyle ki: Buhte Nassar, Bâbil halkını esir almıştı. Aralarında, İsrâîloğulları alimlerinden 'Uzeyr b. Şerhiyâ da vardı. Bir gün 'Uzeyr, Îsâ b. Meryem'in göğe yükseltilmesinden sonraki bir zamanda boz bir eşek üzerinde Dicle kıyısında Vâsıt ile Medâin arasında Sâbûr diye bilinen bir kasabadan geçti. Eşeğini bir ağacın gölgesine bağlayarak şehri dolaşmaya çıktı, fakat kimsecikler yoktu. Şehirdeki bütün ağaçlar meyveye durmuştu. Meyveden, üzüm ve incirden bir miktar aldıktan sonra eşeğinin yanına döndü. Oturup meyveden yedi, üzümü sıkıp suyun-

dan içti. Artan meyveyi bir sepete, artan suyu da bir kırbaya koydu. Kasabanın harab olduğunu, ahâlisinin de helâk olduğunu görünce, *"Bunu* {yani, bu kasaba ahâlisini} *ölümünün* {yani, ahâlisinin helâk edilişinin} *ardından Allah nasıl diriltecek?" dedi.* O ölümden sonra dirilişten yana kuşku duyuyor değildi; tıpkı, *Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster* (el-Bakara, 2/260) diyen İbrâhîm (a.s) gibi Rabbinden ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini taleb etmişti. Allah da 'Uzeyr'e, o kasabayı ve ahâlisini ölümünden sonra nasıl dirilteceğini öğretmek istedi.

> *...Bunun üzerine Allah onu* {ve eşeğini} *öldürdü: yüz yıl. Sonra, onu diriltti...*

Allah yüz yıl sonra günün son vakitlerinde onu dirilttiğinde, meyve ve üzüm suyu yanı başında duruyordu, yiyeceği ve içeceği bozulmamıştı. Semâdan ona seslendi:

> ..."{Ey Uzeyr!} *Ne kadar* {yani, ölü olarak ne kadar} *kaldın?" diye sordu. "Bir gün" cevabını verdi...*

Sonra dönüp bakınca güneşi gördü, bu sefer dedi ki:

> *..."yahut bir günden eksik kaldım." Buyurdu ki: "Hayır yüz yıl kaldın"* {yani, ölü olarak tam yüz yıl kaldın}...

Sonra Allah, gerektiği gibi ibret alması için ona durumu haber verdi:

> *..."Yiyeceğine* {yani, sepetteki meyveye} *ve içeceğine* {yani, üzüm suyuna} *bak: hiç bozulmamış* {yani, yüz yıl geçtiği halde tadları bozulmamış}...

Bunun (mana yönünden) bir benzeri de, *Orada bozulmayan sudan nehirler, tadı değişmeyen*[28] *sütten ırmaklar... vardır* (Muhammed, 47/15) âyetidir.

Bunu görünce Uzeyr, "Sübhânallâh! Nasıl olur da tadı değişmez?!" dedi. Sonra eşeğine baktı. Kemiklerinin tamamen çürümüş, eklemlerinin dağılmış olduğunu gördü. Semâdan, "Ey çürümüş kemikler! Bir araya gelin, Allah üzerinize bir rûh indirecektir" diye seslenildi. Kemikler birbirlerinin yanına gelerek kol pazuya, pazu omuzlara kürek ke-

---

28 Örnek verilen 47/15. âyetteki "tadı değişmeyen" anlamındaki fiilin kökü *hemze-sin-nûn*'dur. Tefsiri yapılan âyetteki "bozulmamış" manası verilen fiilin kökü ise *sin-nûn-nûn*'dur. (Çeviren)

miklerine, baldırlar diz kapaklarına, diz kapakları uyluklara, uyluklar leğen kemiklerine doğru gitti ve sırta yapıştılar. Sonra baş cesedin üzerine oturdu. Uzeyr de olan-biteni seyrediyordu. Sonra kemiklerin üzerine sinirler ve damarlar eklendi. Arkasından ona kıllar, tüyler ilave edildi, sonra da burnuna rûh üflendi. Eşek kalkıp yanı başında anırmaya başladı. Böylece Allah, helâklerinden sonra kabirdeki insanları nasıl dirilteceğini ona öğretti. Yiyeceği ve içeceğini yüz yıl süreyle bozulmaktan koruduğu gibi, eşeğini de yüz yıl sonra diriltti. İşte, *Yiyeceğine ve içeceğine bak: hiç bozulmamış* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> ...*"Bir de merkebine bak: (nasıl çürüyüp sırf kemik kalmış)! Bunlar, seni insanlara bir âyet* {yani, ibret} *kılalım diyedir* {çünkü onu, yüz yıl sonra bir genç olarak diriltmişti}. *Kemiklere* {yani, merkebinin kemiklerine} *bak: onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz"* {yani, nasıl hayat verip canlandırıyoruz}...

Bunun bir benzeri de, *Yine de onlar yerden ilâhlar edindiler. Onlar mı neşredecekler* {yani, ölülere onlar mı can verecekler}?! (el-Enbiyâ, 21/21) âyetidir.

> ...*Durum kendisine* {yani, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiği 'Uzeyr'e} *apaçık belli olunca,* {Yüce Allah için secdeye kapanarak} *"Artık biliyorum, hakikaten Allah her şeye kadîrdir"* {yani, ölümden sonra diriltmeye de, başka şeylere de kadîrdir} *dedi.*

Ehlinin yanına dönen Uzeyr, onların öldüğünü, evinin satılıp yerine yeni bir bina yapıldığını gördü. Evini ona geri verdiler. Uzeyr çocuklarını da araştırıp buldu, onlar onu, o da onları tanıdı. Yüce Allah Uzeyr'e ilm verdi.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ
قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ
فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ
ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾ مَثَلُ
الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ

سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ
يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

260. *Bir vakit İbrâhîm, "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!" demişti...*

İbrâhîm deniz kıyısında, kara ve deniz hayvanları ile kuşların parçaladığı bir eşek leşi görmüştü. Bir süre bu leşe baktıktan sonra, "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" demişti. Bunun üzerine Allah sordu:

..."{Ey İbrâhîm!} *Yoksa îmân* {yani, Benim ölüleri dirilttiğimi tasdik} *etmedin mi?" dedi. "Îmân* {yani, tasdik} *ettim, fakat kalbimin mutmain olması için"* {yani, kalbimin huzur ve sükûn bulması için bunu istiyorum} *dedi. Dedi ki: "Dört kuş* {yani, bir horoz, bir ördek, bir karga ve bir güvercin} *al, onları kesip parçala*[29] {yani, kesip parçaladıktan sonra parçaları birbirine iyice karıştır, bir kuşun önünü diğer kuşun arkasına koy –"surhunne" kelimesi, Nabatîlerin dilinde, "onları parçala" demektir–}. *Sonra onların her cüzünü bir dağa bırak, sonra da onları çağır, koşarak sana gelirler...*

Buyrukta takdim vardır: İbrâhîm kuşları çağırınca, organlar ve kanatlar birbirine kavuştu. Hep birlikte o'nun çağrısına icabet edip geldiler. Ancak başları yoktu. Başlarını da gövdelerinin üzerine yerleştirince ördek vıraklamaya, horoz ötmeye, karga gaklamaya, güvercin de guduklamaya başladı.

Allah'ın buyruğu şunu ifade etmektedir: O kuşları al, parçala, sonra çağır. Güneşin batışı sırasında ayakları üzerinde yürüyerek sana geleceklerdir.

29 Âyetteki *ileyke* kelimesi dikkate alındığında, *surhunne* kelimesine, "onları parçala" anlamını vermek mümkün olmaz. O yüzden müfessirler, *surhunne ileyke* ibaresine, "onları kendine alıştır" manasını vermişlerdir. (Çeviren)

...*"Bil ki Allah hakikaten azîzdir, hakîmdir."*

O vakit İbrâhîm de, "Biliyorum ki Allah mülkünde azîzdir, ölümden sonra diriltme hususunda hikmeti sonsuz olan hakîmdir" dedi. Yani, kesilip parçalanan ve parçaları dört dağa dağıtılan bu dört kuşu dirilttiği gibi, bütün insanları da yeryüzünün her bir yanından diriltecektir.

Şam'da cereyan eden kuşlarla ilgili bu hâdise, o'nun çocuğunun doğmasından ve o'na sahifeler inmesinden önceydi, İbrâhîm o sırada 75 yaşındaydı.

261. *Mallarını Allah yolunda* {yani, Allah'a itaat uğrunda} *infak edenlerin meseli, yedi başak bitiren, her başağında da yüz tane bulunan bir tohuma benzer. Allah dilediğine daha da katlar. Allah vâsidir* {yani, iyiliklere kat kat fazlasıyla karşılık verendir}, *alîmdir* {yani, ne infak ettiklerini çok iyi bilendir}.

262. *Mallarını Allah yolunda infak edip de sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayan ve eziyet etmeyen kimseler var ya, Rabb'leri yanında onların mükâfaatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklar* {yani, ölüm esnasında üzülmeyecekler}.

Âyet, Osman b. Affan'ın (r.a) Tebuk gazvesindeki infakı ve Medine'de Rûme kuyusunu satın alıp Müslümanlara tasadduk etmesi ile 'Abdurrahmân b. 'Avf ez-Zührî'nin (r.a) malımın yarısını –ki her dirhemi bir miskal gelen 4.000 dirhem– tasadduk etmesi üzerine inmiştir.

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَٓا اَذًى
وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ
بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ
مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

263. *Ma'rûf* {yani, güzel} *bir söz* {yani, kişinin ihtiyacını arzetmek üzere gelen fakir Müslüman kardeşine birşey veremediği

takdirde hayır ile dua etmesi} *ve bir mağfiret* {yani, onu bağışlama}, *arkasından eziyet* {yani, başa kakma} *gelen sadakadan* {yani, ona vereceği sadakadan} *hayırlıdır. Allah ğanidir* {yani, sizin sadakanıza muhtaç değildir}, *halîmdir* {yani, verdiği sadakayı başa kakan ve sadakası dolayısıyla eziyet eden kimselere çabucak cezâ vermez}.

264. *Ey îmân edenler! Sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın, o herif gibi ki: Sırf insanlara gösteriş olsun diye malını infak eder de ne Allah'a* {yani, O'nun ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuna}, *ne de Âhiret Günü'ne* {yani, ne de amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine} *îmân eder* {yani, ne Allah'ın tek ilâh olduğunu ve ne de Âhireti tasdik eder}...

Çünkü böyle bir davranış, sadaka alana eziyettir. Başa kakma, verilen, sadakayı boşa çıkartır; tıpkı bu meselde olduğu gibi: yani, verdiği sadakayı başa kakan kimsenin durumu, malını îmân olmadan sırf gösteriş olsun diye infak eden müşriğin durumu gibidir. Nasıl müşriğin şirki, sadakasının sevabını boşa çıkartıyorsa, mü'minin başa kakması ve eziyet etmesi de sadakasının sevabını boşa çıkartır.

Allah, verdiği sadakayı başa kakan kimsenin ecir alamayacağını, hiçbir sevabının bulunmayacağını haber verdikten sonra bu durumdakilere şu misali vermektedir:

...*Onun meseli, üzerindeki azıcık toprağın da sağanak hâlinde* {yani şiddetli} *yağan bir yağmur tarafından giderilip çırılçıplak bırakılan bir kayaya benzer* {yani, yağan yağmur üzerindeki azıcık toprağı da giderip kayayı çıplak bir hâle getirmiştir}...

İşte îmân olmadan infakta bulunan müşrik ile insanlara gösteriş olsun diye infak eden kimsenin durumu budur. Başa kakıp, eziyet ettiği takdirde mü'minin sadakasının hâli de budur.

...*Onlar yaptıklarından hiçbir şekilde istifade edemezler* {yani, Kıyâmet Günü bunların eline infak ettiklerinden hiçbir sevab geçmeyecektir}...

Allah'ın, *Rabb'lerine küfr edenlerin meseli, amelleri fırtınalı bir günde rüzgâr tarafından şiddetle savrulan bir küle benzer. Yaptıkların-*

dan hiçbir şey {yani, Kıyâmet Günü hiçbir şey: hiçbir sevab} *ellerine geçmez* (İbrâhîm, 14/18) buyruğu da böyledir.

Tıpkı şiddetli yağmurun isâbet ettiği kayanın üzerinde hiçbir toprak kalmaması gibi.

...Allah kâfirler kavmini hidâyete iletmez.

Sonra infakıyla Allah'ın rızasını isteyen ve verdiği sadakayı, yaptığı infakı başa kakmayan mü'minin durumunu söz konusu ederek buyuruyor ki:

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا
مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
﴿٢٦٥﴾ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ
الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ
فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا
الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا
فِيهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

265. *Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile* {yani, kalblerinden bir tasdik ile} *mallarını infak edenlerin* {yani, Allah'ın rızasını isteyerek ve başa kakmayarak infak eden mü'minin infakının} *meseli, bir tepede* {yani, altından nehirlerin aktığı yüksek ve düzgün bir yerde bulunan} *ve kendisine bol yağmur isâbet ettiği için de yemişlerini* {yani, mahsullerini} *iki kat veren güzel bir bahçeye benzer...*

İşte, başa kakmaksızın Allah için malını infak edenin ve ettiği infa-

kın durumu budur. İnfak ettiği az ya da çok olsun ona kat kat karşılık verilir. Nitekim az ya da çok bir yağmurun düşmesiyle de, o bahçenin mahsulleri kat kat artar.

...Ona bol yağmur isâbet etmese de bir tall {yani, bir çisenti} *olur. Allah amellerinize* {yani, infak ettiklerinize} *basîrdir.*

266. *Arzu eder mi hiç biriniz ki: Hurma ve üzüm ağaçlarından bir bahçesi olsun,...*

Bu, Allah'ın kâfirin ameli için verdiği bir misaldir.

...altından nehirler aksın, içinde her çeşit mahsulü bulunsun ve kendisine de ihtiyarlık gelip çatsın, bir de güçsüz {yani, aciz ve çaresiz} *küçük çocukları bulunsun. Derken ona, ateşli bir bora* {yani, sıcak sam yeli} *isâbet etsin de yanıversin?...*

İşte kâfirin meseli, üzerine ihtiyarlık çökmüş kimsenin durumuna benzer. Bu ihtiyarın, türlü türlü mahsul veren bir bahçesi ve çaresiz, aciz, küçük çocukları var. Onun da, çocuklarının da geçimi bu bahçeye bağlı. Sıcak sam yelinin isâbet etmesiyle bahçesi yanmış, ihtiyarlığından ötürü bahçesinin başına gelen musibeti önleyecek gücü bulamamıştır. Küçük çocukları da geçimlikleri olan bu bahçeyi yanmaktan kurtaramamışlardır. İhtiyarın, bahçesini eski hâline getirmesi de mümkün değildir. Çocuklarının da, bir hayra en çok muhtaç olduğu zamanda babalarına bir hayırları dokunamıyor. İhtiyar hiçbir şey bulamadığı gibi, kendisine gelen azabı da önleyemiyor. Nitekim bu ihtiyarın ve çocuklarının yanan bahçelerini koruyabilme imkânları olmamıştır. Kâfir de dünyaya geri döndürülmeyecek, mazereti kabul edilmeyecektir. Tıpkı ihtiyarın gençleşerek bahçesini eski hâline getiremeyeceği, âhirette hayra en çok muhtaç bulunduğu bir zamanda faydasını göreceği önden bir hayır gönderemeyeceği, çocuklarının da babalarına bir fayda sağlayamayacağı gibi; hayra en fazla ihtiyaç duyacağı âhirette hayırdan mahrum kalacaktır. Tıpkı ihtiyarladığı, çocuklarının da küçük ve aciz olduğu bir sırada, en muhtaç olduğu bir zamanda bahçesinden mahrum kaldığı gibi.

...İşte Allah, tefekkür {yani, darbettiği meseller üzerinde düşünüp de ibret almanız} *için âyetlerini* {yani, emirlerini} *böyle beyan ediyor.*

267. *Ey îmân edenler! Kazandıklarınızın tayyiblerinden* {yani, size rızık olarak verdiğimiz altın, gümüş ve daha başka helâl şeylerden} *ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan* {yani, temiz ve helâl mahsullerden, yerde biten şeylerden} *infak edin...*

Nebî (s.a), zekât âyeti inmeden önce insanlara sadaka vermelerini emretmişti. Bir adam, çoğu işe yaramaz bir hurma salkımı getirip mesciddeki hurmaların içine koydu. Nebî (s.a), "Bunu kim getirdi?" diye sordu. Ashâb, "Bilmiyoruz" cevabını verdi. Nebî (s.a), bu salkımın asılmasını istedi. Ona bakan, "Bu salkımı getiren ne kötü iş yaptı" diyordu. Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

...Göz yummadan alıcısı olmayacağınız değersiz/kötü şeyleri vermeye yeltenmeyin {yani, bayağı ve adi hurmaları sadaka vermek üzere seçmeyin}...

Çünkü siz bayağı olanı iyi olanla aynı fiyata almazsınız, yani, birinizin diğerinden alacak bir hakkı bulunsa, kendi hakkından daha aşağı olanı kabul etmez; hakkından kısmen vazgeçip daha adi ve bayağı olduğunu bile bile almayı kabul etmesi hâli müstesnâ.

...Bilin ki, Allah hakikaten ğanidir {yani, sizin malınıza muhtaç değildir}, *hamîdtir* {yani, mülküyle, saltanatıyla yarattıkları tarafından hamd edilendir}.

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ
الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَٓاءِۚ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ
مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًاۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَل۪يمٌۚ ﴿٢٦٨﴾
يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُو۫تِيَ
خَيْرًا كَث۪يرًاۜ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

268. *Şeytan sizi fakirlikle* {yani, sadaka verecek, infak edecek olursanız fakir düşmekle} *korkutur ve size fahşâyı* {yani, ma'siyetleri: sadaka vermemeyi} *emreder. Allah ise, Kendinden bir mağfiret* {yani, sadaka vermeniz hâlinde günahlarınız için Âhirette bağışlama} *ve bir genişlik va'd ediyor* {yani, sadakanızın yerine daha iyi ve çoğunu vereceğini va'd ediyor}. *Allah vâsidir*

{yani, lütfu pek geniş olandır}, *alîmdir* {yani, ne infak ettiğinizi çok iyi bilendir}.

Allah'ın, *Eğer Allah'a karz-ı hasen [güzel bir ödünç] verirseniz...* {yani, sizden kim ecrini Allah'tan umarak, gönül hoşluğu ile bir sadaka verirse, Allah dünyada o sadakaya karşılık ona kat kat fazlasıyla vereceği gibi, Âhirette de o sadaka sebebiyle günahlarını bağışlayacaktır} (et-Teğâbun, 64/17) buyruğu bunu anlatmaktadır.

269. *Dilediğine hikmet verir. Hikmet* {yani, Kur'ân ilmi ve onda fıkh} *verilen kimseye, çok hayır verilmiş demektir. Lübb sahiblerinden başkası tezekkür etmez.*

وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
يَعْلَمُهُۜ وَمَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ اِنْ تُبْدُوا
الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْۜ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿٢٧١﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۜ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

270. *Nafakadan ne infak ettiniz* {yani, sadaka vermek üzere mallarınızın hayırlılarından yaptığınız her türlü infakı} *yahut nezrden ne nezrettiniz ise* {yani, adadığınız hakk/meşru olan her adağı} *muhakkak Allah onu bilir* {yani, Allah onu tesbit eder}. *Zâlimlerin* {yani, müşriklerin} *yardımcıları* {yani, kendilerini ateş azabından koruyacak yardımcıları} *yoktur.*

271. *Sadakaları açıkça verirseniz o ne güzeldir! Şâyet onları gizler de fakirlere öyle verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır* {yani, açıkça vermekten daha hayırlıdır: ecri yetmiş kat daha büyüktür} *ve seyyielerinize keffâret olur...*

Buradaki "min-seyyiâtikum" [seyyilerinizden (bir kısmına)] ibaresindeki "min" edatı sıla/zaid olduğundan ibare, "seyyielerinize/seyyielerinizin tümüne" demektir ve cümle, "gizli-açık verdiğiniz sadakalarınız sebebiyle seyyielerinize keffâret olur/günahlarınız bağışlanır" manasına gelir.

...ve Allah amellerinize habîrdir.

272. *Onların hidâyete iletilmeleri sana ait değildir, fakat Allah dilediğini hidâyete iletir...*

Buyruk, müşrikler hakkında inmiştir, çünkü O [Yüce Allah] onlara zekâtın dışında da sadaka vermeyi emretmişti. Esmâ' bt. Ebî Bekr hakkında inmiştir. O Nebî'ye (s.a), dedesi Ebû Kuhâfe ile onun karısını görüp gözetme hakkında sormuştu. O sırada her ikisi de kâfirdi. Onları görüp gözetmek sanki Nebî'ye (s.a) ağır gelmişti. Bunun üzerine, *Onların* {yani, Ebû Kuhâfe'nin ve karısının} *hidâyete iletilmesi, sana ait değildir, fakat Allah dilediğini hidâyete* {yani, dîni İslâm'a} *iletir* buyruğu nâzil oldu.

...Hayrdan {yani, maldan} *ne infak ederseniz, kendi lehinizedir.* Zaten siz Allah'ın vechi dışında infak etmezsiniz. Hayrdan {yani, maldan} *her ne infak ederseniz, size ödenir* {yani, amellerinizin karşılığı eksiksiz ödenir} *ve size zulmedilmez* {yani, amelleriniz hususunda zulmedilmez}.

Sonra Allah kimlere infakta bulunulacağını beyân ediyor:

لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذٖينَ اُحْصِرُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ
لَا يَسْتَطٖيعُونَ ضَرْبًا فِى الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ
اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسٖيمٰيهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ
النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ
عَلٖيمٌ ﴿٢٧٣﴾ اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ
وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

273. {Nafakalar/sadakalar}, *Allah yolunda ihsar olmuş/olunmuş* {yani, kendilerini Allah yoluna hasretmiş, adamış} *fakirler içindir ki...*

Bunun benzerleri de, *Eğer hasr/ihsar olunursanız* {yani, engellenir, alıkonulursanız} (el-Bakara, 2/196) âyeti ile, *Biz cehennemi kâfirlere bir hasîr* {yani, hapishâne} *kıldık* (el-İsrâ, 17/8) âyetidir.

Buna göre, "Allah yolunda hasr/ihsar olunmuş" buyruğu, "Medine'de Allah'a itaat için kendilerini hapsetmiş, tahsis etmiş kimseler" demektir, ki bunlar da ashâb-ı Suffa'dır.

('Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize 'Ubeydullâh babasından tahdis etti, o Huzeyl b. Habîb'den, o Mukâtil b. Süleymân'dan şöyle dediğini nakletti: Medine'de hiçbir malı bulunmayan İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre ve diğer mevâlînin sayısı dörtyüz kişiyi buluyordu. Gece oldumu bunlar mescidin sofasında kalırlardı. Yüce Allah onlara infakta bulunulmasını emretmektedir.

> ...*arzda darb etmeye* {yani, yeryüzünde seyahat etmeye, sefere çıkmaya} *güç yetiremezler*...

Allah'ın, *Arzda darb ettiğiniz zaman* {yani, yeryüzünde dolaştığınız, seyahat ettiğiniz: ticaret maksadıyla sefere çıktığınız zaman} (en-Nisâ, 4/101) âyeti de bunun gibidir.

> ...*Tok gözlü davrandıkları için, câhil* {yani, onların durumlarını ve hallerini bilmeyen kimse}, *onları ihtiyaçsız sanır. Sen onları sîmâlarından* {yani, onların fakirliklerini, ihtiyaç içinde olduklarını yüzlerinden ve hallerinden} *tanırsın. İnsanlardan bir şey istemezler. Hayrdan* {yani, maldan}...

Allah'ın, *Eğer geriye bir hayr bırakacaksa* (el-Bakara, 2/180) buyruğunda da "hayr" kelimesi, "mal" anlamında kullanılmıştır.

> ...*her ne infak ederseniz, Allah onu* {yani, yaptığınız infakı} *bilendir.*

> 274. *Mallarını gece-gündüz, gizli-açık infak edenlerin* {yani, sadaka olarak harcayanların} *Rabb'leri indinde ecirleri vardır, onlar için korku yoktur ve onlar mahzun olmazlar* {yani, ölüm esnasında üzülmezler}.

Âyet-i kerîme, 'Alî b. Ebî Tâlib (r.a) hakkında inmiştir. O, parasının tümünü –ki hepsi dört dirhemden ibaretti– tasadduk etti; bir dirhemini gece, bir dirhemini gündüz, bir dirhemini gizlice, bir dirhemini de

açıkça tasadduk etti. Nebî (s.a) ona sordu:

— Seni bu şekilde davranmaya iten nedir?

Cevab verdi:

— Beni bu şekilde davranmaya iten, Allah'ın bana olan va‘dini, yerine getirmesine sebeb olacak [va‘dinin gerçekleşmesini/tahakkukunu sağlayacak] bir iş yapma isteğidir.

Bunun üzerine Nebî (s.a) buyurdu ki:

— Şu an bu sana verilmiş oldu.

Allah da onun hakkında, *Mallarını gece-gündüz, gizli-açık infak edenlerin…* âyetini indirdi.

اَلَّذٖينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذٖى يَتَخَبَّطُهُ
الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا
وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهٖ
فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى
الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثٖيمٍ ﴿٢٧٦﴾

> 275. *Ribâ yiyenler* {yani, helâl kabul ederek fâiz yiyenler}, *başka değil, şeytanın çarptığı* {yani, dünyada çarptığı} *kimse gibi kalkarlar...*

İşte ribâ [fâiz] yemenin alâmeti budur.

> *...Şu* {yani, Kıyâmet Günü başlarına gelecek bu hâl}, *onların, “Alış-veriş de aynen ribâ gibidir” demeleri sebebiyledir. Halbuki Allah alış-verişi helâl, ribâyı haram kıldı...*

Vâdesi gelen borcunu ödeyemeyen kişi, alacaklıya, “Sen borcumun vâdesini ertele, ben de miktarını arttırayım” teklifinde bulunur; böylece borcun vâdesi uzatılarak, miktarı artırılırdı. Kendilerine, “Bu bir ribâdır” denildiğinde, “Satış esnasında bedelin arttırılması ile, malın ödenmesi sırasında arttırılması arasında fark yoktur: Her ikisi de aynı-

dır” derlerdi. İşte, *Alış-veriş de aynen ribâ gibidir* demekle bunu kasdediyorlar. Allah ise, *Halbuki Allah alış-verişi helâl, ribâyı haram kıldı* buyurmaktadır.

> ...*Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt* {yani, Kur'ân'da bir beyân} *gelir de vazgeçerse* {yani, ribâdan vazgeçerse}, *geçmiş ona* {yani, haram kılınmasından önce ribâ olarak yediği ona ait}, *işi de* {yani, haram kılınışından ve ribâyı terk edişinden sonraki işi ise} *Allah'a aittir* {yani, dilerse onu ribâdan korur, dilerse korumaz}. *Kim de dönerse* {yani, helâl kabul ederek fâiz yemeye dönerse –çünkü onlar, “Alış-veriş de aynen ribâ gibidir” diyorlardı–} *onlar cehennemin arkadaşıdırlar, orada* {yani, cehennemde} *hâlidlerdir* {yani, ölmemek üzere cehennemde kalacaklardır}.

276. *Allah ribâyı mahveder* {yani, eksilterek mahveder}, *sadakaları ise nemalandırır* {yani, kat kat arttırır}. *Allah, keffâr* {yani, Rabbine karşı aşırı kâfir} *ve esîm [günahkâr] olanların hiç birini sevmez.*

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ
وَآتَوُا الزَّكَوٰةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا
مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ
أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِنْ كَانَ
ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ
ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

277. *Kuşkusuz îmân eden, sâlih ameller işleyen, salâtı ikâme eden* {yani, farz olan namazı vakitlerinde dosdoğru kılan} *ve zekâtı îtâ eden* {yani, mallarından zekât veren} *kimselerin Rabb'le-*

ri indinde ecirleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmazlar.

278. *Ey îmân edenler! Allah'a ittika edin* {yani, O'na karşı gelip isyan etmeyin} *ve ribâdan arta kalanı bırakın* {yani, arta kalan ribâyı almaktan sakının}; *eğer mü'minler iseniz.*

Âyet, Sakîf'ten Mes'ûd, Habîb, Rabîa' ve 'Abdiyâlîl adındaki dört kardeş hakkında inmiştir. Bunların babaları da 'Amr b. 'Umeyr b. 'Avf es-Sakafî'dir. Bunlar Muğîre b. 'Abdullâh b. Ömer ibn Mahzum'un çocuklarına fâizli borç veriyorlardı. Yüce Allah Nebî'ye (s.a) Tâif'e karşı zafer nasib edince Sakîfliler, fâiz alacaklarını tahsil etme, fakat fâiz borçlarını ödememe şartı koşmuşlardı. Sakîfliler ile Muğîreoğulları aralarındaki anlaşmazlığı çözmek üzere davalarını Nebî'nin (s.a) Mekke'ye vali tayin ettiği 'Attâb b. Esîd b. Ebi'l-Is b. 'Umeyye'ye götürdüler. Muğîreoğulları, "İnsanlardan fâiz borçları kaldırılmışken, biz fâiz borcuyla insanların en yoksulları hâline mi getirileceğiz?" dediler. Sakîfliler ise, "Biz Nebî (s.a) ile, fâiz alacaklarımızın bize ödenmesini şart koşarak barış yaptık" dediler. 'Attâb da, Medine'de bulunan Nebî'ye (s.a) durumu anlatan bir mektub yazdı. Bunun üzerine Allah Medine'de, *Ey îmân edenler! Eğer mü'minler iseniz, Allah'a ittika edin, fâizden arta kalanı bırakın* buyruğunu indirdi. Çünkü onların fâiz alacaklarından başka, kimsenin fâiz alacağı kalmamıştı. Bu âyetin inmesi üzerine onlar da fâizin haram olduğunu kabul edip emre boyun eğdiler.

279. *Şâyet yapmazsanız* {(yani, fâizden arta kalanı bırakmazsanız) ve fâizin haram olduğunu kabul etmezseniz} *Allah ve O'nun Rasûlü'nden harb olunacağını bilin* {yani, bundan emin olun –bu, vazgeçmedikleri takdirde kâfir olacakları anlamına gelir–}. *Eğer tevbe* {yani, fâizi helâl kabul etmekten vazgeçerek tevbe eder ve haram olduğunu itiraf} *ederseniz, ana paranız* {yani, borç olarak verdiğiniz mal-para} *sizindir. Böylece ne zulmetmiş* {yani, alacağınızdan fazla alarak ne zulmetmiş}, *ne de zulme uğramış* {yani, alacağınız eksiksiz ödendiği için ne de zulme uğramış} *olursunuz.*

Nebî (s.a) bu âyeti Mekke'de bulunan 'Attâb b. Esîd'e gönderdi. 'Attâb da 'Amr b. 'Umeyroğulları'na gönderdiği elçi vasıtasıyla bu âyeti okudu. Onlar da, "O halde biz de Allah'a tevbe ediyor, artık geriye kalan

fâizden vazgeçiyoruz. Çünkü bizim Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı savaşacak gücümüz yoktur" deyip Muğîreoğulları'nın, ana paralarını kendilerine ödemesini istediler. Muğîreoğulları, ellerinin darlığından şikâyette bulununca Allah şu buyrukları indirdi:

> 280. *Eğer zorluk* {yani, Muğîreoğulları'ndan olan borçlu darlık} *içinde ise, kolaylığa* {yani, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye} *kadar bekleyin* {yani, mühlet verin}...

Buradaki "nazira" [intizâr etmek/beklemek] kelimesi, *Beni ba's olunacakları güne kadar beklet/Bana, ba's olunacakları güne kadar mühlet ver [enzırnî]* (el-A'râf, 7/14) âyetinde olduğu gibi, "vâdeyi ertelemek, mühlet vermek" anlamında kullanılmıştır.

> ...*Bununla beraber, tasadduk etmeniz* {yani, ödeme zorluğu çeken fakir Muğîreoğulları'na alacağınızı bütünüyle sadaka olarak bağışlamanız}, *sizin için daha hayırlıdır* {yani, alacağınızı/ana paranızı tahsil etmekten daha hayırlıdır}, *eğer bilirseniz.*

> 281. *İttika edin bir günden ki, onda Allah'a döndürüleceksiniz...*

Bu ifadeyle, böyle bir "gün"den korkmalarını söylemektedir.

> ...*Sonra herkese* {yani, iyi ya da günahkâr herkese} *kazandığı* {yani, hayır ya da şerrden kazandığı} *eksiksiz verilecek ve zulme* {yani, amellerinde zulme} *maruz kalmayacaklar.*

Kur'ân'dan son nâzil olan âyet budur. Nebî (s.a) bu âyetin inişinden dokuz gün sonra vefat etmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ
وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ
كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ
اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ
سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ
وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ
لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ

مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدٰيهُمَا الْأُخْرٰى
وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْـَٔمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ
صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلٰى أَجَلِهِ ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَأَقْوَمُ
لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنٰى أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً
تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا
وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا
شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282. *Ey îmân edenler! Belirli bir süreyle borç muamelesi yaptığınızda onu* {yani, borcu ve vâdeyi} *yazın. Aranızda* {yani, satıcı ile alıcı arasında} *bir yazıcı/yazı yazmayı bilen adaletle yazsın* {yani, ne borçluya birşey ilave etsin, ne de alacaklının hakkından birşey eksiltsin}. *Yazıcı, Allah'ın kendisine öğretmesine* {yani, yazı yazmayı öğretmesine} *mukabil, yazmaktan kaçınmasın...*

Çünkü Rasûlullâh (s.a) döneminde yazı yazmayı bilenlerin sayısı azdı. Bu sebeble, *...yazıcı/yazı yazmayı bilen yazsın!* buyurdu.

...Üzerinde hakk bulunan {yani, borçlu} *da yazdırsın* {yani, yazıcıya yazdırsın}. {Borçlu,}, *Rabbi Allah'a ittika etsin de ondan* {yani, üzerindeki hakktan/borçtan} *hiçbir şeyi eksiltmesin...*

Âyetteki "bahs" [eksiltmek] lafzı, *İnsanların eşyasını eksiltmeyin [tebhasu]* (el-A'râf, 7/85) âyetindeki gibi, "eksiltmek, eksik bırakmak, eksik vermek" manasına kullanılmıştır.

...Eğer üzerinde hakk bulunan {(yani, borçlu)} *bir sefîh* {yani, yazdırmayı bilemeyen} *veya zayıf* {yani, aciz ya da ahmak} *veya yazdırmaya gücü yetmeyen bir kimse ise* {yani, hastalık, dilsizlik veya bilgisizlik dolayısıyla aklı ermiyorsa}, *velîsi* {yani, borçlunun velîsi} *adaletle* {yani, eksik ve fazla olmaksızın hakka uygun bir şekilde} *yazdırsın... Erkeklerinizden hazırda bulunan ikisini de şâhid* {yani, hakkınıza/yaptığınız borç muamelesine şâhid}

> *tutun. Şâyet iki erkek bulunmazsa, razı olacağınız şâhidlerden* {yani, sizden kimse, erkek yahut kadın olsun razı olunmayan bir kimseyi hakkına şâhid tutmasın} *bir erkekle, iki kadın olsun ki, biri* {yani, kadınlardan biri} *dalâlete düşerse* {yani, şâhidliği unutursa} *diğeri hatırlatsın* {yani, şâhidliği hatırlatsın: borçlu ve alacaklının haklarını belleyen kadın unutana hatırlatsın}. *Şâhidler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar* {yani, kardeşine şâhidlik yapmak üzere çağırılan kimse meşgul değilse, şâhidlikten kaçınmasın}. *Küçük veya büyük* {yani, hakk az veya çok} *olsun, onu vâdesine kadar yazmaktan üşenmeyin...*

Kur'ân'da geçen her "tes'emû" kelimesi, "temellû" [üşen(mey)in/imla edin] anlamındadır.

Yazma emri, vâde ve borcun sağlam tesbit edilmesi ve malın daha iyi korunması hikmetine mebnidir.

> *...Şu* {yani, borç muamelesini yazma}, *Allah indinde kısta* {yani, adalete} *daha uygun, şehâdet için daha sağlam* {yani, daha doğru/isabetli}, *kuşkuya* {yani, tereddüde} *düşmemenize daha yakındır [ednâ]* {yani, daha uygundur [ecder]: yazmanız hakk, vâde ve şâhidlik açısından adalete daha uygundur}...

"Ednâ" [daha yakın] kelimesinin, "ecder" [daha uygun] anlamında kullanılması açısından, *Şu, daha yakındır* {yani, daha uygundur} *şâhidliği gerektiği şekilde yerine getirmeleri için* (el-Mâide, 5/108) âyetiyle, *Şu, daha yakındır* {yani, daha uygundur} *gözlerinin aydın olması için* (el-Ahzâb, 33/51) âyeti de bunun bir benzeridir.

Sonra Allah istisnâda bulunuyor:

> *...Aranızda devredeceğiniz peşin* {yani, vâdesi bulunmayan} *bir ticaret olması müstesnâ. O zaman bunu* {yani, peşin yaptığınız ticareti} *yazmamanızda sizin için bir cünâh* {yani, bir vebal} *yoktur. Alış-veriş yaptığınız vakit de şâhid tutun* {yani, hakkınıza/muamelenize şâhid tutun}. *Bir de yazana ve şâhide zarar verilmesin* {yani, sizden biriniz, ihtiyaçları ile meşgul iken yazıcıyı ve şâhidi zorlamasın: başkalarını bulabilme imkânı varken "Benim için bunu yaz" veya "Hakkıma şâhidlik et; çünkü Allah sana benim için yazmanı" veya "şâhidlik etmeni emretmiştir"

diyerek çağırıp onlara zarar vermeye kalkışmasın. Böyle olduğunda Yüce Allah, yazıcının ve şâhidin ihtiyaçlarını karşılamalarına müsaade ederek başkalarının aranmasını emretmektedir}. *Eğer yaparsanız* {(yani, yazıcı ve şâhide zarar verirseniz)}, *bu, size dokunacak bir fısk olur* {yani, size yasaklandığı halde yazıcı ve şâhide zarar verecek olursanız bu, sizin için bir günah olur}. *Allah'a ittika edin* {yani, yazıcı ve şâhid hususunda Allah'a asi olmayın} *Allah size öğretiyor ve Allah her şeye alîmdir* {yani, yaptığınız bütün amelleri çok iyi bilendir}.

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ
اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ
وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ
اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ
مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

283. *Eğer bir yolculukta olup da yazıcı bulamazsanız, o vakit kabzedilmiş rehineler* {yani, yazıcı ve kağıt bulamayacak olursanız, alacaklı borçludan rehin alsın}. *Eğer güvenirseniz* {yani, yolculuk nedeniyle yazıcı bulunmadığı için, alacaklı borçluya güvenir de rehin almaz ise}, *kendisine güvenilen kişi, emanetini eksiksiz ödesin* {yani, güvene layık olduğunu göstererek alacaklıya hakkını ödesin}...

Sonra Allah, borçluyu başka türlü hareket etmekten korkutmak üzere buyuruyor ki:

...ve {borçlu}, *Rabbi Allah'a ittika etsin...*

Sonra şâhidleri tekrar söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

...Şâhidliği gizlemeyin {yani, hâkimin huzurunda şâhidliği gizlemeyin}. *Kim onu gizlerse* {ve hâkimin huzurunda şâhidlik yapmazsa}, *muhakkak onun kalbi günahkârdır. Allah amellerinize alîmdir* {yani, şâhidliği gizlediğinizi de, gereği gibi yaptığınızı da çok iyi bilendir}.

284. *Göklerdeki ve yerdekiler Allah'ındır* {yani, bütün mahlukât O'nun kuludur, O'nun mülküdür. Haklarında dilediği gibi hüküm verir}. *Nefislerinizdekini açıklasanız* {yani, kâfirlere karşı velâyet ve samimiyetle öğüt verme duygularınızı dillerinizle açıklasanız} *da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker. Sonra dilediğine mağfiret eder, dilediğine azab. Allah her şeye* {yani, azaba da, mağfirete de} *kadîrdir* {yani, gücü yetendir}.

Bu âyet nâzil olunca Müslümanlar, "Ey Allah'ın Rasûlü! İçimizden şirki de, ma'siyeti de geçirdiğimiz oluyor. Bunları işlemediğimiz halde bunlardan dolayı Allah bizi hesaba çekecek mi?" diye sormaları üzerine Allah, onların önceden kalblerinden geçirdikleriyle ilgili olarak, *Allah hiçbir nefse vus'undan başkasını teklif etmez* {yani, hiç kimseyi, takati dışında bir amelle yükümlü tutmaz} *Kesbettiği* {yani, hayrdan yaptığı amel ve söz} *lehine, kesbettiği* {yani, günahtan yaptığı} *aleyhinedir* (Bakara/286) buyruğunu indirerek, *Nefislerinizdekini açıklasınız da, gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker* buyruğunu neshetti. Bunun üzerine Nebî (s.a) de, "Allah ümmetimin, içlerinden geçirdiklerini yapmadıkça yahut ifade etmedikçe bağışlamıştır" buyurdu.

285. *Îmân etti o Rasûl* {yani, Muhammed}, *Rabbinden kendisine indirilene* {yani, Kur'ân'a}, *mü'minler de. Her biri îmân etti Allah'a* {yani, tasdik etti Allah'ın ortaksız, bir ve tek olduğunu}, *O'nun meleklerine, kitablarına, rasûllerine* {yani, hiç biri, Allah'ın rasûllerinden herhangi birini inkâr etmez: mü'minler rasûllerin tümünü tasdik ederler}; *"Rasûllerinden hiç birinin arasını ayırmayız"* {yani, Ehl-i Kitab'ın yaptığı gibi, kitabların kimine îmân edip kimine küfr; rasûllerin kimine îmân edip kimine küfr etmeyiz} *diye...*

Rasûllerin arasını ayırmak, işte budur: kimine îman edip, kimine küfretmektir. Yahudiler Mûsâ'ya ve Tevrât'a îmân ettikleri halde, Îsâ ve İncil ile Muhammed ve Kur’ân'a küfr ettiler. Hıristiyanlar da Mûsâ ve Tevrât ile Îsâ ve İncil'e îmân ettiler, fakat Muhammed (s.a) ve Kur’ân'a küfr ettiler.

> ...*ve* {mü’minler} *dediler ki: “İşittik* {yani, Rabbimizin Kur’ân'da söylediklerini dinledik} *ve* {emrine} *itaat ettik. Gufrânını dileriz Rabbimiz* {yani, bize mağfirette bulunmanı dileriz}. *Dönüş Sanadır* {yani, Âhirette yalnız Sana dönülecektir}.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ
نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَسٖينَٓا اَوْ اَخْطَاْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا
اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا
مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖۚ وَاعْفُ عَنَّاࣞ وَاغْفِرْ لَنَاࣞ وَارْحَمْنَاࣞ
اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٨٦﴾

> 286. *Allah hiçbir nefse vüs‘undan başkasını teklif etmez* {yani, hiç kimseyi takati dışında bir amelle yükümlü tutmaz}. *Kesbettiği* {yani, hayrdan yaptığı amel ve söz} *lehine, kesbettiği* {yani, günahtan yaptığı amel ve söz} *aleyhinedir...*

Sonra Cebrâîl Nebî'ye (s.a) şunları söylemesini öğretti:

> ...*Rabbimiz! Unutur yahut yanılırsak bizi muâheze etme* {yani, bir câhillikte bulunur ya da hata eder de emrini terk edersek bizi hesaba çekme}...

Allah, “İstediğini sana verdim” buyurdu.

Sonra şöyle yakardı:

> ...*Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yükler* {yani, ahid/yükümlülükler} *yükleme...*

Allah Teâlâ öncekilere, deve etini, koyunun yağlarını, bütün tırnak-

lıların etlerini haram kılmıştı. Dedi: “Rabbim! –İsrâîloğulları'na yaptığın: onları maymunlara ve domuzlara çevirdiğin gibi– Günahları sebebiyle ümmetimi bu şekilde cezâlandırma!” Allah da, “İstediğini sana verdim” buyurdu.

> ...*Rabbimiz! Takatimiz olmayanı bize yükleme, bizi affet* {yani, öyle bir yük yüklemekten bizi muaf tut}, *bize mağfiret et* {yani, günahlarımızı bağışla} *ve bize merhamet eyle! Sensin mevlâmız* {yani, dostumuz}. *Kâfirler kavmine* {yani, Mekkeli kâfirlere ve Kıyâmete kadar gelecek bütün kâfirlere} *karşı bize yardım et.*

Allah Teâlâ, “İstediğini sana verdim” buyurdu.

Böylece Allah, Rasûlü'nün duasını ve ümmeti hakkındaki şefaatini kabul ederek ümmetinin hatalarını, unutma ve ikrah neticesinde yaptıklarını bağışladı. Bu âyet nâzil olunca Nebî (s.a), bunu ümmetine okudu. Allah âhirette o'na bu isteklerinin tümünü verecektir. Geçmiş hiçbir ümmete bunları vermiş değildir.

(Bize ‘Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen tahdis edip) dedi: Bize ‘Ubeydullâh b. Sâbit tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl Mukâtil'den şöyle dediğini nakletti: Bana ulaştığına göre, azîz ve celîl olan Allah gökleri ve yeri yaratmadan iki bin yıl önce yazdığı ve arşı üzerinde nezdinde bulunan bir kitab yazdı ve ondan indirdiği iki âyet ile Bakara sûresinin sonunu getirdi. Bunlar, *Îmân etti o Rasûl...* buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar olan iki âyettir. Evinde bu âyetleri okuyan kimsenin evine üç gün üç gece şeytan giremez.

Yine (‘Abdu'l-Hâlık) dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl Ebû Sâlih'ten, o da Mukâtil b. Süleymân'dan –Allah'ın, *Allah'a karz-ı hasen* {yani, gönül hoşluğuyla ve ecrini Allah'tan umarak güzel bir ödünç} *verecek olan kimdir ki, Allah da ona* {karşılık olarak} *birçok katlarını katlasın...* (el-Bakara, 2/245) buyruğu hakkında– şöyle dediğini nakletti:

Ebu'd-Dahdâh sordu:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer ben bir sadaka verecek olursam, cennette bana onun gibisi verilecek mi?

Nebî cevab verdi:

— Evet.

Ebu'd-Dahdâh tekrar sordu:

— Çocuklarım da benimle birlikte olacak mı?

Nebî aynı cevabı verdi:

— Evet.

Ebu'd-Dahdâh yine sordu:

— Peki (eşim) Umm ed-Dahdâh da benimle beraber olacak mı?

Nebî yine aynı cevabı verdi:

— Evet.

Ebu'd-Dahdâh'ın biri “Cennet”, diğeri “Cüneyne” adında iki bahçesi vardı. “Cüneyne” isimli bahçesi, “Cennet” isimli bahçesinden daha güzeldi. (O da, daha güzel olan “Cüneyne” isimli bahçesini tasadduk etmeye karar verdi).

Ebu'd-Dahdâh dedi ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Benim “Cüneyne” isimli bahçemi fakirlere tasadduk ettiğime veya onu Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne bağışladığıma şâhid ol. Onları kim kabzedecek?

Sonra Ebu'd-Dahdâh yürüyüp bahçesinin kapısına geldi. Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne bağışladığı için bahçeye girmekten çekindi ve (bahçedeki eşine) şöyle seslendi:

Ey Umm ed-Dahdâh! Hidâyet veren,
Doğru ve mutedil yola iletsin seni.
Vâdide bulunan bu bahçeden çık dışarı,
Artık orası Çığrışma Günü'ne kadar borçtur.
Onu isteyerek Allah'a borç verdim,
Ne minnet ettim, ne de geri almayı düşündüm.
Ancak Kıyâmet Günü kat kat verilmesini ümit ediyorum,
Haydi bahçenden hızlıca vedalaşıp uzaklaş.
Şuna da kesin olarak inan ki, sen doğruya iletilme başarısını elde ettin,

Haydi fazla ne varsa çocuklarla birlikte al ve çık.
Kuşkusuz takvâ ve iyilik en iyi azıktır,
Kişinin ölümden sonra dönüş için hazırladığı.

Eşi de ona dedi ki:

— Alış-verişin kârlıdır. Allah'a yemin ederim, şartın olmasaydı da yine ondan ancak alacağını alabilirdin.

Arkasından ekledi:

Senin gibi biri, elinde bulunanı ebediyyen canlı tuttu
Ve samimiyetle öğüt verdi,
Hak ortaya çıkınca da hakkı açığa çıkardı.
Allah aile efradına zaten uygun olanı bağışlamıştır,
Siyah güzel hurmayı ve parlak taze hurmayı
Bağışladığı şeyin Allah'a verilmesi daha uygundur.
Zaten yerine getirilmesi gereken haklar ile geniş imkânlar da vardır,
Kul çalışır ve ona çalıştığının karşılığı verilecektir.
Geceler boyunca kazandığı günahlar ise aleyhinedir.

Sonra Umm ed-Dahdâh çocuklarının ağzında bulunan lokmaları çıkardı, topladıkları hurmaları alıp bıraktı. Akabinde hep birlikte bahçeden çıkıp anahtarları Nebî'ye (s.a) teslim ettiler. Bunun üzerine Nebî (s.a), “Cennette Ebu'd-Dahdâh'a salkımları aşağı sarkmış nice hurma ağacı verilecektir. Minâ'da toplanan hacılar bu salkımlardan bir tanesini dahi yerinden hareket ettirmek isteseler kımıldatamazlar” buyurdu.

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Tümü ile Medenî olan Âl-i İmrân sûresinin 200 âyet olduğunda ittifak vardır.

(‘Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen tahdis edip) dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis etti. Bana babamın Huzeyl ve Mukâtil'den tahdis ettiğine göre: Aralarında es-Seyyid ve el-Âkib'in de bulunduğu Necrân Hıristiyanları toplanıp, “Biz Îsâ'nın, bizatihi Allah olduğuna tanıklık ediyoruz” dediler. Allah da onların bu sözlerini yalanlamak üzere buyurdu ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى
لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا
فِي السَّمَٓاءِ ﴿٥﴾

Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla

1. *Elif-Lâm-Mîm.*

Ona [Nebî'ye (s.a)] haber vererek:

2. *Allah –ki O'nun dışında ilah yok– hayy'dır* {yani, ölümsüz diridir}, *kayyûm'dur* {yani, her nefsin kazandıklarını görüp gözetendir}.

3. {Ey Muhammed! Allah} *sana kitabı* {yani, Kur’ân'ı} *hakk ile* {yani, bâtıl olmayarak} *önündekileri* {yani, daha önce indirilmiş kitabları} *doğrulayıcı olarak indirdi.* {Mûsâ'ya} *Tevrât'ı ve* {Îsâ'ya} *İncil'i de indirmişti...*

4. *...bundan* {yani, Kur’ân'dan} *önce; insanlara* {yani, İsrâîloğulları'na} *hidâyet* {yani, dalâletten kurtaran bir hidâyet} *olmak üzere. Bir de Furkân* {yani, Tevrât ve İncil'den sonra da Kur’ân'ı} *indirdi...*

“Furkân”, dîn ile ilgili kuşku ve dalâletlerden kurtarıp Kıyâmet Günü'ne kadar olacak her şeyi beyan eden kitabtır.

"Furkân" kelimesinin kullanımı açısından, *Andolsun Mûsâ ve Hârûn'a o furkânı* {yani, kuşkulardan kurtaran beyanı}... *verdik* (el-Enbiyâ, 21/48) âyetiyle; *Hidâyet ve Furkân'dan beyyineler...* (el-Bakara, 2/185) âyeti de bunun benzerleridir.

...*Muhakkak ki Allah'ın âyetlerine* {yani, Kur'ân'a} *küfr edenler* {yani, Kur'ân'ı inkâr eden Yahudiler: Ahtab'ın oğulları Huyeyy, Cudeyy ve Ebû Yâsir, Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Zeyd b. et-Tabuh ve başkaları} *için şiddetli bir azab* {yani, âhirette azab} *vardır. Çünkü Allah, intikam sahibi bir azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir, kimse O'na zarar veremez. Mekkelilerden şiddetli bir intikam alacaktır}.

Bu, O'nun emrine aykırı hareket edenlere yönelik bir tehdittir.

5. *Kuşku yok ki Allah... arzda ve semâda hiçbir şey O'na gizli kalmaz* {yani, ehl-i gökten ve ehl-i yerden olan her şey O'nun indindedir/yanındadır}.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ
الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ
تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا
بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ
قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

6. *Rahimlerde sizi* {yani, hilkati tam ya da eksik, erkek ya da dişi} *nasıl dilerse öylece şekillendiren O'dur...*

Buyruk, Îsâ b. Meryem (a.s) hakkında inmiştir. Onu babasız halk etmiştir.

...*O'nun dışında ilah yoktur. Azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, emrinde hikmetlidir}.

Bu âyet, onların Îsâ (a.s) hakkındaki sözleri, iddiaları, yalan ve iftiraları hakkında inmiştir.

7. *Sana kitabı indiren O'dur. Onun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir* {yani, onlarla amel edilir}...

Bunlar [muhkem âyetler], *De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını tilâvet edeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya ihsan edin.... ittika edesiniz diye"* (el-En'âm, 6/151-153) âyetleridir.

...*Bunlar, ummu'l-kitabtır* {yani, kitabın anasıdır/aslıdır}...

Çünkü bunlar levh-i mahfuzda yazılı oldukları gibi, önceki ümmetlere indirilen kitablarda da haram kılınmıştır. Bu buyruklara, "Ummu'l-Kitab" adının veriliş sebebi, Allah'ın nebîlere indirdiği bütün kitablarda yazılı olmalarıdır. Bunları tavsiye etmeyen hiçbir dîn mensubu yoktur.

...*Diğer bir kısmı da* {yani, elif-lâm-mîm, elif-lâm-mîm-sâd, elif-lâm-mîm-râ, elif-lâm-râ gibileri de} *müteşâbihtir...*

Yahudiler, ümmet-i Muhammed'in bu harf gurubundan hangisinin işâret ettiği yıl süresince hükümran olacağı noktasında kuşkuya düştüler. İşte müteşâbihât, bu dört kelimedir.

...*Ama kalblerinde zeyğ* {yani, hidâyetten sapma –ki bu da kuşku demektir–} *bulunanlar* {yani, Yahudiler} *sırf fitne* {yani, küfr} *aramak ve onun te'vilini aramak* {yani, sonunda nereye varacağını, ne kadar olacağını –maksat ümmet-i Muhammed'in hükümran olacağı süredir–} *için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Halbuki onun te'vilini* {yani, ümmet-i Muhammed'in ne kadar hüküm süreceğini} *Allah'tan başkası bilmez...*

Bu ümmetin hükümranlık süresi –Yüce Allah'ın onları Deccal ile mübtelâ kılacağı belli günler müstesnâ– Kıyâmete kadar devam edecektir.

Sonra Allah, yeni bir cümle olmak üzere buyuruyor ki:

...*İlimde râsih* {yani, ehl-i Tevrât'tan îmân eden 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrât ilmini iyice bellemiş} *olanlar ise derler ki: "Biz ona îmân ettik, hepsi* {yani, azı da, çoğu da} *Rabbimiz indindendir. Lübb* {yani, özlü akıl} *sahiblerinden başkası tezekkür etmez"* {yani, bunu işitmez, dinlemez}...

"Lübb [özlü akıl] sahibleri"nden maksat ise, 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşlarıdır. Bunlar bu buyruklar olsun, başkaları olsun her şeyin Allah'tan geldiğini bilirler.

İbn Selâm ve arkadaşları şöyle dua ettiler:

8. *"Rabbimiz! Bizi hidâyete ilettikten sonra kalblerimizi yamultma* {yani, hidâyete ilettikten sonra –Yahudileri hidâyetten saptırdığın gibi– bizim de kalblerimizi hidâyetten başka tarafa meylettirme}. *Bize indinden* {yani, yanından} *bir rahmet bağışla. Muhakkak ki Sen vehhâbsın"* {yani, bol rahmet bağışlayansın}...

İbn Selâm ve arkadaşları du'alarını şöyle sürdürdüler:

9. *"Rabbimiz! Kuşkusuz ki Sen insanları, kendisinde/geleceğinde rayb [kuşku] bulunmayan bir günde* {yani, Kıyâmet Günü'nde} *toplayacaksın. Elbette Allah mî'âdına muhalefet etmez"* {yani, Âhirette insanları diriltip bir araya getireceği hususundaki sözünden caymaz}.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ
آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ
لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ
يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

10. *O küfr edenlerin* {yani, özellikle Yahudilerin –ki Ka'b b. el-Eşref hakkında inmiştir–} *mal ve evlatlarının Allah'a karşı kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır. İşte onlar* {yani, Yahudiler} *ateşin odunudurlar.*

11. *Tıpkı* {yani, yalanlamak bakımından tıpkı} *Âl-i Fir'avn'ın ve onlardan* {yani, Âl-i Fir'avn'dan} *öncekilerin* {yani, geçmiş ümmetlerin: Nûh, 'Âd, Semûd kavmi ile İbrâhîm, Lût ve Şu'ayb kavminin} *yaptıkları gibi âyetlerimizi yalanladılar* {yani, bunlar da dünyada azaba maruz kalacaklarını kabul etmeyerek azabı yalanladılar}. *Allah da onları günahları sebebiyle yakaladı* {yani, dünyada yakalayıp cezalandırdı}. *Allah'ın 'ikâbı* {yani, cezalandırdığı vakit cezası} *şiddetlidir.*

12. *O küfredenlere* {yani, Mekkelilere} *de ki: "Yakında* {yani, Bedir gününde} *yenilecek ve cehenneme* {yani, Âhirette de cehenneme} *haşr olunacaksınız. O ne kötü yataktır* {yani, kendileri için ne kötü bir sonuç hazırlamış bulunuyorlar}!

Nebî (s.a) Bedir günü kâfirlere, "Kuşkusuz Allah sizi mağlub edecek ve pek yakında cehenneme atmak üzere haşr edecektir" demiş; Ebû Cehl de, "Ey Ebû Kebşe'nin oğlu! Bu daha önce bize anlattıklarından farklı bir şey midir?" diye karşılık vermişti.

13. *Doğrusu, karşılaşan* {yani, Bedir günü karşılaşan} *iki cemiyette* {yani, müşrikler topluluğu ile mü'minler topluluğunda} *sizin için bir âyet* {yani, ibret} *vardır...*

Benî Kaynuka Yahudileri Bedir savaşından sonra Nebî'nin (s.a) yanına gelip, Bedir günü o'nun müşrikleri öldürdüğü gibi, kendilerinin de o'nunla savaşarak beraberindekileri öldürmekle tehdit ettiler. Bunun üzerine Allah, {Ey Yahudiler!} *Doğrusu, karşılaşan iki toplulukta sizin için bir âyet vardır* buyruğunu indirdi.

...{Bedir günü}, *iki cemiyetten biri* {yani, Nebî ve ashâbı} *Allah yolunda savaşıyordu, diğeri* {yani, Ebû Cehl ve müşrikler} *ise kâfirdi ve onları gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı...*

Yahudiler, müşriklerin mü'minlerden iki kat fazla olduğunu görmüşlerdi. O sırada müşrikler, başlarında Ebû Cehl olduğu halde 700 kişi idiler. Nebî (s.a) ve ashâbı ise 313 kişiden ibaret olup her dört kişiye bir deve düşüyor, beraberlerinde –biri Ebî Mersed el-Ganevî'ye, diğeri de el-Mikdâd b. el-Esved el-Kindî'ye ait olmak üzere– iki at ile altı da zırh bulunuyordu. Müşriklerin gerçek sayısı ise Ebû Cehl'in komutasında 700'ü zırhlı, 300'ü piyade olmak üzere 1.000 kişi idi. Sonra el-Ah-

nes b. Şerîk, Zühreoğulları'ndan 300 kişiyi Nebî (s.a) ile savaşmaktan vazgeçirdi. Böylece müşrikler 700 kişi kaldılar.

> ...*Allah yardımıyla dilediğini destekler* {yani, desteğiyle az sayıdakileri çok sayıdakilere gâlib getirir}. *Kuşkusuz şunda* {yani, az sayıdaki mü'minlerin çok sayıdaki müşriklere galebe etmesinde} *basîret sahibleri* {yani, Allah'ın emri ve O'na itaat hususunda düşünenler} *için bir ibret* {ve düşünmeyi gerektiren bir husus} *vardır.*

Çünkü Yüce Allah'ın, sayı ve techizat bakımından az olan (mü'min)leri, sayı ve techizat bakımından çok olan (müşrik)lere muzaffer kılması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ
مِنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

> 14. *Kadınlar, oğullar, yüklerle* {yani, çok mal} *altın ve gümüş yığınları* {yani, 1.200 dinar/altın, 1.200 miskal/gümüş}, *salma atlar* {yani, meralarda otlayan güzel atlar}, *en'âm* {yani, deve, sığır, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar} *ve ekinler kabilinden şehevât sevgisi, insanlara* {yani, kâfirlere} *çekici kılındı. Şunlar* {yani, bu âyette anılanlar}, *dünya [yakın/şimdiki] hayat'ın metâıdır. Âkıbet güzelliği* {yani, cennet} *Allah indindedir.*

> 15. *De* {yani, kâfirlere de} *ki: "Size bunlardan* {yani, bu âyette sözü geçenlerden} *daha hayırlısını haber vereyim mi? İttika edenler için Rabb'leri indinde altlarından nehirler akan cennetler vardır* {yani, orada nehirler, ağaçların altından/bahçelerin içinden akar}, *içlerinde hâlid olmak* {yani, ölmeden kalmak} *üzere. Onlar için mutahhar* {yani, hayızdan, küçük ve büyük abdest-

ten, tükürmekten, sümkürmekten ve her türlü pislikten arınmış} *eşler ve bir de* {hepsinden daha büyük ve önemli olan} *Allah'tan bir rıdvân vardır* {yani, Allah onlardan razı olacaktır}. *Allah o kullara* {yani, o kulların amellerine} *basîrdir.*"

Sonra Yüce Allah, o kulların amellerini haber vermektedir:

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ
وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

16. *Onlar ki, "Rabbimiz! Biz îmân ettik; öyleyse günahlarımızı bağışla ve bizi ateş azabından koru!" derler.*

Sonra Allah Teâlâ o kulların amellerinin niteliklerini belirtmektedir:

17. *(Allah basîrdir o kullara;)* {ki o cennetler onlar içindir:} *O sabredenler* {yani, Allah'ın emir ve nehiylerini yerine getirme hususunda sabredenler}, *sâdıklar* {yani, Allah'ın kitabına ve rasûllerine sadâkat gösterenler}, *kânitler* {yani, Allah'a itaat edenler}, *infak edenler* {yani, mallarını, Allah'ın haklarını yerine getirmek için harcayanlar}, *seher vakitlerinde istiğfar eyleyenler* {yani, gecenin son zamanlarında namaz kılanlar}.

18. *Allah şehâdet eyledi: Muhakkak ki O –ki O'nun dışında ilah yoktur– ve melekler ve kendilerine ilm verilenler* {yani, 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi Tevrât'ı bilenler} *kâim bir kıst* {yani, her şeyi ayakta tutan adalet} *ile* {şâhid ki:} *O'nun dışında ilah yoktur; azîzdir, hakîmdir* {yani, emrinde azîzdir, hakîmdir}.

Ehl-i Tevrât'tan îmân eden ‘Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları Yahudilerin ileri gelenlerine dediler ki:

— Muhammed, Allah'ın Rasûlü'dür, dîni de haktır, bu sebeble o'na uyun!

Yahudiler ise şöyle karşılık verdiler:

— Hayır, bizim dînimiz sizinkinden daha üstündür.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk, *Allah şehâdet eyledi. Muhakkak ki O –ki O'nun dışında ilah yoktur– ve melekler ve kendilerine ilm verilenler kâim bir kıst* {yani, her şeyi ayakta tutan adalet} *ile* {şâhid ki}: *O'nun dışında ilah yoktur; azîzdir, hakîmdir* buyurdu.

19. *Kuşkusuz dîn* {yani, tevhîd}, *Allah indinde islâmdır [insanın O'na teslimiyetidir]. O kitab verilenlerin* {yani, Yahudi ve Hıristiyanların} *ihtilâf etmeleri*{yani, bu dîn hakkında ihtilâf etmeleri} *ise, sırf –kendilerine ilim* {yani, Muhammed'in (s.a) durumuna dâir beyan} *geldikten sonra–* {çünkü onlar, rasûl olarak gönderilmeden önce Muhammed'e îmân ediyorlardı. Muhammed'in İsmâîl soyundan gönderildiğini görünce} *aralarındaki bağy'den dolayıdır. Kim Allah'ın âyetlerine* {yani, Yahudilerden kim Kur'ân'a} *küfr ederse, muhakkak ki Allah'ın hesabı serîdir* {yani, sanki hesab vakti gelmiş de onunla onları korkutarak, dikkat etmelerini tenbih ediyor}.

فَاِنْ حَٓاجُّوكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ
اتَّبَعَنِۜ وَقُلْ لِلَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيّ۪نَ ءَاَسْلَمْتُمْۜ
فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُۜ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَكْفُرُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّ۪نَ بِغَيْرِ حَقٍّۙ وَيَقْتُلُونَ
الَّذ۪ينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِۙ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٢١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ﴿٢٢﴾

20. *Eğer seninle* {yani, ey Muhammed seninle} *tartışırlarsa* {yani, Yahudiler dîn hususunda tartışırlarsa}, *de ki: "Ben vechimi Allah'a* {yani, kendimi ihlâsla Allah'ın dînine} *teslim ettim, bana tâbi* {yani, dînim üzere ihlâsla bana tâbi} *olanlar da." O kitab verilenlere* {yani, Tevrât ve İncil ehli olan Yahudilerle Hıristiyanlara} *ve ümmilere de ki: "Siz de teslim oldunuz mu?"...*

"İslâm", Allah'ın isminden türetilmiştir. Allah Nebî'ye (s.a), onları İslâm'a davet etmesini emretti. O da, "Eslemtu" {yani, "ihlâsla teslim oldum} dedi.

...Eğer teslim olurlarsa {yani, ihlâsla O'na: Allah'ın tevhîdine teslim olurlarsa}, *hidâyete* {yani, dalâletten kurtulup hidâyete} *ererler. Yok yüz çevirirlerse* {yani, teslim olmayıp yüz çevirirlerse}, *sana düşen sadece tebliğdir* {yani, risâleti tebliğdir}. *Allah basîrdir o kullara* {yani, onların amellerine âşinadır/vâkıftır}.

21. *Kuşkusuz ki Allah'ın âyetlerine küfr edenler* {yani, Kur'ân'a küfredenler: Yahudilerden kitabı okumayan Benî İsrâîl hükümdarları} *ve nebîleri haksızca öldürenler ve insanlardan* {yani, Mûsâ'dan sonra İsrâîloğulları arasındaki îmân edenlerden} *kıst* {adalet} *ile emredenleri öldürenler var ya, onları* {yani, Yahudileri} *müjdele* {yani, ey Muhammed müjdele}: *elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab ile.*

Kasdedilenler Yahudilerdir, çünkü bunlar da nebîleri ve adaletle emredenleri öldüren öncekilerin dîni üzere idiler.

22. *İşte bunlar* {yani, bu işleri yapanlar}, *dünya ve âhirette amelleri heder olmuş kimselerdir* {yani, boşa gitmiş, hiçbir sevabları olmayan kimselerdir –çünkü onların amelleri Allah'a itaat kapsamında değildi–}. *Onlar için yardımcılardan* {yani, kendilerini cehennem azabından koruyacak yardakcılardan} *eser de yoktur.*

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى
كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ
﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ
وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

23. *Baksana şu kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *kendilerine bir nasib verilenlere* {yani, Ka'b b. Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. es-Dayf, Yahyâ b. 'Amr, Nu'mân b. Ûfî, Ebû Yâsir b. Ahtab ve Ebû Nâfi' b. Kays gibi Yahudilere}...

Çünkü Nebî (s.a) bunlara dedi ki:

— Teslim olup doğru yolu bulun, küfretmeyin!

Onlar ise Nebî'ye (s.a) şöyle karşılık verdiler:

— Biz hidâyete, sizden daha layığız. Allah Mûsâ'dan sonra bir nebî göndermiş değildir.

Bunun üzerine Nebî (s.a) dedi ki:

— Sözümün hakk olduğunu bildiğiniz halde niçin yalanlıyorsunuz? Haydi Tevrât'ı çıkarın da biz ve siz ona tâbi olalım. Elinizde bulunan Tevrât'ta benim nebî ve rasûl olduğum yazılıdır.

Bu teklifi de kabul etmeyince Allah onlar hakkında, *Baksana şu kitabtan kendilerine bir nasîb verilenlere!* buyruğunu indirdi.

...Aralarında hüküm vermesi için Allah'ın kitabına {yani, Tevrât'a} *davet olunuyorlar da sonra onlardan bir fırka tevelli ediyor ve onlar i'raz edenlerdir.*

24. *Şu, onların, "Sayılı günler* {yani, atalarımızın buzağıya taptıkları süre olan kırk gün} *dışında bize ateş dokunmayacaktır" demeleri sebebiyledir...*

Bu sözleriyle azabın kendilerine vâcib [gerekli] olduğunu itiraf etmiş oluyorlardı. Bununla birlikte, ateşe maruz kalsalar bile, bunun sadece sayılı günler ile sınırlı kalacağı şeklindeki iddialarını da, *Biz Allah'ın oğulları ve O'nun sevgilileriyiz* şeklindeki iddialarına dayandırıyorlardı.

...Uydurdukları yalanlar {yani, Allah'ın kendilerini affedeceği; kendilerinin Allah'ın oğulları ve O'nun sevgilileri oldukları şeklindeki yalanları} *dînlerinde kendilerini aldatmaktadır.*

Allah onları korkutarak buyuruyor ki:

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ

لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ

لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ
وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ
بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ الَّيْلَ
فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

25. *Geleceğinde rayb bulunmayan günde* {yani, gerçekleşeceğinde kuşku olmayan Kıyâmet Günü'nde} *onları topladığımız ve hiç kimseye* {amelleri hususunda} *zulmedilmeyerek* {berr [iyi] ya da fâcir [günahkâr]} *herkese kesb ettiğinin* {yani, hayr ya da şerrden yaptığının} *eksiksiz ödeneceği vakit halleri nasıl olacak?*

26. *De ki: "Ey mülkün mâliki Allahım! Dilediğine* {yani, Muhammed ve o'nun ümmetine} *mülkü verirsin, dilediğinden* {yani, Bizanslılardan ve İranlılardan} *mülkü alırsın. Dilediğini* {yani, Muhammed ve o'nun ümmetini} *azîz edersin, dilediğini* {yani, Bizanslıları ve Farsları} *zelîl edersin. Hayır, yalnız Senin elindedir. Kuşkusuz Sen her şeye* {yani, mülkü alıp vermeye de, azîz ve zelîl kılmaya da} *kadîrsin* {yani, gücü yetensin}...

İran ve Bizans mülkünün ümmetine verilmesi için Nebî'nin (s.a) Rabbine du'a etmesi üzerine bu âyet indi.

27. ...*"Geceyi gündüze sokar, gündüzü geceye sokarsın* {yani, geceden eksileni gündüze katar ve nihâyet gececi dokuz saat, gündüzü onbeş saat yaparsın}...

İşte, *Geceyi gündüze tekvîr* {yani, musallat} *eder, gündüzü geceye tekvîr eder* {yani, gece ve gündüz Kıyâmete kadar böyle sürüp gider} (ez-Zümer, 39/5) âyetinde de buna işaret edilmektedir.

...*"Ölüden diri çıkarırsın* {yani, insanları, yeryüzündeki canlıları ölü bir nutfeden; kuşları da ölü bir yumurtadan yaratırsın}, *diriden ölü çıkarırsın* {yani, insanlardan, diğer canlılardan ve kuşlardan cansız nutfe çıkarırsın}, *dilediğine de hesabsız rızık verirsin."*

Yüce Allah şunu kasdediyor: Benden üstün, Beni hesaba çekip sorgulayacak bir hükümdar yoktur. Mutlak egemen olan Benim. Dilediğime hesabsız veririm, kimsenin Beni hesaba çekeceğinden çekinip korkmam.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا
أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ
﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَيَعْلَمُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

28. *Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri velîler edinmesin...*

Âyet, Mekke müşriklerine karşı sevgi beslediklerini gösteren Hâtıb b. Ebî Belta' ve başkaları hakkında inmiştir. Allah onların bu tutumlarını yasakladı.

...Kim şunu yaparsa {yani, baskı altında kalmaksızın kâfirleri/müşrikleri velî edinirse}, *Allah'tan ilişiği kesilmiş olur...*

Fakat bunun ardından Allah Teâlâ istisnâda bulunarak şöyle buyuruyor:

...Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesnâ...

Mesela, kâfirler arasında bulunan bir Müslüman, korku sebebiyle –kalbi başka türlü olduğu halde– diliyle onları hoş tutmaya çalışabilir.

Arkasından Allah böyle müşrikleri/kâfirleri velî edinenleri korkutarak buyuruyor ki:

...Allah sizi Kendisinden {yani, kâfirleri/müşrikleri velî edinmeniz hâlinde maruz kalacağınız cezadan} *tahzir buyuruyor. Nihâyet gidiş* {yani, âhirette gidiş} *Allah'adır* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

29. {Ey Muhammed} *de ki: "Göğüslerinizdekini* {yani, kâfirlere

karşı kalblerinizdeki velâyeti [dostluğu]} *gizleseniz de, açıklasanız da* {yani, Hâtıb ve arkadaşları gibi onlara olan dostluklarınızı açığa vursanız da} *Allah onu bilir. Zira Allah göklerde ve yerde olanı bilir. Allah her şeye* {yani, mağfirete de, azaba da} *kadîrdir"* {yani, gücü yetendir}.

Bunun bir benzeri de, Bakara sûresinin sonlarında (284. âyette) yer almaktadır.

Arkasından Allah onları korkutarak ve ümitlendirerek şöyle buyurmaktadır:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ
لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ
وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ
اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾

30. *O gün her nefis hayrdan işlediğini hazır bulacak* {yani, yaptığı her hayr kendisine ulaşacak, mükâfaatı verilmeyen sâlih bir ameli bırakılmayacak} *ve kötülükten işlediğine gelince, onanla kendisi arasında uzak bir mesafe* {yani, doğu ile batı arası kadar mesafe} *bulunmasını arzu edecek. Allah sizi Kendisinden* {yani, kötü amel işlemeniz hâlinde maruz kalacağınız cezadan} *tahzir buyuruyor. Allah kullarına raûfdur* {yani, kullarını cezalandırmakta acele etmez}.

Nebî'nin (s.a) İslâm'a davet ettiği Ka'b ve onun arkadaşları, "Biz Allah'ın oğulları ve O'nun sevgilileriyiz. Hem biz Allah'ı, bizi davet ettiğinden daha çok seviyoruz" demişlerdi. Allah da Nebîsi'ne şöyle demesini emretti:

31. *De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana* {yani, dînimde bana} *tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı* {yani, şirk içindeyken işlediğiniz günahları} *mağfiret etsin. Allah gafûrdur, rahîm-*

dir” {yani, şirk içindeyken yapılanları İslâm'da bağışlayandır; Müslüman olarak yaptıklarına karşı merhamet gösterendir}.

32. {Yahudilere} *de ki: “Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne itaat edin.” Eğer tevelli ederlerse* {yani, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne itaatten i‘râz ederlerse/yüz çevirirlerse}, *muhakkak ki Allah kâfirleri* {yani, Yahudileri} *sevmez.”*

33. *Gerçekten Allah Âdem'i, Nûh'u* {yani, insanlar arasından risâleti için Âdem'i, Nûh'u}, *âl-i İbrâhîm'i* {yani, İbrâhîm'i, İsmâîl'i, İshâk'ı, Ya‘kûb ve esbâtı} *ve âl-i İmrân'ı* {yani, Mûsâ'yı, Hârûn'u, âl-i İmrân'ın zürriyetini} *âlemlere* {yani, çağdaşları olan âlemlere} *ıstıfâ etti* {nübüvvet ve risâlet için ihtiyâr etti}...

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِن بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ
عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي
إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي
وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ
وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا
حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ
وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ
مِنْ عِندِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

34. *...bazısı bazısının zürriyetinden olarak* {yani, bunların hepsi Âdem'in, sonra Nûh'un, sonra da İbrâhîm'in zürriyetindendir}. *Allah semîdir* {yani, Yahudilerin, “Biz Allah'ın oğulları ve O'nun sevgileriyiz”, “Biz Allah'ı daha çok seviyoruz” şeklindeki sözlerini işitendir}, *alîmdir* {yani, Yahudilerin neler söylediklerini çok iyi bilendir}.

35. *Hani İmrân'ın* {yani, İmrân b. Mâsân'ın} *karısı* {yani, Hanne bt. Fâqûz –ki Meryem'in annesidir–} *demişti* {yani, hâmile iken demişti} *ki: “Rabbim karnımdakini muharrar olarak Sana nez-*

rettim, benden kabul buyur" {yani, şâyet Allah beni necata çıkarır da yavrumu doğurursam, onu muharrar kılacağım}...

Benû Mâsân, Dâvûd (a.s) neslinden gelen İsrâîloğulları krallarındandırlar.

"Muharrar", dünya için çalışmayan ve evlenmeyen, âhiret için çalışan ve mâbedde kalarak Allah'a ibâdet eden kimse demektir.

O dönemde ancak erkek çocuklar muharrar olabiliyordu. Kocası, "Ya karnındaki kız olursa? Kız da avrettir. O vakit ne yapacaksın?" diye sorunca, Hanne çok üzüldü ve şöyle dua etti:

...Kuşkusuz Sen semî {yani, du'amı işiten}, *alîmsin* {yani, adağımı çok iyi bilensin}.

Böylece du'asının ve adağının kabul edilmesini dilemişti.

36. *Derken onu doğurdu. "Rabbim!" dedi, "Ben onu kız doğurdum" –halbuki Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir. Erkek ise kız gibi değildi–...*

Çünkü kız avrettir. Bu ifadede (önce erkek anlamındaki lafız zikredilmek sûretiyle) takdim vardır. Allah Nebîsi'ne hitâben, "Halbuki Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir" buyurmuştur.

Sonra Hanne sözlerine şöyle devam etti:

"...ve onun adını Meryem koydum {bu da onun Allah nezdindeki adı idi}; *onu ve zürriyetini* {yani, Îsâ'yı} *racîm* {yani, lanetlenmiş} *şeytandan Sana sığındırırım."*

Allah onun du'asını kabul buyurdu da Şeytan, Meryem'e ve onun zürriyeti olan Îsâ'ya yaklaşamadı. Hanne, dişinin, muharrar bir adak olarak kabul edilmeyeceğinden korktuğu için onu birkaç beze sarıp Beytu'l-Makdis'e Tevrât okuyucularının ders yaptıkları mihrabın yakınına bıraktı. Orada bulunanlar, onun bakımını üstlenmek için aralarında kura çektiler. Çünkü Meryem, önderlerinin ve efendilerinin kızı, kendileri de Hârûn soyundan gelen Yahudi âlimleri idi. Onun bakımını üstlenmek hususunda tartıştılar. Âlimlerin başı olan Zekeriyyâ dedi ki:

— Onu ben alacağım. Aranızda buna en layık olan benim, çünkü Hanne'nin kız kardeşi –ki Yahyâ'nın annesidir/annesi olacaktır– benim karımdır.

Diğer Tevrât okuyucuları ise şöyle karşılık verdiler:

— Ya bunlar arasında buna senden daha yakın kimse varsa ne olacak? Eğer o, bakımını üstlenmeye en layık kişiye bırakılacak ise, annesine bırakılmalıdır; fakat o muharrar olarak adanmıştır. Öyleyse onun bakımını kimin üstleneceğini tesbit etmek üzere kura çekelim. Kurada kim çıkarsa, onun bakımı ona ait olsun.

Bunun üzerine kura çektiler. Allah Teâlâ Muhammed'e (s.a) bunu zikrederek, *Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek diye kalemlerini* {yani, kendisiyle vahyi yazdıkları kalemlerini} *atarlarken* {yani, kura çekmek üzere üç defa atarlarken} *sen yanlarında değildin* {yani, onlara tanık olmamıştın}... (Âl-i İmrân, 3/44) buyurmaktadır.

Kurayı kazanan Zekeriyyâ Meryem'i himayesine aldı.

Sonra Allah Muhammed'e (s.a) hitâben, ...*Onlar çekişirlerken* {yani, Meryem hakkında çekişirlerken} *de sen yanlarında değildin* (Âl-i İmrân, 3/44) buyurdu.

İşte, *Ve onu Zekeriyyâ'nın himayesine verdi* (Âl-i İmrân, 3/37) buyruğu bunu anlatmaktadır.

> 37. *Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve onu güzel bir nebat gibi bitirdi/yetiştirdi* {yani, Rabbi onu, Rabbine ibâdet ve itaat ile güzel bir şekilde terbiye etti}...

Zekeriyyâ, Meryem'i emzirmek üzere bir süt anne tuttu. Beytu'l-Makdis'te ona ait, ancak merdivenle çıkılabilen bir mihrab/ibâdet yeri yaptı ve kapısını da tam ortadan açtı. Kimseye güvenmediği için kapıyı Meryem'in üzerine kilitliyor, anahtarını da yanına alıyor; yiyecek ve ihtiyaçlarını da kendisi götürüyordu. Hayız gördüğü vakit onu kendi evine götürüyor, böylece o, kız kardeşi –Yahyâ'nın da annesi olan– İmrân kızı Eyli Şefa'nın yanında kalıyordu. Hayızdan temizlendiğinde onu tekrar Beytu'l-Makdis'teki mihrabına götürüyordu.

Zekeriyyâ soğuk kış günlerinde, Meryem'in yanında Cebrâîl'in semâdan getirdiği üzümler görüyordu.

> *...ve onu Zekeriyyâ'nın himayesine verdi. Zekeriyyâ ne zaman onun yanına mihraba girse, yanında bir rızık bulur; "Ey Meryem! Bu* {yani, zamanı olmayan meyve} *sana nereden?" diye so-*

rardı. {Meryem de,} *"O* {yani, rızık} *Allah indinden; kuşku yok ki Allah dilediğini hesabsız rızıklandırır" cevabını verirdi.*

Bunun üzerine Zekeriyyâ'da çocuk sahibi olma arzusu belirerek, "Meryem'e zamanı olmadığı halde bu meyveyi gönderen, elbette karımın kısırlığını giderip doğum yapabilecek hâle getirmeye ve bana bir çocuk bağışlamaya da kâdirdir" dedi. İşte Yüce Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً
طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ
قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ
مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ
رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ
قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ
آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ
كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

38. *Orada* {yani, şu esnada} *Zekeriyyâ Rabbine du'a edip dedi: "Rabbim! Bana ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *tayyib* {yani, taqi [ittika eden]} *bir zürriyet bağışla!...*

Rabbim! Onu radıy [rızanı kazanacak bir kimse] *kıl* (Meryem, 19/6) buyruğu da buna benzemektedir.

..."Doğrusu Sen duayı işitensin/kabul edensin."

Allah da o'nun du'asını kabul etti. Bu sırada Zekeriyyâ ve karısı iyice ihtiyarlamıştı, (üstelik karısı kısırdı).

39. *O kalkmış mihrabta* {yani, kurbanların kesildiği yerde} *namaz kılarken melekler o'na nidâ ettiler:...*

Ansızın karşısında beyaz bir adam gördü. O Cebrâîl (a.s) idi. Dedi ki:

...“Haberin olsun ki Allah sana Yahyâ'yı müjdeliyor; Allah'tan bir kelimeyi {yani, Îsâ'yı} *doğrulayıcı,...*

Çünkü Îsâ'yı, ilk olarak üç yaşındayken o tasdik etti. İlk sözünü ise altı aylıkken söyledi. Üç yaşında olan Yahyâ, Îsâ'nın (a.s) Allah'tan bir kelime olduğuna tanıklık edince, İsrâîloğulları hayrete düştü. Zekeriyyâ o'nun bu tanıklığını işitince, kalkıp Îsâ'yı bağrına bastı; o henüz kundakta idi. Yahyâ Îsâ'dan üç yaş büyüktür. Yahyâ ile Îsâ teyze çocuklarıdır.

Allah devamla şöyle buyurmaktadır:

...“Bir seyyid {yani, halîm}, *bir hasûr* {yani, kadınlara meyli olmayan} *ve sâlihlerden bir nebî olmak üzere.”*

“Yahyâ” kelimesi, Allah'ın isimlerinden [hayy isminden] türetilmiştir. “Hasûr” ise, kadınlara ihtiyacı olmayan kimse demektir. Zekeriyyâ'ya çocuğunun doğacağı müjdesi verilince, Cebrâîl'e hitâben:

40. *Dedi ki: “Rabbim! Ennâ* {yani, nereden} *benim için bir ğulam {çocuk] olabilir: ben ihtiyarlığın son sınırına gelmiş, karım da kısır iken?!*

Zekeriyyâ bu sözleri şaşkınlıkla söylemişti, zira ihtiyarlıktan dolayı onun, kemiği üzerindeki derisi bile adeta kurumuştu.

...Cevab verdi {yani, Cebrâîl cevab verdi}: *“İşte öyle* {yani, Rabbim senin bir çocuğun olmasına hükmetti}. *Çünkü Allah dilediğini yapar* {yani, O, ihtiyar bir adam ile kısır karısına da çocuk bahşeder}.

41. *Dedi ki: “Rabbim! Benim için bir âyet* {yani, karımın hâmileliğine dâir bir alâmet/işaret} *kıl/yap!” Karşılık verdi: “Senin âyetin, remz dışında insanlarla konuşamamandır”* {yani, eşinin hâmile kaldığı günün sabahında, hasta ve dilsiz olmadığın halde –el yahut baş işaretiyle olması hariç– konuşamamandır}. *Bununla beraber, Rabbini çok zikret ve sabah-akşam tesbih et”* {yani, namaz kıl}!

İnsanlarla konuşamaması, herhangi bir hastalıktan, dilsizlikten ötürü değildi, zira diliyle Allah'ı zikredip namaz kılabiliyordu. İşte, *Bununla beraber, Rabbini çok zikret ve sabah-akşam tesbih et!* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Temizlik döneminde karısına yaklaşıp da elini onun göğsüne koyunca, eşi Yahyâ'ya hâmile kaldı.[1] Sabah olduğunda Zekeriyyâ konuşamıyordu. Böylece eşinin hâmile kaldığını anladı. Nihayet Yahyâ (a.s) dünyaya geldi; hayatı boyunca Allah'a isyan etmedi.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى
نِسَٓاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا
كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ
إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

42. *Hani melekler* {yani, tek başına Cebrâîl} *demişti ki: "Ey Meryem!* {yani, mihrabta bulunan Meryem'e, "Ey Meryem!} *Kuşkusuz Allah seni ıstıfâ etti, seni arındırdı* {yani, hayasızlıklardan ve acıdan arındırdı} *ve seni âlemîn kadınları üzerine ıstıfâ etti* {yani, bir beşer dokunmaksızın çocuk sahibi yapmakla tüm kadınlardan üstün kıldı}.

43. *"Ey Meryem! Rabbine divan dur, secde et ve rükû edenlerle* {yani, Beytu'l-Makdis'te namaz kılanlarla} *beraber rükû et."*

44. *Şu* {yani, bu âyette söz konusu edilenler}, *gayb haberlerindendir; onu sana vahy ediyoruz* {yani, bunlar ey Muhammed, senin tanık olmadığın gayba dâir bilgilerdir}. *Yoksa Meryem'in bakımını hangisi üstlenecek* {yani, onu kim himâyesine alacak}

---

1 Az önceki açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, eşinin Yahyâ'ya hâmile kalması, cimadan sonra olmuştur. Buradaki ifadelerden anlaşılan ise, elini eşinin göğsüne koyması neticesinde hâmile kaldığı şeklindedir. Ancak, böyle bir açıklama güvenilir hiçbir tefsirde bulunmamaktadır.

diye kalemlerini atarlarken {yani, kura için atarlarken/kura çekerlerken} *sen* {yani, ey Muhammed sen} *yanlarında olmadığın gibi, çekişirlerken de* {yani, Meryem'in himâyesi hususunda çekişirlerken de} *yanlarında değildin.*

45. *Hani melekler* {yani, tek başına Cebrâîl} *demişti ki: "Ey Meryem! Doğrusu Allah seni, Kendinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Mesih Îsâ ibn Meryem'dir. Dünyada ve âhirette vecîh* {yani, Allah nezdinde üstün bir mevki sahibi olarak}, *hem de mukarrebînden* {yani, âhirette Allah nezdinde yakınlaştırılmışlardan}...

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ
رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾
وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي
أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ
طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ
بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

46. *...ve beşikte* {yani, annesinin kucağında kundakta bir bebek} *iken de, yetişkin iken de* {yani, semâya yükseltilmeden önce, güç ve kuvvetinin kemâle erdiği zamanda da} *insanlarla konuşacaktır ve hem de sâlihlerdendir.*

47. *Dedi ki: "Rabbim! Ennâ* {yani, nereden} *benim bir veledim [çocuğum] olabilir: Bana bir beşer* {yani, eş [erkek]} *dokunmamışken?!" Cevab verdi: "İşte öyle. Allah dilediğini halkeder* {yani, O dilediğini yaratır; bu defa da bâkire bir kızdan babasız: beşerî bir temas olmaksızın çocuk yaratmayı dilemiştir}. *Bir emri kadâ edince* {yani, O'nun ilminde Îsâ'nın, bakire Meryem'den babasız doğacağı bilinen bir husustu: böyle hükme bağlanmış-

tı, dolayısıyla bir şeyin/işin olmasına hükmedince de} *ona yalnızca 'Ol' der, hemen oluverir"* {yani, emrini asla tekrarlamaz}.

48. *"Ona kitabı* {yani, olgunluk dönemine –ki bu dönem erkek için onsekiz yaş, kadın için de hayız görme vaktidir– eriştikten sonra eliyle yazı yazmayı}, *hikmeti* {yani, helâli, haramı ve sünneti}, *Tevrât'ı ve İncil'i öğretecek...*

49. *...ve* {onu} *İsrâîloğulları'na* (şöyle diyen) *rasûl* {yapacak:} *"Gerçekten ben size Rabbinizden bir âyet* {yani, alâmet} *ile geldim.* {Bu âyet/alâmet şudur}: *Sizin için çamurdan kuş gibi bir şey halk ederim de* {yani, yaparım da} *ona üflerim, hemen bir kuş olur* {–böylece yarasayı yarattı–}, *Allah'ın izniyle...*

Böylece onlara, yaratıkların en çetini olan bir yarasa –tüysüz bir et parçası olduğu halde uçan bir varlıktır– halk etti/yaptı ve o da Allah'ın izniyle uçtu.

...*"ve yine Allah'ın izniyle iyileştiririm: ekmehi* {yani, anasından kör olarak doğan çocuğu iyileştiririm: Allah ona görmesini iade eder} *ve abraşı* {yani, alaca hastalığına mübtelâ olanı iyileştiririm: Allah'ın izniyle şifa bulur} *ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim* {de yaşarlar}...

Îsâ bütün bunları onların gözleri önünde yaptı. Bunlar, o'nun Allah'tan İsrâîloğulları'na gönderilmiş bir nebî ve rasûl olduğunun alâmeti idi. Allah'ın izniyle Sâm b. Nûh b. Lemek'i diriltmişti. Bunun üzerine etrafındakiler dediler ki:

— Bu bir büyüdür. Bize senin doğru söylediğini bilebileceğimiz bir âyet/mucize göster!

Bunun üzerine Îsâ (a.s) onlara şöyle karşılık verdi:

..."{Evlerinizde bulunan yemekleri ve} *evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri* {yani, ertesi güne neler ayırdığınızı} *haber veririm...*

Ardından da dedi ki:

— Bunları size bildirecek olursam, doğru söylediğimi kabul edecek misiniz?

Onlar cevab verdiler:

— Evet.

Îsâ (a.s) da, “Filan kişi! Sen şunu şunu yedin, şunu şunu içtin.” “Filan kişi! Sen de şunu şunu yedin”, “Sen de ey filan” deyip yeyip-içtiklerini haber verdi. Onlardan kimi îmân etti, kimi küfr.

Allah buyuruyor ki:

> ...*Muhakkak ki şunda* {yani, size bildirdiğim bu hususlarda}, *sizin için bir âyet* {yani, alâmet} *vardır; eğer mü’minler* {yani, Îsâ'nın rasûl olduğunu tasdik edenler} *iseniz.*

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ
الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ
الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِي اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
اَنْصَارُ اللّٰهِ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

> 50. *...ve önümdeki Tevrât'ı tasdik edici olarak ve size haram kılınanların* {yani, et, yağ, tırnaklılar ve balık gibi} *bazısını helâl kılmak için...*

İşte Îsâ'nın (a.s), –Cumartesi yasağı dışında– İsrâîloğulları'na helâl kıldığı şeyler bunlardı. Onlar Cumartesi yasağına uymayı devam ettirdiler. Bunları İncil'deki hükümlerle helâl kılmıştı.

> ...*size Rabbinizden bir âyet* {yani, alâmet: Îsâ'nın Allah'ın izniyle yaptığı hayret verici mucizeler} *ile geldim. Öyleyse Allah'a ittika edin* {yani, O'nun vahdâniyetini kabul edin} *ve bana itaat edin* {yani, iyiliğiniz için emrolunduğunuz hususlarda: O'nun şerîki olmadığı hususunda bana itaat edin}.

Yine Îsâ (a.s) onlara dedi ki:

> 51. *“Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}. *Bu, dosdoğru yoldur”* {yani, bu tevhîd, dosdoğru dîndir: İslâm'dır}.

Fakat onlar küfrettiler.

52. *Îsâ onlardan* {yani, İsrâîloğulları'ndan} *küfrü hissedince* {yani, görünce},...

“Ehasse” fiilinin kullanımı bakımından, *Onlardan birini hissediyor musun* {yani, görüyor musun}? (Meryem, 19/98) buyruğu da buna benzemektedir.

...{Îsâ (a.s) havarilere: elbise yıkayan ve ağartan kimselere} *dedi ki: “Kim Allah'a* [ilallâh] *ensârım”* {yani, Allah ile birlikte[2] bana kim ittiba eder}?...

“İlâ” lafzının “me‘a” [birlikte/beraber] anlamında kullanılması açısından, *Hârûn'u gönder* {yani, benimle birlikte Hârûn'u da gönder} (eş-Şu‘arâ, 26/13) âyetiyle, *Onların mallarını mallarınızla yemeyin* {yani, onların mallarını mallarınızla birlikte yemeyin} (en-Nisâ, 4/2) âyeti de buna benzemektedir.

...Havariler, “Biziz Allah'ın ensârı. Biz Allah'a {yani, O'nun vahdâniyetine} *îmân ettik. Sen de* {yani, ey Îsâ sen de} *bizim, kesinlikle teslim olanlar* {yani, Allah'ı ihlâsla tevhîd edenler} *olduğumuza şâhid ol” dediler.*

Ardından da eklediler:

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ
﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ
مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا
كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

53. *“Rabbimiz! İndirdiğine îmân ettik* {yani, Îsâ'ya indirdiğin İncil'i tasdik ettik} *ve o rasûl'e* {yani, dîni üzere Îsâ'ya} *tâbi olduk.*

---

2 Örnek verilen âyetlerdeki *ilâ* lafzının, *me‘a* [beraber] anlamında kullanıldığı kabul edilebilirse de, burada aynı anlama geldiği tartışılır. (Çeviren)

Öyleyse bizi şâhidlerle beraber yaz" {yani, bizi sâdıklarla birlikte kıl}!

Havarilerin sözleri burada bitmektedir.

Bunun bir benzeri de Mâide sûresindedir.[3]

54. *Onlar* {yani, Yahudiler Îsâ'yı öldürmek istediler} *mekrettiler, Allah da mekretti* {yani, Îsâ'yı gözetlemek için görevlendirdikleri kişiyi: kendi arkadaşlarını öldürmelerini sağlamak sûretiyle onların mekrlerine karşı mekretti}...

İsrâîloğulları'ndan küfredenler bir adama giderek Îsâ'yı gözetlemesini istediler. Amaçları onu öldürmekti. Yüce Allah da Îsâ'yı gözetlemesini istedikleri bu şahsı Îsâ'ya benzetti. Onlar bu kişiyi yakalayıp asarak öldürdüler. Onun Îsâ olduğunu zannettiler. Yüce Allah da Ramazan ayında, kadr gecesi'nde Îsâ'yı Beytu'l-Makdis'ten dünya semâsına yükseltti. İşte Yüce Allah'ın, *Onlar mekrettiler, Allah da mekretti* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Allah mekredenlerin en hayırlısıdır {yani, O'nun mekri onlarınkinden daha üstündür}.

55. *Hani Allah şöyle buyurmuştu: "Ey Îsâ! Muhakkak ben seni vefat ettireceğim ve seni Bana ref' edeceğim...*

İfadede takdim vardır, yani, seni dünyadan Bana doğru yükselteceğim ve Deccal döneminde semâdan indikten sonra vefat ettireceğim. Başka bir deyişle, şimdi seni Bana doğru, yani semâya yükselteceğim, Deccal'in öldürülmesinden sonra da vefat ettireceğim.

..."Seni o küfredenlerden {yani, Yahudiler ve başkalarından} *temizleyeceğim ve sana* {yani, ey Îsâ sana} *tâbi olanları* {yani, İslâm olan dînin üzere tâbi olanları} *Kıyâmet Günü'ne kadar o küfredenlerin* {yani, Yahudilerin ve diğerlerinin} *üstünde tutacağım...*

Îsâ'nın dînini kabul edenler Müslümandır ve onların dîni kıyâmete kadar bütün dînlerden üstün olacaktır.

..."Sonra hepinizin dönüşü {yani, âhirette dönüşü} *Banadır. İşte o zaman ihtilâf* {yani, dîn ile ilgili ihtilâf} *ettiğiniz hususlarda*

3 Muhtemelen el-Mâide, 5/111 âyetini kasdetmektedir. (Çeviren)

aranızda {yani, Müslümanlarla diğer dîn mensubları arasında} *hükmü Ben vereceğim.”*

Hakkında ihtilâf edilen dîn, İslâm'dır. Bir kesim İslâm'a girmiş, bir kesim de kâfir olmuştu. Yüce Allah âhirette her iki kesimin de konumunu haber vermek üzere buyuruyor ki:

فَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَاُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَد۪يدًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ
﴿٥٦﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ ﴿٥٧﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ
وَالذِّكْرِ الْحَك۪يمِ ﴿٥٨﴾ اِنَّ مَثَلَ ع۪يسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ
اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَٓاجَّكَ
ف۪يهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَٓاءَنَا
وَاَبْنَٓاءَكُمْ وَنِسَٓاءَنَا وَنِسَٓاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِب۪ينَ ﴿٦١﴾

56. *O küfr edenlere* {yani, Ehl-i Kitab kâfirlerine} *dünyada* {yani, öldürülmek yahut cizye vermekle dünyada} *ve âhirette* {yani, cehennem azabına maruz bırakmakla âhirette} *şiddetli bir azab ile azab edeceğim. Onlar için yardımcılardan eser yoktur* {yani, ateşte azab görmelerini önleyecek bir kimse olmayacaktır}.

57. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlerin* {yani, ümmet-i Muhammed'in} *ecirlerini* {yani, mükâfaatlarını} *ise eksiksiz* {yani, âhirette eksiksiz/tastamam} *verecektir. Allah zâlimleri sevmez.*

58. *Şu* {yani, Allah'ın bu âyetlerde zikrettikleri} *var ya, onu sana* {yani, ey Muhammed sana} *tilâvet ediyoruz; âyetlerden* {yani, beyandan} *ve hakîm [hikmet yüklü]* {yani, bâtıldan uzak muhkem} *zikirden.*

59. *Doğrusu Îsâ'nın meseli, Allah indinde Âdem'in meseli gibidir. Onu topraktan halk etti, sonra ona "Ol!" dedi, hemen oluverdi.*

Necrân Hıristiyanları heyeti Medine'de Nebî'nin (s.a) huzuruna geldi. Aralarında es-Seyyid, el-'Âkib, el-Uskuf, er-Re's, el-Hâris, Kays ve iki oğlu Hâlid ile Huleyd ve 'Amr da vardı. Necrânlıların ileri gelenleri olan es-Seyyid ve el-'Âkib dediler ki:

— Ey Muhammed! Niçin bizim sahibimize dil uzatıyor ve onu ayıplıyorsun?

Nebî (s.a) sordu:

— Sahibiniz kim?

Cevab verdiler:

— Îsâ ibn Meryem el-'Azrâ' el-Betûl.

Ebû Muhammed 'Ubeydullâh b. Sâbit dedi: "el-'Azrâ' el-Betûl, her şeyden kesilip Allah'a yönelen demektir. Nitekim Allah, *Her şeyden kesilerek O'na tebettul et* (el-Müzzemmil, 73/8) buyurmaktadır."

Heyet adına konuşanlar sordular:

— Sen Allah'ın yarattıkları arasında o'nun gibi ölüleri dirilten, anadan doğma körü ve abraşı iyileştiren, çamurdan bir kuş halk edip canlandıran bir başkasını gösterebilir misin?!

Bu son söyledikleriyle ilgili olarak "Allah'ın izniyle" kaydını söylemediler.

Devamla dediler ki:

— Her insanın bir babası vardır, Îsâ'nın ise yoktur. Dolayısıyla Îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğu hususunda sen bize tâbi ol, biz de sana tâbi olalım. Îsâ'yı ya bir evlat kabul edeceksin ya da bir ilah.

Bunun üzerine Nebî (s.a) şöyle dedi:

— Allah'ın bir çocuğu olduğunu ya da O'nunla birlikte bir ilah bulunduğunu iddia etmekten Allah'a sığınırım.

Bunun üzerine es-Seyyid ve el-'Âkib, Nebî'ye (s.a) sordular:

— Sen Ahmed misin?

Nebî (s.a) cevab verdi:

— Ben hem Ahmed'im, hem de Muhammed'im.

Tekrar sordular:

— Neden Ahmed'sin?

Cevab verdi:

— İnsanları şirkten uzak tuttuğum için Ahmed'im.

Dediler ki:

— Sana bazı hususlara dâir sual soracağız.

Nebî (s.a) karşılık verdi:

— Müslüman olup bana tâbi olmadığınız sürece sorduklarınıza cevab vermeyeceğim.

Bunun üzerine şöyle dediler:

— Biz senden önce Müslüman olduk.

Nebî (s.a) de şöyle karşılık verdi:

— Siz Müslüman değilsiniz, çünkü üç husus sizin Müslüman olmanıza engeldir: domuz eti yemeniz, şarab içmeniz ve "Allah'ın oğlu vardır" demeniz.

Öfkelenerek dediler ki:

— Peki Îsâ'nın babası kim? Sen bize durumu o'na benzeyen birisini söyle!

Allah da, *Doğrusu Îsâ'nın meseli, Allah indinde Âdem'in meseli gibidir. Onu topraktan halk etti, sonra ona "Ol!" dedi, hemen oluverdi* âyetini indirdi.

Bunun üzerine heyettekiler Nebî'ye (s.a), "Hayır, dediğin gibi değil, bu da o'nun meseli değildir" dediler.

Allah Teâlâ da, Îsâ hakkında şu buyrukları indirdi:

> 60. *O hakk* {yani, Allah'ın Îsâ hakkında söyledikleri}, *Rabbindendir. Öyle ise kuşkuculardan olma* {yani, ey Muhammed, Îsâ'nın durumunun, Âdem'in durumu gibi olduğu hususunda kuşku duyanlardan olma}.

61. *Sana gelen ilmin* {yani, bu âyetlerde Îsâ'nın durumu ile ilgili beyanın} *ardından kim seninle o'nun* {yani, Îsâ'nın} *hakkında çekişirse de ki: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra ibtihâl ile* {ihlâsla Allah'a dua edelim de}, *Allah'ın lanetinin yalancıların üzerine olmasını dileyelim."*

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ
﴿٦٣﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا
مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا
أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

62. *Doğrusu bu* {yani, Îsâ hakkında zikrettiklerim}, *hakk kıssa odur,* {sizin söyledikleriniz ise bâtılın kendisidir}. *Allah dışında ilah yoktur. Kuşkusuz Allah azîzdir* {yani, mülkünde azîzdir}, *hakîmdir* {yani, annesinin karnında iken Îsâ hakkındaki emrinde hikmetlidir}.

63. *Yine yüz çevirirlerse* {yani, lanetleşmeden kaçınırlarsa}, *muhakkak Allah müfsidleri* {yani, yeryüzünde ma'siyetler işleyenleri} *bilendir.*

64. *De* {yani, ey Muhammed onlara de} *ki: "Ey Ehl-i Kitab! Bizimle sizin aranızda sevâ'* {yani, adil} *olan bir kelimeye* {yani, ihlâsa} *gelin, şöyle ki: Allah'tan başkasına ibâdet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi* {yani, halk ettiklerinden hiçbir şeyi} *ortak koşmayalım. Kimimiz kimimizi Allah'tan başka rabbler edinmesin,* {çünkü onlar Îsâ'yı rabb edinmişlerdi}. *Eğer yüz çevirirlerse* {yani, tevhîdi kabul etmekten kaçınırlarsa}, *deyin* {yani, siz onlara deyin} *ki: "Şâhid olun ki biz hakikaten teslim olanlarız"* {yani, tevhîdi ihlâsla kabul edenleriz}.

Bunun üzerine el-‘Âkib dedi ki:

— Biz o'nunla lanetleşmekten hiçbir fayda elde edemeyiz. Allah'a yemin ederim ki, yalancı olsaydı o'nunla lanetleşmenin hiçbir zararı olmazdı. Eğer doğru ise, bir seneye kalmaz Allah mutlaka yalancıları helâk ederdi.

Bunun üzerine şu teklifi yaptılar:

— Ey Muhammed! Bizimle savaşmaman, bizi korkutmaman, dînimizden bizi çevirmemen şartıyla, Safer ve Receb aylarında ödenmek üzere 2.000 takım elbise, 30 zırh karşılığında seninle barış yapalım.

Nebî (s.a) de bu şartlarla onlarla barış yaptı ve buyurdu:

— Muhammed'in nefsini elinde tutana yemin ederim ki, benimle lanetleşmiş olsalardı, bir sene geçmeden onlardan hiç biri huzuruma gelemeyecek ve muhakkak Allah yalancıları helâk edecekti.

Ömer (r.a) sordu:

— Eğer onlarla lanetleşmiş olsaydın, kimin elinden tutup gidecektin?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— ‘Alî'nin, Fâtıma'nın, Hasen'in, Huseyn'in –hepsine selâm olsun– Hafsa'nın ve ‘Âişe'nin –Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun– elinden tutup gidecektim.

> 65. *Ey Ehl-i Kitab! İbrâhîm hakkında* {yani, o'nun sizin dîniniz üzere olduğu hususunda} *niçin ihticâc ediyorsunuz* {yani, hasımlaşıyorsunuz}?...

Yahudi reislerinden Ka‘b b. el-Eşref, Ebâ Yâsir, Ebe'l-Hukayk ve Zeyd b. et-Tâbû dediler ki:

— İbrâhîm bize daha yakındır. Diğer nebîler de bizdendir ve bizim dînimiz üzere idiler. Sen ise Hıristiyanların Îsâ'yı rabb edindikleri gibi, seni de rabb edinelim istiyorsun.

Necrân Hıristiyanları da şöyle dediler:

— Verdiğin bu emirle Yahudilerin ‘Uzeyr'i rabb edindikleri gibi, bizim de seni rabb edinmemizi istiyorsun.

Nebî (s.a) şöyle karşılık verdi:

— Bundan Allah'a sığınırım, aksine ben hepinizi Allah'a ibâdet etmeye, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaya davet ediyorum.

Bunun üzerine Allah, *Ey Ehl-i Kitab! İbrâhîm hakkında niçin ihticâc ediyorsunuz?* buyruğunu indirdi.

...Halbuki Tevrât da, İncil de ancak o'ndan {yani, İbrâhîm'in ölümünden} *sonra indirildi. Akletmiyor musunuz?!*

هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ
لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ
يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا
كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى ٱلنَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ
ٱتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا ٱلنَّبِىُّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُؤْمِنِينَ
﴿٦٨﴾ وَدَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا
يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

66. *Haydi biraz ilminiz olan şeyde* {yani, Tevrât ve İncil'de gelenler hakkında} *tartıştınız. Peki, hiçbir ilminiz olmayan şeyde* {yani, Tevrât ve İncil'de bulunmayan hususlarda} *ne diye tartışıyorsunuz? Halbuki Allah bilir* {yani, İbrâhîm'in Yahudi ve Hıristiyan olmadığını Allah bilir}, *siz bilmezsiniz* {yani, o'nun Yahudi ve Hıristiyan olmadığını siz bilmezsiniz}.

Sonra Allah şunu haber veriyor:

67. *İbrâhîm ne bir Yahudi idi, ne de bir Hıristiyan; aksine teslim olmuş* {yani, ihlâslı} *bir hanîf* {yani, hacceden bir kimse} *idi; müşriklerden de* {yani, Yahudilerden ve Hıristiyanlardan da[4]} *değildi.*

4 Tercümeye esas aldığımız nüshada da aynen bu şekildedir: *yani, mine'l-yahûd ve lâ mine'n-nasârâ* [Yahudilerden ve Hıristiyanlardan da değildi] şeklindedir. (Çeviren)

Sonra şöyle devam etmektedir:

68. *İnsanların İbrâhîm'e en yakını* {yani, o'nun dîni üzere olanlar}, *o'na tâbi olanlar* {yani, dîni üzere o'na uyanlar} *bu Nebî ve îmân edenlerdir* {yani, dîni üzere Muhammed'e (s.a) îmân edenlerdir}. *Allah mü'minlerin* {yani, İbrâhîm ve Muhammed'e dînleri üzere uyanların} *velîsidir.*

69. *Ehl-i Kitab'tan bir tâife sizi dalâlete düşürmeyi* {yani, dîniniz olan İslâm'dan uzaklaştırmayı} *arzu ettiler. Şuurunda değiller ki, onlar kendilerinden başkalarını dalâlete düşüremezler* {yani, haktan uzaklaştıramazlar; sadece kendilerini saptırırlar}.

Âyet, Yahudilerin tartıştığı 'Ammâr b. Yâsir ile Huzeyfe b. el-Yemân hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Yahudiler onlarla tartışmış ve onları kendi dînlerine davet ederek, "Dînimiz dîninizden üstündür, yolumuz da yolunuzdan yolca daha doğrudur" demişlerdi. Bunun üzerine, *Ehl-i Kitab'tan bir tâife… arzu ettiler* âyetiyle bir sonraki âyet indi.

70. *Ey Ehl-i Kitab! Şâhid olduğunuz* {yani, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğunu, o'nun niteliklerinin beraberinizdeki Tevrât'ta bulunduğunu bildiğiniz} *halde niçin Allah'ın âyetlerine* {yani, Kur'ân'a} *küfrediyorsunuz?*

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا
بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ د۪ينَكُمْ قُلْ اِنَّ
الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا اُو۫ت۪يتُمْ اَوْ يُحَٓاجُّوكُمْ
عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَل۪يمٌ ﴿٧٣﴾

71. *Ey Ehl-i Kitab! Bildiğiniz* {yani, Muhammed'in (s.a) bir rasûl ve nebî olduğunu bildiğiniz} *halde niçin hakkı bâtıl ile lebs/telbis ediyorsunuz* {yani, hakkı bâtılla karıştırıyorsunuz} *da hakkı gizliyorsunuz?*

72. *Ehl-i Kitab'tan bir tâife dedi* {yani, Yahudi olan Ka'b b. el-Eşref ile Mâlik b. ed-Dayf Yahudilerin aşağı tabakadakilerine dedi} *ki: "Îmân* {yani, Kur'ân'ı tasdik} *edenlere indirilene, gündüz vechi* {yani, gündüzün evvelinde/başında: sabah namazı vaktinde} *îmân edin, onun sonunda da küfr edin* {yani, akşam olunca da onlara, "Biz Tevrât'a baktık, orada verilen niteliklerin Muhammed'de (s.a) olmadığını gördük" deyin}. *Umulur ki dönerler"* {yani, dînlerinden dönmeleri: dînlerinden dönüp dîninize girmeleri için}...

İşte, *Onun sonunda da* {yani, ikindi namazı[5] vaktinde de} *küfr edin* {ki dînleri hakkında kuşkuya düşsünler}.*Umulur ki dönerler* {yani, dînlerinden dönmeleri: dînlerinden dönüp dîninize girmeleri için} buyruğu bunu ifade etmektedir.

73. ...*"ve dîninize tâbi olandan başkasına îmân etmeyin"*...

Yahudi reislerinden olan Ka'b b. el-Eşref ile Mâlik b. ed-Dayf Yahudilerin aşağı tabakadaki Yahudilere, "Dîninizde sebat edin; çünkü insanlardan hiç birine, size verilen –Tevrât, menn, selvâ, bulutla gölgelendirilmek, taştan su fışkırtmak gibi– faziletler verilmemiştir" diyorlardı.

Yine onlara, "Müslümanlara Muhammed'in (s.a) durumunu da haber vermeyin. Aksi takdirde Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirir, sizinle tartışırlar" diyorlardı.

Muhammed'e (s.a) hased ettikleri için böyle diyorlardı. Çünkü nübüvvet, İsrâîloğulları'ndan olmayan birine verilmişti. Allah onlar hakkında şu buyrukları indirdi:

...De ki: "Doğrusu hidâyet, Allah'ın hidâyetidir. Size verilenin benzeri birine veriliyor veya Rabbiniz indinde size karşı delil getirecekler diye mi?"

...{Ey Muhammed} *de ki: "Kuşkusuz ki lütuf* {yani, İslâm ve nübüvvet} *Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah vâsidir* {yani, şunları verecek kadar lütfu geniş olandır}, *alîmdir"* {yani, lütfunu kime vereceğini çok iyi bilendir}...

---

5 Tercümeye esas aldığımız nüshada da aynen bu şekildedir: *yani, salâta'l-'asr* [ikindi namazı] şeklindedir. (Çeviren)

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّه۪ٓ
اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِد۪ينَارٍ لَا يُؤَدِّه۪ٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا
دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِماًۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّ۪نَ
سَب۪يلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلٰى
مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٧٦﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَل۪يلاً اُو۬لٰٓئِكَ
لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّ۪يهِمْۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٧﴾

74. ...*"Rahmetini* {yani, nübüvveti} *dilediğine tahsis eder. Allah azîm fadl sahibidir"* {yani, İslâm'ı mü'minlere tahsis etmekle büyük lütuf sahibidir}.

75. *Ehl-i Kitab'tan* {yani, ehl-i Tevrât'tan} *öylesi* {yani, Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibileri} *vardır ki, ona bir yüklerle* {yani, ne kadar çok olursa olsun} *emanet bıraksan onu sana öder. Onlardan öylesi* {yani, kâfir Yahudilerden: Ka'b b. el-Eşref ve onun taraftarları gibileri} *de vardır ki, ona tek bir dinar emanet etsen, başına dikilmedikçe* {yani, ısrarla hakkını istemeyi sürdürmedikçe} *onu sana ödemez. Şu* {yani, böyle davranmaları}, *"Ümmiler* {yani, Arablar} *hakkında aleyhimize bir yol yoktur" demeleri* {yani, emanete hıyanet etmeyi helâl kabul etmeleri} *sebebiyledir...*

Câhiliye döneminden kalma alacaklarını isteyen Müslümanlara Yahudiler, "Onların alacaklarını vermemekte bizim için bir vebal yoktur. Çünkü onlar dînimiz üzere değildirler" diyerek, bu şekilde hareket etmelerinin Tevrât'ta kendilerine helâl olduğunu iddia etmiş oluyorlardı. Buna mukabil Yüce Allah buyurdu ki:

...*Bile bile Allah üzerine yalan söylüyorlar* {yani, Allah'ın Tevrât'ta hakk ile olmadıkça kanları ve malları haram kıldığını, İslâm'a girmeyi ve emaneti hakk sahiblerine ödemeyi emrettiğini ve bu hususlara riâyet

edeceklerine dâir onlardan söz aldığını bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylüyorlar}.

İşte Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

76. *Hayır, kim ahdini* {yani, Allah'ın Tevrât'ta kendisinden aldığı ahdini} *yerine getirir* {yani, emaneti eksiksiz sahibine iade eder} *ve ittika ederse* {yani, O'nun haram kıldıklarından kaçınırsa}, *kuşku yok ki Allah o muttakileri* {yani, haram olan şeyleri helâl kabul etmekten sakınan kimseleri} *sever.*

77. *Doğrusu Allah'a olan ahdini [taahhüdünü] ve yeminlerini az bir semene* {yani, önemsiz bir dünyalığa karşılık} *satanlar* {yani, Yahudi reisleri} *var ya, işte şunların âhirette hiçbir halâkı* {yani, nasibi/payı} *yoktur. Allah Kıyâmet Günü* {yani, hesabın görülmesinin ardından} *onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab vardır.*

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي
مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا
الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

78. *Onlardan* {yani, Yahudilerden} *bir ferîq* {yani, Ka‘b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ebû Yasir, Cudeyy b. Ahtab ve Şu‘be b. ‘Amr gibileri} *vardır ki, siz onu kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *sanasınız diye kitab ile dillerini eğip bükerler* {yani, Muhammed'in (s.a) durumuyla ilgili sözleri tahrif ederler}. *Halbuki o* {yani, Muhammed'in niteliklerini sildikten sonra yazdıkları şeyler} *kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *değildir. "O* {yani, gördü-

ğünüz bu nitelikler} *Allah indinden" derler. Halbuki o Allah indinden değildir* {yani, onu kendileri yazmıştır} *ve Allah üzerine bile bile* {yani, ileri sürdükleri bu niteliklerin Muhammed'in (s.a) vasfı olmadığını bile bile} *yalan söylerler.*

79. *Allah kendisine kitab* {yani, Tevrât'ı ve İncil'i}, *hükm* {yani, fehm/anlayış} *ve nübüvvet verdikten sonra insanlara* {yani, İsrâîloğulları'na}, *"Allah'ı bırakın da bana ibâdet edin" demek hiçbir beşere* {yani, Îsâ ibn Meryem'e} *yakışmaz. Fakat onlara, "Öğrettiğiniz ve tedris ettiğiniz kitab* {yani, Tevrât ve İncil} *ile rabbânîler* {yani, yalnızca Allah'a ibâdete yönelenler} *olun" (der).*

80. *Size melekleri ve nebîleri* {yani, Îsâ'yı, 'Uzeyr'i} *rabbler edinmenizi emretmez...*

Eğer size böyle bir emir verecek olursa, bu küfür olurdu. İşte Yüce Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

...Müslümanlar {yani, ihlâs ile Allah'ı tevhîd eden kimseler} *olduktan sonra size küfrü* {yani, meleklere ve nebîlere ibâdet etmeyi} *emreder mi hiç?!*

el-Asbağ b. Zeyd ile Kerdem b. Kays'ın, "Îmân ettikten sonra bize küfrü emreder mi hiç?!" demeleri üzerine, Yüce Allah şu buyrukları indirdi:

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّ۪نَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ
مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ
لَتُؤْمِنُنَّ بِه۪ وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ
اِصْر۪يۜ قَالُٓوا اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا۬ مَعَكُمْ مِنَ
الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ اَفَغَيْرَ د۪ينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81. *Hani Allah nebîlerin şöyle mîsâkını* {Allah Teâlâ nebîlerden, Allah'a ibâdet edeceklerine; kavimlerine, risâleti tebliğ edeceklerine; insanları Allah'ın dînine çağıracaklarına dâir söz –İsrâîloğulları'na gönderilen ilk rasûl olan Mûsâ'ya indirilen Tevrât'ta Muhammed'in durumu açık-

lanmış, onlar da bunu kabul etmişlerdi–} *almıştı: Size* {yani, İsrâîloğulları'na} *verdiğim kitab* {yani, Tevrât} *ve hikmetten* {yani, onda bulunan helâl ve haramdan} *sonra size* {yani, İsrâîloğulları'na}, *beraberinizdekini* {yani, Tevrât'ta elinizde bulunanları} *tasdik eden bir rasûl* {yani, Muhammed} *gelince o'na mutlak îmân edecek* {yani, nebî olarak gönderildiğinde o'nu mutlaka tasdik edecek} *ve o'na yardım edeceksiniz.* (Ardından da Allah), *"Kabul* {yani, Tevrât'ta Muhammed'i tasdik etme ve o'na yardım etme hususundaki emrimi kabul} *ettiniz mi ve şu ağır yükümlülüğümü üzerinize aldınız mı?" (demişti. Onlar da,) "Ikrar ettik" demişlerdi. "Öyle ise şâhid olun* {yani, kabul ettiğinize dâir kendinize şâhid olun}, *Ben de sizinle beraber şehâdet* {yani, sizin Muhammed'i (s.a) kabul ettiğinize dâir şehâdet} *edenlerdenim."*

82. *Kim bunun arkasından* {yani, Tevrât'ta o'nu kabul ettikten sonra} *tevelli ederse* {yani, Muhammed'e îmândan yüz çevirirse}, *işte onlar fâsıklardır* {yani, isyan edenlerdir}.

83. *Allah'ın dîninden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerdekiler* {yani, melekler} *ve yerdekiler* {yani, mü'minler} *ister istemez O'na teslim olmuşlardır* {yani, bütün dîn mensubları Allah'ın, rabb'leri ve yaratıcıları olduğunu kabul etmişlerdir –onların teslim oluşları böyle idi. Halbuki başkalarını O'na ortak koşmuş oluyorlardı–} *ve O'na döndürüleceklerdir.*

Sonra Allah, Bakara, 2/136. âyeti ile Âl-i İmrân'daki, *Eğer Ehl-i Kitab îmân etmeyecek olursa...* buyruğunu indirdi ve mü'minlere onu okumalarını emretti.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ
وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِيَ مُوسٰى
وَعٖيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دٖينًا
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ
يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اٖيمَانِهِمْ وَشَهِدُٓوا اَنَّ الرَّسُولَ
حَقٌّ وَجَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ

﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

84. *De ki: "Biz îmân ettik Allah'a* {yani, O'nun vahdâniyetini tasdik ettik}, *bize* {yani, Muhammed vasıtasıyla bize} *indirilene; İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb ve Esbât'a indirilene; Mûsâ'ya, Îsâ'ya ve diğer nebîlere Rabb'lerinden verilenlere. Onlardan hiç birinin arasını* {yani, kimini inkâr, kimine îmân ederek aralarını} *ayırmayız. Biz O'na teslim olmuşlarız* {yani, muslihleriz [ihlâsla O'na teslim olmuşlarız]}.

85. *Kim islâmdan [teslimiyetten] başka bir dîn ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o âhirette hüsrana uğrayanlardan olur.*

Âyet, İslâm'dan irtidad ederek Mekke kâfirlerine katılmış olan Benî Sakr'dan Evsli Tu'me b. Ubeyrık el-Ensârî hakkında inmiştir.

86. *O Rasûl'ün hakk olduğuna şehâdet etmiş, kendilerine beyyinât* {yani, beyan} *gelmiş iken, îmânlarının ardından küfreden bir kavmi Allah nasıl hidâyete iletir* {yani, dînine hidâyet eder}? *Allah zâlimler kavmini hidâyete iletmez.*

87. *İşte onların karşılığı, kuşkusuz Allah'ın, meleklerin ve cümle insanların* {yani, bütün âlemlerin} *lanetinin üzerlerine olmasıdır.*

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ
وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

88. *Onun* {yani, o lanetin} *içinde hâlidlerdir* {yani, o lanetin içinde ikâmet edip duracaklardır}. *Onlardan azab hafifletilmez ve onlara nazar olunmaz* {yani, onlara verilen azabın benzeri kimseye verilmez}.

Âyet, İslâm'dan irtidad ederek çöle gidecekmiş gibi Medine'den çıkıp Mekke yoluna yönelen ve Mekke kâfirlerine katılan oniki kişi hakkında inmiştir. Tu'me b. Ubeyrık el-Ensârî, Mikyas b. Dubâbe [Subâbe] el-Leysî, Kureyşli Teym b. Murreoğulları'ndan 'Abdullâh b. Enes b. Hatal, Vecûc b. el-Eslet Ensârî, Ebû 'Âmir b. en-Nu'mân er-Râhib, Benî 'Amr b. Avf'dan el-Culâs b. Suveyd b. es-Sâmit'in kardeşi el-Hâris b. Suveyd b. es-Sâmit el-Ensârî bunlardan idi. Sonra el-Hâris pişman olup tevbe etti ve kardeşi el-Culâs'a, "Ben tevbe ettim. Nebî'ye (s.a), tevbemin kabul olup olmayacağını sor? Aksi takdirde Şam'a gideceğim" diye haber gönderdi: el-Culâs da, Nebî'ye (s.a) giderek durumu haber verdi. Nebî (s.a) ona bir cevab vermedi. Bunun üzerine Allah istisnâda bulunarak el-Hâris hakkında şu buyruğu indirdi:

89. *Şunun* {yani, küfrün} *arkasından tevbe edenler ve ıslah olanlar* {yani, geri kalan ömürlerinde amellerini düzeltenler} *müstesnâdır* {yani, onlara, bundan dolayı azab edilmeyecektir}. *Kuşkusuz Allah gafûrdur* {yani, böylesinin küfrünü bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, bundan sonraki halleri için merhamet gösterecek olandır}.

Hâris'in bu durumu Mekke'de bulunan diğer onbir kişiye ulaştığında, "Kalabildiğimiz kadar Mekke'de kalıp, Muhammed'in ölümünü bekleyelim, çünkü Medine'ye dönecek olursak el-Hâris hakkında inenler, bizim hakkımızda da inecektir ve ondan kabul olunan bizden de kabul edilecektir" dediler. Ancak Allah onlar hakkında şu buyrukları indirdi:

90. *Kuşkusuz îmânlarının ardından küfr etmiş, sonra küfürlerini artırmış olanların tevbeleri asla kabul olunmaz...*

Onlar, "Kâfir olarak Mekke'de kalalım, Medine'ye gidecek olursak el-Hâris hakkında hüküm indiği gibi bizim hakkımızda da hüküm inecektir" demişlerdi.

...İşte onlar dalâlette olanlardır.

Sonra Allah, onlardan kâfirlerin durumlarını, âhirette onları nelerin beklediğini haber vermek üzere buyuruyor ki:

91. *Kuşku yok ki küfr edenler ve kâfir olarak ölenler var ya, onların hiç birinden kurtuluş akçesi kabul edilmez; isterse yeryüzü dolusu altın versin* {yani, onlardan her biri, yeryüzü dolusu altın verip kendini azabtan kurtarabilecek olsaydı, hiç tereddütsüz onu fidye olarak verir, kendini kurtarmaya çalışırdı. Ne var ki, yeryüzü dolusu altını olsa da, onu kurtuluş akçesi olarak verseydi bile ondan kabul olunmazdı}. *İşte onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab vardır.*

Bunun bir benzeri de, *Onlar için yardımcılardan* {yani, azab görmelerini önleyecek yardımcılardan} *eser yoktur* (el-Mâide, 5/36) âyetidir.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اِلَّا
مَا حَرَّمَ اِسْرَٓائ۪يلُ عَلٰى نَفْسِه۪ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ قُلْ فَأْتُوا
بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

92. *Siz sevdiğiniz şeylerden* {yani, mallardan} *infak edinceye* {yani, sadaka olarak harcayıncaya} *kadar birr'e eremezsiniz* {yani, takvânız kemale ermez}. *Her ne infak ederseniz* {yani, sadaka olarak her ne harcarsanız}, *muhakkak ki Allah ona alîmdir* {yani, (ne kadar infak ettiğinizi ve) infaktaki niyetinizi çok iyi bilendir}.

93. *Tevrât indirilmeden önce İsrâîl'in kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâîloğulları'na helâl idi...*

Bir gece tarlasını sulamak amacıyla dışarı çıkan Ya'kûb b. İshâk'ın (a.s) karşısına bir melek çıktı. Ya'kûb onu, yolunu kesmek isteyen bir hırsız zannetti. Kurban sunduğu 'şânir' diye bilinen yerin –ki Arz-ı Mukaddes'te ilk kurban kestiği yer idi– yakınında onunla itişip kakıştı. Melek o'ndan ayrılmak isteyince, dilediği takdirde o'nu yere yıkabileceğini göstermek üzere ayağıyla Ya'kûb'un uyluğuna vurdu. Bundan dolayı o'nda siyatik ağrısı ortaya çıktı. Melek Ya'kûb'un gözü önünde semâya yükseldi. Bu ayak darbesinden ötürü Ya'kûb çok sıkıntı çekti. Ağrısından geceleri uyuyamadığı halde, gündüz bir ağrı hissetmiyordu. Bunun üzerine Ya'kûb, Allah kendisine şifa verdiği takdirde en sevdiği yiyecek ve içecek olan deve eti ile sütünü kendisine haram kılacağını va'detti. Yahudiler ise, bunun Allah tarafından Tevrât'ta haram kılındığını iddia ederek, "Allah Ya'kûb'a da, o'nun soyundan gelenlere de deve eti ile sütünü haram kılmıştır" dediler. Yüce Allah da nebîsine –salât ve selâm o'na– şöyle buyurdu:

{Yahudilere de} *de ki: "Eğer sâdıklar* {yani, Tevrât'ta deve eti ile sütünün haram kılındığı iddianızda doğru söyleyenler} *iseniz,*

haydi Tevrât'ı getirin de onu tilâvet edin" {yani, kıraat edin/okuyun}.

Allah onları ayıplayarak buyuruyor ki:

94. *Kim şunun* {yani, bu beyanın} *ardından Allah üzerine yalan uydurursa* {yani, Allah'ın bunları Tevrât'ta haram kıldığını söyleyerek Allah'a yalan isnad ederse}, *işte onlar zâlimlerdir.*

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٩٥﴾ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذٖي بِبَكَّةَ
مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمٖينَۚ ﴿٩٦﴾ فٖيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهٖيمَۚ
وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ
اِلَيْهِ سَبٖيلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٩٧﴾
قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۗ وَاللّٰهُ شَهٖيدٌ عَلٰى
مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُطٖيعُوا فَرٖيقًا مِنَ الَّذٖينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ اٖيمَانِكُمْ كَافِرٖينَ ﴿١٠٠﴾

95. *De ki: "Allah doğru söyledi* {yani, "İbrâhîm ne bir Yahudi idi, ne de bir Hıristiyan; aksine teslim olmuş bir hanîf idi; müşriklerden de değildi" (Âl-i İmrân, 3/67) buyurmakla doğru söyledi}...

Halbuki hem Yahudiler, hem de Hıristiyanlar, İbrâhîm de dahil bütün nebîlerin kendi dînleri üzere olduklarını iddia etmişlerdi. Nebî (s.a) de onlara şu karşılığı vermişti: "Sizin de bildiğiniz gibi, İbrâhîm Beyt'i haccediyordu. O halde niçin Allah'ın âyetlerini, yani, haccı inkâr ediyorsunuz?"

İşte, *De ki: "Allah doğru söyledi"* buyruğu bunu anlatmaktadır.

..."O halde hanîf {yani, hacceden birisi} *olarak İbrâhîm milletine tâbi olun, ki o müşriklerden* {yani, Yahudi de, Hıristiyan da} *değildi."*

96. *Kuşkusuz ki, insanlar* {yani, mü'minler} *için ilk kurulan ev Bekke'deki* {ki Bekke denilmesi, tavaf esnasında insanların bek etmelerinden [izdihamlarından] dolayıdır} *o çok mübarek* {yani, bereketli: günahların mağfiret edilmesine sebeb} *ve âlemlere hidâyet* {yani, orada namaz kılan mü'minler için dalâletten uzaklaştıran bir hidâyet} *olan* {ve fakat Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılanlar için de bir dalâlet olan} *Beyt'tir.*

Çünkü kıble hususunda Yahudilerle tartışan Müslümanlar, "Kıble Ka'be'dir" demiş, Yahudiler de "Kıble Beytu'l-Makdis'dir" demişlerdi. Bunun üzerine Allah, "Ka'be yeryüzündeki ilk mesciddir. Beytullâh da Mescid-i Haram'ın etrafında bulunanlar için bir kıbledir. Harem'in bütünü de yeryüzündekiler için bir kıbledir" hükmünü indirdi. Sonra Allah şöyle buyurdu:

97. *Onda apaçık âyetler* {yani, vazıh alâmetler} *ve İbrâhîm'in makamı* {yani, eseri/izi} *vardır. Kim oraya girerse* {yani, câhiliye döneminde girerse}, *emin* {yani, oradan çıkana kadar güvende} *olur (idi). Onun yoluna gücü yetenlerin* {yani, binek ve azık temin edebilenlerin} *o Beyt'i haccetmesi, Allah'ın insanlar* {yani, mü'minler} *üzerindeki bir hakkıdır. Kim* {yani, diğer dîn mensublarından kim} *küfr/nankörlük ederse* {yani, Beyt'e küfr/nankörlük ederse: haccın farziyetini kabul etmezse}, *doğrusu Allah âlemlerden ganidir.*

98. *De ki: "Ey Ehl-i Kitab! Allah bütün yaptıklarınıza şâhid iken, niçin Allah'ın âyetlerine* {yani, Kur'ân'a} *küfr ediyorsunuz?"*

99. *De ki: "Ey Ehl-i Kitab* {yani, ey Yahudiler}! *Niçin Allah yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoymaya çalışıyorsunuz,...*

Âyet, Yahudilerin, ehl-i îmân olan Huzeyfe ve 'Ammâr b. Yâsir'i dînlerine davet etmeleri üzerine inmiştir. Yahudiler onlara, "Dînimiz dîninizden efdaldir, yolumuz da yolunuzdan daha doğrudur" demişlerdi. Bunun üzerine Allah, *Niçin Allah yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoymaya çalışıyorsunuz?* buyruğunu indirdi.

...şâhid {yani, İslâm'ın gerçek dîn, Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü ve Nebîsi olduğuna şâhid} *olduğunuz halde onu* {yani, millet-i İslâm'ı} *eğri göstermeye yeltenerek îmân eden kimseyi*

niçin Allah yolundan {yani, İslâm dîninden} *alıkoymaya çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.*

100. *Ey îmân edenler! Eğer Ehl-i Kitab'tan herhangi bir feriq'a* {yani, kendilerine kitab: Tevrât verilmiş bir tâifeye} *itaat edecek olursanız, îmânınızın ardından döndürür sizi kâfir ederler.*

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفٖيكُمْ رَسُولُهُ
وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿١٠١﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمٖيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ
فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
﴿١٠٣﴾ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

101. *Allah'ın âyetleri* {yani, Kur'ân} *size tilâvet edilirken, içinizde de* {yani, aranızda da besbelli} *O'nun Rasûlü* {yani, Muhammed (s.a)} *bulunurken nasıl küfr edersiniz? Kim Allah'a sarılırsa/tutunursa* {yani, Allah'ın himâyesine girip O'na güvenirse} *sırât-ı mustakîme* {yani, İslâm dînine} *iletilir.*

102. *Ey îmân edenler* {yani, Ensâr}! *Allah'a ittika edin, O'na hakkıyla ittika* {yani, O'na itaat edin, isyan etmeyin; O'nu zikredin, unutmayın; O'na şükredin, nankörlük etmeyin}...

Bunu, *Gücünüz yettiğince Allah'a ittika edin* (et-Teğâbün, 64/16) buyruğu nesh etmiştir.

Câhiliye döneminde Evs ile Hazrec kabilesi arasında –Şemîr ve Hâtıb'ın kan davaları dolayısıyla– bir düşmanlık vardı. Bu sebeble bir süre çarpışıp durdular. Nebî (s.a) Medine'ye hicret edince aralarını düzeltti. Sonra onlardan iki kişi: Evs'den Sa'lebe b. Guneyme ile Haz-

rec'den Seleme b. Cuşemoğulları'ndan Sa'd b. Zurâre birbirlerine karşı övünmeye başladılar ve neticede birbirlerine kızdılar. Hazrecli dedi ki:

— Allah'a yemin ederim ki, İslâm'ın ve Rasûlullâh'ın bize gelişi biraz daha gecikmiş olsaydı, sizin ileri gelenlerinizi öldürmüş, çocuklarınızı köleleştirmiş, kadınlarınızı mehirsiz nikâhlamış olacaktık.

Evsli de şu karşılığı verdi:

— İslâm geç zamanda geldi. Niçin dediğini yapmadınız? Biz ince kılıçları tepenize öyle bir indiriyorduk ki, sonunda evlerinizden çıkamaz olmuştunuz.

Sonra da bu hususta söylenmiş şiirleri okumaya, öldürülmüş olanları sayıp dökmeye, birbirlerine karşı övünmeye, soy-soplarını ileri sürmeye koyuldular. Nihâyet itişip kakıştılar, birbirlerine kuru hurma dallarıyla, ayakkabılarıyla vuracak noktaya geldiler ve her ikisi de kabilelerine seslendiler. Evsliler ve Hazrecliler silahları kuşanıp kabiledaşlarının yardımına gelip mızraklarını çektiler. Durumun kendisine ulaştığı Nebî (s.a), bir eşeğe binerek yanlarına geldi ve, *Ey îmân edenler* {yani, ey Ensâr}! *Allah'a, O'na yaraşır biçimde ittika edin* diye seslendi.

...ve ancak müslimler [teslim olmuş kimseler] {yani, tevhîde sımsıkı sarılmış olanlar} *olarak ölün.*

103. *Topluca Allah'ın ipine* {yani, dînine} *sarılın ve ayrılmayın* {yani, Ehl-i Kitab'ın ihtilâf ettiği gibi, siz de dîn hususunda ihtilâf edip ayrılmayın}. *Allah'ın üzerinizdeki nimetini* {yani, İslâm nimetini} *hatırlayın. Hani siz düşmanlar* {yani, câhiliye döneminde birbirinizi öldüren düşmanlar} *idiniz de kalbleriniz arasında ülfet husûle getirdi de nimetiyle* {yani, Allah Teâlâ'nın rahmetiyle} *kardeş* {yani, İslâm'da kardeş} *oldunuz ve yine hatırlayın ki, siz ateşten bir çukurun kenarında* {yani, sizden şirk üzere ölenler cehennemlikti, hayattakiler de ateşin kenarında olup bu halde ölseler cehenneme gidecekler} *iken O sizi ondan kurtardı* {yani, şirkten îmâna girmenize sebeb olarak sizi O kurtardı}. *Kezâlike* {yani, hakezâ=bu şekilde} *Allah size âyetlerini* {yani, bu nimetteki alâmetlerini: câhiliye döneminde düşman iken İslâm'da sizi kardeş hâline getirmesini} *beyan ediyor ki hidâyete eresiniz* {yani, bu nimetteki alâmetlerini tanıyasınız}.

Birbirleriyle çatışmaya kalkışanlar [Ensâr'dan iki gurub], Nebî'nin (s.a) okuduğu Kur'ân'ı duyunca ellerini geri çekip birbirlerinin boynuna sarılarak yanaklarından öpmeye başladılar.

Aralarında bulunan Câbir b. 'Abdullâh diyor ki: "Rasûlullâh (s.a), yanımıza gelmesini hiç arzu etmediğimiz kişi olduğu halde çıkagelmişti. Bunun sebebi ise kalkıştığımız işti. Fakat Nebî (s.a) yanlarına gelince, 'Allah'a ittika edin ve aranızı düzeltin' buyurdu."

104. *Siz hayra çağıran, ma'rûfu emreden, münkerden nehyeden bir ümmet* {yani, bir 'usbe/topluluk} *olun. İşte onlar felâha erenlerdir.*

Allah Teâlâ, Ehl-i Kitab gibi ihtilâfa düşmemelerini, dağılmamalarını öğütlemek üzere buyuruyor ki:

وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ
وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾

105. *Kendilerine gelen beyyinâtın* {yani, beyânın} *ardından ayrılan ve ihtilâf edenler* {yani, Mûsâ'nın ardından dîn hususunda ihtilâfa düşerek âdeta farklı dîne bağlananlar} *gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azab vardır.*

106. *Kimi yüzlerin ağaracağı, kimi yüzlerin de kararacağı gün, yüzleri kararanlara, "Îmânınızın* {yani, Muhammed'e nebî olarak gönderilmeden önceki îmânınızın} *ardından küfr ettiniz ha! O halde, küfretmeniz sebebiyle tadın azabı!" (denecek).*

107. *Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler* {yani, cennetindedirler}. *Onlar orada hâlidlerdir* {yani, ölmezler}.

108. *İşte bunlar Allah'ın âyetleridir, onları sana hakk ile tilâvet ediyoruz. Yoksa Allah âlemlere zulm* {yani, zenbleri/günahları olmadığı halde onlara azab} *irade etmez.*

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْاُمُورُ ﴿١٠٩﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ
اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّٓا اَذًى وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ
يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ
اَيْنَ مَا ثُقِفُٓوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ
بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

109. *Göklerdekiler ve yerdekilerin tümü Allah'ındır. Bütün işler de* {yani, kulların bütün işleri de âhirette} *Allah'a döndürülür.*

Ensâr'ın Evs ve Hazrec kabileleri karşılıklı övündüler. Evsliler dediler ki:

— Şâhidliği iki kişiye bedel Huzeyme b. Sâbit, meleklerin gaslettikleri Hanzala, müşrikler cesedine yaklaşmasınlar diye arılar tarafından korunan ‘Âsım b. Sâbit b. el-Eflah, vefatı sebebiyle arşın sarsıldığı ve Benî Kureyza hakkında verdiği hükmü Yüce Allah ve meleklerce beğenilen Sa‘d ibn Mu‘âz bizdendir.

Hazrecliler de şöyle karşılık verdiler:

— Kur’ân'ı sağlam bir şekilde öğrenmiş olan dört kişi: Übey b. Ka‘b, Mu‘âz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd bizdendir. Yine, Ensâr'ın sancağının taşıyıcısı, onların sözcüsü [hatibi] ve cinlerin ölümünü haber vererek hakkında, “Hazreclilerin efendisi Sa‘d b. Ubâde'yi biz öldürdük.

Ona iki ok attık ve bunlar kalbine isâbet etti" dedikleri Sa'd b. Ubâde de bizdendir.

110. *Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz* {yani, insanların insanlar için hayırlılarısınız};...

Mâlik b. ed-Dayf ile Vehb b. Yehûza; 'Abdullâh b. Mes'ûd, Mu'âz b. Cebel ve Ebû Huzayfe'nin azadlısı Sâlim'e "Bizim dînimiz sizin bizi kendisine davet ettiğiniz dînden daha hayırlıdır" dediklerinde Allah onlar hakkında, *Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı* {yani, kendi zamanınızda en hayırlı} *bir ümmetsiniz* buyurdu. Nitekim İsrâîloğulları da kendi çağdaşlarından üstün kılınmıştı.

...ma'rûfu emreder {yani, insanlara îmânı emreder}, *münkerden nehyeder* {yani, zulmü engeller} *ve Allah'a* {yani, O'nun tevhîdine} *îmân edersiniz...*

Onun içindir ki, siz insanlar için insanların en hayırlılarısınız. Sizin dışınızdaki dîn mensubları ise ma'rûfu emretmez, münkerden nehyetmezler.

...Eğer Ehl-i Kitab da {yani, Yahudiler de} *îmân etmiş* {yani, Muhammed'i ve o'nun getirdiği hakkı tasdik etmiş} *olsalardı, haklarında hayırlı* {yani, küfürden hayırlı} *olurdu. İçlerinde mü'minler* {yani, 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi tasdik edenler} *varsa da, onların çoğu* {yani, Yahudilerin çoğu} *fâsıklardır* {yani, isyankârlardır}.

111. *Size eziyetten* {yani, Yahudiler size dille eziyetten} *başka zarar veremezler...*

Ka'b b. Mâlik,[6] Şu'be, Bahrî, Nu'mân, Ebû Yâsir, Ebû Nâfi', Kinâne b. Ebî'l-Hukayk ve İbn Sûriyâ gibi Yahudi reisleri, içlerinden –'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi– îmân edenlere eziyet etmeye başladılar. Bunun üzerine Allah, *Size eziyetten* {yani, Yahudiler size dille eziyetten} *başka zarar veremezler* buyruğunu indirdi.

...Eğer sizinle savaşırlarsa, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra onlara yardım edilmez.

---

6 Doğrusu, "Ka'b b. el-Eşref"tir. (Çeviren)

Sonra Yahudilerin durumlarını haber vermek üzere buyuruyor ki:

112. *Nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet* {yani, horluk, hakirlik} *vurulur. Meğer ki Allah'tan bir habl ve insanlardan bir habl olsun* {yani, nereye giderlerse gitsinler Allah'tan ve insanlardan –yalnızca Nebî kasdedilmektedir– aldıkları bir ahid ile bağlı olmadıkları sürece güvende olamazlar}. *Döne dolaşa Allah'tan bir gazaba müstahak oldular* {yani, gazabı hakk ettiler} *ve üzerlerine meskenet* {yani, zillet ve fakirlik} *vuruldu. Şu* {yani, başlarına gelen bu hâl}, *onların Allah'ın âyetlerine küfr etmeleri, haksız yere nebîleri öldürmeleri, isyan etmeleri ve aşırı* {yani, dînlerinde aşırı} *gitmeleri sebebiyledir.*

لَيْسُوا سَوَٓاءً

مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ

وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ

فِي الْخَيْرَاتِ وَاُو۬لٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا

مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِالْمُتَّق۪ينَ ﴿١١٥﴾

113. *Hepsi bir değildir* {yani, kâfir ve sapık olan Yahudiler, onlarla aynı soydan gelen ve Allah'ın dînini kabul etmiş bulunan İbn Selâm ve arkadaşları konumunda değildir. Onlar hakk üzere olup dosdoğrudur}. *Ehl-i Kitab'tan kâim* {yani, hakk ile dosdoğru, Allah'ın dîni üzere adaletli} *bir ümmet* {yani, bir 'usbe/topluluk} *var ki,...*

Allah'ın dîni üzere adaletli bir şekilde "dosdoğru yürümektedir." Yahudiler, İbn Selâm ve arkadaşlarına, "Siz dîninizi bırakıp başka bir dîne girdiğiniz için hüsrana uğradınız; oysa siz Allah'a, dîninizden başka bir dîne girmeyeceğinize dâir söz vermiştiniz" demişlerdi. Bunun üzerine Allah, *Hepsi bir değildir* buyruğunu indirdi.

...gece boyunca Allah'ın âyetlerini {yani, kelâmını} *tilâvet ederler ve onlar secde ederler* {yani, namaz kılarlar}...

114. ...*Allah'a* {yani, Allah'ın vahdâniyetine} *ve Âhiret Günü'ne* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişe} *îmân* {yani, tasdik} *ederler. Ma'rûfu* {yani, Muhammed'e îmân etmeyi} *emreder, münkerden* {yani, Muhammed'i yalanlamaktan} *nehyeder ve hayırlarda* {yani, İslâm'ın şer'î hükümlerini yerine getirmekte} *yarışırlar. İşte onlar sâlihlerdendir.*

115. *Hayrdan ne yaparlarsa, ona nankörlük edilmeyecektir* {yani, amelleri boşa çıkarılmayacak, aksine mükâfaatlandırılacaktır}. *Allah muttakileri* {yani, İbn Selâm ve arkadaşlarını} *bilendir.*

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ
شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ
مَا يُنْفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ
وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ
قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَا أَنْتُمْ
أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ
كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ
مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

116. *Doğrusu o küfredenler var ya, onların malları ve evladlarının Allah'tan bir şeye faydası olmaz. İşte onlar ateşin arkadaşlarıdır; orada hâlidlerdir.*

Sonra Yüce Allah, aşağı tabakadaki Yahudilerin, Ka'b b. el-Eşref ve arkadaşları gibi reislerine, âhireti kazanacakları ümidi ile verdikleri yi-

yecek ve mahsulleri söz konusu ederek, bu harcamalarının durumuna bir örnek vermektedir:

> 117. *Onların* {yani, kâfirlerin: avamdan Yahudilerin} *bu dünya hayat'taki infaklarının meseli, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinine isabet edip de onu helâk eden* {ve geriye hiçbir şey bırakmayan} *kavurucu soğukluğa sahib bir rüzgara* {yani, şiddetli bir rüzgâra} *benzer...*

Bu kavurucu soğuk rüzgarın, zâlimlerin ekinlerini mahvettiği için ekinlerinden yararlanamadıkları gibi, Allah da Yahudi avamının harcamalarını mahvetmiştir. Âhireti elde etmek amacıyla birtakım harcamalarda bulunup da bunların faydasını görmeyen Mekke kâfirleri de bu kabildendir.

> *...Allah onlara zulmetmedi* {yani, onların harcamalarını boşa çıkartmakla onlara zulmetmedi}. *Fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.*

> 118. *Ey îmân edenler* {yani, ey ‘Abdullâh b. Übey, Mâlik b. ed-Duhşum el-Ensârî ve münâfık arkadaşları}! *Kendinizden* {yani, mü'minlerden} *başkasını* {yani, Yahudileri} *bitâne* [içli-dışlı sırdaş] *edinmeyin. Onlar sizi şaşırtmakta* {yani, sizi azdırmakta} *kusur etmezler, size sıkıntı verecek* {yani, dîniniz için ve dîninizde günah olacak} *şeyleri arzu ederler. Kinleri ağızlarından taşmakta* {yani, düşmanlıklarını dilleriyle açıkça ifade etmektedirler}, *göğüslerinde gizledikleri* {yani, sakladıkları aldatma duyguları} *ise daha büyüktür* {yani, dilleriyle açığa vurduklarından daha büyüktür}. *Size âyetleri beyan ettik* {yani, bu onlara dâir size bir beyandır/bildirmedir}, *şâyet aklederseniz.*

Aralarında Yahudilerin ileri gelenlerinden sayılan Hurmele'nin iki oğlu Asbağ ve Râfi‘ gibilerin de bulunduğu bir gurubun, onlara İslâm'ı terk etmeyi güzel gösterip onları Yahudilik'e davet ettiler. Onlar da neredeyse küfürlerini açığa vuracak duruma geldiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları, Yahudileri velî edinmekten sakındırmak üzere, *Ey îmân edenler! Kendinizden* {yani, mü'minlerden} *başkasını* {yani, Yahudileri} *bitâne* [içli-dışlı sırdaş] *edinmeyin ..... şayet aklederseniz* buyurdu.

119. *Bakın siz* {yani, siz ey mü'minler topluluğu} *onları* {yani, Yahudileri} *seversiniz* {yani, Muhammed'e ve o'nun getirdiklerine îmân ettiklerini açığa vurdukları için seversiniz}. *Halbuki onlar, kitabın hepsine* {yani, Muhammed'e verilen kitaba da, ondan önceki kitablara da} *îmân ettiğiniz halde sizi sevmezler,* {çünkü gerçekte onlar sizin dîninize bağlı değildirler}. *Sizinle* {yani, Yahudiler sizinle} *karşılaştıklarında, "Biz îmân ettik" derler* {yani, Muhammed'i ve o'nun getirdiklerini tasdik ettik diyerek yalan söylerler}...

Bunun bir benzeri de, *Size geldiklerinde, "Biz îmân ettik" derler. Halbuki onlar küfürle girmişler, onunla da çıkmışlardır...* (el-Mâide, 5/61) buyruğudur.

...Fakat birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, ğayzlarından {yani, kalblerindeki kinlerinden} *aleyhinizde parmaklarını ısırırlar* {ve bir yolunu bulup size karşı düşmanca tutumlarını ortaya koymayı arzu ederler}. *De* {yani, Yahudilere de} *ki: "Ğayzınızla geberin. Kuşkusuz Allah göğüslerdekini bilendir"* {yani, mü'minlere karşı kalblerinde bulunan düşmanlık ve aldatma duygularını çok iyi bilendir}.

Sonra Yahudiler hakkında haber vererek buyurmaktadır ki:

إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكُمْ
سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ
تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

120. *Size bir hasene* {yani, Bedir'deki gibi bir zafer ve ganimet} *dokunursa, fenalarına gider. Size bir seyyie* {yani, Uhud'daki gibi bir katl ve hezimet} *isabet ederse, sevinirler...*

Sonra mü'minlere hitâben buyuruyor ki:

...Şâyet sabreder {yani, Allah'ın emri üzere sabreder} *ve ittika ederseniz* {yani, ma'siyetten ittika ederseniz/korunursanız}, *onların keydleri* {yani, sözleri} *size zarar vermez. Kuşkusuz Allah bütün amellerine muhîttir* {yani, bütün amellerini/işlediklerini ihata edendir/kuşatandır}.

121. *Hani sen* {yani, ey Muhammed sen}, *mü'minleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek* {yani, Hendek'te onlar oraya varmadan ve savaşa hazırlanmadan önce onlara uygun yerler hazırlamak} *için erkenden ehlinden* {yani, Ahzâb günü bineğinin üzerinde ehlinden} *ayrılmıştın. Allah semîdir, alîmdir.*[7]

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ
فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا
يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

122. *O zaman sizden iki tâife* {yani, Ensâr'dan iki kol olan Benû Hârise b. el-Hâris, Evs b. Kayzî, Ebû Arbe b. Evs b. Yâmîn, Benû Seleme b. Cuşem de bunlar arasında idi} *bozulmaya* {yani, yerleştirildikleri yerleri terk etmeye} *yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların velîsi idi...*

Allah onları korumuş, onlar da yerleştirildikleri yeri bırakıp gitmemişlerdi. Daha sonra, "Allah velîmiz olduğunu bildirdikten sonra, o düşündüğümüz şeyi düşünmemiş olmayı temenni etmiyoruz" dediler.

...Mü'minler Allah'a tevekkül etmelidir {yani, O'na güvenip dayanmalıdır}.

123. *Andolsun ki siz zelil* {yani, sayıca az} *iken, Allah size Bedir'de yardım etmişti...*

---

7 Bu âyetin Hendek gazası ile ilgili olduğuna dair görüşü İbn Cerîr Tefsiri'nde (*Câmi'u'l-Beyân,* IV, 70) zikrettikten sonra, Uhud savaşı ile ilgili olduğu kanaatinin daha doğru olduğunu belirtmekte; İbn Kesîr de (II, 90) İbn Cerîr'in, bu âyetin Ahzâb gazası ile ilgili olduğuna dâir kaydettiği rivâyetin itimad edilemeyecek kadar garib olduğunu ifade etmektedir. İbn Hişâm ise *Siret*'inde (III, 84 ve devamı), Hendek/Ahzâb gazvesinden hiç söz etmeden âyetin Uhud ile ilgili olduğunu beyan etmektedir. Nitekim bundan sonraki âyet-i kerîmede zikredilen hâdiseler de Uhud gazvesinde cereyan etmiştir. (Çeviren)

Bununla onlara nimetlerini hatırlatmaktadır.

...O halde Allah'a ittika edin ki şükretmiş {yani, Rabbinizin nimetlerine şükretmiş} *olasınız.*

124. *O vakit sen* {yani, Uhud günü ey Muhammed sen} *mü'minlere, "Meleklerden indirilen* {yani, semâdan size indirilen} *üçbini ile Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun?*

Bu, onların Allah'tan yardım istedikleri vakit olmuştu.

Allah bu soruya şöyle cevab vermektedir:

125. *Evet* {yani, Rabbiniz size melekleriyle yardım edecektir}. *Siz sabreder* {yani, düşmanınıza karşı sabreder} *ve ittika ederseniz* {yani, O'na isyan etmezseniz}, *onlar da sırada* {yani, bu cihetten} *size gelecek olurlarsa, Rabbiniz size, işâretli* {yani, atlarının perçemlerinde beyaz yün, kuyruklarında beyaz renkler, kendileri de uçlarını omuzları arasından sarkıtmış oldukları beyaz sarıklarla alâmetli} *beşbin melekle yardım edecektir.*

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ
وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ
طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾
لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ
فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ
لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿١٢٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً
وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ
﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

126. *Allah onu* {yani, melekleri yardımınıza göndermeyi} *başka değil, müjde olsun ve kalbleriniz onunla mutmain* {yani, teskin olsun/sükûnet bulsun} *diye yaptı. Yoksa yardım, başka değil*

azîz {yani, mülkünde zarar verilemeyen} *ve hakîm* {yani, emrinde hakîm} *Allah indindendir* {yani, zafer sayıya bağlı değildir, Allah'tandır. O, mü'minlerin zafer kazanmasına hikmeti gereği hükmetmiştir}.

Bunun bir benzeri de Enfâl sûresinde (10. âyet) geçmektedir.

127. *Ki küfr edenlerden* {yani, Mekkelilerden} *bir kısmını kessin yahut onları perişan* {yani, rezil ve rüsva} *etsin de hâib ü hâsir* {yani, herhangi bir zafer ve hayır elde etmeksizin elleri boş olarak} *dönsünler* {yani, Mekke'ye dönsünler}...

Fakat mü'minler sabretmeyip yerlerini terk ettiler, emre karşı geldiler. Bu sebeble de yardım kesildi, emre karşı gelmeleri dolayısıyla bozguna uğradılar. Âyet-i kerîmede bir takdim [bundan sonraki âyette işâret edilecek konudan daha önce olmuş bir hâdiseden bahis] söz konusudur.

128. ...*–O emrden/işten sana* {yani, ey Muhammed sana} *birşey yoktur–...*

Fakir kimseler olan Suffa ashâbı, yiyecek bir şey buldularmı karınlarını doyurur, artanı tasadduk ederlerdi. Onlardan yetmiş kişi, ecrini Allah'tan bekleyerek Benî Süleym'den iki kabile: Usayye ve Zekvân ile savaşmak üzere çıktılar, onlarla savaştılar ve tamamı öldürüldü. Bu, Nebî (s.a) ve ashâbına ağır geldi de Nebî (s.a) kırk gün süreyle sabah namazında onlara beddua etti. Bunun üzerine Allah, *O emrden sana birşey yoktur* buyruğunu indirdi.

...yahut tevbelerini kabul etsin {yani, onları dînine hidâyet etsin} *yahut zâlimlikleri* {yani, küfürleri} *sebebiyle onlara azab etsin.*

Sonra Allah zâtının azametini dile getirmek üzere buyurmaktadır ki:

129. *Göklerdeki ve yerdekiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *Allah'ındır* {yani, O'nun kuludur ve O'nun mülkündedirler}; *dilediğine mağfiret eder, dilediğine de azab. Allah gafûrdur, rahîmdir* {yani, Benî Süleym'den bu iki kabileye azabı geciktirmekle gafûrdur, rahîmdir}.

130. *Ey îmân edenler! Kat kat katlayarak ribâ yemeyin...*

Alacaklı, vâdesi gelen alacağını istediğinde, ödeme zorluğu çeken borçlu, vâdenin uzatılması karşılığında borcunu arttırmayı teklif eder; her iki tarafın muvafakatıyla işlem tamamlanırdı.

Allah onlara şöyle öğüt veriyor:

...Allah'a ittika edin {yani, ribâ/fâiz hususunda ittika edin} *ki felâh bulasınız.*

Sonra onları korkutuyor:

131. *O ateşten ittika edin, ki o, kâfirler için hazırlanmıştır.*

132. *Allah'a ve Rasûl'e itaat edin, umulur ki merhamet olunursunuz* {yani, merhamet olunup da azaba uğramamanız için}.

Sonra onları teşvik ediyor:

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ
وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ
يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾
أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

133. *Rabbinizden bir mağfirete* {yani, günahlarınıza bir bağışlanmaya} *ve muttakiler için hazırlanmış –eni göklerle yer kadar olan– cennete koşun* {yani, sâlih ameller işleyerek cennete koşun}.

Cennetin eni, birbirine eklenen yedi gök ile yedi yerin eni kadardır.

Arkasından Allah takvâ sahiblerinin niteliklerini zikrederek buyurmaktadır ki:

134. *Onlar ki serrâ ve darrâda* {yani, kolaylık ve zorlukta, darlıkta ve bollukta} *infak ederler, ğayzlarını yutarlar* {yani, bir şeye kızdıklarında ma'siyet söz konusu ise öfkelerini yutarlar} *ve insanlardan affederler* (ve kim böyle yaparsa ihsan etmiş olur}, *Allah da muhsinleri sever.*

Nebî (s.a) buyurdu ki:

Ben böylelerinin ümmetim arasında sayıca az olduklarını görüyorum. Halbuki bundan önceki ümmetlerde daha çoktu.

135. *Ve onlar ki bir fâhişe* {yani, zina} *yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri* {yani, zinadan daha düşük işler yaptıkları} *vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için mağfiret dilerler, –zaten günahları da Allah'tan başka kim mağfiret eder ki!– hem onlar yaptıklarına bile bile* {yani, onun ma'siyet olduğunu bile bile} *ısrar etmezler* {yani, ma'siyetlerini sürdürmezler}.

Gazaya çıkan bir kişinin, ehline ve çocuklarına bakmak üzere görevlendirdiği şahıs, onun ehli hususunda şeytanın telkinlerine maruz kalarak kadına sarkıntılık etti ve pişman olacağı işler yaptı. Sonra da Ebû Bekr es-Sıddîk'ın (r.a) yanına gidip dedi:

— Helâk oldum.

Ebû Bekr sordu:

— Helâk olmana sebeb ne?

Adam cevab verdi:

— Bir kadına, –cima dışında– bir erkeğin yapabileceği her şeyi yaptım.

Ebû Bekr (r.a) da şöyle karşılık verdi:

— Yazık sana! Allah'ın gazi için, oturan için gayrete geldiğinden daha fazla gayrete geldiğini bilmiyor musun?!

Sonra adam, karşılaştığı Ömer'e (r.a) da durumu anlattı. Ömer de ona Ebû Bekr'in (r.a) dediğine benzer şeyler söyledi.

Sonra adam Nebî'nin (s.a) yanına gitti ve o da ona Ebû Bekr ile Ömer'in söylediklerine benzer sözler söyledi.

Bunun üzerine Allah onun hakkında, *Ve onlar ki bir fâhişe yaptıkları yahut...* buyruklarını indirdi:

> 136. *İşte bunların* {yani, mağfiret dileyenlerin} *karşılığı, Rabb'lerinden bir mağfiret* {yani, günahlarına bağışlanma} *ve altından nehirler akan cennetlerdir, ki orada hâlidler olmak üzere* {yani, o cennetlerde ölmemek üzere ikâmet edeceklerdir}. *'Âmillerin* {yani, günahlarından tevbe edenlerin} *ecri ne güzeldir!*

Bunun üzerine Nebî (s.a), "Sen kendine zulmettin. O halde Allah'tan mağfiret dile ve O'na tevbe et!" dedi. Adam mağfiret dileyince, Nebî (s.a) de onun için mağfiret diledi.

Bu âyet, Ömer b. Kays –künyesi Ebâ Mukbil'dir– hakkında inmiştir. O Nebî'nin (s.a) yanına giderken bir duvara çarpmış, yaptığına bir karşılık olmak üzere de yüzü kanlar içinde kalmıştı. Bilâl'in es-salâtu'l-ûlâ [sabah namazı] için ezan okuduğu esnada Nebî'nin (s.a) yanına gelen Ebû Mukbil, Nebî'ye (s.a), tevbesinin nasıl olması gerektiğini sordu. Fakat Nebî ona cevab vermeyerek mescide girip sabah namazını kıldırdı. Ebû Mukbil de o'nunla birlikte girip namaz kıldı. Bunun üzerine Cebrâîl (a.s) onun tevbesinin kabul edildiğini bildirmek üzere, *Salâtı ikâme et; gündüzün iki tarafında ve geceden zülefte. Muhakkak ki hasenât* {yani, beş vakit namaz}, *seyyiâtı* {yani, ateşle tehdit edilmeyen günahlar ile zina haddi gerektirmeyen çirkin işleri} *giderir* (Hûd, 11/114) buyruğunu indirdi.

İki sınır arasında bulunanlar da "el-lemem"dir [küçük günahlardır]. Beş vakit namaz ise bu küçük günahları siler. Ebû Mukbil'in günahı da bu tür günahlardandı. Nebî (s.a) namazı bitirince Ebû Mukbil'e sordu:

— Yanımıza gelmeden önce abdest almadın mı?

Ebû Mukbil cevab verdi:

— Aldım.

Nebî yine sordu:

— Bizimle birlikte namaz kılmadın mı?

Ebû Mukbil cevab verdi:

— Kıldım.

Bunun üzerine Nebî (s.a) buyurdu ki:

— Namaz senin günahına keffâret oldu.

Ardından da, az önce zikri geçen âyet-i kerîmeyi okudu.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾
هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾
وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾
إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ
الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

> 137. *Sizden evvel bir takım sünnetler* {yani, geçmiş ümmetlere gelen azablar} *geçti...*

Allah bu ümmeti, ibret alıp Kendisini tevhîd etmeleri için geçmiş ümmetlerin uğradıkları azab ile korkutuyor:

> *...Öyleyse yeryüzünde gezin de yalanlayanların* {yani, rasûlleri yalanlayanların} *âkıbeti nasıl olmuş bakın!*

Rasûlleri yalanlayan geçmiş kavimlerin âkıbetleri, azab ile helâk olmaktı.

Arkasından Allah onlara öğüt veriyor:

> 138. *Bu* {yani, Kur'ân}, *insanlar için bir beyan* {yani, körlükten kurtulmak için bir beyan}, *muttakiler için de bir hidâyet* {yani, dalâletten kurtuluş için bir hidâyet} *ve bir mev'ızedir* {yani, cehl'den uzaklaşmak için bir öğüttür}.

> 139. *Gevşemeyin* {yani, düşmanınıza karşı zaafa düşmeyin}, *üzülmeyin* {yani, Uhud günü başınıza gelene: mağlubiyete ve içinizden kimilerinizin öldürülmesine üzülmeyin}. *Eğer mü'minler* {yani, tasdik edenler} *iseniz, üstünsünüz.*

Sonra onları teselli ediyor:

140. *Eğer size bir yara dokunduysa, o kavme de benzeri bir yara dokundu* {yani, Uhud günü size bir yara isabet etmişse, onlara da: Kureyş kâfirlerine de Bedir günü benzeri bir yara isâbet etmişti}. *O günleri biz insanlar arasında döndürürüz* {yani, Bedir'de zafer sizindi, Uhud'da ise aleyhinize döndü: biri mü'minlerin, diğeri kâfirlerin lehine idi. Böylece günleri mü'minlerin aleyhine, kâfirlerin lehine döndürdüğü gibi, mü'minleri kâfirler ile de sınar} *ki Allah îmân edenleri bilsin* {yani, belâ esnasında dînleri hususunda kuşku duyup duymadıklarını tesbit edip îmânlarını görsün} *ve sizden şâhidler edinsin –Allah zâlimleri* {yani, münâfıkları} *sevmez–...*

وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ
اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ
اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ
اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ
انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ
اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

141. *...ve Allah îmân edenleri temizlesin* {yani, belâ ile deneyerek sabırlarını görüp îmân edenleri temizlesin}, *kâfirleri de etkisiz kılsın* {yani, kâfirlerin: münâfıkların şirke davetlerini ortadan kaldırsın da münâfıklık ve küfürlerini açıkça ortaya çıkarsın}.

Sonra Allah, mü'minlerin başına Allah yolunda gelebilecek sıkıntı ve belâlara işaret ediyor:

142. *Yoksa siz* {yani, ey mü'minler siz}, *cennete gireceğinizi mi sandınız: Allah içinizden mücahede* {yani, Allah yolunda mücahede} *edenleri ve sabredenleri* {yani, belâ ve musibet esnasında sabredenleri} *bilmeden* {yani, görmeden}?

Uhud yenilgisinin ardından münâfıklar mü'minlere dediler ki:

— Niçin kendinizi ölüme, mallarınızı telef olmaya maruz bırakıyorsunuz? Şâyet Muhammed gerçekten bir nebî olsaydı, arkadaşları öldürülmeye maruz kalmazdı!

Mü'minler de onlara şöyle karşılık verdiler:

— Hayır, bizden öldürülenler cennete gidecekler.

Bu sefer münâfıklar dediler ki:

— Kendinizi niye böyle bâtıl şeylerle avutuyorsunuz?

Bunun üzerine Allah, *Yoksa siz cennete gireceğinizi mi sandınız: Allah içinizden mücahede edenleri ve sabredenleri bilmeden* buyruklarını indirdi. Allah'ın bilmesi, açığa çıkarması, belli etmesi ve görmesi demektir. Zira, müminler cihad ettikleri, zorluk ve musibetlere sabrettikleri takdirde Allah onların bu hâlini görür, aksi takdirde –her ne kadar biliyor olsa da– görmez.

143. *Andolsun ki siz, onunla karşılaşmadan önce ölümü* {yani, kıtali/savaşı} *temenni ediyordunuz...*

Allah Bedir'de öldürülenleri ve içinde bulundukları hayırlı hâli haber verince ashâb, "Ey Allah'ın nebîsi! Bize de Bedir günü gibi bir gün göster" dediler. Allah onlara Uhud gününü gösterdi, fakat bozguna uğradılar. Allah da onlara sitem ederek, *Andolsun ki siz onunla karşılaşmadan önce ölümü temenni ediyordunuz* buyruğunu indirdi.

...İşte onu gördünüz, bakıp duruyordunuz.

O gün, "Muhammed (s.a) öldürüldü" şâyiası yayıldı. Münâfıklar da dediler ki:

— Haydi kardeşlerinizin yanına gidin de onlardan eman isteyin. Haydi ilk dîninize geri dönün.

Bunun üzerine Bişr b. en-Nadr[8] el-Ensârî –ki o, Enes b. Mâlik'in amcasıdır– dedi ki:

---

8 İsmi, "Bişr b. en-Nadr" diye verilen sahabînin adı, "Bişr" değil, "Enes"tir. Tam adı ise Enes b. en-Nadr b. Damdam"dır [Damdam'ın oğlu, Nadr'ın oğlu Enes] (bkz. İbn Hişâm, *Siret,* III, 66 vd., 97; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe,* 263 nolu tercüme; İbn Hacer, *el-İsâbe,* 283 nolu tercüme). (Çeviren)

— Eğer Muhammed (s.a) öldürüldü ise, Muhammed'in Rabbi asla ölmez. Siz de, Rasûlullâh'ın (s.a) uğrunda savaştığı şey için Allah'ın huzuruna varıncaya kadar savaşmaz mısınız?!

Sonra da (Enes b.) en-Nadr ekledi:

— Allahım! Bunların söylediklerinden ötürü Sana özür beyan ediyorum. Bunların yaptıklarından da uzak olduğumu bildiriyorum.

Arkasından da yalın kılıç müşriklerin üzerine atılıp onlardan bazılarını öldürdü, nihayet kendisi de şehîd oldu.

Münâfıkların zikri geçen sözleri üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

> 144. *Muhammed başka değil, bir rasûldür. Ondan evvel de rasûller gelip geçti* {yani, Muhammed öldürülecek olsa bile, kendinden önceki nebîlerin öldürülmesi gibi öldürülecektir}. *Eğer o* {yani, Muhammed} *ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerinde geriye mi döneceksiniz* {yani, evvelki dîniniz olan şirke mi döneceksiniz}? *İki ökçesi üzerinde geriye dönen* {yani, îmândan sonra şirke dönen} *kimse, Allah'a bir şeyle zarar* {yani, bununla ancak kendisine zarar verebilir, Allah'a zarar} *veremez. Allah şâkirlere/şükürlülere* {yani, Allah'ı tevhîd edenlere} *karşılık verecektir* {yani, Allah âhirette mükâfaat verecektir}.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ

اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ
رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ
قَوْلَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِي اَمْرِنَا
وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

145. *Allah izin* {yani, ölmesi hususunda izin} *vermedikçe hiçbir kimse ölemez. O vâdesiyle yazılmıştır* {yani, levh-i mahfuzda vâdesiyle yazılmış olup muhafaza edilmektedir}. *Kim dünya sevabını irade ederse* {dünya sevabını irade edenden kasıt, Uhud günü yerleştirildikleri yeri bırakıp ganimet peşine koşanlardır}, *ona ondan veririz; kim de âhiret sevabını irade ederse* {âhiret sevabını irade edenden kasıt, kumandanları 'Amroğulları'ndan 'Abdullâh b. Cubeyr el-Ensârî ile birlikte ölünceye kadar sebat gösterenlerdir}, *ona da ondan veririz. Biz şükredenlere* {yani, muvahhidlere} *karşılık vereceğiz* {yani, âhirette muvahhidleri mükâfaatlandıracağız}.

Sonra onları teselli etmek ve sabretmelerini tenbih etmek için, kendilerinden önceki nebîlerle mü'minlerin karşılaştıkları sıkıntıları haber veriyor:

146. *Nebîlerden niceleri* {yani, Muhammed'den önce pek çok nebî}, *beraberlerindeki birçok ribbiyyûn* {yani, topluluk} *ile birlikte savaştılar da Allah yolunda kendilerine isabet edenden dolayı vehen göstermediler/gevşemediler* {yani, nebîleri ve yaptıkları dolayısıyla başlarına gelenlerden ötürü acze düşmediler}, *zaafa uğramadılar ve boyun eğmediler* {yani, düşmanlarına boyun eğmediler: nebîlerinin öldürülüşünden sonra düşmanlarına boyun eğmeyip sabrettiler}. *Allah sabredenleri sever.*

147. *Şundan başka da söyledikleri yoktu* {yani, nebîlerinin öldürülmesinden sonra tek söyledikleri şuydu}: *"Rabbimiz! Zenblerimizi/günahlarımızı ve işimizdeki israfımızı* {yani, işlediğimiz büyük günahları} *bağışla, ayaklarımıza* {yani, düşmanla karşılaştığımız vakit kaymaması için ayaklarımıza} *iyice sebat ver ve kâfirler kavmine karşı bize yardım et!"*

O halde siz de onların söylediklerini söyleyip, savaştıkları gibi savaşıp, elde ettikleri gibi dünya ve âhiret mükâfaatını elde etmek istemez misiniz? İşte Allah'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

148. *Neticede Allah da onlara hem dünya sevabını* {yani, dünyada zafer ve ganimeti}, *hem de âhiretin güzel sevabını* {yani, cennet ve rızasını} *verdi.* {Kim böyle yaparsa, ihsan etmiş olur}, *Allah da muhsinleri sever.*

Allah münafıkların, bozguna uğrayan mü'minlere, "Haydi kardeşlerinize dönün, onların dînine girin" demeleriyle ilgili olarak da şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا
يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾
بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِي
فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ
وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ
وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

149. *Ey îmân edenler! Eğer küfredenlere* {yani, Ebû Süfyân'a dönmenizi tavsiye eden münâfıklara} *itaat edecek olursanız, sizi ökçeleriniz üzerinde çevirirler* {yani, îmânızın ardından kâfirler olarak çevirirler} *de hâsirler olursunuz* {yani, ilk dîninize geri dönerek zarara uğrarsınız}.

150. *Halbuki Allah sizin mevlânızdır* {yani, mevlânız: velîniz [dost ve yardımcınız] olan Allah'a itaat edin} *ve O yardım edenlerin hayırlısıdır* {yani, Ebû Süfyân'dan, arkadaşlarından ve Uhud günü onunla beraber bulunan diğer kâfirlerden hayırlıdır}.

151. *Haklarında bir sultân* {yani, şirke dâir ellerinde herhangi bir delilin bulunduğu bir kitab} *indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmaları sebebiyle o küfredenlerin kalblerine korku ilka edeceğiz...*

Bundan dolayı kâfirler, belli bir sebeb olmaksızın geri çekildiler.

...Onların me'vâları [barınakları] ateştir. Zâlimlerin {yani, müşriklerin} *mesvâsı* {yani, cehennem ateşi} *ne kötüdür.*

152. *Andolsun ki Allah va'dini doğruladı. Hani O'nun izniyle onları öldürüyordunuz* {yani, Uhud günü müşriklere karşı size zafer vermiş, siz de onları öldürüyordunuz}. *Fakat o sevdiğinizi* {yani, düşmanınıza karşı zaferi} *size gösterdikten* {ve müşriklerin sancaktarı öldürüldükten} *sonra gevşeklik gösterdiniz* {yani, bulunduğunuz konumda sebat etmediniz}, *emir hakkında çekiştiniz* {yani, bir kısmınız "Rasûlullâh'ın emri üzere burada kalalım" derken, bir kısmınız "Ganimet toplamaya gidelim" dediniz} *ve isyan ettiniz. Kiminiz dünyayı irade ediyor* {yani, ganimet elde etmeyi istiyor}, *kiminiz de âhireti irade ediyordu* {yani, öldürülünceye kadar yerinde kalmayı istiyordu}. *Sonra sizi mübtelâ kılmak* {yani, bozguna uğramak ve katledilmek sûretiyle sınamak} *için onlardan sarfettirdi* {yani, gâlib getirmesinin ardından geri çevirdi}. *Bununla birlikte sizden [sizi] affetti* {yani, emre karşı gelmenize ceza olmak üzere hepinizin öldürülmesine meydan vermedi}. *Allah mü'minlere lütuf sahibidir* {yani, mü'minlerin toptan imha edilmelerine fırsat vermemek sûretiyle cezalandırmada lütufkâr davrandı da hepiniz öldürülmediniz}.

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلٰى
اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ
غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَا اَصَابَكُمْ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153. *Hani siz o sıra uzaklaşıyordunuz, hiçbir kimseye* {yani, Nebî'ye (s.a)} *dönüp bakmadan* {yani, vâdiden Uhud'a doğru} *uzaklaşıp duruyordunuz. Rasûl ise sizi çağırıyordu* {yani, "Ey mü'minler topluluğu! Ben Allah'ın Rasûlü'yüm (bana gelin)" diye arkanızdan nida ediyordu}. *Bunun üzerine Allah size ğam üstüne ğam isabet ettirdi ki kaybettiğinize* {yani, feth/zafer ve ganimete} *ve size isabet edene* {yani, katl ve hezimete} *üzülmeyesiniz. Zira Allah amellerinize habîrdir.*

Birinci kederleri, elden kaçırdıkları zafer ve ganimet ile mağlubiyet ve kardeşlerinin öldürülmesi; ikinci kederleri ise, Hâlid b. Velid'in dağın üzerinden gelip arkalarını kuşatmasıyla dehşet içinde kalmalarıydı. İşte bu ikinci kederle, içinde bulundukları birinci kederi unuttular.

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ
وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ
كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ
لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ
لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ
اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا
اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

154. *Sonra, o ğamın ardından* {yani, hezimet ğamının ardından} *üzerinize, içinizden bir tâifeyi saran bir emniyet duygusu, bir iç sükûneti inzâl etti...*

Allah bazılarına bir iç sükûneti ilka ederek ğamlarını giderdi de böylece güvenlik içinde uyukladılar. *İçinizden bir tâifeyi saran...* buyruğu, yedi kişi: Ebû Bekr es-Sıddîk, Ömer b. el-Hattâb, 'Alî b. Ebî Tâlib, el-Hâris b. es-Sımme, Sehl b. Dayf ve Ensâr'dan iki adam hakkında inmiştir.

...Bir tâife {yani, iç sükûneti ilka edilmeyen (ve dolayısıyla da emniyet hissedemeyen) bir tâife} *de canları sevdasına düşmüştü, Allah'a karşı haksız* {yani, yalan} *bir câhiliye zannı besliyorlar da...*

Çünkü mü'minler, "Kuşkusuz ki Muhammed (s.a) öldürüldü" demişlerdi. Bu haksız zann, Ebû Süfyân ve arkadaşları gibi câhil müşrik-

lerin zannını andırıyordu, zira onlar da "Kuşkusuz ki Muhammed öldürüldü" demişlerdi.

...*"O emrden* {yani, nasr'dan/zaferden} *bizim için birşey var mı?" diyorlardı...*

Bu, Mu'attib b. Kuşeyr'in söylediği bir sözdü. "Emr"den kasıt, nasr'dır/zaferdir.

...{Ey Nebî (s.a)} *de ki: "Hakikat şu ki: O emr'in* {yani, nasr'ın/zaferin} *tümü Allah'ındır." Onlar sana açamadıkları şeyi* {yani, dilleriyle sana söyleyemedikleri sözü} *nefslerinde* {yani, kalblerinde} *gizliyorlar da "Bizim için bu emr'den birşey olsaydı, burada öldürülmezdik"* {yani, kendi aralarında, "İçimizden öldürülenler, burada öldürülmezlerdi"} *diyorlar. De* {yani, ey Muhammed onlara de} *ki: "Evlerinizde* {yani, söylediğiniz gibi evlerinizde} *de olsaydınız, haklarında katl yazılmış olanlar yine devrilecekleri yere çıkıp* {yani, evlerinden çıkıp} *giderlerdi"...*

Buna göre, öldürülmesi takdir edilmiş olan kimse, asla tabii hâliyle ölmez. Tabii hâliyle ölmesi takdir edilmiş olan da, asla öldürülmez.

...ki Allah göğüslerinizdekini yoklasın ve kalblerinizdekini ortaya çıkarsın. Zira Allah kalblerin özüne alîmdir {yani, Allah kalblerdeki îmânı ve münâfıklığı bildiği gibi, "Muhammed öldürüldü" ve "Eğer o emrden bizim için birşey olsaydı burada: bu yerde öldürülmezdik" dediklerini de çok iyi bilendir}.

İşte Allah'ın onlar hakkındaki, *De ki: "Evlerinizde de olsaydınız, haklarında katl yazılmış olanlar yine devrilecekleri yere çıkıp giderlerdi"* buyruğu bunu dile getirmektedir.

155. *İki topluluğun* {yani, mü'minler topluluğu ile müşrikler topluluğunun} *karşılaştığı gün* {yani, Uhud günü}, *içinizden tevelli edenleri* {yani, bozguna uğrayarak arkalarını dönüp kaçanları}, *sadece bazı kesbleri* {yani, günahları: Nebî'ye isyan etmeleri ve kendilerini yerleştirdiği mevkiyi terketmeleri} *sebebiyle şeytan tökezletti...*

Osmân b. Affân, Râfi' b. el-Mu'allâ, Hârice b. Zeyd, Huzeyfe b. 'Ubeyd b. Rabî'a ve Osmân b. 'Ukbe de bunlar arasındadır.

...Bununla birlikte Allah onlardan [onları] affetti {yani, Nebî'ye (s.a) isyan etmelerine bir ceza olarak hepsinin öldürülmesine izin vermeyerek onları affetti}. *Doğrusu Allah gafûrdur* {yani, günahları bağışlayandır}, *halîmdir* {yani, kaçmaları sebebiyle onları cezalandırmayandır}.

Sonra Allah mü'minlere –münâfıklar gibi– kuşku ve tereddüde düşmemeleri hususunda öğüt vermektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ
أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ
اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

156. *Ey îmân edenler! Sakın şunlar gibi olmayın* {yani, söylediğiniz söz hususunda şunlar gibi olmayın}: *Onlar ki küfrettiler* {yani, münafıklardır/münafıklık ettiler} *de yeryüzünde seyahat* {yani, ticaret maksadıyla yolculuk} *eden yahut gazaya giden kardeşleri için, "Yanımızda olsalardı, ölmezlerdi* {yani, ticaret için gidenler ölmezlerdi} *yahut öldürülmezlerdi"* {yani, gaza için gidenler öldürülmezlerdi} *dediler* {yani, 'Abdullah b. Übey dedi}...

'Abdullâh b. Übey bu sözleri, Uhud günü mü'minlerin bozguna uğrayıp kaçmaları ve öldürülmeleri üzerine 'Abdullâh b. Rebâbe el-Ensârî ve arkadaşlarına söylemişti.

...Allah şunu {yani, öldürülmeyi}, *kalblerinde bir hasret* {yani, bir keder} *yapsın diye. Halbuki dirilten* {yani, ölüleri dirilten} *ve öldüren* {yani, dirileri öldüren} *Allah'tır* {yani, bunu O'ndan başkası yapamaz. Bu onların elinde değildir} *ve Allah bütün amellerine basîrdir.*

157. *Andolsun ki, eğer Allah yolunda öldürülür yahut ölürseniz*

{yani, öldürülmeksizin ölürseniz}, *Allah'tan bir mağfiret* {yani, günahlarınız için bir bağışlanma} *ve rahmet, onların (dünyada kalıp) toplayacaklarından* {yani, toplayacakları mallardan} *daha hayırlıdır...*

Sonra onları kıyâmetten çekinmeleri için uyarıyor:

وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ
لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ
فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ
وَمَنْ يَغْلُلْ يَاْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ
بَٓاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

158. *Andolsun ki, ölseniz* {yani, öldürülmeksizin ölseniz} *de, öldürülseniz* {yani, Allah yolunda öldürülseniz} *de Allah'a haşr olunacaksınız* {ve O da size amellerinizin karşılığını verecektir}.

159. *Allah'tan bir rahmet iledir ki sen onlara* {yani, münafıklara} *yumuşak davrandın* {yani, onlara yumuşak söz söylemen ve Uhud günü yaptıkları dolayısıyla tepki göstermekte acele etmemen Allah'ın rahmetinin neticesiydi}. *Şâyet katı kalbli bir kaba/kırıcı* {yani, dilinle kaba/kırıcı} *olsaydın, etrafından dağılırlardı* {yani, münâfıklar dağılırlardı}. *O halde onlardan [onları] affet* {yani, onlara ilişme} *de onlar için mağfiret* {yani, Uhud günü yaptıklarından ötürü bağışlanma} *dile ve emr'de [umûmi işlerde] onlarla müşavere et...*

Câhiliye döneminde Arabların reisleri, bir işi onlara danışmaksızın kendi başına kestirip atacak olsa, bu, Arablara ağır gelirdi. Bu sebeble

Yüce Allah Nebî'ye (s.a), herhangi bir işi uygulamaya koymadan evvel onlarla müşavere etmesini emretti. Böylece onların kalbleri o'na daha çok ısınır ve kalblerindeki kötü duygular daha çabuk kaybolur.

> *...Bir kere de azmettinmi* {yani, istişâreden sonra o konu hakkında Allah'ın sana durumu apaçık göstermesinin ardından işini yapmaya koyul}, *artık Allah'a tevekkül et* {yani, Allah'a güvenip dayan}. *Kuşku yok ki Allah mütevekkilleri* {yani, Kendisine güvenip dayananları} *sever.*
>
> 160. *Şâyet Allah size yardım [nasr] ederse* {yani, düşmanlarınıza karşı sizi korursa}, *artık size gâlib gelecek* {yani, hezimete uğratacak birisi} *bulunmaz. Eğer sizi bırakırsa, O'nun ardından kim size yardım* [nasr] *edebilir* {yani, Allah'ın ardından sizi kim koruyabilir}? *Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.*
>
> 161. *Bir nebî için hâinlik olur şey değil* {yani, Nebî'nin Uhud günü ganimete hâinlik etmesi, ganimetin paylaştırılmasında zulüm yapması mümkün değildir}...

Âyet, Uhud günü mevkilerini terk ederek ganimet peşine düşen ve, "Biz Nebî'nin –biz burada beklerken– 'kim eline birşey geçirirse, o onundur' demesinden korkuyoruz" diyen kimseler hakkında inmiştir. Nebî (s.a) onları görünce sordu:

— Size, emrim olmadıkça yerinizden ayrılmamanızı söylememiş miydim?" dedi.

Onlar da şöyle karşılık verdiler:

— Diğer kardeşlerimizi orada bekliyor bıraktık.

Nebî tekrar sordu:

— Bizim ganimete hâinlik edeceğimizi mi zannettiniz?

Bunun üzerine, *Bir nebî için hâinlik olur şey değil* buyruğu nâzil oldu. Sonra Allah hâinlik edenleri korkutmak üzere buyurdu ki:

> *...Kim hâinlik ederse, Kıyâmet Günü hıyânetiyle gelir. Sonra, herkese* {yani, berr/iyi ya da fâcir/günahkâr herkese} *kesbettiği* {yani, hayır yahut şerrden yaptığı} *eksiksiz ödenir ve onlara zulmedilmez* {yani, amelleri hususunda zulmedilmez}.

162. *Hiç Allah'ın rıdvânına* {yani, Rabbinin rızasına} *tâbi olan* {ve hâinlik etmeyen} *kimse, Allah'tan bir hışma uğrayan* {yani, hâinlik ederek Allah'tan bir hışmı hakk eden} *ve me'vâsı/barınağı* {yani, hâinlik edenin barınağı} *cehennem olan kimse gibi olur mu* {yani, elbetteki bunlar aynı olmazlar}...

Böylece Allah Teâlâ, her ikisinin de karar kılacakları yere işâret etmektedir.

...*O ne kötü bir dönüş yeridir* {yani, cehennem hâinlik edenler için ne kötü bir varış/dönüş yeridir}!

Sonra hâinlik etmeyenleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ
مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ
يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾ اَوَلَمَّا
اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا
قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

163. *Onlar* {yani, onlar için} *Allah indinde derece derecedirler* {yani, Allah yanında faziletler/lütuflar vardır}. *Allah amellerinize basîrdir* {yani, sizden kimin hâinlik ettiğine, kimin etmediğine gâyet âşinadır}.

164. *Andolsun ki Allah mü'minleri minnettar kıldı, zira içlerinde kendilerinden bir rasûl çıkardı, onlara âyetlerini* {yani, Kur'ân'ı} *tilâvet ediyor, onları tezkiye ediyor* {yani, ıslah ediyor/düzeltiyor}, *onlara kitabı* {yani, Kur'ân'ı} *ve hikmeti* {yani, Kur'ân'daki helâl ve harama dâir öğütleri ve sünneti} *öğretiyor. Halbuki bundan evvel* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderilmesinden önce} *onlar apaçık bir dalâlet içinde idiler.*

Bunun bir benzeri de Cum'a sûresindedir (âyet: 2).

165. *Böyle iken size, onların* {yani, müşriklerin} *başına* {Be-

dir'de} *iki katını getirdiğiniz bir musibet isabet edince* {yani, Nebî'ye (s.a) isyan ederek yerleştirildiğiniz mevkiyi terk ettiğiniz için bir musibet isabet edince}, *"Bu nereden?!" mi diyorsunuz!...*

11 Şevval Cumartesi günü Uhud'da Müslümanlardan 70 kişi müşrikler tarafından öldürülmüştü. Bir sene önce de 17 Ramazanda Müslümanlar Bedir'de müşriklerden 70 kişiyi öldürmüş, 70 kişiyi de esir almışlardı. İşte, *Onların başına iki katını getirdiğiniz...* buyruğu buna işaret ediyor.

...De ki: "O, kendi yanınızdandır." Kuşkusuz ki Allah her şeye kadîrdir {yani, yardım edip gâlib kılmaya da, hezimete uğratmaya da güç yetirendir}.

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ
أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي
قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ اَلَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ
وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾

166. *İki topluluğun* {yani, mü'minler topluluğu ile müşrikler topluluğunun} *karşılaştığı gün size isabet eden* {yani, Uhud'da öldürülme ve hezimete uğrama şeklinde size isabet eden musibet}, *Allah'ın izniyle* {isabet etmiş} *idi, ki hem mü'minleri bilsin* {yani, mü'minlerin îmânını ve sabrını görsün}...

167. *...ve hem de münâfıklık edenleri* {yani, belâ ve şiddet esnasında îmânda kuşku duyanları: 'Abdullâh b. Übey b. Melek[9] –ve-

9 İbn Hişâm (*Siret*, II, 170 vd.), Nebi (s.a) dönemindeki münâfıkları zikrettiği halde, 'Abdullâh b. Übey b. Melek'ten söz etmez. Bununla, münâfıkların başı

ya Mâlik– el-Ensârî ve onun münâfık arkadaşlarını} *bilsin* {yani, görsün}. *Onlara* {yani, 'Abdullâh b. Ebî Melek ['Abdullâh b. Übey b. Selul] ve beraberindekilere}, *"Gelin, Allah yolunda savaşın yahut kendinizi savunun"* {yani, müşriklere karşı diyarınızı ve evladlarınızı savunun} *denildiği vakit* {yani, 'Abdullâh ibn Rebâb[10] el-Ensârî Uhud günü, 'Abdullâh b. Ebî Melek ['Abdullâh b. Ubey b. Selul] ve beraberindekileri savaşmaya çağırdığı vakit}, *"Eğer bir savaş* {yani, bugün savaş olacağını} *bilsek, size tâbi olurduk" dediler* {'Abdullâh b. Übey ve beraberindekiler böyle dediler. Oysa ki onlar savaşacağınızı bilselerdi de size tâbi olmazlar, sizinle asla gelmezlerdi}. *Onlar o gün îmândan çok küfre yakındılar; ağızlarıyla kalblerinde olmayanı söylüyorlardı. Allah onların gizlediklerini* {yani, yalan söylediklerini} *çok iyi bilendir.*

O gün 'Abdullâh b. Übey, beraberinde 300 kişiyle geri dönerek savaşa katılmadılar. 'Abdullâh b. Rebab [Haram] ve arkadaşları, "Allah sizi bizden uzak tutsun. Allah, Nebîsini ve mü'minleri sizin yardımınıza muhtaç etmeyecektir" dedi. Mü'minler bozguna uğrayıp, bazıları da öldürülünce, 'Abdullâh b. Übey – 'Abdullâh b. Rebab [Haram] ile arkadaşlarını kasdederek– "Bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi" dedi. Bunun üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

168. *Onlar ki oturdular* {yani, savaşa gitmeyip oturdular} *ve kardeşleri* {yani, dîn ya da velâyet bakımından değil de, neseb ve akrabalık bakımından kardeşleri} *için,...*

Nitekim Allah'ın, *Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i...* (Hûd, 11/61) buyruğu da böyledir. Zira, Sâlih onların, dîn ve velâyet bakımından kardeşleri değil, neseb ve akrabalık bakımından kardeşleri idi.

..."Eğer bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi" dediler...

Allah onların, öldürülmesini istemedikleri yakınlarından bir çoğunun, sarılık hastalığına maruz kalarak zelîl bir şekilde ölmelerini takdir buyurdu.

'Abdullâh b. Übey b. Selul'ün kasdedildiği açıktır. O da, –yine İbn Hişâm'ın belirttiğine göre– Avfoğulları'nın Selul koluna mensubtur. (Çeviren)

10 Doğrusu 'Abdullâh b. Haram'dır. Bu da Câbir b. 'Abdullâh'ın babasıdır. (Kurtubî, IV, 266; Taberî, IV, 168)

...De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi kendinizden ölümü defedin."

169. *Allah yolunda katledilenleri* {yani, Bedir'de Müslümanlardan katledilenleri}*sakın ölüler sanma!...*

O gün Müslümanlardan katledilenlerin sayısı 14 olup 6'sı Muhacirlerden, 8'i de Ensâr'dan idi.

Muhacirlerden olanların isimleri:[11]

1. Ömer b. el-Hattâb'ın (r.a) mevlâsı Mihca' b. 'Abdullâh,

Nebî (s.a) Bedir günü, "Ümmetimin şehîdlerinin efendisi Mihca'dır" buyurmuştur. Bedir günü öldürülen ilk kişi o idi.

2. 'Ubeyde b. el-Hâris b. 'Abdulmuttalib b. 'Abdi Menâf el-Kuraşî,

3. 'Umeyr b. Ebî Vakkâs b. Vehb [Uheyl] b. 'Abdi Menâf b. Zühre b. Kilâb,

4. 'Amr b. Nadla b. 'Amr b. Nadla b. 'Abdi 'Amr el-Kaysânî'nin (Benî Gubşan'dan –nisbet yapılırsa el-Gubşanî olur-) kölesi Zü'ş-Şemâlîl [Zü'ş-Şimâleyn],

5. 'Akîl b. (el-)Bukeyr,

6. Safvân b. Beydâ' (Allah onlardan/hepsinden razı olsun).

Ensâr'dan olanların isimleri:

1. Hârise b. Surâka,

2. Yezîd b. el-Hâris b. Cuşem [Fusham],

3. Mu'avviz b. el-Hâris,

4. 'Avf b. el-Hâris b. Rifâ'a (ikisi de Afra hatunun çocuklarıdır),

5. Râfi' b. el-Mu'allâ,

6. Sa'd b. Hanteme [Hayseme],

7. 'Amr ['Umeyr] b. el-Humâm b. el-Cemûh,

---

11 Bazı isimlerin yanlış okunduğunu, İbn Hişâm, II, 264-265'teki şehîd düşenlerin listesi ile karşılaştırarak tesbit ettik. Metinde parantez içerisinde verdiğimiz isimler, İbn Hişâm'a göre doğru olanlarıdır. (Çeviren)

8. Mübeşşir b. 'Abdu'l-Münzir (Allah onlardan/hepsinden razı olsun).

Bir adam, "Keşke Bedir'de katledilen kardeşlerimizin nelerle karşılaştıklarını bilseydik" deyince, Allah Teâlâ, *Allah yolunda katledilenleri sakın ölüler sanma* buyruğunu indirdi.

...Aksine onlar diridir, Rabb'leri indinde rızıklanırlar {yani, cennette çeşitli meyvelerle rızıklanırlar}.

Şöyle ki: Allah Teâlâ şehîdlerin ruhlarını, cennette yayılan yeşil kuşlar hâlinde diriltti. Cennette diledikleri gibi dolaşıyor, sonra Arş'a asılı kandillerin yanına gidip kalıyorlardı. Yüce Allah onlara muttali olup buyurdu:

— Daha arttırmamı ister misiniz, arttırayım.

Onlar karşılık verdiler:

— Biz cennette dilediğimiz gibi dolaşmıyor muyuz?

Allah tekrar onlara muttali olup buyurdu:

— Daha arttırmamı ister misiniz, arttırayım.

Üçüncü bir defa daha onlara muttali olup buyurdu:

— Daha arttırmamı ister misiniz, arttırayım.

Bu sefer onlar şöyle karşılık verdiler:

— Rabbimiz! Bize yaptığın lütuf ve ihsanların bolluk ve ihtişamı karşısında istiyoruz ki, ruhlarımızı tekrar cesetlerimize döndür, Senin yolunda tekrar savaşalım.

Sonra aralarında şöyle konuştular:

— Keşke dünya yurdundaki kardeşlerimiz içinde bulunduğumuz keremi, hayrı ve rızkı bilselerdi de şehîd olmak için ellerini çabuk tutsalardı.

Yüce Allah bu konuşmalarını duyunca onlara dedi ki:

— Sizi müjdeliyorum ki, nebînize buyruklarımı indirecek ve kardeşlerinize içinde bulunduğunuz bu hâli haber vereceğim.

Bunun üzerine Allah mü'minlere şehîd olmayı sevdirmek üzere, *Al-*

lah yolunda katledilenleri sakın ölüler sanma! Aksine onlar diridir, Rabb'leri indinde rızıklanırlar buyruğunu indirdi.

Sonra Allah şöyle buyurmaktadır:

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ
مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ
أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ
مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾ الَّذِينَ
اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ
أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ
النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

170. *Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği ile* {yani, rızıklarla} *sevinç içindedirler ve arkalarından henüz kendilerine katılamayanlara* {yani, dünyada geride bıraktıklarına, kendilerine kavuşmak için şehîd olmayı arzulayanlara} *da şunu müjdelerler: Onlara bir korku* {yani, azabtan yana bir korku} *yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir* {yani, ölüm esnasında üzülmeyeceklerdir}.

171. *Allah'tan bir nimet* {yani, bir rahmet}, *bir fadl* {yani, rızık} *ve Allah'ın mü'minlerin ecrini* {yani, Allah'ın vahdâniyetini tasdik edenlerin mükâfaatını} *boşa çıkarmayacağını müjdelerler.*

172. *Kendilerine isabet eden bir yaranın arkasından Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün çağrısına icabet edenler...*

Müşrikler Uhud'tan zaferle döndüklerinde Nebî (s.a) –ki o gün beyaz bir katır üzerinde idi– “Ben onları takib edeceğim” dediğinde, münâfıklar mü'minlere, “Bedir günü zafer kazanmıştınız ama bugün bunlar üzerinize geldiler ve sizi yurdunuzda öldürdüler, çiğneyip geçtiler. Bugün onların size karşı cüretkârlıkları daha fazla ve siz de daha çok korkmuş iken nasıl onları takib edeceksiniz?” demişler, kimi mü'minler de bu sözden etkilenerek, yaralarından şikâyette bulundular, (mazeret

göstermek istediler) de Yüce Allah, *Eğer size bir yara dokunduysa, o kavme de benzeri bir yara dokundu...* (Âl-i İmrân, 3/140) âyetiyle, *Siz acı çekiyorsanız, kuşkusuz sizin çektiğiniz acı gibi onlar da acı çekiyorlar...* (en-Nisâ, 4/104) âyetini sonuna kadar indirdi. Bunun üzerine Nebî (s.a), "Tek başıma dahi olsam, onların peşinden gideceğim" dedi. Nebî (s.a) ile birlikte Muhacir ve Ensârdan toplam 70 kişi yola koyuldu. Nihâyet bunlar Safrau Bedir es-Suğra'ya kadar vardılar.[12] Ebû Süfyân, Nebî'nin (s.a) kendisini takib etmekte olduğunu öğrenince, dehşete kapılarak Mekke'ye dönmekte daha bir aceleci davrandı. Medine'ye gitmekte olan Eşca'oğulları'ndan Nu'aym b. Mes'ûd ile karşılaşan Ebû Süfyân ona şöyle dedi:

— Muhammed'in bizi takib etmekte olduğunu haber aldık, ey Nu'aym o'na şunu ilet: "Mekkeliler sizinle savaşmak üzere Arab kabilelerinden büyük bir ordu topladılar ve onlar, sizi bozguna uğrattıktan sonra size ilişmediği için Ebû Süfyân'ı kınadılar, hatta üzerine yürüdüler ve onu tekrar Medine'ye geri çevirdiler." Eğer bu haber, Muhammed'in bizi takib etmesini önleyecek olursa, Mekke'ye döndüğünde sana 10 deve vereceğim.

Nu'aym yoluna devam etti ve es-Safra denilen yerde Nebî (s.a) ile karşılaştı.[13] Nebî (s.a) ona sordu:

---

12 Zikri geçen bu gazve Bedir es-Suğra [küçük Bedir] değil, Hamrau'l-Esed'tir (bkz. İbn Hişâm, III, 94-95; Buhârî, *Megazî,* 25; Kurtûbî, IV, 277). Buradaki ibarenin metindeki doğru şekli ise, muhtemelen Bedir es-Suğra ya da İlk Bedir gazvesi diye bilinen ve büyük Bedir gazvesine yakın bir vâdi olan Sefvan'dır (bkz. İbn Hişâm, II, 183).

13 Muhakkikin belirttiğine göre yazma nüshalardan birinde "es-safra" kelimesi "es-suğra" şeklinde yazılmıştır. Kurtûbî (IV, 279'da) şunları söylüyor: "Mücahid ve İkrime –Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun– istisnâ olarak bu âyetin Bedir es-Suğra [Küçük Bedir] hakkında indiğini belirtmekte ve ondan sonra olayı buradakine benzer bir şekilde nakletmektedir." İbn Hişâm ise (III, 166'da) "Gazvetu Bedrin el-Ahîra" [ikinci Bedir, sonraki Bedir veya son Bedir anlamına gelecek şekilde] diye adlandırmakta, ancak bunun hicrî 4. yılın Şaban ayında Ebû Süfyân'ın Uhud'dan ayrılırken, "Sizinle buluşma yerimiz aynı yıl Bedir olsun" demesi üzerine gerçekleştiğini ve herhangi bir savaş cereyan etmediğini belirtmektedir. Dolayısıyla tarihen burada anlatılanların, "Sefvan gazvesi" veya "Bedir es-Suğra" [Küçük Bedir] veya "Sonraki Bedir" diye bilinen gazve ile ilgisinin kurulması zordur. (Çeviren)

— Ne haber ey Nu‘aym?

Nu‘aym o'na, Ebû Süfyân'ın söylediklerini nakletti. Ardından da ekledi:

— İşte bu insanlar üzerimize geliyor.

Nebî (s.a) de şöyle karşılık verdi:

— Allah bize yeter; o ne güzel vekîl, ne güzel sığınak, ne güzel koruyucudur.

Bunun üzerine Allah, *Kendilerine isabet eden bir yaranın arkasından Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün çağrısına icabet edenler...* buyruğunu indirdi.

> *...Onlardan ihsan edenler* {yani, işlerini ihsan ile yapanlar} *ve ittika edenler* {yani, ona karşı gelmekten sakınanlar} *için azîm bir ecir* {yani, cennet} *vardır.*

> 173. *Onlar ki, insanlar* {yani, sadece Nu‘aym b. Mes‘ûd} *kendilerine, “İnsanlar sizin için* {yani, sizinle savaşmak için kalabalık} *topladılar. O halde onlara haşyet edin” dediler de bu onların îmânlarını* {yani, tasdiklerini} *arttırdı ve “Allah bize yeter. O ne güzel vekîldir” dediler* {yani, Nebî (s.a) ve o'nun ashâbı dediler}...

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ
يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا
اللّٰهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللّٰهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا
اللّٰهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

> 174. ...*kendilerine hiçbir kötülük* {yani, düşmanlarından hiçbir kötülük} *dokunmaksızın Allah'tan bir nimet* {yani, rahmet} *ve fadl/lütuf* {yani, rızık} *ile döndüler* {yani, Medine'ye döndüler}...

Çünkü onlar Zilkâde ayında es-Safra seriyyesinde bir bolluk/ganimet elde etmişlerdi.

> *...ve Allah'ın rıdvânına tâbi oldular* {yani, Allah ve O'nun Rasûlü'nün müşrikleri takib etme çağrısını kabul ettiklerinden Allah onlardan razı oldu}. *Allah büyük fadl/lütuf* {yani, Kendisine itaat edenlere büyük lütuf} *sahibidir.*

('Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize 'Ubeydullâh b. Sâbit tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize Huzeyl tahdis edip dedi: Mukâtil dedi ki: Bu âyetler Uhud savaşından sonra Ebû Süfyân ve arkadaşlarını takib etmekten geri döndükleri vakit Zulhuleyfe'de Zilkâde ayında inmiştir.

> 175. *Şu şeytan sizi, sadece kendi velîlerinden/dostlarından korkutuyor* {yani, onları, müşriklerden evliyalarının/dostlarının çokluğuyla korkutuyor}...

Nebî (s.a) Uhud günü müşrikleri takib etmeye çağırdığında münâfıklar Müslümanlara dedi ki: "Siz onlardan neler çektiğinizi gördünüz. Ancak kaçanlar geri dönebildi. Kendi yurdunuzda olduğunuz halde etrafa dağıldınız. Zaten sayınız, hepinize bir baş yetecek kadar azdır. Allah'a yemin ederiz ki, (takibe giderseniz) sizden kimse geri dönemeyecektir." Şeytan münâfıkların bu sözleriyle mü'minlerin kalblerini etkilemeye çalıştı. Bunun üzerine Yüce Allah, *Şu şeytan sizi, sadece kendi velîlerine/dostlarına karşı korkutuyor...* buyruğunu indirdi.

> *...Öyleyse onlardan korkmayın,* {emrimi terk etmeniz hâlinde} *Benden korkun; eğer mü'minlerseniz.*

> 176. *O küfürde yarışanlar* {yani, Uhud günü küfürde yarışan müşrikler} *seni üzmesin. Onlar Allah'a asla zarar veremezler* {yani, küfürde yarışmaları dolayısıyla Allah'ın mülkünü, saltanatını asla eksiltemezler. Onlar bu yolla sadece kendilerine zarar verirler}. *Allah onlar için âhirette bir hazz* {yani, cennette bir nasîb} *kılmamayı irade ediyor ve onlar için azîm bir azab vardır.*

Sonra Allah onları kasdederek şöyle buyurmaktadır:

> 177. *Kuşku yok ki îmân karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler* {yani, küfrü îmâna tercih edenler sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. O'nun mülkünü, saltanatını asla eksiltemezler}. *Onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab vardır.*

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ
عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ
عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ
عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا
بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ
مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾
لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ
أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾

178. *O küfredenler* {yani, Ebû Süfyân ve arkadaşları}, *kendilerine mühlet vermemizi* {yani, Uhud günü zafer kazanmalarına izin vererek mühlet vermemizi} *haklarında hayırlı sanmasınlar. Onlara* {küfürde} *mühlet vermemiz, sadece günahlarını arttırmaları içindir. Onlar için mühîn* {yani, hor/hakir düşürücü} *bir azab vardır.*

179. {Ey kâfirler!} *Allah mü'minleri bırakacak değildir,* {küfürden} *üzerinde bulunduğunuz hâl üzere. Nihâyet habîsi tayyibten* {yani, ilminde ehl-i küfrü ehl-i îmândan} *temyiz [ayırd] edecektir...*

Bunun bir benzeri Enfâl sûresinde (âyet: 37) bulunmaktadır.

Sonra Allah şöyle buyurmaktadır:

...Allah sizi gayba muttali kılacak değildir {yani, Allah sadece nebîleri vahiyle gayba muttali kılar}...

Çünkü kâfirler, "Eğer Muhammed doğru söyleyen biri ise, aramızdan kimin îmân edeceğini, kimin de küfr edeceğini bize haber versin" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *Allah sizi gayba muttali kılacak değildir* buyruğunu indirdi.

> ...*Fakat Allah rasûllerinden dilediğini seçer* {yani, onu rasûl yapar da bunları ona vahyeder. Dolayısıyla enbiyâdan başkasına vahiy olmaz}. *O halde Allah'a ve O'nun rasûllerine îmân edin* {yani, Allah'ın vahdâniyetini ve Muhammed'in risâletini tasdik edin}. *Eğer îmân* {yani, Allah'ın vahdâniyetini tasdik} *ve ittika eder iseniz* {yani, şirkten ittika ederseniz/korunursanız}, *sizin için azîm bir ecir vardır.*

> 180. *Allah'ın fazlından* {yani, rızkından} *kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler* {yani, zekât vermeyenler}, *onu haklarında hayırlı sanmasınlar. Aksine o* {yani, cimrilik etmek} *onlar için bir şerrdir. Yarın Kıyâmet Günü cimrilik ettikleri şey, boyunlarına bir halka olarak geçirilecektir...*

Çünkü onların zekâtını vermeyip yığdıkları mal, aşırı zehirinden dolayı başında tüy kalmamış, çenesi üstündeki kıllar âdeta bir dağı andıran erkek bir yılana dönüşecek ve boynuna dolanıp onu sokacaktır. Kollarıyla kendisini korumak isteyecek, fakat yılan onun kollarını yutacaktır. Allah insanlar arasında hükmünü verip de zincirlerle cehenneme doğru sürükleneceği vakte kadar o yılan onunla beraber olacaktır. İşte, *Yarın Kıyâmet Günü cimrilik ettikleri şey boyunlarına bir halka olarak geçirilecektir* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> ...*Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır* {yani, onlar cimrilik edip zekât vermeyecek olurlarsa, Allah gökteki ve yerdekilere mirasçı olacağı gibi, onlara da mirasçı olacaktır. Onlar helâk olacak, fakat O bâkîdir}. *Allah amellerinize habîrdir* {yani, ey Yahudiler sizin işlediklerinizden: sadakayı/zekâtı terk etmenizden haberdardır}.

> 181. *Andolsun ki Allah, "Muhakkak Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin sözlerini işitti...*

Nebî (s.a), Ebû Bekr (r.a) ile birlikte Kaynuka Yahudilerine bir mektub göndererek onları salâtı ikame etmeye [namazı dosdoğru kılmaya],

zekâtı vermeye, Allah'a güzel bir borç vermeye davet etti. Yahudi Finhâs, "Allah bizden borç istediğine göre fakirdir, biz de zenginiz" dedi. Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

> ...*Onların dediklerini yazacağız* {yani, Hafaza meleklerine, söylediklerini yazmalarını emredip yazdıracağız} *ve haksız yere nebîleri öldürmelerini* {de yazacağız} *ve diyeceğiz* {yani, âhirette cehennemin bekçileri onlara diyecekler} *ki: "O harîq azabını tadın!"*

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ الَّذِينَ قَالُوا
إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي
بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

> 182. *Şu* {yani, azab}, *ellerinizin takdim ettiğidir* {yani, küfr ve tekzibten önden gönderdiğidir}. *Doğrusu Allah kullara asla zulümkâr değildir* {yani, günahsız yere azab etmez}.

Sonra Allah Teâlâ, îmâna davet edilen Yahudilerin durumunu haber veriyor:

> 183. *Onlar, "Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir rasûle îmân etmememizi ahdetti" dediler.* {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Size benden evvel rasûller beyyinât* {yani, âyetleri beyân} *ile gelmiş ve dediğinizi* {yani, o kurbanı} *da getirmişlerdi. Sâdıklarsanız* {yani, sözünüzde doğru iseniz}, *onları niçin katlettiniz"* {yani, Muhammed'den önce Allah'ın nebîlerini ne diye öldürdünüz}?
>
> 184. *Eğer seni* {yani, ey Muhammed seni} *tekzib ediyorlarsa,...*

Allah Teâlâ, Nebîsi'ni teselli ederek, onların yalanlamalarına karşı

sabretmesini, yalanlanan ilk rasûlün kendisi olmadığını hatırlatmak üzere buyuruyor ki:

> *...Senden evvel de beyyinât [apaçık deliller]* {yani, âyetler}, *zubur* {yani, onlardan öncekilerin durumlarına dâir sözler/açıklamalar ve öğütler} *ve kitâbi'l-münîr* {yani, Allah'ın emir ve yasaklarının bulunduğu apaçık ve aydınlatıcı/ışık saçıcı kitablar} *ile gelen rasûller de tekzib edilmişti.*

Allah onları korkutmak üzere şöyle buyurmaktadır:

كُلُّ نَفْسٍ
ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ
فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

> 185. *Her nefs ölümü tadacaktır. Kıyâmet Günü ecirleriniz* {yani, amellerinizin karşılıkları} *eksiksiz verilecektir. O vakit ateşten uzaklaştırılıp* {yani, ateşe atılmayıp} *cennete sokulan kimse, murada* {yani, necata/kurtuluşa} *erecektir...*

Sonra onlara öğüt vererek buyuruyor ki:

> *...Dünya [yakın/şimdiki] hayat, aldanış metâ'ından* {yani, hiçbir değeri olmayan fânî/geçici faydadan} *başka bir şey değildir.*
>
> 186. *Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız hususunda ibtilâ olacaksınız* {yani, belâ ve musibetlerle imtihan olunacaksınız}...

Âyet, Nebî (s.a) ile Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a) hakkında inmiştir.

> *...Kuşku yok ki, sizden önce kitab verilenlerden* {yani, "Muhakkak Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerden} *ve şirk koşanlardan* {yani, Arab müşriklerinden} *birçok eziyet işiteceksiniz* {yani, dilleri ve fiilleriyle size birçok eziyette bulanacaklar}. *Eğer sab-*

reder {yani, bu eziyetlere sabreder} *ve ittika ederseniz* {yani, O'na isyan etmezseniz}, *doğrusu şu, azmedilmeye değer işlerdendir* {yani, şu sabır ve ittika, Allah'ın emrettiği hayırlı işlerdendir}.

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ
بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ
بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا
بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

187. *Hani bir vakit Allah, kendilerine kitab* {yani, Tevrât} *verilenlerin* {yani, Yahudilerin} *şöyle mîsâkını [taahhüdünü] almıştı: "Onu* {yani, Muhammed'in Tevrât'taki emr'ini [işini/durumunu/niteliklerini]} *insanlara bildireceksiniz ve onu* {yani, o'nun emr'ini [işini/durumunu/niteliklerini]} *gizlemeyeceksiniz"* {ve o'na tâbi olacaksınız}. *Derken onlar onu sırtlarının arkasına attılar* ["nebezûhu"=onu (sırtlarının arkasına) nebzettiler, yani, "ce'alûhu"=onu (sırtlarının arkasına atılmış) kıldılar/yaptılar] *ve onu* {Muhammed'in emr'ini/durumunu gizlememe taahhüdünü} *az bir bedel karşılığında sattılar* {(yani, az bir bedel karşılığında Muhammed'in durumunu gizlediler)}...

Zira Yahudilerin avamı, hasad zamanında meyve ve mahsullerinden reislerine pay veriyorlardı. Eğer (o reisler) Muhammed'e (s.a) tâbi olsalardı, bu payı kaybedeceklerdi. Allah bunun hakkında da buyuruyor ki:

...O ne kötü alış-veriştir...

188. *Sanma* {yani, ey Nebî sanma} *ki, yaptıklarıyla sevinen/mağrur olan ve yapmadıklarıyla hamd olunmayı/övülmeyi seven kimseler azabtan kurtulacak!...*

Yahudiler Nebî'nin (s.a) huzuruna girdiklerinde, "Biz seni tanıyor ve tasdik ediyoruz" diyorlardı. Ancak kalblerindeki bu değildi. Nebî'nin (s.a) yanından çıktıklarında Müslümanlar onlara sordu:

— Ne yaptınız?

Onlar cevab verdiler:

— Biz o'nu tanıdık ve tasdik ettik.

Bunun üzerine Müslümanlar şöyle dediler:

— Güzel yaptınız, Allah sizi mübarek kılsın.

Ve Nebî'ye (s.a) îmânlarını izhar ettikleri için Müslümanlar onları övdü. İşte, *Yapmadıklarıyla övülmeyi seven kimseler* ile kasdedilenler bunlardır.

...Onlar için elîm {yani, can yakıcı} *bir azab vardır.*

Sonra azîz ve celîl olan Allah Teâlâ zâtını tazim ederek buyurmaktadır ki:

189. *Göklerin ve yerin* {ve ikisi arasında bulunan mahlukâtın} *mülkü Allah'ındır* {yani, tüm mahlukât Allah'ın kulları olup O'nun mülkündedir} *ve Allah her şeye kadîrdir.*

190. *Muhakkak ki göklerin ve yerin* {yani, bu iki azîm/azametli varlığın} *halk edilişinde [yaratılışında], gece ile gündüzün ihtilâfında [değişip durmasında], uli'l-elbâb* {yani, ehl-i lübb ve akl} *için âyetler vardır.*

191. *Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üstünde yatarken Allah'ı zikreder, göklerin ve yerin halk edilişi [yaratılışı] hususunda düşünürler (de derler ki:) "Rabbimiz! Bunları bâtıl olarak* {yani, maksatsız, boşu boşuna} *yaratmadın* {yani, onları mutlaka bir maksada binaen yaratmışsındır}. *Sen münezzehsin. Öyleyse bizi o ateş azabından koru!...*

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ
النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا
إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ
فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ
وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ
أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

192. ...*"Rabbimiz! Kuşku yok ki, kimi o ateşe sokarsan* {yani, kimi ateşte kalıcı yaparsan} *onu hakir kılarsın/rezil-rüsvâ edersin* {yani, küçük düşürür, zelîl edersin}. *Zâlimler için yardımcılardan eser yoktur* {yani, müşrikleri ateş azabından koruyacak kimse bulunmaz}...

193. ...*"Rabbimiz! Doğrusu biz, 'Rabbinize îmân edin!'* {yani, Rabbinizin vahdâniyetini tasdik edin} *diye îmâna nidâ eden bir münâdî* {yani, tasdike davet eden bir davetçi: Muhammed'in davetini} *işittik ve hemen îmân ettik* {yani, mü'minler o'nun davetine icabet ederek, "Rabbimiz! Îmân ettik", yani, 'tasdik ettik' diye cevab verdiler}. *Rabbimiz! Zenblerimizi/günahlarımızı bağışla, seyyiâtımızı ört* {yani, hatalarımızı sil}, *bizi ebrâr* {yani, itaatkârlar} *ile birlikte (ebrâr olarak) vefat ettir!...*

194. ...*"Rabbimiz! Rasûllerin vasıtasıyla va'd ettiğini bize ver* {yani, rasûllerinin diliyle va'dettiğin cenneti bize ver} *ve Kıyâmet Günü bizi rezil-rüsva* {yani, bize azab} *etme! Kuşku yok ki*

Sen, mî'âdına hulfetmezsin" [va'dinden dönmezsin].

Allah, onların yaptıklarını ve dualarını kabul ettiğini, onlara verdiği sözü yerine getirdiğini haber vermek üzere buyuruyor ki:

195. *Rabb'leri de onlara [onların dualarına] şöyle icabet etti: "Elbette Ben sizden: erkek veya dişiden –ki birbirinizdensiniz– amel* {yani, hayrdan amel} *işleyenin amelini zayi etmem. Hicret* {yani, Medine'ye hicret} *edenlerin, diyarlarından çıkarılanların* {yani, Mekke kâfirleri tarafından Mekke'den çıkarılan mü'minlerin}, *Benim yolumda* {yani, dîn-i İslâm yolunda} *eziyet çekenlerin, kıtal edenlerin* {yani, müşriklerle savaşanların} *ve katledilenlerin* {yani, müşrikler tarafından öldürülenlerin}, *elbette onların seyyiâtını* {yani, kabahatlerini} *örteceğim* {yani, sileceğim/imha edeceğim} *ve onları altından nehirler akan cennetlere* {yani, bostanlara} *sokacağım; Allah indinden bir sevâb olmak üzere* {bütün bu anılanları onlara vereceğim}. *Sevabın* {yani, cennetin} *güzeli de Allah indindedir.*

Âyet, mü'minlerin annesi Umm Seleme bt. Ebû Umeyye el-Mahzûmî'nin (r.anha), "Biz kadınların Allah indinde bir hayrı yoktur ve bizden hiçbir şekilde söz edilmiyor" demesi üzerine inmiştir.

Yine, *Kuşkusuz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar...* (el-Ahzâb, 33/35) âyeti de –sonuna kadar– onun hakkında inmiştir.

Böylece Allah, kadınların dünyada sâlih amellerde, âhirette de sevâbta erkeklerle ortak olduklarını belirtmektedir.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ
﴿١٩٧﴾ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُونَ

بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا
وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

196. *Küfredenlerin* {yani, Arab müşriklerinin} *beldelerde dolaşmaları seni* {yani, ey Muhammed, seni} *aldatmasın.*

Âyet, Arab müşrikleri hakkında inmiştir, çünkü Mekke kâfirleri bolluk ve refah içinde rahat bir hayat sürüyorlardı. Bazı mü'minlerin, "Gördüğünüz gibi Allah'ın düşmanları bolluk içindelerken, biz fakirlikten helâk oluyoruz" demeleri üzerine Allah, kâfirler ile mü'minlerin âhiretteki menzillerini haber verdi: "Ey Muhammed! Kâfirlerin içinde bulundukları dünyevî bolluk seni aldatmasın" buyurdu.

197. {O}, *az bir metâdır [faydalanmadır]* {yani, bunlardan sadece ecelleri bitene kadar yararlanacaklardır}. *Sonra me'vâları [varacakları yer] cehennem. Ne kötü yatak!*

Böylece Allah Teâlâ, onların sonunda varacakları menzili bildirmekte, ardından da mü'minlerin âhiretteki menzillerini beyan etmektedir:

198. *Fakat Rabb'lerine ittika edenlere* {yani, Rabb'lerini tevhîd edenlere} *gelince, onlar için altlarından nehirler akan cennetler vardır, orada hâlidler* {yani, ölmezler}. {Şu,} *Allah indinden bir nüzuldür* [ikramdır/konukluktur]. *Allah indindeki, ebrâr* {yani, itaatkârlar} *için daha hayırlıdır.*

199. *Doğrusu Ehl-i Kitab'tan öyleleri* {yani, İbn Selâm gibi öyleleri} *vardır ki, Allah'a, size indirilene* {yani, ümmet-i Muhammed'e indirilen Kur'ân'a} *ve kendilerine indirilene* {yani, Tevrât'a} *îmân ederler* {yani, Allah'ı, Kur'ân'ı ve Tevrât'ı tasdik ederler}. *Allah'a hâşi'dirler* {yani, Allah'a karşı alçak gönüllüdürler/mütevazıdırlar}. *Allah'ın âyetlerini* {yani, Kur'ân'ı} *az bir pahaya* {yani, Yahudi reislerinin yaptıkları gibi –zira Yahudi reisleri, hasad zamanında avamın mahsullerinden pay alıyorlardı– az bir dünyalığa} *değişmezler. İşte onların* {yani, ehl-i Tevrât'tan îmân eden İbn Selâm ve arkadaşlarının} *ecirleri* {yani, âhirette-

ki mükâfaatları: cennet} *Rabb'leri indindedir. Kuşkusuz ki Allah'ın hesabı serîdir.*

Sanki hesab vakti gelmiş de hesab görülüyor gibidir.

200. *Ey îmân edenler! Sabredin* {yani, Allah'ın emir ve farzları üzere sabredin}, *sabırda yarışın* {yani, Nebî (s.a) ile birlikte sabırda yarışın}, *ribâtta bulunun* {yani, savaşta ve Allah yolunda düşmanlara karşı hazırlıklı olun da dînlerini bırakıp dîninize girsinler} *ve Allah'a ittika edin* {yani, Allah'a isyan etmeyin} *ki felâha eresiniz.* {Kim böyle hareket ederse felâha [murada/amaca] erer}.

(‘Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize ‘Ubeydullâh b. Sâbit tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl tahdis edip dedi: Ben Ebû Yûsuf'u –el-Kelbî'den, o Ebû Sâlih'den, o da İbn Abbas'tan naklederek– şöyle derken dinledim: Rasûlullâh (s.a) Necrân halkına şu belgeyi yazdırdı:

Bu, Muhammed'in Necrân halkına yazısıdır.

Bütün mahsulleri, bütün sarı ve beyazları [altın ve gümüşleri], bütün köleleri, onlara lütufkâr davranıp terk etti. Buna karşılık, çeşitli türlerden 1.000'i her Safer ayında, 1.000'i de her Receb ayında olmak üzere senede 2.000 elbise ya da her elbise yerine 1 ûkiye verilmesini şart koştu. Harac olarak ödenen elbiselerin, ûkiye hesabına göre eksik ya da fazlası hesabta nazar-ı itibara alınacaktır. Verdikleri zırh, elbise, at, binek veya diğer eşyalar da bu hesaba göre alınacaktır. Necrânlılar, Rasûlullâh'ın elçilerini 20 gün süreyle misafir edeceklerdir. Elçilerim, onlar tarafından 1 aydan fazla barındırılmazlar. Yemen'de bir cürüm işlenir veya bir savaş olursa, onlar ödünç olarak 30 zırh, 30 at ve 30 deve vereceklerdir. Allah'ın himayesi ve Rasûlullâh Muhammed'in zimmeti, Necrân ve çevresindekiler; onların canları, toprakları, malları, hazır olanları ve olmayanları ve onlara tâbi olanlar üzerinedir. Bulundukları halleri değiştirilmeyeceği gibi, sahib oldukları hakları ve dînî uygulamaları da değiştirilmeyecektir. Hiçbir dîn adamı, hiçbir râhib görevden alınmayacağı gibi, az ya da çok ellerinde bulunan hiçbir şeye de dokunulmayacaktır. Câhiliye döneminden kalma fâiz ya da kan bedeli artık yoktur.

Onlara hakaret edilmeyecek, onlardan öşür alınmayacak, toprakları askerler tarafından çiğnenmeyecektir. Hak taleb eden olursa, adaletle hüküm verilecek; ne zulmetmelerine, ne de zulme uğramalarına imkân verilecektir. Bundan böyle, fâiz yiyen kimsenin üzerindeki zimmetim kalkmış olacaktır. Hiç kimse başkasının suçundan dolayı sorumlu tutulmayacaktır. Bu belgede yazılanların hepsi Allah'ın himâyesi ve Muhammed'in zimmeti altındadır. Allah'ın emri gelinceye kadar bu böyle sürecektir. Onlar hakk ve görevlerinde samimi davranıp düzgün hareket ettikleri takdirde hiçbir şekilde zulüm görmeyeceklerdir.

Şâhidler: Ebû Süfyân b. Harb, Gaylân b. ‘Amr, Mâlik b. ‘Avf en-Nadrî, Akra‘ b. Hâbis ve el-Muğîre.

Yazan: ‘Alî b. Ebî Tâlib.

‘Alî, Ebû Bekr'in de kendilerine Rasûlullâh'ın (s.a) bu belgesi gibi bir kitab/belge yazıp verdiğini söylemiştir.[14]

‘Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen dedi: Bize ‘Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bana el-Huzeyl tahdis edip dedi: Ben el-Müseyyeb ve ed-Darîr'in el-‘Ameş'ten, onun Sâlim b. Ebî'l-Ca‘d'tan naklen şöyle dediklerini dinledim: Eğer ‘Alî, herhangi bir hususta Ömer b. el-Hattâb'ı tenkid edecek olsaydı, Necrânlılar, beraberlerinde Nebî'nin (s.a) mührü bulunan deri üzerine yazılmış bir mektubla geldiğinde tenkid ederdi. Zira onlar ‘Alî'ye dediler ki:

— Allah aşkına, bu senin elinle yazdığın bir mektub değil mi? Dilinle de şefaat et ve bizi Necrân'a geri gönder.

‘Alî şöyle karşılık verdi:

— Beni bırakın, çünkü Ömer işini doğru yapan birisi idi.

el-Â‘meş dedi: Ben Sâlim'e sordum:

— Ömer (r.a) Necrânlıları nasıl çıkardı?

Cevab verdi:

— Sayıları o kadar çoğaldı ki, 40.000 savaşçıyı buldular. Müslüman-

---

14 Krş. Muhammed Hamidullâh, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye,* vesika no: 94; *İslâm Peygamberi,* İstanbul 1966, I, 414-415. (Çeviren)

lar, onların kendilerine hücum edeceklerinden korktular. Aralarında da birtakım kötü hâdiseler baş gösterdi. Ömer'e gelip "Aramız bozuldu" deyip gittiler. Ömer de bu fırsatı ganimet bildi. Sonra tekrar gelip ona, "Biz barıştık, önceki isteğimizden [aramızın bozulduğuna dair şikayetimizden] vazgeçtik" dedilerse de, Ömer, "Hayır vallâhi, (şikayetinizden) vazgeçmenizi ebediyyen kabul etmeyeceğim" deyip, bir kısmını Şam [Suriye] taraflarına, bir kısmını Irak'a, bir kısmını da başka bir yere gönderdi.

('Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen) dedi: Bize 'Ubeydullâh b. Sâbit tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl Yüce Allah'ın, *Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız hususunda ibtilâ olacaksınız. Kuşku yok ki, sizden önce kitab verilenlerden ve şirk koşanlardan birçok eziyet işiteceksiniz. Eğer sabreder ve ittika ederseniz, doğrusu şu, azmedilmeye değer işlerdendir* (Âl-i İmrân, 3/186) buyruğu hakkında bize şunu söyledi: "Buyrukta takdim vardır, fakat ben Mukâtil'den (bunu söylediğini) duymuş değilim."[15]

15 Yani, bu âyetin tefsiri daha önce geçmiş bulunmaktadır.
"Mukâtil'den işitmiş değilim" de şu demektir: Huzeyl bu rivâyeti Mukâtil'den işitmemiş, başkasından rivâyet etmiştir. Bu da şunu göstermektedir ki, bu Tefsir Mukâtil'e ait olup Huzeyl b. Habîb rivâyetiyle bize gelmiştir. Huzeyl, Mukâtil'in Tefsiri'ne, nadiren bazı açıklamalar ekliyor, bunları da Mukâtil'den bizzat işitmediğini ifade ediyordu.

4. NİSÂ SÛRESİ

Medine'de inen Nisâ sûresi, Kûfiyyûna göre 176 âyettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ
وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا (١) وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ وَلَا
تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا
كَبِيرًا (٢) وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ
مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا (٣) وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ
نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا (٤)

Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla

1. *Ey insanlar! Rabbinize ittika edin* {yani, Rabbinize haşyet duyun –böylece onları korkutuyor–}. *O ki sizi tek nefsten* {yani, Âdem'den} *halketti, onun zevcini de ondan* {yani, eşini de Âdem'in nefsinden: onun kaburga kemiğinden de Havva'yı –ona Havva denilmesinin sebebi, hayy/hayat sahibi Âdem'den yaratılmış olmasıdır–} *halketti. O ikisinden de birçok erkek ve kadın türetti* {yani, o Âdem ve Havva'dan da pek çok erkek ve kadın yarattı –ki bunlar bin ayrı ümmettir–} *O Allah' a ittika edin ki, O'nun ve rahimlerin hürmetine birbirinizden dileklerde bulunursunuz* {yani, Allah adına birbirinizden haklarınızın yerine getirilmesini ve ihtiyaçlarınızın karşılanmasını istiyorsunuz. Öyleyse akrabalık bağını koparmaktan da ittika ederek/sakınarak akrabalık bağını gözetin}. *Kuşku yok ki Allah üzerinizde bir rakîbtir* {yani, amellerinize hafîzdir [amellerinizi tesbit edendir, gözetleyendir]}.

2. *Yetimlere mallarını verin* [âtû] {yani, ey vasîler, himayeniz al-

> tındaki yetimlere mallarını verin} [“el-evsıyâ’” yani “â‘tû”] *ve tayyibi habîs ile değiştirmeyin* {yani, yetimlerin sizin için haram olan mallarını, helâl olan mallarınızla değiştirmeyin: helâlı bırakıp da haramı yemeye kalkışmayın}. *Onların mallarını mallarınıza* [ilâ] *karıştırarak* {yani, onların mallarını kendi mallarınızla birlikte [me‘a]} *yemeyin...*

Allah'ın, *Hârûn'u gönder* {yani, benimle beraber Hârûn'u da gönder} (eş-Şu‘arâ, 26/13) buyruğu da (–“ilâ” edatının “me‘a” [birlikte/beraber] anlamında kullanılması bakımından–) buna benzemektedir.

> *...Muhakkak ki bu büyük bir hûb'tur* {yani, ismdir/günahtır –Habeş lügatinde “hûb”, “ism/günah” demektir–}.

Ehl-i câhiliye, “ism'e/günaha” “el-hûb” adını verirlerdi.

Âyet, Gatafan'dan el-Münzir b. Rifâ‘a adında bir adam hakkında inmiştir. Yanında bulunan ve büyük miktarda mala sahib olan kardeşinin yetim oğlu büluğa erip de malını istediğinde malını vermedi. O da Nebî'ye (s.a) şikâyet etti. Nebî, yeğeninin malını teslim etmesini emretti ve bu âyeti okudu. Amca [Rifâ‘a] âyeti duyar duymaz dedi ki:

— Allah'a itaat ettik, O'nun Rasûlü'ne de itaat ettik. Büyük hûb'tan [zenbten/günahtan] Allah'a sığınırız.

Hemen ardından yeğenine malını verdi. Nebî (s.a) de buyurdu ki:

— Rabbine itaat eden ve nefsinin cimriliğinden korunan kimse, yurduna {yani, cennete} yerleşir.

Genç de malını Allah yolunda infak etti. Nebî (s.a) dedi ki:

— Ecir sâbit oldu, fakat günah kaldı.

Nebî'ye (s.a) sordular:

— Ecrin nasıl sâbit olduğunu biliyoruz. Peki, onu Allah yolunda infak ettiği halde nasıl günah kalır?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Ecir bu genç çocuğun, vebal ise babasınındır.

> 3. *Eğer yetimler hakkında kıst yapamayacağınızdan korkarsanız,...*

Âyet, Humeysa b. eş-Şemerdel hakkında inmiştir.

Yüce Allah, *Kuşku yok ki yetimlerin mallarını zulmen* {yani, haksızca/haksız yere} *yiyenler, karınlarında sadece bir ateş yerler. Onlar yakında bir sa'îre yaslanacaklar* (en-Nisâ, 4/10) âyeti inince mü'minler, vebale girmekten korkarak yetime ait olan her şeyi: yetimin yiyeceğini, sütünü, hizmetçisini, bineğini kendilerindekinden tamamen ayırdılar. Fakat bu hem onlara, hem de yetimlere ağır geldi de Yüce Allah, *Şâyet onlarla ihtilât ederseniz [karışırsanız]* {yani, birlikte yeyip içerek, hizmetçi ve binekleri birlikte kullanarak aynı meskende yaşarsanız}, *sizin ihvânınızdırlar* {yani, onlar sizin kardeşlerinizdirler} (el-Bakara, 2/220) buyurarak, yetimlerin mallarını kendilerinin mallarıyla karıştırmalarına müsaade etti ve bununla önceki hükmü neshetti.

Nebî'ye (s.a) neyin sakıncalı olmadığını sordular, fakat neyin ondan daha büyük olduğunu sormadılar. Zira, bir adamın nikâhı altında yedi, sekiz hatta on tane hür kadın bulunur ve aralarında adalet yapmazdı. Bu nedenle Allah, *Eğer yetimler hakkında kıst yapamayacağınızdan korkarsanız...* buyurmaktadır ki, "aralarında adalet yapmayacak olursanız, kadınlar hakkında günaha düşeceğinizden korkun da aralarında adalet yapın" demektir.

> *...hoşunuza giden* {yani, sizin için helâl olan} *kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın* {yani, dörde kadar nikâhlayın, dörtten fazlasını nikâhlamayın}. *Şâyet adalet* {yani, iki, üç ve dört kadın arasında günlerinizi paylaştırma ve nafaka hususunda adalet} *yapamayacağınızdan* {ve bu yüzden de günaha gireceğinizden} *korkarsanız, o zaman bir tane* {ile evlenin} *yahut* {o bir taneye de iyi davranamayacağınızdan korkarsanız} *sağ ellerinizin sahib olduklarından* {yani, câriyelerden edinin}. *Şu, cevretmemenize daha uygundur* {yani, böylesi bir zevce almanız halinde onlara yapacağınız muamele ve câriyeleri birbiri üstüne alma hususunda haktan sapmamanız için daha uygundur}.
>
> *...ikişer, üçer, dörder nikâhlayın* buyruğu nâzil olduğunda Kays b. el-Hâris'in nikâhı altında sekiz kadın vardı. Nebî (s.a) ona, "Onlardan dördünü nikâhın altında tut, dördünü bırak" dedi. O da nikâhı altında tutmak istediklerine, "Buraya gel!", istemediklerine de "Git!" diyerek dördünü nikâhı altında tuttu, dördünü boşadı.

4. *Kadınlara sadakalarını/mehirlerini rızanızla/karşılık beklemeksizin* {yani, bir farz olmak üzere} *verin...*

Çünkü erkek mehir ödemeden evlenir ve “Ben sana mirasçı olurum, sen de bana mirasçı olursun” der, kadın da “Evet” diye karşılık verirdi. Bunun üzerine Yüce Allah, *Kadınlara sadakalarını/mehirlerini rızanızla/karşılık beklemeksizin* {yani, bir farz olmak üzere} *verin* buyruğunu indirdi.

...eğer, kendi rızalarıyla size {yani, kocalarına} *ondan bir şey* {yani, mehri} *bırakırlarsa* [“tıbne” yani “helâl ederlerse”] *onu da gönül rahatlığıyla* [henîen] {yani, helâlen merîen: tayyib/temiz olarak} *yeyin.*

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ
فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا
بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

5. *Allah'ın sizin için bir kıyâm* {yani, bir kıvâm: maişetiniz için bir kıvâm [maişetinizi ayakta tutan bir unsur]} *kıldığı mallarınızı sefîhlere vermeyin* {yani, mallarda hakkı bilemeyen câhillere: kadınlara ve çocuklara mallarınızı teslim etmeyin}...

“Sefih” lafzının kullanıldığı benzer bir buyruk da, *Eğer üzerinde hakk bulunan kişi sefîh ya da zayıf ise...* (el-Bakara, 2/182) âyetidir.

Küçük, malında ne gibi yükümlülüklerinin bulunduğunu bilmez.

...{Fakat} *onları ondan rızıklandırın* {yani, onlara ondan verin}, *onları giydirin ve onlara ma‘rûf söz söyleyin* {yani, “Şimdilik bunları senin adına ben yapacağım, ama ileride malını sana teslim edeceğim, sen de malında dilediğin gibi tasarruf edeceksin” gibi güzel va‘dlerde bulunun}.

> 6. *Yetimleri* {yani, yetimlerin akıllarını} *nikâh* {yani, ergenlik [el-hulm]} *çağına kadar deneyin. Şâyet onlardan bir rüşd* {yani, dînlerinde bir salah ve mallarını koruma eğilimi} *tesbit ettiğinizde* [ânestum] {yani, ey velîler ve vasîler, siz tesbit ettiğinizde} *mallarını* {yani, yanınızda bulunan mallarını} *onlara teslim edin. Büyüyecekler* {yani, yetim büluğ çağına ulaşacak, malını alacak} *diye onu israfla* {yani, haksız yere} *yemeyin* {yani, böyle bir korkuyla mallarını yemekte elinizi çabuk tutmayın}...

Sonra, yanında yetime ait mal bulunan kimseye verdiği bir ruhsatı dile getiriyor:

> ...*İhtiyacı olmayan kimse iffetli davransın* {yani, onların mallarından yemesin}, *fakir olan da ma'rûfa göre* {yani, borç olarak} *yesin* {ve eğer daha sonra eli bollaşırsa, ondan aldığını geri versin, veremediği takdirde onun için bir günah yoktur}. *Mallarını kendilerine* {yani, ergenlik yaşına gelen yetimlere} *teslim ettiğiniz* {yani, ey velîler ve vasîler, siz iade ettiğiniz} *zaman da, onlara karşı şâhid bulundurun* {yani, mallarını kendilerine verdiğinize dâir şâhid bulundurun}. *Hasîb olarak* {yani, şâhid olarak} *Allah kâfidir* {yani, sizinle onlar arasında Allah'tan daha üstün bir şâhid bulunamaz}.

Âyet, Sâbit b. Rifâ'a ve amcası hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Rifâ'a geriye oğlu Sâbit'i bırakarak vefat etmişti. Amcası da onun mirasının velâyetini alınca hakkında, *Yetimleri* {yani, Sâbit b. Rifâ'a'yı} *deneyin* âyeti, sonuna: *hasîb olarak Allah kâfidir* sözüne kadar nâzil oldu.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ
مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا
مَفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ
فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ
لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ
وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

7. *Ana-baba ile yakın akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir nasîb* {yani, hazz [hisse/pay]} *vardır...*

Evs b. Mâlik[1] el-Ensârî vefat etmiş, geriye karısı Ümm Kuhha el-Ensâriyye ve birinin adı Safiyye olan iki kız çocuğu ile amcasının oğulları Urfuta ve Suveyd el-Hâris'i bırakmıştı. Amcasının çocukları; karısına da, kızlarına da mirastan pay vermedi. Câhiliye döneminde kadınlara ve küçük çocuklara mirastan pay verilmez; miras, savaşacak kimseler arasında paylaştırılırdı. Ümm Kuhha kızları ile birlikte Nebî'ye (s.a) giderek, "Bu kızların babaları vefat etti. Suveyd ve Urfuta b. Hâris bunlara mirastan haklarını vermediler" demesi üzerine Yüce Allah Ümm Kuhha ve kızları hakkında, *Ana-baba ile yakın akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir nasîb vardır...* buyruğunu indirdi.

...ve ana-baba ile yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir nasîb {yani, hazz [hisse/pay]} *vardır; ondan* {yani, mirastan} *–az veya çok olsun– farz kılınmış bir nasîb* {yani, ma'lûm/miktarı belli olan bir hazz [hisse/pay]}.

Bunun üzerine Ümm Kuhha mirasın sekizde-birini, kızları üçte-ikisini, kalanını ise Suveyd ve Urfuta aldı.

8. *Paylaştırma* {yani, mirası paylaştırma} *esnasında...*

İfadede takdim vardır.[2]

...yakınlık sahibleri {yani, ölenin akrabaları}, *yetimler ve miskinler de hazır bulunurlarsa, kendilerini ondan rızıklandırın* {yani, az da olsa mirastan onlara bir şeyler verin –ki bunun tayin edilmiş bir miktarı yoktur ve miras paylaştırılmadan önce verilir–} *ve onlara ma'rûf söz söyleyin* {yani, güzel va'dde bulunun: mirasçılar yaşça küçük iseler, mirasçıların velîleri paylaştırmayı yapanlara, "Onlara, reşîd olduğunuzda hakkınızı vermelerini ve Rabb'lerinin tavsiyesine uymalarını söyleyeceğiz. Şâyet onlar ölür de biz mirasçı olursak, size hakkınızı veririz" desinler}.

9. *Arkalarında, kendileri hakkında korkacakları* {yani, telef ol-

---

1 Kurtûbî (V, 46) ve Suyûtî'ye (*ed-Durru'l-Mensur,* II, 438) göre ismi, Evs b. Sâbit'tir.

2 Yani, miras payları söz konusu edilmeden bu husus dile getirilmektedir.

> maktan korkacakları} *dı'âf* {yani, âciz} *zürriyet bırakacak olanlar haşyet duysunlar...*

Bazan biri, ölüm döşeğinde olan birine, "Kendin için önden bir hayır gönder. Falana ve filana vasiyette bulun" der, adam da aşmaması gereken üçte-bir miktarı aşarak malının tümünü vasiyet ederdi. İşte Yüce Allah bunu yasaklayarak, bir kimse, âciz ve güçsüz çocuklar bırakıp ölecek olduğunda çocuklarının fakirlik sebebiyle zâyi olacaklarından korktuğu gibi, ölüm döşeğinde bulunana da, onu günaha sürükleyecek şekilde vasiyette bulunmasını söylemesin, malının üçte-birden fazlasını vasiyet etmesini söylemekten haşyet duysun. İşte Yüce Allah'ın, *Arkalarında, kendileri hakkında korkacakları zayıf* {yani, çaresiz} *zürriyet bırakacak olanlar haşyet duysunlar* buyruğu bunu anlatmaktadır.

"Dı'âf" lafzının, "âciz" anlamında kullanıldığı benzeri bir âyet de Bakara sûresinde (266. âyet) geçmektedir.

> *...da Allah'a ittika etsinler* {yani, ölüm döşeğinde olanın yanında oturdukları vakit ittika etsinler} *ve sedîd söz söylesinler* {yani, adalete uygun söz söylesinler; yapacağı vasiyette adil olmasını, haksızlığa meyletmemesini söylesinler}.

إن الذين يأكلون أموال اليتامى
ظلما إنما يأكلون في بطونهم نارا وسيصلون سعيرا
﴿١٠﴾ يوصيكم الله في أولادكم للذكر مثل حظ الأنثيين
فإن كن نساء فوق اثنتين فلهن ثلثا ما ترك وإن
كانت واحدة فلها النصف ولأبويه لكل واحد
منهما السدس مما ترك إن كان له ولد فإن لم يكن
له ولد وورثه أبواه فلأمه الثلث فإن كان له إخوة
فلأمه السدس من بعد وصية يوصي بها أو دين
آباؤكم وأبناؤكم لا تدرون أيهم أقرب لكم نفعا
فريضة من الله إن الله كان عليما حكيما ﴿١١﴾

10. *Kuşku yok ki yetimlerin mallarını zulmen* {yani, haksızca/haksız yere} *yiyenler, karınlarında sadece bir ateş yerler. Onlar yakında bir sa'îre yaslanacaklar...*

Cehennem ateşinin bekçisi, yetim malını yiyenin, deve dudaklarından daha uzun olan iki dudağını –ki her birinin boyu kırk arşın olup biri burnuna, diğeri karnına kadar inecektir– yakalayarak ağzına cehennem ateşini dolduracak ve, "Yetimlerin mallarını haksızca yemene karşılık, şimdi de bunları ye!" diyecektir.

Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar yaklaşmayın, en güzel şekilde olması hariç (el-En'âm, 6/152) âyeti ile, *Şâyet onlarla ihtilât ederseniz [karışırsanız], sizin ihvânınızdırlar [kardeşlerinizdirler]* (el-Bakara, 2/220) âyeti, bu âyeti [Bakara, 2/10 âyetini] nesh ederek yetimlerle bir arada yaşamaya ruhsat vermiş, fakat yetimlerin mallarını haksızca yemeyi yasaklamıştır.

Bundan sonra Allah, mirasın mirasçılar arasında nasıl paylaştırılacağını beyan ediyor:

11. *Çocuklarınız hakkında Allah size şunu tavsiye ediyor: Erkeğe iki dişi hazzı [payı]. Eğer kadınlar* {yani, Ümm Kuhha'nın kızları} *ikiden fazla iseler, mirasın üçte-ikisi onlarındır. Şâyet tek* {yani, kız tek} *ise mirasın yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa, anne ve babasının her birine mirasın altıda-biri verilir. Çocuğu yok da, anne ve babası kendisine mirasçı oluyorsa, üçte-biri annesinindir,* {geriye kalan mal ise babasınındır}. *Şâyet kardeşleri varsa, o vakit altıda-biri annesinindir,* {geriye kalan da babasınındır}; *yaptığı vasiyetten* {yani, üçte-bire kadar malından yaptığı vasiyetten} *veya borcundan sonra* {ki, kefenden sonra, ölenin mirasından önce borcu ödenir, sonra vasiyeti yerine getirilir, sonra da terekesi paylaştırılır}. *Babalarınız ve oğullarınızın hangisinin menfaatce size daha yakın* {yani, âhirette kendisiyle beraber aynı derecede bulunma açısından daha yakın} *olduğunu bilemezsiniz...*

Çünkü adamın ameli çocuğunun amelinden yahut çocuğunun ameli babasının amelinden daha düşük/aşağı mertebede olabilir. Bu durumda Yüce Allah, düşük mertebede olanı, gözleri aydın olsun diye üst mertebede olanın konumuna yükseltir. Sonra babalar ve evlatlar

arasındaki miras paylarına bir takdim yapmak üzere şöyle buyurmaktadır:

> *...Allah'tan bir farizadır* {yani, sâbit/değişmez kaidelerdir}. *Kuşkusuz ki Allah alîmdir* {yani, miras ile ilgili her şeyi bilendir}, *hakîmdir* {yani, miras paylaşımı hususundaki hükümlerinde hikmetli olandır}.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ
مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ
وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا
تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ
أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا
أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً
مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12. *Çocukları yoksa eşlerinizin geriye bıraktıklarının* {yani, ölüp de geriye miras olarak bıraktıklarının} *yarısı sizindir. Şâyet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte-biri sizindir; yaptığı vasiyetten veya borçtan* {yani, üzerlerinde bulunan borçtan} *sonra. Eğer çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın* {yani, öldükten sonra miras olarak bıraktığınızın} *dörtte-biri onlarındır. Şâyet çocuğunuz varsa, geriye bıraktığınızın* {yani, miras bıraktığınız malın} *sekizde-biri onlarındır; yaptığınız vasiyetten veya borçtan sonra. Eğer bir erkek veya kadına* {yani, erkek ya da kadından ölen kimseye} *kelâle olduğu halde* {yani, çocuğu, babası ve dedesi ol-

madığı halde} *mirasçı olunuyor ve erkek veya kız kardeşi* {yani, ana-bir erkek ya da kız kardeşi} *varsa, bunların her birine altıda-bir düşer* {yani, bu durumda erkek ile kız arasında fark yoktur}; *şâyet bundan daha çok iseler, terekenin üçte-birine ortaktırlar; zarar verme kasdı olmaksızın yapılan vasiyetten veya borçtan sonra. Allah'tan bir vasiyettir/tavsiyedir* {yani, bu paylaştırma, Allah'tan bir farizadır/farz kılınmış bir hükümdür}. *Allah alîmdir* {yani, miras paylaşımı esnasında başkasına zarar verenleri çok iyi bilendir}, *halîmdir* {yani, cezalandırmakta acele etmeyendir}.

Hiçbir mirasçıya vasiyette bulunulmaması, mirasçılara zarar vermek için üzerinde olmayan bir hakkın ikrar edilmemesi gerekir. İşte Yüce Allah'ın, *Zarar verme kasdı olmaksızın...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ
وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ
﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً ف۪يهَاۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿١٤﴾

13. *İşte bunlar* {yani, miras paylaşımı hususundaki bu hükümler} *Allah'ın sınırlarıdır* {yani, Allah'tan bir farizadır/Allah'ın farz kıldığı hükümlerdir}. *Kim Allah'a* {yani, mirasın paylaştırılması hususunda Allah'a} *ve O'nun Rasûlü'ne itaat ederse, onu, altından nehirler akan cennetlere sokar; onda hâlidler olarak* {yani, ölmemek üzere}. *Şu* {yani, sevâb}, *azîm bir fevzdir.*

14. *Kim de Allah'a* {yani, mirasın paylaştırılması hususunda Allah'a} *ve O'nun Rasûlü'ne isyan eder ve O'nun sınırlarını aşarsa* {yani, O'nun emrine muhalefet ederek mirası Allah'ın emrettiği gibi paylaştırmayıp başka türlü paylaştırırsa}, *onu da bir ateşe sokar; onda hâlid olarak ve onun için mühîn* {yani, hor-hakir kılıcı/küçültücü} *bir azab vardır.*

Allah Ümm Kuhha ve kızlarına miras paylarını tayin eden buyruklarını indirince Suveyd, Urfuta ve Uyeyne b. Hısn, Nebî'ye (s.a) gidip, "Kadın ne ata biner, ne cihad eder. Küçük çocukların da hiçbir faydaları yoktur" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, *Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında fetvâyı size Allah veriyor: Kendileri için yazılanı onlara vermediğiniz ve nikâhlamaya rağbet ettiğiniz [veya etmediğiniz] yetim kadınlar hakkında kitabta size tilâvet edilenler* {yani, sûrenin evvelinde miras paylaşımıyla ilgili hükümler size açıklanmıştır. Ümm Kuhha'nın kızları hakkında da size fetvâyı böylece vermiştir}... *Kuşkusuz ki Allah alîmdir"* (en-Nisâ, 4/127) buyurdu.

وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا
عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ
فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ
سَب۪يلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَاۚ
فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّاباً
رَح۪يماً ﴿١٦﴾ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَر۪يبٍ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْۜ
وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يماً حَك۪يماً ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذ۪ينَ
يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِۚ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنّ۪ي
تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذ۪ينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌۜ اُو۬لٰٓئِكَ
اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَاباً اَل۪يماً ﴿١٨﴾

15. *Kadınlarınızdan* {yani, evli olan/kocası bulunan kadınlarınızdan} *o fâhişeyi irtikâb edenlerin* {yani, o ma'siyeti: zinayı işleyenlerin} *aleyhine sizden dört şâhid* {yani, adaletli dört şâhid} *getirin. Şâyet şehâdet ederlerse* {yani, zina ettiklerine dâir şehâdet ederlerse}, *ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlar için bir yol açıncaya kadar* {yani, hapisten çıkıncaya kadar –ki o da recmdir–} *onları evlerde tutun/alıkoyun.*

Nûr sûresinde zikredilen hadd, evlerde hapsedilme hükmünü nesh etmiştir.

Sonra Allah Teâlâ muhsan/evli olmayan bekârları söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

16. *Sizden onu irtikâb edenlerin* {yani, o fâhişeyi işleyenlerin: zina edenlerin} *ikisine de eziyet edin* {yani, sadece dille eziyet edin: onları ayıplayın, işlediklerinden ötürü onlara ağır söz söyleyin –fakat bunların hapsedilmeleri söz konusu değildir, çünkü bunlar bekârdır–}. *Eğer tevbe* {yani, işledikleri o fâhişeden: zinadan tevbe} *edip ıslah olurlarsa* {yani, amellerini düzeltirlerse}, *o ikisini bırakın* {yani, tevbe ettikten sonra onlara eziyet etmeyin: ayıplamayın, ağır söz söylemeyin}. *Kuşku yok ki Allah tevvâbdır, rahîmdir.*

Sonra Allah bekârlar hakkında bu âyeti nesh eden, *Zina eden erkek ve zina eden kadına celde vurun: o ikisinden her birine yüzer celde!* (en-Nûr, 24/2) âyetini indirince Nebî (s.a), "Allahu ekber! İşte Allah bir yol açtı: bekâr bekârla zina ettiğinde yüz sopa ve bir yıl sürgün, evli evliyle zina ettiğinde yüz sopa ve taş ile recm vardır" buyurdu. Bunun üzerine zina edenler hapis tutuldukları evlerden çıkartılarak kimine yüz celde vuruldu, kimine de hadd [recm haddi] tatbik edildi. İşte Yüce Allah'ın, *...yahut Allah onlar için bir yol açıncaya* {yani, hapisten çıkış yolunu gösterinceye} *kadar onları evlerde tutun/alıkoyun* buyruğu bunu anlatmaktadır, ki zikri geçen "çıkar yol", bekârlara celde vurulması, muhsanların/evlilerin ise recm edilmesidir.

17. *Allah'ın kabul edeceği* {yani, sahih ve muteber sayacağı/günahlarını bağışlayacağı [et-tecâvez]} *tevbe, sadece cehaletle bir seyyie işleyenler* {yani, mü'minin işlediği her günah, ondan sâdır olan bir cehalettir}, *sonra çok geçmeden* {yani, ölümden önce} *tevbe edenler içindir. İşte Allah'ın tevbelerini kabul edeceği* {yani, onlardan sahih ve muteber sayacağı/günahlarını bağışlayacağı} *kimseler bunlardır. Allah alîmdir, hakîmdir.*

18. *Yoksa seyyiât/seyyieler* {yani, şirk} *işleyip işleyip de, nihâyet onlardan birine ölüm gelip çattığında, "Doğrusu ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin* {yani, ölüm esnasında tevbe edenlerin} *ve kâfirler olarak ölenlerin tevbesi yoktur* {yani, kâfir olarak ölenler

için tevbe söz konusu değildir}. *İşte bunlar, evet Biz bunlar için elîm bir azab hazırladık.*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ
لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا
بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ
وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ
أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾
وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ
إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ
بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ
أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا
غَلِيظًا ﴿٢١﴾

19. *Ey îmân edenler! Kadınlara zorla* {yani, onlar istemedikleri halde} *mirasçı olmanız size helâl değildir* {yani, onlarla rızalarıyla evlenin}...

Âyet, Benî Hâris b. Hazrec'ten Mihsan b. Ebî Kays b. el-Eslet el-Ensârî ile onun karısı Hind bt. Sabra, el-Esved b. Halef el-Huzâ'î ile onun karısı Habîbe bt. Ebî Talha ve Manzûr b. Yesâr el-Fezârî ile onun karısı Mel(i)ke bt. Hârice b. Yesâr el-Murrî hakkında inmiştir. Bunlar babalarının ölümlerinden sonra analıklarıyla evlenmişlerdi. Ensâr, mirasçısı olduğu ölen yakının dul karısı üzerine bir örtü atar ve –kadın istemese de– ölenin verdiği mehrin misli ile onu evlendirme hakkını miras olarak alırdı. Şâyet kadın, üzerine bir örtü atılmadan akrabalarının yanına gidebilirse, istediğiyle evlenme hakkına sahib olurdu. İşte bu kadınlar Nebî'ye (s.a) gelerek, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ne kimse bizim yanımıza geliyor, ne bizim nafakamız karşılanıyor, ne de evlenmemize izin veriliyor" demeleri üzerine Yüce Allah, *Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir* buyruğunu indirdi. Çünkü bazıları, "Ben sana mirasçı ol-

dum, zira kocanın velîsiyim. Dolayısıyla seni alma hakkına ben daha çok sahibim" derdi.

İfade burada sona eriyor. Sonra Yüce Allah şöyle devam ediyor:

> *...Apaçık bir fâhişe işlemedikleri* {yani, açıkça isyan/itaatsizlik: nüşûz/serkeşlik etmedikleri} *sürece, onlara verdiğinizin bir kısmını* {yani, verdiğiniz mehrin bir kısmını} *geri almak için onları sıkıştırmayın...*

O kadına bir ihtiyacı olmadığı halde erkek, fidye verip kendisini kurtarması için onu da alıp çıkardı. İşte Yüce Allah bu buyrukla, onlara engel olmayı yasaklıyor. Ancak kadının serkeşlik etme durumunu bu hükümden istisnâ ediyor, ki bu takdirde fidye almanın helâl olduğunu belirtmiş oluyor.

> *...Onlarla ma'rûf* {yani, güzellik/iyilik [ihsân]} *ile geçinin. Şâyet onları sevmiyorsanız* {ve ayrılmak istiyorsanız} *(şunu bilin:) olur ki siz bir şeyi sevmezsiniz de Allah onda* {yani, sevmediğinizde/hoşlanmadığında} *bir çok hayır kılmıştır.*

Bazan erkek, hoşlanmadığı halde karısını nikâhı altında tutar, Allah da ona ondan bir evlat vererek karısına bağlanmasını takdir eder. Bazan da erkek, hoşlanmadığı karısını boşar, bir başkası onunla evlenir, Allah da o adama bu kadınla evlendiği için bir çok hayır takdir eder, ondan evlatlar ve bir çok iyilikler nasîb eder.

> 20. *Eğer bir eşi bırakıp da yerine bir başka bir eş almayı irade ederseniz* {yani, erkek karısını boşayıp ondan başka biriyle evlenmek isterse}, *öncekine bir kıntâr* {yani, mehir olarak altından bir kıntâr: 1.200 dinara tekabül eden bir servet} *vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın* {yani, onu boşadığınız takdirde ondan hiçbir şey almayın -nikâhından kurtulmak için fidye vermeden kadına zarar vermeye kalkışmayın-}. *Onu bir bühtan/iftira ve açık* [mübîn] {yani, beyyin} *bir ism/günah olarak alacak mısınız?*

> 21. *Onu nasıl alırsınız* {-haksızca alınacak malın büyük bir vebal olduğuna dikkat çekmektedir-} *birbirinize karışmış/geçmiş* {yani, cima ile birbirinize karışmış/geçmiş} *ve sizden galîz bir mîsâk almışlar iken?!*

"Galîz mîsâk"tan maksat, kadınlar hakkında, *Onları ya ma'rûf ile tutun yahut ma'rûf ile bırakın* (el-Bakara, 2/231) âyetinde kocalara verilen emirdir. Buradaki "galîz" lafzı, "şedîd" [şiddetli, çetin, ağır] manasındadır. Kur'ân'daki her "galîz" lafzı, "şedîd" [şiddetli, çetin, ağır] anlamındadır.

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ
إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ
سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ
وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ
وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ
وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي
دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ
مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ
سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

22. *Babalarınızın geçmişte nikâhladığı kadınları nikâhlamayın, geçen müstesnâ...*

Âyet, Hazrec'ten-Benî Hâris'ten Mihsan b. Ebî Kays ibn el-Eslet b. el-Eflah el-Ensârî ile onun karısı: Evs'ten-Benî Hutame'den Kebşe bt. Ma'n b. Ma'bed ibn 'Adî b. Âsım el-Ensârî ve Şerîk ile onun karısı Kuhha hakkında inmiştir.

Allah Teâlâ haram kılmadan önce Arablar üvey anneleriyle evleniyorlardı. Mesela: Babası öldüğünde Mihsan, üvey annesiyle evlenmişti.

...Kuşku yok ki o bir fâhişe {yani, ma'siyet}, *bir makt* {yani, buğz [ilahî gazab ve nefrete sebeb olan iğrenç bir iş]} *ve kötü bir sebîl/yol* {yani, meslek/alışkanlık} *idi.*

Yüce Allah'ın, *Geçen müstesnâ* buyruğundaki istisnânın sebebi, Arablardan üvey anneleriyle evli olanların bulunmasıydı. Sonra neseben ve sıhren akraba olanlar haram kılındı, fakat bunlar hakkında, *Geçen müstesnâ* denmedi; çünkü Arablar neseben ve sıhren akraba olanlarla evlenmiyorlardı. Allah sadece iki kız kardeşin birlikte nikâhlanmaları hakkında, *Geçen müstesnâ* (en-Nisâ, 4/23) kaydını getiriyor; zira İslâm'dan önce Arabların iki kız kardeşle evlendikleri oluyordu.

> 23. *Size şunlar haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları,...*

Bunlar, neseben akrabalardır.

> *...sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri ve kendileri ile zifafa girdiğiniz* [duhul] {yani, cima ettiğiniz} *kadınlarınızdan olup da ellerinizde bulunan üvey kızlarınız –eğer onlarla* {yani, üvey kızlarınızın anneleriyle} *zifafa girmemişseniz* {yani, cima etmemişseniz}, *size bir cünâh* {yani, kızlarıyla evlenmenizde size bir harac/vebal} *yoktur–, sulbünüzden gelen oğullarınızın halîleleri* {yani, evlatlık olmayıp kendi sulbünden gelen oğlunun nikâhı geçmiş hanımları –ki bu da sıhrî akrabalıktır–} *ve iki kız kardeşin arasını birleştirmeniz* {yani, bir erkeğin iki kız kardeşi nikâhında cem etmesi –ancak bunlardan birine câriye olarak malik olup, başkasıyla evlendirmesinde bir sakınca yoktur–}; *–geçen* {yani, haram kılma hükmünden önce olanlar} *müstesnâ. Kuşkusuz Allah gafûrdur* {yani, haram kılınmadan önce iki kız kardeşin aynı kişinin nikâhında bulunmasını bağışlayandır}, *rahîmdir–...*

Sonra Allah evlenilmesi haram olanları şöyle beyan ediyor:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا
بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ
فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا

تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا
﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ
الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ
بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا
أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى
الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ
وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

24. *...ve muhsanât* {yani, –sözü geçen neseben ve sıhren akraba olanların haram kılınanlarından başka– evli kadınlar}...

Sonra Allah, muhsanâttan/evli kadınlardan istisnâda bulunuyor:

...Sağ ellerinizin sahib oldukları müstesnâ {yani, ikişer, üçer, dörder nikâhladığınız hür kadınlar müstesnâ}. *(Bunlar) Allah'ın üzerinize yazdıklarıdır* {yani, dört kadın nikâhlama hususunda Allah'ın sizin için farîzasıdır}. *Şunun ötesindekiler* {yani, dördün dışındakiler[3]} *ise, sifahsız* {yani, alenen zina etmeksizin} *muhsinler* {yani, iffetli kimseler} *olarak mallarınızla aramanız/istemeniz için size helâl kılındı...*

Sonra mut'ayı [mut'a nikâhını] zikrediyor:

...O halde onlardan hangisi ile mut'a yaptıysanız {yani, belli bir

3 Merhum Mukâtil'in bu ibaresinden, dörtten fazla kadını aynı nikâh altında tutmanın caiz olduğu gibi bir mana çıkıyor. Bu yanlış anlamanın sebebi, onun "Şunun ötesindekiler" ibaresindeki zamiri, en yakın olana göndermemesidir. Oysa bu, -bundan hemen önce nikâhlanmaları haram kılınanlardan söz edildiği için- bu haram kılınanların dışında kalan kadınlardan şu şu durumda olanları nikâhlayabilirsiniz demektir. Nitekim Mukâtil'in kendisi de *Ahkâm Âyetleri Tefsiri* (İşaret Yayınları) adıyla çevirdiğimiz eserinde (s. 184) aynı şeyi söylemektedir. (Çeviren)

süreye kadar hangisiyle mut'a yaptıysanız}, *farz olan/tayin edilen ücretlerini* {yani, mehirlerini} *onlara verin. Onun tayin edilmesinin ardından rızalaştığınızda size cünâh* {yani, mehri arttırmak karşılığında süreyi uzatmanızda sizin için harec/vebal} *yoktur. Kuşkusuz Allah alîmdir* {yani, yarattıklarını hakkıyla bilendir}, *hakîmdir* {yani, emrinde hakîmdir/hikmeti sonsuz olandır}.

Bunu, talak (bkz. el-Bakara, 2/231) âyeti ile miras âyeti (bkz. en-Nisâ, 4/11-12) nesh etmiş; Rasûlullâh da bu âyetin nüzûlünün ardından mut'a nikâhını defalarca yasaklamıştır. Allah da, *Rasûl'ün verdiğini alın, nehy ettiğinden de kaçının* (el-Haşr, 59/7) buyurmaktadır.

Sonra Allah buyuruyor ki:

25. *Sizden kim mü'min muhsanları nikâhlayacak* {yani, hür mü'min kadınlarla evlenecek} *bir bolluğa* [tavl] *güç yetiremezse* {yani, maldan genişlik bulamazsa/yeteri kadar mala sahib değilse}, *sağ ellerinizin sahib olduğu mü'min fetâlardan* {yani, câriyelerden (nikâhlasın/onlarla evlensin)}. *Allah îmânınıza alîmdir* {yani, başkasından çok daha iyi bilendir}...

Bu nedenle Müslüman kulun, Ehl-i Kitab bir câriye ile evlenmesini hoş karşılamaz; çünkü bu durumda onun çocuğu da köle olur. Eğer onunla evlenip ondan çocuğu olursa, o, efendisinden –kabul etsin etmesin– satın alınır ve bedelini ödemek için çalıştırılır.

...Siz birbirinizdensiniz {yani, bu şunun, diğeri ötekinin câriyesiyle evlenir}. *O halde sifahsız* {yani, alenen zina etmeyen} *muhsanât* {yani, ferclerini koruyanlar} *olarak onları ehl'lerinin* {yani, velîlerinin} *izniyle nikâhlayın* {yani, câriyelerle efendilerinin iznini alarak evlenin} *ve ücretlerini* {yani, mehirlerini} *onlara ma'rûf ile verin. Muhsan* {yani, Müslüman} *olduktan sonra bir fâhişe işlerlerse, onlara, muhsanâta verilen azabın yarısı verilir* {yani, zina eden hür kadınlara uygulanan yüz celdenin yarısı: elli celde vurulur}. *Şu* {yani, câriyelerle evlenme ruhsatı}, *sizden günaha girmekten haşyet duyanlar* {yani, dîninde günaha girmekten: zina etmekten haşyet duyanlar} *içindir. Eğer sabrederseniz* {yani, câriyelerle evlenmeyip sabrederseniz} *sizin için daha hayırlıdır* {yani, câriyelerle evlenmekten daha hayırlıdır}. *Al-*

lah gafûrdur {yani, câriye ile evleneni bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, hür kadınla evlenecek mâlî genişliğe sahib olmayanlara câriye ile evlenme ruhsatı vermekle merhamet edendir}.

يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾
وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ
اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

26. *Allah size beyan etmeyi, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine* {yani, neseben ve sıhren akraba olanlarla evlilik hususunda önceki mü'minlere bildirdiği şer'î hükümleri size de bildirerek hidâyete} *iletmeyi ve tevbelerinizi kabul etmeyi* {yani, haram kılınmadan önce yaptığınız akraba evliliklerinin günahını bağışlamayı} *irade eder. Allah alîmdir, hakîmdir.*

27. *Allah tevbelerinizi kabul etmeyi irade eder. Şehevâta/şevetlere ittiba edenler* {yani, zinaya tâbi olanlar/zina edenler: baba-bir kız kardeşin kızını nikâhlamanın helâl olduğunu iddia eden Yahudiler} *ise, azîm bir meyl ile meyletmenizi* {yani, baba-bir kız kardeşin kızının nikâhını helâl kabul ederek haktan sapmanızı} *irade ederler.*

28. *Allah sizden hafifletmeyi* {yani, hür kadınla evlenebilecek mâlî bir genişliğe sahib olmayanlara câriye ile evlenme ruhsatı vermekle hafifletmeyi} *irade eder. İnsan zayıf halk edilmiştir* {yani, evlenmemeye sabredemez; evlenememek ona ağır gelir. Onun için, hür kadınla evlenmeye gücü yetmeyenlere –zina etmesinler diye– câriyelerle evlenmeyi helâl kıldık}.

29. *Ey îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl ile yemeyin* {yani, mallarınızı ancak hakk olan yollarla yeyin}...

Mesela: Müslüman kardeşinin, üzerinde bulunan hakkını inkâr etmek yahut yalan yemin ile onun hakkını ele geçirmek bâtıl ile yemek demektir.

Sonra Allah, ticaret yoluyla Müslüman kardeşinin malından sağlanan kârı –ki bunda bir sakınca yoktur– istisnâ ediyor:

...*Karşılıklı rıza ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesnâ. Nefislerinizi katletmeyin* {yani, birbirinizi öldürmeyin –çünkü siz aynı dînin mensublarısınız–}. *Kuşku yok ki Allah size rahîmdir* {yani, bunları yasaklamakla size karşı merhametli olduğunu göstermiştir}.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا
فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا
﴿٣٠﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا
مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا
اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ
مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا
﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

30. *Kim udvan ve zulm ile* {yani, başkasının hakkına saldırarak ve kardeşine zulmederek} *şunu* {yani, can/kan ve mallara karşı haksızlığı} *yaparsa, yakında onu bir ateşe yaslayacağız. Şu Allah'a kolaydır* {yani, böyle kişiye azab etmek Allah için çok kolaydır}.

31. *Eğer nehy edildiğiniz kebâirden* {yani, bu sûrenin başından bu âyete kadar yasaklananlardan [büyük günahlardan]} *ictinâb ederseniz, sizden seyyiâtınızı* {yani, iki hadd arasındaki zenblerinizi [küçük günahlarınızı]} *örteriz ve sizi kerîm bir medhale* {yani, güzel bir medhale/yere: cennete} *sokarız.*

Yüce Allah'ın, *Erkeğe iki dişinin hazzı/payı* (en-Nisâ, 4/11) buyruğu nâzil olunca kadınlar, "Niye böyle?" dediler, "Oysa ki bize iki hisse, onlara bir hisse olması daha uygundur. Çünkü bizim kazanma gücümüz az, erkeklerin ticaret yapma ve geçimlerini elde etme güçleri daha fazladır. Allah bu şekilde pay vermediğine göre umarız ki günahlar da buna göre değerlendirilir." Kadınların, "Bize iki hisse, onlara bir hisse olması daha uygundur" şeklindeki sözleri hakkında Allah şu buyrukları indirdi:

32. *Allah'ın kendisiyle kiminizi kiminize tafdil ettiğini* {yani, mirasta erkeklere kadınlardan fazla verdiğini} *temenni etmeyin...*

Kadınların, "Umarız ki günahlar da buna göre değerlendirilir" şeklindeki sözleri hakkında da şu buyrukları indirdi:

...Erkeklere kesb ettiklerinden {yani, günah olarak kazandıklarından/yaptıklarından} *bir nasîb olduğu gibi, kadınlara da kesb ettiklerinden* {yani, günah olarak kazandıklarından/yaptıklarından} *bir nasîb vardır. O halde* {ey erkek ve kadınlar}, *Allah'tan, O'nun lütfundan isteyin. Kuşkusuz Allah her şeye alîmdir* {yani, miras paylaşımıyla ilgili her şeyi çok iyi bilendir}.

33. *Anne-babanın ve yakın akrabaların geriye bıraktıklarından her biri için mevalî* {yani, asabe: amca oğulları ve diğer yakın akrabalar(dan mirasçılar)} *kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimseler, onlara da* {yani, yeminlerinizle mirasçı kıldıklarınıza da} *nasîblerini verin...*

Bazan kişi, beğenip hoşlandığı kimseyle, kendisiyle birlikte olması şartıyla çocuklarından birisi gibi mirastan pay vermek üzere akidleşirdi. Mirasla ilgili âyetlerde kendileriyle akidleşilmiş kimseler söz konusu edilmemişti. İşte burada *Yeminlerinizin bağladığı kimseler, onlara da* {yani, yeminlerinizle mirasçı kıldıklarınıza da, mirastan onlara vereceğinizi belirttiklerinize de} *nasîblerini verin* {yani, paylarını verin} buyruğu nâzil oldu.

...Doğrusu Allah her şeye {yani, amellerinize: onların paylarını vermenize yahut vermemenize} *şâhiddir.*

Bu durumda olan kimse mirastan bir şey almazdı. Nihâyet, *Rahim sahibleri, onların bazısı bazısına evlâdır...* (el-Enfâl, 8/75) âyeti, *Yeminlerinizin bağladığı kimseler, onlara da nasîblerini verin* buyruğunu/hükmünü nesh etti.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ
قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَاللَّاتِي
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا (٣٤) وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا
اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا
(٣٥) وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ
وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ
وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا (٣٦)

34. *Erkekler kadınlar üzerine kavvâmdırlar* {yani, yöneticidirler/egemendirler [musallatûn]}.

Âyet, her ikisi de Ensâr'dan-Benî el-Hâris b. el-Hazrec'ten olan nakîblerden Sa‘d b. er-Rabî‘ b. ‘Amr ile karısı Habîbe bt. Zeyd b. Ebî Züheyr hakkında inmiştir. Sa‘d b. er-Rabî‘ b. ‘Amr karısına bir tokat atmış, o da ailesinin yanına gitmişti. Babası kızını alıp Nebî'ye (s.a) getirdi ve dedi ki:

— Ben onu kızımla evlendirdim, fakat o kalkmış ona tokat vurmuş.

Nebî (s.a) buyurdu:

— O da kısasen eşine/kocasına tokat atsın.

Kadın, kısas uygulamak üzere kocasıyla birlikte geldiğinde Nebî (s.a) şöyle dedi:

— Geri dönün! Bu Cebrâîl, bana geldi ve Allah şu buyruğunu indirdi:

Erkekler kadınlar üzerine kavvâmdırlar; çünkü Allah onların bazısını bazısına tafdil etti {yani, hakk hususunda erkeği karısı üzerine tafdil etti} *ve erkekler mallarından infak ederler* {yani, erkekler kadınlara mehir verirler, (kadınların mesken, yiyecek-içecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılarlar), bundan ötürü de onları edeblendirme ve onların bazı uygulamalarını engelleme noktasında onlar üzerine egemendirler. Dolayısıyla karı ile koca arasında ancak yaralama ve öldürme hâlinde kısas söz konusu olabilir}.

Bunun üzerine Nebî (s.a) buyurdu ki:

— Biz bir şey murad ettik, Allah ise başka bir şey murad etti. Allah'ın muradı elbette daha hayırlıdır.

Sonra Yüce Allah kadınların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

> ...*Onun için sâlihât* {yani, dînde sâlih olan kadınlar} *kânittirler* {yani, Allah'a ve kocalarına itaatkârdırlar} *ve Allah'ın hıfzetmesi* {yani, kendilerini koruması} *cihetiyle gayb için hâfizdirler* {yani, ferclerini/iffetlerini ve gıyabında kocalarının mallarını muhafaza edenlerdir}. *Nüşûzlarından korktuğunuz* {yani, kocalarına –(özellikle/öncelikle) Sa'd kasd edilmektedir– isyan ettiklerini bildiğiniz} *kadınlara, öğüt verin* {yani, Allah'ı hatırlatarak öğüt verin}, *yataklarında yalnız bırakın* {yani, öğüt dinmedikleri takdirde yataklarında yalnız bırakın: onlarla cima etmeyin} *ve onları dövün* {yani, öğütle ve yalnız bırakılmakla kocasına itaate dönerse mesele yok, aksi takdirde yaralamayacak/iz bırakmayacak şekilde: hafifçe onları dövün}. *Eğer size itaat ederlerse, aleyhlerine bir yol aramayın* {yani, kadına gücü yetmeyeceği şe-

kilde seni sevmekle mükellef tutmak gibi birtakım bahaneler aramayın}. *Kuşku yok ki Allah alîdir* {yani, yarattıklarının üstünde yüksektir/yücedir}, *kebîrdir.*

35. *Eğer o ikisinin şikakından* {yani, özellikle/öncelikle Sa'd ile karısının arasının açılmasından} *korkarsanız* {yani, bilirseniz} *o vakit* {yani, ittifak etmeyecek olurlarsa, nüşûzun da/serkeşliğin de erkek tarafından mı, kadın tarafından mı olduğu bilinmiyorsa} *erkeğin ehlinden bir hakem, kadının ehlinden bir hakem gönderin* {yani, ey hâkim/hâkimler, erkek ve kadının ailesinden birer hakem gönderin. -Bu hakemler onların durumunu inceler, ikisine de öğüt verirler: nüşûz/serkeşlik erkekten; nafaka veya kocanın hanımına zarar verme eğiliminden kaynaklanıyorsa erkeğe; kadından geliyorsa kadına öğüt verirler. Belki Allah o ikisi vasıtasıyla aralarını düzeltir}. *Eğer aralarını ıslah etmeyi irade ederlerse* {yani, o iki hakem irade ederse}, *Allah onların arasını bulur* {yani, onları barıştırır}. {İttifak edemeyip dînlerinin selâmeti açısından ayrılmalarının hayırlı olacağını görürlerse, karı-kocanın rızasıyla hakemler onları ayırır}. *Kuşkusuz Allah alîmdir* {yani, hakemlerin hükümlerini çok iyi bilendir}, *habîrdir* {yani, dînlerinde karı-kocanın iyiliğini istediklerinden haberdardır}.

36. *Allah'a ibâdet edin* {yani, O'nu tevhîd edin}, *O'na hiç bir şeyi* {yani, yarattıklarından hiç bir şeyi} *ortak koşmayın!...*

Ehl-i Kitab, Allah'a ihlâssız olarak ibâdet ettikleri için Allah, *O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın* buyurmaktadır.

...İhsan edin {yani, iyi davranın} *ana-babaya, (ihsan edin) akrabaya* {yani, akrabaya karşı akrabalık bağını gözetin}, *(ihsan edin) yetimlere* {yani, tasadduk edin yetimlere}, *(ihsan edin) miskinlere* {yani, tasadduk edin yoksullara}, *(ihsan edin) yakın komşuya* {yani, aranızda akrabalık bulunan komşuya}, *(ihsan edin) uzak komşuya* {yani, akraba olmayan komşuya}, *(ihsan edin) yakın arkadaşa* {yani, yolculukta ve ikâmet hâlindeki yakın arkadaşa}, *(ihsan edin) ibnü's-sebîle* {yani, sizde/yanınızda kalan misafire} *ve (ihsan edin) sağ ellerinizin mâlik olduğuna* {yani, hizmetçilere ve diğerlerine}...

'Alî b, Ebî Tâlib ve 'Abdullâh b. Mes'ûd, "*es-Sâhibi bi'l-cenb* [yakın arkadaş] ibaresiyle, *kadın/eş* kasd edilmiştir" demişlerdir. Allah Teâlâ bütün bunlara ihsan/iyilik etmeyi emretmektedir.

> *...Doğrusu Allah muhtâl-fahûr olan* {yani, azgın-şımarık [bataran merihan], Allah'ın nimetlerine şükretmeyen} *kimseleri sevmez.*

ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾
وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ
وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيْطَٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا
﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَنفَقُوا۟
مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

> 37. *Onlar ki* {yani, Yahudilerin reisleri} *hem buhl ederler, hem de insanlara buhlu emrederler...*

Yahudilerin reisleri: Ka'b b. el-Eşref ve diğerleri, aşağı tabakadaki Yahudilere, Muhammed'in (s.a) durumunu –izhar ve beyan etmelerinden haşyet duyarak– gizlemelerini emrediyorlar, hatta (o'nun niteliklerini) Tevrât'tan siliyorlardı.

> *...ve Allah'ın fadlından* {yani, nimetinden} *kendilerine verdiğini* {yani, Tevrât'ta Muhammed'in emrinden [durumu ve niteliklerinden] kendilerine verdiğini} *gizlerler...*

Sonra Allah, onların âhiretteki durumunu haber vermektedir:

> ...{Ey Muhammed!} *Biz o kâfirler* {yani, Yahudiler} *için mühîn* {yani, küçültücü, hakir kılıcı} *bir azab hazırladık.*

Sonra Allah onlardan haber veriyor:

38. *Onlar ki* {yani, Yahudiler} *Allah'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve Âhiret Günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine} *îmân* {yani, tasdik} *etmedikleri halde, mallarını insanlara gösteriş için infak ederler. O şeytan da kime karîn* {yani, sâhib/arkadaş} *olursa, artık ne kötü bir karîndir* {yani, sâhibtir/arkadaştır}!

39. *Ne vardı onlar Allah'a ve Âhiret Günü'ne* {yani, ba'the [ölümden sonra dirilişe]} *îmân edip de Allah'ın kendilerini rızıklandırdığını* {yani, mallardan} *infak etselerdi* {yani, O'nu tanıyarak îmânda infak etselerdi}, *ziyan mı ederlerdi* ["mâ zâ 'aleyhim" yani "mâ kâne 'aleyhim"]?! *Allah onlara alîmdir* {yani, onların asla îmân etmeyeceklerini çok iyi bilendir}.

40. *Kuşkusuz Allah zerre miskali zulmetmez* {yani, mallarından zerreden daha küçük bile eksiltmez}. *Eğer hasene* {yani, tek bir hasene/iyilik} *olursa, onu ziyade eder* {yani, bir çok hasenât ile kat kat arttırır; hiç bir kimse Allah'tan daha fazla iyiliklere iyilikle karşılık veremez} *ve ledünnünden* {yani, indinden/yanından} *azîm bir ecir verir* {yani, âhirette bir çok karşılık: cennet verir}.

Arkasından onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ
عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا
الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا
﴿٤٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى
حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى
تَغْتَسِلُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ
مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ
يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

41. *Her ümmetten bir şâhid* {yani, Rabb'lerinden gelen risâleti kendilerine tebliğ ettiğine dâir her ümmetin nebîsini şâhid} *getirdiğimiz, seni* {yani, ey Muhammed, seni} *de onlar üzerine* {yani, Muhammed'in risâleti tebliğ ettiği ümmetin kâfirlerine} *şâhid getirdiğimiz zaman nasıl* {yani, onların hâli nasıl} *olacak!*

Arkasından Yüce Allah, Muhammed'in (s.a) tebliğde bulunduğu ümmetin kâfirlerinin durumunu haber veriyor:

42. *Küfredenler ve o Rasûl'e isyan edenler o gün, arzu ederler ki: Keşke yerle bir edilselerdi. Allah'a bir hadîsi/sözü gizleyemeyeceklerdir* {yani, organları aleyhlerine şâhidlik edeceği için hiç bir sözü gizleyemeyeceklerdir}.

Çünkü onlar âhirette, "Rabbimiz Allah'a yemin ederiz ki, biz müşrikler değildik" diyecekler. Fakat organları dillerinin gizlediği şirki işlediklerine tanıklık edecekler. İşte o vakit temenni edecekler ki: Keşke yer yarılsa da içine girseler ve yer üzerlerinden dümdüz olsa.

43. *Ey îmân edenler! Sarhoşken salâta/namaza yaklaşmayın, ne dediğinizi* {yani, salâtınızda/namazınızda ne dediğinizi} *bilinceye kadar...*

Bu âyet nâzil olunca Nebî (s.a), "Allah bize hamr'ı/içkiyi haram kılacağını ifade ediyor" buyurdu.

'Abdurrahmân b. 'Avf ez-Zührî bir yemek hazırlayıp Ebû Bekr'i, Ömer'i, Osmân'ı, 'Alî'yi ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı –Allah hepsine rahmet etsin– davet etmiş, yemekten sonra da şarab sunmuştu. Akşam namazının vakti girince 'Alî b. Ebî Tâlib (r.a) imam olup Kâfirûn sûresini okumaya başlamış, fakat *nahnu 'âbidûne mâ 'abedtum* [biz sizin ibadet ettiğinize ibadet ediyoruz] şeklinde hatalı okuması üzerine Allah, 'Alî b. Ebî Tâlib ve onun arkadaşları hakkında, *Ey îmân edenler! Sarhoşken salâta/namaza yaklaşmayın, ne dediğinizi bilinceye kadar* buyruğunu indirmişti. Bunun üzerine ashâb –ayık bir kafa ile sabah namazını kılabilmek için– sabah namazından kaba kuşluk vaktine kadar içki içmeyi bıraktı.

Sonra Ensâr'dan 'Itbân b. Mâlik isimli bir adam, bir deve başı kızartarak Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı davet etti; yediler, sonra içip sarhoş oldular. Ensârî öfkelenerek devenin çene kemiğiyle vurup Sa'd'ın burnunu kır-

dı. Bunun üzerine Yüce Allah, Ahzâb gazvesi akabinde içkiyi haram kılan Mâide sûresindeki âyetleri (90-91. âyetler) indirdi.

Sonra Allah, *Sarhoşken salâta yaklaşmayın, ne dediğinizi bilinceye kadar* buyruğunu indirdi.[4]

...Cünüb iken de, gusledinceye kadar;...

Sonra, su bulamayan misafiri [yolcuyu] istisnâ etti:

...yolcu olmanız müstesnâ! Eğer hasta {yani, su bulduğunuz halde yaralı} *veya seferde* {yani, yaralı olmadığınız/sağlıklı olduğunuz halde yolculukta} *iseniz...*

Buyruk, 'Abdurrahmân b. 'Avf hakkında inmiştir. O yaralı iken cünüb olmuş, gusletmek de kendisine ağır gelmiş ve zarar göreceğinden korkmuştu. Eğer yarası ağır veya çiçek hastalığı gibi bir hastalığa yakalanmış ise bu durumda kabul edilir. İşte Allah'ın, *Eğer hasta iseniz* {yani, su bulduğunuz halde yaralı iseniz} {teyemmüm edin} buyruğu bunu ifade etmektedir.

Seferde {yani, hasta olmadığınız/sağlıklı olduğunuz halde yolcu} *iseniz* buyruğu da mü'minlerin annesi 'Âişe (r.anha) hakkında inmiştir.

...veya sizden biri ğâitten {yani, heladan} *gelirse veya kadınlara messeder/dokunur da* {yani, kadınlarla cima eder de} *su bulamazsanız,* {yani, sizden hasta olmadığı halde su bulamayan ve su bulduğu halde hasta olan olursa} *tayyib bir sa'îde* {yani, tayyib/temiz ve helâl bir sa'îde/toprağa} *teyemmüm edin [toprağa yönelin/toprağı kasd edin] de yüzlerinizi ve ellerinizi* {yani, dirseklere kadar ellerinizi/kollarınızı} *meshedin! Kuşkusuz Allah afuvvdur* {yani, sizi affedicidir}, *gafûrdur* {yani, sarhoşken namaz kılma yasağından ve abdest yerine teyemmüm buyruklarından önce işlediklerinizi bağışlayandır}.

Teyemmüm âyeti, –'Âişe (r.anha) ile ilgili olarak– iki namaz arasında nâzil olmuştur.

44. *Kendilerine kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *bir nasîb* {yani, hazz

---

4 Bu ifadeden, Nisâ sûresindeki bu âyetin Mâide sûresindeki âyetten sonra indiği gibi bir mana anlaşılmakta ise de durum böyle değildir.

[pay/hisse]} *verilenlere* {yani, onların/Yahudilerin: Yahudi bilginlerinden olan Hureymele'nin iki oğlu Asbağ ve Râfi‘ ve beraberindekilerin neler yaptıklarına} *bir bak: Dalâleti satın alıyorlar* {yani, nebî olarak gönderilmeden önce Muhammed'e olan îmânlarını bırakıp, karşılığında nebî olarak gönderilişinden sonra o'nu yalanlamayı tercih ediyorlar} *ve yolu şaşırmanızı* {yani, kendileri hidâyetten uzaklaştıkları gibi, sizin de hidâyet yolundan uzaklaşmanızı} *irade ediyorlar.*

Bu buyruk, ‘Abdullâh b. Übey ve Mâlik b. Duhşum hakkında inmiştir. Yahudilerden Asbağ ve Râfi‘ onları Yahudi dînine davet etmiş, İslâm'a olan rağbet ve arzularını gidermek istemişlerdi.

Asbağ ve Râfi‘ hakkında da şu buyruk inmiştir:

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾
مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا
فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ
خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا
لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا
أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا
﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ
وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

45. *Düşmanlarınızı* {yani, düşmanlarınız olan Yahudileri ve onların size yaptığı düşmanlıkları} *Allah çok iyi bilir. Velî olarak Allah kâfidir* {yani, Allah'tan daha efdal bir velî/dost yoktur}, *nasîr olarak da Allah kâfidir* {yani, Allah'tan daha efdal bir yardımcı yoktur}.

‘Abdullâh ibn Übey, Mâlik b. Duhşum ve Hureymele'nin oğulları

Asbağ ve Râfi‘ hakkında, *Ey îmân edenler* {yani, ey ‘Abdullâh b. Übey, Mâlik b. ed-Duhşum el-Ensârî ve münâfık arkadaşları}! *Kendinizden* {yani, mü'minlerden} *başkasını* {yani, Yahudileri} *bitâne* [içli-dışlı sırdaş] *edinmeyin. Onlar sizi şaşırtmakta* {yani, sizi azdırmakta} *kusur etmezler, size sıkıntı verecek* {yani, dîniniz için ve dîninizde günah olacak} *şeyleri arzu ederler. Kinleri ağızlarından taşmakta* {yani, düşmanlıklarını dilleriyle açıkça ifade etmektedirler}, *göğüslerinde gizledikleri* {yani, sakladıkları aldatma duyguları} *ise daha büyüktür* {yani, dilleriyle açığa vurduklarından daha büyüktür}. *Size âyetleri beyan ettik* {yani, bu onlara dâir size bir beyandır/bildirmedir}, *şâyet akl ederseniz. Bakın siz* {yani, siz ey mü'minler topluluğu} *onları* {yani, Yahudileri} *seversiniz* {yani, Muhammed'e ve o'nun getirdiklerine îmân ettiklerini açığa vurdukları için seversiniz}. *Halbuki onlar, kitabın hepsine* {yani, Muhammed'e (s.a) verilen kitaba/Kur'ân'a da, ondan önceki kitablara da} *îmân ettiğiniz halde sizi sevmezler,* {çünkü gerçekte onlar sizin dîninize bağlı değildirler}. *Sizinle* {yani, Yahudiler sizinle} *karşılaştıklarında, "Biz îmân ettik" derler* {yani, Muhammed'i ve o'nun getirdiklerini tasdik ettik diyerek yalan söylerler}. *Fakat birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, ğayzlarından* {yani, kalblerindeki kinlerinden} *aleyhinizde parmaklarını ısırırlar* {ve bir yolunu bulup size karşı düşmanca tutumlarını ortaya koymayı arzu ederler}. *De* {yani, Yahudilere de} *ki: "Ğayzınızla geberin. Kuşkusuz Allah sadrlardakini/göğüslerdekini bilendir"* {yani, mü'minlere karşı onların kalblerinde bulunan düşmanlık ve aldatma duygularını çok iyi bilendir}. (Âl-i İmrân, 3/118-119) âyetleri de nâzil olmuştur.

> 46. *Hâdûdan* {yani, Yahudilerden} *kelimeleri mevzilerinden/yerlerinden tahrif edenler vardır...*

"Tahrif"ten kasıt, Muhammed'in (s.a) nitelikleri(nin değiştirilmesi)dir. "Mevâzi"den [mevzilerden] kasıt da, Tevrât'taki beyanları dillerini eğip bükerek değiştirmeleridir.

> *...ve dillerini eğip bükerek dînde ta'n ederek* {yani, İslâm dînine ta'n ederek, Muhammed'in dîninin hiçbir değeri yoktur; asıl dîn bizimkidir diyerek}. *"İşittik* {yani, ey Muhammed, dediklerini işittik} *ve isyan ettik* {yani, emrine isyan ettik}. *İşit/dinle* {yani, ey Muhammed, biz seninle konuşuyoruz, söylediklerimizi işit/din-

le}, *işitilmiyor*[5] {yani, ey Muhammed, senin sözlerin işitilmiyor: dediklerin kabul edilmiyor} *ve râ'inâ"* {yani, bize işittirmeye bak} *diyorlar. Eğer onlar, "İşittik/dinledik* {yani, dediklerini işittik/dinledik} *ve itaat ettik* {yani, emrine itaat ettik}. *İşit/dinle* {yani, bizim sözlerimizi de işit} *ve unzurnâ"* {yani, bizi de gözet –ki ey Muhammed, biz de seninle konuşabilelim–} *deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı* {yani, kelimeleri tahriften, dînde ta'ndan ve râ'inâ demekten daha hayırlı} *ve akvam* {yani, dediklerinden daha doğru/isâbetli} *olurdu. Fakat küfürleri sebebiyle Allah onları lanetlemiştir. O yüzden îmân etmezler, pek az müstesnâ.*

Îmân ettikleri az şey ise, Allah'ın rabb'leri, yaratıcıları ve rızık vericileri olduğunu bilmeleridir. Oysa Muhammed'i (s.a) ve o'nun getirdiklerini inkâr ediyorlardı. Âyet, Yahudilerden Rifâ'a b. Zeyd b. es-Sâib, Mâlik b. ed-Dayf ve Ka'b b. Useyd hakkında inmiştir.

Bunun bir benzeri de sûrenin sonlarındadır.[6]

Sonra onları korkutarak buyurmaktadır ki:

47. *Ey kendilerine kitab verilenler* {yani, Ka'b b. el-Eşref gibi Tevrât bilgisine sahib olanlar}! *Bir takım yüzleri meshedip* {yani, milletlerini/dînlerini hidâyetten ve Muhammed'in rasûl olarak gönderilmesinden önceki îmânları sebebiyle sahib oldukları basîretlerini değiştirip} *de arkalarına çevirmeden* {yani, hidâyetin ardından sapık kâfirlere döndürmeden} *yahut Cumartesi ashâbını lanetlediğimiz* {yani, sizden evvelkileri maymunlara dönüştürdüğümüz} *gibi lanetlemeden* {yani, size de azab etmeden} *önce, beraberinizdekini musaddık* {yani, yanınızdaki Tevrât'ta bulunan Muhammed'i: o'nun bir nebî ve rasûl olduğunu tasdikleyici} *olarak indirdiğimize* {yani, Allah'ın Muhammed'e Kur'ân'dan indirdiklerine} *îmân edin. Allah'ın emri fiile çıkarılagelmiştir* {yani, Allah'ın emrinin yerine gelmesi kaçınılmazdır –ki bu bir tehdittir–}.

---

5 "İşitilmiyor" anlamı, müfessirin *ğayra musma'ın* [işitmez olası] kıraati yerine *musmi'in* kıraatini tercih etmesine göredir. (Çeviren)

6 Muhtemelen en-Nisâ, 4/155. âyete işâret edilmektedir. (Çeviren)

48. *Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını* {yani, şirk üzere ölenleri: Yahudileri} *mağfiret etmez. Ondan* {yani, şirkten} *berisini dilediği* {yani, tevhîd üzere ölenlerden dilediği} *kimse için mağfiret eder...*

Allah'ın bu mağfireti, –dilemesine bağlı olarak– tevhîd ehli için söz konusudur.

Bize 'Abdu'l-Hâlık b. el-Hasen tahdis edip dedi: Bize 'Ubeydullâh b. Sâbit tahdis edip dedi: Bana babam el-Huzeyl'den, o Mukâtil b. Süleymân'dan, o bir adamdan, o da Mücâhid'den naklen dedi ki: "Söz konusu istisnâ, ehl-i tevhîd içindir."

...Kim Allah'a şirk koşarsa {yani, başkasını O'na ortak kılarsa}, *azîm bir ism/günah uydurmuş olur* {yani, bir kimsenin Allah'a şirk/ortak koşması azîm bir zenbtir/günahtır}.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ
فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ
بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ
يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

49. *Elem tera* {yani, elem tunzur [bak bak]} *kendilerini tezkiye edenlere* {yani, Bahri b. 'Amr ve Merhab b. Zeyd gibi Yahudilere: onların neler yaptıklarına}...

Bunlar, çocukları ile birlikte Nebî'nin (s.a) huzuruna girip –çocukları göstererek– sordular:

— Bunların günahları var mı?

Nebî (s.a) cevab verdi:

— Hayır.

Bunun üzerine şöyle karşılık verdiler:

— Senin adına yemin ettiğin zatın adına yemin ederek söylüyoruz ki, biz de aynen bunlar gibiyiz. Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz; gündüz işlediğimiz günah gece, gece işlediğimiz günah da gündüz bağışlanır.

Bu sözleriyle kendilerini tezkiye ettiler/temize çıkardılar. Allah ise şöyle buyurmaktadır:

> *...Hayır! Allah dilediğini* {yani, kullarından dilediğini} *tezkiye eder* {yani, ıslah eder/düzeltir}. *Onlara fetîl* {yani, hurma çekirdeğinin ortasındaki yarıkta bulunan beyaz ince fitil} *kadar zulmedilmez* {yani, onların amelleri eksiltilmez}.
>
> 50. *Bak* {yani, ey Muhammed bak} *Allah üzerine nasıl yalan uyduruyorlar* {yani, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" diyerek nasıl yalan uyduruyorlar}. *Apaçık bir ism/günah olarak o* {yani, söyledikleri} *kâfidir.*
>
> 51. *Görüyor musun şunları: kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *kendilerine bir nasîb* {yani, hazz [pay/hisse]} *verilenleri...*

Yahudi Ka'b b. el-Eşref –ki Tayy kabilesinden bir Arab'tır– ile Huyey b. Ahtab, Uhud savaşından sonra otuz Yahudi ile birlikte Mekke'ye gittiler. Ebû Süfyân b. Harb dedi ki:

— En sevdiklerimiz, biz ya da onlar yok oluncaya kadar bu adamla [Muhammed'le] savaşmakta bize yardım edenlerdir.

Öteki Yahudiler Kureyş'in çeşitli hânelerine misafir olurken, Ka'b b. Eşref de Ebû Süfyân'a misafir oldu, Ebû Süfyân da ona güzel bir şekilde ikramda bulundu. Ka'b b. Eşref, Ebû Süfyân'a dedi ki:

— Sizden otuz kişi, bizden de otuz kişi gelsin. Göğüslerimizi Ka'be'ye dayayarak bu Beyt'in Rabbine, olanca gücümüzle Muhammed'e karşı savaşacağımıza yemin edelim.

Ardından Ka'be'ye giderek bu şekilde yemin ettiler.

Ebû Süfyân, Ka'b b. el-Eşref'e sordu:

— Sen Ehl-i Kitab'tan bir kişisin, kitabı okuyorsun. Söyle: biz mi daha çok hidâyet üzereyiz, yoksa Muhammed mi?

Ka'b soruya soruyla karşılık verdi:

— Muhammed sizi neye çağırıyor?

Ebû Süfyân cevab verdi:

— Allah'a ibâdet etmeye, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamaya çağırıyor.

Ka‘b dedi:

— Peki, sizin durumunuzu bana bildirin.

Halbuki o, onların durumunu biliyordu.

Ebû Süfyân cevab verdi:

— Biz büyük hörgüçlü develeri keseriz, misafire ikram ederiz, esiri kurtarırız, hacılara su veririz, Rabbimizin Beytini imar ederiz, akrabalık bağını gözetiriz, ilahlarımıza ibâdet ederiz. Üstelik biz Harem ehliyiz.

Bunun üzerine Ka‘b dedi ki:

— Allah'a yemin ederim, sizin yolunuz Muhammed'in yolundan daha hidâyetkârdır.

Bunun üzerine Yüce Allah, *Görüyor musun şunları: kitabtan kendilerine bir nasîb verilenleri...* buyruklarını indirdi.

> ...*Onlar cibt'e* {yani, Huyey b. Ahtab el-Kurazî} *ve tâğûta* {yani, Ka‘b b. el-Eşref'e} *îmân ediyorlar ve küfredenler* {yani, Mekke ehlinden küfredenler} *için, "Bunlar îmân edenlerden yolca daha doğrudur" diyorlar.*

أُولٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾
اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ اٰتَيْنَا
اٰلَ اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ
مَنْ اٰمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

> 52. *İşte onlar* {yani, Ka‘b ve arkadaşları} *Allah'ın lanetlediği kimselerdir. Her kimi de Allah lanetlerse, onun için bir nasîr bulunmaz.*

Ka‘b b. el-Eşref Medine'ye dönünce Nebî (s.a), ashâbından birkaç kişiyi onu öldürmek üzere gönderdi de Benî Hârise b. el-Hâris'ten Muhammed b. Mesleme el-Ensârî geceleyin onu öldürdü. Nebî (s.a) sabah olduğunda Müslümanlarla birlikte yola koyularak ehl-i Nadîr'i muhâsara etti ve nihâyet onları Medine'den, Şam [Sûriye] topraklarındaki Ezri‘ât ve Erîhâ'ya sürgün etti.

53. *Yoksa onlar* {yani, Yahudiler} *için mülkten bir nasîb mi* {yani, hazz mı [hisse mi/pay mı]} *var?! Öyle olsaydı* {yani, mülkten bir hazzları/payları olsaydı}, *insanlara bir nakîr bile vermezlerdi* {yani, cimriliklerinden, kıskançlıklarından ve hayırlarının azlığından ötürü insanlara, hurma çekirdeğinin arkasındaki çukurcuk –ki hurma ağacı ondan neşet eder– kadar dahi bir şey vermezlerdi}.

54. *Yoksa insanlara* {yani, Nebî'ye –sadece o'na–}. *Allah'ın fadlından verdiğine mi hased ediyorlar?...*

Yahudiler, o'na bahşedilen nübüvvet ve hanımlarının çokluğu sebebiyle Nebî'ye hased ederek, “Şu yemeğe doymayan ve kadınlardan başka bir şey düşünmeyen adama bakın. Eğer gerçekten bir nebî olsaydı, kadınlara böyle rağbet etmezdi” dediler. Yüce Allah da onlara şu karşılığı verdi:

...Evet, Biz âl-i İbrâhîm'e hem kitab ve hikmet {yani, nübüvvet} *verdik, hem de onlara azîm bir mülk verdik.*

Mısır'ın başına geçen Yûsuf (a.s), Dâvûd ve Süleymân onlardandı. Dâvûd'un 99 karısı, Süleymân'ın 300 hür karısı, 700 de câriyesi vardı. Durum böyle olduğuna göre siz 9 kadınla evlendi diye Muhammed'i niçin dilinize doluyor, Dâvûd ve Süleymân'ı –ikisine de selâm olsun– söz konusu etmiyorsunuz? Bunların hem karıları, hem de mülkleri Muhammed'den (s.a) daha çoktu. Muhammed de İbrâhîm soyundandır. İbrâhîm, Lût, İshâk, İsmâîl ve Ya‘kûb da İbrâhîm'in (a.s) sâhifelerindeki hükümler gereğince amel ediyorlardı.

55. *Onlardan* {yani, âl-i İbrâhîm'den} *kimi ona îmân etti* {yani, o'nun getirdiği kitabı tasdik etti}, *kimi de ondan* {yani, kitaba îmândan, onu tasdik etmekten} *sadd etti* {yani, yüz çevirdi}; *cehennem sa‘îri kâfidir* {yani, İbrâhîm'in kitabına küfreden kim-

selere azab ve alevli ateş olarak cehennem yeterlidir –çünkü kâfirler için cehennem alevinden daha sıcak hiç bir şey yoktur–}.

Sonra Yüce Allah kâfirlerin karar kılacakları yeri haber veriyor:

إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزًا
حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ
إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ
إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

56. *Elbette âyetlerimize* {yani, Kur'ân'a} *küfredenleri* {yani, Yahudileri} *yarın bir ateşe yaslayacağız. Derileri her piştikçe* {yani, yanıp kavruldukça}, *azabı* {yani, ateşin azabını} *tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz* {yani, yenileyeceğiz -ateş onların derilerini yedikçe, bir dünya günü süresi içinde yedi defa değiştireceğiz-}. *Kuşku yok ki Allah azîzdir* {yani, intikam almakta azîzdir}, *hakîmdir* {yani, onlar hakkında cehennem hükmünü vermekle hikmeti sonsuz olandır}.

Arkasından mü'minlerin varacakları yeri bildiriyor:

57. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenleri ise, içlerinde hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olarak ebediyyen kalmak üzere altından nehirler akan cennetlere* {yani, bostanlara/bahçelere} *sokacağız. Onlar için orada mutahhar ezvâc* {yani, hayızdan, küçük-büyük

abdestten ve her türlü pislikten temizlenmiş/arındırılmış kadınlar} *da vardır. Onları zıllen zalîle* {yani, köşklerin arasında, arada hiçbir boşluğu olmayan koyu bir gölgeye} *sokacağız.*

58. *Kuşkusuz Allah size şunları emreder: emânetleri ehline vermeyi...*

Âyet, Ka'be'nin anahtarlarını elinde bulundurmakla görevli Osmân b. Talha b. 'Abdullâh el-Kuraşî hakkında inmiştir. Şöyle ki: 'Abbâs b. 'Abdulmuttalib (r.a) Nebî'ye (s.a) demişti ki:

— Sikâye [hacılara su verme] ve hicâbe [Ka'be'yi ve anahtarlarını koruma] işini bize tahsis et ki bu yolla insanlara başkanlık ve önderlik edelim.

Mekke'nin fethi günü Ka'be'nin anahtarları kendisinden alınmış olan Osmân b. Talha da Nebî'ye (s.a) dedi ki:

— Eğer Allah'a ve Âhiret Günü'ne îmân ediyorsan, anahtarı bana geri ver.

Nebî (s.a) de anahtarı ona verdi, sonra tekrar aldı. Bu iş üç defa tekrarlandı. Sonra Nebî (s.a) Beyt'i tavaf etti. Yüce Allah'ın, *Kuşkusuz ki Allah size şunları emreder: emânetleri ehline vermeyi...* buyruğunu indirmesi üzerine Nebî (s.a), anahtarı Osmân'a vererek buyurdu ki:

— Bunu Allah'ın bir emâneti olarak al!

Bunun üzerine 'Abbâs (r.a) Nebî'ye (s.a) şöyle dedi:

— Sen sikâyeyi bize, fakat hicâbeyi başkalarına verdin.

Nebî (s.a) de şöyle karşılık verdi:

— Bildiğiniz şeyleri size vermeme, bilmediğiniz şeyleri sizden uzaklaştırmama karşılık bunların ecrinin size verileceğine razı olmaz mısınız?

'Abbâs cevab verdi:

— Oluruz.

Allah Rasûlü buyurdu ki:

— Siz insanlara tafdil edildiniz, insanlar size tafdil edilmedi.

Sonra Yüce Allah şöyle devam ediyor:

...İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmeyi. Doğrusu Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Kuşku yok ki Allah semîdir {yani, kimse O'ndan daha iyi işitemez}, *basîrdir* {yani, kimse O'ndan daha iyi göremez –dolayısıyla sikâyenin 'Abbâs b. 'Abdulmuttalib'e, hicâbenin de Osmân b. Talha'ya verilmesi adaletin bir gereği idi. Çünkü câhiliye döneminde de bu görev onlara aitti–}.

59. *Ey îmân edenler! Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin ve sizden olan ulü'l-emr'e de!...*

Nebî (s.a), Hâlid b. el-Velîd'i, –'Ammâr b. Yâsir'in de içinde bulunduğu– bir askerî birliğe [seriyyeye] kumandan tayin etti. Birlik, suya yaklaşıncaya kadar yola devam etti, suya yakın bir yerde geceleyin konakladı. Seriyyenin yaklaştığını haber alan düşman kaçtı, geriye sadece bir adam kaldı. O da eşyalarını toplayıp geldi ve 'Ammâr ile karşılaştı. Ona (künyesiyle) hitab ederek dedi ki:

— Ey Ebu'l-Yakzân! Kavmim sizin geldiğinizi duyunca kaçtı, benden başka kimse kalmadı. Ben de Müslüman oldum: Allah müstesnâ ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın kulu ve O'nun Rasûlü olduğuna şehâdet ettim. Müslüman olmamın bana bir faydası olur mu?

'Ammâr cevab verdi:

— Evet olur, burada kal!

Sabah olunca Hâlid baskın düzenledi. O adamdan ve onun malından başkasını göremedi. 'Ammâr dedi ki:

— Bu adama ve malına ilişme, o Müslüman oldu; ben de ona eman verdim.

Hâlid şöyle karşılık verdi:

— Ben senin kumandanın iken neye dayanarak benden izinsiz eman veriyorsun?

Sonra karşılıklı olarak birbirlerine ağır sözler söylediler. Medine'ye döndüklerinde Nebî (s.a) 'Ammâr'ın verdiği emanı geçerli saydı, fakat bir daha bir emir'e rağmen [emir'den habersiz] kimseye eman vermesini de yasakladı. Hâlid dedi ki:

— Ey Allah'ın Nebîsi! Bu burnu kesik köle bana ağır sözler söyledi.

Ardından da ‘Ammâr'a ağır sözler sarf etti. Nebî (s.a) şöyle dedi:

— ‘Ammâr'a sebb etme, çünkü ‘Ammâr'a sebb eden Allah'a sebb etmiş olur. ‘Ammâr'a buğz eden Allah'a buğz etmiş olur. ‘Ammâr'a lanet edene, Allah lanet eder.

‘Ammâr öfkelenerek kalkıp gitti. Nebî (s.a) Hâlid'e emretti:

— Kalk ve ondan özür dile!

Hâlid onun yanına gitti, elbisesini yakalayarak ondan özür diledi. ‘Ammâr ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine Yüce Allah ‘Ammâr hakkında, *Ey îmân edenler! Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin ve sizden olan ulü'l-emr'e de* buyruğunu indirdi, ki *ulü'l-emr'den* kasıt, Hâlid b. Velîd'dir. Çünkü Nebî (s.a) onu başlarına kumandan tayin etmişti. Bu sebeble Yüce Allah, Rasûlullâh'ın tayin ettiği askerî birlik kumandanlarına itaat edilmesini emretti.

...*Eğer bir şeyde* {yani, helâl ve harama dâir herhangi bir hususta} *nizâ' ederseniz* {yani, ey Hâlid ve ‘Ammâr bir şeyde niza ederseniz} *onu Allah'a* {yani, Kur'ân'a} *ve Rasûl'e* {yani, Nebî'nin sünnetine} *reddedin [havale edin], şâyet Allah'a* {yani, O'nun ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuna} *ve Âhiret Günü'ne* {yani, amellerin karşılıklarının verileceği güne} *îmân* {yani, tasdik} *ediyorsanız...*

Bunun bir benzeri Nûr sûresinde (51-52. âyetler) bulunmaktadır.

...*Bu* {yani, anlaşmazlık konusunun Allah'a ve Rasûl'e reddedilmesi/havale edilmesi}, *hem hayırlı, hem de te'vîl itibariyle* {yani, âkıbetce/sonuç bakımından} *en güzelidir.*

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ
وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

60. *Görüyor musun şunları: sana indirilene* {yani, Kur'ân'dan sana indirilene} *ve senden evvel indirilene* {yani, önceki nebîle-

re indirilen kitablara} *îmân ettiklerini* {yani, tasdik ettiklerini} *zu‘m edenleri:...*

Bişr isimli bir münâfık ile bir Yahudi anlaşmazlığa düştü. Yahudi onu Nebî'ye (s.a), o ise Ka‘b'a davet etti. Sonra o ikisi Nebî'nin (s.a) huzurunda davalaştılar. Nebî (s.a), münâfık aleyhine, Yahudi lehine hüküm verdi. Münâfık Yahudi'ye şöyle teklif etti:

— Gel, bu anlaşmazlığımızı, bir de Ömer b. el-Hattâb'a (r.a) götürelim.

Neticede Ömer'in yanına gittiler. Yahudi Ömer'e (r.a) dedi ki:

— Ben onunla Muhammed'in (s.a) huzurunda davalaştım. O da lehime hüküm verdi, fakat o'nun verdiği hükmü kabul etmeyerek beni senin hükmüne başvurmaya çağırdı.

Ömer (r.a) münâfığa sordu:

— Böyle mi oldu?

O da cevab verdi:

— Evet, senin vereceğin hükme göre ayrılmak istedim.

Bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle dedi:

— Ben gelene kadar bekleyin.

Ömer (r.a) içeri girip kılıcını aldı ve üzerini örterek münafığın yanına çıkıp boynunu vurdu ve dedi ki:

— Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün hükmüne razı olmayan kimse hakkında ben böyle hüküm veririm.

Sonra Cebrâîl (a.s), Nebî'ye (s.a) gelerek şöyle dedi:

— Ey Muhammed! Ömer o adamı öldürdü ve böylelikle hakk ile bâtılı ayırdı.

Bunun üzerine Ömer'e (r.a), “el-fâruk” [ayıran/ayırdeden] unvanı verildi. Yüce Allah da münâfık Bişr hakkında, *Görüyor musun şunları: sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ettiklerini zu‘m edenleri...* buyruğunu indirdi.

...Kendisine küfretmekle {yani, kâhinden-kâhinlikten uzak kalmakla} *emr olundukları tâğuta* {yani, Ka‘b b. el-Eşref'e –ki o kâ-

hin idi–} *muhâkeme olunmayı irade ediyorlar. Şeytan da onları ba'îd* {yani, tavîl [uzun/sürekli/daimi]} *bir dalâl ile dalâlete düşürmeyi* {yani, hidâyetten saptırmayı} *irade ediyor.*

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِق۪ينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًاۚ
٦١ فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُص۪يبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْد۪يهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُ۫كَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَانًا
وَتَوْف۪يقًا ٦٢ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا ف۪ي قُلُوبِهِمْ
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
بَل۪يغًا ٦٣ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ
اللّٰهِ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُ۫كَ فَاسْتَغْفَرُوا
اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ
تَوَّابًا رَح۪يمًا ٦٤ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى
يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ
حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْل۪يمًا ٦٥

61. *Onlara, "Allah'ın* {kitabında} *indirdiğine ve Rasûl'e gelin" denildiğinde, münâfıkların* {yani, Bişr'in} *senden* {yani, ey Muhammed, senden} *saddettikce sadd ettiklerini* {yani, kendilerine haksızlık yapacağından korkarak senden alabildiğine yüz çevirdiklerini, başka tarafa yöneldiklerini} *görürsün.*

62. *Ellerinin takdim ettiği* {yani, ma'siyetten takdim ettikleri/yaptıkları ma'siyetleri} *sebebiyle kendilerine bir musibet* {yani, katl} *isabet ettiği zaman halleri* {yani, münâfıkların halleri} *nasıl olacak?...*

İfade burada tamam oluyor. Sonra Allah Teâlâ yeni bir ifadeyle buyuruyor ki:

...Sonra sana gelip Allah'a yemin edecekler: "Biz irade etmedik, ihsân ve tevfîk {yani, hayr ve savâb/doğru} *müstesnâ."*

Bunun bir benzeri olan, *"Biz irade etmedik* {yani, qarâr[7] mescidini bina etmekle}, *el-husnâ [en güzel]* {yani, hayr} *müstesnâ" diye yemin ederler. Halbuki Allah şehâdet eder ki, onlar mutlaka yalancılardır* {yani, hakkında yemin ettikleri sözlerinde yalancılardır} (et-Tevbe, 9/107) buyruğu da onlar hakkında nâzil olmuştur.

63. *İşte bunlar Allah'ın kalblerinde olanı* {yani, nifaktan kalblerinde olanı} *bildiği kimselerdir. Onun için onlardan yüz çevir ve onlara öğüt ver* {yani, dilinle öğüt ver} *ve onlara nefisleri hakkında beliğ bir söz söyle!*

Kılıç âyeti, bu buyruğu nesh etmiştir.

64. *Biz hiç bir rasûlü, Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesi dışında bir sebeble göndermedik* {yani, Allah izin vermedikçe kimse Allah'ın Rasûlü'ne itaat edemez}. *Keşke nefislerine zulmettiklerinde* {yani, senin verdiğin hükme razı olmayarak zenb/günah ile kendilerine zulmettiklerinde} *sana gelip Allah'a istiğfar etselerdi* {yani, zenblerinden/günahlarından dolayı bağışlanma dileseler}, *Rasûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı tevvâb, rahîm bulacaklardı.*

65. *Hayır, Rabbine andolsun ki îmân etmiş olmazlar...*

Benî Esed b. ‘Abdu'l-Uzza'dan ez-Zubeyr el-Avvam ile Benî Esed b. ‘Abdu'l-Uzza ile antlaşmalı olan Mezhic'ten Hâtıb b. Ebî Belta‘a el-Ansî,[8] bahçe sulama sebebiyle Nebî'nin huzurunda birbirlerinden davacı oldular. ez-Zubeyr el-Avvam'ın arazisi Hâtıb b. Ebî Belta‘a'nın arazisinin üst taraflarında idi, sel de gelmişti. Nebî (s.a) ez-Zubeyr el-Avvam'a şöyle dedi:

— Sula, sonra da suyu komşuna sal!

Hâtıb öfkelendi ve Nebî'ye (s.a) dedi ki:

---

7 "Garar mescidi" yerine "Dırar mescidi" olmalıdır. Nitekim atıfta bulunulan âyet de bunu gerektirmektedir. (Çeviren)

8 Bu lafız *Elif* nüshasında noktasız olup el-Absî ve el-Ansî şeklinde okunabilir. Ancak *Lam* nüshasında el-Ansî şeklindedir.

— O halanın oğlu olduğu için mi?

Nebî'nin (s.a) yüzü değişti. el-Mıkdâd b. el-Esved el-Kindî, yanından geçen Hâtıb'a sordu:

— Ey Ebâ Belta'a! Hüküm kimin lehine verildi?

Hâtıb –ağzını eğip bükerek– cevab verdi:

— Halasının oğlu lehine hükmetti.

Bunun üzerine Yüce Allah (c.c) yemin ederek şu buyruklarını indirdi:

> *Hayır, Rabbine andolsun ki îmân etmiş olmazlar, aralarındaki şecerlerde* {yani, ihtilâf ettikleri konularda} *seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı nefislerinde hiçbir harec bulmadan* {yani, verdiğin hükmün hakk olduğuna dâir kalblerinde herhangi bir şekk/kuşku yer etmeden, lehlerine ya da aleyhlerine olsun verdiğin hükme} *tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça* {yani, ihtilâfları hakkında verdiğin hükme razı olmadıkça îmânı hakk edemezler}.

Bunun üzerine Yahudiler şöyle dediler:

— Allah kahretsin bunları, ne kadar da sefihler! Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ediyorlar; o'nun için canlarını-mallarını feda ediyorlar; o'nun izinden ayrılmıyorlar, yine de verdiği hükümlerde o'nu itham ediyorlar. Allah'a yemin ederiz ki, Mûsâ (a.s) bize bir emir verdi de o'na karşı gelerek günah işledik. Bundan ötürü birbirimizi öldürüp durduk. Aramızda öldürülenlerin sayısı –Rabbimiz bizden razı oluncaya kadar– 70.000'i buldu. Zaten böyle bir işi bizden başkası yapamazdı.

Sâbit b. Kays b. Şemmâs el-Ensârî (r.a) da onlara şöyle karşılık verdi:

— Allah'a yemin ederim ki –Allah da biliyor ya– o bize birbirimizi öldürmemizi emredecek olursa, asla tereddüt etmeksizin bunu yaparız.

Allah Teâlâ Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın bu sözü ile ilgili olarak şu buyrukları indirdi:

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ
مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ
النَّبِيِّنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُو۬لٰٓئِكَ
رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

66. *Şâyet onlara, "Nefislerinizi katledin yahut diyarınızdan çıkın" diye yazsaydık* {yani, farz kılsaydık}, *onu yapmazlardı; onlardan pek azı müstesnâ...*

'Ammâr b. Yâsir, 'Abdullâh b. Mes'ûd ve Sâbit b. Kays bu pek az kimselerdendi. Ömer b. el-Hattâb (r.a), "Allah'a yemin ederim ki eğer Rabbimiz böyle bir şey yaparsa, biz de yaparız; fakat bize bunu farz kılmayan Allah'a hamd olsun" dedi. Nebî (s.a) de "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, îmân, mü'minlerin kalblerinde sağlam dağlardan daha köklü ve sağlamdır" buyurdu. Sonra Yüce Allah şöyle devam ediyor:

...Kendilerine va'zolunanı {yani, Kur'ân'daki öğütleri} *yapsalardı, o onlar için* {yani, onların dînlerinde} *hayırlı ve tesbitleri için eşedd* {yani, Allah'ın emrindeki tasdikleri daha sağlam} *olurdu.*

67. *Onlara ledünnümüzden* {yani, indimizden/yanımızdan} *azîm bir ecr* {yani, cenneti} *verirdik.*

68. *Ve onları bir sırât-ı müstakîme hidâyet ederdik.*

Yüce Allah'ın, *Onlardan pek azı müstesnâ* buyruğu nâzil olunca, Nebî (s.a), "Kuşkusuz 'Ammâr b. Yâsir, 'Abdullâh b. Mes'ûd ve Sâbit b. eş-Şemmâs bu pek azın arasındadır" buyurdu.

69. *Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse,...*

Buyruk, 'Abdullâh b. Zeyd b. 'Abdi Rabbih el-Ensârî adında bir kişi hakkında inmiştir. O, Nebî'ye (s.a) –ki henüz ezan bilinmez ve okun-

mazken Ömer b. el-Hattâb (r.a) ile birlikte rüyasında ezan okunduğunu gören kişidir– “Senin yanından çıkıp ailelerimizin yanına gidince seni özlüyoruz, tekrar yanına geri dönene kadar hiç bir şeyin bize faydası olmuyor. Senin cennetteki dereceni düşündüm. Biz cennete girecek olsak dahi seni nasıl görebileceğiz ki?!” dedi. Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

> *Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse, işte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği* {yani, nübüvvet nimeti verdiği} *nebîler, sıddîkler* {yani, kendilerine gelen nebîleri ilk olarak tasdik edenler}, *şehîdler* {yani, Allah yolunda şehâdetle öldürülenler}, *sâlihler* {yani, cennet ehli mü’minler} *ile birliktedirler. İşte onlar ne güzel refikadır [yol arkadaşıdır].*
>
> 70. *Şu* {yani, bu sevâb/mükâfaat} *fadl Allah'tandır ve Allah kâfidir alîm olarak.*

Nebî (s.a) vefat ettiğinde, oğlu gelerek bahçesinde iken kendisine [‘Abdullâh b. Zeyd b. ‘Abdi Rabbih el-Ensârî'ye] Nebî'nin (s.a) öldüğü haberini verince, oracıkta –Nebî'yi çok sevdiği için– “Allahım! Gözlerimi kör et de, habîbimden sonra ebediyyen bir şey görmeyeyim” diye du‘a etti ve hemen orada kör oldu. Yüce Allah da onu cennete Nebî (s.a) ile birlikte olacaklardan kıldı.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا
جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا
﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا
عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

> 71. *Ey îmân edenler! Hazırlığınızı yapın* {yani, silah gibi gereçlerinizi alın} *da seriyyeler* {yani, düşmanınıza karşı belli sayıda topluluklar/askerî birlikler} *hâlinde harekete geçin veya topluca* {yani, seferberlik ilan ettiği takdirde Nebî (s.a) ile birlikte topluca} *harekete geçin.*

72. *Kuşku yok ki sizden ağırdan alacak* {yani, topluca savaşa katılmaktan geri kalacak} *olanlar var...*

Buyruk, münâfıkların başı 'Abdullâh b. Übey b. Melek b. Ebî 'Avf b. el-Hazrec hakkında inmiştir.

...Size bir musibet {yani, düşmandan bir belâ veya geçim darlığından bir şiddet/sıkıntı/zorluk} *isabet ederse, der* {yani, münâfık der} *ki: "Allah'ın nimeti sayesinde onlarla beraber bulunmadım* {yani, onlarla birlikte bulunsaydım onlara isabet eden belâdan musibet bana da isabet ederdi}.

73. *Şâyet size Allah'tan bir fadl* {yani, rızık: ganimet} *isabet ederse,* {bu defa geride kaldığından/sefere katılmadığından nedâmet/pişmanlık duyarak} *derler ki: –sanki kendisiyle aranızda hiçbir meveddet* {yani, dîn ve velâyette hiçbir meveddet [dostluk/sevgi]} *yokmuş/olmamış gibi– "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da azîm bir fevz'e ereydim"* {yani, ben de ganimetten büyük bir pay ele geçireydim}.

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾
وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ اَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

74. *Artık dünya hayat'ı âhirete karşılık satanlar Allah yolunda kıtâl etsinler. Kim Allah yolunda kıtâl edip de katledilir veya gâlib olursa* {yani, Allah yolunda öldürülür yahut düşmanına gâlib gelirse}, *ona azîm bir ecir vereceğiz* {yani, cennette (büyük bir mükâfaat) vereceğiz}.

Nebî'ye (s.a), "Savaşta öldürülmeyip öldürürsek/gazi olursak ne

olacak?” diye sorulması üzerine bu âyet nâzil olarak; öldürülenin de, öldürülmeyenin de ecir bakımından ortak olduklarını bildirdi.

75. *Size ne oluyor da kıtâl etmiyorsunuz* {yani, onlar için savaşmıyorsunuz}, *Allah yolunda ve rical/erkek, kadın ve çocuklardan mustaz‘aflar* {yani, makhurlar [güçten düşürülmüşler, kahredilmişler]} *uğrunda* {şartlar müsait hale gelinceye ve aralarından İslâm'a girmek isteyenler girinceye kadar savaşmıyorsunuz}? *Onlar ki, “Rabbimiz! Bizi, ehli zâlim olan bu karyeden* {yani, Mekke'den} *çıkar, ledünnünden bize bir velî* {yani, indinden/yanından bir velî [dost ve yardımcı]} *kıl ve ledünnünden bize bir nasîr* {yani, Mekke halkına karşı yardım edecek bir yardımcı} *kıl” diyorlar.*

“Mustaz‘af ricalden” maksat, mü’minlerdir.

İbn ‘Abbâs –Allah rahmet etsin– dedi ki: “Ben ve annem, çocuklar ve kadınlardan olan mustaz‘aflardan idik.”

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ
كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا
لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا
قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُوا
يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ
يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ
قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

76. *Îmân edenler Allah* {yani, Allah'a itaat} *yolunda kıtâl ederler, küfredenler de tâğût* {yani, şeytana itaat} *yolunda kıtâl ederler...*

Sonra Allah mü'minleri teşvik etmek üzere buyuruyor ki:

> *...O halde şeytanın evliyâsı/velîleri* {yani, Mekke müşrikleri} *ile kıtâl edin. Kuşkusuz şeytanın keydi* {yani, mekri [tuzağı/hilesi]} *zayıftır* {yani, güçsüzdür/gevşektir [vâhinâ]}.

Allah Teâlâ'nın, *Allah kâfirlerin keydini mûhîn'dir [zayıflatır]* (el-Enfâl, 8/18) âyeti de buna benzemektedir, ki "Allah, kâfirlerin keydini [hilelerini/tuzaklarını] zayıflatandır" demektir.

Nebî (s.a), Mekke'nin üzerine yürüyüp orayı fethetti ve böylece Allah mustaz'aflar için bir çıkış kıldı.

> 77. *Görmüyor musun, kendilerine, "Ellerinizi çekin"* {yani, kıtâlden çekin} *denilenleri?...*

Âyet, 'Abdurrahmân b. 'Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.anhuma) –ki ikisi de Benî Zühre'dendir–, Kudâme b. Maz'ûn el-Cumahî ve el-Mıkdâd b. el-Esved el-Kindî (r.anhum) hakkında inmiştir. Zira bunlar, kendilerine işkence eden Mekke kâfirlerini gizlice öldürmek için izin istemişler, Nebî (s.a) de, "Yavaş olun, onlarla savaşmaktan ellerinizi uzak tutun!" demişti.

> *..." ve salâtı ikâme edin, zekâtı îtâ edin" (denilenleri)?...*

Nebî kendilerine, "Çünkü ben henüz onlarla savaşmakla emr olunmadım" demişti. Fakat Nebî (s.a) Medine'ye hicret edip de Yüce Allah onlara savaşı emredince, bazıları bundan hoşlanmadı. İşte Yüce Allah'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

> *...Ne zaman ki onlara kıtâl yazıldı* {yani, Medine'de savaş farz kılındı}, *onlardan bir ferîq,...*

Buyruk, Talha b. 'Ubeydullâh (r.a) hakkında inmiştir.

> *...Allah'a haşyet duyar gibi, hatta daha şiddetli bir haşyetle insanlara* {yani, Mekke kâfirlerine} *haşyet duydular* {da onlarla savaşmadılar} *ve dediler* {yani, o [Talha b. 'Ubeydullâh] dedi} *ki: "Rabbimiz! Niçin bize kıtâli yazdın* {yani, farz kıldın}? *N'olurdu bizi yakın bir süreye kadar te'hir etseydin"* {yani, niye bizi ölünceye kadar savaşmaktan muaf tutmadın}?! *De ki: "Dünya metaı azdır* {yani, orada çok az yararlanırsınız}, *âhiret ise ittika edenler için daha hayırlıdır* {yani, âhiret dünyadan daha hayırlıdır:

cennet dünyadan daha üstündür} *ve size fetîl* {yani, hurma çekirdeğinin ortasındaki beyaz iplikçik} *kadar dahi zulmedilmez* {yani, güzel amellerinizde zulmedilmez. Bu kadarcık bir iyiliğinizin dahi karşılığı verilecektir}.

Sonra Yüce Allah, ölümün yakalarına yapışmış olduğunu hatırlatarak onların savaştan hoşlanmadıklarını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

78. *Nerede* {yani, yeryüzünden her nerede} *olursanız olun ölüm sizi idrak eder* {yani, size gelir}; *müşeyyed burclarda* {yani, semâya doğru yükseltilmiş uzun kasrlarda/kalelerde} *olsanız bile.*

Âdem oğullarından bir kimse bu yüksek yerlere çıkacak olsa bile, –kaçtığı ölüm– ölüm kendisini yakalar.

Uhud günü Ensâr'dan bazıları şehîd düşünce 'Abdullâh b. Übey, "Onlar bize itaat etselerdi öldürülmezlerdi" dedi. Bunun üzerine, *Nerede olursanız olun, ölüm sizi idrak eder; müşeyyed burclarda olsanız bile* buyruğu indi.

Sonra Yüce Allah münâfık 'Abdullâh b. Übey ve arkadaşlarının durumunu haber vermek üzere buyurdu ki:

... *Eğer onlara* {yani, 'Abdullah b. Übey ve münâfık arkadaşlarına} *bir hasene* {yani, Bedir'deki bir hasene: nimet –ki o da feth [başarı/zafer] ve ganimettir–} *isabet ederse, "Bu Allah indindendir" derler...*

İşte münâfıkların başı 'Abdullâh b. Übey ve arkadaşları, bunu kasd ederek "Bu Allah indindendir" derler.

...Şâyet onlara bir seyyie {yani, belâ: Uhud günündeki gibi bir katl ve hezimet} *isâbet ederse, "Bu senin indindendir"* {yani, ey Muhammed, bunu bize sen yükledin ve bu senin yüzünden oldu} *derler. De* {yani, ey Nebî de} *ki: "Hepsi* {yani, rehâ'/bolluk da, şiddet/sıkıntı da} *Allah indindendir. Böyle iken o kavme* {yani, münâfıklara: 'Abdullâh b. Übey ve münâfık arkadaşlarına} *ne oluyor ki, hiçbir hadîsi fıkh etmiyorlar* {yani, şiddet/sıkıntı/darlık ve rehâ'nın/bolluğun, iyilik ve kötülüğün Allah'tan olduğunu anlamıyorlar/kavramıyorlar}.

Kur'ân'da Rabb'lerinin onları, yani, 'Abdullâh b. Übey'i nelerden sakındırdığını işitmiyorlar mı?

Sonra Yüce Allah Nebî'ye (s.a) hitâben buyuruyor ki:

مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ
وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا ﴿٧٩﴾
مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَفٖيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ
بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذٖي تَقُولُ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ
مَا يُبَيِّتُونَ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿٨١﴾
اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا
فٖيهِ اخْتِلَافًا كَثٖيرًا ﴿٨٢﴾

79. *Haseneden sana isabet eden şey* {yani, Bedir günündeki feth [başarı/zafer] ve ganimet} *Allah'tandır* {yani, Allah'tan idi}. *Seyyieden sana isabet eden şey ise* {yani, Uhud gününde düşmandan gelen belâ ve 'ayş'tan: şiddet/geçim darlığından sıkıntı} *nefsindendir* {yani, senin zenbindendir/günahından ötürüdür: yerleştirildiğin konumu terk etmen dolayısıyladır}...

'Abdullâh b. Mes'ûd ve Übey b. Ka'b'ın mushaflarında, "Senin zenbinden/günahından ötürüdür ve onu sana Ben takdir ettim" açıklaması da bulunmaktadır.

...Seni insanlara bir rasûl olarak gönderdik. Tanık/şâhid olarak Allah kâfidir {yani, senin O'nun Rasûlü olduğuna dâir Allah'tan daha efdal bir şâhid yoktur}.

80. *Kim Rasûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur...*

Nebî (s.a) Medine'de iken şöyle dedi:

— Beni seven Allah'ı sevmiş, bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur.

Bunun üzerine münâfıklar dediler ki:

— Bu adamın dediğini işitiyor musunuz? Şirke yaklaştı, oysa Allah'tan başkasına ibâdeti nehy ediyor. Bu sözleri söylemesinin, Hıristiyanların Îsâ b. Meryem'i rabb edindikleri gibi bizim de kendisini rabb edinmemizi istemesinden başka bir sebebi olabilir mi?!

Bunun üzerine Allah Nebî'nin (s.a) söylediklerini tasdik etmek üzere, *Kim Rasûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur* buyruğunu indirdi.

> ...*Kim de tevelli ederse* {yani, o ikisine [Allah'a ve Rasûl'e] itaat etmekten yüz çevirirse}, *zaten Biz seni onların üzerine bir hafîz* {yani, raqîb [gözetleyici, bekçi]} *göndermedik.*

Sonra Allah münâfıkların durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

> 81. *"İtaat ediyoruz"* {yani, Nebî kendilerine cihadı emrettiği vakit, "İtaat ediyoruz"} *derler...*

Çünkü onlar Nebî'nin (s.a) huzuruna girerek, "Bize dilediğin emri ver; emrine itaat edeceğiz" dediler. Ancak o'nun yanından çıkınca emrine uymadılar. Nebî'nin (s.a) kendilerine söylediğinden başka şeyler söylediler. Bunun üzerine Allah, Nebî'ye, *"İtaat ediyoruz" derler* buyruğunu indirdi.

> ...*Fakat yanından* {yani, ey Muhammed senin yanından} *ayrıldıklarında* {yani, çıktıklarında}, *onlardan bir tâife geceleyin söylediklerinin gayrı şeyler tasarlarlar. Allah tasarladıklarını* {yani, hafaza melekleri onların söylediği yalanları} *yazıyor. Onun için onlardan yüz çevir* {yani, el-Cülâs b. Suveyd ve 'Amr b. Zeyd'ten yüz çevir, onlara sitem dahi etme} *ve Allah'a tevekkül et* {yani, Allah'a güvenip dayan}. *Vekîl* {yani, başkalarına karşı koruyucu olarak} *Allah kâfidir* {yani, kimse Allah'tan daha iyi koruyamaz}.

"Vekîl" kelimesinin, onların gizlediklerine şehîd/tanık anlamında olduğu da söylenmiştir.

Sonra Allah onlara öğüt veriyor.

> 82. *Hâlâ gereği gibi tedebbür etmeyecekler* {yani, işitmeyecekler/dinlemeyecekler} *mi o Kur'ân'ı?* {Muhakkak onu bilirlerdi},

eğer o Allah'ın gayrının indinden olsaydı, onda bir çok ihtilâf {yani, yalanlar} *bulurlardı.*

Çünkü ihtilâf, insanların sözlerinde olur. Allah'ın sözlerine gelince, onda ihtilâf olmaz.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ
أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ
لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقَاتِلْ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى اللَّهُ
أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ
تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۖ
وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ
مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

83. *Onlara* {yani, münâfıklara} *geldiği vakit emniyetten* {yani, mü'minleri sevindiren bir emrden: feth/zafer ve hayrdan} *veya korkudan* {yani, eğer onlara belâ yahut şiddetten/sıkıntıdan bir şey gelirse: mü'minlere inerse, kendilerine gelen hayırdan uzak durarak[9]}, *onu hemen yayıverirler* ["ezâ'û bihi" yani "efşûhu"], {Müslümanlar bunu duydularmı kuşku edecek hâle düşüyorlardı}. *Halbuki onu* {yani, o emri/işi} *Rasûl'e reddetseler* {yani, Rasûl'ün haber vermesi için Rasûl'e götürseler} *ve onlardan emir sahiblerine (götürseler)* {yani, askerî birlik [seriye] kumandanlarına götürseler, ve onu haber verip yazanlar onlar olsaydı}, *onu bilirlerdi, onlardan onu istinbât edenler* {yani, onlardan

9 "Kendilerine ..... durarak" ibaresi, anlam verilmesi güç olan *yusarû ammâ mine'l-hayr* ibaresine verebildiğimiz en anlaşılabilir manadır. (Çeviren)

onu açığa çıkaracak olanlar: onun hayır ve sevindirici yönünü bilecek olanlar onu bilirlerdi}. *Şâyet Allah'ın fadlı ve rahmeti* {yani, nimetiyle sizi münâfıkların sözlerinden koruması} *üzerinizde olmasaydı, pek azınız müstesnâ şeytana tâbi olmuştunuz.*

Buyruk, içten içe şirke meyleden kimseler hakkında inmiştir.

84. *Öyleyse Allah yolunda kıtâl et* {yani, ey Nebî, sen tek başına savaş} *–mükellef değilsin, nefsin müstesnâ* {yani, senin gayrının zenbi/günahı sana ait değildir}*– ve mü'minleri de teşvik* [harrıd] {yani, düşmanla savaşmaya teşvik ve sevk} *et. Umulur ki* ['asâ] *Allah o küfredenlerin be'sini* {yani, kıtâlini} *defeder. Allah'ın hem be'si* {yani, (azab ile) yakalaması} *daha şiddetlidir, hem de tenkîli* {yani, nekâli: dilediğinde kâfirleri ukûbeti/cezalandırması} *daha şiddetlidir.*

Şâyet Nebî (s.a), kâfirlerden hiç birine itaat etmeseydi, Allah o'na yeterdi.[10]

85. *Kim hasen bir şefaatte* {yani, Müslüman kardeşine hayırlı bir şefaatte} *bulunursa, onun için ondan bir nasîb olur* {yani, onun için şefaati süresince ecirden bir hazz [pay/hisse] vardır}. *Kim de seyyie bir şefaatte bulunursa* {yani, kim de Müslüman kardeşinden kötüleyerek söz eder de, duyanların ona karşı kötü duygulara sahib olmasına sebeb olursa}, *onun için de ondan bir kifl olur* {yani, onun için de bu şefaatinden ötürü bir ism/günah vardır}. *Allah* {hayvanlardan/canlılardan} *her şeye mukîttir* {yani, her canlının rızkı tükeninceye kadar kûtu [rızkı, gıdası] O'nun üzerinedir}.

86. *Bir tahiyye ile tahiyye edildiğinizde ondan daha güzeli ile tahiyye edin veya onu reddedin...*

Buyruk, selâm hususunda cimrilik eden bir gurub hakkında inmiştir.

---

10 Anlam itibariyle tutarsızlık bulunan bu ibarede, muhtemelen yazım hatası veya okuma yanlışlığı vardır. Bizce bu ibarenin doğru şekli şöyle olmalıdır: "Şâyet mü'minlerden hiç biri (kâfirlerle savaşmak hususunda) Nebî'ye (s.a) itaat etmeseydi dahi, Allah o'na yeterdi." (Çeviren)

Ondan daha güzeli ile tahiyye etmek, verilen selâma "Ve 'aleyke ve rahmetullâhi ve berekâtuhu" diye karşılık vermek; *Onu reddetmek* ise, verilen selâma misliyle mukâbele etmektir.

...*Kuşkusuz Allah* her şeye {yani, tahiyye/selâmlaşma ile ilgili her şeye: selâma daha güzeliyle ya da misliyle mukâbele etmeye} *hasîbtir* {yani, şehîddir/tanıktır}.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ
وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا
كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

87. *Allah –ki O'nun dışında ilah yoktur– Kıyâmet Günü sizi cem edecektir...*

Âyet, ölümden sonra diriliş hakkında kuşku duyan bir topluluk hakkında inmiştir. Yüce Allah kendi zâtına yemin ederek, Kıyâmet Günü onları toplayıp bir araya getireceğini bildirmektedir.

...*Onda* {yani, ba'sta/ölümden sonra dirilişte} *rayb* {yani, şekk/kuşku} *yoktur. Kim Allah'tan daha doğru sözlüdür* {yani, ölümden sonra diriliş hakkında söylenen söz hakkında O'ndan daha doğru hiç kimse olamaz}.

88. *Öyleyse münâfıklar hakkında ne diye iki guruba* {yani, birbiriyle tartışan iki guruba} *ayrıldınız?!...*

Buyruk, Mekke'den Medine'ye hicret etmiş –aralarında Mahreme b. Zeyd el-Kuraşî'nin de bulunduğu– dokuz kişi hakkında inmiştir. Bunlar Medine'ye geldikten sonra geri dönmek istediler. Onların bazıları şöyle dediler:

— Bedevi imiş gibi çıkar, bizi fark etmezlerse Mekke'ye kadar devam ederiz.

Böylece bir yerden kalkıp bir yere geçerek ve geceleyin yol alarak Medine'den epeyce uzaklaştılar. Nihâyet Mekke'ye vardılar ve Nebî'ye (s.a) şu mektubu yazdılar:

— Biz senden ayrıldığımız hâl üzereyiz, fakat şehrimizi ve Mekke'deki kardeşlerimizi özledik.

Sonra ticaret maksadıyla Şam'a gittiler. Mekkeliler de mallarını onlara kâr ortaklığı ile verdiler ve dediler ki:

— Siz Muhammed (s.a) ve o'nun ashâbının dînindensiniz; dolayısıyla size bir zarar gelmez.

Böylece yola koyuldular. Müslümanlar onların durumlarını haber alınca bazıları dediler ki:

— Haydi, önlerine çıkıp onlarla çarpışalım, beraberlerindeki malları alalım; çünkü bunlar hicret yurdunu terk ettiler, düşmanlarımıza destek verdiler.

Bazıları da şöyle dediler:

— Hayır, onların kanları da, malları da henüz bize helâl değildir. Ancak onlar bir fitne ile karşı karşıya kaldılar; belki vazgeçer, tevbe ederler.

Nebî (s.a) ise sesini çıkarmıyordu. Yüce Allah bu dokuz kişinin durumunu haber veren buyruklarını indirdi ve mü'minlere onlara karşı söz birliği içinde olmaları için öğüt verdi: *Münâfıklar hakkında ne diye iki guruba* {yani, birbirinizle tartışan iki guruba} *ayrıldınız* buyurdu.

> *...Halbuki Allah onları kesb ettikleri yüzünden baş aşağı çevirmiştir* {yani, onları dalâlete düşürmüş de küfre döndürmüştür}. *Allah'ın dalâlete düşürdüğü kimseyi hidâyete iletmeyi mi irade ediyorsunuz?! Allah kimi dalâlete düşürürse, ona bir yol* {yani, hidâyetten bir yol} *bulunmaz.*

Sonra Yüce Allah bu dokuz kişinin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

89. *Arzu ettiler ki, kendilerinin küfrettiği gibi siz de küfredesiniz*

de eşit {yani, siz ve onlar küfürde eşit} *olasınız. O halde Allah yolunda hicret edinceye* {yani, hicret yurdu olan Medine'ye muhacir olarak gelinceye} *kadar onlardan evliyâ/velîler edinmeyin. Eğer tevelli ederlerse* {yani, hicret etmekten kaçınırlarsa}, *onları nerede bulursanız tutun* {yani, esir edin} *ve öldürün* {yani, Harem bölgesi içinde ya da dışında yeryüzünün neresinde bulup yakalarsanız öldürün} *ve onlardan velî ve nasîr* {yani, nâsır [yardımcı]} *edinmeyin...*

Sonra Allah istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ
أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ
فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ
السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى
الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ۚ فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ
وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

90. *Fakat şunlar müstesnâdır: Sizinle onlar arasında mîsâk* {yani, Huzâ'a ve Benî Huzeyme gibi aranızda ahid} *bulunan bir kavme vâsıl olanlar* {yani, irtidat eden dokuz kişi}...

Ve bunlar hakkında, *Müşriklerden muahede yaptıklarınız müstesnâdır* {yani, Huzâ'a müstesnâdır; –bu dokuz kişinin, sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan Huzâ'a'ya vâsıl olmaları/sığınmaları hâlinde yakalayıp öldürmeyin–} (et-Tevbe, 9/4) buyruğu da inmiştir. Hilâl b. 'Uveymir el-Eslemî, Surâka b. Mâlik b. Cuşum, Kinâne'den Hayyân, Benû Müdlic ve Benû Cezîme de bu antlaşmalılar arasındadır.

Allah Teâlâ, bu antlaşmalı kabilelerden birine sığınan, o dokuz kişi-

yi öldürülmeyi yasaklamıştır; çünkü Nebî (s.a), onların ve onlara sığınan Müslümanların güvenlik içinde olacağına dâir barış antlaşması yapmıştı.

Buyruğun anlamı şudur: Bunlar olsun, başkaları olsun kendileriyle antlaşma yaptığınız kimselere sığınanlara da, antlaşma yapılan kimselere tanınan haklar tanınmalıdır.

Sonra Allah şöyle buyurmaktadır:

> *...veya* {bu dokuz kişiden} *hem sizinle, hem kendi kavimleriyle* {yani, Benî Cezîme'yle} *kıtâl etmekten göğüsleri sıkılarak* [hasıret sudûruhum] {yani, kalbleri sıkışarak/daralarak} *size gelenler (müstesnâdır). Allah dileseydi elbette onları üzerinize musallat eder de sizinle kıtâl ederlerdi...*

Allah bu buyruğuyla mü'minleri korkutmaktadır.

> *...Şâyet onlar* {yani, Hilâl ve onun kavmi Huzâ'a} *sizden itizal eder de* [çekilir de/uzak durur da] *sizinle kıtâl etmez ve silmi/selemi* {yani, sulhu} *size bırakırlarsa, Allah size onların aleyhine bir sebîl kılmamıştır* {yani, onlarla savaşmak için bir yol bırakmamıştır}.

> 91. *Diğer bir takımını da bulacaksınız ki: hem size karşı* {yani, siz mü'minlere karşı –size karşı tevhîdi dilleriyle ikrar ettikleri için–} *emin olmayı, hem kendi kavimlerine karşı* {yani, müşriklere karşı –onların dînleri üzere oldukları için–} *emin olmayı irade ederler...*

Ğatafân, Esed onlardandır. Bunlar huzuruna geldiklerinde Nebî (s.a) onlara sordu:

— Muhacirler olarak mı geldiniz?

Cevab verdiler:

— Hayır, Müslümanlar olarak geldik.

Kavimlerine döndüklerinde ise dediler ki:

— Akrebe ve bok böceğine îmân ettik.

İşte, *Diğer bir takımını da bulacaksınız ki...* buyruğu bunlar hakkındadır.

...Fakat her ne zaman fitneye reddedilseler {yani, şirke davet edilseler}, *onun içine baş aşağı çevrilirler/atılırlar* {yani, şirke dönerler}. *Şâyet sizden itizal etmez* {yani, kıtâlde/savaşta çekilmez/uzak durmaz}, *silmi/selemi* {yani, sulhu} *size bırakmazlar ve ellerini menetmezlerse/çekmezlerse* {yani, size karşı kıtâlden ellerini çekmezlerse} *onları tutun* {yani, esir alın} *ve katledin* {yani, Harem bölgesi içinde ya da dışında yeryüzünde onlara nerede yetişirseniz onları esir alın ve öldürün}, *yakaladığınız yerde! İşte böylelerine karşı sizin için mübîn bir sultân* {yani, beyyin/apaçık bir hüccet/delil} *kıldık.*

Buyruk, daha sonra nesh edildi.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ
مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ
لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ
اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا
فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ
وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

92. *Bir mü'minin* {yani, 'Ayyâş b. Ebî Rabî'a b. el-Muğîre el-Mahzûmî} *bir mü'mini* {yani, Benî 'Âmir b. Luey'den el-Hâris b. Yezîd b. Ebî Uneyse'yi} *katletmesi olamaz/olur şey değildir* {yani, öldürmesi yakışık almaz/öldürmemesi gerekir}; *hatâen olması müstesnâ...*

Hâris b. Yezîd'i –ki o sırada müşrikti– öldüreceğine yemin eden 'Ayyâş b. Ebî Rabî'a, Medine'de, yanlışlıkla onu öldürdü. Fakat Hâris'in,

Mekkelilerle yapılan barış antlaşmasından sonra Müslüman olduğunu bilmiyordu.

...*Kim bir mü'mini hatâen katlederse, mü'min* {yani, Allah için namaz kılan ve Allah'ın vahdâniyyetini kabul eden} *bir köleyi hürriyetine kavuşturması ve onun ehline* {yani, maktulün/öldürülenin ehline/akrabalarına} *teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir; onların tasadduk etmeleri müstesnâ* {yani, maktulün velîlerinin kâtile diyeti tasadduk etmeleri hariç –bu onlar için daha hayırlıdır–}. *Şâyet o* {yani, katledilen/öldürülen kişi}, *–mü'min olmakla beraber– size düşman* {yani, ehl-i harbten} *olan bir kavimden ise, o zaman (diyet ödemeksizin, sadece) mü'min bir köleyi hürriyetine kavuşturması yeterlidir...*

Buyruk, Mirdâs b. Ömer el-Kaysî hakkında inmiştir.

Bu durumda (yani, öldürülen kişinin mü'min olmakla beraber Müslümanlara düşman olan bir kavimden olması durumunda, mü'min bir köle azat edilmesi gerekir, fakat onun için) diyet ödemek gerekmez.

...*Şâyet* {öldürülen kişi ve onun mirasçıları (–kâfir olmakla birlikte–)} *kendileri ile aranızda bir mîsâk* {yani, ahid/antlaşma} *bulunan bir kavimden ise, o vakit onun ehline* {yani, maktulün ehline: Mekke'deki mirasçılarına} *diyet ödemek ve mü'min bir köleyi hürriyetine kavuşturmak gerekir...*

Nebî (s.a) ile Mekkeliler arasında o gün için bir ahid/antlaşma bulunuyordu.

...*Kim de bulamazsa* {yani, ödeyecek diyeti bulamazsa}, {ona da} *Allah'tan bir tevbe olmak üzere iki ay aralıksız oruç vardır...*

Allah Teâlâ'nın, böyle bir keffaret [diyet ve köle azat etmek] ile hatâen öldürmenin günahını bağışlaması bu ümmete özel bir lütuftur, zira Hz. Mûsâ (s.a) döneminde –Tevrât'taki hükme göre– hatâen öldüren kimse de öldürülürdü.

...*Allah alîmdir, hakîmdir* {yani, keffaret ve köle azad etme hükmünü koymakla hakîmdir}.

93. *Kim de bir mü'mini kasden katlederse,...*

Âyet-i kerîme, Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî –sonra Leys'e nisbet edilmiştir– hakkında nâzil olmuştur. Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî, kardeşi Hişâm b. Dubâbe yerine Kureyş'ten ‘Amr adındaki bir adamı öldürmüştü. Şöyle ki: Mikyas b. Dubâbe el-Kinânî kardeşinin, Benî Neccar'dan Ensâr'ın bulunduğu bölgede öldürülmüş olarak buldu. Nebî'ye (s.a) gidip durumu haber verdi. Nebî (s.a) Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî ile birlikte Benî Fihr'den bir adamı Ensâr'a gönderip şöyle demesini istedi:

— Eğer biliyorsanız, kardeşinin kâtilini Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî'ye teslim edin, bilmiyorsanız diyetini ödeyin!

Elçi gelip onlara bu mesajı iletince, onlar şu karşılığı verdiler:

— Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün emrini dinleyip itaat ediyoruz. Allah'a yemin olsun ki, onu kimin öldürdüğünü bilmiyoruz, fakat diyetini ödeyeceğiz.

Ardından da Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî'ye, kardeşinin diyeti olarak yüz deve ödediler. Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî ve Rasûlullâh'ın (s.a) kendisiyle birlikte gönderdiği elçi onlardan ayrılıp uzaklaştılar. Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî, elçinin üzerine atılarak onu öldürdü ve İslâm'dan irtidad ederek kaçıp Medine'den uzaklaştı. Diyet olarak aldığı develeri önüne katarak Mekke'ye kâfir olarak geri döndü. Bu hususta söylediği şiirin iki beytinde şöyle demektedir:

Kardeşime karşılık Fihr'i öldürdüm, kardeşimin diyetini de
Fari kalesinde yaşayan Benî Neccar'ın ileri gelenlerine yıktım
Böylelikle aldım intikamımı ve yaslanarak uzanıp yattım
Ve ben putlara geri dönen ilk kişi oldum.

Bir mü’mini öldürüp İslâm'dan irtidad etmesinin ve diyet olarak aldığı develeri önüne katıp Mekke'ye götürmesinin ardından Mıkyas b. Dubâbe el-Kinânî hakkında bu âyet indi:

> *...Kim de bir mü’mini* {yani, Benî Fihr'den olan o zâtı} *kasden katlederse, onun karşılığı cehennemdir, hem de orada hâlid olmak üzere. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve onun için azîm bir azab vardır* {yani, diyet aldığı halde kasden öldürdüğü için azabı büyük ve kesintisiz olacaktır}.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا
لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِناًۚ تَبْتَغُونَ
عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۘ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَث۪يرَةٌۜ
كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يراً ﴿٩٤﴾
لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ غَيْرُ اُو۬لِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْۜ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِد۪ينَ بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِد۪ينَ دَرَجَةًۜ وَكُلاًّ وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰىۜ وَفَضَّلَ
اللّٰهُ الْمُجَاهِد۪ينَ عَلَى الْقَاعِد۪ينَ اَجْراً عَظ۪يماًۙ ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ
وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةًۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿٩٦﴾

94. *Ey îmân edenler! Allah yolunda yürüdüğünüzde,...*

Nebî (s.a) bir seriyye göndermiş, başına da Sumeyle b. ‘Abdullâh'ın oğlu Leys b. Gâlib b. ‘Abdullâh'ı kumandan tayin etmişti. Sabah olunca, Benî Teym b. Murre'den-ehl-i Fedek'ten Mirdâs b. ‘Amr b. Nehîk el-‘Ansî adındaki bir adamı beraberindeki birkaç koyun ile birlikte gördüler. Seriyyenin atlılarını gören Mirdâs, koyunlarını sürüp bir dağda onları korumaya aldı. Kendisi gece Müslüman olmuş ve bunu yakınlarına da haber vermişti. Ona yaklaşan atlıların getirdiği tekbiri işitince, onların Müslüman olduklarını anlayıp yanlarına indi ve dedi:

— Selâmun ‘aleykum, kuşkusuz ben mü’minim.

Selâm vermesine rağmen, Benî ‘Abdi Vud'dan Usâme b. Zeyd b. Hârise el-Kelbî onun üzerine hücum etti. Mirdâs dedi ki:

— Ben kesinlikle sizdenim, şehâdet ederim ki: Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, O'nun şerîki yoktur ve muhakkak ki Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü'dür.

Buna rağmen Usâme mızrağını saplayıp onu öldürdü; üzerindeki değerli eşyaları aldı, koyunlarını da önüne katıp götürdü. Medine'ye geldiklerinde Usâme durumu Nebî'ye (s.a) bildirdi. Nebî (s.a) onu ağır bir şekilde kınadı ve çıkıştı:

— ‘Lâ ilâhe illallâh’ dediği halde onu öldürdün öyle mi?!

Usâme karşılık verdi:

— O bu sözle sadece kendini ve koyunlarını kurtarmayı irade etti.

Nebî (s.a) tekrar dedi:

— Doğru söyleyip söylemediğini anlamak için kalbini mi yarıp baktın?!

Usâme cevab verdi:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Bunu nasıl bilebilirim ki, onun kalbi sadece bedeninden bir parçadan ibarettir.

Nebî buyurdu:

— Sen ne onun diliyle söylediklerini tasdik ettin, ne de kalbini yarıp işin iç yüzünü öğrendin.

Bunun üzerine Usâme şöyle ricada bulundu:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Benim için mağfiret dile!

Allah Rasûlü ona –üç defa– şöyle dedi:

— Lâ ilâhe illallâhı ne yapacaksın?!

Dördüncüsünde de Nebî (s.a) onun için mağfiret diledi ve ona bir köle azad etmesini emretti. Usâme ise, o güne kadar Müslüman olmamış olmayı temenni etti.

Mukâtil –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– dedi ki: Usâme, Ebû Bekr'in, Ömer ve Osmân'ın (r.anhum) dönemlerinde hayattaydı. ‘Alî b. Ebî Tâlib'in (r.a) hilafetine de yetişti. ‘Alî (r.a) onu kendisiyle birlikte savaşmaya çağırınca, Usâme şu cevabı verdi:

— Benim için senden daha değerlisi yoktur. Fakat Nebî (s.a) bana, “Lâ ilâhe illallâha karşı ne yapacaksın?!” sözünü söylemesinin ardından, ben hiçbir Müslüman'a karşı savaşmam. Eğer bana, kendisiyle bir Müslüman'a vuracağım/indireceğim vakit “Bu Müslüman'dır”, bir kâ-

fire vuracağım/indireceğim vakit de "Bu kâfirdir" diyen bir kılıç getirirsen, seninle birlikte savaşırım."

Bunun üzerine 'Alî ona şöyle dedi:

— İstediğin yere gidebilirsin.

(Usâme'nin başından geçen) bu olay üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi:

> ...*Ey îmân edenler! Allah yolunda yürüdüğünüzde* {yani, Allah yolunda gaza etmek üzere sefere çıktığınızda} *açığa çıkarın* {yani, öldürmeden evvel durumu araştırıp açığa çıkarın}, *size selâm verene* {yani, Mirdâs'a –çünkü o onlara, "es-Selâmu 'aleykum, kuşkusuz ben mü'minim" demişti–} *dünya hayatın arazını* {yani, Mirdas'ın koyunlarını} *arzulayarak, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allah indinde* {yani, âhirette ve cennette} *bir çok ganimetler vardır. Önce* {yani, hicretten önce} *siz de öyle idiniz* {yani, Mirdas'ın durumunda idiniz. –Nebî'nin ashâbı ile karşılaştığınız vakit, kelime-i tevhîd'i söyleyerek kavminiz arasında güven içinde yaşıyordunuz. O halde hicret etmeden önce, aynı sözü söyleyerek kendinizi emniyete aldığınızı hatırlayın da, aynı durum olan başkalarını korkutmaya kalkışmayın}. *Allah size minnet etti* {yani, hicreti lütfetti de hicret ettiniz}. *O halde açığa çıkarın* {yani, sefere çıktığınızda durumu araştırıp açığa çıkarın da Müslüman birini öldürmeyin}! *Kuşkusuz Allah amellerinize habîrdir.*

Bunun üzerine Usâme b. Zeyd (r.a), "Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra 'Lâ ilâhe illallâh' diyen hiçbir kimseyi öldürmeyeceğim" dedi.

> 95. *Mü'minlerden mazeret sahibi* {yani, 'Abdullâh b. Cahş el-Esedî ve İbn Ümm Mektum gibi mazeret sahibi} *olmaksızın oturanlarla* {yani, gazaya çıkmayıp oturanlarla} *Allah yolunda malları ve canlarıyla mücâhid olanlar bir olmaz...*

Ebû Muhammed[11] dedi: "Bunlar üç kişidir; 'Abdullâh b. Cahş bunlardan biri olup Nebî (s.a) onu kumandan tayin etmişti. 'Ubeydullâh ise

11 'Abdullâh ['Ubeydullâh] b. Sâbit'tir.

Hıristiyan olarak ölmüştü. ‘Abdullâh b. Cahş ise Yüce Allah'ın, *Mazeret sahibi olmaksızın...* buyruğunun hakkında indiği kişidir.”[12]

Allah Teâlâ'nın, *Mazeret sahibi olmaksızın oturanlarla Allah yolunda malları ve canlarıyla mücâhid olanlar bir olmaz* buyruğu, Tebuk gazvesi hakkındadır.

> *...Allah malları ve canlarıyla mücâhid olanları, oturanlara* {yani, mazeret sahibi olup da oturanlara} *derece itibariyle tafdil etti* {yani, oturanlara üstün kıldı}. *Gerçi Allah hepsine* {yani, mücâhidlere de, mazereti olup oturanlara da} *husnâyı* {yani, cenneti} *va‘d etti, ama Allah mücâhidleri oturanlara* {yani, mazereti bulunmayıp da oturanlara} *azîm bir ecir ile tafdil etti,...*

> 96. *...Kendinden derecelerle* {yani, Allah'tan bir lütuf olarak cennette, ikisi arasında yetmiş yıllık mesafe bulunan yetmiş derece ile üstün kıldı}; *bir mağfiretle* {yani, günahlarını mağfiretle} *ve bir rahmetle (üstün kıldı). Allah gafûrdur, rahîmdir.*

Kasdedilenler; Ebâ Lubâbe, Evs b. Hızâm, Vedâ‘a b. Sa‘leb, Ka‘b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye, Benî ‘Amr b. ‘Avf'dan Murâre b. Rabî‘a olup hepsi de Ensâr'dandı.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ
الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِٓي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ
فِي الْأَرْضِ قَالُوٓا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولٰٓئِكَ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

> 97. *Doğrusu nefislerinin zâlimi olarak vefat ettirdikleri [canlarını aldıkları] o kimselere melekler* {yani, ölüm meleği –sadece o–}, *“Ne durumda* {yani, hangi şeyde} *idiniz” derler* {yani, tek başına ölüm meleği der}...

---

12 İbn Hacer'in (*Usdu'l-Gâbe,* IV, 31 ve 33, biyografi no: 4061-4602) belirttiğine göre, bunun ‘Abdullâh b. Cahş hakkında indiğine dâir rivâyet, Salebî'nin İbnu'l-Kelbî'den naklettiği zayıf bir rivâyettir. Ayrıca burada sözü edilen ‘Abdullâh b. Cahş, Benî Esed'den değildir. (Çeviren)

Bir gurub Mekke'de Nebî'nin (s.a) maiyyetinde Müslüman oldu. el-Velîd b. el-Velîd b. Muğîre, Kays b. el-Velîd b. el-Muğîre, Ebû Kays b. el-Fâkih b. el-Muğîre, el-Velîd b. ‘Ukbe b. Rabî‘a b. ‘Abdi Şems, ‘Amr b. Ümeyye b. Süfyân b. Ümeyye b. ‘Abdi Şems, el-‘Alâ’ b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî bunlar arasında idi. Sonra hicret etmeyip müşriklerle birlikte Bedir savaşına çıktılar. Bunlar îmân edenlerin azlığını görünce Nebî (s.a) hakkında kuşkuya düşüp, “Bunları dînleri aldattı” dediler. Bir kısmı Mekke'de iken münâfıklık etmeye başladılar. Müşriklerle beraber çıkıp Bedir'de öldürülünce melekler –sadece ölüm meleği– onlara, *“Ne durumda idiniz?” dediler [dedi].*

> *...Dediler ki: “Biz yeryüzünde mustaz‘aflar idik”* {yani, Mekke'de makhurlar/kahredilmişler: baskı altında bulundurulanlar idik, îmânımızı izhar edemiyorduk}. *Dediler* {yani, melekler onlara dediler} *ki: “Allah'ın arzı geniş değil miydi* {yani, Medine, sizi darlıktan çıkaracak kadar geniş değil miydi}? *Oraya hicret edeydiniz ya!”...*

Soru ve cevab faslının ardından Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

> *...İşte onların me’vâları/barınakları cehennemdir. Ne kötü* [sâet] *bir gidiştir* {yani, onlar gidip ne kötü [bi’se] bir yere vardılar}.

Sonra Allah Teâlâ mazeret sebebiyle hicret edemeyenleri istisnâ ediyor:

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا
﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا
غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا
وَسَعَةً ۚ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ
الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ
فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ
أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

98. *Erkek, kadın ve çocuklardan mustaz'aflar; çaresizler* {yani, Medine'ye çıkıp gitmek için bolluk ve imkânı olmayanlar} *ve bir yola hidâyet bulamayanlar* {yani, Medine'ye gidilecek yolu bilemeyenler} *müstesnâ* {yani, bunların varacakları yer cehennem olmayacaktır}.

99. *İşte bunlar, Allah'ın onlardan affetmesi umulur* [ʻasâ]...

Burada *ʻasâ* [umulur] tabiri, Allah'tan bir vâcib/gereklilik [Allah'ın bu vaʻdini gerçekleştireceği] manasındadır.

...*Allah affedicidir* {yani, onlardan affedicidir}, *gafûrdur* {yani, mazeretleri dolayısıyla hicret etmedikleri için onları cezalandırmayıp bağışlayıcıdır}.

İbn ʻAbbâs (r.a) dedi ki: O gün ben çocuklar arasında, annem de kadınlar arasında hicret etme imkânı bulmayanlardan idik. Nebî (s.a) bu âyeti Mekke'deki Müslümanlara gönderince Cündeb b. Hamza el-Leysî –sonra Cündeʻî nisbetli–, oğullarına dedi ki:

— Beni taşıyın, çünkü ben hem mustazʻaflardan değilim, hem de yolu biliyorum. Eğer hicret etmeden ölürsem, ben de bu tehdidin kapsamına girerim.

Çocukları, çok yaşlanmış olan babaları Cündeb'i sedye üzerinde Medine'ye doğru götürmekte iken, Tenʻîm denilen yerde Cündeb öldü. Onun vefat haberi Nebî'nin (s.a) ashâbına ulaşınca şöyle dediler:

— Bize kadar gelebilmiş olsaydı, Allah onun hicretini tamamlamış olurdu.

Bunun üzerine Yüce Allah, rızasını arayan kimsenin ümidini boşa çıkarmayacağını bildirmek üzere şu buyruğunu indirdi:

100. *Kim Allah yolunda hicret* {yani, Allah'a itaat için Medine'ye hicret} *ederse, yeryüzünde gidecek bir çok yer* {yani, küfürden uzaklaşacağı bir çok yer} *de bulur, genişlik* {yani, rızıkta genişlik} *de bulur. Kim Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne hicret maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm erişirse, onun ecrini vermek Allah'a aittir. Allah gafûrdur, rahîmdir.*

101. *Arzda* {yani, Mekke vâdisinin iç taraflarındaki Benî Enmâr

gazvesi için yeryüzünde} *darb ettiğinizde* {yani, yolculuğa/sefere çıktığınızda}, *küfredenlerin size fitnesinden* {yani, Mekkelilerin sizden bir tâifeyi katletmesinden}...

"Fitne" kelimesi, *Fir'avn'dan ve onların melesinden [eşrafından/ileri gelenlerinden] korkuları, onların fitneleri sebebiyle* {yani, kendilerini katledecekleri düşüncesiyle}... (Yûnus, 10/83) âyetinde de "katl" manasında kullanılmıştır.

...korkarsanız, salâttan kasr [namazı kısaltarak kılmanız] dolayısıyla size bir cünâh yoktur. Kuşkusuz kâfirler sizin için apaçık bir düşmandır.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ
وَرَٓائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً
وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ
مَرْضٰٓى أَنْ تَضَعُوٓا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ أَعَدَّ
لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ
فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا
مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَٓاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ
فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا
يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

102. *Sen* {yani, ey Nebî, sen} *de içlerinde olup da onlara namaz kıldırdığında onlardan bir tâife seninle birlikte (namaza) dursun ve silahlarını da alsınlar* {yani, düşmanlarına karşı da silah-

larını yanlarına alsınlar ve tedbirli olsunlar}. *Bunlar secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda bulunsunlar. (Sonra da) namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar. Tedbirli olsunlar ve silahlarını alsınlar. Kâfirler, silahlarınızdan ve eşyanızdan gâfilken* {yani, onları elinizde, yanınızda bulundurmuyorken} *size ansızın* {yani, topluca/hep birlikte} *bir baskın* {yani, hamle} *yapmayı arzu ederler* {yani, siz farkında değilken el birliğiyle üzerinize hücum etmek isterler}.

Sonra Allah, yağmur ya da hastalık hâlinde silahlarını bırakabileceklerini bildiriyor:

...Eğer yağmurdan dolayı bir eziyet çekerseniz yahut hasta iseniz silahlarınızı bırakmanızda sizin için bir cünâh {yani, harec/vebal} *yoktur. Bununla birlikte son derece tedbirli olun* {yani, silahlarınızı bıraktığınız takdirde düşmanlarınıza karşı ihtiyatlı olun}. *Kuşkusuz Allah kâfirler için mühîn* {yani, el-hevân: hor/hakir kılan] *bir azab hazırlamıştır...*

Namazın kısaltılması, Mekke ile Medine arasındaki Usfân'da olmuştu. Nebî (s.a), korktukları tarafa yönelmişti. Onlar [korktukları kimseler] Gatafanlılar idi.

103. *Salâtı* {yani, korku namazını} *kadâ ettiğinizde [tamamladığınızda], ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı zikredin* {yani, dil ile anın}. *İtminana erdiğinizde* {yani, beldenizde ikâmet hâlinde iken} *salâtı ikâme edin* {yani, namazı tam olarak kılın ve kısaltmayın}. *Kuşkusuz salât, mü'minler üzerine vakitli olarak yazılmıştır* {yani, malum bir farîzadır/belirli bir farzdır}.

"Kitâb" [yazılma] kelimesi, *Kıtâl üzerinize yazıldı* {yani, savaş size farz kılındı} (el-Bakara, 2/216) âyetinde de, "farz kılınma" manasında kullanılmıştır.

104. *O kavmi tâkib etmekte gevşeklik göstermeyin* {yani, acze düşmeyin/acizlik göstermeyin}...

"Vehen" kelimesi, *Vehen göstermediler* (Âl-i İmrân, 3/146) âyetinde de, "acze düşmediler/acizlik göstermediler", yani, Uhud savaşından sonra mü'minler, Ebû Süfyân ve arkadaşlarını tâkib etmekte acze düşmediler manasında kullanılmıştır.

Müslümanlar, Uhud savaşında aldıkları yaralardan dolayı Nebî'ye (s.a) şikâyette bulunduklarında Yüce Allah şu buyrukları indirdi:

> ...*Eğer siz acı çekiyorsanız* {yani, ağrı ve ızdırab duyuyorsanız}, *kuşkusuz onlar da acı çekiyorlar* {onlar da sizin gibi ağrı ve ızdırab duyuyorlar}, *sizin acı çektiğiniz gibi, üstelik siz Allah'tan onların* {yani, Ebû Süfyân ve arkadaşlarının} *ümit edemeyeceklerini* {yani, sevâb ve ecir/mükâfaat} *ümit ediyorsunuz. Allah alîmdir* {yani, halk ettiklerini çok iyi bilendir}, *hakîmdir* {yani, emrinde/işinde hakîmdir/hikmetlidir}.

إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما أراك الله ولا تكن للخائنين خصيما ﴿١٠٥﴾ واستغفر الله إن الله كان غفورا رحيما ﴿١٠٦﴾ ولا تجادل عن الذين يختانون أنفسهم إن الله لا يحب من كان خوانا أثيما ﴿١٠٧﴾ يستخفون من الناس ولا يستخفون من الله وهو معهم إذ يبيتون ما لا يرضى من القول وكان الله بما يعملون محيطا ﴿١٠٨﴾ ها أنتم هؤلاء جادلتم عنهم في الحيوة الدنيا فمن يجادل الله عنهم يوم القيمة أم من يكون عليهم وكيلا ﴿١٠٩﴾

105. *Muhakkak ki biz sana kitabı hakk ile indirdik...*

Zeyd b. es-Semîn isimli bir Yahudi, Evs'ten-Benî Zafer b. el-Hâris'ten Tu'me b. Übeyrik el-Ensârî'ye demirden bir zırh emanet etmişti. Yahudi [Zeyd b. es-Semîn] zırhını istediğinde Tu'me inkâr etti. Bunun üzerine Zeyd kavmine dedi ki:

— Bana zırhın yanında olduğu söylendi; gidip onun evini arayalım.

Arkadaşlarıyla birlikte geceleyin onun evine gittiler. Tu'me kalabalığı fark edince, zırhı aramak maksadıyla geldiklerini anladı ve hemen

zırhı Ebî Melîk adında birinin evine attı. Zeyd ve arkadaşları Tu'me'nin evine girdiler, fakat zırhı bulamadılar. Herkes bir arada iken Tu'me, Ebî Melîk'in evine doğru bakıp şöyle dedi:

— İşte Ebî Melîk'in evinde bir zırh var, fakat sizin olup olmadığını bilmiyorum.

Onlar da Ebî Melîk'in evinde buldukları zırhı alıp gittiler. Sonra Tu'me'nin kavmi –Katâde b. en-Nu'mân ve arkadaşları– şöyle dediler:

— Gelin Nebî'ye (s.a) gidelim ve arkadaşımızın bu işten berî olduğunu, onların geceleyin gelip bizi rezil ettiklerini, oysa zırhın Ebî Melîk'in evinde bulunduğunu söyleyelim ve "Onların yanında, senin gönderdiğin bir elçi de yoktu" diyelim de onlara, arkadaşımızın bu işten berî olduğunu söylemesini sağlayalım. Böylece onların bize yaptıkları bu iftiradan ötürü, insanların bizi diline dolamalarının önüne geçeriz.

Nebî'ye (s.a) gidip durumu bildirdiler. Nebî (s.a) de Tu'me'nin sözünü tasdik etti ve onu bu suçtan ibra etti [uzak olduğunu belirtti]; o'na göre Tu'me ve arkadaşları doğru söylüyordu. Bunun üzerine Yüce Allah şu buyrukları indirdi:

> *Muhakkak ki Biz sana kitabı* {yani, Kur'ân'ı} *hakk ile indirdik* {yani, onu bâtıl ve abes olarak [maksatsız, boş yere] indirmedik}; *insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde* {yani, kitabında öğrettiği gibi} *hükmetmen için* ["li-tahkume" yani "li-key tahkum"]...

"Erâ" [görmek/göstermek] fiilinin "bilmek, öğrenmek" anlamında kullanıldığı diğer bir âyet de, *İlm verilenler görürler* {yani, bilirler}... (Sebe, 34/6) âyetidir.

> ...*hâinler* {yani, Tu'me} *için savunucu olma!*

> 106. *Allah'tan mağfiret dile* {yani, ey Muhammed, Tu'me'nin hırsızlıktan berî olduğunu söylediğin, onun adına başkalarını yalanlayarak onu savunduğun için Allah'tan bağışlanma dile}. *Kuşkusuz Allah gafûrdur, rahîmdir.*

Bunun üzerine Nebî (s.a), Allah'tan mağfiret diledi.

> 107. *Nefislerine hâinlik edenlerden* {yani, Tu'me'den} *yana mücâdele etme, çünkü Allah havvân, esîm* {yani, dîninde Rabbine karşı esîm/aşırı günahkâr} *olan kimseyi sevmez.*

108. *İnsanlardan hafvederler* {yani, hıyânetlerini setrederler: Tu‘me setreder} *de Allah'tan hafvetmezler* {yani, hıyânetlerini setretmezler}. *Halbuki O'nun razı olmayacağı sözü geceleyin tasarladıkları zaman O onlarla* {yani, kendi aralarında, “Nebî'ye (s.a) gidelim, şöyle şöyle diyelim” diyerek Allah'ın razı olmadığı sözleri –arkadaşlarını savunmak amacıyla– tasarlayıp uyduran Katâde b. en-Nu‘mân ve arkadaşlarıyla} *beraberdir. Allah amellerine muhîttir* {yani, O'nun ilmi, onların: hâin Tu‘me'nin kavminden olan Katâde b. en-Nu‘mân ve arkadaşlarının amellerini kuşatmıştır}.

Sonra onları kasd ederek buyuruyor ki:

109. *Diyelim ki siz* {yani, hâinlik edenin taraftarları} *bu dünya [yakın/şimdiki] hayatta onlardan* {yani, Tu‘me'den} *yana mücâdele ettiniz* {yani, Nebînize karşı onu savundunuz}, *peki Kıyâmet Günü Allah'a karşı onlardan yana kim mücâdele edecek, onlara kim vekîl olacak* {yani, ey Tu‘me'nin yakınları ve taraftarları, âhirette onu azabtan kim koruyacak}?!

Sonra Tu‘me'ye tevbe yolunu göstermek üzere şöyle buyuruyor:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ
ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا
فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِه۪ۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يمًا حَك۪يمًا ﴿١١١﴾
وَمَنْ يَكْسِبْ خَط۪ٓيـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِه۪ بَر۪ٓيـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ
بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُب۪ينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ
وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَۜ وَمَا
يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍۜ
وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ
تَكُنْ تَعْلَمُۜ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظ۪يمًا ﴿١١٣﴾

110. *Kim bir sû'* {yani, ism/günah} *işler yahut nefsine zulmeder* {yani, suçsuz olan Ebî Melîk'e iftira ederek kendine zulmeder} *de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı gafûr, rahîm bulur.*

111. *Bir ism kesb eden kimse* {yani, Tu‘me}, *sadece kendi nefsine/aleyhine kesb etmiş olur. Allah alîmdir, hakîmdir* {yani, emrinde hakîmdir/hikmetlidir}.

112. *Bir hatîe yahut bir ism kesb eden* {yani, suçsuz biri için iftira düzenleyen}, *sonra da onu bir suçsuzun üstüne atan* {yani, emanetinde bulunan zırhı Ebî Melîk el-Ensârî'nin evine atan} *kimse, muhakkak bir bühtan* {yani, o suçsuza kazf/iftira} *ve mübîn bir ism* {yani, beyyin bir günah} *yüklenmiş olur.*

113. *Eğer üzerinde* {yani, ey Nebî, senin üzerinde} *Allah'ın fadl u rahmeti* {yani, Tu‘me'nin durumunu beyan eden Kur'ân nimetiyle seni hâinleri tasdik etmekten alıkoyması} *olmasaydı, onlardan bir tâife seni şaşırtmayı kurmuşlardı* {yani, hâinlerden bir kesim az kalsın ayağını kaydırıp seni haktan uzaklaştıracaklardı}. *Halbuki kendileri hariç dalâlete düşüremezler* {yani, (haktan) ayıramazlar/uzaklaştıramazlar} *ve sana hiçbir şeyden zarar veremezler* {yani, sahib olduğun hiçbir nimeti eksiltemezler; sadece kendilerini eksiltir, zarar verirler}. *Allah sana kitabı ve hikmeti* {yani, helâl ve haramı} *indirdi ve sana bilmediklerini* {yani, kitab ve dîn ile ilgili bilmediklerini} *talim etti. Allah'ın üzerindeki fadlı* {yani, nübüvvet ve kitab vererek lütfetmesi} *azîmdir.*

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ
اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ
فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ
نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا
﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

114. *Onların* {yani, Tu‘me'nin kavmi/taraftarları olan Kays b. Zeyd, Kinâne b. Ebi'l-Hukayk ve Ebû Râfi‘ gibilerin –ki hepsi de

> Yahudilerden olup Tu'me'nin işi/durumu hakkında aralarında konuşmuşlardı–} *necvâlarının [aralarındaki konuşmaların] bir çoğunda hayır yoktur; sadakayı veya ma'rûfu* {yani, borç vermeyi} *veya insanların arasını düzeltmeyi emredeninki müstesnâ. Kim Allah'ın rızasını gözeterek böyle yaparsa, ona azîm bir ecir* {yani, azîm/büyük bir karşılık/mükâfaat} *vereceğiz.*

Şânı yüce Allah onların sözleri ile ilgili olarak şu buyrukları indirdi:

> 115. *Kim de kendisine hidâyetin tebeyyün etmesinin ardından Rasûl'e şikak* {yani, muhalefet} *eder, mü'minlerin yolunun* {yani, dîninin} *gayrısına tâbi olursa, onu, tevelli ettiğine/döndüğüne* {yani, (uydurma) ilahlardan tevelli ettiğine} *tevelli ederiz/döndürürüz ve onu cehenneme yaslarız. Ne kötü* ["sâet" yani "bi'se"] *masîrdir [gidiştir/varıştır].*

Sonra Tu'me Mekke'ye gidip el-Haccâc b. Alât es-Sülemî'ye misafir oldu. Haccâc ona güzel bir şekilde ikramda bulundu. Tu'me, Haccâc'ın evinde altın bulunduğu haberini aldı. Gece olunca evin duvarını delip altını almak istedi. Açtığı delikten odaya girince, orada bulunan ve güneşten ötürü kurumuş, fakat tabaklanmamış koyun postlarının üzerine bastı. Ev halkı kurumuş postların hışırtısını duyunca evin etrafını kuşattılar ve ona, "Evin etrafını kuşattık, çık" diye seslendiler. Dışarı çıkınca, onun, misafirleri Tu'me olduğunu görüp şaşırdılar. Mekkeliler onu taşlayarak öldürmek istediyse de, Haccâc misafirine böyle bir davranışta bulunulmasından haya etti, çünkü onlar misafirlerine çok ikramda bulunurlardı. Bununla birlikte onu tartaklayıp ağır sözler söylediler. O da Mekke'den kaçıp Benî Süleym'in Harresine giderek onların putlarına tapınmaya, yaptıklarını yapmaya başladı ve nihâyet şirk üzere öldü. Yüce Allah onun hakkında şu buyrukları indirdi:

> 116. *Kuşkusuz Allah Kendisine şirk koşulmasını* {yani, Kendisine adl [denk] tutulmasını ve bu halde ölenleri} *mağfiret etmez. Onun dûnunu* {yani, şirkin mâdûnunu/şirkten daha aşağısını} *ise dilediğine* {yani, ehl-i tevhîd olan kimse için} *mağfiret eder. Kim Allah'a şirk koşarsa, ba'îd bir dalâl* {yani, hidâyetten uzak bir dalâlet} *ile dalâlete düşer.*

Sonra, Ebû Melîk, Ömer b. el-Hattâb (r.a) halife oluncaya kadar yaşadı. Ömer'e (r.a), asla geri dönmeyeceğine dâir yemin etti. Kâdisiyye

günü müşrikler Fırat'a doğru geri çekilip de Kisrâ'nın askerleri gelerek Müslümanları, ordugahın yakınına kadar geri çekilmek zorunda bıraktıkları vakit Ebû Melîk öldürülünceye kadar yerinden ayrılmadı. Durum Ömer b. el-Hattâb'a (r.a) ulaşınca, “Ebû Melîk Allah'a verdiği sözde durdu” dedi.

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِٓ إِلَّآ إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ
إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ
مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ
وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ
فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ
اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ
وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولٰٓئِكَ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

117. *O'nun dûnundan du‘a ettikleri, başka değil ünâstır* {yani, evsândır/putlardır: ölülerdir: Lât ve ‘Uzzâ'dır –bunlar evsândır, dolayısıyla ne hareket eder, ne zarar verir, ne fayda sağlarlar, çünkü bunlar meytedir/cansız ölülerdir–} *ve başka değil merîd* {yani, ma‘siyette Rabbine karşı alabildiğine inatla direnen} *bir şeytana* {yani, İblîs'e –ki İblîs onlara evsâna/putlara ibâdet hususunda kendisine itaati güzel göstermiştir–} *du‘a ediyorlar* {yani, O'nun dûnundan bir şeye ibâdet ediyorlar}.

118. *Allah ona lanet etti* {yani, Âdem'e secde etmeyi kerih gördüğü vakit lanet etti}. *Dedi* {yani, İblîs Rabbine dedi} *ki: “Andolsun ki kullarından mefrûz* {yani, ma‘lûm [belli/bilinen]} *bir nasîb* {yani, hazz/pay} *alacağım”* {yani, her bin kişiden biri cennette, diğerleri cehennemde olacaktır –işte mefrûz bir nasîb [ma‘lûm bir hazz/pay] budur–}.

119. {İblis devamla dedi ki}: *“Onları dalâlete düşüreceğim* {yani, hidâyetten uzaklaştırıp saptıracağım}, *onları ümniyyelere sevke-*

deceğim {yani, bâtıl ile olmadık kuruntulara/dipsiz emellere daldıracağım. Ölümden sonra diriliş, cennet ve ateş/cehennem diye bir şey olmadığını söyleyeceğim}, *onlara en'âmın* {yani, putlar için salınan develerin [bahîre]} *kulaklarını dilmelerini* {yani, kesmelerini} *emredeceğim ve onlara Allah'ın halqını tağyir* {yani, dînini tebdil} *etmelerini emredeceğim. Kim Allah'ın dûnundan şeytanı* {yani, İblîsi} *velî* {yani, rabb} *edinirse, mübîn bir hasar ile hasar etmiş* {yani, beyyin bir dalâl ile dalâlete düşmüş} *olur.*

120. *Onlara va'd eder* {yani, İblis onları ğurûrlandırır/aldatır: "ölümden sonra diriliş yok" diye} *ve onları ümniyyelere sevk eder* {yani, bâtıl ile olmadık kuruntulara/dipsiz emellere daldırır}. *Oysa şeytan onlara, başka değil ğurûr* {yani, bâtıl şeyler} *va'd eder.*

Şeytanı velî edinenlerin durumunu açıklıyor:

121. *İşte onların me'vâları/barınakları cehennemdir. Ondan bir mahîs* {yani, ondan kaçıp sığınacak bir yer} *bulamayacaklar.*

Sonra şeytanı velî edinmeyenlerin nerede olacaklarını haber veriyor:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا
أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ
مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ
مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ
أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾

122. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, onları altından nehirler akan cennetlere sokacağız, orada ebediyyen hâlid-*

ler olmak üzere. Bu Allah'ın hakk {yani, dosdoğru} *va'didir* {ve O mutlaka onlara olan va'dîni gerçekleştirecektir}. *Kim Allah'tan daha doğru sözlüdür* {yani, cennet, ateş/cehennem, ölümden sonra diriliş ve diğer bütün hususlarda O'ndan daha doğru sözlü hiç bir kimse yoktur}.

123. *Ne sizin* {yani, ey mü'minler, ne sizin} *ümniyyelerinizle [kuruntularınızla/temennilerinizle], ne de Ehl-i Kitab'ın* {yani, Yahudi ve Hıristiyanların} *ümniyyeleriyledir...*

Âyet; mü'minler, Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkında inmiştir. Yahudiler şöyle demişlerdi:

— Kitabımız sizin kitabınızdan önce inmiş, Nebîmiz sizin Nebînizden önce gönderilmiştir. Dolayısıyla biz yolca sizden daha doğruyuz ve Allah'a daha yakınız.

Hıristiyanlar da şöyle demişlerdi:

— Nebîmiz Allah'ın kelimesi, Allah'ın rûhudur; ölüleri diriltirdi, anadan doğma körü ve abraşı iyi ederdi. Kitabımızda affetmek emredilmiştir, kısas yoktur. Dolayısıyla ey Yahudiler ve Müslümanlar, biz Allah'a sizden daha yakınız.

Müslümanlar ise şöyle demişlerdi:

— Hepiniz yalan söylüyorsunuz. Kitabımız bütün kitabları neshetmiştir, Nebîmiz (s.a) de nebîlerin sonuncusudur. Ayrıca biz sizin nebîlerinize ve kitablarınıza da îmân ediyoruz, siz ise bizim Nebîmizi ve kitabımızı yalanlıyorsunuz. Halbuki hepimize de hem sizin Kitabınıza îmân etmek, hem de bizim kitabımız gereğince amel etmek emrolunmuştur. Dolayısıyla yolca biz sizden daha doğruyuz ve Allah'a sizden daha yakınız.

Bunun üzerine Allah, *Ne sizin ümniyyelerinizle, ne de Ehl-i Kitab'ın ümniyyeleriyledir* buyruğunu indirdi.

...Kim bir sû' [kötülük] işlerse, onun karşılığını görür ve onun için Allah'ın dûnundan ne bir velî {yani, kendisine faydası dokunacak bir yakın}, *ne de bir nasîr* {yani, Allah'tan gelene karşı kendisini koruyacak bir yardımcı} *bulunur.*

Kim bir sû' işlerse, onun karşılığını görür buyruğu mü'minlere, dünyada kendilerine bir taşın isâbet etmesinin, bir darbe yemelerinin, bir

damarın seğirmesinin, bir sopa ile yaralanmalarının, ayaklarının tökezleyip kanamasının veya buna benzer karşı karşıya kaldıkları her olayın daha önce işledikleri bir günahın cezası olduğunu anlatmak üzere inmiştir. Allah'ın affettikleri ise bunlardan da çoktur. *Size isâbet eden her musibet, ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir* (eş-Şûrâ, 42/30) buyruğu da bunu ifade etmektedir.

> 124. *Erkek veya dişiden kim mü'min olarak* {yani, Allah'ın vahdâniyyetine îmân ederek} *sâlih amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler ve nakîr* {yani, hurma çekirdeğinin sırtındaki çukurcuk –ki hurma ağacı ondan yeşerir–} *kadar zulme maruz kalmazlar* {yani, sâlih amellerinden, hurma çekirdeğinin arkasındaki çukurcuk kadar dahi mükâfaatını görmedikleri bir amelleri bırakılmaz}.

Yahudiler Medine'de mü'minlere karşı övündüklerinde Yüce Allah mü'minlerin durumunu beyan etmek üzere, *Erkek veya dişiden kim mü'min olarak sâlih amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler ve nakîr kadar zulme maruz kalmazlar* buyurdu.

Sonra Allah Teâlâ, dînlerden İslâm dînini ihtiyâr ettiğini bildirdi:

> 125. *Kim muhsin* {yani, amelinde muhsin} *olarak vechini Allah'a teslim eden* {yani, dînini Allah'a hâlis kılandan} *ve hanîf* {yani, muhlis/ihlâslı} *olarak millet-i İbrâhîm'e tâbi olan kimseden daha güzel dînlidir?! Allah İbrâhîm'i halîl* {yani, muhib/sevgili dost} *edindi.*

Allah onlar hakkında, *Bunlar* {yani, Ehl-i Kitab'ın kâfirleri} *Rabb'leri hakkında davalaşan iki hasımdırlar* {yani, Müslümanlar ile Yahudi ve Hıristiyanlar Rabb'leri hakkında, kendilerinin Allah'a daha yakın oldukları hususunda davalaşan iki hasımdırlar} buyurduktan sonra, kâfirlerin âkıbetini beyan etmektedir: *Küfredenler için ateşten elbiseler biçilir* {yani, onlara ateşten elbiseler hazırlanacaktır}... (el-Hacc, 22/19). Sonra da mü'minlerin âkıbetini beyan ediyor: *Muhakkak ki Allah, îmân eden ve sâlih ameller işleyenleri altından nehirler akan cennetlere sokar...* (el-Hacc, 22/23)

Allah İbrâhîm'i halîl edindi buyruğundaki "halîl" kelimesi, "habîb" manasındadır; zira Yüce Allah putları kırması, kavmiyle tartışması sebebiyle İbrâhîm'i sevmiştir. Allah İbrâhîm'i, oğlunu boğazlamak iste-

mesinden önce halîl edinmişti. Melekler İbrâhîm'e, Allah'ın, oğlunu boğazlamasını emrettiğini bildirdikleri, o'nun da emri yerine getirmeye koyulduğunu gördükleri vakit demişlerdi ki:

— Şâyet Allah bir kulunu halîl edinecek olsaydı, kuşkusuz bunu muhib bir halîl edinirdi.

Onlar Yüce Allah'ın o'nu halîl edindiğini bilmiyorlardı. Nebî (s.a) de, ashâbına –kendini kasd ederek– şöyle demişti:

— Sizin bu arkadaşınız, Rahmân olan Allah'ın halîlidir.

Münâfıklar Yahudilere şöyle dediler:

— Muhammed'e bakmaz mısınız? O, Allah'ın halîli olduğunu iddia etmekle büyük bir cürette bulunmuştur.

Bunun üzerine Allah Teâlâ, *Allah İbrâhîm'i halîl edindi* buyruğunu indirdi. Elbette İbrâhîm de Muhammed (s.a) gibi Allah'ın kullarından bir kuldur. İbrâhîm ateşe atılınca, Allah o'nu halîl edindi de, o gün yeryüzünün her tarafında ateşlerin harareti yok oldu.

126. *Semâvât ve arzdakiler* {yani, yaratılmışlardan göklerde ve yerde ne varsa} *Allah'ındır* {yani, O'nun kullarıdır, O'nun mülkündedirler}. *Allah her şeye muhîttir* {yani, her şeyi ilmiyle ihata edendir}.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ
وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي
لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ
وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

127. *Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar* {yani, Suveyd ve iki arkadaşı sana soruyorlar}...

Âyet, el-Hâris'in iki oğlu Suveyd ve 'Urfuta ile Uyeyne b. Hısn el-Fezârî hakkında inmiştir. Şöyle ki: Allah Ümm Kuhha ve kızlarına mirastan paylarını tayin edince Suveyd, 'Urfuta ve Uyeyne b. Hısn el-Fezâ-

rî'nin Nebî'ye (s.a) giderek, "Kadın ne ata biner, ne cihad eder. Küçük çocukların da hiçbir faydaları yoktur" demeleri üzerine Yüce Allah onlar hakkında, *Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar* buyruğu indi.

> *...De ki: "Onlar hakkında fetvâyı size Allah veriyor: Kendileri için yazılanı* {yani, sûrenin evvelinde kısmetten beyan edilenleri} *onlara vermediğiniz ve nikâhlamaya rağbet ettiğiniz* (yahut, rağbet etmediğiniz) {yani, çirkinlikleri dolayısıyla nikâhlamaya rağbet etmediğiniz} *yetim kadınlar* {yani, Ümm Kuhha'nın kızları}, *vildândan mustaz'aflar* {yani, miras haklarını vermediğiniz aciz çocuklar} *ve kıst* {yani, adalet} *ile muamele etmeniz gereken yetimler hakkında kitabta size tilâvet edilenler* {yani, sûrenin evvelinde mirastan farz olan hakları size beyan edilmiştir. Yetim kadınlar [Ümm Kuhha'nın kızları], aciz çocuklar ve yetimler hakkında da size fetvâyı böyle vermiştir: hukuklarına riayet edin, mirastan haklarını verin}. *Hayrdan ne yaparsanız* {yani, mirasın paylaştırılması ile ilgili size verilen emirler çerçevesinde hayır türünden her ne yaparsanız}, *kuşkusuz ki Allah ona alîmdir"* {yani, onun karşılığını size verecektir}.

Yetim bir kızı ve malını himâyesinde bulunduran kimse, onunla evlenmek istemez, kız ölür de mirasını başkası alır düşüncesiyle onun evlenmesine de engel olurdu. İşte Allah'ın, *Nikâhlamaya rağbet etmediğiniz* buyruğu bunu anlatmaktadır.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ
الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ
حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ
تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾

> 128. *Şâyet bir karı* {kasıt, Huveyle bt. Muhammed b. Mesleme'-dir} *kocasının* {yani, eşinin} *nüşûzundan yahut yüz çevirmesinden* {yani, bir hastalık dolayısıyla kocasının kendisinden yüz çevirmesinden ve başkasına meyletmesinden} *korkarsa* {yani, bilirse},...

Âyet, Râfi‘ b. Hadîc el-Ensârî ile onun karısı Huveyle bt. Muhammed b. Mesleme el-Ensârî hakkında inmiştir. Râfi‘ onu boşamış, sonra ona dönmüş, sonra da onun üstüne ondan daha genç bir kuma getirip gecelerin çoğunu onun yanında geçirmeye başlamıştı. İşte bu durumla ilgili olarak Yüce Allah buyuruyor ki:

...*Aralarını* {yani, koca ile yaşça büyük olan kadının aralarını} *sulh etmelerinde* {yani, yaşça büyük olan kadının, kocasının genç kumasının yanına kendisinden daha fazla gitmesine razı olmasında} *o ikisine* {yani, koca ve yaşça büyük olan kadına} *bir cünâh* {yani, böyle bir paylaştırmada bir beis/sakınca} *yoktur. Sulh, hayırlıdır* {yani, böyle bir paylaştırmaya razı olmak, ayrılıktan hayırlıdır}. *Nefisler ise şuhh'a hazırolagelmiştir* {yani, nefislerde mala karşı hırs/aşırı düşkünlük mevcuttur –bununla, yaşça büyük olan kadının, malının bir kısmını ve kocasından nasîbini terk ederek onu hoşnut etmesi kasdedilmektedir. Böylece o da, mala olan tutkusu sebebiyle onu kabul eder–}. *Eğer iyi geçinir* {yani, yaşça büyük olan kadından ayrılmaz} *ve ittika ederseniz* {yani, genç kadına büsbütün meyledip de ötekine cevretmekten korunursanız/kaçınırsanız}, *kuşku yok ki Allah amellerinize habîrdir* {yani, kadınlara ihsan ya da cevredip etmediğinizden haberdardır}.

129. *Ne kadar hırs gösterseniz de, kadınlar arasında adaletli davranmaya* {yani, sevgide adaletli davranmaya: kalblerinizde onlara karşı eşit sevgi beslemeye} *güç yetiremezsiniz* {yani, kadir/muktedir olamazsınız}. *Öyleyse tam bir meyille meyledip* {yani, sevdiğiniz genç kadına büsbütün meyledip} *de ötekini muallakta bırakmayın* {yani, sürekli genç olan eşin yanına gidip ötekini: yaşça büyük olan kadını dulmu-evlimi belli olmayacak şekilde ortada bırakmayın ve lakin paylaştırmada adil olun}. *Eğer ıslah eder* {yani, onların işlerini düzeltir} *ve ittika ederseniz* {yani, birine meyledip de ötekine cevr etmekten korunursanız/kaçınırsanız}, *kuşku yok ki Allah gafûrdur* {yani, yaşça büyük olanın rızasıyla genç olana meyletmenizi bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, sulh ruhsatı vermek sûretiyle size karşı merhamet gösterendir}.

Şâyet yaşça büyük olan kadın sulhu kabul etmeyerek kendisiyle

genç kadın arasında eşitlik sağlanmasını ya da boşanmasını isterse, bu da onun hakkıdır. Kadının bu tercihinden sonra kocasının onu boşaması ile ilgili olarak da şu buyruklar indi:

وَاِنْ
يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا
﴿١٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا
الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنْ
تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَانَ
اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ
وَيَاْتِ بِاٰخَرِينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾
مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

130. *Eğer ayrılırlarsa,* {yani, Râfi‘ ile yaşlı karısı Huveyle birbirlerinden ayrılırlarsa}, *Allah her birini* {yani, kocayı da, yaşlı kadını da} *sa‘tinden* {yani, vâsi/geniş fadlından/lütfundan} *müstağni kılar. Allah vâsidir* {yani, rızkı hepsine yetecek kadar vâsidir/geniştir}, *hakîmdir* {yani, birbirlerinden ayrılma hükmünü vermekte hakîmdir/hikmetlidir}.

131. *Semâvât ve arzdakiler* {yani, göklerde ve yerdeki bütün yaratıklar} *Allah'ındır* {yani, O'nun kullarıdır, O'nun mülkündedir}. *Andolsun ki sizden evvel kendilerine kitab verilenlere de, size de, "Allah'a ittika edin" diye tavsiye ettik. Eğer küfrederseniz, kuşkusuz ki semâvât ve arzdakiler Allah'ındır. Allah ğanidir* {yani, kullarına ve yarattıklarına ihtiyacı yoktur}, *hamîddir* {yani, bütün yarattıkları tarafından, sultânı [hâkimiyet ve egemenliği] dolayısıyla hamîddir/hamdedilendir}.

132. *Semâvât ve arzdakiler Allah'ındır. Vekîl* {yani, şehîd/tanık}

olarak Allah kâfidir {yani, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin O'nun kulu ve O'nun mülkünde olduklarına dâir Allah'tan daha üstün hiçbir şâhid/tanık bulunamaz}.

133. *Eğer dilerse, ey insanlar sizi giderir* {yani, öldürür}, *diğerlerini/başkalarını* {yani, sizden daha itaatkâr olan sizin gayrınızı} *getirir. Allah şuna* {yani, O'na isyan etmeniz hâlinde sizi giderip/yok edip sizin gayrınızı [yerinize başkalarını] getirmeye} *kadîrdir.*

134. *Kim dünya sevâbını irade ederse* {yani, ameli ile dünya sevâbını irade ederse, âhireti için amel etsin}, *dünya sevâbı* {yani, dünyada rızkı} *ve âhiret (sevâbı)* {yani, cennet} *Allah'ın indindedir. Allah semîdir [işitendir],* {amellerinize} *basîrdir.*

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى
اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يرًا فَاللّٰهُ
اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١٣٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا
اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪
وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪
وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١٣٦﴾
اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا
كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَب۪يلًاۜ ﴿١٣٧﴾

135. *Ey îmân edenler! Kıst [adalet] ile kavvâmlar* ["kavvâmîn" [ayakta tutanlar] yani "kavvâlîn" [adaletle konuşanlar] *olun da Allah için şehâdeti ikâme edin* {yani, Allah için adaletle şâhidlik yapın}: *gerek nefisleriniz* {yani, yapacağınız şehâdet kendinizin} *yahut ana-babanızın ve yakınlarınızın aleyhine olsun, gerekse ğani yahut fakir* {yani, o ikisi zengin veya fakir} *olsunlar. Çünkü Allah o ikisine de evlâdır* {yani, zengine de, fakire de başkasın-

dan evlâdır/yakındır}. *O halde hevâya tâbi olmayın* {yani, şehâdette ve akrabalıkta hevâya tâbi olmaktan ittika edin}, *adaletli olun [veya, udûl etmeyin]* {yani, haktan sapmayın}. *Eğer çarpıtırsanız* {yani, şehâdeti tahrif ederseniz, şehâdeti iptal etmek amacıyla dilinizi eğip bükerek dosdoğru şâhidlik etmezseniz} *veya yüz çevirirseniz* {yani, şehâdetten yüz çevirir de şâhidlik etmezseniz}, *kuşkusuz ki Allah amellerinize* {yani, şâhidliği gizlemenize ve onu gerektiği gibi yerine getirmenize} *habîrdir.*

Âyet, babası aleyhine şâhidlik etmesi gereken bir kişi hakkında inmiştir. Yüce Allah ona, şâhidliği Allah için yapmasını ve "Zengin ise, aleyhinde şâhidliğimle malının zâyi olmasına; fakir ise, daha da fakirleşip perişan olmasına sebeb olurum" diye düşünmemesini emretmektedir. Bu kişinin, babası Ebû Kuhâfe aleyhine şâhidlik eden Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a) olduğu söylenir.

136. *Ey îmân edenler!...*

Âyet, Ehl-i Kitab'tan olup da îmân edenler hakkında inmiştir. Müslüman olduktan sonra onlar ile Yahudiler arasında tartışmalar oldu. Onlar, "Biz Muhammed'in (s.a) kitabına îmân ediyor, onun dışındaki kitabları inkâr ediyoruz" deyince Yüce Allah şöyle buyurdu:

...Allah'a {yani, O'nun tevhîdine/vahdâniyyetine}, *O'nun Rasûlü'ne* {yani, Muhammed'e (s.a)}, *Rasûlü'ne indirdiği kitaba ve önceden* {yani, Muhammed'in (s.a) kitabından önce} *indirdiği kitaba îmân edin* {yani, tasdik edin}...

Arkasından Ehl-i Kitab'ın kâfirlerini söz konusu ederek âhiretten, yani, ölümden sonra dirilişten çekinmelerini, ona hazırlanmalarını hatırlatarak buyuruyor ki:

...Kim Allah'a {yani, O'nun tevhîdine/vahdâniyyetine}, *meleklerine, kitablarına, rasûllerine ve âhiret gününe* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra diriliş gününe} *küfrederse, ba'îd bir dalâl* {yani, hidâyetten uzak bir dalâl/sapıklık} *ile dalâlete düşer.*

Sonra Ehl-i Kitab'ı söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

137. *Kuşkusuz îmân edip* {yani, Tevrât ve Mûsâ'ya îmân edip}, *sonra küfreden* {yani, Mûsâ'nın ardından küfreden}, *sonra îmân*

eden {yani, Îsâ ve İncil'e îmân eden}, *sonra küfreden* {yani, o'nun ardından küfreden}, *sonra küfrünü ziyadeleştiren* {yani, Muhammed ve Kur'ân'ı inkâr ederek küfrünü artıran} *kimseler var ya, Allah onları* {yani, onların bu hallerini} *mağfiret etmeyecek, onları yola hidâyet etmeyecek/iletmeyecek.*

'Amr b. Zeyd, Evs b. Kays ve Kays b. Zeyd onlardandır.

Feth sûresinde, Nebî'nin (s.a) ve mü'minlerin mağfiretine dâir buyruklar nâzil olunca, 'Abdullâh b. Übey ve onunla birlikte birkaç kişi, "Peki bizim için ne var?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah şu buyrukları indirdi:

بَشِّرِ
الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًاۙ ﴿١٣٨﴾ اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ
اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۜ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ
الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًاۜ ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ
اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا
مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِٓۘ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًاۙ ﴿١٤٠﴾

138. *Münâfıkları* {yani, 'Abdullâh b. Übey, Mâlik b. Duhşum ve Cedd b. Kays'ı} *müjdele: doğrusu onlar için elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab vardır* {yani, âhirette can yakıcı bir azab vardır}.

Sonra Allah, onların niteliklerini söz konusu ederek buyuruyor ki:

139. *Mü'minlerin dûnundan [mü'minleri bırakıp] kâfirleri* {yani, Yahudileri} *evliyâ ediniyorlar...*

Münâfıklar, "Muhammed'in işi tamamlanıp başarıya ulaşmaz" diyerek Yahudilere tâbi oldular ve onları velî edindiler. Bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurdu:

...İzzeti onların yanında mı arıyorlar {yani, münâfıklar Yahudilere sığınarak, zararlara karşı korunmayı, güç ve kuvvet elde etmeyi mi umuyorlar}?!...

Yahudiler, Arab müşriklerini Nebî (s.a) ile savaşmaya teşvik ederek güçlenme amacı güdüyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, *İzzeti onların yanında mı arıyorlar?!* buyurdu.

> *...Hakikat şu ki: izzet bütünüyle Allah'ındır* {yani, izzetin tümü Allah'ın izniyledir}.

Münâfıkların, Kur'ân ile alay etmeleri üzerine Yüce Allah Medine'de şu buyruğu indirdi:

> 140. *Kitabta* {yani, Mekke'de En'âm sûresinde (68. âyet) *size indirilen: Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onun gayrı bir hadîse/söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın* {yani, münâfıklar başka sözlere geçinceye kadar onlarla birlikte oturmayın}. *(Eğer oturursanız), kuşkusuz o vakit siz de onlar gibisiniz* {yani, küfürde onlar gibisiniz demektir}...

Böylece Allah Müslümanlara, Kur'ân ile alay etmeleri hâlinde Mekke kâfirleri ve Medine münâfıkları ile birlikte oturmayı yasakladı. Arkasından, onlarla birlikte oturmaları ve alaylarına ses çıkarmayıp razı olmaları hâlinde, küfürde onlar gibi olacaklarını beyan ederek korkuttu.

> *...Doğrusu Allah münâfıkları* {yani, ehl-i Medine'den 'Abdullâh b. Übey, Mâlik b. Duhşum ve Cedd b. Kays gibilerini} *ve kâfirleri* {yani, ehl-i Mekke'den kâfirleri} *cehennemde cem edecektir, hem de cümleten.*

Sonra Allah, münâfıkların durumunu haber vermek üzere buyurdu ki:

ٱلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ ٱللَّهِ قَالُوٓا أَلَمْ
نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ
عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

> 141. *Onlar ki, sizi tarabbus ediyorlar* {yani, başınıza türlü musibetlerin gelmesini gözetliyorlar}. *Eğer size* {yani, ey mü'minler topluluğu, size} *Allah'tan bir feth* {yani, Bedir günü düşmanları-

nıza karşı nasr [yardım, zafer]} *olursa, "Biz de sizinle beraber değil miydik"* {yani, düşmanlarınıza karşı sizinle beraber değil miydik? O halde ganimetten bize de verin, çünkü sizin ganimetteki hakkınız bizden fazla değildir} *derler...*

Allah'ın, *Eğer Rabbinden bir nasr gelirse, "Kuşkusuz biz de sizinle beraberdik"* {yani, düşmanlarınıza karşı sizinle beraberdik} *derler* (el-Ankebût, 29/10) buyruğu da bunu dile getirmektedir.

...ve eğer kâfirlere bir nasîb olursa {yani, Uhud günü kâfirler mü'minlere gâlib gelirse}, *derler* {yani, münâfıklar kâfirlere derler} *ki: "Biz sizin gâlib gelmenizi sağlamadık mı* {yani, arkanızdan sizi sağlama almadık mı}, *mü'minlerden sizi korumadık mı* {yani, mü'minlerle sizin için mücadele ederek, onların sizin üzerinize gelmelerini engelleyip, onlara, bizim de sizinle birlikte olduğumuzu söylemedik mi}?...

Bu sözleri, onlardan çekindikleri için söylemişlerdi. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

...Kıyâmet Günü aranızda Allah hüküm verecek ve Allah, kâfirler için mü'minlerin aleyhine asla bir yol kılmayacaktır {yani, kâfirlere ebediyyen bir hüccet/delil vermeyecektir}.

Buyruk, 'Abdullâh b. Übey ve arkadaşları hakkında inmiştir.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى
الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاۤؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا
قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَاۤ إِلٰى هٰۤؤُلَاۤءِ وَلَاۤ إِلٰى
هٰۤؤُلَاۤءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَاۤ أَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاۤءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ
أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾

142. *Doğrusu münâfıklar Allah'a hud'a yaparlar* {yani, îmânlarını izhar edip tekziblerini gizlemekle Allah'a hud'a/hile yaparlar}. *Asıl Allah onlara hud'a yapar* {yani, âhirette Sırat üzerinde Allah onlara hud'a yapar}...

Zira o vakit onlara, *Arkanıza dönün de nûr arayın* (el-Hadîd, 57/13) denilecek ve onlar karanlıkta bırakılacaklardır. İşte âhirette Allah'ın onlara hud'a yapması böyle olacaktır.

Sonra münâfıkların durumunu haber veriyor:

> ...*Namaza kalktıkları* {yani, münâfıklar namaza kalktıkları} *vakit de üşenerek kalkarlar* {yani, ağır hareket ederler, namazın üzerlerinde bir vazife olduğunu kabul etmezler}...

Bunun bir benzeri de Tevbe sûresindedir.[13]

> ...*İnsanlara gösteriş yaparlar* {yani, gündüz namaza kalkarak gösteriş yaparlar} *ve Allah'ı zikretmezler, az müstesnâ* {yani, riyakârlık yaparlar ve gizlide/tenhada [kimsenin görmediği yerlerde] namaz kılmazlar}.
>
> 143. *İkisi arasında müzebzebtirler* {yani, münâfıklar mü'minlerle kâfirler arasında müzebzebtirler; Yahudilerle birlikte olmadıkları için velâyetlerini izhar etmezler, velâyette mü'minlerle de beraber değildirler}; *ne bunlara, ne de onlara. Allah kimi dalâlete düşürürse* {yani, hidâyetten şaşırtırsa/saptırırsa}, *onun için bir yol bulunmaz* {yani, onu hidâyete iletecek bir yol bulunmaz}.
>
> 144. *Ey îmân edenler!..*

*Ey îmân edenler!..*hitabı onlara bir teşviktir. Bu buyruk 'Abdullâh b. Übey, Mâlik b. Duhşum gibi münâfıklar hakkında inmiştir. Onların Yahudilerden mevâlileri: Asba' ve Râfi', Müslüman oldukları için onları kınadılar, dînlerini terk etmeyi ve Yahudileri velî edinmeyi onlara güzel gösterdiler. Bunun üzerine onlar, Yahudilere karşı da yapmacık davranmaya başladılar. Yüce Allah da buyurdu ki:

> ...*Mü'minlerin dûnundan [mü'minleri bırakıp] kâfirleri* {yani, Yahudilerden kâfirleri} *evliyâ edinmeyin. Aleyhinize Allah'a mübîn bir sultân* {yani, beyyin bir hüccet/delil} *yapmayı mı* {yani, Yahudileri velî edinmek ve onlara karşı samimi/hayırhah olmakla aleyhinize Allah'a beyyin/açık bir hüccet/delil vermeyi mi} *irade ediyorsunuz?*

---

13 Muhtemelen et-Tevbe, 9/75-77 âyetlerine işâret ediyor.

إِنَّ
الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا
﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا
دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ
الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ
إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾
لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا
عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

145. *Kuşkusuz münâfıklar ateşte* {yani, hâviye} *en aşağıdadırlar. Onlar için bir nasîr* {yani, azabtan menedici bir yardımcı} *bulunmaz.*

Allah münâfıkların varacakları yeri bildirdikten sonra bazıları Nebî'ye (s.a), "Falan ve filan kişiler münâfıktı, fakat tevbe ettiler; Allah onlara ne yapacak?" diye sorunca, şânı yüce Rabbimiz şu buyrukları indirdi:

146. {Münâfıklardan} *tevbe edenler, ıslah olanlar* {yani, amellerini ıslah edenler}, *Allah'a sarılanlar* {yani, sığınanlar} *ve dînlerini* {yani, İslâm'ı} *Allah için hâlis kılanlar* {yani, dînlerine şirk karıştırmayanlar} *müstesnâdır. İşte onlar mü'minlerle* {yani, velâyette mü'minlerle} *beraberdir. Allah mü'minlere azîm bir ecir* {yani, bolca karşılık} *verecektir.*

147. *Eğer şükreder* {yani, O'nun nimetlerine şükreder} *ve îmân ederseniz* {yani, tasdik ederseniz}, *Allah size azabı ne yapsın* {yani, O şükreden, îmân eden bir kimseye asla azab etmez}. *Allah şâkirdir, alîmdir* {yani, onları çok iyi bilendir}.

148. *Allah, hiçbir kötü sözün cehren söylenmesini sevmez* {yani, insanlardan hiç birinin böyle söylemesini sevmez}, *zulme uğrayan* {yani, kendisine haksızlık yapılan} *müstesnâ* {yani, haksızlığa uğrayan kimse, kendisine zulmedilen sözün benzeriyle intikamını alabilir, ona söylenen sözün benzerini söylemesinde onun için bir vebal yoktur}...

Buyruk, Ebû Bekr (r.a) hakkında inmiştir. Şöyle ki: Nebî (s.a) ile otururken bir adam ona ağır sözler söyledi, fakat o cevab vermedi. Adam sözlerini mütemadiyen tekrarlayınca Ebû Bekr (r.a) da ona karşılık verdi. Bunun üzerine Nebî (s.a) kalkıp gitti. Ebû Bekr (r.a) dedi ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! O bana ağır sözler söylediği halde ben sustum, sen de ona bir şey demedin, fakat ben ona karşılık verince kalkıp gittin.

Allah Rasûlü buyurdu ki:

— Sen susarken, bir melek senin adına cevab veriyordu. Sen karşılık verince melek gitti, şeytan geldi. Şeytanın gelmesinden sonra oturacak değildim.

> ...*Allah semîdir* {yani, kötü sözün açıktan söylenmesini işitendir}, *alîmdir* {yani, onu çok iyi bilendir}.

Sonra Allah Teâlâ, bağışlamanın, Allah nezdinde karşılık verip intikam almaktan daha hayırlı olduğunu bildirmek üzere şöyle buyurdu:

إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ
فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ
بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا
﴿١٥٠﴾ أُولَٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا
مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ
أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

> 149. *Bir hayrı açıklar* {yani, ilan eder} *veya onu hafvederseniz* {yani, setrederseniz/gizlerseniz} *yahut bir kötülüğü* {yani, size yapılan bir kötülüğü} *affederseniz, kuşkusuz Allah afuvdur, kadîrdir* {yani, Allah, arkadaşının hatasını affetmenden daha ileri derecede senin günahını affetmeye muktedirdir}.

150. *Kuşku yok ki o kimseler Allah'a ve O'nun rasûllerine küfrederler* {yani, Yahudiler},...

‘Âmir b. Mahled ve Yezîd b. Zeyd onlardandır. Bunlar Îsâ ve Muhammed'i (s.a) inkâr ettiler.

...Allah ile O'nun rasûllerinin arasını ayırmayı irade ederler ve, “Kimine {yani, Mûsâ'ya} *îmân ederiz, kimini* {yani, Îsâ ve Muhammed'i} *inkâr ederiz” derler, böyle arada bir yol* {yani, rasûllerin kimine îmân, kimini inkâr ederek arada bir dîn} *tutmayı irade ederler.*

151. *İşte onlar gerçek kâfirlerdir* {yani, rasûlleri kimini inkâr ettikleri için kimine îmân etmelerinin faydasını göremeyecek kâfirlerdir}. *Biz o kâfirlere* {âhirette} *mühîn* {yani, hor ve hakir kılıcı} *bir azab hazırladık.*

Sonra mü’minleri söz konusu ederek buyuruyor ki:

152. *Allah'a ve O'nun rasûllerine îmân edip onlardan hiç birinin arasını ayırmayanlara* {yani, rasûller arasında ayrım gözetmeksizin hepsini tasdik edenlere} *gelince, işte onlara ecirlerini* {yani, amellerinin karşılığını} *verecektir. Allah gafûrdur, rahîmdir.*

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ
كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُٓوا
اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ
وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ
الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ
لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

153. *Ehl-i Kitab senden kendilerine semâdan bir kitab indirmeni istiyorlar...*

Buyruk, Yahudiler hakkında inmiştir. Şöyle ki: Yahudi Ka‘b b. el-Eşref ile Finhâs, Nebî'ye (s.a), “Eğer sen gerçekten bir rasûl isen, bize Mû-

sâ'nınki gibi semâda yazılıp hepsi bir defada gönderilen bir kitab getir" dediler. İşte Allah'ın, *Ehl-i Kitab senden kendilerine semâdan bir kitab indirmeni istiyorlar* buyruğu bunu ifade etmektedir.

...Mûsâ'ya şundan daha büyüğünü teklif etmişlerdi, "Allah'ı bize cehreten {yani, gözlerimizle görecek şekilde [mu'âyeneten]} *göster" demişlerdi de zulümleri* {yani, "Allah'ı bize gözlerimizle görecek şekilde göster" demeleri} *yüzünden onları sâika* {yani, ölüm} *almıştı. Sonra, onlara gelen beyyinelerin* {yani, dokuz âyetin/mucizenin} *ardından buzağıyı edinmişlerdi. Şundan dolayı da affetmiştik* {yani, buzağıyı ilah edindikleri için ceza olarak hepsini toptan imha etmemiştik} *ve Mûsâ'ya mübîn bir sultân* {yani, beyyin bir hüccet/delil: el ve 'asâ mucizelerini} *vermiştik.*

154. *Tûr'u fevklerine ref' etmiştik* {yani, Cebrâîl cebel'i/dağı başlarının üzerine kaldırmıştı/yükseltmişti -kendileri dağın eteklerinde idi, dağ da başlarının üzerinde idi-}, *mîsâklarına (bağlanmaları için)* {yani, Tevrât'ta bulunan hükümleri ikrar etmeleri için}. *Ve onlara, "O kapıya* {yani, hıtta kapısına} *secde ederek girin" demiştik ve onlara, "Sebtte haddi aşmayın"* {yani, Cumartesi günü balık avlayarak haddi aşmayın} *demiştik ve onlardan galîz* {yani, şiddetli} *bir mîsâk almıştık* {yani, Allah'ın Tevrât'ta onlara verdiği emirleri ikrar ve kabul etme sözü almıştık}.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ
بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا
عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ
وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ
لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا
﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

155. *Fakat o mîsâklarını nakzetmeleri* {yani, Tevrât'ta bulunanları kabul ettikleri halde gereğini yerine getirmemeleri}, *Allah'ın*

âyetlerine {yani, İncîl ve Kur'ân'a} *küfretmeleri* {yani, Yahudilerin küfretmeleri}, *haksız yere enbiyâyı katletmeleri ve "Kalblerimiz kılıflıdır"*{yani, yani, kalblerimiz örtüler/perdeler içinde olduğundan, senin söylediklerini kavrayamıyoruz ey Muhammed} *sözleri sebebiyle...*

Onlar Nebî'den (s.a), *Enbiyâyı katletmeleri...* sözünü işitince, Nebî'nin (s.a) kendilerine söylediklerinin hakk olduğunu bildiler de, *Kalblerimiz kılıflıdır* {yani, örtüler/perdeler içinde olduğundan, senin söylediklerini kavrayamıyoruz ey Muhammed} dediler. Böyle demelerinin sebebi ise, İncîl'i ve Furkân'ı/Kur'ân'ı inkâr etmeleri hasebiyle Nebî'den (s.a) işittikleri sözlerden hoşlanmayışları idi.

...Hayır, Allah onun üzerini {yani, kalblerinin üzerini} *tab' etmiştir* {yani, hatm etmiştir/mühürlemiştir} *küfretmeleri sebebiyle artık onlar îmân etmezler, meğer ki az* {yani, onlar hiç îmân etmezler}...

156. *...ve yine küfretmeleri, Meryem'e azîm bir bühtânda bulunmaları...*

Yahudiler, Meryem'in (a.s) Yûsuf b. Mâsân ile zina ettiği iftirasında bulunmuşlardı. Yûsuf onun amcasının oğlu olup ona tâlib idi. Meryem de, Mâsân oğlu İmrân'ın kızıdır.

157. *...ve, "Biz Rasûlullâh [Allah'ın Rasûlü] Mesîh Îsâ ibn Meryem'i katlettik" sözleri sebebiyle...*

Onlar/Yahudiler (Îsâ ibn Meryem için), "Rasûlullâh" demediler, velakin Allah, "Rasûlullâh" dedi.

...Oysa o'nu katletmediler ve o'nu salbetmediler, velakin onlar şibihleşti {yani, katlettikleri arkadaşları o'na benzedi}...

Allah onun sûretini Îsâ'ya benzetti de onu katlettiler. Katledilen kişi: Yahuda, Îsâ'ya tokat vurmuş ve demişti ki:

— Sen Allah'ın Rasûlü olduğunu iddia ederek O'na nasıl iftira edersin?

Yahudiler onu öldürmek üzere yakaladıklarında Yahudilere dedi:

— Ben Îsâ değilim.

Fakat Yahudiler onu tekzib ederek şöyle karşılık verdiler:

— Hayır sen Îsâ'sın.

Çünkü Yahudiler öldürdükleri o kişiyi, Îsâ'yı (s.a) gözetlemekle görevlendirmişlerdi. Yüce Allah da Îsâ'yı gözetlemekle görevlendirdikleri o kişiyi o'na benzetti, Yahudiler de –Îsâ zannederek– onu öldürdüler.

> ...*Doğrusu o'nda* {yani, Îsâ hakkında} *ihtilâf ettiler* {yani, Hıristiyanların bir kısmı "Yahudiler o'nu öldürdü" derken, bir kısmı da "O öldürülmedi" diyerek ihtilâf ettiler}. *Ondan yana* {yani, o'nun öldürüldüğünden yana} *kuşku içindedirler. Onların buna dâir bir ilimleri yoktur, zanna tâbi olmak dışında. Onu yakînen katletmediler* {yani, onlar o'nu katlettikleri yolundaki zanlarını yakîn [kesin] yerine koydular; oysa o'nu katlettiklerinden emin değildirler}.

Allah, Îsâ'yı (a.s) katlettikleri iddialarında Yahudileri tekzib ederek buyuruyor ki:

> 158. *Aksine Allah o'nu Kendine ref' etti* {yani, Allah Îsâ'yı Ramazan ayında, kadr gecesinde, otuzüç yaşında diri olarak Beytu'l-Makdis dağından semâya ref' etti/yükseltti}...

İşte, *Aksine Allah o'nu Kendine ref' etti* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> ...*Allah azîzdir* {yani, güçlü koruyucudur, çünkü Îsâ'yı katlden korumuştur}, *hakîmdir* {yani, o'nu yükseltmeye dâir hükmünde hikmetlidir}.

Îsâ (a.s), –ref' edilmesinin ardından– bir çift ayakkabı, bir gömlek ve kuşlara attığı bir miktar çakıl taşı bırakmıştır.

'Âişe (r.anha) dedi ki: "Rasûlullâh (s.a) –ölümünün ardından– kalınca bir izar, bir kisâ' ve içi lifle doldurulmuş deri bir yastık bıraktı."

وَاِنْ
مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ
عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾

> 159. *Doğrusu Ehl-i Kitab'tan* {yani, Yahudilerden} *ölümünden* {yani, Yahudilerden ölümden} *evvel o'na* {yani, Îsâ'nın nebî-rasûl olduğuna} *îmân etmeyecek kimse yoktur*...

Ölümü esnasında, melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak Yahudiye, “Ey Allah'ın düşmanı! Yalanladığınız Îsâ Mesîh, Allah'ın kulu ve gerçek bir Rasûlü'dür” der. O da o'na îmân eder, fakat îmânının bir faydası olmaz. Îsâ (a.s) ineceği vakit Yahudilerden hayatta olanlar o'na îmân edecektir. Îsâ (a.s), saçlarını yağlamış, kırmızı renkli bir elbise giymiş ve kendisiyle Deccal'i öldüreceği bir harbe ile birlikte Efik denilen tepe üzerine inecektir.

İbn ‘Abbâs'a soruldu:

— Yahudilerden suda boğulan yahut ateşte yakılan ya da yırtıcı hayvanların yediği kimseler Îsâ'ya nasıl îmân edecek?

Şöyle cevab verdi:

— Îsâ'ya (a.s) îmân etmedikçe rûhu çıkmaz.

...ve o Kıyâmet Günü aleyhlerine şehîd {yani, onlara risâleti tebliğ ettiğine dâir tanık} *olacaktır.*

160. *Hâdûların* {yani, Yahudilerin} *zulümleri sebebiyle onlara helâl olan tayyibâtı* {yani, en‘âmı: etleri, yağları ve bütün tırnaklıları –ki bunlar onlara helâl idi–} *üzerlerine haram kıldık* {bunlar onlara, Mûsâ'dan sonra Allah tarafından haram kılınmıştı}. *Bir çoklarını Allah yolundan* {yani, İslâm dîninden ve Muhammed'den} *alıkoymaları (sebebiyle bunu yaptık).*

Bir çoklarını Allah yolundan alıkoymaları buyruğunda hazfedilmiş takdiri lafızlar bulunmaktadır, şöyle ki: “Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle bunu yaptık.”

وَأَخْذِهِمُ
الرِّبَوٰا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا
لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَٰكِنِ الرَّاسِخُونَ
فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

161. *Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını bâtıl ile* {yani, hakk olmayan haram yollarla} *yemeleri*

sebebiyle, onlardan {yani, Yahudilerden} *kâfirlere elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab hazırladık.*

İşte bu âyette söz konusu edilen zulümleri budur.

Sonra Yüce Allah, Tevrât ehli arasından îmân edenleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

162. *Fakat onlardan ilimde râsih olanlar...*

'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları (–ki bunlar Yahudilerden Hz. Peygamber'e ve Kur'ân-ı Kerîm'e îmân edenlerdir–) Nebî'ye (s.a) şöyle demişlerdi:

— Yahudiler senin getirdiğinin hakk olduğunu ve senin (niteliklerinin/sıfatlarının) ellerinde bulunan Tevrât'ta yazılı olduğunu çok iyi biliyorlar.

Fakat Yahudiler onlara şöyle karşılık verdiler:

— Durum dediğiniz gibi değildir.

Nebî'ye (s.a) de şöyle dediler:

— Bunlar bir şey bilmiyorlar. Seni aldatıyorlar ve sana doğru olmayan şeyleri aktarıyorlar.

Bunun üzerine Yüce Allah buyurdu ki:

...Fakat onlardan {yani, Yahudilerden} *ilimde râsih olanlar* {yani, Tevrât ilmini tedris edenler/iyi bilenler: 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları} *ve mü'minler* {yani, Ehl-i Kitab'tan olmayan Muhammed'in ashâbı} *sana indirilene* {yani, Kur'ân'a} *ve senden önce indirilene* {yani, diğer nebîlere indirilene: Tevrât'a ve İncil'e} *îmân ederler,...*

Sonra Yüce Allah onların niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır:

...salâtı ikame ederler, zekâtı îtâ ederler [verirler], Allah'a {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve âhiret gününe* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişe} *îmân edenrler. İşte onlara azîm bir ecir* {yani, büyük bir karşılık} *vereceğiz.*

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّـۧنَ مِنْ بَعْدِهِۦۚ
وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ
زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا
لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَۚ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا
مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌۢ
بَعْدَ الرُّسُلِۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ
بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦۖ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَۚ
وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ
اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾

163. *Doğrusu sana da vahyettik,...*

'Adiy b. Zeyd ve Yahudi arkadaşlarının Nebî'ye, "Allah'a andolsun ki Allah ne sana, ne de Mûsâ'dan sonra herhangi bir kimseye vahiy göndermemiştir" demeleri üzerine Allah onları tekzib ederek buyurdu ki:

> *...tıpkı Nûh'a ve o'nun ardındaki nebîlere* {yani, Hûd ve Sâlih'e} *vahyettiğimiz gibi. İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve esbâta* {yani, Ya'kûb'un oğulları olan Yûsuf'a ve kardeşlerine İbrâhîm'in sâhifelerinde[14]} *vahyettiğimiz gibi. Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a* {vahyettiğimiz gibi}. *Dâvûd'a da Zebur'u verdik.*

150 sûreden müteşekkil olan Zebur'da herhangi bir suçun cezasına, farza, helâl ve harama dâir bir hüküm bulunmuyordu. Allah Yahudilerin Muhammed'in (s.a) nebî olduğunu bilmeleri için bunları haber verdi. Yahudiler, "Muhammed nebîleri söz konusu ediyor, fakat Mû-

---

14 İbareden, "İsmâîl'e, İbrâhîm'in sahifelerinde vahyedildi"ği anlaşılmakta ise de, ibare "İbrâhîm'e sahifelerinde, diğer nebîlere de ayrı ayrı vahyettik" şeklinde anlaşılmalıdır. (Çeviren)

sâ'nın durumunu açıklamıyor: Allah o'nunla konuştu mu, konuşmadı mı?" deyince, Allah şu buyrukları indirdi:

164. *Bundan evvel kıssalarını sana anlattığımız rasûllere...*

Bunlar [rasûllerin kıssaları], Mekke'de inen En'âm sûresinde ve diğer sûrelerde zikredilmişti. Bu sûre [Nisâ sûresi] ise Medenîdir.

...ve kıssalarını sana anlatmadığımız rasûllere de (vahyettik) ve Allah Mûsâ ile de konuştu.

Kırk yaşında iken ateş almak üzere gittiği gece Allah Mûsâ ile şifahî olarak konuştuğu gibi, Tevrât verildiği zaman da o'nunla konuşmuştu.

165. *Mübeşşir* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve münzir* {yani, ateş/cehennem ile uyarıcı} *rasûller (olarak gönderdik) ki insanlar için rasûllerin ardından bir hüccet olmasın* {yani, Kıyâmet Günü, "Bize bir rasûl gelmedi" diyemesinler}. *Allah azîzdir, hakîmdir* {yani, insanlara enbiyâ gönderilmesi hükmünde hikmetlidir}.

Nebî (s.a) bunun üzerine Yahudilere dedi ki:

— Siz benim söylediklerimin hakk olduğunu ve niteliklerimin Tevrât'ta bulunduğunu biliyorsunuz. Eğer tevbe ederseniz günahlarınız bağışlanır.

Şöyle karşılık verdiler:

— Eğer bu dediklerin Tevrât'ta olsaydı, biz sana tâbi olurduk.

Nebî (s.a) dedi:

— Allah'a yemin ederim ki siz benim söylediklerimin doğruluğuna tanıksınız.

Onlar cevab verdiler:

— Hayır, bizim bu hususta tanıklık edecek bir bilgimiz yok.

Bunun üzerine Allah, "Şâyet onlardan kimse sana tanıklık etmiyorsa, kuşkusuz ki Allah, O'nun melekleri bu hususta tanıktırlar" buyurdu: İşte Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

166. *Fakat Allah sana indirdiğiyle* {yani, Kur'ân'dan indirdiğiyle} *şehâdet eder ki, onu ilmiyle indirmiştir. Melekler de şehâdet*

{şuna [Kur'ân'ı ilmiyle indirdiğine] şehâdet} *ederler. Şâhid olarak Allah kâfidir* {yani, sana Kur'ân'ı indirdiğine dâir Allah'tan daha üstün hiçbir şâhid olamaz}.

Sonra Yüce Allah onları kasdederek şöyle buyurmaktadır:

167. *Muhakkak ki o küfredenler* {yani, Muhammed'i ve Kur'ân'ı inkâr edenler}, *Allah yolundan* {yani, İslâm dîninden} *alıkoyanlar* {yani, Yahudiler}, *ba'îd* {yani, hidâyetten tavîl [uzun/uzak]} *bir dalâl ile dalâlete düşmüşlerdir.*

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا
لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا
طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا
﴿١٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ
فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

168. *Kuşkusuz ki küfredenleri* {yani, Muhammed'i ve Kur'ân'ı inkâr eden Yahudiler} *ve zulmedenleri* {yani, Allah'a şirk koşanları: Yahudileri} *Allah asla mağfiret edecek değil, hiçbir tarîke/yola iletecek de değildir.*

Sonra şu istisnâyı yapmaktadır:

169. *Cehennemin* {yani, küfrün} *tarîki/yolu müstesnâ, ki onlar orada ebediyyen hâlidlerdir* {yani, küfür onları ebediyyen hâlid olacakları [kalacakları] cehenneme götürür}. *Şu* {yani, onlara azab edilmesi}, *Allah'a pek kolaydır.*

170. *Ey insanlar! O Rasûl* {yani, Muhammed (s.a)} *size Rabbinizden hakk* {yani, Kur'ân} *ile geldi. Öyleyse îmân edin, sizin için hayırlıdır* {yani, Kur'ân'ı tasdik edin; o sizin için küfürden daha hayırlıdır}. *Eğer küfrederseniz, semâdakiler ve arzdakiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *Allah'ındır. Allah ise alîmdir/bilendir, hakîmdir/hikmetlidir.*

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ
اِنَّمَا الْمَس۪يحُ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَٓا
اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ
اِنْتَهُوا خَيْراً لَكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ
وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلاً ﴿١٧١﴾
لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَس۪يحُ اَنْ يَكُونَ عَبْداً لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ
الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِه۪ وَيَسْتَكْبِرْ
فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَم۪يعاً ﴿١٧٢﴾

171. *Ey Ehl-i Kitab* {yani, ey Hıristiyanlar}! *Dîninizde* {yani, İslâm hakkında} *ğulüvv etmeyin/aşırı gitmeyin* {yani, Allah ve Îsâ ibn Meryem hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin}. *Allah'a haktan başkasını isnad etmeyin. Mesîh Îsâ ibn Meryem sadece Allah'ın Rasûlü'dür* {yani, Allah'ın çocuğu yoktur}, *Meryem'e ilka ettiği kelimesidir* {yani, Allah'ın "Ol" demesiyle olan bir varlıktır} *ve O'ndan bir ruhtur* {yani, Îsâ, babasız doğmuştur}...

Buyruk, Necrân Hıristiyanlarından es-Seyyid ve el-'Âkib ile onların beraberindekiler hakkında inmiştir.

...*Öyleyse Allah'a* {yani, O'nun ortaksız bir ve tek olduğuna} *ve O'nun rasûllerine* {yani, Muhammed'in (s.a) nebî ve rasûl olduğuna} *îmân* {yani, tasdik} *edin de "Üçtür"* {yani, Allah üçün üçüncüsüdür} *demeyin, kendi iyiliğiniz için vazgeçin. Allah sadece bir tek ilahtır; çocuğu olmaktan* {yani, Îsâ'yı çocuk edinmekten/Îsâ'nın babası olmaktan} *münezzehtir. Semâdakiler ve arzdakiler* {yani, bütün yaratılmışlar} *O'nundur* {yani, Îsâ olsun, başkaları olsun O'nun kuludur ve O'nun mülkündedir}. *Vekîl* {yani, şuna şehîd/tanık} *olarak Allah kâfidir.*

172. *Mesîh de, mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan istinkâf etmezler* ["yestenkife" yani "ye'nef"]...

Böylece, meleklerin Îsâ ibn Meryem'den ve diğerlerinden mevki iti-

bariyle Allah'a daha yakın olduklarını bilmeleri ve ibret almaları istenmiştir. Îsâ da sadece Allah'ın kullarından bir kuldur.

Sonra Hıristiyanları tehdit ederek buyuruyor ki:

> *...Kim O'nun ibâdetinden istinkâf eder* {yani, Allah'a ibâdetten kaçınır: O'nu tevhîd etmez} *ve istikbâr ederse* {yani, büyüklenirse: ibâdet etmezse}, *O onların hepsini Kendine toplayacaktır.*

İblis'ten başka kimse ibâdetten çekinmez ve büyüklenmez.

Yüce Allah mü'minlere, kendilerinin ve ibâdetten çekinenlerin konumlarını haber vererek şöyle buyuruyor:

فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۚ وَاَمَّا
الَّذ۪ينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًاۙ
وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا
﴿١٧٣﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُورًا مُب۪ينًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِه۪ فَسَيُدْخِلُهُمْ ف۪ي رَحْمَةٍ مِنْهُ
وَفَضْلٍۙ وَيَهْد۪يهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَق۪يمًا ﴿١٧٥﴾

173. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince, onlara ecirlerini* {yani, amellerinin karşılıklarını} *eksiksiz verecektir. Hem de fadlından onlara ziyadesini* {yani, amellerinin karşılıklarından fazlasını} *verecektir* {yani, cennette verecektir}. *O istinkâf edenlere ve istikbâr edenlere* {yani, Allah'ı tevhîd etmeyip O'na ibâdetten büyüklenenlere} *ise, elîm* {yani, can yakıcı} *bir azabla azab edecek ve onlar için Allah'tan başka bir velî* {yani, kendilerine fayda sağlayacak bir yakın} *ve bir nasîr* {yani, Allah'ın azabından koruyacak bir kimse} *bulunmayacaktır.*

174. *Ey insanlar! Rabbinizden size bir bürhân* {yani, bir beyan: Kur'ân} *geldi ve size mübîn bir nûr* {yani, sizi körlükten kurtaran açık bir ziya/ışık: Kur'ân} *indirdik.*

175. *Allah'a îmân edenlere* {yani, O'nun bir tek ve ortaksız olduğunu tasdik edenlere} *ve O'na sarılanlara* {yani, Allah'a sığınanlara} *gelince, onları Kendinden bir rahmetin* {yani, cennetin} *ve fadlın* {yani, cennette rızkın} *içine sokacak ve Kendine varan müstakim bir sırata iletecektir.*

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ
أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا
اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ
مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. *Sana istifta ediyorlar [fetvâ istiyorlar]...*

Âyet, Ensâr'dan Seleme b. Cuşem b. Sa'd ibn 'Alî b. Şâride b. Yezîd b. Cuşem b. el-Hazrecoğulları'ndan Câbir b. 'Abdullâh ve kız kardeşleri hakkında inmiştir.

...De ki: "Allah size kelâle {yani, oğlu ve babası olmadığı halde ölen kimse} *hakkında fetvâ veriyor:...*

Câbir b. 'Abdullâh el-Ensârî Medine'de hastalanmıştı. Rasûlullâh (s.a) onu ziyaret edince, "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bir kelâleyim: babam da yok, oğlum da yok; malımı ne yapayım?" diye sormuştu. Bunun üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

..."Eğer helâk olan {yani, ölen} *erkeğin çocuğu bulunmayıp da sadece bir kız kardeşi varsa, terekenin* {yani, ölenin mirasının} *yarısı onundur. O da,* {kendinden önce ölmesi hâlinde} *buna [çocuğu olmayan kız kardeşine] mirasçı olur (ve terekenin tamamını alır). Eğer onun [ölen erkeğin] çocuğu yok da iki kız kardeşi varsa, (bu iki kız kardeş, erkek kardeşin bıraktığının) üçte-ikisini alırlar. Şâyet (ölen erkeğin), erkekli-kadınlı kardeşleri varsa, o zaman erkeğe iki kadının payı vardır. Allah şaşırmamanız* {yani, miras paylaşımında hata etmemeniz} *için size beyan ediyor. Allah alîmdir* {yani, miras paylaşımı ile ilgili her şeyi çok iyi bilendir}.

Benzeri bir âyet de Enfâl sûresindedir.[15]

15 Enfâl sûresinde mirasla ilgili hüküm ihtiva eden tek âyet 75. âyettir. (Çeviren)

5. MÂİDE SÛRESİ

Bugün sizin için dîninizi ikmal ettim (el-Mâide, 5/3) âyeti hariç –ki bu âyet Arafat'ta nâzil olmuştur– gündüz vakti Medine'de inen Mâide sûresi, Kûfiyyûna göre 120 âyettir.

Mukâtil dedi: Allah buyurdu ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِۜ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَه۪يمَةُ الْاَنْعَامِ

اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ

مَا يُر۪يدُ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ

الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ

يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

اَنْ تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى

الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla

1. *Ey îmân edenler! Akidleri* {yani, sizinle müşrikler arasındaki ahidleri/antlaşmaları} *ifa edin. Size tilavet edilenler* {yani, Allah'ın yenilmesini haram kıldığı meyte/leş, kan, domuz eti, boğularak, vurularak, yukarıdan aşağıya düşerek ve toslanarak öldürülüp de yenilmesi Allah tarafından haram kılınanlar} *hariç, en'âm behimesi* {yani, deve, inek, koyun-keçi ve bütün av hayvanlarının etleri} *sizin için helâldir. İhramlı* {yani, hacc ya da umre sebebiyle ihramlı} *iken (–deniz, göl, nehir avı hariç–) avlanmak ise sizin için haramdır* {zira ihramlı iken de helâl olan deniz, (göl ve nehir) avı dışında bütün avlar ihramlıya haramdır}. *Kuşkusuz Allah dilediğine hükmeder* {yani, Allah helâl olanlardan dilediğini haram ve ihramda iken haram kıldığı avlanmada dilediğini helâl kılar}.

> 2. *Ey îmân edenler! Helâl saymayın: Allah'ın şe'âirini* {yani, hacc ve umre menâsikini/amellerini},...

Hums'dan olan Kureyş, Huzâ'a, Kinâne ve 'Âmir b. Sa'sa'a Haram aylarda ve gayrısında birbirlerine baskın düzenlemeyi helâl kabul ediyorlardı. Safa ile Merve arasında sa'y yapmadıkları gibi, Arafat'ta vakfe yapmayı da Allah'ın şe'âirinden saymıyorlardı. Müslüman olduktan sonra Allah onlara bunların Allah'ın şe'âirinden olduğunu haber verdi. *Safa ile Merve Allah'ın şe'âirindendir* (el-Bakara, 2/158) buyurarak, Safa ile Merve arasında sa'y yapılmasını emretti ve *Ey îmân edenler! Helâl saymayın: Allah'ın şe'âirini...* buyruğunu indirdi.

> ...*(Helâl saymayın:) Haram ayı* {yani, Haram ayda savaşmayı}, *hediye edilen kurbanlıkları* {yani, câhiliyye dönemi insanları gibi kurbanlıklara saldırmayı} *ve gerdanlıklıları* {yani, kendilerine ve hayvanlarına güvende olmak için gerdanlık takanlara saldırmak sûretiyle}...

Benî Kinâne'den Ebû Sümâme, Cünâde b. 'Avf b. Ümeyye her sene Ukaz panayırında kalkarlar ve Cünâde b. 'Avf, "Şunu bilin ki, ben Muharrem ayını helâl, Safer ayını haram ay ilan ediyorum. Şunu helâl, bunu haram kılıyorum" deyip dilediğini söyler; Arablar da bunu kabul ederek ona göre uygulama yaparlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, *Nesi' [Haram ayların yerlerini değiştirmek], sadece küfürde bir ziyadedir. Küfredenler* {yani, Cünâde b. Avf –ki Haram ayların yerlerini değiştiren odur–} *onunla dalâlete düşürülür. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığının sayısına tâbi olsunlar da Allah'ın haram kıldığını* {yani, Haram ayları} *helâl kılsınlar* {yani, Allah'ın haram kıldıklarına muhâlefet edip Haram ayları helâl kılsınlar} (et-Tevbe, 9/37) buyruğunu indirdi.

Câhiliye döneminde Harem halkından olmayan kimseler haccetmek istedilermi, kendilerine kıldan-tüyden gerdanlık yapar ve böylece Mekkelilere karşı güvenlikte olurlardı. Şâyet Harem halkından ise hem kendisine, hem de devesine Harem bölgesindeki ağaç kabuklarından gerdanlık takar, böylelikle gittiği her yerde güven içinde olurdu. Bu uygulamayı Haram aylar dışındaki aylarda yapıyorlardı. Haram aylara girdilermi, kendilerine de, develerine de gerdanlık takmazlardı, zira Haram ay dolayısıyla gittikleri her yerde güvende olurlardı.

...*(Helâl saymayın:) Rabb'lerinden bir fadl* {yani, hacc döneminde ticaret yoluyla bir rızık} *ve bir rıza arayarak* {yani, haccları ile Allah'ın kendilerinden razı olmasını isteyerek –ancak Allah Müslüman olmadıkça onlardan razı olmaz; çünkü kılıç âyeti bu âyeti neshetmiştir[1]–} *Beyt-i Haram'ı kasdedenleri* {yani, Beyt'e yönelerek gelenleri: Hacc için gelenlere hiçbir şekilde taarruz etmeyin}...

Buyruk, el-Hutaym hakkında inmiştir.

...*İhramdan çıktığınızda avlanın [avlanabilirsiniz]. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydukları* {yani, Hudeybiye yılı sizi Mekke'ye sokmadıkları, Ka'be'yi tavaf etmenizi engelledikleri} *için bir kavme karşı beslediğiniz kin* {yani, Mekkeli müşriklere olan düşmanlığınız} *sakın sizi haddi aşmaya* {yani, Allah'a isyanı gerektiren işleri yapmaya} *sürüklemesin* {yani, Hediyelik kurbanlıkları, gerdanlıklıları yakalamayı, Haram ayda Yemâmeli Bekr b. Vâil hacılarına karşı çarpışmayı helâl kabul etmeyin}...

Buyruk Benî Kays b. Sa'lebe'den el-Hutaym –ki asıl adı Dubay'a b. Şurahbil b. Ömer b. Cursûm el-Bekrî'dir– ve müşriklerden hacca gitmek isteyenler hakkında inmiştir. Şöyle ki Şureyh b. Dubay'a, Nebî'ye (s.a) gelip dedi ki:

— Ey Muhammed! Bana dînini arzet.

Nebî (s.a) de ona dînini arzetti; hakk ve vazifelerini haber verdi.

Şureyh dedi ki:

— Senin bu dîninde biraz sertlik/ağırlık var. Ben kavmime döneyim, onlara senin söylediklerini arzedeyim. Eğer kabul ederlerse, ben de onlarla birlikte kabul ederim; etmezlerse ben de onlarla beraber hareket ederim.

Böylece Nebî'nin (s.a) yanından çıkıp gitti.

Bunun üzerine Nebî (s.a) şöyle dedi:

— O, kâfir bir kimsenin kalbi ile girdi, ahdinde/sözünde durmayan

---

1 Bu kılıç âyetiyle, ne kadar da çok âyetin nesholduğuna hükmetmişlerdir. Hakikatte ise burada nesh de yoktur, teâruz [çatışma] da.

bir kimsenin suratı ile çıktı. Ben bu adamın Müslüman olduğu görüşünde değilim.

Sonra Medine dışında yayılan Medinelilere ait davarları önüne katıp götürdü. Medineliler arkasından gittilerse de onu yakalayamadılar. Yoluna devam ederken şu beyitleri söylüyordu:

Gece onları insafsız bir güdücü ile sarıp sarmaladı
Bu ne bir deve çobanı, ne de bir koyun çobanıydı
Kasap tezgâhı üzerinde eti parçalayan kasap da değildi
İri bacaklı ve ayakları enli idi.

Ebû Muhammed 'Abdullâh [Ubeydullâh] b. Sâbit dedi: Babamı şöyle derken dinledim: Ebû Sâlih dedi: "Bu şahsı kavminden bir kişi kâfir olduğu halde öldürdü. Sonra da onu öldüren kişi Müslüman olarak geldi. Rasûlullâh (s.a) müşriklerin kendisini Mekke'ye girmekten alıkoyduğu senede: Hudeybiye senesinde umre yapmak üzere Mekke'ye beraberinde büyük miktarda ticaret malları da bulunduğu halde Bekr b. Vâillilerin hacıları ile birlikte geldi. Rasûlullâh'ın ashâbı Şureyh'in arkadaşları ile birlikte geldiğini işitip onların durumlarını öğrenince, daha önce davarları alınmış olanlar, Şureyh'in vaktiyle davarlarına yaptığı gibi ona ve arkadaşlarına baskın yapmak istediler. Ancak, "Önce Nebî'den (s.a) izin alalım" deyip o'na sordular. Bunun üzerine, *Ey îmân edenler! Helâl saymayın: Allah'ın şe'âirini* {yani, hacc ile ilgili menâsiki ve Haram ayda hediye kurbanlıkları ve gerdanlıklıları baskın ve hücum ile almayı helâl saymayın. Devesine gerdanlık takmış kimseleri korkutmayı, Beyt-i Haram'a doğru gelen müşrik hacıları öldürmeyi helâl görmeyin}... âyeti nâzil oldu. Müşrik hacılardan kasıt da, Şureyh b. Dubâya ve arkadaşlarıdır. Bunlar beraberlerindeki ticaret mallarıyla Allah'tan bir lütuf: ticaret yoluyla bir rızık ve haccederek Allah'ın hoşnutluğunu arzu ediyorlardı. Böylece Allah Nebî'ye (s.a) onlarla savaşmayı yasakladı. Fakat daha sonra onlardan Müslüman olmak dışında hiçbir şeyin kabul edilmeyeceği bildirilerek, *O müşrikleri nerede bulursanız öldürün* (et-Tevbe, 9/5) âyetiyle bu âyet neshedildi.

...Birr ve takvâ üzere yardımlaşın. İsm/günah ve udvân/düşmanlık üzere ise yardımlaşmayın. Allah'a ittika edin. Kuşkusuz Allah'ın ikâbı şedîddir.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ
بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا
مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ
ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي
وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ
لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3. *Size şunlar haram kılındı: Meyte* {yani, leş eti yemek}, *kan* {(yani, akıtılan kan)}, *domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan* {yani, müşriklerin ve başkalarının putları için kestikleri hayvanlar –bunlar şer'î hükümlere uygun kesilse de kesilmese de haramdır; çünkü bu hayvanlar Allah'tan başkası adına tahsis edilmişlerdir–}, *boğulan* {yani, ölünceye kadar boğazı sıkılarak veya başka bir şekilde boğularak öldürülen koyun-keçi, deve ve inekler}, *vurulan* {yani, ölünceye kadar başına bir şeyle vurularak ölen hayvanlar}, *yüksek bir yerden yuvarlanan* {yani, dağ gibi bir yerden yuvarlanan yahut bir kuyuya düşüp de ölen hayvanlar}, *süsülen* {yani, bir başkası tarafından boynuzlanarak öldürülen hayvanlar}, *yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanan* {yani, yırtıcı bir hayvan tarafından avlanıp öldürülen evcil ve yabanî hayvanlar}, *–canı çıkmadan kestikleriniz müstesnâ–* {yani, boğulan, başına vurulan, yuvarlanan, süsülen/boynuzlanan ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalananlardan henüz canları çıkmadan yetişip kesebildikleriniz hariç: bunlar helâldir}...

Bu gibilerinin canlarının henüz çıkmadığı, gözlerini kırpmalarından, damarlarının seğirmesinden, kuyruklarının hareket etmesinden anlaşılır. Bu halde ise tezkiye edilir [öngörülen usûle göre kesilir] ve yenilmeleri helâl olur.

...dikili taşlar [nusub] üzerine boğazlananlar...

"Dikili taşlar", câhiliyye döneminde müşriklerin dikip ibâdet ettikleri taşlardır. Bunlar da kesinlikle haramdır. Ka'be'nin koruyucuları, hayvanları bu taşlar adına keserlerdi. Diledikleri zaman da onları başkalarıyla değiştirir, öncekileri bir kenara atarlardı.

> *...Ezlâm ile kısmet aramanız* {yani, fal oklarıyla işlerinizle ilgili kısmet aramanız da haram kılındı}...

Bu fal okları [el-ezlâm], müşriklerin puthânelerindeki iki oktu. Birinin üzerinde, "Rabbim emretti", diğerinin üzerinde ise "Rabbim yasak etti" yazıyordu. Bir iş yapmak istedilermi puthâneye gider, ok çekerler, hangisi çıkarsa ona göre hareket ederlerdi. Mesela, yola çıkmak istediklerinde bu puthâneye gelir, üzerine bir örtü kapatır, sonra da oklardan birini çekerlerdi. Şâyet "Rabbim emretti" yazılı ok çıkarsa yolculuğa çıkarlar, "Rabbim yasak etti" yazılı ok çıkarsa yolculuğa çıkmazlardı. İşte "fal okları" [el-ezlâm] denilen şey bu idi.

> *...Şunlar birer fısktır* {yani, haram birer ma'siyettir}. *Bugün küfredenler dîninizden ümitlerini kestiler. Öyleyse onlara* {yani, kâfirlerden} *haşyet duymayın, Bana haşyet duyun* {yani, emirlerimi terketmeniz hâlinde Bana haşyet duyun}. *Bugün* {yani, Arefe günü} *sizin için dîninizi* {yani, dîninizdeki helâl ve harama dâir şer'î hükümleri} *ikmal ettim,...*

Bundan sonra helâle, harama, başka bir hususa dâir bir hüküm, bir hadd [ceza] veya bir farz inmemiştir. Bundan tek istisnâ Nisâ sûresinin sonlarındaki iki âyettir:[2] *Sana istiftâ ediyorlar..* (en-Nisâ, 4/176). Çünkü Allah mü'minlere daha önce Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmeyi, öldükten sonra dirilişe, cennete-cehenneme îmân etmeyi, belirli bir vakte bağlı olmaksızın sabah ve akşam iki rekat namaz kılmayı, Nebî'nin (s.a) hicretinden önce savaştan uzak durmayı farz kılmıştı. Beş vakit namaz da Mekke'de mirac gecesi farz kılınmıştı. Zekât, Ramazan orucu, cünüblükten dolayı gusletmek, Beyt'in haccedilmesi ve diğer bütün farzlar ise Medine'de farz kılındı.

Bu âyet, Veda haccını müteakiben Arefe günü nâzil oldu. Vahyin nüzûlü sebebiyle Nebî'nin (s.a) devesi Cem'de dizleri üstüne çöktü. Bundan sonra Nebî (s.a) 81 gün daha yaşadı ve Rebiu'l-Evvel ayının Pa-

---

2 Söz konusu âyet, iki değil, bir âyettir.

zartesiye rastlayan ikinci günü vefat etti. İşte helâl ve harama dâir nâzil olan son âyet, *Bugün sizin için dîninizi ikmal ettim...* âyetidir.

> *...üzerinizdeki nimetimi* {yani, İslâm'ı} *tamamladım* {çünkü siz beraberinizde tek bir müşrik dahi olmaksızın haccettiniz} *ve size dîn olarak islâma rıza verdim* {yani, Allah'ın islâmdan başka razı olacağı bir dîn yoktur}.

Nitekim Allah, *Kim islâmdan başka bir dîn ararsa, ondan asla kabul olunmaz ve o âhirette zarara uğrayanlardan olur* (Âl-i İmrân, 6/85) buyurmaktadır.

> *...Kim son derece aç ve çaresiz kalır da isme/günaha meyletmeksizin* {yani, ma'siyet kasdı gütmeksizin} *onlardan yemeye mecbur kalırsa, kuşkusuz Allah gafûrdur, rahîmdir* {çünkü aşırı derecede açlık ve çaresizlik sebebiyle meyte/leş ve domuz eti yemeye ruhsat vermiştir}.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ
أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا
عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ
الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ
حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ
غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

> 4. *Sana, kendilerine neyin* {yani, avdan/av hayvanlarından neyin} *helâl kılındığını soruyorlar...*

Benî Mühelhil'den Zeyd el-Hayr et-Tâî ile 'Adiy b. Hâtem et-Tâî, Nebî'ye (s.a), "Ey Allah'ın Rasûlü! Âl-i Der' ve Âl-i Hûriyye köpekleri;

ceylanları, inekleri, eşekleri avlıyor; bunların kimini yetişip kesebiliyoruz, kimi de ölüyor. Allah da meyteyi/leşi haram kılmış bulunuyor. Bize helâl olanlar nelerdir?" diye sordular. Bunun üzerine, *Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar* buyruğu nâzil oldu.

...De ki: "Size tayyibât {yani, helâl olan şeyler} *helâl kılındı...*

Tayyibâtın/helâl olan şeylerin yanısıra, yetişilip kesilmesi şartıyla Allah'ın helâl kıldığı av hayvanları da helâldir.

...*"Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz* {yani, Allah sizi nasıl eğitip hayrı ve şerri öğrettiyse, sizin de öylece eğittiğiniz} *avcı hayvanların* {yani, avlanmak için eğitilmiş köpeklerin} *avladıkları da* {size helâl kılındı. O halde köpeklerinizi av hususunda eğitin}. *Öyleyse onların size tuttuklarından yeyin* {yani, eğitilmiş köpeklerin size tuttuklarından yiyebilirsiniz}. *Üzerine* {yani, size av yakaladıktan sonra av hayvanını saldığınız vakit} *Allah'ın adını zikredin ve Allah'a ittika edin* {yani, eğitilmiş köpeklerin avladıkları arasında tezkiye edilebilenler dışında meyte/leş durumundaki av hayvanlarını yemeyi helâl kabul etmeyin}...

Sonra Allah onları şöyle korkutmaktadır:

...*"Muhakkak Allah'ın hesabı serîdir"* {yani, çaresiz/mecbur kalan kimse müstesnâ, av hayvanlarından meyte durumundakileri yemeyi helâl kabul edenler için Allah'ın hesabı pek çabuktur}.

5. *Bugün size tayyibât* {yani, helâl olan şeyler: av hayvanlarından kesilenler} *helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin taamı da* {yani, Yahudi ve Hıristiyanların erkek ve kadınlarının kestikleri de} *size helâldir. Sizin taamınız da* {yani, Müslümanların erkek ve kadınlarının kestikleri de} *onlara* {yani, Yahudi ve Hıristiyanlara} *helâldir. Mü'min kadınlardan muhsanât da* {yani, iffetli olanlarla evlenmek de} *size helâldir, bundan evvel kitab verilenlerden muhsanât da* {yani, hür Yahudi ve Hıristiyan kadınlardan iffetli olanlarla evlenmek de} *size helâldir* {yani, Müslüman erkeklere helâldir}; *muhsınîn [muhsan erkekler]* {yani, ferclerini zinadan koruyan kadınlar}, *ğayri musâfihîn [sifah yapmayan erkekler]* {yani, aleni zina etmeyen kadınlar}, *dost edinmeyen (erkek)ler* {yani, gizli halîl/dost edinmeyen kadınlar} *olarak ecirlerini* {yani, mehirle-

rini} *vermeniz şartıyla*[3] {yani, o kadınlar [Yahudi ve Hıristiyan kadınlar] zinaya karşı iffetlerini korudukları, açıkça zinadan uzak durdukları ve gizlice dost edinmedikleri takdirde, onlarla evlenebilirsiniz, evlendiğiniz takdirde mehirlerini vermeniz gerekir}...

Allah Ehl-i Kitab kadınları helâl kılınca, Müslüman erkekler dediler ki:

— Onlar bizim dînimiz üzere olmadıkları halde o kadınlarla nasıl evlenebiliriz?!"

Ehl-i Kitab kadınları da şöyle dediler:

— Allah'ın, bizim, Müslüman erkeklerle evlenmemizi helâl kılmasının tek sebebi, amellerimizden razı olmasındandır. Bunun üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

...*Kim* {yani, Ehl-i Kitab kadınlarından kim} *îmâna* {yani, Allah'ın vahdâniyyetine} *küfrederse, onun ameli heder olur ve o âhirette hâsirlerdendir* {yani, kâfirlerdendir}.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ
كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْ مِنْهُۜ مَا يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ
عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُر۪يدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

3 Âyetten de açıkça anlaşıldığı üzere muhsan olmak, zina etmemek, gizli dost tutmamak özellikleri, Ehl-i Kitab kadınlar ile evlenecek Müslüman erkeklerde aranmaktadır; çünkü kullanılan zamirler müzekker [eril] zamirlerdir. Nitekim müfessirler de böyle açıklamışlardır. Ancak merhum Mukâtil, açıklamalarında bu özelliklerin Ehl-i Kitab kadınlarda arandığını ifade edecek zamirler kullanmıştır. Bu, yanlış anlama veya yanılgı eseri olmalıdır. (Çeviren)

6. *Ey îmân edenler! Salâta/namaza kalkacağınız vakit yıkayın yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi, meshedin başlarınızı ve ka'beyne [iki topuğa/iki aşık kemiğine] kadar ayaklarınızı. Eğer cünüb oldu iseniz* {yani, size cenâbet isabet ettiyse} *temizlenin* {yani, gusledin}. *Şâyet hasta olmuş iseniz* {yani, ehliniz içinde mukîm olmakla birlikte bir yara/cerâhat, çiçek hastalığı yahut vücudunuza bir irin isabet eder de zarar görmekten yahut helâkten/ölmekten haşyet duyarsanız/korkarsanız; biri yüz, diğeri eller-kollar için olmak üzere iki vuruş ile (temiz bir) sa'îdi [toprağı] kasdedin/sa'îde [toprağa] yönelin}...

Buyruk, 'Abdurrahmân b. 'Avf (r.a) hakkında inmiştir.

...veya seferde iseniz...

Bu da Benî Enmar –ki bunlar Kays-ı Aylan'ın bir koludur– gazvesinde Nebî (s.a) ile birlikte iken gerdanlığını düşüren 'Âişe hakkında inmiştir.

...veya sizden biri ğâitten {yani, seferde iken tuvaletten} *gelirse veya kadınlara messederseniz* {yani, seferde iken kadınlarla cima ederseniz}, *su da bulamazsanız, o vakit tayyib bir sa'îde yönelin/tayyib bir sa'îdi kasdedin, ondan* {yani, sa'îdden/topraktan} *yüzlerinize ve ellerinize meshedin...*

Toprağa iki vuruşun biri yüz için, diğeri de dirseklere kadar eller-kollar içindir. Teyemmümde başın meshedilmesi emredilmemiştir.

...Allah size bir harec irade etmez {yani, dîninizle ilgili bir darlık/sıkıntı vermeyi irade etmez –onun içindir ki size teyemmüm ruhsatı vermiştir–}. *Fakat sizi temizlemeyi* {yani, dîninizle ilgili olarak hadeslerden ve cünüblükten temizlemeyi} *ve üzerinizdeki nimetini tamamlamayı irade eder* {yani, yolculukta ve ikâmette yaralı ve hasta olmanız hâlinde teyemmüm ruhsatı vermekle nimetini tamamlamayı irade eder}, *ki şükredesiniz* {yani, size bu nimetleri veren Rabbinize şükredesiniz, O'nu tevhîd edesiniz}.

Teyemmüme dâir bu ruhsat nâzil olunca Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a), 'Âişe'ye (r.anha), "Allah'a yemin ederim ki, ben hep senin mübârek olduğunu bilmişimdir" dedi.

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَم۪يثَاقَهُ الَّذ۪ي وَاثَقَكُمْ بِه۪ٓ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا
وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ
بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا
تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ
اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿٩﴾

7. *Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve "İşittik/dinledik ve itaat ettik" dediğiniz zaman sizi kendisiyle bağladığı mîsâkını* {yani, Allah'ı ve rubûbiyyetini tanıyacağınıza dâir İslâm ile mîsâkınızı aldığı günü} *unutmayın/hatırlayın,...*

Allah insanları Âdem'in sulbünden yarattığında kullarından ilk olarak mîsâk almıştır. İşte, *Hani Rabbin Âdemoğulları'nın sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şâhid tutup "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye sormuştu). Onlar da, "Evet (Rabbimizsin), şâhidiz"* {yani, nefislerimize/kendimize şâhidiz} *demişlerdi* (el-A'râf, 7/172) âyeti bunu anlatmaktadır. Âdemoğulları'ndan kim amel edecek çağa erişir ve Allah'a, âyetlerine, kitablarına, rasûllerine, o kitaba,[4] meleklere, cennete, nâra/cehennem ateşine, helâle, harama, emre ve nehye îmânı ikrar ve kabul edip Allah'ın emir ve nehiylerine riâyet eder, Allah'a verdiği bu sözün gereğini yerine getirirse, Allah da onu cennetine koyacağına dâir sözünü yerine getirir.

O halde karşımızda iki ahid/söz vardır. Biri, Allah'a îmâna dâir verilen ahid/söz, diğeri amel etmeye dâir verilen ahid/söz. Allah'ın, *İşittik/dinledik ve itaat ettik* {yani, biz Allah'tan gelen Kur'ân'ı işittik/din-

---

4 Tercümeye esas aldığımız Arabca baskıda da aynen böyledir: *Kitablarına* kelimesinden sonra bir de *el-kitab* [o kitaba] lafzı bulunmaktadır. (Çeviren)

ledik ve onda bulunanlara itaat ettik} (el-Bakara, 2/285) buyruğu ile *O halde gücünüzün yettiğince Allah'a ittika edin, dinleyin ve itaat edin* {yani, Muhammed'in, Allah'tan getirmiş olduğu Kur'ân'ı dinleyin, Allah'ın size verdiği emirlere itaat edin} (et-Teğâbün, 64/16) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Kim ergenlik ve amelle mükellef olma yaşına ulaşır da Allah'a, Rasûl'e ve kitaba îmân etmeyecek olursa, yarattığı vakit ondan aldığı Allah'a îmân ve amel edeceğine dâir verdiği sözü nakzetmiş olur ve kâfirler arasına katılır. Ergenlik yaşına ulaşamadan ölen, dolayısıyla da Allah'a verdiği îmân sözünü yerine getiremeyen kimsenin durumunun ne olacağını ise en iyi Allah bilir. 'Abdullâh b. 'Abbas'a müşriklerin çocuklarının durumu sorulduğunda, "Andolsun ki Allah onlardan ilk ahdi/sözü almış bulunuyor. Fakat onlar belli bir süreye erişmediler, rızıklarını almadılar, kötü bir amel de işlemediler" cevabını vermiştir. *Bir vizr çeken, diğerinin vizrini çekmez* (el-İsrâ, 17/5). Bunlar, Allah'a verdikleri ilk mîsâk üzere öldüklerinden, durumlarının ne olacağını en iyi bilen Allah'tır.

...ve Allah'a ittika edin {yani, o mîsâkı/sözü nakzetmeyin}. *Kuşku yok ki Allah göğüslerde gizlenene alîmdir* {yani, onların kalblerindeki îmân ve şekki/kuşkuyu en iyi bilendir}.

8. *Ey îmân edenler! Allah için kıst* {yani, adl/adalet} *ile şehâdet eden qavvâmîn* {yani, qavvâlîn [adaletle söz söyleyenler]} *olun. Bir kavme olan kininiz* {yani, müşriklere: Mekke kâfirlerine olan düşmanlığınız} *sizi adaletsizliğe* {yani, Rabî'alı hacılara hücum ederek onlardan ihramlı birine saldırmayı helâl kabul ederek sizi adaletsizliğe} *sürüklemesin. Adaletli olun, o takvâya* {yani, adalet Allah'tan korkmaya} *en yakındır. Allah'a ittika edin* {yani, adaletli olun}. *Kuşkusuz Allah amellerinize habîrdir [amellerinizden haberdardır].*

Böylece onlara hem öğüt veriyor, hem de onları sakındırıyor.

9. *Allah, îmân edenlere ve sâlih ameller işleyenlere* {yani, farzları eda edenlere} *va'detmiştir: Onlar* {yani, onların günahları} *için bir mağfiret ve azîm bir ecir* {yani, güzel bir karşılık/mükâfaat: cennet} *vardır.*

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِٓي اِسْرَٓائِلَۚ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيباًۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّي مَعَكُمْۜ
لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِي
وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً لَاُكَفِّرَنَّ
عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

10. *Küfredip* {yani, Mekke halkından küfredip} *de âyetlerimizi* {yani, Kur'ân'ı} *tekzib edenlere gelince, işte onlar cahîmin* {yani, büyük bir ateşin} *ashâbıdır/arkadaşlarıdır.*

11. *Ey îmân edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani bir kavm* {yani, Yahudiler} *size ellerini uzatmak* {yani, kötülük yapmak için uzatmak} *istemişlerdi de onların ellerini sizden geri çekmişti...*

Bu âyetin nüzûl sebebi şudur: Rasûlullâh (s.a) el-Münzir b. 'Amr el-Ensârî'yi bir gurub sahabî ile birlikte Bi'ri Ma'ûne denilen Benî 'Âmir'in su kaynağına gönderdi, onlar da suya ulaşıp konakladılar. Akşam olunca aralarından dört kişi ortak oldukları develerini kaybettiler ve orada kalmak için izin istediler, Münzir de onlara izin verdi. Sonra Münzir beraberindekilerle yola koyuldu. Sabahı ettiklerinde suyun yakınlarında onlara karşı bir araya gelinmiş olduğunu gördüler. Benî Süleym Benî 'Âmir'e, onların Bi'ri Ma'ûne'ye yakın olduklarını haber vermişti. Nihâyet karşılaştılar ve çok çetin bir çarpışmanın akabinde el-Münzir b.

‘Amr ve beraberindekiler öldürüldü. Diğer dört kişi ise bir sonraki gün develerini buldular ve arkadaşlarının arkasından gittiler. Benî ‘Âmir'e ait olup koyun otlatan bir câriye onları görüp sordu:

— Siz Muhammed'in arkadaşlarından mısınız?

Onlar, Müslüman olur ümidiyle cevab verdiler:

— Evet.

Bu sefer cariye şöyle dedi:

— Kendinizi kurtarmaya bakın. Kardeşleriniz, ‘Âmir b. et-Tufeyl b. Mâlik b. Ca‘fer tarafından suyun etrafında öldürüldü.

O dört kişiden biri diğerlerine sordu:

— Ne dersiniz?

Diğerleri cevab verdiler:

— Rasûlullâh'a gidip olan-biteni haber verelim.

Arkadaşları onlara şöyle karşılık verdi:

— Allah'a yemin ederim ki ben bugün arkadaşlarımın intikamını almadıkça geri dönmeyeceğim. Haydi, siz sağlıcakla gidin; Rasûlullâh'a da benden çokça selâm götürün.

Uzaktan atlıları gözetledi, arkadaşlarının suyun yakınlarında öldürülmüş olduklarını gördü. Kılıcını çekip öldürülünceye kadar çarpıştı. Diğer üç kişi geri dönüp akşam vakti Medine'ye ulaştıklarında Medine'den çıkmakta olan Benî Süleym'den iki kişi ile karşılaştılar ve sordular:

— Kimsiniz?

O iki kişi cevab verdi:

— Benî ‘Âmir'deniz.

Bu sefer onlara şöyle dediler:

— Siz kardeşlerimizi öldüren kimselerdensiniz.

Böyle diyerek üzerlerine atılıp o iki kişiyi öldürdüler. Sonra Nebî'nin (s.a) huzuruna varıp olan-biteni haber verdiler. Hâdisenin, kendilerinden önce Nebî'ye (s.a) ulaşmış olduğunu gördüler ve dediler ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Biz akşam vakti Medine'ye geldik. Benî 'Âmir'den iki kişi gördük ve onları öldürdük. İşte bunlar da, onlardan aldığımız eşyalar.

Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a) onlara şöyle dedi:

— Çok kötü bir iş yaptınız, çünkü onlar Benî Süleym'den –(Benî Süleym ile Nebî (s.a) arasında barış antlaşması vardı)– idiler.

Bunun üzerine, *Ey îmân edenler! Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin* {yani, Allah Rasûlü size emir vermedikçe acele ederek herhangi bir iş yapmaya, bir fiil işlemeye kalkışmayın}. *Allah'a ittika edin* {ve nebînize muhâlefet etmeyin}. *Muhakkak Allah semîdir* {yani, söylediklerinizi işitendir}, *alîmdir* {yani, yaptıklarınızı bilendir} (el-Hucurât, 49/1) buyruğu nâzil oldu. Benî Süleym'den olan, (fakat "Benî 'Âmir'deniz" diyen) o iki kişinin akrabaları gelip dediler ki:

— Ey Muhammed! Bizim adamlarımız sana geldi ve senin yanında öldürüldü.

Rasûlullâh (s.a) onlara şöyle karşılık verdi:

— Sizin arkadaşlarınız kendilerini düşmanlarımıza nisbet ettiler, bundan dolayı da öldürüldüler; fakat yine de biz arkadaşlarınızın diyetini ödeyeceğiz.

Rasûlullâh, o iki kişinin diyetini ödemekte katkıda bulunmaları için Medine çevresinde bulunan gayr-i müslim kabilelere gitti, ki bu hususta onlarla antlaşma yapmıştı. Önce Benî Nadîr'den işe başladı ve dedi ki:

— Siz bizim komşumuz ve antlaşmalılarımızsınız. Günler ise değişkendir. Başımıza gelen bu işi biliyorsunuz. Bize katkıda bulunun, inşâallah yarın biz de size bunun karşılığını veririz.

Benî Nadîr şöyle karşılık verdi:

— Hoş ve safa geldin. Fakat herhangi bir hususta kardeşlerimiz Benî Kurayza'nın önüne geçmek istemeyiz. O nedenle, sen filan gün bize gel, o zaman istediğini senin için toplamış olur ve topladıklarımızı veririz.

Rasûlullâh geri döndü.

Benî Nadîr, Benî Kurayza'ya şöyle dediler:

— Muhammed ne yaptığını bilmiyor, bir-iki adamın diyeti için bize geliyor. Haydi toplanın da onu öldürün.

Rasûlullâh; Ebû Bekr, Ömer ve ʻAlî ile birlikte, gelmesini istedikleri günde Benî Nadîr'e gitti. Benî Nadîr o'nu bir sofada oturttular, sonra çıkıp öldürmek amacıyla silahlanmaya koyuldular. Bu sırada Kaʻb b. el-Eşref Medine'de bulunuyordu. Kaʻb'ın dönmesini bekliyorlarken Allah, Nebîsi'ne vahiy gönderdi. Cebrâîl gelip o'na ve arkadaşlarına suikast yapılmak istendiğini haber verdi. Bunun üzerine Nebî (s.a), arkadaşlarının üzerlerine saldırırlar korkusuyla onlara haber vermeden kalktı ve bahçenin kapısına varıp durdu. Rasûlullâh gecikince ʻAlî, o'nun niye geciktiğini öğrenmek üzere dışarı çıktı ve o'nun kapıda olduğunu gördü ve dedi:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Geciktin, biz de sana birinin suikast yapmasından korkmaya başladık.

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Evet, Allah'ın düşmanları böyle bir şey yapmak istediler. Sen burada kapıda dur. Arkadaşlarından birisi yanına gelirse, onu burada beklet ve benim sana söylediklerimi ona söyleyip arkamdan gel.

Rasûlullâh (s.a) gittikten sonra ʻAlî kapıda bekledi. Nihâyet arkadaşlarından biri çıkıp yanına geldi ve dedi:

— Sen de, Rasûlullâh da dönmekte geciktiniz; başınıza bir iş geldi diye korkmaya başladık.

Kapıdaki ona olanı bildirip onu kendi yerine bırakarak Rasûlullâh'a yetişti. Onların geciktiğini gören diğer arkadaşları da çıktı ve böylece hepsi Rasûlullâh'ın arkasından gittiler. İşte Allah'ın, *Ey îmân edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani bir kavm size ellerini uzatmak istemişlerdi de onların ellerini sizden geri çekmişti* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> *...Allah'a ittika edin. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.*
>
> 12. *Andolsun ki Allah İsrâîloğulları'ndan mîsâk almıştı –ve onlardan oniki nakîb* {yani, her sıbttan/koldan bir kişi olmak üzere kavimlerine oniki şâhid} *çıkarmıştık–...*

Böylece her sıbttan bir kişi, mensubu bulunduğu sıbttan söz alacak ve bunlar kavimlerine karşı şâhidlik edecekti. İsrâîloğulları oniki sıbt

idi, her sıbta onlardan bir kişi nakîb olmuştu. Aralarında Tâlût'un da bulunduğu nakîblerden beşi Allah'a itaat etti, yedisi ise isyan etti; oysa bunlar Allah'a ibâdet edeceklerine, O'na ortak koşmayacaklarına dâir nakîblik/şehâdet etmişlerdi.

> ...*ve Allah demişti* {yani, oniki nakîbe demişti} *ki: "Kuşkusuz Ben sizinle beraberim, andolsun ki eğer salâtı ikame eder, zekâtı ita eder,* {size gönderdiğim} *rasûllerime* {–ki Îsâ ve Muhammed de îmân edilmesi istenen rasûllerdendir–} *îmân eder...*

Ancak onlar Îsâ ve Muhammed'i inkâr ettiler. Allah, *Andolsun ki Allah, Tevrât'ta bulunan hükümler gereğince amel edeceğinize dâir mîsâkınızı almıştı* buyurmaktadır ki buna göre nebîlere îmân etmek, Tevrât gereği amelin çerçevesi içerisinde bulunmaktaydı.

> ...*onları müdafaa/onlara yardım eder* {yani, risâletlerini tebliğ etmek için onlara destek verir} *ve Allah'a karz-ı hasen verir iseniz* {yani, gönül hoşluğu ile tayyib bir borç verirseniz: nâfile infakta bulunursanız}, *elbette sizden seyyiâtınızı* {yani, hatalarınızı} *örter* {yani, Bana karşı işlemiş olduğunuz günahlarınızı mağfiret eder} *ve sizi altından nehirler akan cennetlere* {yani, bostanlara/bahçelere} *sokarım. Şunun ardından sizden kim de küfrederse, sevâe's-sebîlden dalâlete düşmüş olur* {yani, hidâyet tarîki/yolu olan tarîki/yolu isâbet ettirememiş olur}.

Netice olarak onlar ahdi ve mîsâkı nakzettiler/bozdular. İşte Allah'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ
لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ
تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

> 13. *Mîsâklarını nakzetmeleri* {yani, sözlerine bağlı kalmamaları} *sebebiyle onları lanetledik* {yani, mesh ile (sûretlerini değişti-

rerek) lanetledik} *ve kalblerini katılaştırdık* {yani, Muhammed'e îmân etmeye karşı kalblerine katılık geldi}. *Kelimeleri* {yani, Muhammed'in niteliklerine dâir sözleri} *yerlerinden tahrif ederler. İhtar edildiklerinden hazz almayı unuttular...*

Çünkü Allah Teâlâ İsrâîloğulları'ndan Tevrât'ta, Muhammed'e îmân edeceklerine, o'nu tasdik edeceklerine dâir söz almıştı ve o'nun nitelikleri de ellerinde bulunan Tevrât'ta yazılı idi. Yüce Allah o'nu nebî olarak gönderince, hasedlerinden ötürü o'nu inkâr ettiler ve, "Bu İshâk'ın değil, İsmâîl'in soyundan geliyor" dediler. Bunun üzerine Allah buyurdu ki:

...Onlardan pek azı müstesnâ {yani, 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları gibi mü'minler hariç} *onlardan daima hâinliklere muttali olursun* {kasıt Nebî'yi (s.a) aldatmalarıdır}. *Yine de sen onlardan affet ve safhet* {yani, Allah'ın Benî Kurayza ile Benî Nadîr hakkındaki emri gelene kadar onlardan vazgeç, onlara aldırma –Allah'ın onlar hakkındaki emri ise öldürülmeleri, çoluk-çocuklarının esir alınması ve sürgüne gönderilmeleridir–}...

Bu emir gelince kimileri öldürüldü, kimileri esir alındı, kimileri sürgüne gönderildi. Böylece affedip aldırmama buyruğu, Tevbe sûresindeki kılıç âyeti[5] ile neshedildi.

...Kuşku yok ki Allah muhsinleri sever.

Sonra Allah ehl-i İncîl'i söz konusu ederek buyuruyor ki:

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا
حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

14. *"Kuşkusuz biz Nasârayız" diyenlerin de mîsâklarını almıştık...*

---

5 Bkz. et-Tevbe, 9/5 (Çeviren)

Onlara, "Nasâra" isminin veriliş sebebi, "Nâsıra" denilen bir karyeden olmalarıdır. Îsâ ibn Meryem (bir süre için) oraya yerleşmişti. Onlardan alınan mîsâk/söz ise, İncîl'de, Muhammed'e (s.a) îmân edeceklerine dâir alınan sözdür. Tıpkı Tevrât ehlinden Muhammed'e (s.a) îmân edeceklerine, o'na uyup o'nu tasdik edeceklerine dâir söz alınmış olduğu gibi. Muhammed'in (s.a) nitelikleri ellerinde bulunan İncîl'de yazılı idi.

> ...*Onlar da ihtar edildiklerinden hazz almayı unuttular* {yani, Muhammed'e (s.a) îmân ve o'nu tasdik etmekle emrolundukları payı bir kenara bıraktılar –eğer îmân/tasdik etmiş olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu ve bu onların payı olurdu–}. *Biz de aralarına* {yani, Hıristiyanların arasına} *Kıyâmet Günü'ne kadar sürecek bir adavet/düşmanlık ve buğz/kin soktuk/yerleştirdik...*

Bunlar Nastûrî, Mar-Ya'kûbî ve Ubbâdetu'l-Melek (veya İbâdetu'l-Melek[6]) [melek tapıcıları/Melkânîler] diye bilinen fırkalardır. Kıyâmet Günü'ne kadar bunlar birbirlerine düşman olacaklardır.

> ...*Allah yakında* {yani, âhirette} *onlara sanatlarını* {yani, inkâr ve yalanlamalarını} *haber verecektir.*

Şöyle ki: Nasturîler "Îsâ Allah'ın oğludur", Mar-Ya'kûbîler "Allah Mesîh ibn Meryem'in kendisidir", Melkânîler de "Allah üçün üçüncüsüdür: Allah bir ilah, Îsâ bir ilah, Meryem bir ilahtır" dediler ve böylece Yüce Allah'a iftira ettiler.

Oysa ki Allah bir tek ilahtır; Îsâ ise yüceler yücesi Allah'ın kulu ve Nebîsi'dir. Nitekim Allah Teâlâ Kendi zâtını "ahad, samed, doğurmamış, doğmamış ve hiçbir küfüvvü/dengi olmayan" diye nitelendirmiştir.

---

6 Merhum Mukâtil, Melkânîler'den, *Ubbâdetu'l-Melek* veya *İbâdetu'l-Melek* [melek tapıcıları] diye okunabilecek bir tabir kullanmaktadır. Her ne kadar burada bunlardan *Melkânîler* diye söz etmiyorsa da, el-Mâide, 5/73 âyetinin açıklamasında *Melkânîler* tabirini kullanmaktadır. Şehristanî, Melkânîler hakkında şunları söylüyor: "Bunlar Rum [Bizans] topraklarında ortaya çıkan ve kendisine 'Melkâ' denilen kişinin peşinden gidenlerdir." (Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*). (Çeviren)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا
كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ
قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ
﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ
السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ
الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

15. *Ey Ehl-i Kitab! Kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *gizlediklerinizin bir çoğunu* {mesela recmi ve Muhammed'in durumunu} *beyân eden, bir çoğundan da afveden/vazgeçen* {yani, gizlediklerinizin bir çoğunu da söz konusu etmeyen, gizlediğinizi bildirmeyen} *Rasûlümüz* {yani, Muhammed} *size geldi. Allah'tan size bir nûr* {yani, karanlıkları aydınlatan bir ziya/ışık} *ve mübîn [açık/açıklayıcı]* {yani, beyyin} *bir kitab geldi.*

16. *Allah onunla rıdvânına* {yani, Muhammed'in dînine, İslâm dînine} *tâbi olan kimseyi selâmet yollarına* {yani, cennet yoluna} *hidâyet eyler ve izniyle* {yani, ilmiyle} *onları zulumâttan nûra* {yani, şirkten îmâna} *çıkarır ve onları sırât-ı müstakîme hidâyet eyler.*

17. *Andolsun ki "Kuşkusuz Allah, o Mesîh ibn Meryem'dir" diyenler* {yani, Mar-Ya'kûbîlerden olan ve aralarında es-Seyyid, el-Akîl ve diğerlerinin bulunduğu Necrân Hıristiyanları} *küfret-*

tiler. De {yani, ey Muhammed onlara de} *ki: "Şâyet Mesîh ibn Meryem'i, anasını, ve arzdakilerin cümlesini helâk etmek* {yani, bir azab ile yahut öldürerek helâk etmek} *isterse, kim Allah'tan* {yani, O'nun azabından} *bir şeye mâlik olabilir"* {yani, kim bu helâkin önüne geçebilir: kimse Allah ile böyle bir helâkın arasında engel olamaz}...

Sonra Yüce Rabbimiz onların, *Kuşkusuz Allah Mesîh ibn Meryem'dir* şeklindeki sözlerini reddedip zâtını tazim etmek üzere buyuruyor ki:

...Göklerin, yerin ve o ikisi aralarındakilerin {yani, bütün yaratılmışların} *mülkü* {yani, hükümranlığı/egemenliği} *Allah'ındır; dilediğini* {mesela, Îsâ'yı babasız olarak yarattığı gibi dilediğini} *yaratır. Allah kadîrdir* {yani, Îsâ'yı babasız yaratmaya ve başka şeyler yaratmaya da gücü yetendir}.

Bunun bir benzeri de sûrenin sonundadır (bkz. el-Mâide, 5/120).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهُ قُلْ
فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿١٨﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ
رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا جَٓاءَنَا
مِنْ بَش۪يرٍ وَلَا نَذ۪يرٍ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَش۪يرٌ وَنَذ۪يرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٩﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ ف۪يكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكاً وَاٰتٰيكُمْ
مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَداً مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٠﴾

18. *Yahudiler* {yani, Medine Yahudileri –ki Ka'b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ka'b b. Esîd, Bahri b. 'Amr, Şemmâs b. 'Amr ve gayrısı onlardandır–} *ve nasârâ* {yani, Necrânlı Hıristiyanlar –ki es-Seyyid, el-Akîl ve beraberlerindekiler onlardandır–}, *"Biz Allah'ın oğulları ve O'nun sevgilileriyiz" dediler...*

Müslümanlara karşı övünerek, "Allah nezdinde mevkîi bizden daha büyük kimse yoktur" dediler. Allah da Rasûlü Muhammed'e hitâben buyurdu ki:

> ...*De ki* {yani, Müslümanlara, onlara cevab vermek üzere de ki}: *"Öyleyse zenbleriniz/günahlarınız yüzünden niçin size azab ediyor?!"...*

Siz, cehennem ateşinin size ancak sayılı günler; yani, buzağıya taptığınız günler sayısınca dokunacağını iddia ettiniz. Eğer siz gerçekten Allah'ın oğulları ve O'nun sevgilileri iseniz, söyleyin bakalım: bir kimse çocuğuna ateş ile azab eder mi?! Oysa Allah bütün yarattıklarından daha merhametlidir.

> ...*De* {yani, ey Nebî onlara de} *ki: "Hayır, siz de O'nun yarattığı beşerdensiniz* {yani, kullardansınız: Allah'ın oğulları da değilsiniz, sevgilileri de}. *O dilediği kimseye mağfiret eder* {yani, dilediklerinin günahlarını bağışlayarak dînine iletir}, *dilediği kimseye de azab eder* {yani, küfür üzere canını alır ve cehenneme atar}...

Sonra Rabbimiz onların, *Kuşkusuz biz Allah'ın oğulları ve O'nun sevgilileriyiz* sözlerinden yüce ve üstün olduğunu belirterek şöyle buyuruyor:

> ...*Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin* {yani, bütün yaratılmışların} *mülkü Allah'ındır* {yani, bunlar hakkında dilediği hükmü verir; hepsi O'nun kulu ve O'nun mülkiyeti altındadır}. *Sonunda dönüş* {yani, âhirette dönüş} *O'nadır* {ve O da, amellerinizin karşılığını size verecektir}.

> 19. *Ey Ehl-i Kitab* {yani, ey Yahudiler –ki Râfi' b. Ebî Hureymile ve Vehb b. Yahûda onlardandır–} *rasûllerin arasının kesildiği bir zamanda [fetret]* {zira Muhammed ile Îsâ arasında 600 yıl vardır} *size beyân eden* {yani, dîni beyân eden} *Rasûlümüz* {yani, Muhammed} *geldi. "Bize bir beşîr* {yani, cennetle müjdeleyici} *ve nezîr* {yani, ateşten uyarıcı/sakındırıcı} *gelmedi" demeyesiniz. İşte size bir beşîr/müjdeci ve nezîr/uyarıcı* {yani, Nebî} *geldi. Allah her şeye kadîrdir* {çünkü Muhammed'i rasûl olarak göndermiştir}.

20. *Hani Mûsâ kavmine* {yani, İsrâîloğulları'na} *demişti ki: "Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: içinizden nebîler yaptı*{ğı nimetini hatırlayın –ki Mûsâ ile Hârûn'dan ve Allah üzerlerine yıldırım göndermesinden sonra onlara gönderdiği yetmiş nebîyi kasdetmektedir–} *ve sizi melikler* {yani, zenginler} *yaptı*{ğı nimetini hatırlayın –ki kiminiz diğerinden daha zengin olup tıpkı dünya melikleri gibi böylelerinin huzuruna kimse izin almadan giremiyordu–}, *âlemînden hiç kimseye vermediğini size verdi"*{ği nimetini hatırlayın –pek çok hayır, Tevrât, Tih'te Allah'ın onlara verdiği menn ve selva, bulutla onları gölgelendirmesi ve buna benzer başkalarına üstün oldukları diğer hususlar kasdedilmektedir–}.

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ
الْمُقَدَّسَةَ الَّت۪ي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ
فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ ف۪يهَا قَوْمًا جَبَّار۪ينَ
وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا
فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذ۪ينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ
غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٣﴾

21. *"Ey kavmim* {yani, ey İsrâîloğulları}! *Allah'ın size yazdığı* {yani, girmenizi emrettiği} *Arz-ı Mukaddes'e* {yani, mutahhar arza} *girin...*

Arz-ı Mukaddes, Ürdün ve Filistin topraklarını teşkil eden Erîhâ'dır. Bu iki bölge de Arz-ı Mukaddes'tendir.

...“Arkanıza dönmeyin {yani, o arza girmeyi terkederek arkanızı dönüp geri gitmeyin}. *Yoksa hâsirler* {yani, zarar edenler} *olarak dönersiniz."*

Zira Allah Teâlâ İbrâhîm'e (a.s) Arz-ı Mukaddes'te iken "Bugün üzerinde bulunduğun bu toprak, senden sonra çocuklarına miras kalacaktır" demişti. Yüce Allah Mûsâ'yı (a.s) İsrâîloğulları ile birlikte Mısır'dan

çıkarıp denizi geçirttikten ve Tevrât verdikten sonra Mûsâ (a.s) onlara, Arz-ı Mukaddes'e girmelerini emretti. Onlar Erîhâ dağında Ürdün ırmağı kenarında konaklayıncaya kadar yol aldılar. Erîhâ'da 1.000 kasaba, her birinde de 1.000 bahçe vardı, fakat İsrâîloğulları oraya girmekten korktular. Bunun üzerine Mûsâ (a.s) her sıbttan birer kişi olmak üzere oniki kişi gönderdi ve oradaki zorbaların durumunu öğrenip kendisine bildirmelerini ve oradaki meyvelerden de kendisine getirmelerini emretti. Erîhâ'ya vardıklarında, ‘Ûc b. ‘Anak bt. Âdem karşılarına çıktı ve eşyalarıyla birlikte onları eliyle taşıyıp kıral Bânûs b. Seşrûn'un önüne bıraktı. Kıral onlara baktı ve onların öldürülmelerini emretti. Karısı, “Ey kıral! Sen şu zavallılara bir ihsanda bulun da bırak geri dönsünler ve geldikleri yoldan başka bir yol izlesinler” dedi. O da karısının hatırına onları serbest bıraktı. Onların bağlarından bir salkım üzüm aldılar, iki kişi iki direk üzerinde salkımı taşımak istedilerse de taşıyamadılar. Bir bineklerine iki tane nar yüklemek istediler, fakat binek iki narı taşıyamadı. Nihâyet “Cebelân” denilen bir vâdide arkadaşlarına yetiştiler. Buraya, “Vâdi'l-‘Unkûd” [salkım vadisi] adını verdiler.

> 22. *Dediler ki: “Ey Mûsâ!* {Biz oranın tıpkı Allah'ın sana va‘dettiği gibi süt ve bal akan mübarek bir yer olduğunu gördük. Fakat} *Doğrusu orada cebbârlar kavmi var* {yani, acımasızca öldüren bir kavim var, öyle ki onlardan biri tek başına bizden bir topluluğu öldürebilecek kadar güçlü bir kavim}...

Eğer Allah Teâlâ oranın konaklayacağımız ve yerleşeceğimiz bir yer olmasını murad etmiş ise seni onlara musallat etsin, sen de onları öldür. Aksi takdirde bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur. Hem onların kaleleri de çok muhkemdir. Onlardan on kişi ardı-arkasına benzer sözler söyledi ve Mûsâ'ya (a.s), *Doğrusu orada cebbârlar kavmi var* dediler. Onlardan her adamın boyu 7.5 zira idi. Bunlar ‘Âd kavminden geri kalanlardı. ‘Ûc b. ‘Anak bt. Âdem de aralarında bulunuyordu.

> ...*“Doğrusu onlar oradan* {yani, Erîhâ'dan} *çıkmadıkça biz oraya girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz.”*

Benyâmîn sıbtından Yûşâ‘ b. Nûn ile Yahûda sıbtından Kâlib b. Yûkannâ ise şöyle dediler:

> 23. *Korkan* {yani, düşmanlarından korkan} *kimselerden Allah'ın kendilerine nimet* {yani, İslâm ile nimet} *verdiği iki adam* {yani,

o kavimden iki adam} *dedi ki:* {Durum bu on kişinin dediği gibi değildir. Kalkın, yürüyüp şehri kuşatın, kapılarını tutun ve tekbir getirin. Kapıdaki çokluğunuzdan ötürü korkarlar, kalblerinde cesaret kalmaz, güç ve takatleri tükenir} *"Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdinizmi muhakkak gâlib gelirsiniz. Eğer mü'minlerseniz Allah'a tevekkül edin"* {Allah'ın ismiyle kendinizi onlardan koruyabilirsiniz. Allah sizin ellerinizle onları öldürecek ve yeryüzünden onları başka tarafa sürecektir. Orası size miras kalacaktır}.

قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ
اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ (٢٤) قَالَ رَبِّ اِنِّي
لَا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِي وَاَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
الْفَاسِقِينَ (٢٥) قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً
يَتِيهُونَ فِي الْاَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (٢٦) وَاتْلُ
عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ
مِنَ الْمُتَّقِينَ (٢٧) لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا اَنَا بِبَاسِطٍ
يَدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (٢٨)
اِنِّي اُرِيدُ اَنْ تَبُوأَ بِاِثْمِي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ
النَّارِ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ (٢٩)

24. *Dediler ki: "Ey Mûsâ!* {Sen, iki kişiyi doğruluyor, on kişiyi yalanlıyor musun?} *"Kuşkusuz ki onlar orada bulundukça biz oraya ebediyyen girmeyeceğiz. Git, sen ve Rabbin savaşın* {onlara karşı Rabbin sana yardım edecektir}. *Biz burada* {yani, yerimizde} *oturuyoruz"* {çünkü bizim cebbârlarla savaşacak takatimiz yoktur}.

Mûsâ (a.s) onlara öfkelendi ve:

25. *Dedi ki: "Rabbim! Ben* {Sana itaat hususunda} *kendimle kar-*

deşimden {yani, Hârûn'dan} *başkasına mâlik değilim. Öyleyse bizimle o fâsıklar* {yani, düşmanlarıyla savaşma emrini kabul etmeyen isyankârlar} *kavminin arasını ayır"* {yani, aramızda hükmünü ver}.

Bunların hepsi de mü'min idi. Bunun üzerine Yüce Allah Mûsâ'ya (a.s), "Madem sen onları 'fâsıklar' diye nitelendirdin, Ben de hakkı söyleyerek onların ebediyyen oraya giremeyeceklerini bildiriyorum" buyurdu. İşte Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

26. *Dedi ki: "Kuşkusuz artık orası* {yani, oraya girmek} *onlara kırk sene haram kılındı* {yani, oraya ebediyyen giremeyeceklerdir –buyrukta takdim vardır–} *Arzda şaşkın şaşkın dolaşacaklardır"...*

Allah Teâlâ onların yollarını bulmalarına imkân vermedi; gündüz duruyor, gece yol alıyorlardı. Gece boyunca yol alıp sabah ettiklerinde, geceleyin yola koyuldukları yerde olduklarını görüyorlardı. Bunlar eni 9, boyu 30 fersah olan bir yerde kaybolmuşcasına dolaşıp durdular –bu yerin eninin 6, boyunun 12 fersah olduğu da söylenmiştir;– vâdeleri olan kırk sene dolunca üzerlerine ölüm gönderildi. Oraya ancak onların geriye bıraktıkları nesiller girebildi. Onlardan tek istisnâ Yûşâ' b. Nûn ile Kâlib b. Yûkannâ idi. Bunlar İsrâîloğulları'nı Arz-ı Mukaddes'e doğru götürüyorlardı. Kavmi Mûsâ'ya (a.s), "Sen bize ne yaptın? Bize beddu'a mı ettin ki burada, Tih'de kaybolup gittik?" dediler. Mûsâ (a.s) onlara beddu'a ettiğine pişman oldu ve bu şekilde yollarını kaybetmeleri o'na ağır geldi. Bunun üzerine Yüce Allah buyurdu ki:

..."Artık o fâsıklar kavmi için tasalanma" {yani, bizzat senin "fâsıklar" diye nitelendirdiğin bir kavmin çölde küçücük bir alanda kaybolup yollarını bulamayışlarına üzülme}.

Sonra Hârûn (a.s) Tih'de vefat etti, ondan altı ay sonra da Mûsâ (a.s) vefat etti. İsyankâr İsrâîloğulları'nın hepsi kırk sene içerisinde helâk olmuştu. Allah Teâlâ kırk sene dolunca onların zürriyetlerinin çıkmasına izin verdi; onlar Mûsâ'nın kız kardeşinin oğlu Yûşâ' b. Nûn ve Kâlib b. Yûkannâ ile birlikte Mûsâ'nın vefatından iki ay sonra Tih'den çıktılar, Erîhâ'ya gelip oranın halkı ile savaştılar ve orayı fethettiler. O zorbaların savaşçılarını öldürüp kadın ve çocuklarını esir aldılar. Zorbalardan üçünü Yûşâ' b. Nûn öldürdü. Güneş batınca Yûşâ' b. Nûn du'a etti, Al-

lah güneşi geri getirdi; güneş bir defa daha doğup battı. Felek döndü ve o gün –bize ulaştığına göre– takvimciler hesablarını şaşırdılar. Yaşı yirmi ve üzerinde olan herkes Tih'de ölmüştü. Yollarını şaşırdıkları Tih, Filistin-Eyle-Mısır arasında bir yerdir. Rabb'lerine karşı isyan ettikleri, nebîlerine muhalefet ettikleri için yollarını şaşırdılar. Ayrıca Bel'âm b. Bâ'ûr b. Mâs da kendilerine beddu'a etmişti. Yollarını şaşırdıkları alan 6 fersaha, 12 fersahlık bir yerdi; kırk yıl boyunca oradan çıkamadılar. Hârûn vefat ettiğinde 88 yaşını tamamlamıştı; Mûsâ da o'ndan altı ay sonra vefat etti ve Benî İsrâîl'in başına Yûşâ' b. Nûn'u tayin etti. İsyankâr İsrâîloğulları'nın ölümünden sonra zürriyetlerini Tih'den Yûşâ' b. Nûn ile Kâlib b. Yûkannâ çıkardı.

27. *Ve onlara* {yani, Mekkelilere} *Âdem'in iki oğlunun* {yani, Hâbîl ile Kâbîl'in} *haberini* {yani, onlara dâir haberi/hadîsi senin nübüvvetini tanımaları için} *hakk ile tilavet et* {yani, ey Muhammed, sen tilavet et}:...

Havvâ', bir batında erkek ve kız olarak Kâbîl ile İklâmâ'yı doğurdu. Sonra, diğer bir batında da erkek ve kız olarak Hâbîl ile Leyâzâ'yı doğurdu. Kâbîl'in kız ikizi, Hâbîl'in kız ikizinden daha güzeldi. Bunlar yetişip evlenme çağına geldiklerinde Âdem (a.s) dedi ki:

— Her biriniz diğerinin ikiziyle evlensin.

Kâbîl şöyle karşılık verdi:

— Hayır, her birimiz kendi kız ikiziyle evlensin.

Âdem dedi ki:

— İkiniz de birer kurban sunun; hanginizin kurbanı kabul edilirse, bu kızı alma hakkını kazansın.

Sonra Âdem Mekke'ye gitti. Ziraatla uğraşan Kâbîl, ayıklanmamış en kötü ve yenilmesi rahatsızlık verecek buğdayını kurban olarak sundu. Hayvancılıkla uğraşan Hâbîl ise, tereyağı ve sütle birlikte en iyi koyununu kurban olarak sundu. İkisi de sundukları kurbanları dağın üzerine bıraktılar ve Allah'a du'a etmeye başladılar. Semâdan inen bir ateş Hâbîl'in kurbanını yedi, Kâbîl'in kurbanına ise ilişmedi. Bundan dolayı Kâbîl, Hâbîl'i kıskandı ve ona dedi ki:

— Andolsun ki seni öldüreceğim.

Hâbîl şöyle karşılık verdi:

— Kardeşim! Elini suçsuz birinin kanına bulama. Çok büyük bir iş yapmış olacaksın. Ben hem babamın, hem senin hoşnutluğunu istiyorum. Böyle birşey yapma. Eğer yapacak olursan, beni suçsuz ve günahsız olarak öldürdüğün için Allah seni rezil-rüsva edecektir. Dünyada da hayatın boyunca bedbaht olacak ve her nereye gitsen korku içinde yaşayacaksın. Sonunda korku ve kederden başındaki saç telinden daha ince olacaksın. Rabbim de seni lanetleyecek.

Bu şekilde gün ortasına kadar onunla konuşup durdu. Sonunda Hâbîl, Kâbîl'e şöyle dedi:

— Sen beni öldürecek olursan, hakkında bedbahtlık takdir olunmuş ve babamın soyundan gelenler arasında cehenneme girecek ilk kişi; ben de cennete girecek ilk şehîd olacağım.

Kâbîl öfkeyle karşılık verdi:

— Sen dünyada yaşayamayacaksın, "Hâbîl'in kurbanı kabul edildi, Kâbîl'inki edilmedi" dedirtmeyeceğim.

Hâbîl ona şöyle dedi:

— O vakit sen de ebediyyen bedbaht olacaksın.

Bunun üzerine öfkelenen Kâbîl, başını bir taşla ezerek Hâbîl'i öldürdü. Hâdise, Hind topraklarında akşam üzeri cereyan etti. Âdem (a.s) ise bu esnada Mekke'de bulunuyordu. İşte Allah'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

> *...Hani birer kurban sunmuşlardı da o ikisinden birininki kabul olunmuş, diğerininki kabul olunmamıştı. (Kurbanı kabul olunmayan Kâbîl, Hâbîl'e), "Seni öldüreceğim" demişti. Öbürü, "Allah sadece muttakilerden kabul eder" diye karşılık vermişti.*
>
> 28. *(Hâbîl sözlerini şöyle sürdürmüştü:) "Yemin ederim ki sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim; doğrusu ben rabbe'l-âlemîn Allah'tan korkarım."*
>
> 29. *(Hâbîl sözlerine şöyle devam etti:) "Dilerim ki sen kendi günahınla birlikte, benim günahımı da yüklenip cehennemliklerden olasın* {yani, hem beni öldürmenin günahını, hem de beni

öldürmeden önceki işlediğin günahları yüklenip cehennemliklerden olasın}. *İşte zâlimlerin cezası budur"* {yani, suçsuz yere birisini öldürenin cezası böyledir}.

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ
قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ
غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ
اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ
فَاُوَارِيَ سَوْءَةَ اَخِي فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

30. *Nihâyet nefsi ona, kardeşini öldürmeyi kolay* {yani, güzel} *gösterdi de onu öldürüp hâsirlerden oldu...*

Hâbîl kardeşi Kâbîl'e, *Yemin ederim ki sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim; doğrusu ben rabbe'l-âlemîn Allah'tan korkarım. Dilerim ki sen kendi günahınla birlikte, benim günahımı da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte zâlimlerin cezası budur* demişti. Kâbîl, Hâbîl'i günün son saatlerinde akşama doğru öldürdü, fakat ne yapacağını bilemedi, pişman oldu. O günlerde cesetlerin gömüleceği bilinmediği için kardeşini omuzunda taşıyor, yorulduğu vakit indirip ona bakarak ağlıyor; sonra tekrar onu taşımaya koyuluyordu. Bu durum üç gün boyunca sürdü. Üçüncü gece Allah kavga eden iki karga gönderdi. Kargaların biri diğerini öldürdü, sonra gagasıyla yeri eşeleyip ölmüş karganın ayağından sürükleyerek çukura attı ve üzerini kapattı, yeri dümdüz etti. Kâbîl de olup biteni seyrediyordu. İşte Allah'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

31. *Sonra ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Kâbîl) "Veyl bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömemedim"* {yani, ben şu karga kadar bile bilgi sahibi olamadığım için kardeşimin cesedini, karganın hem cinsini gömdüğü gibi gömemedim} *dedi. Artık nâdimlerden* {yani, kardeşini öldürmesi sebebiyle pişmanlık duyanlardan} *olmuştu.*

Bunun üzerine Kâbîl kalkıp bir çukur kazdı, sonra da kardeşini o çukura atıp üzerini toprakla örttü. Karganın hem cinsine yaptığı gibi o da toprağı düzeltti. Kardeşini gömdükten sonra Allah Kâbîl'in kalbine bir korku verdi. Çünkü başkasını korkutan ilk kişi o olmuştu. Kaçmaya başlayınca semâdan ona seslenildi:

— Ey Kâbîl! Kardeşin Hâbîl nerede?

Kâbîl cevab verdi:

— Ben onun bekçisi miyim?! Nereye gitmişse gitmiş!

Sesin sahibi sordu:

— Onun nerede olduğunu bilmiyor musun?

Kâbîl cevab verdi:

— Hayır.

Sesin sahibi dedi ki:

— Dilin, kalbin, ellerin, ayakların ve bütün bedenin senin aleyhine: onu haksızca öldürdüğüne şâhidlik ediyorlar.

Zira, organları, kardeşini öldürdüğünü kabul etmeyen Kâbîl'in aleyhine şâhidlik ettiler.

Sesin sahibi tekrar sordu:

— Peki Rabbinden nasıl kurtulacaksın? Çünkü Rabbin diyor ki: "Sen yeryüzünün her tarafında lanetlendin. Karşına çıkan herkesten korkacaksın, sende, soyundan gelenlerde hayır nâmına birşey olmayacak. Haydi aç karnınla istediğin yere git."

Kâbîl nihâyet deniz kıyısına gitti, kuşları yakalıyor, dağa çarparak öldürüp yiyordu. Bundan dolayı Allah bu şekilde vurularak öldürülenleri yemeyi haram kıldı. Yerde dolaşan hayvanlar, kuşlar, yırtıcılar, Kâbîl Hâbîl'i öldürünceye kadar birbirlerinden korkmazlardı. Bundan sonra kuşlar göğe, vahşi/yabanî hayvanlar çöllere ve dağlara, yırtıcılar da ormanlara çekildi. Bundan önce bu hayvanlar Âdem'den (a.s) ürküp kaçmıyor, onun yanına geliyorlardı. Bundan dolayı kabirlerde toprak, kâfiri kemikleri birbirine geçinceye kadar sıkar, mü'min için ise iki ucu görünmeyecek şekilde genişler. Sonra Âdem'in oğlu Şit, Hâbîl'in ikizi Leyûzâ ile evlendi. Allah Kâbîl'e bir melek gönderdi ve melek onun aya-

ğını bağladı/astı. Etrafında ateşten üç yüksek duvar ördü; o nereye giderse, bu duvarlar da onunla birlikte gidiyordu. Bir süre bu durumda kaldı, sonra ayağını çözdü.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ
نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمٖيعًاۜ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ
جَمٖيعًاۜ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ
كَثٖيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ اِنَّمَا
جَزٰٓؤُا الَّذٖينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى
الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُٓوا اَوْ يُصَلَّبُٓوا اَوْ تُقَطَّعَ
اَيْدٖيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِۜ
ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ
عَظٖيمٌ ﴿٣٣﴾ اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ
فَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٤﴾

32. *Şu sebebten* {yani, Âdemoğulları'nın başından geçen bu hâdiseden: haksızca akıtılan kanın büyüklüğünden} *ötürü İsrâîloğulları'na yazdık* {yani, Tevrât'ta yazdık} *ki: "Kim bir nefsi, bir nefs mukabili veya arzda bir fesadı olmaksızın* {yani, cehennemi gerektirecek şirk ve affedilmeyip öldürülmesini gerektirecek bir iş yapmaksızın} *katlederse* {yani, kasden öldürürse}, *bütün insanları katletmiş gibi olur* {yani, bütün insanları öldüren kimse, cehennem ateşinde nasıl cezalandırılacaksa öyle cezalandırılır}. *Kim de onu diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur...*

Çünkü Tevrât'ta şu hüküm yazılıdır: "Birini hatâen öldüren, kısâsen öldürülür; maktulün velîsinin affetmesi müstesnâ. Şâyet velî onu affederse, bütün insanları affetmesi hâlinde, ona nasıl cennet verilecekse öyle cennet verilir." Allah birbirlerini öldürmelerini engellemek için onlara, öldürmenin cezasını ağırlaştırmıştı.

...Andolsun rasûllerimiz onlara beyyinât {yani, emrine ve nehyine dâir beyân} *ile geldiler. Sonra onlardan bir çoğu şunun* {yani, bu beyânın} *arkasından arzda müsriflik ediyorlar* {yani, kan dökerek ve ma'siyetleri helâl sayıp işleyerek aşırıya kaçıyorlar}.

33. *Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne muharebe edenlerin* {muharebeden kasıt şirktir}...

Bunun bir benzeri de, *Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne harbedene gözetleme yeri...* (et-Tevbe, 9/107) âyetidir.

Becîle'ye mensub ehl-i Urayna'dan dokuz kişi Medine'de Nebî'nin (s.a) yanına gelip Müslüman oldular. Akabinde ağır bir şekilde hastalandılar. Karınları sarı su ile doldu. Nebî (s.a) onlara, zekât develerinin otlatıldıkları yere gitmelerini, develerin süt ve sidiklerinden içmelerini emretti. Onlar da emredileni yaptılar. Sağlıklarına kavuştuktan sonra çobanın üzerine hücum edip öldürdüler, develeri de önlerine katıp götürdüler. İslâm'dan da irtidad ettiler. Nebî'nin arkalarından gönderdiği bir gurub –ki 'Alî b. Ebî Tâlib de içlerindeydi– onları yakalayıp Nebî'ye getirdiler. O da, ellerinin ve ayaklarının kesilmesini, gözlerine mil çekilmesini emretti. Bunun üzerine Allah haklarında şu buyrukları indirdi:

Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne muharebe edenlerin {yani, Müslüman olduktan sonra küfre girenlerin} *ve arzda fesad çıkarmaya koşanların* {yani, insanları öldürüp malları haksızca alarak fesad çıkaranların} *cezası, sadece öldürülmeleri veya asılmaları veya ellerinin-ayaklarının hilâftan* {yani, sağ elleriyle, sol ayaklarının çaprazlama} *kesilmesi* {ki İmam/devlet başkanı öldürme, asma, el ve ayakları kesme cezalarından birini seçmekte muhayyerdir} *veya arzdan nefyedilmeleridir* {yani, Müslümanların topraklarından çıkartılıp sürgüne gönderilmeleridir}. *Şu* {yani, onlara verilen şu hızy cezası/rezil edici ceza}, *onlar için dünyada bir hızydir* {yani, el ve ayakların kesilmeleri, öldürülmeleri ve asılmaları bir horluktur}. *Âhirette ise onlara azîm bir azab* {yani, kesintisiz, çok ve şiddetli bir azab} *vardır.*

Sonra Allah bir istisnâda bulunuyor:

34. *Onlara kâdir olmadan* {yani, onları yakalayıp onlara hadd cezası uygulamadan} *önce tevbe* {yani, şirkten tevbe} *edenler*

müstesnâdır {yani, onların aleyhine bir uygulama yapamazsınız: yakalanmadan Müslüman olarak gelen olursa, kuşkusuz İslâm, kâfirken işlediği öldürme, gasb gibi suçların günahını ortadan kaldırır}. *Bilin ki Allah gafûrdur* {yani, böyle birinin kâfirken işlediklerini bağışlayandır}, *rahîmdir* {yani, tevbe edip İslâm'a dönene çok merhamet edendir}.

Müslüman olduğu halde adam öldürüp İslâm'dan dönen ve sonra tekrar Müslüman olarak gelen kimse ise, kısas ile cezalandırılır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي
سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ
لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ
عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾
يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا
أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

35. *Ey îmân edenler! Allah'a ittika edin, O'na vesîle arayın* {yani, sâlih ameller ve O'na itaat ile vesîle arayın} *ve O'nun yolunda* {yani, O'na itaat yolunda} *mücâhede* {yani, düşmanlara karşı cihad} *edin, ki felâha eresiniz* {yani, bahtiyar olasınız –fevze/kurtuluşa eresiniz diye de açıklanmıştır–}.

36. *Kuşkusuz ki küfredenler* {yani, ehl-i Mekke'den küfredenler}, *arzdakilerin hepsi, hatta onunla birlikte bir o kadarı daha onların olsa da Kıyâmet Günü'nün azabından* {yani, cehennemden} kurtulmak için onu fidye verecek olsalar {yani, fidye verme imkânları olsa yeryüzündekilerin tümünü fidye olarak verseler} *yine de onlardan kabul edilmez. Onlar için elîm bir azab vardır.*

37. *Ateşten çıkmayı* {yani, fidye vermek sûretiyle çıkmayı} *irade*

ederler, ama ondan çıkamazlar {yani, ebediyyen çıkamazlar}. *Onlar için mukîm* {yani, daimî} *bir azab vardır.*

38. *Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının, kazandıklarına karşılık* {yani, hırsızlıklarına karşılık}, *Allah'tan bir nekâl* {yani, Allah'tan bir ceza} *olmak üzere* {sağ} *ellerini kesin. Allah azîzdir, hakîmdir.*

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ
لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا
آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ
هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ
اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ
الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

39. *Fakat kim zulmünün* {yani, hırsızlığının} *ardından tevbe eder ve ıslah olursa* {yani, geri kalan hayatında amelini düzeltirse}, *kuşkusuz Allah onun tevbesini kabul eder, çünkü Allah gafûrdur* {yani, günahları bağışlayandır} *rahîmdir* {yani, ona karşı merhametli olandır}.

Hırsızın çaldığı malın, sahibine iade edilmesi gerekir.

40. *Bilmez misin* {yani, ey Muhammed bilmez misin} *ki, semâvâtın ve arzın mülkü kuşkusuz Allah'ındır* {yani, her ikisinde de

dilediği hükmü verir}. *Dilediği* {yani, Kendisine isyan edenlerden dilediği} *kimseye azab eder, dilediği* {yani, Kendisine îmân edenlerden dilediği} *kimseye de mağfiret eder. Allah her şeye* {yani, azaba da, mağfirete de} *kadîrdir.*

41. *Ey Rasûl! Seni mahzun etmesin o küfürde yarışanlar: gerek kalbleriyle* {yani, sırda/gizlide} *îmân etmedikleri halde ağızlarıyla îmân ettik* {yani, dilleriyle tasdik ettik} *diyenlerden olsun, gerek Hâdû'dan* {yani, Yahudilerden} *olsun...*

Âyet, Ebû Lubâbe –ki ismi Mervân b. 'Abdu'l-Münzir el-Ensârî'dir (Benî 'Amr b. 'Avf'dan)– hakkında inmiştir. O, ehl-i Kurayza'ya boğazını göstererek, "Muhammed, hakkınızda ölüm hükmü verecektir. Dolayısıyla Sa'd b. Mu'âz'ın hükmünü kabul ederek kalenizden inmeyin" demişti. Ebû Lubâbe, Benî Kurayza'nın antlaşmalılarından idi.

...Onlar {yani, Medine Yahudileri} *yalan dinlerler* {yani, sürekli yalan söylerler} *ve sana* {yani, ey Muhammed, sana} *gelmeyen diğer bir kavm* {yani, Hayber Yahudileri} *adına dinlerler* {yani, Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Ebû Lubâbe, Sa'îd b. Mâlik, İbn Sûriyâ, Kinâne b. Ebi'l-Hukayk, Şâz b. Kays, Ebû Râfi' b. Hureymile, Yûsuf b. 'Âzer ibn Ebî 'Âzib, Selûl b. Ebî Selûl, el-Behhâm b. 'Amr onlardandır. Bunlar hep Hayber Yahudileri adına dinleyip casusluk yaparlardı}. *Kelimeleri* {yani, recm emrini} *mevzilerinin* {yani, Tevrât'ta beyân edilmesinin} *ardından tahrif ederler:...*

Hayber Yahudilerinin eşrafından olan ve ikisi de evli bulunan Yahûdâ adında bir erkek ile Busra adında bir kadın zina etti. Yahudiler, şerefleri ve konumları dolayısıyla onları recmetmek istemediklerinden dediler ki:

— Bu ikisini Muhammed'e gönderelim, çünkü o'nun dîninde recm yok, celd/sopa var. Bunlar hakkında hüküm verme işini o'na bırakalım; eğer celd ile hükmederse kabul edip uygularsınız; yok recm ile hükmederse kabul etmezsiniz.

Hayber Yahudileri Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf ve Ebû Lubâbe gibi Medine'deki Yahudilere mektup yazıp aralarından birkaç kişiyle birlikte göndererek şöyle dediler:

— Bizim için Muhammed'e, muhsan olan iki zinakârın cezasının ne olduğunu sorun. Eğer size celd/sopa ile hüküm verirse kabul edin.

“Celd”, ziftlenmiş hurma lifinden yapılmış bir kamçıyla vurmaktır. Yüzleri siyaha boyanıp bir eşeğe ters bindirilecek olurlarsa buna da “et-tecbiye” denir.

> ...*Derler* {yani, Hayber Yahudileri, Medine'deki Yahudilere derler} *ki: “Eğer size bu verilirse onu alın* {(yani, celd/sopa ile hükmederse onu kabul edin)} *ve eğer o verilmezse hazer edin”* {yani, eğer celd/sopa ile hükmetmezde recm ile hükmederse hazer edin/kaçının –ki ellerinizdeki selbolmasın–}...

Ka‘b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ka‘b b. Esîd ve Ebû Lubâbe Nebî'ye (s.a) gelip dediler ki:

— Zina eden iki muhsanın cezasının ne olduğunu bize söyle.

Bunun üzerine Cebrâîl Rasûlullâh'a geldi ve recm cezasını haber verdi. Sonra Cebrâîl dedi ki:

— Seninle kendileri arasında İbn Sûriyâ'yı hakem yaptılar, onlara ondan sor.

Bunun üzerine Rasûlullâh kalkıp Beytu'l-Midrâs'da ahbârlarına [alimlerine] gitti ve dedi ki:

— Ey Yahudi ma‘şeri! Ahbârlarınızı [alimlerinizi] yanıma çıkartın.

Onlar da o'na; ‘Abdullâh b. Sûriyâ'yı, Ebû Yâsir b. Ahtab'ı ve Vehb b. Yahûdâ'yı gösterip dediler ki:

— Bunlar bizim ahbârlarımızdır.

Rasûlullâh, bunlardan en alimini çıkarmalarını istedi. Onlar da ‘Abdullâh b. Sûriyâ'yı kasdederek şöyle dediler:

— Bu, hayatta kalanlar arasında Tevrât'ı en iyi bilen kişidir.

Rasûlullâh, genç bir delikanlı olan İbn Sûriyâ yanına alıp gitti ve ‘Abdullâh b. Selâm'ın da bulunduğu bir ortamda ona sordu:

— Kendisinden başka ilah bulunmayan, sizi Mısır'dan çıkartan, sizin için denizi yarıp sizi Fir‘avn'dan kurtaran, Fir‘avn ile ordusunu suda boğan, size helâlini-haramını açıklamak üzere kitabını indiren, sizi bulutla gölgelendiren, size menn ve selva indiren İsrâîloğulları'nın ilahı aşkına söyle: Kitabınızda muhsan olan kimselerin recm edileceğine dâir hüküm var mı?

İbn Sûriyâ cevab verdi:

— Evet var. Eğer ben ateşte yanacağımdan yahut azab ile helâk edileceğimden korkmasaydım, sorduğun bu sualin cevabını gizler, sana doğruyu söylemezdim.

Bunun üzerine Rasûlullâh şöyle dedi:

— Allahu ekber! Ben Allah'ın sünnetlerinden birini canlandırarak hayata geçiren ilk kişi oluyorum.

Sonra o ikisinin recm edilmesini emretti ve onlar, mescidin Benî Ğanm b. Mâlik b. en-Neccâr tarafındaki kapısının yanında recm edildiler.

'Abdullâh b. Sûriyâ dedi ki:

— Allah'a yemin ederim ki ey Muhammed! Hakikat şu ki: Yahudiler senin hakk nebî olduğunu biliyorlar, fakat onlar seni kıskanıyorlar.

Sonra İbn Sûriyâ da kâfir oldu. Bunun üzerine Allah, *Ey Ehl-i Kitab! Kitabtan* {yani, Tevrât'tan} *gizlediklerinizin bir çoğunu* {yani, (mesela) Tevrât'taki recmi ve Muhammed'in durumunu/niteliklerini} *beyân eden, bir çoğundan da afveden/vazgeçen* {yani, gizlediklerinizin bir çoğunu da söz konusu etmeyen, gizlediğinizi bildirmeyen} *Rasûlümüz* {yani, Muhammed} *size geldi. Allah'tan size bir nûr* {yani, karanlıkları aydınlatan bir ziya/ışık} *ve mübîn [açık/açıklayıcı]* {yani, beyyin/apaçık} *bir kitab geldi* (Mâide, 5/15) âyetini inzâl buyurdu.

Bunun üzerine Nebî (s.a) Yahudilere şöyle dedi:

— İsterseniz o bir çok şeyi de size bildirebilirim.

İbn Sûriyâ dedi ki:

— Allah adına sana and veriyorum. Affetmekle emrolunduğun o bir çok şeyi bize bildir.

Sonra İbn Sûriyâ, Nebî'ye (s.a) sordu:

— Bana, Nebî olmayanın asla bilemeyeceği şu üç hususu bildir.

Rasûlullâh (s.a) ona şöyle karşılık verdi:

— İstediğini sor.

İbn Sûriyâ sordu:

— Bana, uykunun nasıl olduğunu söyle!

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Gözlerim uyur, kalbimse uyanıktır.

İbn Sûriyâ dedi:

— Doğru söyledin.

Ardından tekrar sordu:

— Bana, çocuğun ana veya babaya niçin benzediğini söyle!

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Hangisinin şehveti ileri geçerse ona benzer.

İbn Sûriyâ dedi:

— Doğru söyledin.

İbn Sûriyâ tekrar sordu.

— Bir çocuğun neresinin erkeğe, neresinin kadına çektiğini bana söyle!

Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

— Et, kan, tırnak ve saç kadına, kemik, sinirler ve damarlar erkeğe çeker.

İbn Sûriyâ dedi:

— Doğru söyledin.

Sonra tekrar sordu:

— Peki meleklerden yardımcın: sana vahyi getiren kim?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Cebrâîl (a.s).

İbn Sûriyâ dedi:

— Doğru söyledin ey Muhammed.

Akabinde de Müslüman oldu.

"Eğer size bu verilirse onu alın {yani, Muhammed size celd/sopa vurmayı emrederse kabul edin}. *Eğer o verilmezse* {yani, size celdi/so-

payı değilde recmi emrederse} *hazer edin/kaçının"* {kuşkusuz ki o bir nebîdir} sözünü, Hayber Yahudileri, Medine Yahudilerinden Ka'b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ka'b b. Esîd ve Ebû Lubâbe'ye söylemişlerdir.

...Allah kimin fitneye düşmesini irade ederse, sen onun için Allah'tan bir şeye mâlik olamazsın. Onlar {yani, Yahudiler} *öyle kimseler ki, Allah onların kalblerini tathir etmeyi* {yani, küfürden temizlemeyi} *irade etmemiştir* {zira onlar, recm emrini ve Muhammed'in niteliklerini gizlediler}. *Onlar* {yani, Yahudiler: ehl-i Kurayza} *için dünyada bir hızy vardır* {yani, katl ve esaret vardır –ehl-i Nadîr için ise sürgün vardır: mallarını, bahçelerini bırakıp yurtlarından çıkmaları ve Şam'daki Ezri'ât ve Erîhâ'ya sürgüne gönderilmeleri vardır–} *vardır.* Âhirette de {cehennem ateşinden} *azîm bir azab vardır.*

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَٓاؤُكَ فَاحْكُمْ
بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ
شَيْـًٔا وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ
فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَٓا اُولٰٓئِكَ
بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ
بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ
وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا
عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا
بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

42. *Onlar* {yani, Yahudiler –Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf ve Vehb b. Yahûdâ onlardandır–} *yalan dinlerler* {yani, yalan söylerler}, *suht* {yani, hükümde rüşvet} *yerler...*

Yahudiler, onlara, haksız hükümler vermeleri karşılığında yıllık bir meblağ tayin etmişlerdi.

> *...Eğer sana* {yani, ey Muhammed, sana} *gelirlerse* {yani, recm hususunda gelirlerse}, *aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Şâyet onlardan yüz çevirirsen, sana bir şeyle zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında kıst* {yani, yani, adl} *ile hükmet. Doğrusu Allah muksitleri* {yani, hükümde adaletli olanları} *sever.*

Bilahare inen, *Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet* {yani, kitabta verilen, muhsan [evli-hür] erkek ve kadının recmedilmesi hükmüyle hükmet, hükmetme isteklerini geri çevirme} *ve onların* {yani, Ka‘b b. el-Eşref, Ka‘b b. Esîd ve Mâlik b. ed-Dayf'ın} *hevâlarına tâbi olma* (el-Mâide, 5/49) âyeti, bunu neshetti.

> 43. *Yanlarında Tevrât, onda da Allah'ın hükmü* {yani, zina eden muhsan [evli-hür] erkek ve kadına recm, cana karşı işlenen suçlarda kısas hükmü} *dururken, nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar? Sonra, şunun* {yani, Tevrât'taki beyânın} *ardından tevelli ediyorlar* {yani, ‘iraz ediyorlar/yüz çeviriyorlar}. *Onlar mü'min* {yani, musaddık/tasdikleyici} *değillerdir;* {çünkü Tevrât'ta bulunanı tahrif etmişlerdir}.

Sonra Allah Tevrât'ın durumunu haber vererek buyuruyor ki:

> 44. *Kuşkusuz Tevrât'ı Biz indirdik, onda bir hidâyet ve nûr* {yani, karanlıklardan çıkaran bir ziya/ışık} *vardır. Teslim olan* {yani, müslüman veya vechlerini Allah'a teslim eden} *nebîler* {yani, Mûsâ'dan Îsâ ibn Meryem'e kadar 1.000 nebî}, *rabbânîler* {yani, Hârûn soyundan olan ehl-i Tevrât'tan âbidler} *ve ahbâr* {yani, onlardan kurra ve alimler} *–Allah'ın kitabından muhafazasına memur olmaları hasebiyle– hâdûya* {yani, Yahudilere} *onunla* {yani, Tevrât'la} *hükmederlerdi...*

Onlardan, kitablarında yer alan recm ve Muhammed'in (s.a) niteliklerini bellemeleri istenmişti. Sonra Ka‘b b. el-Eşref, Ka‘b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf ve arkadaşlarından oluşan Medine Yahudileri hakkında şöyle buyurmaktadır:

> *...Onun üzerine şâhiddiler. O halde insanlardan* {yani, (ey Medi-

> ne Yahudileri,) Hayber Yahudilerinden, recmi ve Muhammed'in niteliklerini onlara haber vermekten} *haşyet duymayın, Benden* {yani, bunları gizlediğiniz takdirde benden} *haşyet duyun. Benim âyetlerimi az bir pahaya* {yani, Yahudilerin avamından aldığınız yiyecek ve mahsul gibi değersiz şeylere} *satmayın. Kim Allah'ın indirdiği* {yani, Tevrât'ta indirdiği} *ile hükmetmezse* {yani, muhsan olup da zina edene recm hükmünü vermezse, Muhammed'in niteliklerini bildirip buna dâir şâhidlik etmezse}, *işte onlar kâfirlerdir.*

Allah'ın indirdiği ile hükmetme emrini yerine getirmeyi irade ettiklerinde, Benî Kurayza; Ebû Lubâbe, Şu'be b. 'Amr, Râfi' b. Hureymile ve Şâz b. 'Amr, Nebî'ye (s.a) sordu:

— İhvânımız Benî Nadîr; Ka'b b. el-Eşref, Ka'b b. Esîd, Mâlik b. ed-Dayf ve diğerleri ile atamız bir, dînimiz birdir. Ehl-i Nadîr bizden birini öldürürse, bize 70 vesk hurma verirler. Biz onlardan birini öldürürsek, bizden 140 vesk hurma alırlar. Bizden yaralananların diyeti de, onlardan yaralananların diyetlerinin yarısı kadardır. Bizimle onlar arasında hüküm ver ey Muhammed.

Rasûlullâh (s.a) şöyle buyurdu:

— Ehl-i Kurayza'nın kanı ile ehl-i Nadîr'in kanı arasında bir fark yoktur; ikisi de birbirine eşittir. Benî Nadîr'den herhangi birinin, Benî Kurayza'dan herhangi biri üzerine diyet ve kısasta bir üstünlüğü yoktur.

Ka'b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf, Ka'b b. Esîd ve arkadaşları dediler ki:

— Senin verdiğin hükme razı değiliz; emrine itaat etmiyoruz. Biz eski uygulamamızı sürdüreceğiz. Sen bizim düşmanımızsın, bizi aşağılamaktan, bize zarar vermekten geri kalmazsın.

İşte bununla ilgili olarak Allah Teâlâ, *Hâlâ câhiliyye hükmünü mü* {yani, İslâm'dan önceki hükümleri mi} *arıyorlar? Yakîn sahibi* {yani, Allah'ın va'd ve va'îdlerine/tehditlerine kesin olarak inanan} *bir kavm için hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel kim vardır* {yani, hükmü Allah'ınkinden daha güzel hiç kimse yoktur} (el-Mâide, 5/50) buyurmaktadır:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ
بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ
قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ
لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾
وَقَفَّيْنَا عَلٰى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

45. *Biz onların üzerine onda* {yani, Tevrât'ta} *şunu yazdık* {yani, farz kıldık}:...

“Ketebe”nin [yazmanın], “farz kılmak” anlamında kullanıldığı benzeri bir âyet de, *Allah yazdı* {yani, kadâ/hükm etti [farz kıldı]} (el-Mücâdele, 58/21) âyetidir.

...Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da birbirine kısastır. Fakat kim onu tasadduk ederse, o onun için kefâret olur {yani, kim öldürme ve yaralamaların kısasından vazgeçerek sadaka olarak bağışlarsa, bu onun diğer günahlarına kefâret olur –yaralanan yaralayanı affedecek olursa, bu, yaralayanın yaralamaktan ötürü bağışlanması, kısas ve diyetten kurtulması demektir–}. *Kim Allah'ın indirdiği* {yani, zina eden muhsan için recm, katl ve yaralamalar için kısas gibi Tevrât'ta indirdiği hükümler} *ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerdir.*

Sonra Allah ehl-i İncîl hakkında haber veriyor:

46. *Onların eserleri üzerine* {yani, onların ardından: ehl-i Tevrât'ın ardından} *Îsâ ibn Meryem'i qafyettik* {yani, ba‘settik/gönderdik}; *Tevrât'tan önündekini musaddık olarak* {yani, Îsâ Tevrât'ı tasdik etti} *ve o'na İncîl'i verdik, onda [İncîl'de] bir hidâyet* {yani, dalâletten kurtaran hidâyet}, *bir nûr* {yani, karanlıktan aydınlığa çıkaran bir nûr} *vardır, Tevrât'tan önündekini musaddık-*

tır {yani, İncîl, Tevrât'ı tasdik ediyor}, *muttakiler için bir hidâyet* {yani, İncîl'de şirkten sakınanlar için dalâletten kurtaran bir hidâyet} *ve bir mev'ize* {yani, cehaleti gideren bir öğüt} *vardır.*

وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا
عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ
عَمَّا جَٓاءَكَ مِنَ الْحَقِّۜ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًاۜ
وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ ف۪ي مَٓا اٰتٰيكُمْ
فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِۜ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَۙ ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
اِلَيْكَۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُر۪يدُ اللّٰهُ اَنْ يُص۪يبَهُمْ بِبَعْضِ
ذُنُوبِهِمْۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ
الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَۜ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

47. *Ehl-i İncîl* {yani, ahbâr ve ruhbândan olan ehl-i İncîl} *de Allah'ın onda* {yani, İncîl'de} *indirdiği* {yani, katilin yahut yaralayanın ve darbedenin affedilmesini öngören hükümler} *ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği* {yani, İncîl'de indirdiği affetme hükmü} *ile hükmetmezse* {ve katile, yaralayana, darbedene kısas uygularsa}, *işte onlar fâsıklardır* {yani, isyankârlardır}.

48. *Sana* {yani, ey Muhammed, sana} *da kitabı* {yani, Kur'ân'ı} *hakk ile indirdik* {yani, abes/boşu boşuna ve bâtıl/maksatsız olarak indirmedik}; *kitabtan önündekini musaddık, onun üzerine müheymin* {yani, şâhid} *olmak üzere...*

Çünkü Muhammed'e indirilen Kur'ân, daha önce indirilmiş bulunan kitabların Allah'tan gelmiş olduğuna şâhidlik etmektedir.

...O halde aralarında Allah'ın indirdiği {yani, Kur'ân'da sana indirdiği} *ile hükmet. Sana gelen hakktan* {yani, Kur'ân'dan} *ayrılıp da onların* {yani, Yahudilerin} *hevâlarına tâbi olma. Sizden her biriniz* {yani, Müslümanlar ve Ehl-i Kitab} *için bir şir'a* {yani, sünnet [izlenecek yol]} *ve bir minhâc* {yani, tarîk ve sebîl} *kıldık/yaptık...*

Ehl-i Tevrât'ın şeriatinde kasden adam öldürmenin karşılığı kısas olup diyet söz konusu değildir. Zina eden muhsan erkek ve kadın için de recm öngörülmüştü.

İncîl şeriatinde ise kasden adam öldürmenin karşılığı afv olup kısas ve diyet yoktur. Onların [ehl-i İncîl'in] şeriatlerinde zinanın cezası da celd/sopa olup recm yoktur.

Ümmet-i Muhammed'in şeriatine gelince, kasden adam öldürmede kısas, diyet ya da affetmek söz konusudur. Zina ile ilgili şer'î hükümleri ise, muhsan için recm, muhsan olmayan için de celddir [yüz sopadır].

...Eğer Allah dileseydi, sizi {yani, ümmet-i Muhammed'i ve Ehl-i Kitab'ı [Yahudi ve Hıristiyanları]} *bir ümmet* {yani, İslâm dîni üzere hareket eden bir ümmet} *yapardı. Fakat verdiği* {yani, Kitab ve sünnetten size verdiği} *şeyle sizi imtihan edecek* {de Allah'ın emir ve nehiylerine itaat edenlerle, isyan edenleri ortaya çıkaracak}. *Öyle ise hayırlara müsabaka edin* {yani, ey Muhammed ümmeti, söz konusu yol ve sünnet [şir'a ve minhâc] ile ilgili anılanlar hususunda sâlih ameller işlemekte koşup yarışın}. *Hepinizin* {yani, sizin ve Ehl-i Kitab'ın} *dönüşü* {âhirette dönüşü} *Allah'adır, o vakit ihtilâf ettiğiniz* {yani, dînden ihtilâf ettiğiniz} *hususta size haber verecektir.*

49. *Onların* {yani, Yahudilerin} *arasında Allah'ın indirdiği* {yani, kitabta sana indirdiği} *ile hükmet...*

Ehl-i Nadîr'den Yahudi reislerinden bir topluluk ihtilâf ederek birbirlerine dedi ki:

— Gelin hep birlikte Muhammed'in yanına gidelim. Belki o'nu izlediği yoldan uzaklaştırır yahut geri çeviririz. O da sadece bir beşerdir. Dolayısıyla işittiğinden etkilenir.

Kalkıp o'nun yanına gittiler ve dediler ki:

— Ne dersin? Kanlar/cinâyetler ile ilgili hususlarda –daha önceki uygulamalarımızda olduğu gibi– bizim lehimize ve Benî Kurayza'nın aleyhine hüküm verir misin? Eğer bunu yapacak olursan sana biat ve itaat ederiz. Biz sana biat ve itaat edersek, Ehl-i Kitab'ın tümü sana tâbi olur; çünkü biz onların reisleri ve alimleriyiz. Onları, izlemekte oldukları yoldan uzaklaştırarak senin dînine dahil olmalarını sağlayabiliriz.

Bunun üzerine Allah Teâlâ Nebîsi'ni (s.a) sakındırmak üzere buyurdu ki:

> ...*Onların* {yani, kanlar/cinâyetler ile ilgili hususlarda ehl-i Nadîr Yahudilerinin} *hevâlarına tâbi olma. Onlara karşı hazer et; Allah'ın sana indirdiğinin* {yani, cinâyetler hakkında adaletli olarak sana indirdiği hükümlerin} *bazısından seni fitneye düşürmesinler* {yani, alıkoymasınlar/engellemesinler}. *Şâyet tevelli ederlerse* {yani, senin hükmünü kabul etmekten kaçınırlarsa} *bil ki, bazı zenbleri/günahları* {yani, Muhammed'in (s.a) nebî olarak gönderilmesinden önce aralarındaki cinâyetlerle/kanlarla ilgili günahları} *sebebiyle Allah onların başına bir musibet getirmeyi* {yani, dünyada öldürülmek, Medine'den Şam topraklarına sürülmek sûretiyle onlara azab etmeyi} *irade ediyor. Doğrusu insanlardan bir çoğu* {yani, Yahudilerin reisleri} *fâsıktırlar* {yani, kanlar/cinâyetler hakkında Nebî'nin (s.a) hakk ve adalete uygun hükmünden hoşlanmadıkları için âsidirler/isyankârdırlar}.

Ka'b b. el-Eşref, Mâlik b. ed-Dayf ve Ka'b b. Esîd Nebî'ye (s.a), "Biz senin hükmünü kabul etmiyoruz, razı olmuyoruz" deyince Allah şu buyrukları indirdi:

> 50. *Hâlâ câhiliyye hükmünü mü* {yani, Muhammed (s.a) nebî olarak gönderilmeden önce uyguladıkları haksız ve zâlim hükümleri mi} *arıyorlar? Yakîn sahibi* {yani, Allah'a kesin olarak îmân eden} *bir kavm için, hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel kim vardır* {yani, hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel hiç kimse yoktur}.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ
أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ
نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِ
فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسَرُّوا فِي أَنفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ
آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ
عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَائِمٍ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

51. *Ey îmân edenler!...*

Bu buyruk, Müslümanlardan iki kişi hakkında inmiştir.

> *...Yahudi ve Hıristiyanları evliyâ edinmeyin. Onların bazısı bazısının [Yahudiler Yahudilerin, Hıristiyanlar da Hıristiyanların] evliyâsıdır...*

Uhud vak'asından sonra bazı Müslümanlar kâfirlerin kendilerine gâlib geleceklerinden korktular. Onlardan biri şöyle dedi:

— Filan Yahudiye gidip Yahudiliği kabul edeyim; doğrusu ben kâfirlerin bize üstünlük sağlayacaklarından korkuyorum.

Diğeri de şöyle dedi:

— Ben de Şam'a gidip Hıristiyan olayım.

Bunun üzerine, *Ey îmân edenler! Yahudi ve Hıristiyanları evliyâ edinmeyin. Onların bazısı bazısının evliyâsıdır* âyeti nâzil oldu.

> *...Sizden* {yani, mü'minlerden} *kim onları velî edinirse, muhakkak ki o da onlardandır* {yani, onlara katılır, onlarla birlikte olur –çünkü mü'minler kâfirleri velî edinmezler–}. *Kuşkusuz Allah zâlimler kavmini hidâyete iletmez.*

Sonra Allah, onları sadece münâfıkların velî edineceğini zikrediyor, çünkü onların söylediklerinin doğruluğunu ancak münâfıklar kabul eder. Allah buyuruyor ki:

52. *Kalblerinde maraz* {yani, şekk/kuşku} *bulunan kimselerin* {yani, münâfıkların}, *"Dâire bize isabet eder* {yani, Yahudiler Müslümanlara üstünlük [devlet] sağlar} *diye haşyet duyuyoruz" diyerek onların* {yani, velî edindikleri Medine Yahudilerinin} *içine koştuklarını görürsün.*

'Abdullâh b. Übey, Ebû Nâfi' ve Ebû Lubâbe'nin de aralarında bulunduğu 84 münâfık dediler ki:

— Yahudilerden ahid/söz alalım ve birbirimizi velî [dost ve hâmi] edinelim. Çünkü yarın ne olacağını bilmiyoruz; Muhammed'in zafer kazanamayacağından korkuyoruz. Böylece bizimle onlar arasındaki ilişkiler kesilir; ne borç alabiliriz onlardan, ne de yiyecek.

Bunun üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

...Olur ki Allah bir feth {yani, onların ümit kestikleri Muhammed'e bir nasr/zafer} *veya indinden bir emr* {yani, Benî Kurayza'nın öldürülmesi, Benî Nadîr'in Ezri'ât'a sürgün edilmesi şeklinde bir emr} *verir/ihsan eder de, nefislerinde gizlediklerine nâdim olurlar.*

Münâfıklar, ehl-i Kurayza ile ehl-i Nadîr'in başına gelenleri görünce, o söylediklerine pişman oldular. Allah, Nebîsi'ne (s.a) münâfıkların durumunu haber verdikten sonra şu âyeti indirdi:

53. *Îmân edenler de derler* {yani, birbirlerine derler} *ki: "Sizinle* {yani, dîniniz üzere sizinle} *beraber olacaklarına dâir olanca yeminleri [cehde eymânihim]* {yani, Allah adına yeminleri –ki "cehdu'l-yemîn" [olanca yemîn] budur–} *ile Allah'a kasem edenler* {yani, münâfıklar} *bunlar mıydı? Amelleri heder oldu* {çünkü amellerini Allah'tan başkası için yapmışlardı} *ve hâsirlerden* {yani, dünyada ziyan edenlerden} *oldular."*

54. *Ey îmân edenler! Sizden kim dîninden irtidad ederse,...*

Uhud günündeki hezimet sebebiyle Müslümanlardan bazıları kuşkuya düşüp bir takım sözler söylemişlerdi.

> *...Allah bir kavm getirir ki: (Allah) onları sever, onlar da O'nu sever; mü'minlere karşı zilletli* {yani, merhametli ve yumuşak}, *kâfirlere karşı izzetli* {yani, ğaliz/katı ve şiddetli/sert},...

Rasûlullâh'ın vefatından sonra Benû Temîm, Benû Hanîfe, Benû Esed, Ğatafân ve Kinde'den bazı insanlar –el-Eş'as b. Kays da onlardandır– irtidad ettiler. Allah irtidad edenlerden hayırlı olanları: Kinde'nin bir kolu olan Vehblileri, Becîle ve Hadramevt'den Humsları, Hımyer'den bir tâifeyi ve Hemedanlıları geri getirdi. Allah kâfirlerin yerine bunları getirdi ve bunların –az önce kaydedilen– niteliklerinden başka şu özelliklere de sahib olduklarını belirtti:

> *...Allah yolunda* {yani, Allah'a itaat uğrunda düşmanlarına karşı} *cihad ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar* {yani, hiçbir gazab edenin gazabına aldırmazlar}. *Şu* {yani, İslâm dîni}, *Allah'ın fadlıdır, onu dilediği kimseye verir. Allah vâsidir* {yani, fadlı/lütfu pek bol olandır}, *alîmdir* {yani, İslâm'ı kime vereceğini/nasîb edeceğini çok iyi bilendir}.

Hem onlar, hem de irtidad edenlerin yerine başkalarını getirmekle ilgili olarak, *Şâyet tevelli ederseniz, yerinize sizden başka bir kavm getirir. Sonra, onlar sizin gibi olmazlar* (Muhammed, 47/38) âyeti de nâzil oldu. Allah'ın şu buyruğu da aynı hususta inmiştir:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ
آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾
وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

> 55. *Sizin velîniz sadece Allah, O'nun Rasûlü ve o îmân edenlerdir ki salâtı ikame ederler, zekâtı ita ederler ve onlar râki'ûndur [Allah'a boyun eğenlerdir].*

‘Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları Nebî'ye (s.a) salâtu'l-ûlâ [öğle] vaktinde dediler ki:

— Yahudiler, Müslüman olduğumuz için bize açıkça düşmanlık ediyor, bizimle konuşmuyorlar, hiçbir hususta bizimle birlikte olmuyorlar. Oysa bizim evlerimiz onların evleri arasındadır. Bu mescid dışında konuşabildiğimiz bir yer bulamıyoruz.

Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Nebî (s.a) onu okuyunca onlar şöyle dediler:

— Biz evliyâ olarak Allah'a, O'nun Rasûlü'ne ve mü’minlere razıyız.

İnsanlar farzın ardından nâfile namaz kılmaya başladı. Bu da salâtu'l-evvel'den sonra olmuştu. Nebî (s.a) mescidin kapısına çıktığında oradan çıkan bir yoksulla karşılaştı. Bu sırada yoksul Allah'a hamdediyordu. Nebî (s.a) onu çağırıp sordu:

— Kimse sana bir şey verdi mi?

Yoksul cevab verdi:

— Evet ey Allah'ın nebîsi!

Nebî tekrar sordu:

— Kim sana bir şey verdi?

Yoksul cevab verdi:

— Şu –‘Alî b. Ebî Tâlib'i kasdederek– ayaktaki adam bana yüzüğünü verdi.

Nebî (s.a) sordu:

— Hangi durumda iken onu sana verdi?

Yoksul cevab verdi:

— Rükû hâlinde iken onu bana verdi.

Nebî (s.a) tekbir getirerek dedi ki:

— Bu üstün kerâmeti/fazileti özellikle ‘Alî'ye nasîb eden Allah'a hamdolsun.

Bunun üzerine Allah, *...o îmân edenlerdir ki salâtı ikame ederler, zekâtı ita ederler ve onlar râki‘ûndur [Allah'a boyun eğenlerdir]* buyruğunu indirdi.

56. *Kim Allah'ı, O'nun Rasûlü'nü ve o îmân edenleri* {yani, ʻAlî b. Ebî Tâlib'i} *velî edinirse, kuşku yok ki Allah'ın hizbi* {yani, Allah'ın ve O'nun Rasûlü'nün şiʻası ve îmân edenler}; *onlar gâliblerdir.*

Böylece, önce ʻAlî b. Ebî Tâlib'i, sonra da Müslümanları ve Ehl-i Kitab mü'minleri –ki aralarında ʻAbdullâh b. Selâm ve diğerleri de vardır– Yahudilere gâlib gelenler olarak zikretti. Gâlibiyetleri ise, Yahudilerin bir kısmını öldürüp bir kısmını Medine'den Şam'daki Ezriʻât ve Erîhâ topraklarına sürmeleri ile gerçekleşti.

57. *Ey îmân edenler* {yani, ey münâfıklar –ki bunlar, îmânın kalblerinde yer etmediği, sadece dilleriyle îmân ettiklerini ikrar edenlerdir–}! *Sizden* {yani, ümmet-i Muhammed'den} *evvel kendilerine kitab* {yani, Tevrât} *verilenlerden dîninizi* {yani, İslâm'ı} *hüzüv ve laʻib edinenleri* {yani, dîninizle istihza edenleri ve onu bâtıl addedenleri} *evliyâ edinmeyin ve kâfirleri* {yani, Yahudilerin kâfirleri ile Arab müşriklerini} *de evliyâ edinmeyin* {çünkü bu tür münâfıklar onları velî ediniyordu}.

Sonra Allah onları sakındırmak üzere şöyle buyurmaktadır:

...Allah'a ittika edin, eğer mü'minlerseniz {yani, musaddıklarsanız –onları: Arab kâfirlerini evliyâ edinmeyin:–}.

ʻAbdullâh b. Übey, ʻAbdullâh b. Nuteyl (veya Netîl[7]) Ebû Lubâbe ve gayrısı Yahudilere –bir mektub yazarak– "Eğer siz çıkarılırsanız, biz de sizinle birlikte çıkarız" demişlerdi.[8] Sonra Allah Yahudilerin durumunu haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

58. *Salâta nida ettiğinizde onu hüzüv ve laʻib edinirler* {yani, onunla istihza eder ve onu bâtıl addederler}...

---

7 İbn Hişâm, "Ensâr Arasındaki Münâfıklardan Yahudilerle Oturup Kalkanlar" başlığı altında bu ismi, ʻAbdullâh b. Nebtel olarak vermektedir (*Sîret-i İbn Hişâm*). (Çeviren)

8 Kurtûbî de bu sözleri, Ensâr'ın münâfıklarının Benî Kurayza ve Benî Nadîr Yahudilerine söylediklerini kaydetmekte ve bu münâfıklar arasında ʻAbdullâh b. Übey b. Selûl, Rifâʻa b. Zeyd, Evs b. Kayzî ile birlikte ʻAbdullâh b. Nebtel'in de adını vererek merhum Mukâtil'in işâret ettiği bu duruma hem açıklık getirmekte, hem de ʻAbdullâh'ın babasının doğru adının Nebtel olduğunu ortaya koymaktadır (Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*). (Çeviren)

Yahudiler ezanı işitip Müslümanların namaza kalktıklarını gördüklerinde, “Kalktılar, kalkamayasıcalar”; rükûa eğildiklerini gördüklerinde, “Rükû edemeyesiceler”; secde ettiklerini gördüklerinde de –gülerek– “Secde edemeyesiceler” derler ve alay ederlerdi. İşte bunun sebebi ile ilgili olarak Allah buyuruyor ki:

> ...*Şu, onların akletmez bir kavm olmalarındandır* {yani, akletselerdi bu sözleri söylemezlerdi}.

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ
وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ
هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِۜ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَۜ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَٓاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَاِذَا جَٓاؤُ۫كُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا
وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾
وَتَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ
عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

> 59. *De ki: “Ey Ehl-i Kitab! Bizi kusurlu bulmanızın sebebi başka değil; Allah'a* {yani, O'nun bir, tek ve ortaksız olduğuna}, *bize indirilene* {yani, Muhammed'in Kur’ân'ına}, *bundan önce indirilene* {yani, Muhammed'in Kur’ân'ından önce Allah'ın diğer nebîlere indirdiği kitablara} *îmân etmemizdir* {yani, bunları tasdik etmemizdir} *ve kuşkusuz ekseriniz fâsıksınız”* {yani, çoğunuz isyankârlarsınız}.

Mukâtil dedi: Ebû Yâsir, Huyey b. Ahtab, Nâfi‘ b. Ebî Nâfi‘, ‘Âzer b. Ebî ‘Âzer, ‘Amr'ın oğulları Hâlid ve Zeyd, Âzer b. Ebî Âzer ve Eşya‘ Nebî'ye (s.a) gelip sordular:

— Rasûllerden kimlere îmân ediyorsun?

Rasûlullâh cevab verdi:

— *Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb ve esbâta [o'nun soyundan gelenlere] indirilene, Mûsâ'ya verilene, Îsâ'ya verilene ve nebîlere Rabb'leri tarafından verilenlere îmân ettik. Onlardan hiç birinin arasını ayırmayız. Biz O'na müslimleriz/teslim olanlarız* (el-Bakara, 2/136).

Ancak, Îsâ b. Meryem'in adı geçince o'nun nübüvvetini inkâr ederek dediler ki:

— Biz ne Îsâ'ya îmân ederiz, ne de o'na îmân edene îmân ederiz.

Bunun üzerine Allah, *De ki: "Ey Ehl-i Kitab! Bizi kusurlu bulmanızın sebebi başka değil; Allah'a, bize indirilene, bundan önce indirilene îmân etmemizdir ve kuşkusuz ekseriniz fâsıksınız"* buyruğunu indirdi. Yahudiler mü'minlere dediler ki:

— Biz dîn mensubları arasında dünyada da, âhirette de sizden daha az pay sahibi kimse bilmiyoruz.

Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi:

> 60. *De ki: "Allah indinden, şundan daha şerli bir musibeti* {yani, sevâbı [karşılığı/cezayı]} *size* {yani, ey mü'minler, size} *haber vereyim mi?"...*

Yahudilerin, "Bunlar kimlerdir, ey Muhammed?" diye sormaları üzerine Nebî (s.a) şu buyrukları okudu:

> ...*"Onlar* {yani, Yahudiler} *ki Allah kendilerine lanet etti, gazab etti* {eğer öldürülmezlerse harac vermeyi kabul eder ve gazaba uğrarlar} *ve onlardan,* {balık avlanma yasağını çiğnedikleri için} *maymunlar,* {Mâide'ye [Allah'ın Hz. Îsâ'ya indiridiği sofraya] îmân etmemeleri dolayısıyla} *domuzlar ve tâğûta* {yani, şeytana} *ibadet edenler yaptı. İşte bunlar mekânca* {yani, dünyadaki menzilce} *daha şerli ve sevâi's-sebîlden dalâlete düşenlerdir"* {yani, bunlar mü'minlere göre doğru yolu tutturamamış kimselerdir}.

Yahudilerin ayıblarını ortaya koyan bu âyet nâzil olunca, mü'minler onlara, "Ey domuzların, maymunların kardeşleri!" diye hitâb ettiler. Onlar ise başlarını önlerine eğdiler. Böylece Allah Teâlâ onları rezil etti. Ebû Yâsir b. Ahtab, Ka'b b. el-Eşref, 'Âzer b. Ebî 'Âzer, Nâfi' b. Ebî Nâfi'

ve Râfi‘ b. Ebî Hureymile –ki bunlar Yahudilerin reisleri idiler– gelip Rasûlullâh'ın (s.a) huzuruna girdiler ve, “Ey Muhammed! Biz sana îmân ettik/seni tasdik ettik; çünkü seni tanıyoruz” dediler. Sonra o'nun [Nebî'nin (s.a)] yanından küfr ile çıktılar. Ancak o'na îmân ettiklerini ikrar ederek açığa vurmuşlardı. Allah Teâlâ onlar hakkında şu buyrukları indirdi:

> 61. *Size geldiklerinde* {yani, Yahudiler size/mü’minlere geldiklerinde}, *“Biz îmân ettik”* {yani, Muhammed'i tasdik ettik} *dediler...*

Oysa onlar, içlerindeki küfrü gizleyerek o'nun huzuruna girdiler, yanından çıktıklarında da küfür ile birlikte çıktılar.

İşte Yüce Allah'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

> *...Halbuki küfr ile girdiler ve onlar onunla da çıktılar* {yani, küfür üzere hallerini sürdürerek çıktılar}. *Allah gizlediklerini çok iyi bilir* {yani, Muhammed'e karşı kalblerinde küfrden gizlediklerini çok iyi bilir}.

Bunun bir benzeri de Âl-i İmrân sûresinde (118-119. âyetler) bulunmaktadır.

Sonra Allah onların hallerini haber veriyor:

> 62. *Onlardan bir çoğunun ism* {yani, ma‘siyet/isyankârlık}, *udvân* {yani, zulm: şirk} *ve suht yemek* {yani, cevr ile hüküm vermek için rüşvet almak –ki kasıt, Ka‘b b. el-Eşref'tir–} *hususunda yarıştıklarını görürsün. Amelleri ne kötüdür!*

Sonra Allah Teâlâ, Rabbânîlere [kendilerini ibadete verenlere] ve ahbâra [kurra ve fukahaya] itab/sitem ediyor:

> 63. *Keşke Rabbânîler* {yani, kendilerini ibadete verenler} *ve ahbâr* {yani, kurra ve fukaha –ki bunlar, Hârûn'un soyundan gelen kurban sunucuları ve Yahudilerin reisleridir–} *onları ism/günah sözlerden* {yani, şirkten} *ve suht yemekten* {yani, hükümde rüşvet almaktan} *nehyetselerdi* {yani, onları böyle hareket etmekten alıkoymalı değiller miydi?} *Sanatları ne kötüdür* {zira Rabbânîler ve ahbâr, onları şirkten ve suhttan: rüşvet alarak hükümde cevretmekten alıkoymadılar}.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ
يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَٓاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ
مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَٓا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا
اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

64. *Yahudiler* {yani, Yahudilerden ikisi: İbn Sûriyâ ile Finhâs ve 'Âzer b. Ebî 'Âzer}, *"Allah'ın eli bağlıdır"* {yani, Allah'ın eli sıkıdır/Allah cimridir: bize karşı elini sıkı tutuyor/cimrilik ediyor, bize cömertçe hayır vermiyor} *dediler...*

Allah önceleri onlara bol rızık ihsan etti, fakat onlar Allah'a karşı gelip kendilerine haram kıldığı şeyleri helâl saydıklarında onların rızıklarını kıstı. İşte o vakit, "Allah'ın eli cömertçe vermekten alıkonulmuştur" dediler. Allah bu sözlerine karşılık buyurdu ki:

...Onların elleri bağlıdır {yani, elleri hayırdan yana tutulmuştur} *ve dedikleri sebebiyle lanetlendiler. Aksine, O'nun iki eli de açıktır* {yani, hayır ile açıktır}. *Nasıl dilerse infak eder* {yani, dilerse rızkı genişletir, dilerse kısar. Onlar O'nun yarattığı ve kulu olup O'nun kabzasındadırlar/hâkimiyeti altındadırlar}...

...Andolsun ki Rabbinden sana indirilen {yani, recm emri, kısasa dâir hükümler ve Muhammed'in nitelikleri} *onlardan* {yani, Benî Nadîr Yahudilerinden} *bir çoğunun tuğyân ve küfrünü ziyade etti* {yani, Kur'ân'a karşı cehudluklarını ve onu inkârlarını artırdı}. *Onların arasına* {yani, Yahudilerle Hıristiyanların arasına} *Kıyâmet Günü'ne kadar sürecek düşmanlık ve buğz/kin ilka ettik* {yani, aralarında bir şer bıraktık, o nedenle birbirlerine buğzeder, ağır/kötü sözler söylerler, Yahudi Hıristiyanı, Hıristiyan Yahudiyi sevmez}. *Her ne zaman bir harb ateşi tutuşturmak isteseler Allah onu söndürür* {yani, her ne zaman Muhammed'e savaş ile ilgili olarak bir mekr [hile ve tuzak] hazırlamak üzere ittifak etseler, Allah onların ittifaklarını dağıtır, hile ve tuzaklarıyla yakmak istedikleri ateşi söndürür ve ebediyyen bir şey elde

edemezler}. *Arzda fesada koşarlar* {yani, ma'siyetler işlerler}. *Allah ise müfsidleri* {yani, ma'siyet işleyenleri} *sevmez.*

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ
مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ
لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

65. *Keşke Ehl-i Kitab* {yani, Yahudi ve Hıristiyanlar} *da îmân etseler* {yani, Allah'ın vahdâniyyetini tasdik etseler} *ve ittika etselerdi* {yani, şirkten ittika etseler/sakınıp korunsalar idi}. *Onlardan seyyielerini örter* {yani, zenblerini/günahlarını mahveder/siler} *ve onları naim cennetlerine sokardık.*

66. *Keşke onlar Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabb'leri katından kendilerine indirileni ikame etselerdi* {yani, Tevrât ile İncîl'deki Muhammed'in nitelikleri ve o'na îmâna dâir buyrukları tahrif etmeyip Tevrât ve İncîl'deki zina, recm, kısas ve öteki hükümler gereğince amel etselerdi} *fevklerinden* {yani, yağmur ile üstlerinden} *ve ayaklarının altından* {yani, arzdan: yerden bitenlerden} *yerlerdi. Onlardan muktesid bir kavm varsa da* {yani, Tevrât ve İncîl ehlinden îmân edip, sözlerinde adaletten ayrılmayan bir topluluk var –bunlar, Tevrât ehlinden 'Abdullâh b. Selâm ve arkadaşları, İncîl ehlinden ise Îsâ ibn Meryem'in dîni üzere devam edenlerdir, ki o sırada 32 kişi idiler–} *onlardan* {yani, Ehl-i Kitab'tan: onların kâfirlerinden} *bir çoğunun amelleri ne kötü!*

67. *Ey Rasûl* {yani, ey Muhammed}! *Rabbinden sana indirileni tebliğ et...*

Nebî (s.a) İslâm'a davetini arttırınca Yahudiler alay etmeye ve, "Ey Muhammed! Hıristiyanların Îsâ b. Meryem'i candan sevdikleri ve üstün bir konuma çıkardıkları gibi, bizim de seni candan sevip üstün bir konuma çıkarmamızı mı istiyorsun?" dediler. Nebî (s.a) onların bu tepkilerine karşı sesini çıkarmadı. Ancak Allah Teâlâ Nebî'yi (s.a), Allah'ın yoluna davet etmeye teşvik etti ve onların kendisini bu şekilde yalanlayıp kendisiyle alay etmelerinin davetini sürdürmesine engel olmaması gerektiğini bildirerek, *Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et* buyurdu.

...Eğer yapmazsan, O'nun risâletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan {yani, Yahudilerden} *'asam edecektir [koruyacaktır]* {yani, seni kimse öldüremeyecektir}. *Kuşkusuz Allah kâfirler kavmini* {yani, Yahudileri} *hidâyete iletmez.*

Bu âyet nâzil olunca Nebî (s.a), korkudan ve öldürülmekten yana kendini güvende hissetti ve, "Artık kimin bana yardım ettiğine, kimin de beni yardımsız bıraktığına aldırmıyorum" dedi. Çünkü Rasûlullah, Yahudilerin bir suikastla kendisini öldüreceklerinden çekiniyordu. Sonra Allah Teâlâ o'na neleri tebliğ edeceğini bildirmek üzere şöyle buyurdu:

68. *De ki: "Ey Ehl-i Kitab* {yani, ey Yahudi ve Hıristiyanlar}! *Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabbinizden size indirileni* {yani, Muhammed ile ilgili hususları tahrif etmeksizin} *ikame etmedikçe* {yani, o ikisinin tilavetini Yüce Allah'ın indirdiği şekilde hakk ile tilavet etmedikçe} *bir şey* {yani, dîn adına bir şey} *üzerinde değilsiniz"...*

İşte bu, Yüce Allah'ın Ehl-i Kitab'a tebliğ etmek üzere o'na verdiği bir emirdir.

...Andolsun ki Rabbinden sana indirilen {yani, Kur'ân'daki buyruklar, recm ve kısasa dâir hükümler} *onlardan bir çoğunun tuğyan ve küfrünü Kur'ân'ı inkârlarını ziyade etti* {yani, Kur'ân'a karşı cehudluklarını artırdı}. *Öyleyse o kâfirler kavmine te's etme* {yani, ey Muhammed senin söylediklerini yalanlayan o Ehl-i Kitab için üzülme}.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ
أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾
وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

69. *Doğrusu onlar ki îmân ettiler* {yani, tasdik ettiler} *ve onlar ki Hâdû* {yani, Yahudiler} *ve Sâbiiler* {bunlar, Hıristiyanlık'ta bilinen meşhur üç fırkadan ayrılıp Nûh dînine yönelen ve Nûh (a.s) dîni üzere olduklarını zu'm ederek –zira, Nûh da İslâm dîni üzere idi– hataya düşen bir Hıristiyan fırkasıdır} *ve Nasârâ* {yani, Hıristiyanlar –bunlara "Nasârâ" adının veriliş sebebi, onların bu dîni ilk olarak "Nâsıra" tesmiye edilen bir karyede ortaya koymalarıdır–}. *Kim* {yani, bunlardan kim} *Allah'a ve âhiret gününe îmân eder ve sâlih amel işlerse* {yani, Muhammed'in gönderilmesinden önce farzları eda etmişse, ona cennet vardır. Muhammed'in nebî olarak gönderildikten sonra onlardan hayatta olanların ise, Muhammed'i tasdik etmeden îmânları geçerli değildir. Allah'ın bir ve ortaksız olduğunu, Muhammed'in getirdiklerini, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdik edenlere gelince} *onlara bir korku* {yani, azabtan yana bir korku} *yoktur ve onlar mahzun olmazlar* {yani, ölümden dolayı üzülmezler}.

70. *Andolsun biz İsrâîloğulları'ndan mîsâk aldık* {yani, içindeki hükümler gereğince amel edeceklerine dâir Tevrât'ta mîsâk aldık} *ve onlara rasûller gönderdik* {yani, Allah onlara rasûller gönderdi}. *Her ne zaman onlara* {yani, Yahudilere}, *nefislerinin hevâsına uymayan bir rasûl geldiyse, bir feriki* {yani, Yahudilerin bir feriki Îsâ ve Muhammed gibi bazı rasûlleri} *tekzib ettiler, bir*

feriki de katlettiler {yani, Yahudiler Zekeriyyâ ve Yahyâ gibi rasûllerden bir tâifeyi de öldürdüler}.

71. *Bir fitne olmayacak sandılar* {yani, Yahudiler şirk olmayacağını, belalandırılmayacaklarını/sınanmayacaklarını, rasûlleri yalanladıkları için, nebîleri öldürdükleri için cezalandırılmayacaklarını, yağmur kıtlığı gibi bela ve sıkıntılarla sınanmayacaklarını sandılar} *da ʻamâ* {yani, haktan yana kör: onu görmez} *ve sağır* {yani, haktan yana sağır: onu işitmez} *oldular. Sonra, Allah onlara döndü/tevbelerini kabul etti* {yani, onları affetti, üzerlerindeki belayı kaldırdı –fakat onlar, belanın kaldırılmasından sonra tevbe etmediler–}. *Sonra, onlardan bir çoğu yine ʻamâ ve sağır oldular. Allah amellerine basîrdir* {yani, nebîleri öldürenleri, rasûlleri yalanlayanları görendir}.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ
الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ
حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ
ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾

72. *Andolsun o küfredenler, "Kuşkusuz Allah, o Mesîh ibn Meryem'dir" dediler...*

Bu buyruk, Mar-Yaʻkûbî mezhebinden olan Necrân Hıristiyanları hakkında inmiştir. Onlardan olan es-Seyyid, el-ʻÂkib ve diğerleri, "Kuşkusuz Allah, o Mesîh ibn Meryem'dir" diyorlardı.

...Oysa Mesîh, "Ey İsrâîloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibâdet edin {yani, O'nun vahdâniyyetini, be-

nim de Rabbim, sizin Rabbiniz olduğunu tanıyın} *demişti. Doğrusu kim Allah'a şirk koşarsa* {yani, "Kuşkusuz Allah, o Mesîh ibn Meryem'dir" deyip şirk üzere ölürse}, *andolsun ki Allah ona cenneti haram kılmıştır ve onun me'vâsı ise ateştir. Zâlimlerin ensârı* {yani, müşriklerin, kendilerini ateşten koruyacak koruyucuları} *yoktur.*

73. *Andolsun o küfredenler* {yani, Melkânîler}, *"Kuşkusuz Allah, üçün üçüncüsüdür" dediler...*

Melkânîler, Allah, Mesîh ve Meryem (diye üç ilah uknûmu) kabul ederler. Allah onların söylediklerini yalanlamak üzere buyuruyor ki:

...Halbuki bir tek ilahtan başka ilah yoktur. Eğer söylediklerinden {yani, bu şirkten} *vazgeçmezlerse, onlardan küfredenlere elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab* {yani, ceza olmak üzere kılıçla öldürülmek, hayatta kalanlar için de cizye ödemek şeklinde bir azab} *messedecektir/dokunacaktır* {yani, isâbet edecektir}.

74. *Öyleyse Allah'a dönmeyecek/tevbe etmeyecek ve O'na istiğfar etmeyecekler* {yani, şirkten ötürü O'ndan bağışlanma dilemeyecekler} *mi?* {Ki yaptıkları sebebiyle onları bağışlasın}. *Allah gafûrdur* {yani, onların zenblerini/günahlarını bağışlayıcıdır}, *rahîmdir* {yani, onlara karşı merhametlidir}.

Sonra Allah Teâlâ, Îsâ'nın durumunu haber veriyor:

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ
انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ
(٧٥) قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ
ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٧٦)

75. *Mesîh ibn Meryem, başka değil bir rasûldür, ki o'ndan önce de rasûller gelip geçti. Onun anası da bir sıddîka* {yani, mü'mine} *idi...*

Doğrusu o, sıddîk bir nebî idi (Meryem, 19/56) buyruğunda da "sıddîk" kelimesi, "mü'min" anlamında kullanılmıştır.

Cebrâîl Meryem'e, "*Ben sadece Rabbinin rasûlüyüm* (Meryem, 19/19); senin karnında Mesîh bulunmaktadır" demiş, Meryem de Cebrâîl'e îmân etmiş, Mesîh ibn Meryem'i tasdik etmişti. Bundan sonra ona "sıddîka" adı verildi. O sırada kendisi Beytu'l-Makdis'te mihrabda bulunuyordu.

...*İkisi de yemek yerlerdi* {eğer ilah olsalardı yemek yemezlerdi}. *Bak* {yani, ey Muhammed, bak}, *âyetleri onlara nasıl beyan ediyoruz* {yani, Meryem ve Îsâ'nın durumu ile ilgili alâmetleri: onların yemek yediklerini, ilahların ise yemek yemediklerini nasıl apaçık bildiriyoruz}, *sonra bak, (nasıl) çevriliyorlar* {yani, onlar nereden (tevhîdi) yalanlıyorlar! –Onlara benim bir ve tek olduğumu bildir–}.

76. *De* {yani, Necrân Hıristiyanlarına de} *ki: "Allah'ın dûnundan [Allah'ı bırakıp] sizin için bir zarara* {yani, dünyada bir zarara} *ve bir faydaya* {yani, âhirette bir faydaya} *mâlik olmayana* {yani, Îsâ'ya} *mı ibâdet ediyorsunuz? Allah, semî* {yani, onların, "Kuşkusuz Allah, o Mesîh ibn Meryem'dir" ve "Kuşkusuz Allah, üçün üçüncüsüdür" şeklindeki sözlerini işiten}, *alîm* {yani, onların söylediklerini çok iyi bilen} *O'dur.*

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُٓوا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا
كَث۪يرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَٓاءِ السَّب۪يلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا مِنْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُ۫دَ وَع۪يسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾

77. *De ki: "Ey Ehl-i Kitab* {yani, ey Necrân Hıristiyanları}! *Dîninizde* {yani, İslâm dîninde} *haksız yere haddi aşmayın* {yani, Îsâ

ibn Meryem hakkında uygunsuz şeyler söyleyerek haddi aşmayın}. *Bundan evvel dalâlete düşmüş* {yani, hidâyetten sapıp dalâlete düşmüş} *ve bir çoğunu* {yani, insanlardan bir çoğunu} *da dalâlete düşürmüş* {yani, hidâyetten saptırıp dalâlete düşürmüş} *ve sevâu's-sebîlden dalâlete düşmüş* {yani, hidâyet yolunu bulamamış} *bir kavmin hevâlarına tâbi olmayın."*

Buyruk, Bersîsâ hakkında inmiştir.

78. *İsrâîloğulları'ndan* {yani, İsrâîloğulları sıbtından} *küfredenler* {yani, Yahudiler} *Dâvûd'un* {yani, Dâvûd ibn Ebîşâ'nın/Enîşâ'nın[9]} *ve Îsâ ibn Meryem'in diliyle lanetlendiler...*

Yahudiler, Cumartesi günü balık avlamaları haram kılındığı halde balık avladılar. Dâvûd da, "Allahım! Emrine aykırı hareket eden, emrini terkeden bu kullarını, yarattığın diğer insanlara bir âyet [ibretli bir belge] ve bir mesel kıl" diye du'a etti. Bunun üzerine Allah onları maymunlara dönüştürdü. İşte Dâvûd'un (a.s) laneti bu idi. Îsâ ibn Meryem'in lanetlemesine gelince, onlar önce mâideden [Îsâ'nın mucizesi olarak inen sofradan] yediler. Sonra kâfir oldular ve bu sofradaki yiyeceklerden alıp sakladılar. Bunun üzerine Îsâ (a.s), "Allahım! Bu sofradan yedikten sonra küfre sapanı, âlemlerden hiç kimseye etmediğin şekilde azab edeceğini va'detmiştin. Allahım! Cumartesi yasağını çiğneyenleri lanetlediğin gibi, bunları da lanetle!" diye du'a etti. Bunun üzerine Allah onları –ki 5.000 kişi idiler, aralarında kadın ve çocuk yoktu– domuzlara dönüştürdü.

...Şu, isyan etmeleri {yani, Allah'ın emrini terk ederek isyan etmeleri} *ve haddi aşmaları* {yani, dînlerinde haddi aşmaları} *sebebiyle idi.*

79. *Yaptıkları bir münkerden birbirlerini nehyetmezlerdi. Yaptıkları şey ne kötüydü* {yani, münker işleyenleri vazgeçirmeye çalışmamaları ne kötü bir şeydi}!

---

9 Muhakkik, düştüğü notta, eserin el yazmasında kelimenin ikinci harfinin üzerinde yahut altında nokta olmadığından "Enîşâ" veya "Ebîşâ" şeklinde okunabileceğini belirtmektedir. İbnu'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-Târih*) ise bunun "Îşâ" olduğunu –yani, noktasız olduğu belirtilen bu harfin *nun* veya *be* olmayıp *ye* olduğunu– belirtmektedir. (Çeviren)

تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا
يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ
اَوْلِيَاءَ وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ
اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ
اَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ
اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ
قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

80. *Onlardan bir çoğunu görürsün ki, küfredenleri* {yani, Kureyş'ten küfredenleri} *velî edinirler. Onların nefisleri için takdim ettiği şey ne kötüdür.* {Çünkü Kureyşliler kitab sahibi değillerdi}. *Allah onlara gazab etti ve onlar azabda hâlidlerdir.*

81. *Eğer Allah'a* {yani, O'nun ortaksız, bir ve tek olduğuna}, *Nebî'ye* {(Muhammed'e)} *ve o'na indirilene* {yani, Kur'ân'dan ona indirilene} *îmân* {yani, tasdik} *etmiş olsalardı, onları* {yani, Arab müşriklerini} *evliyâ edinmezlerdi* {yani, Yahudiler müşrikleri velîler edinmezlerdi}. *Fakat onlardan* {yani, Yahudilerden} *bir çoğu fâsıklardır* {yani, isyankârlardır}.

82. *Îmân edenlere düşmanlıkta insanların en şiddetlisini, Yahudiler ve şirk koşanlar* {yani, Arab müşrikleri} *bulacaksın...*

Zira Yahudiler Nebî'ye (s.a) karşı savaşmak için Arab müşriklerine yardım ve Nebî'nin (s.a) üzerine yürümelerini telkin ediyorlardı. Müşrikler, Nebî'ye (s.a) ve ashâbına (r.anhum) aşırı derecede düşmanlık besliyorlardı.

...Îmân edenlere meveddetce {kasıt, mü'minleri sevmeleri değil, îmâna icabet etmeleridir} *onların en yakınını da "Biz Nasârâyız"* {çünkü onlar, Nâsıra adındaki bir karyede bulunuyorlardı}

diyenleri bulacaksın. Şu, onlardan kıssislerin/keşişlerin ve ruhbânların {yani, savmalarda/manastırlarda ibâdete çekilen râhiblerin} *olmasından ve onların istikbâr* {yani, îmâna karşı tekebbür} *etmemelerindendir.*

Âyet, ehl-i İncîl'den îmân eden kırk kişi hakkında inmiştir. Onlardan otuzikisi, Ca‘fer b. Ebî Tâlib ile Habeşistan'dan; sekizi de Şam'dan gelmişti. Bunlarla birlikte râhib Bahîra, Ebrehe, el-Eşref, Derîs, Temmâm, Kasîm, Dureyd, Eymen ve başlarının ortasını tıraş eden keşişler de vardı. Bunlar Nebî'den (s.a) Kur'ân'ı işitir işitmez, "Bu bizim Îsâ b. Meryem'den diyerek birbirimize naklettiğimiz sözlere ne kadar da benziyor" deyip ağladılar, Allah'ı ve rasûllerini tasdik ettiler. Haklarında şu buyruk nâzil oldu:

وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفٖيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا
عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّۚ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ ﴿٨٣﴾
وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَٓاءَنَا مِنَ الْحَقِّۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا
رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحٖينَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا
جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ
الْمُحْسِنٖينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ الْجَحٖيمِ ﴿٨٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ
مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُواۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٨٧﴾

83. *Rasûl'e indirileni* {yani, Kur'ân'dan indirileni} *işittiklerinde, haktan tanıdıkları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup boşaldığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! Îmân ettik* {yani, Kur'ân'ın Allah'tan geldiğini tasdik ettik}. *Öyleyse bizi şâhidlerle* {yani, muhâcirlerle: Muhammed'in ümmetiyle} *beraber yaz* {yani, kıl}...

"Ketebe" [yazma] fiilinin "ce‘ale" [kılma] anlamında kullanıldığının bir örneği de, *Kalblerinde îmân yazdı* [ketebe] (el-Mücâdele, 58/22) buyruğudur, ki "îmânı: tevhîdi kalblerinde kıldı [ce‘ale]", "yarattı, var etti" demektir.

Onlar du‘alarına şöyle devam ettiler:

84. *"Biz niye îmân etmeyelim Allah'a ve haktan bize gelene* {yani, Muhammed ile bize gelene}, *ki Rabbimizin bizi sâlihler kavmiyle* {yani, ilk muhâcirlerle} *beraber sokmasını* {yani, cennete sokmasını} *ümid* ["natma‘u" yani "nercû"] *edip dururken?!"*

Çünkü onlar Müslüman olup ülkelerine döndüklerinde, kavimlerinin kâfirleri onları kınayarak, "Siz Îsâ'nın ve atalarınızın dînini mi bıraktınız?!" demişlerdi. Onlar da, "Evet. Niye îmân etmeyelim Allah'a ve haktan bize gelene?!..." diye cevab vermişlerdi.

85. *Allah da söyledikleri* {yani, tasdikten yana söyledikleri} *sebebiyle onlara sevâb* {(yani, mükâfaat)} *olarak altından ırmaklar akan cennetleri verdi, onda hâlidler olmak* {yani, ölmemek} *üzere. Şu* {sevâb/mükâfaat}, *muhsinlerin karşılığıdır.*

86. *Küfredenlere ve âyetlerimizi* {yani, Kur'ân'ı} *tekzib edenlere* {yani, onun Allah'tan olmadığını söyleyenlere} *gelince, işte onlar* {yani, Müslüman olup Nebî'ye uyanları kınayan kâfir Hıristiyanlar} *ashâbu'l-cahîmdir* {yani, muazzam ateşin arkadaşlarıdır}.

87. *Ey îmân edenler! Allah'ın size helâl kıldığı tayyibâtı* {yani, elbise ve kadından tayyibâtı} *haram kılmayın...*

Âyet, on kişi –‘Alî b. Ebî Tâlib, Ömer, İbn Mes‘ûd, ‘Ammâr b. Yâsir, Osmân b. Maz‘ûn, el-Mikdâd b. el-Esved, Ebû Zerr el-Gıfârî, Selmân el-Fârisî, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim– ile, diğer bir adam hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Osmân b. Maz‘ûn'un evinde toplanmış, sonra da, "Gelin kendimize yiyecekleri, giyecekleri, kadınları yasaklayalım" demişler; hatta bazıları kendilerini hadım ettirmeyi, kıldan elbiseler giymeyi, savma/manastır inşa edip orada kendilerini ibâdete vermeyi dahi kararlaştırmışlardı. Cebrâîl'in gelip durumu haber vermesi üzerine Nebî (s.a) Osmân b. Maz‘ûn'un evine gitti, fakat onları bulamayınca Osmân'ın karısına sordu:

— Osmân ve arkadaşları hakkında bana ulaşan haber doğru mu?

Kadın karşılık verdi:

— Sana ulaşan nedir ey Allah'ın Rasûlü?

Nebî (s.a), aldığı haberi bildirince kadın, Nebî'ye (s.a) yalan söyle-

mekten de, kocasının sırrını açıklamaktan da hoşlanmadığından şu cevabı verdi:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer Osmân sana herhangi bir şeyi haber vermişse doğru söylemiştir. Şâyet Allah sana bir hususu haber vermişse, o, elbette ki Rabbinin sana haber verdiği gibidir.

Nebî (s.a) kadına şöyle dedi:

— Eşin geldiği vakit ona şunları söyle: Sünnetime uymayan, yolumuzdan gitmeyen, kestiklerimizden yemeyen bizden değildir: Elbise, yemek, kadınlar bizim sünnetimizdendir. Bunu eşine bildir ve ona de ki: Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. Osmân ve arkadaşları dönünce karısı ona Nebî'nin (s.a) sözlerini aktardı. Ancak onun acayibine gitti de Nebî'nin (s.a) dediklerine pek iltifat etmediler. Bunun üzerine Allah, *Ey îmân edenler! Allah'ın size helâl kıldığı tayyibâtı haram kılmayın...* buyruğunu indirdi.

> *...ve haddi aşmayın* {yani, O'nun helâlini haram kılarak haddi aşmayın}. *Hakikat şu ki: Allah haddi aşanları* {yani, O'nun helâl kıldığını haram kılıp emrinde aşırıya gidenleri} *sevmez.*

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ
وَلَٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ
إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ
أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ
أَيَّامٍ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ
كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

> 88. *Yeyin Allah'ın size rızkettiğini helâl-tayyib olarak* {yani, helâl-tayyib olarak elbiseleri giyin, kadınlarla evlenin ve yiyecekleri yeyin} *ve Allah'a ittika edin* {yani, Allah'ın size helâl kıldığını haram kılmaya kalkışmayın}, *ki siz O'na mü'minlersiniz* {yani, O'nu musaddıklarsınız}.

89. *Allah sizi yeminlerinizde lağv ile muahaze etmez...*

“Lağv”, kişinin yalan olan bir hususta, doğru olduğu zannıyla yemin etmesidir. Bu durumda onun için günah ve kefâret olmaz.

> ...*Fakat akdettiğiniz yeminlerinizle sizi muahaze eder* {yani, bile bile yalan yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar}. *Bunun kefâreti,* {yani, bile bile yalan yere edilen yeminin kefareti} *ehlinize yedirdiğinizin evsatından* {yani, onlara yedirdiğinizin adlinden [denginden/mutedilinden]}...

“Vasat/evsat” kelimesi, *Sizi vasat* {yani, adil/mutedil} *bir ümmet kıldık* (el-Bakara, 2/143) âyeti ile, *Onların evsatları* {yani, adilleri/mutedilleri} *dedi ki:...* (Nûn, 68/28) âyetinde, “adil/mutedil” anlamında kullanılmıştır.

> ...*on miskini doyurmak* {yani, sizin yediğiniz en bayağısından da olmasın, en iyisinden de olmasın}, *yahut onları giydirmek* {yani, her yoksula bir aba yahut bir elbise olmak üzere on yoksulu giydirmek} *yahut bir köle azad etmektir* {yani, Müslüman olma şartı olmaksızın bir köle azad etmektir: Yahudi, Hıristiyan, Mecusi, Sabii de olabilir}.

Yemin kefâreti hususunda kişi; köle azad etmek, on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek seçeneklerinden dilediğini seçmekte muhayyerdir.

> ...*Fakat kim de bulamazsa* {yani, bu üç seçenekten birini yerine getirme imkânını bulamazsa}, *üç gün oruç vardır...*

İbn Mes‘ûd'un kıraatinde, bu üç günlük orucun peşpeşe tutulması gerektiğini ifade eden, “mutetâbi‘ât” [aralıksız, peşpeşe] açıklaması da vardır.

> ...*Şu* {yani, Allah'ın zikrettiği}, *yemin ettiğinizde yeminlerinizin kefâretidir. Yeminlerinizi hıfzedin* {yani, kasden yalan yere yemin etmeyin}. *Allah âyetlerini size böylece beyan ediyor ki şükredesiniz* {yani, Rabbinize şükredesiniz: size bahşettiği bu nimetler sebebiyle Rabbinize şükredesiniz –zira zikredilen kefâret sayesinde yeminleriniz hakkında size bir çıkış yolu göstermiş bulunmaktadır–}.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَا يُر۪يدُ
الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾
وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا
عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ ف۪يمَا طَعِمُٓوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٩٣﴾

90. *Ey îmân edenler!...*

Âyet, Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Itbân b. Mâlik el-Ensârî hakkında inmiştir. İçkinin haram kılınışından önce Ensâr'dan olan bu zat bir deve başı kızartarak Sa'd'ı davet etmişti. Yeyip içtiler, sarhoş oldular; karşılıklı şiir okumaya başladılar. Ensâr'dan olan zat öfkelendi ve devenin çene kemiğiyle vurup Sa'd'ın başını/yüzünü yaraladı. Sa'd, Rasûlullâh'a şikâyet etti, içkiyi haram kılan, *Ey îmân edenler! Hamr, meysir...* âyeti nâzil oldu.

> *...Hamr, meysir* {yani, bütün türleriyle kumar}, *ensâb* {yani, kendilerine kurban kesilen dikili taşlar} *ve ezlâm* {yani, fal okları: bir işi yapıp yapmamayı kendileriyle kararlaştırdıkları iki ok}, *şeytanın amelinden bir ricstir* {yani, şeytan işi bir günahtır}. *Öyleyse onu ictinab edin* {yani, onlardan kaçının: bütün çeşitleriyle içkiden, bütün türleriyle kumardan, dikili taşlardan ve fal oklarından, şeytanın bunları süslemelerinden kaçının} *ki felâha eresiniz.*

Bunun bir benzeri de, *Dedi ki: "Bu, şeytanın amelindendir/işindendir"* (el-Kasas, 28/15) âyetidir.

"Onu ictinâb edin" ifadesi, haram kılma amacı taşıyan bir nehiydir. Nitekim, *Şu halde, rics olan evsândan ictinâb edin,* {doğrusu o haramdır} (el-Hacc, 22/30) buyruğunda da böyledir.

> 91. *Doğrusu şeytan hamr ve meysirde sadece aranıza düşmanlık ve buğz/kin bırakmayı* {yani, aranızda düşmanlığı ve kini harekete geçirip kışkırtmayı}...

Nitekim Sa‘d ile Ensâr'dan olan zat arasındaki kavganın sebebi bu idi ve neticede Sa‘d'ın başı/yüzü yarılmıştı.

> ...{ve böylece sizi} *Allah'ı zikrden ve salâttan alıkoymayı irade ediyor* {yani, sarhoş olduğunuz takdirde Allah'ı zikredemez, namaz kılamazsınız}. *O halde vazgeçtiniz değil mi?*

Bu, haram kılmanın ardından gelen bir tehdittir. Bunun üzerine onlar, “Vazgeçtik Rabbimiz” dediler. Nebî (s.a) de, “Ey îmân edenler! Allah size hamr'ı haram kıldı. Kimin yanında ondan birşey varsa onu içmesin, satmasın, başkasına ikram etmesin” buyurdu.

Mukâtil dedi: Enes b. Mâlik dedi ki: “Hamr'ı haram kılan hüküm nâzil olduğu vakit Medine'de “hamr” yoktu. Onlar “fadîh”[10] diye bir içki içerlerdi. “Meysir” ise “kumar” demektir. Câhiliye döneminde biri kalkar, “Deveye katılacaklar nerede?” diye seslenir, ona icabet edenler ortaklaşa bir deve satın alır, aralarında kura çekerlerdi. Kurayı kazanan kişi ödemeye katılmaz, fakat etten payını alırdı. Kurada sona kalan kişi ise, devenin tamamının parasını öder, etten de pay alamazdı. Devenin eti diğerleri/kurayı kazananlar arasında eşit olarak paylaştırılırdı. “Ezlâm” ise, yapmak istedikleri işlerde kısmet aradıkları oklardı. Bu oklar iki tane olup birisi üzerinde, “Rabbim emretti”, diğeri üzerinde de “Rabbim yasak etti” yazılı idi. Biri bir iş yapmak istedimi puthâneye gider, üzeri örtüyle kapatılan okları karıştırıp bir ok çeker, “Rabbim emretti” yazılı ok çıkarsa, yapmak istediği şeyi yapardı. “Rabbim yasak etti” yazılı ok çıkarsa yapmak istediği şeyden vazgeçer, çıkmak istediği yolculuğa çıkmazdı. Nesebinden kuşkulandıkları kişi için de aynı şeyi yapıyorlardı. “Ensâb” ise, Ka‘be'nin etrafına diktikleri ve onlar için kurban kestikleri taşlardı.”

> 92. *Allah'a itaat edin* {yani, Hamrın, meysirin, ensâbın, ezlâmın –âyetin sonuna kadar belirtilen hususların– haram kılındığı hususunda Allah'a itaat edin} *ve Rasûl'e itaat edin ve hazer edin* {yani, Allah'a ve Rasûl'e karşı gelip isyan etmekten sakının}. Eğer tevelli ederseniz {yani, onlara itaat etmekten yüz çevirirse-

10 *Hamr,* üzüm suyundan yapılan şarabın adıdır. *Fadîh* ise ezilmiş taze hurmadan yapılan bir içkidir. Yarılmış taze hurma bir testiye bırakılır, üzerine tadının suya geçmesini sağlamak için sıcak su dökülür ve sarhoşluk verecek hâle gelinceye kadar sertleşmesi için bekletilir (Necmu'd-Dîn b. Hafs en-Nesefî, *Talibetu't-Talebe*). (Çeviren)

niz}, *bilin ki Rasûlümüze* {yani, bunların haram kılındığı hususunda Muhammed'e} *düşen sadece mübîn tebliğdir.*

Hamr'ın haram kılınışı hakkında bu âyet nâzil olunca Huyey b. Ahtab, Ebû Yâsir ve Ka‘b b. el-Eşref Müslümanlara, “Peki, içki içerken sizden ölenlerin durumu ne olacak?” dediler. Müslümanların bunu Nebî'ye (s.a) aktarıp, “Kardeşlerimizin kimisi henüz içki içerlerken öldü ya da öldürüldü; onların durumlarını ne olacak?” diye sormaları üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

93. *Îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere, ittika ettikleri* {yani, ma‘siyetlere karşı ittika ettikleri}, *îmân ettikleri* {yani, tevhîde îmân ettikleri} *ve sâlih ameller işledikleri* {yani, bunların haram kılınmasından önce farzları yerine getirdikleri}, *sonra ittika ettikleri* {yani, ma‘siyetlere karşı ittika ettikleri} *ve îmân ettikleri* {yani, nâsih ve mensuhtan gelenlere îmân ettikleri}, *sonra ittika ettikleri* {yani, haram kılınışından sonra ma‘siyetlere karşı ittika ettikleri} *ve îmân ettikleri* {yani, tasdik ettikleri}, *sonra ittika ettikleri* {yani, şirke karşı ittika ettikleri} *ve ihsan ettikleri* {yani, haram kılınışından sonra amellerini ihsan ile yaptıkları –ki, bunları yerine getirenler muhsindir–} *takdirde, tattıklarından dolayı* {yani, haram kılınışından önce içtikleri hamrdan/içkiden ötürü} *bir cünâh* {yani, harec} *yoktur. Allah muhsinleri sever.*

Bunun üzerine Nebî (s.a) kendisine sual sorana, “Bana senin muhsinlerden olduğun söylendi” dedi.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُٓ اَيْد۪يكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ
عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٩٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ
وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِه۪ ذَوَا
عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاك۪ينَ
اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَاماً لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِه۪ۜ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ
وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

94. *Ey îmân edenler! Allah, gıyaben* {yani, görmediği halde} *Ken-*

disinden korkanları bilmek {yani, görmek} *için avdan ellerinizin* {yani, silah kullanmaksızın küçük av hayvanlarına ellerinizin} *ve mızraklarınızın* {yani, büyük av hayvanlarına ok ve mızrak gibi silahlarınızın} *erişebileceği bir şeyle size belalandıracaktır* {yani, bu şekilde bir kısım av hayvanları ile sizi sınayacaktır}...

Bütün av hayvanlarını/tüm avlanmaları değil, özellikle kara avını zikretmiştir; çünkü deniz avı farklıdır. Bu şekilde av hayvanları ile sınanmaları, Nebî'nin (s.a) Mekke'ye girmesinin engellendiği ve Ten'îm'-de kaldığı Hudeybiye senesi olmuştu. Nebî Mekkelilerle, o sene geri dönmek, fakat ertesi sene ashâbı ile birlikte Mekke'ye girip üç gün ikâmet etmek üzere antlaşma yapmış ve ardından yüz deve kesmişti. Yırtıcı hayvanlar ve kuşlar gelip onları yiyordu. Allah, Harem bölgesinde av hayvanlarının öldürülmesini yasakladı ve bu sınavı, ihramlı iken gıyaben Kendisinden korkanları diğerlerinden ayırdetmek için yaptı.

...Artık kim şunun ardından haddi aşarsa {yani, bu yasaktan sonra kim ihramda iken kasden av hayvanını yakalar ve öldürürse}, *ona elîm bir azab vardır* {yani, o, can yakacak şekilde dövülür, onun elbiseleri alınır ve tazminat ödetilir –ki bu hususta hüküm vermek İmam'a aittir. İşte elîm azab ile kasdedilen budur–}.

95. *Ey îmân edenler! İhramlı iken avı katletmeyin...*

İhramlı iken avı öldürmeyin buyruğu, Hudeybiye senesi umre için ihrama girdiği halde yabanî bir eşek öldüren Ebâ Bişr –ki ismi 'Amr b. Mâlik el-Ensârî'dir– hakkında inmiştir.

...Sizden kim onu amden/kasden katlederse {yani, ihramlı olduğunu unutarak öldürürse}, *cezası* {yani, avın karşılığı}, *katlettiğinin* {yani, kasden, hatâen yahut ava işâreten öldürdüğünün} *en'âmdan* {yani, sekiz eş hayvandan: deve, sığır, koyun ve keçiden} *mislidir* {yani, benzeridir}; *Ka'be'ye ulaştırılacak* {yani, Mekke'de kesilecek} *bir kurbanlık olmak üzere; –ona sizden iki adil kişi hükmeder–* {yani, fıkhı bilen, adaletli iki Müslüman, avı öldüren kişinin ceza olarak ödeyeceği kefâretin ne olacağı hakkında hüküm verir}...

Eğer yabani bir eşek yahut deve kuşu öldürmüşse, ceza olarak Mekke'de bir deve kestirir ve yoksullara yedirir; ne kendisi, ne de arkadaş-

larından kimse ondan yemez. Eğer öldürdüğü av geyik, dağ keçisi ve benzeri boynuzlulardan ise bunun cezası, yoksullar için bir inek kesmektir. Öldürdüğü kuş ve benzerlerinin cezası, bir yaşını tamamlamış bir koyun kesmektir. Güvercinler için de bir koyun kesilir. Zarar verdiği güvercin yumurtası için de, eğer yumurtada yavru varsa bir dirhem, yoksa yarım dirhem tasadduk eder. Öldürülen yabanî eşek yavrusu için, onun benzeri bir deve yavrusu; deve kuşu yavrusu için onun benzeri bir deve yavrusu; geyik, dağ keçisi ve benzerlerinin yavrusu için de onların benzeri birer inek yavrusu, güvercin ve benzeri yavrularda ise bir kuzu; ceylan yavrusu için, onun benzeri bir kuzu kesilir. Bu ceza kurbanları, Allah Teâlâ'nın, *Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atîk'tir* (el-Hacc, 22/33) buyurduğu üzere Harem topraklarında kesilir ve Mekke yoksullarına yedirilir.

> *...yahut ona denk bir kefârettir: miskinlere* {yani, her miskine [fakir ve yoksula] yarımşar sâ' buğday olmak üzere} *yemek yedirmek yahut onun dengi oruç tutmaktır* {yani, yani, hediye kurbanı bulamayan, onun için parası da olmayan ve yoksullara yemek de yediremeyen kimse, doyurması gereken her yoksula karşılık bir gün oruç tutar}...

Kurban kesemeyen ve miskinleri doyuramayan, bunun yerine oruc tutacak olan kimse, kurbanın değeri olan dirhemle –Mekke'deki fiyatları esas alarak– ne kadar buğday alacağını tesbit eder ve doyurması gereken her yoksul için bir gün oruç tutar. Her yoksul için, yarım sa' buğday hesab eder.

> *...ta ki emrinin/yaptığı işin vebalini tatsın* {yani, zenbinin/günahının karşılığını: av hayvanını öldürmenin cezasını çeksin}. *Allah geçmişi affetmiştir* {yani, ihramlıyken avlanma haram kılınmadan önce yapılanları: bu âyetin inişinden önce kasden av hayvanı öldürme türünden işlerini affetmiştir}. *Fakat kim bir daha yaparsa* {yani, kim bu nehyin ardından av hayvanlarını öldürürse}, *Allah ondan intikam alır* {yani, dövülmesi, fidye vermesi, elbiselerinin alınması sûretiyle intikam alır}. *Allah azîzdir* {yani, mülkünde kimse O'na engel olamaz, zarar veremez}, *intikam sahibidir* {yani, av hayvanlarını öldürerek O'na isyan edenlere karşı intikam sahibidir}.

Bu âyet [Mâide, 5/95], bundan önceki, *Artık kim şunun ardından haddi aşarsa, ona elîm bir azab vardır* (el-Mâide, 5/94) âyetinden önce inmiştir. Sonra Allah şöyle buyuruyor ki:

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ
عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ
كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

96. *Bahr [deniz, göl, nehir] avı* {yani, (deniz, göl, nehirlerde) balık ve sadece suda yavrulayan öteki su hayvanlarını avlamak} *ve onu yemek* {yani, yenecek şekilde hazırlanmış balıkları (ve öteki su hayvanlarını) yemek}, *sizin için helâl kılındı* {yani, bahr avı ve onu yemek ihramlı olanlarınız için de helâl kılındı}; *size* {yani, mukimlere} *ve seyyarlara* {yani, misafirlere} *bir meta* {yani, bir fayda} *olmak üzere. Kara avı ise ihramlı olduğunuz müddetçe size haram kılındı. Allah'a ittika edin* {yani, ihramda iken avlanmayı helâl saymayın, onları öldürmekten kaçının}, *ki O'na haşrolacaksınız* {yani, âhirette O'nun huzuruna toplanacaksınız, O da size amellerinizin karşılığını verecek}.

97. *Allah Ka'be'yi,...*

Ka'be'ye bu ismin veriliş sebebi, yapısının münferid/eşsiz olmasıdır. Yapısı itibariyle münferid/eşsiz olan her şeye Arabca'da "ka'be" denilir.

Ebû Muhammed dedi: Sa‘leb dedi: “Arablar dörtgen şeklindeki her eve ‘ka‘be’ ismini verirler.”

...Beyte'l-Haram'ı insanlar için bir kıyâm kıldı {yani, Harem bölgesi, onlar için emniyet/güvenlik ve câhiliyye döneminde hayatlarını sürdürebilecekleri bir yerdi –onlardan biri suç işler yahut kötü bir fiil yapar da öldürüleceğinden korkarsa, Harem bölgesine girer ve orada emniyette olurdu. İşte bütün bu sayılanlar onlar için câhiliyye döneminde hayatta kalmalarını ve güvenlik duymalarını sağlayan bir sebebtir–} *ve Haram ayı* {yolculuk yapan kimse, Haram aylar içinde olduğu müddetçe güvenlik içerisinde istediği yere gider-gelir; ne kendisine, ne de bineğine gerdanlık takardı. Yolculuk yapan kimse, Haram aylarda değilse Haremdeki ağaç kabuklarından kendisine de, devesine de gerdanlık takar, yine güvenlik içerisinde gider-gelirdi}, *hedyi ve kalâidi de* {insanlar için bir kıyâm sebebi kıldı –hedy/hediyelik kurbanlıklar ile kalâidden/boyunları gerdanlıklı kurbanlıklardan sûrenin baş tarafında da söz edilmişti–}. *Şu* {yani, bu [bütün bunlar]}, *bilmeniz içindir ki: Kuşkusuz Allah semâvât ve arzdakileri bilir* {yani, meydana gelmeden önce ve ileride sizlerin neler işleyeceğinizi bilir} *ve doğrusu Allah her şeye* {yani, kullarının amellerine} *alîmdir.*

Sonra, Yemâme hacılarına: Şureyh ve arkadaşlarına baskın düzenlemeyi helâl saymamaları için onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

98. *Bilin ki: Allah hakikaten şedîdu'l-ıkâbtır* {yani, cezalandırdığı takdirde cezası çok şiddetli olandır} *ve Allah hakikaten gafûrdur, rahîmdir* {yani, nehyinin ardından Kendisine itaat eden kimselere karşı bağışlayıcıdır, merhametlidir}.

99. *Rasûl'e* {yani, Muhammed'e} *düşen, başka değil, tebliğdir* {yani, Yemâme hacıları: Şureyh b. Dubay‘a ve arkadaşları hakkındaki hükmü tebliğdir}. *Allah açıkladığınızı* [tübdûn] {yani, Yemâme hacılarının durumu ve onlara baskın düzenlemek ile ilgili dillerinizle ilan ettiğinizi [tu‘linûn]} *ve ketmettiğinizi* {yani, Yemâme hacılarının durumu ve onlara baskın düzenlemek ile ilgili gizlediğinizi} *bilir.*

100. *De* {yani, ey Muhammed, onlara de} *ki: “Habis* {yani, haram} *ile tayyib* {yani, helâl} *bir olmaz”...*

Buyruk, mü’minlerin baskın düzenlemek istediği Yemâmeli hacılar hakkında inmiştir.

> ...*“Habisin* {yani, haramın} *çokluğu acayibine gitse bile”...*

Sonra Allah onları sakındırarak buyuruyor:

> ...*“Öyleyse ey uli'l-elbâb* {yani, ey ehl-i lübb ve akıl} *Allah'a ittika edin* {ve onlardan ihramlı olan bir kimseye saldırıyı helâl görmeyin} *ki felâha eresiniz.”*

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ
تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ
عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا
قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ
مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

> 101. *Ey îmân edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz şeylerden sormayın* {yani, sorduğunuz hususlar size beyan edilecek olursa, belki henüz hakkında Kur’ân inmemiş bu hususta ağır bir hüküm iner ve sizin de buna gücünüz yetmez}...

Âyet, Benî Ğanem b. Dûdân'dan ‘Abdullâh b. Cahş b. Rebâb[11] el-Esedî ile ‘Abdullâh b. Huzâfe el-Kuraşî –sonra Sehmî– hakkında inmiştir. Şöyle ki: Bir gün Rasûlullâh (s.a) dedi ki:

— Ey insanlar! Allah üzerinize haccı farz kıldı.

Bunun üzerine ‘Abdullâh b. Cahş sordu:

— Her sene mi?

Rasûlullâh (s.a) cevab vermedi. ‘Abdullâh sualini tekrarladı. Nebî (s.a) yine cevab vermedi. Bir daha tekrarlayınca, Nebî (s.a) öfkelendi ve elindeki sopa ile ona dürtüp dedi:

---

11 Doğrusu, “Riyâb” olmalıdır. Bkz. İbnu'l-Esir, *Ustu'l-Gâbe;* İbn Hacer, *el-Îsâbe.* (Çeviren)

— Ne oluyor sana? Şâyet “evet” deseydim, üzerinize böylece farz olurdu. Ben size ilişmedikçe, siz de bana ilişmeyin. Size bir emir verecek olursam onu yapın, sizi bir işten nehyedersem ondan da vazgeçin.

Ardından da ilâve etti:

— Ey insanlar! Dünya önüme kondu; Kıyâmet Günü'ne kadar ümmetimin arasında meydana gelecek olaylara bakıyorum. Arabların nesebleri önüme kondu; hepsinin neseblerini biliyorum.

Bunun üzerine bir adam kalkıp sordu:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Ben neredeyim/nerede olacağım?

Rasûlullâh cevab verdi:

— Cennettesin/cennette olacaksın.

Sonra bir başkası daha kalkıp aynı suali sordu:

— Ben neredeyim/nerede olacağım.

Rasûlullâh ona da aynı cevabı verdi:

— Cennettesin/cennette olacaksın.

Üçüncü bir kişi daha kalktı ve aynı suali sordu:

— Ya ben neredeyim/nerede olacağım?

— Ateştesin/ateşte olacaksın.

Adam üzüntülü bir şekilde geri döndü.

‘Abdullâh b. Huzâfe kalktı –ki onun nesebi hakkında ileri geri konuşulurdu– ve sordu:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Benim babam kim?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Huzâfe.

Böylece, onun nesebiyle ilgili kuşku ve tartışmalara son noktayı koydu.

‘Abdu'd-Dâroğulları'ndan bir adam da kalkıp aynı suali sordu:

— Peki ey Allah'ın Rasûlü! Benim babam kim?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Sa‘d.

Halbuki o, başkasının oğlu olarak biliniyordu.

Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb kalkıp dedi ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Kusurlarımızı ört. Allah da senin kusurlarını örtsün. Biz şirkten henüz kurtulmuş bir kavimiz.

Rasûlullâh da ona hayır sözler söyledi.

Bunun üzerine Allah, *Size açıklanınca üzüleceğiniz şeylerden sormayın* buyruğunu indirdi.

> *...Şâyet Kur'ân indirildiği vakit ondan sorarsanız* {yani, o şeylerden Kur'ân indirilirken sorduğunuz takdirde}, *size açıklanır* {yani, beyân edilir}. *Allah ondan affetti/vazgeçti* {yani, Allah bu gibi şeylerden vazgeçti, size onları zorunlu kılmadı}. *Allah gafûrdur, halîmdir* {yani, cezalandırmakta acele etmeyendir}.

> 102. *Sizden önce bir kavim* {yani, İsrâîloğulları'ndan bir kavim} *onu* {yani, bu gibi şeylerden} *sordu* {ve onlara beyan edildi}. *Sonra, ona kâfirler oldular.*

İsrâîloğulları, kendilerine indirilmesini istedikleri mâide indirilince onu inkâr ettiler ve, "Bu mâide Allah'tan değildir" dediler. Yine, nebîlerine sordukları şeylerden onlara haber verilince, nebîlerinin söylediklerini terkediyor, onları tasdik etmiyorlardı. Böylelikle bütün bunlara kâfir oldular.

> 103. *Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye birşey kılmamıştır* {yani, haram kılmamıştır}...

Âyet, Arab müşrikleri –ki Kureyş, Kinâne, 'Âmir b. Sa'sa', Benû Müdlic, Benû Hâris, 'Âmir ibn 'Abdi Menât, Huzâ'a ve Sakîf onlardandır– hakkında inmiştir. Çünkü onlar, "Bunları bize Allah emretti" diyorlardı. Bunları onlara câhiliyye döneminde 'Amr b. Rabî'a b. Luhay b. Kami'a b. Hındıf el-Huzâ'î emretmişti. Nebî (s.a) dedi ki:

— Ben 'Amr b. Rabî'a el-Huzâ'î'yi ateşte; kısa boylu, kumral saçlı, saçları kulakları üzerine sarkmış, bağırsaklarını sürükler olduğu halde gördüm. İlk olarak sâibe'yi seyibleyen, vasîle edinen, hâm'ı himaye eden, Ka'be etrafına putları diken, hanîf dînini değiştiren odur. İnsanlardan ona en çok benzeyen kişi ise Eksem b. Lecûn[12] el-Huzâ'î'dir.

---

12 Doğru adı, "Eksem b. el-Cevn" şeklindedir (bkz. İbnu'l-Esir, biyografi no: 217).

Bunun üzerine Eksem sordu:

— Ona benzeyişimin bana bir zararı olur mu ey Allah'ın Rasûlü?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Hayır; sen mü'minsin, o kâfirdir.

BAHÎRE: Dişi deve beş defa doğurup, beşincisi erkek olduğunda onu ilahlara keserler; erkekler onun etinden yiyebildiği halde, kadınlara yedirmezlerdi. Şâyet beşinci doğumunda dişi bir yavru doğurursa, o vakit onun kulaklarını yarıp onu seyiblerler ve buna "bahîre" derlerdi. İnek de aynı uygulamaya tâbi tutulurdu. Bahîre'nin yünü kırpılmaz, sırtına binildiği yahut üzerine yük vurulduğu takdirde Allah'ın adı anılmazdı. Sütünü erkekler içer, fakat kadınlar içemezdi.

SÂİBE: *Sâibe* ise, sadece dişi en'âmdan [deve, sığır ve davardan] olurdu. Adam, ilahlar için deveden, sığırdan ya da koyundan dilediğini serbest bırakır, sırtlarına yük vurulmaz, yavruları, yünleri-kılları, sütleri ilahlara ait kabul edilirdi. Bunlardan kadınlar faydalanamaz, sadece erkekler yararlanırdı.

VASÎLE: *Vasîle* ise, koyun türünden olurdu. Koyun yedi batın doğurur ve yedincisi erkek olursa, doğan yavruyu ilahlar için keser, etini sadece erkekler yer, kadınlar yiyemezdi. Şâyet dişi doğurursa, hayatta bırakırlar ve koyunlara katarlardı.

'Abdullâh [Ubeydullâh] b. Sâbit dedi: Babam dedi: Ebû Sâlih dedi: Mukâtil dedi: Şâyet yedinci batında ölü doğurursa, ölü doğan yavrunun etini erkekler ve kadınlar ortaklaşa yerlerdi. İşte, *Şâyet ölü (doğar) ise, onlar da ona ortak olurlar* (el-En'âm, 6/139) âyeti buna işârettir. Yedinci batında hem erkek, hem dişi olmak üzere ikiz doğurursa, "Dişi, erkek kardeşi ile birlikte geldi; onu da bize haram kıldı" derler, her iki yavru da onlara haram olurdu. Bunlardan kadınlar faydalanamaz, sadece erkekler yararlanırdı.

HÂM: *Hâm* ise, erkek deveden olurdu. Eğer damızlık devenin yavrularının yavrusu da binilecek çağa gelirse –ki böylece o erkek devenin soyundan on ya da daha aşağı batın dünyaya gelmiş olurdu– onun için, "Bu artık sırtını himayeye aldı ve kendisini korudu" diyerek ilahlara ait olduğunu ilan ederler, bundan böyle sırtına yük vurulmaz, binilmez, herhangi bir meradan, sudan, koruluktan uzaklaştırılmaz, alıkonulmaz, kendiliğinden ölene kadar asla kesilmezdi.

İşte Allah bunlar hakkında, *Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm diye birşey kılmamıştır* buyruğunu indirdi.

> ...*Fakat o küfredenler* {yani, Kureyş ve Huzâ'a'dan: Arab müşriklerinden o küfredenler} *Allah üzerine yalan uyduruyorlar* {çünkü onlar, "Bunları haram kılmayı bize emreden Allah'tır" diyorlardı}...

Nitekim, *Bunları* {haram kılmayı} *bize Allah emretti* (el-A'râf, 7/28) âyeti buna işaret etmektedir.

> ...*Onların ekserisi akletmezler* {yani, Allah'ın bunları haram kılmadığını akletmezler}.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا
مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُم
مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ
إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا
مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ
الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

> 104. *Onlara* {yani, Arab müşriklerine}, *"Allah'ın indirdiğine* {yani, sizin kendi kendinize haram kıldığınız bahîre, sâibe, vasîle ve hâm'ı bırakın; Allah'ın, kitabında helâl kılındığına} *ve Rasûl'e* {yani, Muhammed'e} *gelin" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz bize yeter"* {yani, dîn ile ilgili olarak üzerinde bulduğumuz bize yeter; çünkü bize, onların ibâdet ettiklerine ibâdet etmemiz emredildi} *derler. Ya ataları birşey* {yani, dîn namına birşey} *bilmeyen ve* {o hususta} *hidâyette olmayan kimseler idiyse mi* {onlara uyacaklar}?

105. *Ey îmân edenler! Kendiniz* {yani, kendinize bakın da âhiretinizde size nelerin faydalı olacağını düşünüp onu yapın}...

Nebî (s.a) ancak Ehl-i Kitab'tan cizye kabul ediyordu. Arablar isteyerek veya istemeyerek İslâm'a girince Hecer Mecusilerinden de cizye kabul etti. Münâfıklar bunu tenkid edince, *Ey îmân edenler! Kendiniz...* buyruğu nâzil oldu.

...hidâyet üzere olduğunuzda, dalâlete düşenler {yani, ehl-i Hecer'den dalâlete düşenler} *size zarar veremez.*

Buyruk Nebî'nin (s.a) ashâbından bir adam hakkında inmiştir.

...Hepinizin mercii {yani, âhirette mercii} *Allah'adır. O vakit amellerinizi size haber verecektir.*

106. *Ey îmân edenler! Biriniz ölüm hâlinde iken o vasiyet zamanında* {yani, vasiyetin yazıldığı zamanda}...

Âyet, el-‘Âs b. Vâil es-Sehmî'nin mevlâsı Budeyl b. Ebî Mâriye hakkında inmiştir. Budeyl, deniz yolu ile arz-ı Necâşî'ye [Habeşistan'a] gitmişti. Beraberinde biri Lahm'dan Temîm b. Evs ed-Dârî, diğeri de ‘Adî b. Bendâ[13] isimli iki Hıristiyan bulunuyordu. Budeyl vasiyetini yazıp malları arasında bırakmış, malını ve eşyasını Temîm ile arkadaşına teslim ederek, “Bu mallarımı, eşyalarımı aileme ulaştırın” demişti. Budeyl karaya çıkmadan denizde ölünce, onu denize attılar. Temîm ile ‘Adî, onun mallarının bir kısmını ailesine teslim ettiler, fakat içlerinde altın kaplamalı gümüş bir kasenin de bulunduğu diğer kısmını vermediler. Bunun üzerine, *Ey îmân edenler! Biriniz ölüm hâlinde iken o vasiyet zamanında...* buyruğu nâzil oldu.

...aranızdaki şehâdet {yani, vasiyet edenin vasiyetine şâhidlik edecekler}, *sizden adalet* {yani, dinlerini yaşama hususunda Müslümanlardan adalet} *sahibi iki kişi* {yani, ‘Abdullâh b. ‘Amr b. el-‘Âs es-Sehmî ile el-Muttalib b. Ebî Vedâ‘a es-Sehmî} *veya arzda darbettiğinizde* {yani, ey Müslümanlar ma‘şeri! Ticaret için yolculukta olduğunuzda} *ölüm musibeti isabet ettiyse* {yani, el-‘Âs b. Vâil es-Sehmî'nin mevlâsı Budeyl b. Ebî Mâriye'ye isabet ettiyse}, *sizin gayrınızdan* {yani, dîninize mensub olmayan-

13 “Beddâ” (*ed-Durru'l-Mensur*, III, 221). (Çeviren)

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ
مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا
إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ
وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا
اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾
يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ
لَنَا إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

107. *Eğer o iki kişinin* {yani, o iki Hıristiyanın} *bir ism/günah işledikleri tahakkuk ederse* {yani, maldan bir şey gizlediklerine yahut hâinlik ettiklerine muttali olunursa}, *o ikisinin* {yani, o iki Hıristiyanın} *yerine diğer iki kişi* {yani, ölenin haksızlığa uğrayan velîlerinden iki kişi: ‘Amr b. el-‘Âs es-Sehmî ile el-Muttalib b. Ebî Vedâ‘a es-Sehmî} *kalkar ve, "Bizim* {yani, ‘Abdullâh b. ‘Amr b. el-‘Âs ile el-Muttalib'in} *şehâdetimiz, o ikisinin* {yani, o iki Hıristiyanın} *şehâdetinden daha doğrudur. Biz* {yani, ölenin Müslüman velîleri olarak bu şâhidliğimizle biz} *haddi aşmadık. O takdirde [şehâdette yalan söyleyerek haddi aştığımız takdirde] zâlimlerdeniz demektir" diye Allah'a yemin ederler.*

Bunlar, ikindi namazından sonra, "Bizim vefat eden arkadaşımızın vasiyetinde yazılanlar doğrudur, onun geriye bıraktığı mal bu iki kişinin getirdikleri maldan daha fazladır. Kuşkusuz bu kase bizim arkadaşımızın yola çıkarken beraberinde götürdüğü, vasiyetinde de kaydettiği kasedir ve siz bu vasiyete hâinlik ettiniz" derler.

108. *Şu, şehâdeti olduğu gibi* {yani, ondan bir şey gizlemeksizin olduğu gibi} *ita etmelerine* {yani, o iki Hıristiyanın şehâdeti yerine getirmelerine} *yahut yeminlerinin ardından yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına* {yani, hâinliklerine muttali olunmasına, şâhidliklerinin, ölenin velîlerinden iki Müslüma-

nın şehâdetiyle geri çevrileceğinden korkmalarına} *ednâ'dır [en yakındır]* {yani, daha uygundur/daha layıktır}...

Allah'ın, sözü geçen kase konusunda onların hâinlik ettiklerini bu şekilde bildirmesi üzerine, 'Abdullâh ile el-Muttalib, ölenin vasiyetinde yazdıklarının doğru olduğuna, bu kasenin arkadaşlarının eşyası arasında bulunduğuna yemin ettiler. Temîm b. Evs ed-Dârî ile 'Adî b. Bendâ [Beddâ] isimli iki Hıristiyan, ölenin vasiyetinde yazılı bulunanın tamamını geri vermekle yükümlü tutuldular.

"Zâlike ednâ" [şu, en yakındır] buyruğu, bu manada [daha uygun/daha layık" manasında] en-Nisâ sûresinde (3. âyette) de geçmektedir.

Sonra Allah Teâlâ benzer bir iş yapmamaları ve gözleriyle görmedikleri şeyler hususunda tanıklık etmemeleri hususunda öğüt vermek ve böyle yaptıkları takdirde alacağı intikamdan sakındırmak üzere buyuruyor ki:

...Allah'a ittika edin ve dinleyin {yani, O'nun size verdiği öğütleri dinleyin}. *Allah fâsıklar kavmini hidâyete iletmez.*

Temîm b. Evs ed-Dârî vasiyete hâinlik ettiklerini itiraf edince, Nebî (s.a) ona, "Yazıklar olsun sana ey Temîm, Müslüman ol ki Allah, ortağına yaptığın bu hâinliği affetsin" dedi. O da Müslüman oldu ve islâmı da güzel oldu. 'Adî b. Bendâ [Beddâ] ise Hıristiyan olarak öldü.

109. *O gün Allah, Rasûlleri* {yani, enbiyâyı/nebîleri –hepsine selâm olsun–} *cemedecek/toplayacak da, "Size ne cevab verildi"* {yani, tevhîd hususunda ne cevab verildi} *diye soracak, "Bizim ilmimiz yok. Kuşkusuz Sen, gaybları çok iyi bilen Sensin" cevabını verecekler.*

Bu sual, insanların diriltilecekleri, cehennemin de kızıp köpüreceği vakit sorulacaktır. Çünkü insanlar kabirlerinden çıktıklarında akılları başlarında olmayacak. Otuz yıl –kırk yıl olduğu da söylenmiştir– dünyada (şaşkın şaşkın) dolaşacaklar. Sonra Beytu'l-Makdis kayası yakınında bir münâdi,: "Ey insanlar! Hesabın görüleceği yer burasıdır, buraya gelin" diye seslenecek, bütün insanlar bu nidayı işitecek ve o sese doğru gidecekler. Beytu'l-Makdis'de toplanıp bir araya geldiklerinde, cehennem öyle bir galeyana gelip köpürecek ki, mukarreb meleklerin ve mürsel nebîlerin –isterse her biri yetmiş nebî kadar amel işlemiş ol-

sun– tümü, azabtan kurtulamayacağını zannedecek. İşte o vakit akılları başlarından gidecek. İşte bu esnada Allah rasûllere, *"Size ne cevab verildi?" diye soracak,* onlar da, *"Bizim ilmimiz yok, kuşkusuz Sen, gaybları çok iyi bilen Sensin" cevabını verecekler.* Sonra akılları başlarına gelecek ve kavimlerine, Rabb'lerinden gelen risâleti tebliğ ettiklerine dâir şâhidlik edeceklerdir. İşte, *Şâhidler* {yani, nebîler} *de, "Bunlar, Rabb'lerine karşı yalan söyleyenlerdir" derler* (Hûd, 11/18) âyeti bunu ifade etmektedir.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ
الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ
مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا
بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ
(١١٠) وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا
آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ (١١١) إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١١٢)
قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ
أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (١١٣)

110. *O vakit* {yani, âhirette} *Allah şöyle diyecek: "Ey Îsâ ibn Meryem! Sena ve anana* {yani, Meryem'e –ikisine de selâm olsun–} *olan nimetini hatırla: Hani seni Rûhu'l-Kudüs ile te'yid etmiştim* {Allah'ın Îsâ üzerindeki nimeti, o'nu Rûhu'l-Kudüs: Cebrâîl

> ile desteklemesidir}, *beşikteyken* {yani, sabi/bebek iken} *de, yetişkin iken de insanlara kelâm ediyordun. Hani sana kitabı* {yani, elinle yazı yazmayı}, *hikmeti* {yani, fehmi/anlayışı ve ilmi}, *Tevrât'ı ve İncîl'i* {yani, Tevrât ve İncîl'in ilmini} *öğretmiştim* {Allah o'nu İsrâîloğulları'na nebî ve rasûl olarak göndermişti}. *Hani tîn'den/çamurdan kuş heyeti* {yani, yarasa} *gibi birşey halkediyor, Benim iznimle ona* {yani, o heyete/şekle} *üflüyordun da Benim iznimle kuş oluyordu. Benim iznimle ekmehi* {yani, anasından kör olarak doğan kişiyi}, *abrası iyileştiriyordun* {Îsâ eliyle onları sıvazladığında iyileşiyorlardı}. *Benim iznimle ölüleri (kabirlerinden) çıkartıyordun* {yani, ölüleri diri olarak kabirlerinden çıkarıyordun/kabirdeki ölüleri diriltiyordun}. *Hani onlara beyyinât ile* {bu da, Allah'ın izniyle Sâm ibn Nûh'u diriltmesi idi} *geldiğinde İsrâîloğulları'nı senden* {yani, seni öldürmekten} *defetmiştim...*

Îsâ (s.a) Kıyâmet Günü bu sözleri herkese hitâben söyleyecektir.

İblis de –Allah'ın laneti üzerine olsun– ateş ehline şöyle hitâb edecek: *Doğrusu Allah'ın size va'di, hakk va'ddi. Ben de size bir va'dde bulundum, fakat muhalefet ettim. Benim elimde size karşı bir sultân yoktu, ben sadece sizi davet ettim, siz de bana icabet ettiniz. Öyleyse beni değil, kendinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim* {yani, size gelecek azabı önleyebilirim}, *ne de siz beni kurtarabilirsiniz* {yani, bana gelecek azabı önleyebilirsiniz}. *Zaten ben bundan önce* {yani, dünya yurdunda} *beni ortak koşmanıza küfretmiştim* {yani, beni ortak kılmanızdan uzaktım}. (İbrâhîm, 14/22)

Meryem (selâm ona) üzerindeki nimet ise, Allah'ın onu ıstıfâ etmesi, onu seçip günahtan arındırması, âlemlerin kadınlarından üstün kılması ve cennette Muhammed'e (s.a) eş kılacak olmasıdır.

> *"...Beşikte iken de insanlara kelâm ediyordun* {yani, İsrâîloğulları ile henüz beşikte bir bebek iken –annesi onu taşıyarak getirdiğinde– konuşuyordun}, *yetişkin iken de (insanlara kelâm ediyordun)* {yani, gücünü-kuvvetini kazanıp sakalın tamamlanınca da konuşuyordun}. *Hani sana kitabı* {yani, elinle yazı yazmayı}, *hikmeti* {yani, fehmi/anlamayı ve ilmi}, *Tevrât ve İncîl'i öğretmiştim. Hani tîn'den/çamurdan kuş heyeti* {yani, yarasa} *gibi*

birşey halkediyor, Benim iznimle ona {yani, o heyete/şekle} *üflüyordun da Benim iznimle kuş oluyordu. Benim iznimle ekmehi* {yani, anasından kör olarak doğanı}, *abrası iyileştiriyordun* {Îsâ eliyle onları sıvazladığında iyileşiyorlardı}. *Benim iznimle ölüleri (kabirlerinden) çıkartıyordun* {yani, ölüleri diri olarak kabirlerinden çıkarıyordun/kabirdeki ölüleri diriltiyordun -Allah'ın izniyle Sâm ibn Nûh'u da diriltmiş, insanlar da onunla konuşmuş, sonra tekrar ölmüştü-}. *Hani onlara beyyinât ile* {yani, anadan doğma körü, abrası iyileştirme, ölüleri diriltme, kuş halketme ve benzeri hayret verici şeylerle} *geldiğinde İsrâîloğulları'nı senden* {yani, seni öldürmekten} *defetmiştim"* {yani, seni Kendime refetmiştim -böylece, seni gözetlemekle görevlendirilen kişiyi: sana benzeyen birini öldürmüşlerdi-}. *Onlardan* {yani, Benî İsrâîl Yahudilerinden} *küfredenler, "Bu* {yani, Îsâ'nın yaptığı bu hayret verici işler/mucizeler}, *başka değil, mübîn* {yani, beyyin/apaçık} *bir sihir" demişlerdi.*[14]

Benzeri bir buyruk da Saff sûresinde (6. âyette) bulunmaktadır.

111. *Hani havarilere* {bunlar, elbise ağartıcı kasarlardı}, *"Bana* {yani, Benim ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuma} *ve Rasûlüme* {yani, Meryem oğlu Îsâ'nın nebî ve rasûl olduğuna} *îmân edin"* {yani, tasdik edin} *diye vahyetmiştim* {yani, ilham etmiştim: kalblerine Allah'ın ortaksız, bir ve tek olduğuna dâir tasdik arzusu var etmiştim –"Bana ve Rasûlüme îmân edin" buyruğu da zaten bunu ifade etmektedir–}. *"Îmân ettik* {yani, Îsâ'nın Allah indinden getirdiğini tasdik ettik, Allah'ın ortağı bulunmayan bir ve tek olduğuna, Îsâ'nın da O'nun Rasûlü olduğuna şehâdet ettik}. *Bizim hakikaten müslümanlar* {yani, tevhîdi ihlâsla kabul edenler} *olduğunuza şâhid ol"* {yani, ey Îsâ, sen şâhid ol} *demişlerdi.*

112. *Hani havariler, "Ey Îsâ ibn Meryem! Rabbinin bize semâdan bir mâide indirmeye gücü yeter mi"* {yani, sana bunu vermeye Rabbinin kudreti yeter mi}? *demişlerdi. "Allah'a ittika edin* {ya-

---

14 Tercümeye esas aldığımız Arabca baskıda da, Mâide, 5/110 âyetinin bir kısmı bu şekilde tekrar edilmiştir. (Çeviren)

ni, O'ndan sizi sınamasını istemeyin –zira bu istediğiniz sofra/ mâide inecek, siz de bunu yalanlayacak olursanız cezaya çarptırılırsınız–}, *eğer mü'minlerseniz" demişti.*

113. *Demişlerdi ki: "İrade ediyoruz ki ondan yiyelim* {çünkü acıkmış bulunuyoruz}, *kalblerimiz mutmain olsun* {yani, kalblerimiz bizi kabule davet ettiğine teskin olsun}, *bize doğru söylediğini bilelim* {yani, nebî ve rasûl olduğuna dâir doğru söylediğini bilelim} *ve şâhidlerden olalım"* {yani, İsrâîloğulları'nın yanına geri döndüğümüzde mâidenin indirildiğine şehâdet edenlerden olalım}.

Çünkü dışarıya çıkıp Havarilerle birlikte, mâidenin indirilmesini isteyenler 5.000 kişi olup o sırada bir yolculukta idiler.

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا
عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾
قَالَ اللّٰهُ اِنّ۪ي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنّ۪ٓي اُعَذِّبُهُ عَذَابًا
لَٓا اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿١١٥﴾ وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا ع۪يسَى ابْنَ مَرْيَمَ
ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُون۪ي وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ
سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ ل۪ٓي اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ ل۪ي بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا ف۪ي نَفْس۪ي وَلَٓا اَعْلَمُ مَا ف۪ي نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَٓا اَمَرْتَن۪ي بِه۪ٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبّ۪ي
وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَه۪يدًا مَا دُمْتُ ف۪يهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَن۪ي كُنْتَ
اَنْتَ الرَّق۪يبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿١١٧﴾

114. {Bunun üzerine} *Îsâ ibn Meryem demişti ki: "Allahım! Rabbimiz! Bize semâdan bir mâide/sofra indir, ki bizim için, hem öncekilerimiz, hem sonrakilerimiz için bir bayram* {yani, hem zamanımızdakiler: sofranın indiği vakit yaşayanlar, hem de bizden sonrakiler için bir bayram} *ve* {o mâide/sofra} *Senden bir âyet olsun. Bizi rızıklandır* {yani, mâide ile rızıklandır}, *çünkü Sen râzıkların* {yani, rızık verenlerin hepsinden} *hayırlısısın."*

115. *Allah dedi ki: "Doğrusu Ben onu* {yani, mâideyi/sofrayı} *size indireceğim* {yani, onu Pazar günü indireceğim}, *sizden kim bunun* {yani, mâidenin indirilişinin} *ardından küfrederse, kuşkusuz ona öyle bir azab ederim ki, 'âlemînden hiç birine öyle bir azabla azab etmedim."*

Mâide/sofra, üzerinde taze balık, yufka ekmek ve hurma bulunduğu halde semâdan indi. Naklettiklerine göre bir bahçede otururlarken Îsâ (a.s) arkadaşlarına, "Sizden herhangi birinizin yanında bir şey var mı?" diye sordu. Şem'ûn, iki küçük balık ile beş ekmek, bir diğeri de bir miktar sevîk [yağda kavrulmuş un] getirdi. Îsâ (a.s) balıkları ve ekmeği küçük parçalara ayırıp sevîki de ortaya koyduktan sonra abdest alıp iki rekat namaz kıldı, Rabbine du'a etti. Allah o'nun arkadaşlarına bir uyku ilka etti. Gözlerini açtıklarında yemeğin çoğaldığını, hatta diz kapakları seviyesine kadar yükseldiğini gördüler. Îsâ (a.s) beraberindekilere –ki 5.000 kişi idiler–, halkalar hâlinde oturmalarını, Allah'ın adını anarak yemelerini, fakat birşey ayırmamalarını söyledi. Onlar doyuncaya kadar yediler. Bu hâdise, Pazar gecesi ile Pazar günü oldu. Îsâ (a.s) seslendi:

— Yediniz mi?"

Onların tümü cevab verdi:

— Evet.

Îsâ dedi:

— Artanı kaldırmayın.

Onlar karşılık verdiler:

— Kaldırmıyoruz.

Böyle demelerine rağmen kaldırdılar. Kaldırdıkları artan miktar, yirmidört zembili buldu. İşte o vakit Îsâ'ya îmân ettiler ve o'nu tasdik ettiler. Sonra kavimlerinin: İsrâîloğulları'ndan olan Yahudilerin yanına döndüler. Beraberlerinde de mâideden/sofradan artanlar vardı. Onlarla beraber uzun bir süre kaldılar. Nihâyet İslâm'dan döndüler ve Allah'a küfrettiler. Mâidenin indirilişini de kabul etmediler. Allah da uykuda oldukları bir sırada onları domuzlara dönüştürerek meshetti. Aralarında çocuk ve kadın yoktu.

116. *Hani Allah dedi: "Ey Îsâ ibn Meryem!* {Dünyada iken} *insanlara* {yani, İsrâîloğulları'na}, *'Allah'ın dûnundan [Allah'ı bırakıp da] beni ve anamı* {yani, Meryem'i} *iki ilah edinin' diye sen mi söyledin?" (Îsâ) dedi ki: "Sübhâneke [Sen sübhânsın/münezzehsin]* {onlara böyle bir emir vermekten Rabbi tenzih etmektedir}. *Hakkım olmayanı* {yani, adalete aykırı olanı: Senin gayrına ibadeti emreden sözü} *söylemek, benim için olacak şey değildir* [yani, bana yakışmaz]. *Eğer ben onu söyledim* {yani, onlara söyledim} *ise, Sen onu bilirsin. Sen benim nefsimdeki* {yani, benim yaptıklarımı ve yapacaklarımı} *bilirsin, ama ben Senin nefsindekini bilmem* {yani, Senin gaybına muttali olamama: Senin ilminde neler olduğunu, Sende ne olduğunu, ne olacağını da bilemem}. *Kuşkusuz Sen, gaybları allâm* {yani, gaybı, olmuşu ve olacağı çok iyi bilen} *Sensin"...*

117. ...*"Ben onlara* {yani, –Senin de bildiğin gibi– dünyada iken ben onlara}, *başka değil bana emrettiğini söyledim: 'Rabbim ve Rabbiniz Allah'a ibâdet edin'* {yani, Allah'ı tevhîd edin} *dedim...*

Îsâ'nın (a.s) onlara bu sözleri söylediği, Meryem (36. âyette) ve Zuhruf sûresinde (64. âyette) de zikredilmektedir.

...*"Ben içlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine* {İsrâîloğulları'na onlara risâleti tebliğ ettiğime dâir} *şehîd idim, ne zaman ki beni vefat ettirdin* {yani, ecelimi sona erdirip öldürdün}, *onlar üzerine rakîb* {yani, hafîz [hıfzedici/gözetleyici]} *Sen kaldın. Zaten Sen her şeye şehîdsin"* {yani, şâhidsin/tanıksın: benim onlara tevhîdi emrettiğime ve onların ne türlü iftiralarda bulunduklarına tanıksın}.

Burada, *Hani Allah, "Ey Îsâ ibn Meryem!"... dedi* şeklinde (mâzi, dili geçmiş kipiyle) hitâb etmektedir; zira Îsâ'yı zikretmeden önce rasûlleri toplayacağı gün onlara, *Size ne cevab verildi?* diye sorulacağını belirtmişti. O gün: Kıyâmet Günü rasûllerin sorgulamasını bitirince, "Meryem oğlu Îsâ nerede?" diye nida edecek; Îsâ (a.s) korku ve dehşet içinde titreyerek ayağa kalkıp Allah'ın huzurunda duracak. Allah da o'na, *("Ey Îsâ!) İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin?"* diye soracak.

Nitekim Allah başka bir yerde, *Onlara nida etti: "İşte cennet, ona vâ-*

ris oldunuz; amelleriniz sebebiyle" (el-A'râf, 7/43) buyurmaktadır. Onlar cennete girdikten sonra da, *Ateş ashâbı da, cennet ashâbına nida etti:...* (el-A'râf, 7/50) buyurarak mâzi kipin arkasından mâzi kipi getirmektedir. Oysa bunların ifade ettiği anlam müstakbel [gelecek zaman] ile ilgilidir. Şâyet daha önce onlardan söz edilerek cennetliklerden bahis açmamış olsaydı, önce, "Cennet ashâbı, ateş ashâbına nida etti" (veya nida edecek) buyuracaktı. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de (bu kabilden olan) bütün buyruklar bu şekildedir.

Sonra Îsâ –Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun– azîz ve celîl olan Rabbine âhirette şöyle diyecek: "Rabbim! Ben aralarından ayrıldım ve onları Senin bana emretmiş olduğun hakk üzere bıraktım, fakat benden sonra neler ortaya çıkardıklarını bilmiyorum."

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَّضِيَ اللَّهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

118. *Eğer onlara azab edersen* {yani, küfür ve bühtandan söyledikleri üzere canlarını alır da azab edersen}, *kuşku yok ki onlar Senin kullarındır* {yani, onları yaratan Sensin} *ve eğer onlara mağfiret edersen* {yani, tevbelerini kabul eder, onları îmâna hidâyet edersen –çünkü mağfiret îmâna hidâyetten sonradır–}, *kuşku yok ki Sen; azîz* {yani, mülkünde azîz: kimsenin zarar veremeyeceği kadar güçlü}, *hakîm* {yani, emrinde hakîm: hikmetleri sonsuz olan} *Sensin.*

Âyetin son cümlesi, 'Abdullâh b. Mes'ûd'un kıraatinde, "Kuşku yok ki Sen; gafûr, rahîm Sensin" şeklindedir.

Bunun bir benzeri de, İbrâhîm'in (a.s) ağzından dile getirilen, *...kim de bana isyan ederse, kuşku yok ki Sen gafûrsun, rahîmsin* (İbrâhîm, 14/36) âyetidir. 'Abdullâh b. Mes'ûd'un kıraatinde de aynı şekildedir.

119. *Allah dedi: "Bu, sâdıklara sıdklarının* {yani, dünyada nebîlerin söylediklerinin} *fayda vereceği gündür...*

Îsâ (a.s), Rabbine âhirette söyleyeceği belirtilen, *Ben onlara, başka değil bana emrettiğini söyledim: 'Rabbim ve Rabbiniz Allah'a ibâdet edin' dedim* sözüyle doğruyu dile getirecektir. Allah, o'nun dünyada söylediklerinin doğru olduğu gibi, âhirette de insanlara hitâb edeceği vakit söylediklerinin doğru olacağını belirtmiştir.

..."Onlar {yani, sâdıklar} *için altından nehirler akan cennetler vardır, orada hâlidler* {yani, ölümsüzler} *olarak ebedîdirler. Allah onlardan razı* {yani, itaat ettikleri için razı} *olmuş, onlar da O'ndan razı* {yani, verdiği sevâb/mükâfaat sebebiyle razı} *olmuşlardır. Şu* {yani, sevâb/mükâfaat}, *fevz-i azîmdir"* {yani, büyük kurtuluştur/başarıdır}.

Sonra azametli Rabb; zâtının, Hıristiyanların Kendisine attıkları iftiralardan ve isnad ettikleri yalanlarından münezzeh olduğunu; onların iddia ettikleri gibi olmayıp, ortaksız bir ve tek olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır:

120. *Semâvâtın, arzın ve bunlarda bulunanların mülkü Allah'ındır* {yani, Meryem oğlu Îsâ'yı da, melekleri de, her şeyi de O yaratmıştır; hepsi O'nun kuludur ve O'nun mülkündedir}. *O her şeye* {yani, Îsâ'yı babasız yaratmaya da, başka şeylere de} *kadîrdir.*

6. EN‘ÂM SÛRESİ

Aşağıda zikredilecek âyetler dışında Mekkî olan ve geceleyin inen En‘âm sûresi, Kûfiyyûna göre 165 âyettir.

Medine'de inen âyetler şunlardır: *De ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını tilavet edeyim… ki akledesiniz"* (el-En‘âm, 6/151) –ki bu ve bundan sonraki iki âyet, muhkem âyetlerdir–; *Allah'ı, takdir edemediler…* (el-En‘âm, 6/91); *Allah üzerine yalan uyduran kimseden yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken, "Bana da vahyolundu" diyen…* –bu kısım, Müseylime hakkında inmiştir– *ve "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm" diyen kimseden kim daha zâlimdir?!* (el-En‘âm, 6/93) –bu kısım da, ‘Abdullâh b. Sa‘d b. Ebî Serh hakkında inmiştir.– *Bir görsen zâlimleri ölüm dalgaları içinde…* (el-En‘âm, 6/93); *Kendilerine kitab verdiklerimiz bilirler ki o kesinlikle Rabbin'den hakk ile indirilmiştir…* (el-En‘âm, 6/114); *Kendilerine kitab verdiklerimiz, onu tanırlar…* (el-En‘âm, 6/20).

İşte bu âyetler Medine'de; sûrenin geri kalan kısmı ise Mekke'de inmiştir.

Cebrâîl (a.s) bu sûreyi, gökle yer arasını dolduran 70.000 melek ile birlikte indirmiş; onların tesbih, temcid ve tahmidleri her tarafı çınlatmış, yer de nerdeyse sarsılmıştı. Nebî (s.a), "Sübhânallâhi'l-azîm ve bihamdihi" diyerek secdeye kapanmıştı.

Bu sûrede Arab müşrikleri ve Ehl-i Kitab ile tartışılmaktadır. Şöyle ki: Kureyş Nebî'ye (s.a) sordu:

— Rabbin kim?

Allah Rasûlü cevab verdi:

— Rabbim o ehad, samed, doğurmamış ve doğmamış, küfüvvü [dengi, eşi-benzeri] olmayandır.

Kureyşliler şöyle karşılık verdiler:

— Sen yalancısın. Allah, bizden ayrı olarak sana bir şey tahsis etmemiştir, dolayısıyla sen bizden daha değerli olamazsın.

Bunun üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ ط۪ينٍ ثُمَّ قَضٰٓى
اَجَلًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْت۪يهِمْ
مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِض۪ينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ
لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْت۪يهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَاراً وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهِمْ
فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَر۪ينَ ﴿٦﴾

Rahmân, Rahîm Allah'ın Adıyla

1. *Hamd Allah'ındır* {Allah böylelikle Kendi zatına hamdetmekte ve yarattıklarını vahdâniyyetine delil olarak göstermektedir} *ki semâvât ve arzı halketti* {yani, bunları boşuna yaratmayıp, gerçekleşmesini murad ettiği bir maksat için halketti/yarattı}, *zulumât ve nûru* {yani, geceyi ve gündüzü} *yaptı. Sonra, o küfredenler* {yani, Mekke ehlinden küfredenler}, *Rabb'lerine adl ediyorlar* {yani, şirk koşuyorlar}.

2. *O ki sizi bir tînden halketti* {yani, Âdem'i –çünkü siz de onun zürriyetisiniz– çamurdan halketti/yarattı}. *Sonra bir ecel kadâ etti* {yani, Âdemoğlu için doğumundan ölümüne kadar olan bir süre kadâ/tayin etti}, *bir ecel de O'nun indinde müsemmâ* {yani, berzah –böylece Âdemoğlu'nun doğduğu günden öleceği güne ve Kıyâmet Günü'ne kadarki süresi belirlenmiştir–}. *Sonra, siz* {yani, siz Mekke kâfirleri} *hâlâ tereddüt ediyorsunuz* [temterûn] {yani, ölümden sonra dirilişten şekkediyorsunuz/kuşku duyuyorsunuz}.

3. *Semâvât ve arzda Allah O'dur* {kuşkusuz O tektir}, *sırrınızı da bilir, cehrinizi de* {yani, amellerinizin sırını/gizlisini de bilir, cehrini/açığını da} *ve ne kesbettiğinizi* {yani, hayır ve şerrden ne işlediğinizi/işleyeceğinizi} *de bilir.*

4. *Onlara, Rabb'lerinin âyetlerinden bir âyet* {yani, inşiqâq-ı qamer/ayın yarılması} *gelmiyor ki, ondan i'raz etmesinler* {yani, gelen âyet üzerinde tefekkür edip de Allah'ın vahdâniyyeti hususunda ibret almazlar}.

5. *O hakkı* {yani, Kur'ân'ı}, *kendilerine* {yani, Mekke kâfirlerine} *geldiğinde tekzib ettiler* {yani, Muhammed onu kendilerine getirdiği vakit, "O kesinlikle Allah'tan değildir" diyerek Kur'ân ile alay ettiler}...

Kur'ân ile alay eden Mekke kâfirleri; Ebû Cehl b. Hişâm, el-Velîd b. el-Muğîre, el-Haccâc'ın iki oğlu Münebbih ve Nebîh, el-'Âs b. Vâil es-Sehmî, Übey b. Halef, 'Ukbe b. Ebî Mu'ayt, 'Abdullâh b. Ebî Ümeyye, Rabî'a'nın iki oğlu 'Utbe ve Şeybe, Ebu'l-Bahterî b. Hişâm b. Esed, el-Hâris b. 'Âmir b. Nevfel, Mahreme b. Nevfel, Hişâm b. 'Amr b. Rabî'a, Ebû Süfyân b. Harb, Sehl b. 'Amr, 'Umeyr b. Vehb b. Halef, el-Hâris b. Kays, Adî b. Kays, 'Âmir b. Hâlid el-Cumahî, en-Nadr b. el-Hâris, Zeme'a b. el-Esved, Mut'im b. Adî, Kurat b. 'Abdi 'Amr b. Nevfel, el-Ahnes b. Şerîk, Huveytıb b. 'Abdi'l-'Uzzâ ve Ümeyye b. Halef'ten müteşekkil olup hepsi de Kureyş'tendir.

...Fakat, kendisiyle alay ettiklerinin {yani, azabın} *nebe'leri* {yani, hadîsi/haberi} *yakında onlara gelecektir* {zira onlar, azabın gelmeyeceğini iddia ederek alay ediyorlardı}.

Azab Bedir'de gelip onları buldu.

Bunun bir benzeri de Şu'arâ sûresindedir.[1]

Sonra Allah korkmaları için onlara öğüt veriyor:

6. *Görmediler mi ki, Biz onlardan önce* {yani, Mekke kâfirlerinden önce} *karndan kaçını* {yani, ümmetten kaçını} *helâk ettik? Arzda onları, sizi temkin etmediğimiz bir şekilde temkin etmiş*

---

1 Bkz. eş-Şu'arâ, 26/6. (Çeviren)

{yani, ey Mekkeliler! Onlara, hayrdan size vermediklerimizi vermiş ve beldelerde temkin etmiş [iktidar ve imkânlar vermiş]}, *üzerlerine semâyı bol bol* {yani, onlara peşpeşe yağmur} *göndermiş, altlarından akan nehirler kılmıştık. Öyle iken, zenbleri/günahları* {yani, rasûlleri tekzib etmeleri/yalanlamaları} *sebebiyle onları helâk ettik* {yani, onlara azab ettik} *ve onların ardından başka karnlar inşa ettik* {yani, onların helâkının ardından başka kavimler halkettik/yarattık}.

وَلَوْ
نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِنْ هٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ
مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ
مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

7. *Eğer sana kırtâsta bir kitab indirseydik de onlar ona elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler* {yani, Mekkelilerden küfredenler}, {onu tasdik etmeyip} *“Bu* {yani, Kur’ân}, *başka değil, mübîn bir sihirdir” derlerdi.*

8. *Diyorlar ki: “Niçin o'na bir melek indirilmedi”* {yani, o'na yardım edecek, risâlet görevinde o'nu tasdik edecek bir melek gönderilmedi}?...

Bunun bir benzeri de Furkân sûresindedir (7. âyet).

Buyruk, en-Nadr b. el-Hâris, ‘Abdullâh b. Ümeyye b. el-Muğîre ve Nevfel b. Huveylid hakkında inmiştir, ki hepsi de Kureyş'tendir.

...Eğer bir melek indirseydik {de onlar da onu görselerdi}, *emr kadâ edilirdi* {yani, üzerlerine azab inerdi}. *Sonra, nazar ettirilmezlerdi* {yani, azab edilecekleri vakte kadar da onlara zaman tanınmaz/mühlet verilmez, hemen azab edilirdi –çünkü rasûller tekzib edildiklerinde/yalanladıklarında melekler azabı getirirler–}.

9. *Eğer o'nu* {yani, bu Rasûlü: (Muhammed'i)} *bir melek yapsaydık, o'nu bir adam yapardık* {yani, adam sûretinde bir melek yapardık –ancak o zaman o'na bakmaya takatleri yeterdi, çünkü insanlarda meleklerin sûretine bakacak takat yoktur–} *ve onları lebs ettikleri* {yani, şübhelendikleri} *lebse* {yani, şübheye} *düşürürdük,* {tıpkı, “Bu, başka değil sizin gibi bir beşerdir” demelerinde olduğu gibi}.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ
فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ
سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ
﴿١١﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ
فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ
أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ
الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ
إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

10. *Andolsun ki senden* {yani, ey Muhammed, azab hususunda seninle istihzâ edildiği gibi senden} *önce geçen rasûllerle de istihzâ edildi...*

Geçmiş ümmetlerin yalanlayıcılarına rasûlleri azabın geleceğini haber verdikleri halde, azabın gelmeyeceğini iddia ederek onları yalanlamışlardı. Mekke kâfirleri de Nebî'nin (s.a) kendilerini azab ile tehdit

etmesi üzerine alay ederek azabı yalanladılar. Allah da onların azab hususunda kendisini yalanlamalarına karşı sabretmesi için Nebî'yi (s.a) teselli etmek üzere, *Andolsun ki senden önce geçen rasûllerle de istihzâ edildi* buyruğunu indirdi.

> *...de o istihzâ ettikleri hakk* {yani, azab}, *onlardan* {"Üzerimize azab inmeyecek diyerek rasûllerle} *istihzâ edenleri kuşattı.*

Sonra, korksunlar diye onlara öğüt veriyor:

> 11. *De ki: "Arzda gezip dolaşın. Sonra, bir bakın: mükezziblerin* {yani, azabı yalanlamakta ısrar edenlerin} *âkıbeti nasıl olmuş."*

Onlar sonunda helâk olmuşlardı. Böylece Allah, Mekke kâfirlerini, geçmiş ümmetlerin uğradıkları azabın bir benzerinin kendilerini gelip bulmasından sakındırmaktadır.

> 12. {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Semâvât ve arzdakiler"* {yani, bunlardaki yaratıklar} *kimin?"...*

Bu soruya verdikleri cevab, Ra'd sûresinde, *"Allah" dediler* şeklindedir (er-Ra'd, 13/16). Übey b. Ka'b ile İbn Mes'ûd'un kıraatinde *"Allah" dediler* şeklinde olup bu da onların ölümden sonra dirilişi yalanlamaları ile ilgilidir.

> *...De ki: "Allah'ındır. Rahmeti nefsi üzerine yazdı"* {yani, azabı onlardan tehir etmek sûretiyle rahmeti Kendi üzerine yazdı}...

Ölümden sonra dirilişi yalanlamaları hakkında da şöyle buyuruyor:

> *...Sizi* {yani, sizi ve geçmiş ümmetleri} *Kıyâmet Günü'ne toplayacaktır; onda rayb yoktur* {yani, ölümden sonra dirilişte şekk/kuşku yoktur: o mutlaka gerçekleşecektir}...

Sonra onların niteliklerini söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır:

> *...Nefislerini hüsrana uğratanlar* {yani, kendilerini aldatanlardır} *îmân etmezler* {yani, ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini tasdik etmezler}.

Sonra vahdâniyyetine îmân edilmesi için Kendi zatını tazim ederek buyuruyor ki:

> 13. *Gece ve gündüzde sâkin olan* {yani, karar bulan} *her şey* {yani, yerdeki hayvanların, kuşların, denizdeki canlıların hepsi –ki

bunların kimi gündüzün karar bulup dinlenir, geceleyin etrafa dağılır; kimi de geceleyin karar bulup dinlenir, gündüzün etrafa dağılır–} *O'nundur ve O semîdir* {yani, Mekkelilerin azabı istediklerini işitendir}, *alîmdir* {yani, o azab ile ilgili her şeyi bilendir}.

14. *De ki: "Semâvât ve arzın fâtırının gayrısını mı velî edineceğim?!"...*

Kureyş kâfirleri, "Ey Muhammed! Bize bunları getirmenin sebebi nedir? Baban 'Abdullâh ile deden 'Abdu'l-Muttalib'in ve kavminin ileri gelenlerinin uydukları dîni görmüyor musun? Onlar Lat'a, 'Uzzâ'ya ve Menât'a ibâdet ediyorlar. Senin de bu dîne tâbi olman, gitmekte olduğun yolu bırakman gerekmez mi? Galiba seni böyle bir dava gütmeye iten tek sebeb, muhtaç oluşundur. Biz senin için aramızda mal toplayalım" sözleriyle, o'nun Allah'a ibâdet etmeyi terketmesini istediler. Bunun üzerine Allah, *De ki: "Semâvât ve arzın fâtırının gayrısını mı velî edineceğim?!"* buyruğunu indirerek, yaptıkları ile vahdâniyyetinin bilinmesi için Kendi zatını tazim etti.

..."ve O yediriyor, yedirilmiyor" {yani, herkesin muhtaç olduğu rızkı Allah veriyor, Kendisi ise rızka muhtaç olmaktan münezzeh bulunuyor}...

Kureyş'in, "Aramızda mal toplayıp seni zengin yapalım" demeleri sebebiyle Allah, *O yediriyor, yedirilmiyor* buyurdu.

...De {yani, onlara de} *ki: "Doğrusu ben, teslim olanların evveli* {yani, Mekkelilerden ihlâsla tevhîdi kabul edenlerin ilki} *olmakla emrolundum"...*

Sonra Nebî'ye (s.a) vahyetti ki:

...Müşriklerden olma!

Kureyş'in Nebî'ye (s.a), "Atalarının dînine geri dön" demeleri sebebiyle Allah, *Müşriklerden olma!* Buyurdu.

15. {Ey Muhammed! Onlara} *de ki: "Eğer Rabbime isyan edersem* {yani, atalarımın dînine geri dönerek Rabbime isyan edersem}, *doğrusu ben, azîm günün* {yani, o şiddetli Kıyâmet Günü'nün} *azabından korkarım."*

İnnâ fetahnâ [doğrusu Biz feth verdik] (el-Feth, 48/1) buyruğu; *Doğrusu ben, azîm günün* {yani, o şiddetli Kıyâmet Günü'nün} *azabından korkarım* buyruğunu neshetmiştir.[2]

16. *O gün* {yani, Kıyâmet Günü} *o, ondan sarf edilir* {yani, Allah kimden azabı sarf/bertaraf eder} *ise, ona rahmet etmiştir ve şu* {yani, azabın sarf/bertaraf edilmesi}, *mübîn bir fevzdir* {yani, apaçık büyük bir necattır/kurtuluştur}.

Sonra, Allah'ın dînine sımsıkı sarılması için Nebî'yi (s.a) korkutarak buyuruyor ki:

17. *Eğer Allah sana bir darr messederse/dokundurursa* {yani, bela ve şiddet isabet ettirirse}, *onu keşfedecek yoktur* {yani, ilâh kabul edilenlerden ve gayrısından hiç kimsenin o bela ve şiddeti giderecek gücü yoktur}, *O müstesnâ* {yani, Allah hariç}. *Eğer sana bir hayır messederse/dokundurursa* {yani, bir fadl/lütuf ve âfiyet isabet ettirirse}, *O, her şeye kadîrdir* {yani, darr'dan [bela ve şiddetten] ve hayr'dan her şeye gücü yetendir}.

Onların sözleri ile ilgili olarak Allah Teâlâ, *De* {yani, ey Muhammed de} *ki: "Doğrusu ben, Allah'ın dûnundan [Allah'ı bırakarak] du'a ettiklerinize* {yani, Allah'ın dışında ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlara} *ibâdet etmekten nehyedildim." De ki: "Ben sizin hevâlarınıza* {yani, Allah'ın dînini terketme hususunda sizin hevâlarınıza} *tâbi olmam. O takdirde* {yani, dîninize tâbi olduğum takdirde}, *dalâlete düşmüş* {yani, dîninize tâbi olmuş} *ve ben mühtedînden* {yani, mürşidînden/doğru yolda gidenlerden} *olmamış olurum." De* {yani, onlara de} *ki: "Kuşkusuz ben Rabbimden bir beyyine* {yani, Rabbimden bir beyân} *üzerindeyim."* (el-En'âm, 6/56-57); *De ki: "Her şeyin Rabbi O iken, ben Allah'ın gayrı bir rabb mı arayayım?!" Her nefsin kesbettiği, kendine...* (el-En'âm, 6/164-165) buyruklarını da indirdi.

18. *Ve O, kullarının fevkinde kâhirdir* {yani, O onların üstünde

2 Mukâtil'in söz konusu ettiği nesh, bu konuyla ilgili eserlerin nesh bahislerinde kasdedilen neshten mana bakımından farklıdır. Anlaşıldığı kadarıyla Mukâtil nesh ile, benzer konularda birbirlerinden farklı gibi görülen âyetlerin birlikte mütalaa edilerek bir neticeye varılması gerektiğine dikkat çekmek istemektedir. (Çeviren)

olup onları kahrederek yaratıklarına hükmünü geçirendîr} *ve O hakîmdir* {yani, emrinde hakîmdir/hikmetlidir}, *habîrdir* {yani, yarattıklarına habîrdir/onlardan haberdardır}.

قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ وَاُو۫حِيَ اِلَيَّ هٰذَا
الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِه۪ وَمَنْ بَلَغَ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً
اُخْرٰى قُلْ لَا اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّن۪ي بَر۪يٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ
﴿١٩﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَٓاءَهُمْ اَلَّذ۪ينَ
خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِه۪ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَم۪يعًا
ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذ۪ينَ اَشْرَكُٓوا اَيْنَ شُرَكَٓاؤُ۬كُمُ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ
لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِك۪ينَ ﴿٢٣﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

19. *De* {yani, onlara de} *ki: "Hangi şey şehâdetçe en büyüktür?...*

Kureyş kâfirleri Nebî'ye (s.a), "Allah rasûl gönderecek senden başka birini bulmadı mı? Biz senin söylediklerini kimsenin tasdik ettiğini görmüyoruz. Üstelik Ehl-i Kitab'a senin hakkında sorduk. Ellerindeki kitablarda senden söz edilmediğini iddia ettiler. Peki, seni rasûl olarak gönderenin Allah olduğuna dâir senin lehine kim şâhidlik edecek?" diye sordular. Allah Nebî'ye (s.a) hitâben, *De ki: "Hangi şey şehâdetçe en büyüktür"* buyurdu. Onlar, "Allah'ın şâhidliği, O'nun gayrısından daha büyüktür" dediklerinde de buyurdu ki:

...{Ey Muhammed onlara} *de ki: "Benimle sizin aranızda Allah şâhiddir* {yani, benim rasûl olduğuma Allah şâhiddir}; *bu Kur'ân bana vahyolundu* {yani, Allah indinden vahyolundu}, *onunla* {yani, Kur'ân ile} *sizi* {yani, ey Mekkeliler sizi} *ve ulaştığı kimseyi* {yani, o Kur'ân'ın insanlardan ve cinlerden ulaştığı kimseleri –ki Kur'ân, Kıyâmet Günü'ne kadar onlar için bir nezîrdir–} *inzâr etmem/uyarmam için. Ya siz şimdi Allah ile birlikte diğer ilâhların bulunduğuna gerçekten şehâdet mi ediyorsunuz?"...*

Onlar, "Evet şehâdet ediyoruz" deyince, Allah Nebî'ye (s.a) şöyle buyurdu:

> ...{Onlara} *de ki: "Ben* {sizin ettiğiniz gibi} *şehâdet etmem." De ki:* "{Fakat ben şehâdet ederim ki} *O, sadece tek ilâhtır ve doğrusu ben sizin şirk koştuklarınızdan berîyim"* {yani, O'na başkalarını şirk koşmanızdan uzağım}.

Allah müşriklerin, "Biz senin hakkında Ehl-i Kitab'a sorduk. Ellerindeki kitablarda senden söz edilmediğini iddia ettiler" şeklindeki sözleri hakkında da şu buyrukları indirdi:

> 20. *Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, o'nu* {yani, Muhammed'i: o'nun kendi kitablarında zikredilen sıfatlarını/niteliklerini} *tanırlar, hem de oğullarını tanıdıkları gibi...*

Bize 'Ubeydullâh tahdis edip dedi: Bana babam tahdis edip dedi: Bize el-Huzeyl'in tahdis ettiğine göre Mukâtil dedi: 'Abdullâh b. Selâm dedi ki: "Yemin ederim ki, ben Muhammed'i (s.a) kendi oğlumdan daha iyi tanıyorum; zira, annesinin oğlum konusunda neler yapmış olduğunu bilemem."

Sonra Allah onların niteliklerini şöylece zikretmektedir:

> *...Nefislerini hüsrana uğratanlar* {yani, kendi kendilerini aldatanlar} *îmân* {yani, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğunu tasdik} *etmezler.*

Yine Allah, onların söyledikleri sözlerle alakalı olarak, *...Kendilerine kitab verdiklerimiz de bilirler ki o* {yani, Kur'ân}, *kesinlikle Rabbinden hakk ile indirilmiştir. Öyleyse mümterînden* {yani, Kur'ân'ın Allah'tan geldiği hususunda şekkçilerden/kuşkuculardan} *olma* (el-En'âm, 6/114) buyruğunu da indirmiştir. Bunun bir benzeri de Yûnus sûresindedir.[3]

> 21. *Allah üzerine yalan uyduran* {yani, Allah ile birlikte bir ortak olduğunu söyleyen –çünkü onlar, Allah ile birlikte başka ilâhlar olduğunu iddia ediyorlardı–} *veya O'nun âyetlerini* {yani, Kur'ân'ı} *tekzib eden* {yani, onun Allah'tan olmadığını söyleyen} *kimseden, kim daha zâlimdir* {yani, böyle birinden daha zâlim

3 Bkz. Yûnus, 10/94. âyet. (Çeviren)

kimse olamaz}. *Gerçek şu ki o zâlimler iflah olmazlar* {yani, müşrikler âhirette iflah olmazlar}.

Bu buyrukla Allah onları ayıplamaktadır. Bunun bir benzeri de Yûnus sûresindedir (17. âyet).

22. *O gün onların cümlesini haşredecek [hepsini bir araya getirecek], sonra şirk koşanlara, "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede"* {yani, dünyâda Allah'ın ortakları olduğunu iddia ettiğiniz ilâhlar nerede}? *Diyeceğiz.*

Müşrikler, Allah'ın âhirette tevhîd ehlinin günahlarını nasıl bağışladığını gördüklerinde, birbirlerine "Sorguya çekildiğimizde, 'biz de muvahhid idik' diyelim" diyecekler. Allah onları ortaklarıyla bir araya getirecek ve onlara, *İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede?* diyecek.

23. *Sonra, "Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrikler değildik" demelerinden başka bir fitneleri* {yani, mazeretleri –onlar sorgulandıklarında mazeret olarak böyle bir yalan uydurup, şirkten uzak olduklarını ifade edeceklerdir–} *olmayacak.*

24. *Bak nefisleri üzerine nasıl yalan söylediler ve (bak) uydurdukları* {yani, dünyâda şirk koştukları şeyler} *onlardan (nasıl) dall oldu* {yani, âhirette nasıl kayboldu}.

Çünkü Allah, onların dillerini mühürleyecek de, azaları aleyhlerine: yalan söylediklerine ve şirk koştuklarına şâhidlik edecektir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ
وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاؤُكَ
يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا
أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا
يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

25. *Onlardan* {yani, Mekke kâfirlerinden} *seni dinleyenler* {yani, Kur'ân'ı tilavet ederken seni dinleyenler} *vardır...*

Âyetin sonuna kadar kasdedilen kişi, en-Nadr b. el-Hâris'tir.

> *...Biz onu* {yani, Kur'ân'ı} *fıkhetmesinler diye onların kalbleri üzerine ekinne* {yani, ğıtâ [perdeler/örtüler]} *ve kulaklarında bir vaqr* {yani, seqâl/ağırlık –bundan dolayı Kur'ân'ı işitemezler–} *yaptık.*

Kasdedilen kişi, en-Nadr b. el-Hâris'tir.

> *...Her âyeti* {yani, ayın yarılması ve duhân/duman mucizesini} *görseler bile ona îmân etmezler* {yani, ayın yarılması ve duman gibi mucizelerin Allah tarafından gerçekleştirildiğini tasdik etmezler}. *Hatta sana geldiklerinde seninle mücâdele* {yani, Kur'ân'ın Allah'tan gelmediği hususunda seninle mücâdele} *ederek der ki o küfredenler* {yani, en-Nadr b. el-Hâris}, *"Bu* {yani, Kur'ân}, *başka değil, esâtîru'l-evvelîndir"* {yani, ehâdisu'l-evvelîndir: Rüstem ve İsfendiyar gibi öncekilerin hadîsidir/masalıdır}.

26. *Onlar hem ondan nehyeder, hem de ondan uzaklaşırlar...*

Nebî (s.a) Ebû Tâlib b. 'Abdulmuttalib'i İslâm'a davet ederken, Kureyşliler Nebî'ye (s.a) bir kötülük yapmak amacıyla Ebû Tâlib'in yanında toplandılar. Ebû Tâlib'ten, Nebî'yi (s.a) öldürmek üzere kendilerine teslim etmesini istediler. Ebû Tâlib karşılık verdi:

— Hayır, ben o'nsuz yapamam.

Dediler ki:

— Kardeşinin oğluna karşılık sana kendi çocuklarımızdan istediğini verelim.

Ebû Tâlib karşılık verdi:

— Meraya salınan bir dişi deve kendi yavrusundan başkasını kabul ederse, ben de yeğenimi size teslim ederim. Bir dişi deve bile, yavrusuna karşı şefkat duyuyorken, ben buna deveden daha layık değil miyim?

Ebû Tâlib'in onların isteklerini reddetmesi üzerine, Kureyş'in eşrafından onyedi kişi bir araya gelip 'Abdulmuttaliboğulları ile alış-veriş yapmamak, kız alıp-vermemek, onlarla oturup-kalkmamak, yeyip-içmemek üzere bir sözleşme yazdılar ve bu tutumlarını Muhammed'i (s.a) kendilerine öldürmek üzere teslim edinceye kadar sürdürecekleri

konusunda ittifak ettiler. Sonra, Nebî'ye (s.a) karşı da en şiddetli düşmanlık gösteren kişi olan ve Ka‘be'yi korumakla görevli bulunan Şeybe b. Osmân'ın evinde toplandılar. Bunun üzerine Ebû Tâlib şu beyitleri söyledi:

> Allah'a yemin ederim ki, hep birlikte olsalar dahi sana ellerini uzatamazlar,
>
> Ben toprağın altına defnedilip kaybolmadıkça.
>
> Sen işine devam et, kınayamaz kimse seni,
>
> Bu müjdem ile sevin ve bundan dolayı gözün aydın olsun.
>
> Beni davet ettin ve bana samimiyetle öğüt verdiğini söylüyorsun,
>
> Andolsun ki doğru söylüyorsun, sen eskiden beri emîn bir kimsesin.
>
> Ve sen bana öyle bir dîn teklif ettin ki,
>
> İnsanların benimsedikleri dînlerin en hayırlılarından olmasını diliyorum.
>
> Eğer kınanmaktan yahut sebbedilmekten [sövülmekten] korkmasaydım,
>
> Açık bir şekilde gönül hoşluğuyla icabet ettiğimi görecektin.

Bunun üzerine Allah, Ebû Tâlib –ki adı ‘Abdu Menâf b. Şeybe olup o da ‘Abdulmuttalib'tir– hakkında, *Onlar hem ondan nehyeder, hem de ondan uzaklaşırlar* buyruğunu indirdi. Çünkü Ebû Tâlib Kureyş'in, Nebî'ye (s.a) eziyet etmelerini önlemeye çalışırken, kendisi Nebî'den (s.a) uzak kalıyor ve o'nun dînine tâbi olmuyordu.

> *...Bu şekilde, başka değil nefislerini* {yani, Ebû Tâlib kendini} *helâk ediyorlar, ama şuurunda değiller.*
>
> 27. {Ey Muhammed, bir} *görsen, ateşin başında vakfedilip de* {yani, şu Kureyş'in kâfirlerinin: ileri gelen reislerinin ateşin başında durdurulup da}, *"Ah bir reddedilsek/geri döndürülsek, Rabbimizin âyetlerini* {yani, Kur'ân'ı: onun Allah'tan geldiğini} *tekzib etmezdik ve mü'minlerden* {yani, Kur'ân'ı musaddıklardan/tasdik edenlerden} *olurduk" dediklerini* {yani, temenni ettiklerini}.

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا
نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ
قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً
قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى
ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ
وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ
إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ
بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا
مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

28. *Hayır, bundan evvel* {dilleriyle} *gizledikleri,* {azalarının açıklamasıyla} *karşılarına çıktı...*

Onlar, *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşriklerden değildik* (el-En'âm, 6/23) dedikleri için Allah, azalarına vahyetti de azaları aleyhlerine –gizledikleri şirklerini açıklayarak– tanıklık etti. İşte Allah'ın, *Hayır, bundan evvel gizledikleri karşılarına çıktı* buyruğu bunu anlatmaktadır. Onlar, azaları dile gelerek şirk koştuklarını söylemeden önce şirk koştuklarını gizlemişlerdi. Azaları dile gelince, dünyâya geri döndürülmelerini temenni ettiler. İşte Allah'ın, *Görsen, ateşin başında vakfedilip de "Ah bir reddedilsek/geri döndürülsek, Rabbimizin âyetlerini tekzib etmezdik ve mü'minlerden olurduk" dediklerini* buyruğu bunu anlatmaktadır.

Allah onların hallerini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

...Eğer {bir ömür sürdükleri dünyâya, temenni ettikleri gibi} *reddedilseler, yine nehyedildiklerine* {yani, şirk ve tekzibe} *geri dö-*

nerler. Doğrusu onlar, {"Rabbimizin âyetlerini tekzib etmezdik ve mü'minlerden olurduk" sözlerinde} *yalancıdır.*

Nebî (s.a) Mekke kâfirlerine ölümden sonra dirilişi haber verince, o'nu yalanladılar.

29. *Dediler ki: "O, başka değil dünyâ hayatımızdır ve biz* {ölümden sonra} *ba'sedilecek/diriltilecek değiliz."*

Bunun üzerine Allah onların âhiretteki konumlarını bildirmek üzere buyurdu ki:

30. {Ey Muhammed!} *Bir görsen, Rabb'lerinin huzurunda vakfedildekleri* {yani, O'na arz olundukları} *zaman, "Bu hakk değil mi?" diyecek, "Evet, Rabbimize yemin olsun"* {o kesinlikle hakktır} *diyecekler. "Öyleyse* {yani, azabın gerçekleşmeyeceğini söyleyerek} *küfretmeniz sebebiyle tadın azabı" diyecek.*

Bunun bir benzeri Ahkâf sûresinde (34. âyette) yer almaktadır.

31. *Allah'a kavuşmayı* {yani, ölümden sonra dirilişi} *tekzib edenler gerçekten hüsrana uğramışlardır. Nihâyet Sâ'at* {yani, Kıyâmet Günü} *ansızın geldiğinde derler ki* {Kureyş kâfirleri}: *"Orada yaptığınız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize"* {"Dünyâda Allah'ı hatırlama fırsatlarını kaçırdığımızdan ötürü çok pişmanız" derler} *ve onlar, vizrlerini [ağır yüklerini/günahlarını] sırtlarına yüklenmişlerdir. Dikkat edin ne kötü vizrler!*

Çünkü âhirette diriltildiğinde kâfirin kötü ameli, çok kötü kokan çirkin görünümlü, şekli tanınmaz bir siyahî sûretinde görünecek ve kâfir ona soracak:

— Sen kimsin?

O cevab verecek:

— Ben senin kötü amelinim. Dünyâda iken ben seni şehvetlerle, lezzetlerle yüklenip taşıyordum. Bugün ise sen beni taşıyacaksın.

Kâfir soracak:

— Ben seni nasıl taşıyabilirim?

O cevab verecek:

— Ben seni nasıl taşıdıysam öyle!

Böyle deyip sırtına binecek. İşte Allah'ın, *vizrlerini sırtlarına yüklenmişlerdir. Dikkat edin ne kötü vizrler* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> 32. *Dünyâ [yakın/şimdiki] hayat, başka değil bir la'ib* {yani, bâtıl} *ve* {dünyâdaki} *lehvdir. Âhiret* {yani, cennet} *yurdu ise,* {şirkten} *ittika edenler için* {dünyâdan} *daha hayırlıdır* {yani, daha üstündür}. *Hâlâ* {âhiret yurdunun dünyâ yurdundan daha efdal olduğunu} *akletmeyecek misiniz?*

Öteki yurda "âhiret" denmesi, dünyâ yurdundan sonra oluşu; bu yurda "dünyâ" denmesi ise, onun âhiret yurdundan bize ednâ [en yakın/daha yakın] (–ki, dünyâ ile aynı köktendir–) oluşu sebebiyledir.

> 33. *Onların söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz...*

Âyet, el-Hâris b. 'Âmir b. Nevfel b. 'Abdi Menâf b. Kusay hakkında inmiştir. Hâris, Nebî'yi (s.a) alenen yalanlıyor, fakat güvendiği kimselerle baş başa kaldığında, "Muhammed yalan söyleyecek birisi değildir. Ben o'nun doğru söylediğine inanıyorum" diyordu. Nebî (s.a) ile karşılaştığında da, "Biz senin söylediklerinin hakk olduğunu biliyoruz, fakat seninle birlikte hidâyete uymaktan bizi alıkoyan sebeb, insanların/Arabların Harem bölgesinin dışına çıktığımızda bizi topraklarımızdan uzaklaştıracaklarından korkmamızdır. Biz ise bir baş ile doyacak kadar azlığız. Bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur" diyordu.

Bunun bir benzeri de, *Dediler ki: "Seninle birlikte hidâyete tâbi olursak, yerimizden çıkarılırız"* (el-Kasas, 28/57) âyetidir.

İşte el-Hâris'in bu sözleri üzerine Allah, *Onların* {alenen senin iftiracı, yalancı olduğun şeklinde} *söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz* buyruğunu indirdi.

> ...*Onlar* {gizlide/yalnız kaldıklarında} *seni tekzib etmiyorlar* {yani, senin nebî ve rasûl olduğunu itiraf ediyor, doğru söylediğini biliyorlar –eskiden beri senin doğru söylediğini deneyerek anlamışlardır–}. *Fakat o zâlimler Allah'ın âyetlerine cahd ediyorlar* {yani, tanıdıkları/bildikleri halde Kur'ân'ı inkâr ediyorlar}.

> 34. *Andolsun ki senden önceki rasûller de tekzib edildi...*

Bu, Mekke kâfirlerinden önce olmuştu. Nitekim Mekke kâfirleri, “Ey Muhammed! Önceki nebîlerin kavimlerine getirdikleri gibi senin de bize bir âyet/mucize getirmeni engelleyen nedir? Eğer böyle bir şey yapacak olursan, doğru söylediğini kabul ederiz. Aksi takdirde sen bir yalancısın” demişlerdi. Bunun üzerine Allah, yalanlanmaya karşı sabretmesi ve kendisinden önceki rasûllere uyması için, *Andolsun ki senden önceki rasûller de tekzib edildi* buyurarak o'nu teselli etti.

> *...Fakat tekzib ve eza edilmelerine sabrettiler. Nihâyet* {kavimlerini helâk etmek sûretiyle} *onlara nusret ettik.* {Mekkeliler de onlarla aynı durumdadır}. *Allah'ın kelimelerini tebdil edecek yoktur* {yani, Allah'ın Muhammed'e yardım edeceğine dâir sözünü kimse değiştiremez –çünkü O'nun sözü hakkın ta kendisidir. Nitekim ondan önceki nebîlere de yardım etmiştir–}. *Andolsun ki sana,* {yalanlanıp eziyete edilmelerine sabreden ve Allah'ın yardımına mazhar olan} *mürsellerin [gönderilenlerin] nebe'inden* {yani, hadîsinden/haberlerinden} *geldi.*

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ
نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾
إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ
عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

> 35. *Eğer onların* {hidâyetten} *i'raz etmeleri sana büyük* {yani, ağır} *geliyorsa* {ve seni yalanlamalarına sabredemiyorsan}, *arzda bir nefak* {yani, tünel} *yahut* {buna gücün yetmiyorsa} *semâda bir merdiven ara da* {o merdivenle semâya yükselip} *onlara bir âyet getir, eğer gücün yetiyorsa* {hiç durma yap bunu}...

Sonra Allah Nebî'yi (s.a) yalanlamalarına karşı sabretmesi için teselli ederek buyuruyor ki:

> *...Allah dileseydi, onları hidâyet üzere toplardı* {yani, onları mühtedi yapardı}. *Öyleyse câhillerden olma.*

Arkasından mü'minlerin îmânını söz konusu ederek şöyle buyuruyor:

36. {Hidâyete: Kur'ân'a} *sadece dinleyenler icabet ederler. Ölülere* {yani, Mekke kâfirlerine} *gelince, Allah onları* {âhirette} *ba'seder. Sonra, O'na rücû ettirilirler* {yani, reddedilirler de onlara amellerinin karşılığını verir}.

37. *Diyorlar ki: "Ona* {yani, Muhammed'e} *Rabbinden,* {diğer nebîlere indirildiği gibi} *bir âyet/mucize indirilmeli değil mi?!"* {Sen kâfirlere} *de ki: "Allah bir âyet/mucize indirmeye elbette kâdirdir. Fakat onların çoğu,* {Allah'ın o âyeti indirmeye kâdir olduğunu} *bilmezler."*

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ
فِي الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَط۪يرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ
مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذ۪ينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ
وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ
اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ
اِلَيْهِ اِنْ شَٓاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ
﴿٤٢﴾ فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ
قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا
مَا ذُكِّرُوا بِه۪ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا
بِمَٓا اُو۫تُٓوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

38. *Arzda* {yani, kara ve denizde} *bir dâbbe ve iki kanadıyla uçan bir kuş yoktur ki, emsâliniz bir ümmet* {yani, sizin gibi özel isim-

leriyle tanınan sınıf sınıf yaratıklar} *olmasınlar. Biz o kitabta* {yani, levh-i mahfuzda} *hiçbir şeyden ifrat etmedik* {yani, zâyi etmedik}. *Sonra,* {âhirette} *Rabb'lerine haşrolunacaklar* {sonra, aralarında gerekli kısasın tatbikinin ardından onlara, "Toprak olun" denilecek, onlar da toprak olacaklardır}.

39. *Âyetlerimizi* {yani, Kur'ân'ı} *tekzib edenler, zulumât* {yani, şirk} *içinde bulunup da* {hidâyeti işitmeyen} *sağır ve* {hidâyeti dile getirmeyen} *dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu* {hidâyetten} *dalâlete düşürür,...*

Benî 'Abdu'd-Dâr b. Kusay hakkında inmiştir.

...kimi de dilerse onu sırât-ı müstakîm {yani, İslâm dîni} *üzere yapar/kılar.*

'Alî b. Ebî Tâlib, 'Abbâs, Hamza ve Ca'fer bunlardandır.

Sonra Allah onları korkutmak üzere Nebî'ye (s.a) şöyle hitâb etmektedir:

40. *De ki: "Eğer* {O'nunla birlikte başka ilâhlar bulunduğu iddiasında} *sâdıklarsanız söyleyin bakalım: Size,* {geçmiş ümmetlere geldiği gibi dünyâda} *Allah'ın azabı gelirse yahut size Sâ'at gelirse,* {dünyâdaki azabı sizden uzaklaştırmaları için} *Allah'ın gayrına* {yani, ilâhlara} *mı du'a edersiniz?*

41. *Hayır, yalnızca O'na du'a edersiniz de dilerse, du'a ettiğiniz şeyi açar/giderir ve o an* {Allah'a} *şirk koştuklarınızı unutursunuz* {yani, terkedersiniz de üzerinizden azabı gidermeleri için onlara du'a etmezsiniz, aksine Allah'a du'a edersiniz}.

42. *Andolsun ki senden önceki ümmetlere de* {rasûller} *gönderdik,* {fakat Mekke kâfirlerinin seni yalanladıkları gibi, kavimleri de onları yalanladı}. *Onları be's ve darrâ ile muaheze ettik ki* {Rabb'lerine} *tazarru etsinler* {O'na dönsünler/tevbe esinler}.

43. *Hiç olmazsa be'simiz* {yani, şiddet ve bela} *geldiğinde* {Allah'a} *tazarru etselerdi* {kendilerine gelen belayı gidermesi için O'na dönselerdi/tevbe etselerdi}, *fakat kalbleri katılaştı* {yani, haktan uzaklaştı, yumuşamadı} *ve şeytan* {şirk ve tekzibten} *amellerini onlara gösterdi.*

44. *Kendilerine hatırlatılanı unutunca* {yani, verilen emirleri: öğütleri terkedince: geçmiş ümmetler kendilerini davet eden rasûlleri yalanlayınca}, *üzerlerine her şeyin kapılarını fethettik/açtık* {yani, başlarına gelen türlü sıkıntıların ardından, onlara hayrdan her türlüsünü gönderdik}...

Bunun bir benzeri de A'râf sûresinde (96. âyette) geçmektedir.

...*Nihâyet kendilerine verilenler ile ferahlandıkları* {yani, onlara bağışlanan envaı hayrdan ve içinde bulundukları şaşkınlık verici şeylerden dolayı sevindikleri/azıttıkları} *sırada ansızın onları yakaladık da* {yani, en güçlü oldukları bir zamanda azab onlara ansızın isabet etti de} *müblisler oluverdiler* {yani, her türlü hayırdan ümitsiz-mahrum kalıverdiler}.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً
أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ
الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ
اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا
مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

45. *Böylece zulmeden* {yani, şirk koşan} *kavmin dâbiri/arkaları* {yani, aslı/kökleri} *kesildi* {de geriye onlardan kimse kalmadı}. *Rabbi'l-âlemîn Allah'a* {düşmanlarını helâk etmesi sebebiyle} *hamdolsun.*

Bu buyrukla Mekke kâfirlerini korkutmaktadır.

46. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Söyleyin bakalım: Eğer Allah sizin sem'inizi, ebsârınızı alır* {da bir şey işitmez (ve görmez) olursanız} *ve kalblerinizi hatmeder* {yani, tab'eder/mühürler} *ise* {siz de bir şeyi akledemez olursanız}, *onu size Allah'ın gayrı verecek ilâh kimdir* {yani, Allah'ın dûnundan/Allah'tan başka onları size bir kimse geri verebilir mi}? *Bak* {ey Muhammed}, *âyetlerimizi nasıl tasrif ediyoruz* {yani, belirtilen hususlara dâir alâmetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz: işitmelerinin, görmelerinin alınması, kalblerinin mühürlenmesi ve geçmiş ümmetlere yaptıklarımız ile nasıl korkutuyoruz}. *Sonra onlar sadf ediyorlar* {yani, i'raz edip/yüzçevirip ibret almıyorlar}.

47. *De ki: "Söyleyin bakalım: Eğer Allah'ın azabı ansızın* {yani, başınıza gelinceye kadar şuurunda olmadan} *yahut cehreten* {yani, göz göre göre alenen –Bedir'de öldürülmeniz gibi–} *gelirse,* {bu azab ile} *zâlimler kavminden* {yani, müşriklerden} *başkası mı helâk olur?!*

48. *Biz mürselleri, başka değil* {cennet ile} *mübeşşirler/müjdeleyiciler ve* {ateşten} *münzirler/uyarıcılar olarak gönderdik. O halde kim îmân* {yani, tasdik} *eder ve* {amelini} *ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmazlar.*

Bunun bir benzeri de A'râf sûresindedir.[4]

49. *Âyetlerimizi* {yani, Kur'ân'ı} *tekzib edenlere* {yani, Mekke kâfirlerine} *gelince, fıskları* {yani, isyanları} *sebebiyle onlara azab messedecektir/dokunacaktır* {yani, isâbet edecektir}.

Nebî'nin (s.a) kendilerini azab ile korkutması üzerine, yalanlamak ve alay etmek amacıyla, "Bizi kendisiyle tehdit ettiğin bu azab ne zaman gerçekleşecektir? Eğer doğru söyleyenlerden isen bize bildir" dediler. Allah da Nebî'ye (s.a) şöyle hitâb etti:

---

4 Muhtemelen el-A'râf, 7/94-96. âyetlere işâret etmektedir. [Bu ve bundan önceki birkaç âyet, mana itibariyle Muhakkik tarafından zikredilen âyetlere yakındır. Ancak, merhum Mukâtil'in âdeti, tefsir etmekte olduğu âyetin benzerine atıfta bulunmaktır. Tefsir etmekte olduğu 48. âyete lafız ve mana itibariyle en çok benzeyen âyet de A'râf, 7/35 olduğundan, işâret ettiği âyetin bu olma ihtimali daha yüksektir. (Çeviren)]

50. *De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri* {yani, azabın inişiyle ilgili Allah'ın anahtarları} *benim yanımdadır' demiyorum. Gaybı da* {yani, gayb olan azabın üzerinize ne zaman ineceğini de} *bilmem. Size, 'Kuşkusuz ben bir meleğim' de demiyorum...*

Zira onlar, "*Eğer Rabbimiz dileseydi melekleri* {rasûl olarak} *indirirdi* {de onlara îmân ederdik} (Fussilet, 41/14). Sana gelince ey Muhammed! Biz senin söylediklerinin doğru olduğunu kabul etmiyoruz" demişlerdi.

...*"Ben başka değil* {Kur'ân'dan} *bana vahyolunana tâbi olurum." De ki:* "{Hidâyeti} *görmeyen/a'mâ* {yani, kâfir} *ile,* {hidâyeti} *gören/basîr* {yani, mü'min} *eşit olur mu?! Hiç tefekkür etmiyor musunuz"* {ki onların eşit olmadıklarını/olamayacaklarını bilesiniz}.

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى
رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

51. *Onunla* {yani, Kur'ân'la} *inzâr et onları ki: Rabb'lerine haşrolacaklarından korkarlar* {yani, Rabb'lerinin huzuruna toplanacaklarını bilirler: mevâlî ve Arabların fakirleri}, *Onlar için O'nun* {yani, Allah'ın} *dûnundan ne bir velî* {yani, kendilerine fayda sağlayacak bir yakın}, *ne de bir şefî' vardır* {yani, Allah'a isyan etmeleri hâlinde, ne de âhirette onlara şefaat edecek bir şefaatçi vardır}. *Gerektir ki onlar* {ma'siyetlere karşı} *ittika ederler.*

Âyet, mevâlîden olan 'Umâre,[5] Ebû Zerr el-Gıfârî, Sâlim, Mihca', en-Nemr b. Kâsıt, 'Âmir b. Fuheyre, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre ve benzerleri hakkında inmiştir. Şöyle ki: Ebû Cehl ve arkadaşları dedi ki: "Şu

5 Doğrusu, *ed-Durru'l-Mensur*'da kaydedilen rivâyetlerde de belirtildiği üzere "Ammâr" olmalıdır. (Çeviren)

bizim mevâlîmizden ve bedevilerin her kabilesinin rezillerinin –mevâlîleri kasdediyorlar– Muhammed'e tâbi olduklarına bakmaz mısınız? Eğer her kabilenin ileri gelenlerini ve eşrafını kabul etmiş olsaydı, biz de o'na tabi olurduk" dediler. Durumu Ebû Tâlib'e aktardılar ve, "Yeğenine söyle de, şu yabancıları ve ayak takımını yanından uzaklaştırsın ki kavminin ileri gelenleri ve eşrafı o'nun çağrısını kabul etsin." Ebû Tâlib, Nebî'ye (s.a), "Bunları yanından uzaklaştırsan, belki kavminin ileri gelenleri sana uyarlar" deyince, Allah şu buyruklarını indirdi:

52. *O'nun vechini* {yani, namazlarıyla Rabb'lerinin vechini/rızasını} *arayarak sabah-akşam* {yani, gündüzün başında ve sonunda} *Rabb'lerine du'a edenleri* {yani, O'nun için namaz kılanları} *tardetme/kovma. Onların hesabından sana bir şey düşmez, senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları tardedesin de/kovasın da zâlimlerden olasın.*

O sırada namaz, sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte ikişer rekattı. Beş vakit namaz daha sonra farz kılındı.

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهٰؤُلَاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءَكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ
وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ
إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي
وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا
لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾

53. *Böylece onların bazısını bazısı ile fitneye uğrattık* {yani, bu şekilde Arab ve mevâlîden olan fakir Müslümanlar ile Arab

müşriklerinden olan Ebû Cehl, Velîd, ‘Utbe, Ümeyye, Sehl b. ‘Amr ve benzerlerini ibtilâ ettik [sınadık/denedik]} *ki, “Allah aramızdan bunlara mı* {İslâm nimetini nasîb ederek} *minnet etti” desinler. Allah şâkirleri* {yani, sizden ve gayrınızdan muvahhidleri} *en iyi bilen değil midir?!*

Nitekim, *Biz bazınızı bazınıza bir fitne kıldık…* (el-Furkân, 25/20) âyeti de onlar hakkında inmiştir. Sonra Allah onları kasdederek şöyle buyuruyor:

54. *Âyetlerimize îmân edenler* {yani, Kur’ân'ın Allah'tan olduğunu tasdik edenler} *sana geldiğinde onlara de ki: “Selâm size* {Allah'ın mağfireti üzerinize olsun}...

Nebî (s.a) onları gördüğünde önce kendisi selâm verir ve “Ümmetim içinde kendileri ile birlikte sabretmemin ve onlara selâm vermemin emrolunduğu kimseler kılan Allah'a ḥamdolsun” derdi.

...*“Rabbiniz nefsine rahmeti yazdı. Sizden kim cehâletle kötü bir amel* {yani, şirk} *işler, sonra onun ardından tevbe eder ve* {amelini} *ıslah ederse, elbette o gafûrdur, rahîmdir.*

Buyruk, Ömer b. el-Hattâb hakkında inmiştir.

55. *Böylece âyetleri* {yani, dîn ile ilgili hususları} *tafsil ediyoruz* {yani, beyân ediyoruz} *ki mücrimlerin sebîli/yolu* {yani, kâfirlerin tarîki/yolu mü’minlerden} *seçilsin* {yani, sizin için açıkça belli olsun da bu günahkâr kâfirleri: Ebû Cehl'i ve arkadaşlarını iyice tanıyasınız}.

56. *De* {yani, ey Muhammed de} *ki: “Doğrusu ben, Allah'ın dûnundan [Allah'ı bırakarak] du‘a ettiklerinize* {yani, Allah'ın dışında ibâdet ettiğiniz uydurma ilâhlara} *ibâdet etmekten nehyedildim.” De ki: “Ben sizin hevâlarınıza* {(yani, Allah'ın dînini terketme hususunda sizin hevâlarınıza)} *tâbi olmam. O takdirde* {yani, hevâlarınıza (ve dolayısıyla dîninize) tâbi olduğum takdirde}, *dalâlete düşmüş ve ben mühtedînden* {yani, mürşidînden/doğru yolda gidenlerden} *olmamış olurum.”*

Bu buyruk, Nebî'nin, atalarının dînine tâbi olmak üzere davet edilmesiyle ilgilidir.

57. *De* {yani, onlara de} *ki: "Kuşkusuz ben Rabbimden bir beyyine üzerindeyim"* {yani, Rabbimden bir beyân üzerindeyim: Rabbim bana, sadece Kendisine ibâdet etmemi, putlara ibâdeti terketmemi emretti}.

Bu cevab, müşriklerin Nebî'ye (s.a), *Eğer sâdıklardan isen azabı getir* demeleriyle ilgilidir.

...*"Siz ise onu* {yani, azabı} *tekzib ettiniz.* {Ey Mekke kâfirleri!} *Sizin acele ettiğiniz o şey* {yani, azab} *benim indimde/yanımda değildir. O hüküm, başkasının değil Allah'ındır* {yani, dünyâda azabın başınıza gelmesi hakkında kadâ [hüküm ve takdir] yalnız O'na aittir}. *O hakkı yakussu'l-haqq [hakkı kıssa eder]* {yani, hakkı anlatır}...

Buradaki "yakussu'l-haqq" ibaresini, "yakdi'l-haqq" diye okuyanların kıraatine göre mana, "Azabı getirecek ve vakti gelince ertelemeyecek olan O'dur" şeklinde olur.

...*"ve O,* {benimle sizin aranızı} *fâsilînin/fasledenlerin hayırlısıdır"* {yani, onlara azabın gelişi hususunda hükmedenlerin hayırlısıdır}.

قُلْ لَوْ اَنَّ
عِنْدٖي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْنٖي وَبَيْنَكُمْ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمٖينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ
لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ
مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فٖي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴿٥٩﴾

58. {Onlara} *de ki: "Eğer* {azabtan} *acele ettiğiniz o şey benim indimde/yanımda* {yani, elimde} *olsaydı, benimle sizin aranızdaki emr/iş* {yani, azab işi} *kadâ edilmiş [bitirilmiş] olurdu* {fakat bu benim elimde olan bir şey değildir}. *Allah zâlimleri çok iyi bilendir."*

59. *Gaybın anahtarları O'nun indindedir* {yani, azabın hazine-

leri Allah'ın yanındadır}. *Onu* {yani, azabın size ne zaman geleceğini} *O'ndan başkası bilmez. Kara ve denizde ne varsa* {hepsini} *bilir.* {Ağaçtan} *bir yaprak düşmez ve arzın karanlıklarında tek bir habbe yok ki O onu bilmesin. Yaş ve kuru yoktur ki, bir kitab-ı mübînde* {yani, levh-i mahfuzda} *olmasın.*

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ
فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّى إِذَا
جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ
رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ
﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ
يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

60. *O ki gece sizi vefat ettirir* {yani, öldürür} *ve gündüz ne cerhettiğini* {yani, hayr ya da şerr türünden ne kesbettiğinizi/işlediğinizi} *bilir. Sonra sizi onda ba'seder* {gündüz menamınızdan ba'seder [uykunuzdan uyandırır]} *ki müsemmâ bir ecel kadâ edilsin* {yani, belirlenmiş olan süre tamamlansın}. *Sonra,* {âhirette} *merciiniz/dönüşünüz O'nadır. Sonra,* {dünyâda hayr ya da şerr türünden} *amellerinizi size haber verir,* {ki bu bir tehdittir}.

61. *O,* {yaratıklarına} *kâhirdir, kullarının fevkindedir/üstündedir. Ve sizin üzerinize hafaza* {yani, meleklerden hafazayı: Âdemoğulları'nın amellerini muhafaza/tesbit eden kirâmen kâtibîn meleklerini} *gönderir. Nihâyet birinize,* {eceli sona erip de} *ölüm geldiğinde, rasûllerimiz* {yani, yalnızca ölüm meleği} *onu vefat ettirirler, onlar eksik yapmazlar* [lâ yüferritûn] {yani, kendilerine verilen emri yerine getirmezlik etmezler –ki kasdedilen, yalnızca ölüm meleğidir–}.

62. *Sonra onlar,* {ölümden sonra diriltilerek âhirette} *hakk mevlâları Allah'a reddolunurlar/döndürülürler...*

Bu buyrukta takdim vardır.

...İyi bilin ki, hüküm {yani, kadâ} *O'nundur ve O hâsiblerin serî-idir* {yani, O'nun hesab görmesi başkasından daha süratlidir}.

Allah'ın, *Hâsibler/hesabçılar olarak Biz kâfiyiz* (el-Enbiyâ, 21/47) buyruğu bunu anlatmaktadır.

63. {Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine} *de ki: "Sizi kim necata çıkarır kara ve denizin zulumâtından* {yani, yoğun gölgelerden/bulutlardan, karanlıklardan ve dalgalardan}, *tazarru* {yani, çaresizlik/zillet} *ve hufy ile* {yani, alçakgönüllülükle ve boyun eğerek} *"Bizi bundan* {yani, bu dehşetli halden} *necata çıkarırsan andolsun şâkirînden* {yani, O'nu tevhîd ederek bu nimetler dolayısıyla Allah'a şükredenlerden} *oluruz/olacağız" diye O'na du'a ettiğiniz demler.*

64. *De ki: "Ondan ve her kerbten* {yani, her dehşetli halden: her şiddetten/zorluktan} *sizi Allah kurtarır. Sonra da siz* {rahat zamanlarınızda} *şirk koşarsınız."*

قُلْ هُوَ
الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ
أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ
كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ
وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ
وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

65. *De ki: "O size fevkinizden* {yani, Lût kavmine yaptığı gibi kimseyi bırakmamak üzere üstünüzden taş yağdırarak} *yahut ayaklarınızın altından* {Kârûn'a ve beraberindekilere yaptığı gibi yerin dibine geçirerek} *bir azab ba'setmeye ya da sizi şîyalar* {yani, geç-

miş ümmetlere yaptığı şekilde muhtelif hevâlar peşinde koşan fırka ve hizibler} *hâlinde birbirinize lebsetmeye/katmaya ve* {birbirinizi öldürerek, –çok az müstesnâ– sizden geriye tek kişi kalmayacak şekilde} *kiminize kiminizin be'sini tattırmaya kâdirdir...*"

Nebî (s.a) ridasını sürükleyerek –ki vakit gece idi– şöyle diyordu: "Eğer Allah ümmetime üstlerinden yahut altlarından bir azab gönderecek olursa, mutlaka onları helâk eder, onlardan kimse kalmaz." Sonra kalkıp namaz kıldı ve Rabbine, ümmetinden, üstlerinden ve altlarından gelebilecek azabı kaldırması; onları fırka ve hizibler hâlinde birbirine katıp be'slerini tattırmaması için du'a etti. Allah ilk iki isteğini kabul ederek ümmetine, taş yağdırmak ve yerin dibine geçirmek sûretiyle helâk şeklinde azab etmeyeceğini bildirdi, ancak tefrikaya düşmemeleri ve birbirini öldürmemeleri isteğini kabul etmedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Azabından affına, gazabından âfiyetine, Senden Senin vechine sığınırım. Zâtın pek yücedir. Seni hakkıyla övemem, layıkıyla Senin övgülerini bitiremem. Sen zâtını nasıl övdüysen öylesin." Bunun üzerine Cebrâîl (a.s) gelerek o'na dedi ki: "Allah du'anı kabul etti, ümmetinden iki azab şeklini kaldırdı, fakat diğer ikisi (tefrika ve birbirlerini öldürmeleri) üzerlerinden kaldırılmadı."

...{Ey Muhammed} *bak, âyetleri nasıl tasrif ediyoruz* {yani, azaba dâir alâmetleri nasıl türlü türlü aktarıyoruz} *ki fıkhetsinler* {yani, Allah'tan gelen alâmetleri iyice anlasınlar, O'ndan korkup O'nu birlesinler}.

66. *Kavmin onu* {yani, Kur'ân'ı} *tekzib etti. Halbuki o,* {Allah'tan gelen} *hakktır. De ki: "Ben sizin üzerinizde bir vekîl* {yani, mecbur edici bir zorba} *değilim.*

Kılıç âyeti bunu, neshetmiştir.

67. *Her nebe' müstekarrdır* {yani, her hadîsin/sözün bir hakikati ve müntehası/sonunda varacağı bir yeri/hâli vardır: dünyâdaki azabları olan Bedir'de öldürülmeleri ile âhiretteki cehennem ateşidir}. *Yakında bilirsiniz.*

Allah bununla azabı hatırlatarak onları tehdit etmektedir. Bunun bir benzeri de el-Kamer sûresindedir.[6]

6 Bkz. el-Kamer, 54/3. (Çeviren)

68. {Ey Nebî}, *âyetlerimize dalanları* {yani, Kur’ân ile alay edenleri ve uygun olmayan sözler söyleyenleri} *gördüğünde, onun gayrı bir hadîse/söze dalıncaya kadar onlardan i‘raz et* {yani, yanlarından kalk, Allah ve O'nun zikri dışında başka şeyler konuşuncaya kadar onlarla birlikte oturma}. *Eğer şeytan sana unutturursa* {yani, bu yasaktan sonra, unuttuğun için onlarla oturacak olursan}, *hatırlamanın ardından hemen kalk, o zâlimler* {yani, müşrikler} *kavmiyle beraber oturma!*

Mü’minlerin, “Onlar Allah'ın âyetlerine dil uzatıp alay ettikleri vakit yanlarından kalkmamız gerektiğine göre, onların bu hallerine tepki göstermeyecek olursak onlarla beraber oturup kalkmaktan ötürü günaha girmekten korkarız” demeleri üzerine Allah şu buyrukları indirdi:

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا
وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا
كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ
تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا
كَسَبُوا ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا
يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي
اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ
يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ
وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

69. *İttika edenler* {yani, Rabb'lerini tevhîd edenler} *üzerine, onların hesabından birşey düşmez* {yani, Allah'ın âyetlerine dalıp alay etmelerinden ötürü onlar için herhangi bir cezanın verilmesi söz

konusu değildir}. *Fakat bir hatırlatma, ittika etmeleri için* {yani, sizin yanlarından kalkıp gitmeniz, sizden utanmaları ve sizinle birlikte bulunmak arzuları dolayısıyla Allah'ın âyetlerine dalmalarını ve alay etmelerini önler de, yanlarından kalkıp gideceğinizi hatırlayarak Allah'ın âyetleriyle alay etmeyi terk ederler}.

Bunu, *Kitabta size indirilen: Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onun gayrı bir hadîse/söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın (Eğer oturursanız), kuşkusuz o vakit siz de onlar gibisiniz* (en-Nisâ, 4/140) âyeti neshetmiştir.

70. *Bırak o dînlerini* {yani, İslâm'ı} *bir la'ib* {yani, bâtıl} *ve bir lehv* {yani, ondan gafil kalıp başka şeylerle oyalandıkları bir eğlence} *edinen ve dünyâ [yakın] hayat'ın kendilerini* {dînleri İslâm'dan uzaklaştırıp} *aldattığı kimseleri de, onunla hatırlat* {yani, Kur'ân ile öğüt ver}: *Bir nefis kesbiyle* {yani, şirk, tekzib gibi amelleri dolayısıyla} *besâlet kabzasına* {yani, ateşe} *düşmeyegörsün, onun için Allah'ın dûnundan [Allah'tan başka] bir velî* {yani, onlara faydası dokunacak bir yakın} *ve* {âhirette onlara şefaat edecek} *bir şefî' bulunmaz; her adli tadil etse/her adl ile adalet etse* {yani, her şeyi: yer dolusu altını fidye verse} *dahi ondan alınmaz* {yani, kabul edilmez}. *İşte onlar, kesbleri sebebiyle besâlet kabzasına düşmüşlerdir* {yani, cehennem ateşinde tutuklanmışlardır/habsolmuşlardır}. *Küfrettiklerinden dolayı onlar için hamîmden bir şarab* {yani, harareti en ileri dereceye kadar ulaşmış ateşten[7] [kaynar sudan] bir içecek} *ve elîm* {yani, can yakıcı} *bir azab vardır.*

71. *De ki: "Allah'ı bırakıp da bize bir fayda ve zarar veremeyene mi du'a edelim?...*

Mekke kâfirleri, İslâm olmaları sebebiyle Müslümanlardan bazılarına işkence yaptılar ve onları küfre döndürmeye çalıştılar. Allah Teâlâ Nebî'ye (s.a) hitâben, *De ki: "Allah'ın dûnundan [Allah'ı bırakıp] sizin için bir zarara* {yani, dünyada bir zarara} *ve bir faydaya* {yani, âhirette bir faydaya} *mâlik olmayana* {yani, sahte ilâhlara: putlara} *mı ibâdet ediyorsunuz?* (el-Mâide, 5/76) buyurdu.

---

7 Muhtemelen muhakkik, *el-mâ* [su] kelimesini *en-nâr* [ateş] diye yanlış okumuştur. (Çeviren)

...*"Allah'ın bizi* {dîni İslâm'a} *hidâyete iletmesinin ardından ökçelerimiz üzerinde tereddi mi edelim* {yani, şirke mi rücû edelim/dönelim}...

Kâfirler Müslümanlara, "Muhammed'in (s.a) dînini bırakıp bizim dînimize tâbi olun" dedikleri vakit, Müslümanlar onlara böyle cevab vermişlerdir.

Allah mü'minlere, şu meseli vermelerini de emretmektedir:

...*"o kimse gibi ki: arzda şaşkın şaşkın* {yani, nereye yöneleceğini bilmez vaziyette} *dolaşırken şeytanlar kendisini* {yani, 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Sıddîk'ı} *ayartıp uçuruma çekmekte,* {hidâyet üzere olan} *arkadaşları* {yani, ana-babası} *ise "Bize gel"* {çünkü biz hidâyet üzereyiz} *diye onu hidâyete davet etmektedir...*

İşte biz de Muhammed'in (s.a) dînini –İslâm yolu üzere olduğumuz halde– terkedecek olursak, doğru yol üzerinde olan arkadaşlarının kendisini, "Yanımıza gel, biz doğru yoldayız" diye hidâyete çağırmalarına rağmen, onlara icabet etmeyen ve şeytan tarafından ayartılıp şaşkın vaziyette kalan kişinin durumuna düşeriz.

Ana-babasına, *"Öf size" dedi* (el-Ahkâf, 46/17) buyruğu da, 'Abdur-Rahmân b. Ebî Bekr es-Sıddîk hakkında inmiştir.

...{Onlara} *de ki: "Doğrusu hidâyet odur: Allah'ın hidâyeti* {yani, İslâm: hidâyet odur, dalâlet ise şeytanların çağırdığı ve sizin gitmekte olduğunuz yoldur} *ve biz rabbu'l-âlemîne [göklerin, yerin ve ikisi arasınrakilerin; doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin sahibine] teslim olmakla* {yani, ihlâs ile O'na yönelmekle} *emrolunduk"* {ve emrolunduğumuz gibi de yaptık}...

Sonra Yüce Allah onlara amelde bulunmalarını emretmek üzere Nebî'ye (s.a) şöyle hitâb etmektedir:

72. ...*"Ve* (yine şöyle emrolunduk): *Salâtı ikame edin* {yani, vakitlerine riâyet ederek namazı dosdoğru kılın} *ve O'na ittika edin* {yani, O'nu [Yüce Allah'ı] tevhîd edin}; *ki Kendisine haşrolunacağınız [huzurunda toplanacağınız] O'dur."*

Sonra Allah Teâlâ onları korkutmak üzere buyuruyor ki:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ
قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾
وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي
أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ
مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

73. *O ki, semâvât ve arzı hakk ile halketti* {yani, onları bâtıl/boş ve gereksiz yere, hiçbir maksat gözetmeksizin yaratmadı. Aksine onları bir amaç için yarattı}. *"Ol" dediği gün oluverir* {yani, Allah ölülere, sadece bir defa "Ol" dediğinde olur, emrini iki defa tekrarlamaz: ölüler hemen dirilir}. *Sözü haktır* {yani, ölümden sonra diriliş için sözü haktır/gerçektir ve mutlaka gerçekleşecektir}. *Sûra üfürüleceği* {yani, İsrâfil tarafından sûra üfürüleceği} *gün mülk [egemenlik/hükümranlık] O'nundur. Âlimdir gayba* {yani, bilendir olanı ve olmayanı} *ve şehâdete* {yani, her necvâya/fısıltıya ve her şeye tanıktır}. *O hakîmdir* {yani, ölümden sonra diriliş hükmünde hakîmdir/hikmetlidir}, *habîrdir* {yani, ölümden sonra dirilişe ve onları ne zaman dirilteceğine habîrdir}.

74. *Hani İbrâhîm babası Âzer'e* {kavminin dilinde (İbrâhîm'in babasının) adı Târeh idi}, *"Esnâmı/putları ilâhlar mı ediniyorsun?! Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir dalâlet içinde görüyorum" demişti.*

İbrâhîm (a.s) Kûtâ[8] denilen yerde doğmuştur. Kahinler cebbâr Nemrûd'a demişlerdi ki:

---

8 Yine İbrâhîm'in Kûsâ'da, Ehvâz bölgesindeki Sûs'da, Bâbil'de, Bahrân'da doğduğu da söylenmiştir. Bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil.* (Çeviren)

— Bu sene bir erkek çocuk doğacak ve ehl-i arzın ilâhlarına karşı çıkacak, sizin ilâhlarınızdan başkasına çağıracak, o'nun sebebiyle senin mülkün ve ehl-i beytin helâk olacaktır.

Nemrûd şöyle karşılık verdi:

— Bunun çaresi vardır: Erkekleri kadınlardan uzak tutarız ve bu sene doğan her erkek çocuğunu öldürürüz.

Çevresindekiler dediler ki:

— Eğer bunu yapabilirsen mesele yok. Aksi takdirde sana söylediğimiz şey gerçekleşecek.

Bunun üzerine Nemrûd, her on erkek için bir erkek görevlendirdi ve onlara emretti:

— Bir kadın hayızdan temizlendiğinde, sonraki hayız vaktine kadar kocasının ona yaklaşmasına engel olun. Bundan sonra, temizleninceye kadar karısıyla beraber olabilir. Temizlendikten sonra yine bir araya gelmelerini engelleyin.

Âzer, temizlik döneminde karısıyla cima etti. Karısı da hamile kaldı.

Kahinler Nemrûd'a haber verdiler:

— Sözünü ettiğimiz çocuk bu gece ana rahmine düştü.

Nemrûd şöyle emretti:

— Hamileliği açıkça belli olan her kadını (-bir gece önce hamile kalmış olamayacağı için-) serbest bırakın, diğerlerine ise dikkat edin.

Doğum yapma vakti yaklaşan Âzer'in karısı, kurumuş bir su yatağına gidip doğum yaptı. Sonra çocuğu bir beze sarıp otların arasına bırakarak evine döndü. Kocasına bebeğin bulunduğu yeri söyledi. Babası gidip yerde bir çukur kazdı ve çocuğu o çukura koydu; yırtıcı hayvanlardan korumak için de ağzını bir kaya ile kapattı. Belli zamanlarda annesi gidip çocuğu emziriyordu. Sütten kesilip aklı erinceye kadar böylece devam etti. Çocuk bir günde, diğer çocukların bir ayda büyüdüğü kadar; bir ayda, diğer çocukların bir senede büyüdüğü kadar; bir senede, diğer çocuklarını iki sene de büyüdüğü kadar büyüyordu. Çocuk bir gün annesine sordu:

— Benim Rabbim kim?

Annesi cevab verdi:

— Benim.

Çocuk tekrar sordu:

— Senin Rabbin kim?

Annesi cevab verdi:

— Baban.

Tekrar sordu:

— Peki, babamın Rabbi kim?

Bunun üzerine annesi kızıp o'na vurdu ve dedi:

— Sus!

Çocuk sustu. Kadın kocasının yanına giderek dedi ki:

— Hatırlıyor musun, ehl-i arzın dînini değiştirecek bir çocuğun dünyâya geleceği söyleniyordu. İşte o senin oğlundur.

Böyle diyerek olanları kocasına anlattı. Babası, hâlâ kazdığı çukurda bulunan oğlunun yanına gittiğinde babasına da sordu:

— Babacığım! Benim Rabbim kim?

Babası cevab verdi:

— Annen.

Çocuk tekrar sordu:

— Annemin Rabbi kim?

Babası cevab verdi:

— Benim.

Tekrar sordu:

— Peki senin Rabbin kim?

Bunun üzerine babası da kızıp ona vurdu ve dedi:

— Sus.

75. *Bu sûretle İbrâhîm'e, semâvât ve arzın melekûtunu* {yani, yaratılışını ve o ikisi arasında bulunan âyetleri [delil ve alâmetleri]} *gösteriyorduk ki* {Rabbin bir ve ortaksız olduğu hususunda} *yakîn hâsıl edenlerden olsun.*

Şöyle ki: İbrâhîm, Rabbinden, göklerin ve yerin melekûtunu göstermesini istedi, Allah da Cebrâîl vasıtasıyla o'nu melekûta yükseltti de

orada kulların amellerini gördü. Bir adamın ma‘siyet işlediğini görünce, “Rabbim! Bu kul ne kötü bir iş yapıyor; onu yerin dibine geçir” diye beddu‘a etti. Gördüğü bir başkası için de, aynı beddu‘ayı tekrarladı. Bunun üzerine Allah Cebrâîl'e o'nu yeryüzüne götürmesini emredip o'na vahyetti: “Yavaş ol İbrâhîm, kullarıma beddu‘a etme! Kullarım iki durumdan biriyle karşı karşıyadır: ya ölmeden önce tevbe eder Bana döner, Ben de tevbesini kabul ederim ya da ölüp geriye sâlih bir zürriyet bırakır, o da babası için mağfiret diler, Ben de evladın du‘ası sebebiyle her ikisinin de günahlarını bağışlarım.”

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًاۚ قَالَ هٰذَا رَبّ۪يۚ فَلَمَّٓا اَفَلَ
قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِل۪ينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ
هٰذَا رَبّ۪يۚ فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِن۪ي رَبّ۪ي لَاَكُونَنَّ مِنَ
الْقَوْمِ الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبّ۪ي
هٰذَٓا اَكْبَرُۚ فَلَمَّٓا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ
﴿٧٨﴾ اِنّ۪ي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذ۪ي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَن۪يفًا
وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۚ ﴿٧٩﴾ وَحَٓاجَّهُ قَوْمُهُۜ قَالَ اَتُحَٓاجُّٓونّ۪ي
فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِۜ وَلَٓا اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ
رَبّ۪ي شَيْـًٔاۜ وَسِعَ رَبّ۪ي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًاۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
وَكَيْفَ اَخَافُ مَٓا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ
بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًاۜ فَاَيُّ
الْفَر۪يقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۢ ﴿٨١﴾

76. *Ne zaman ki gece o'nun üzerini örttü* {yani, bulunduğu mağaranın kapısına yaklaştı –ayın son günleri idi–}. *Bir kevkeb* {yani, gecenin ilk saatlerinde mağaranın kapısının aralığından ve kayanın arkasından yıldızların en güzellerinden olan Venüs'ü/Zühre'yi} *gördü. “Rabbim bu” dedi. Derken ufûl edince* {yani, ğâib/kayb olunca} *dedi* {yani, İbrâhîm dedi} *ki: “Ben sev-*

mem ufûl edenleri" {yani, ğâib olup/kaybolup gidenleri, benim Rabbim ne gider, ne kaybolur}.

77. *Ne zaman ki* {gecenin son saatlerinde} *ayı gördü bazğ ederken* {yani, kevâkibten/yıldızlardan daha ışıklı/aydınlık olan ayı tulu' ederken/doğarken gördü de ona bakıp} *"Rabbim bu" dedi. Derken ufûl edince* {yani, kaybolunca}, *"Eğer Rabbim beni* {dînine} *hidâyet etmeseydi,* {hidâyetten uzak} *dalâlete düşenler kavminden olurdum" dedi.*

78. *Ne zaman ki güneşi gördü bazğ ederken* {yani, her tarafı aydınlatan güneşi tulu' ederken/doğarken gördü}, *"Rabbim bu; çünkü bu ekberdir" [en/daha büyüktür]* {yani, Zühre yıldızından da, aydan da a'zamdır/daha büyüktür} *dedi. Derken ufûl edince* {yani, kaybolunca, bütün bunları yaratanın dâima bâkî olduğunu anladı}...

Mağaranın ağzındaki kayayı kaldırıp dışarı çıktı. Kavminin putlara tapmakta olduklarını görüp dedi:

— Neye tapıyorsunuz?

Onlar cevab verdiler:

— Gördüğün şeylere tapıyoruz.

Bunun üzerine İbrâhîm:

...Dedi ki: "Ey kavmim! {Bir Rabbe ibâdet, bir çok rabbe ibâdetten hayırlıdır}. *Doğrusu ben sizin* {Allah'a} *ortak koştuğunuz şeylerden* {yani, uydurma ilâhlardan} *berîyim/uzağım...*

Kavmi sordu:

— Peki ey İbrâhîm, sen kime ibâdet ediyorsun?

İbrâhîm cevab verdi:

— Hanîf/ihlâslı olarak gökleri ve yeri yaratan Allah'a ibâdet ediyorum. Ben ortak koşanlardan değilim.

İşte Allah'ın şu buyruğu bunu anlatmaktadır:

79. ...*"Kuşkusuz ben vechimi* {yani, dînimi} *hanîf* {yani, ihlâslı} *olarak semâvât u arzı fatr edene çevirdim ve ben müşriklerden değilim."*

Sonra cebbâr Nemrûd b. Ken'ân, hasmı İbrâhîm'e sordu:

— Rabbin kim?

İbrâhîm cevab verdi:

— Rabbim, dirilten ve öldürendir.

İşte, *Kavmi o'na hüccet getirmeye kalkıştı* (En'âm, 6/80) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Bunun üzerine Nemrûd dedi ki:

— (Ben de diriltir ve öldürürüm.)

Ardından da bir insanı öldürdü, diğerini serbest bırakıp dedi:

— İşte birine hayat verdim, diğerini öldürdüm.

İbrâhîm ona karşılık verdi:

— Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir.

Bunun üzerine, o kâfir: Nemrûd şaşırıp kaldı.

80. *Kavmi o'nunla tartıştı* {yani, o'nunla hasımlaştı}...

Çünkü onlar, İbrâhîm'in (a.s) ilâhlarını/putlarını ayıplayıp onlardan uzak olduğunu söylediğini işitmişler ve o'na, "Bizim ilâhlarımıza îmân etmeyecek olursan, senin aklını başından alacaklarından, seni çarpacaklarından ve öleceğinden korkuyoruz" demişlerdi. İşte Allah'ın, *Kavmi o'nunla tartıştı* buyruğu bunu anlatmaktadır.

...Dedi ki: "Beni hidâyete {yani, dînine} *ilettiği halde Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben O'na* {yani, Allah'a} *ortak koştuğunuz şeylerden* {yani, uydurma ilâhlardan} *korkmam* {çünkü onlar işitemez, göremez, fayda ve zarar veremez. Siz onları ellerinizle yontuyorsunuz}. *Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun,* {o vakit beni hidâyetten uzaklaştırır ve ben de bunun neticesinde sizin ilâhlarınızın bana kötülük/zarar vereceğinden korkarım}. *"Rabbim ilimce her şeyi kuşatmıştır* ["vâsi'a" yani "mele'e: doldurmuştur"] {hepsini bilir}. *Hâlâ tezekkür etmeyecek misiniz"* {yani, ibret almayacak mısınız}?

81. *Ben sizin şirk koştuklarınızdan* {yani, ilâhlardan Allah'a ortak koştuklarınızdan} *nasıl korkarım;* {siz}, *kendileri hakkında*

size bir sultân {yani, O'nunla birlikte bir ortağı bulunduğuna dâir içinde delil bulunan bir kitab} *indirmediği şeyleri Allah'a şirk koşmaktan korkmazken?! Eğer biliyorsanız söyleyin bakalım: bu iki ferîqten/gurubtan hangisi* {yani, ben mi, siz mi} *emniyette olmaya daha layıktır* {yani, bir tek İlah'a ibâdet eden mi, yoksa küçük-büyük, erkek-dişi değişik rabblere ibâdet eden mi güven içinde olmaya daha layıktır: Küçükle eşit tutacak olursa büyük ilâhtan, dişiyle eşit tutacak olursa erkek ilâhtan nasıl korkmaz? Şimdi söyleyin bakalım, bu iki kesimden hangisi kötülükten yana kendisini güven içinde hissetmeye daha layıktır}?

Kavmi onun dediklerini reddedince de şöyle dedi:

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ
نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا
لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ
وَهَارُونَ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ
وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ
وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ
مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا
هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

82. *Îmân* {yani, tek Rabbe îmân} *edenlere ve îmânlarına zulm telbis/lebs etmeyenlere* {yani, tasdiklerine şirk karıştırmayıp O'ndan başkasına ibâdet etmeyenlere} *gelince, işte emniyette*

olanlar onlradır ve onlar mühtedûndur {yani, dalâletten kurtulup hidâyete ermiş olanlardır}.

Bunun üzerine kavmi İbrâhîm'in dediklerini ikrar etmek zorunda kaldılar. Böylece tartışmada İbrâhîm onlara üstünlük sağladı. İşte Allah'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

83. *İşte bu, kavmine karşı İbrâhîm'e verdiğimiz hüccetimizdir. Dilediğimiz kimseyi derecelerle refederiz/yükseltiriz. Kuşkusuz Rabbin* {emrinde} *hakîmdir,* {yarattıklarına} *alîmdir.*

84. *Ve o'na* {yani, İbrâhîm'e}, *İshâk ve Ya'kûb'u bağışladık. Her birini hidâyete* {yani, îmâna} *ilettik. Bundan* {yani, İbrâhîm'den} *önce de Nûh'u hidâyete* {yani, İslâm'a} *iletmiş ve zürriyetinden* {yani, Nûh'un zürriyetinden} *Dâvûd'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ ve Hârûn'u da (hidâyete iletmiştik). Muhsinlere* {yani, Allah'ın zikrettiği bu kimselere} *işte böyle karşılık veririz.*

85. *Zekeriyyâ'yı, Yahyâ'yı, Îsâ ve İlyâs'ı da (hidâyete iletmiştik). Her biri sâlihlerdendi.*

86. *İsmâîl'i, Elyesa'ı, Yûnus ve Lût'u da (hidâyete ilettik). Her birini âlemîne* {yani, nübüvvet ile cinlere ve insanlara} *tafdil ettik.*

87. *Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidâyete ilettik) ve onları ictibâ ettik* {yani, nübüvvet ile istihlas ettik/seçtik} *ve sırat-ı müstakîme* {yani, İslâm'a} *hidâyet eyledik.*

88. *Şu Allah'ın hidâyetidir. Onunla kullarından dilediği kimseyi* {sözü edilen onsekiz nebîyi kasdetmektedir} *hidâyete iletir* {yani, nübüvvet verir}. *Eğer* {Allah'a} *şirk koşsalardı, amelleri heder olurdu/boşa giderdi.*

Sonra Allah nebîlere verdiklerini zikrediyor:

89. *İşte bunlar, kendilerine kitab* {yani, İbrâhîm'in kitabını, Tevrât'ı, Zebûr'u ve İncîl'i}, *hükm* {yani, ilm ve fehm/anlayış} *ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir. Eğer şunlar* {yani, Mekkeliler} *ona küfrederler/onu inkâr ederler ise* {yani, Allah'ın, sözü geçen nebîlere verdiği kitabları inkâr ederlerse}, *Biz ona* {yani, kitabla-

ra}, *ona küfretmeyen bir kavmi* {yani, Medinelilerden Ensâr'ı onlara} *vekîl kıldık.*

Sonra Allah onsekiz nebîyi söz konusu ederek buyuruyor ki:

أُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا
اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾
وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ
قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَٓاءَ بِهٖ مُوسٰى نُورًا وَهُدًى
لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ
مَا لَمْ تَعْلَمُٓوا اَنْتُمْ وَلَٓا اٰبَٓاؤُكُمْ قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ
﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ
قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ
فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُٓوا اَيْدِيهِمْ اَخْرِجُٓوا اَنْفُسَكُمْ
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ
وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهٖ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

90. *İşte bunlar, Allah'ın,* {dînine} *hidâyet ettiği kimselerdir. O halde* {ey Nebî} *sen de onların hidâyetlerine* {yani, sünnetlerine} *iktida et! De ki: "Ben ona* {yani, Kur'ân'a îmân etmeye} *karşılık sizden bir ecr* {yani, cemîl} *istemiyorum. O* {yani, Kur'ân} *başka değil âlemîn için bir zikrdir* {yani, tezkiredir/öğüt ve hatırlatmadır}.

91. *Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler* {yani, Allah'ın azametini O'na yakışacak şekilde tazim edemediler}, *çünkü dediler ki: "Allah hiçbir beşere bir şey indirmedi"* {yani, hiçbir rasû-

le kitab namına bir şey indirmedi -onlar Allah'ın rasûllere kitab indirdiğini yalanladıklarından O'nu tazim etmiş olmadılar}...

Âyet, Yahudi Mâlik b. ed-Dayf'ın, Ömer b. el-Hattâb ile Nebî'nin (s.a) niteliklerinin Tevrât'ta yazılı olup olmadığı hususunda tartışması üzerine inmiştir. Bu tartışma dolayısıyla Mâlik öfkelenerek, "Allah kimseye bir kitab indirmiş değildir" demiş, Yahudiler de onu görevinden almışlardı. Halbuki Mâlik, Yahudiler içinde rabbânî olanlardan [Tevrât ilmini bilen ve öğretenlerden] biriydi.

Allah Nebî'ye (s.a) hitâben buyurdu ki:

...De ki: "Kim indirdi o Mûsâ'nın insanlar için bir nûr {yani, karanlıklara karşı bir ziya/ışık} *ve* {dalâletten kurtaran} *hidâyet olmak üzere getirdiği kitabı, ki siz onu kırtaslar* {yani, içinde birşey bulunmayan sahifeler} *yaptınız; onun bir kısmını açıklıyor* {yani, ilan ediyor}, *bir çoğunu da* {yani, Tevrât'ta bulunan Muhammed'in durumu ve recm hükmü gibi birçok şeyleri de} *gizliyorsunuz. Üstelik size, sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler öğretilmektedir."* {Mûsâ'ya onu indiren} *"Allah" de. Sonra,* {seni tasdik etmeyecek olurlarsa} *onları* {Yahudileri} *bırak, havdlarında* {yani, bâtıllarında} *oynasınlar* {yani, oyalansınlar}.

Bu âyet Medine'de inmiştir. Sonra Mâlik b. ed-Dayf söylediği sözlerden dolayı tevbe etti, Yahudilerse onun tevbesini kabul etmeyip, rabbânîlik makamına onun yerine başkasını tayin ettiler.

92. *Bu da* {Muhammed'e (s.a)} *indirdiğimiz bir kitabtır;* {gereğince amel edenler için} *mübârektir* {ve o kitab} *öncekileri tasdikleyicidir* {yani, Allah'ın ondan önce diğer nebîlere indirdiği kitabları tasdik eder} *ve ummu'l-kurâyı* {yani, Kur'ân ile kurâların aslını: Mekke'yi} *ve onun havalisini* {yani, Mekke'nin etrafını: yeryüzünün bütün kurâlarını} *inzâr etmen* {yani, Kur'ân ile uyarman} *için indirdik...*

Mekke'ye, Ummu'l-Kurâ adının verilmesi, yerin tümünün Ka'be'nin altından düzenlenmeye başlanmış olması sebebiyledir.

...Âhirete îmân edenler {yani, amellerin karşılıklarının verileceği ölümden sonra dirilişi tasdik edenler} *ona da îmân ederler* {yani, Kur'ân'ın Allah'tan geldiğini de tasdik ederler}...

Sonra Allah onların niteliklerini belirtiyor:

> ...*Ve onlar,* {vakitlerinde kılarak ve terketmeyerek} *salâtları üzerine muhafızdırlar.*

> 93. *Kim daha zâlimdir* {yani, böyle birinden kimse daha zâlim değildir} *Allah üzerine yalan uydurandan yahut kendisine birşey vahyolunmamışken, "Bana da vahyolundu" diyenden...*

Bu âyet, Allah'ın kendisine nübüvvet ile vahiy gönderdiğini iddia etmesi üzerine Medine'de, Müseylime b. Habîb el-Kezzâb el-Hanefî hakkında inmiştir.

Müseylime, Nebî'ye (s.a) iki elçi gönderdi, Nebî (s.a) onlara sordu:

— Siz Müseylime'nin nebî olduğuna şehâdet eder misiniz?

Cevab verdiler:

— Evet.

Bunun üzerine Nebî (s.a) onlara şöyle dedi:

— Şâyet elçilerin öldürülmemeleri bir teamül olmasaydı, ikinizin de boynunu vurdururdum.

> *...ve (kimse daha zâlim değildir,) "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm" diyenden...*

Âyet, Osmân b. Affân'ın (r.a) süt kardeşi olan Benî 'Âmir b. Luey'den 'Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh el-Kuraşî hakkında inmiştir. O Müslüman olduğunu söylüyordu. Bir gün Nebî'ye (s.a) katiblik yaparken Nisâ sûresini yazıyordu. Nebî (s.a) ona, "ğafûran rahîmen" yazmasını söylediğinde "alîmen hakîmen"; "semîan basîran" yazmasını söylediğinde de, "semîan alîmen" yazmış; münâfıklardan bazılarına da, "Ben o'nun gözü önünde bana imla ettirdiğinden başkasını yazdım. O baktı, bunları değiştirmedi" dedi. Bunun neticesinde 'Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh îmânında kuşkuya düştü. Kâfir olarak Mekke'ye iltihak etti ve onlara, "Eğer Muhammed söylediklerinde doğruysa, o'na indirildiği gibi bana da indirilmiştir. Şâyet bir yalancıysa, ben sadece o'nun söylediği gibi söyledim" dedi. Onun kuşkuya düşmesinin sebebi, Nebî'nin (s.a) ona bakıp susması ve yazdığını değiştirmemesi idi. Çünkü Nebî (s.a) yazmayı bilmeyen bir ümmî idi.

...*Görsen o zâlimleri* {yani, Mekke müşriklerini} *ölüm dalgaları* {yani, Bedir'de öldürüldükleri o ölüm sekerâtı/sarhoşluğu} *içinde boğulurken, melekler ellerini uzatarak* {yani, tek başına ölüm meleği ellerini uzatarak, ölüm esnasında onların yüzlerine ve arkalarına vurup}; *"Nefislerinizi/canlarınızı çıkarın,...*

Ebû Cehl, 'Utbe b. Rabî'a, Şeybe, el-Velîd b. 'Utbe, Ümeyye b. Halef, 'Ukbe b. Ebî Mu'ayt, en-Nadr b. el-Hâris, Ebû Kays b. el-Fâkih, el-Velîd b. el-Muğîre ile yaklaşık yetmiş maktul bunlar arasındadır. Bunlar âhirette diriltilip cehenneme götürülecekleri vakit cehennem bekçileri onlara şöyle diyecektir:

...*"bugün hûn* {yani, –re'fet ve rahmet olmaksızın– el-hevân/aşağılanma} *azabıyla karşılık göreceksiniz...*

Bunun bir benzeri de el-Enfâl sûresindedir.[9]

...*"Çünkü* {dünyâda iken} *Allah'a karşı hakk olmayanı* {yani, O'nunla beraber ortaklar olduğunu} *söylüyordunuz ve O'nun âyetlerinden istikbar ediyordunuz"* {yani, kibirlenip Kur'ân'a îmân etmiyordunuz}.

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ
كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۖ
وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ۚ
لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

94. *Andolsun* {âhirette} *Bize cem oldunuz,* {beraberinizde dünyâdan bir şey bulunmaksızın} *ferd ferd, sizi ilk defa halkettiğimiz* {yani, hiçbir şeye sahib olmaksızın doğduğunuz} *gibi ve* {dünyâda} *sırtınızın arkasında bıraktınız* {yani, size maldan bahşettiğimiz şeyleri arkanızda dünyâda bıraktınız}. *Beraberinizde* {meleklerden} *şefaatçilerinizi de görmüyoruz, ki* {dünyada} *onların şerikleriniz olduğunu zu'm ediyordunuz* {yani, Allah'ın indinde size şefaat edeceklerini dünyâda iken boş yere iddia ediyordunuz}...

9 Bkz. el-Enfâl, 8/50. (Çeviren)

Çünkü onlar, *Bunlar* {yani, melekler}, *Allah indinde bizim şefaatçilerimizdir* (Yûnus, 10/18) diyorlardı.

> ...*Andolsun ki aranız kopmuştur* {yani, meleklerden ortak koştuklarınızla aranız: sevgi ve yakınlık ilişkileri kopmuştur} *ve* {dünyâda iken Allah ile birlikte ortak olduğunu} *zu'm ettikleriniz* {âhirette} *sizden dâll/kayb olmuşlardır.*

إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ
مِنَ الْحَيِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْاِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ
سَكَناً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَاناً ذٰلِكَ تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ
﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا ف۪ي ظُلُمَاتِ
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي
اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
فَاَخْرَجْنَا بِه۪ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِراً نُخْرِجُ مِنْهُ
حَبّاً مُتَرَاكِباً وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
وَجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهاً وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ اُنْظُرُٓوا اِلٰى ثَمَرِه۪ٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَيَنْعِه۪ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

95. *Kuşkusuz Allah hubbu/taneyi* {yani, buğday, arpa, mısır gibi bütün hububâtı} *ve nevâyı* {yani, şeftali, Arabistan kirazı, kayısı, üzüm, erik gibi çekirdeği bulunan her türlü meyveyi} *falk* {yani, halk} *eder; ölüden diri çıkarır* {yani, insanları ve diğer hayvanları ölü olan nutfeden ve kuşları da ölü olan yumurtadan çıkarır}, *diriden ölü çıkarır* {yani, canlıdan ölü olan nutfe ve yumurtayı çıkarır}. *Allah şudur* {yani, bu âyette zikredilenleri yaratan yalnızca Allah'tır. Bu sanatı, O'nun vahdâniyyetine delildir}. *Öyleyse nereden çevriliyorsunuz* {yani, Allah'ın birliğini ve O'nun ortaksız olduğunu nasıl yalanlıyorsunuz}?

101. *Semâvât ve arzın bedî'idir* {yani, gökleri ve yeri ibtida/ilk olarak (yoktan) halkedendir}. *O'nun bir sâhibe'si* {yani, zevcesi/eşi} *yokken, ennâ* {yani, min-eyne [nereden/nasıl]} *bir oğlu olabilir?!* {Melekleri, 'Uzeyr'i, Îsâ'yı ve gayrısı da dahil} *her şeyi halketti* {yani, bunların hepsi O'nun yarattıklarıdır, kullarıdır ve O'nun mülkündedirler} *ve O her şeye alîmdir.*

Allah, kullarının Kendisini tevhîd etmeleri için yarattıklarını delil göstermek üzere şöyle buyuruyor:

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ
الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ
فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ
﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا
جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا
تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ
عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ
فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

102. *İşte şu* {gökleri ve yeri yoktan yaratan, her şeyi yaratan, eşi ve çocuğu bulunmaktan münezzeh olan} *Allah'tır rabbiniz...*

Arkasından, Kendisini tevhîd etmeyen Mekke kâfirlerine karşı vahdâniyyetini zikrederek şöyle buyurmaktadır:

...O hariç ilâh yoktur, her şeyin hâlıkıdır. Öyleyse O'na ibâdet {yani, tevhîd} *edin. O her şey üzerine vekîldir* {yani, her şeyin: zikredilen oğulların, kızların ve başkalarının Rabbidir}.

Zâtını tazim ederek buyuruyor ki:

103. *Ebsar O'nu idrak edemez* {yani, yaratılmışlar O'nu dünyâda göremez}. *O ise ebsarı idrak eder* {yani, dünyâda bulunan bütün mahlûkâtı görür}. *O latîftir* {yani, göklerde ve yerde onları gören, ilim ve kudreti bütün inceliklere vakıf olandır}, {onların mekanlarına} *habîrdir.*

104. *Andolsun ki* {ey Mekkeliler} *Rabbinizden size besâir* {yani, beyân: Kur'ân} *geldi...*

Benzeri bir buyruk da el-A'râf sûresindedir.[11]

...*Kim* {Kur'ân'a îmân ederek} *basîretlenirse kendi lehine, kim de* {Kur'ân'a îmân etmeyerek} *a'mâ kalırsa kendi aleyhinedir. Ben* {kasıt, Muhammed'dir} *üzerinize bir hafîz* {yani, raqîb/gözetleyici} *değilim.*

105. *İşte böylece* {zikri geçen çeşitli hususlarda} *âyetleri tasrif ediyoruz ki, "Sen ders almışsın"* {yani, ey Muhammed, sen başkaları ile karşılaşmış ve onlardan ilim öğrenmişsin} *desinler* {yani, "Sen başkalarından ders almışsın ve okuyorsun" demesinler}...

İşte bunun için Allah, *İşte böylece âyetleri tasrif ediyoruz* buyruğunu indirmiştir.

...*ve onu* {yani, Kur'ân'ı} *beyân edelim, bilen bir kavim için.*

106. *Rabbinden sana vahyolunana tâbi ol!...*

Nebî (s.a) atalarının dînine uymaya davet edilince, Allah o'na, *Rabbinden sana vahyolunana tâbi ol* buyruğunu indirdi.

...*O hariç ilâh yoktur. Müşriklerden i'raz et.*

Allah Nebî'ye (s.a), "Madem ki onlar şirk koştular, sen de onlardan yüz çevir" diye hitâb etmektedir.

107. *Eğer Allah dileseydi şirk koşamazlardı* {yani, onları şirk koşmaktan engellerdi}. *Biz seni onların üzerine bir hafîz* {yani, tevhîd etmediler diye raqîb/gözetleyici} *kılmadık ve sen onların üzerine bir vekîl de* {yani, zorlayıcı bir zorba da} *değilsin.*

---

11 Bkz. el-A'râf, 7/201.

Kılıç âyeti bunu neshetmiştir.

> 108. *Allah'ın dûnundan du'a ettiklerine* {yani, Allah'ı bırakıp ibâdet ettiklerine} *sebb etmeyin/sövmeyin...*

Nebî (s.a) ve ashâbı, Mekkelilerin putlarını kötülükle zikrediyorlardı. Bunun üzerine Mekkeliler, "Ey Muhammed! Ya ilâhlarımıza şetmetmekten vazgeçersin yahut biz de senin Rabbine sebb ederiz" dediler. Bu sebeble Allah mü'minlere, onların ilâhlarına sövmeyi ve böylelikle kendi Rabb'lerine sövülmesine sebeb teşkil etmeyi yasakladı. Çünkü onlar Allah hakkında câhil idiler. Bu yüzden Allah, *Allah'ın dûnundan du'a ettiklerine sebb etmeyin* buyruğunu indirdi.

> *...yoksa bi-ğayri ilm* {yani, Mekkeliler de O'nu bilmeksizin} *düşmanlıkla Allah'a sebb ederler. İşte böylece her ümmete amellerini* {yani, dalâletlerini} *güzel gösterdik. Sonra,* {âhirette} *dönüşleri Rabb'lerinedir. O da amellerini kendilerine haber verecektir.*

Bu âyet nâzil olunca Nebî (s.a) ashâbına, "Siz de (Rabbinize sebb edilmesine sebeb teşkil etmek sûretiyle) Rabbinize sebb etmeyin" buyurdu. Müslümanlar da onların ilâhlarına sebb etmekten geri durdular.

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ
اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاۤءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ
اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَاۤ اِذَا جَاۤءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾
وَنُقَلِّبُ اَفْـِٔدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖۤ
اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ ف۪ي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

> 109. *Eğer kendilerine,* {önceki nebîlerin kavimlerine getirdiği gibi} *bir âyet/mucize gelirse, mutlaka ona* {yani, o âyete/mucizeye} *îmân edeceklerine olanca yeminleriyle* [cehde eymânihim] *Allah'a kasem ettiler...*

"Cehdu'l-yemin", Allah adına yemin etmektir, Allah adına yemin eden kimse, olanca yeminiyle kasem etmiş demektir. İşte Mekke kâfirleri Nebî'ye (s.a), böyle olduğu takdirde îmân edeceklerine dâir yemin etmişlerdi. Allah da Nebî'ye (s.a) buyurdu ki:

...De ki: "Âyetler/mucizeler sadece Allah'ın indindedir" {yani, eğer dilerse onu/mucizeyi O gönderir; benim elimde değildir}. *O geldiğinde de îmân etmeyeceklerinin* {yani, –Allah'ın ilminde bedbaht oldukları bilindiğinden– tasdik etmeyeceklerinin} *şuurunda değilsiniz* {yani, bilmiyorsunuz}.

110. *Onların fuadlarını/gönüllerini* {yani, kalblerini} *ve ebsarını* {îmândan} *taklîb ederiz/çeviririz de ilk defa ona îmân etmedikleri gibi* {yani, geçmiş ümmetlerin isteyip durdukları âyetlere/mucizelere îmân etmedikleri gibi, Mekke kâfirleri de kendilerine bir âyet/mucize gelecek olsa onu tasdik etmezler}, *onları tuğyanları* {yani, dalâletleri} *içinde körlüğe bırakırız* {yani, tereddüt içinde bocalamaya terk ederiz ve onları ondan ebediyyen çıkarmayız}.

Allah, onlara dâir ilmini haber vererek şöyle buyurmaktadır:

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا
عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّآ اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ
عَدُوًّا شَيَاطٖينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحٖي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ
زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا
يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغٖي حَكَمًا
وَهُوَ الَّذٖٓي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرٖينَ ﴿١١٤﴾

111. *Eğer onlara melekler indirseydik* {de onlara arzu ettikleri şekilde Muhammed'in bir rasûl olduğunu haber verselerdi},...

Çünkü onlar [Kureyş'ten alay eden Ebû Cehl ve arkadaşları], *Bize melekler indirilmeli değil miydi?!* (el-Furkân, 25/21) demişlerdi.

...ölüler kendileriyle konuşsalardı...

Zira onlar, "Bize atalarımızdan iki ya da üç kişiyi dirilt de onlara, senin bize ölümden sonra gerçekleşeceğine dâir anlattıklarının doğru olup olmadığını soralım" demişlerdi.

> *...ve her şeyi karşılarına haşretseydik/toplasaydık* {yani, onları gözleriyle görselerdi ve onlara, senin söylediklerinin hakk olduğunu bildirselerdi},...

Ebû Muhammed ('Abdullâh b. Sâbit) dedi ki: "*Qubulen* [karşılarına] lafzının, *qabelen* kıraatine göre bu lafız, *gurub gurub, gurublar hâlinde* demek olur." Bunu Sa'leb rivâyet etmiştir.

> *...yine de Allah* {îmân etmelerini} *dilemedikçe îmân* {tasdik} *etmezlerdi. Fakat onların* {yani, Mekkelilerin} *çoğu câhillik ediyor.*

> 112. *İşte böylece her nebî için* {kavminden} *ins* {Nebî'ye (s.a) düşman olarak Ebû Cehl'i} *ve cinn şeytanlarını düşman kıldık...*

Mesela, *Dediler ki: "Bu Rasûl'e ne oluyor ki yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor"...* (el-Furkân, 25/7) âyeti buna örnektir.

> *...Onların bazısı bazısına vahyederler, aldatmak için sözün yaldızlısını* {yani, bâtılı güzel gösterir ve bu yolla insanları ve cinleri aldatırlar}...

İblis insanları ve cinleri dalâlete düşürmek üzere şeytanlar görevlendirmiştir. İnsanları saptırmakla görevli şeytan ile cinleri saptırmakla görevli şeytan karşılaştıklarında biri diğerine, "Ben adamımı şu şu yolla saptırdım. Sen de kendi adamını şu şu yolla saptır" der. İşte, *Onların bazısı bazısına vahyederler...* buyruğu bunu anlatmaktadır.

> *...Eğer Rabbin dileseydi onu yapamazlardı* {yani, Allah dileseydi bu işi yapmalarını engellerdi}. *Öyleyse* {ey Nebî} *onları* {yani, Mekke kâfirlerini} *uydurdukları* {yani, kizbten/yalandan uydurdukları} *ile baş başa bırak.*

> 113. *Ta ki, âhirete îmân etmeyenlerin* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdik etmeyenlerin} *fuadları* [ef'ide] {yani, kalbleri} *ona aksın* {yani, bu yaldızlı ve aldatıcı sözlere meyletsin} *ve ona razı olsun* {yani, sevsin} *ve ele geçirmekte olduklarını elde etsinler* {yani, işlemekte oldukları ma'siyetleri işlesinler}.

114. *O size kitabı* {yani, Kur’ân'ı} *mufassalan indirmişken* {yani, helâlini, haramını ve her hususa dâir onda emrini, nehyini beyân etmişken}, *Allah'ın gayrı bir hakem mi arayayım?!* {Çünkü Bedir'de azabın indirilişi ile Allah'tan daha güzel hüküm verecek bir kimse yoktur}. *Kendilerine kitab verdiklerimiz, onun muhakkak Rabbinden hakk ile indirildiğini bilirler. Öyleyse mümterînden olma!*

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا
لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ
مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا
الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا
ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

115. *Tamdır Rabbimin kelimesi* {yani, O'nun Bedir'de Muhammed'e yardım ve kavmine azab edeceğine dâir hükmü adaletlidir} *doğruluk* {yani, va‘d ettiklerinde doğruluk} *ve adalet* {yani, hükmettiklerinde adalet} *bakımından. O'nun kelimelerini tebdil edecek* {yani, Muhammed'e yardım edeceğine dâir sözünün hakk olduğunu değiştirecek} *yoktur. O,* {(Mekkeli müşriklerin) azab istediklerine} *semîdir [azab ibtediklerini işitendir],* {onu istediklerine} *alîmdir [onu bilendir].*

Çünkü onlar, *Eğer sâdıklardan isen, üzerimize semâdan* {yani, semâ cânibinden} *bir kisef/parça düşür* (eş-Şu‘arâ, 26/187) diye istekte bulunmuşlardı.

116. {Ey Muhammed!} *Eğer arzda bulunanların çoğuna* {yani, atalarının milletine/dînine davetlerini kabul ederek Mekke ahalisine} *itaat edersen, seni Allah'ın yolundan dalâlete düşürürler* {yani, İslâm dîninden uzaklaştırır, ayağını kaydırırlar}. *Onlar ancak zanna tâbi olur ve ancak atarlar* {yani, yalan söylerler}.

117. *Kuşku yok ki Rabbin, O'dur en iyi bilen yolundan* {yani, dîni İslâm'dan} *dalâlete düşeni ve O'dur en iyi bilen hidâyete erenleri.*

118. *Şâyet O'nun âyetlerine mü'minler* {yani, Kur'ân'ı tasdik edenler} *iseniz, üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin.*

Mekke kâfirleri, Allah'ın meyteyi/leşi haram kıldığını duyunca, Müslümanlara sordular:

— Siz Rabbinizin rızasına tâbi olduğunuzu mu zannediyorsunuz?! Peki bize söyleyin bakalım: Kendi ellerinizle öldürdükleriniz mi daha efdaldir, Allah'ın öldürdükleri mi?

Müslümanlar onlara şöyle karşılık verdiler:

— Elbette Allah'ın yaptığı daha efdaldir.

Müşrikler tekrar sordular:

— O halde ne diye kendi ellerinizle kestiğinizi yerken, Allah'ın kestiğini yemiyor ve onu meyte/leş olarak değerlendiriyorsunuz?!

Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi:

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا
حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ
بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا
ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ
بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ
عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ
لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوَمَنْ
كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي
النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا
كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

119. *Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebeb ne? Halbuki size neyi haram kıldığını tafsil etmiştir* {yani, size ha-

ram olanın meyte/leş, (akıtılmış) kan ve domuz eti olduğunu bildirmiştir}...

Sonra istisnâda bulunarak buyuruyor ki:

...{Yemesi size yasaklanmış olanlardan} *kendisine muztarr/mecbur olduklarınız müstesnâ. Gerçekten* {insanlardan} *bir çoğu* {yani, Kureyş'in ileri gelenleri} *bi-ğayri ilm* {yani, kesim hakkında ilimleri olmaksızın} *hevâlarıyla dalâlete düşürüyorlar* {yani, Mekkelileri hidâyetten saptırıyorlar}. *Kuşkusuz Rabbin, O'dur en iyi bilen haddi aşanları.*

120. *Bırakın* {yani, terkedin} *ismin/günahın zâhirini ve bâtınını* {yani, zinanın sırr ve aleni olanını}...

Kureyşliler, açıktan işlenen zinayı çirkin buluyor, fakat gizlice yapılmasında bir sakınca görmüyorlardı.

...*Doğrusu ism/günah kesbedenler* {yani, şirk koşanlar}, *garflarının* {yani, kesbettiklerinin/yaptıklarının} *karşılığını göreceklerdir* {yani, âhirette cezasını çekeceklerdir}.

Allah müşriklerin, "Allah'ın öldürdüklerini niye yemiyorsunuz? Şeklindeki itirazları hakkında da şu buyrukları indirdi:

121. *Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Doğrusu o, bir fısktır* {yani, meyte/leş yemek bir ma'siyettir}. *Hakikat şu ki: şeytanlar, sizinle* {kesilerek yenilen hayvanlar hususunda} *mücâdele etmeleri için* {müşriklerden olan} *velîlerine vahyediyorlar. Eğer* {meyteyi helâl kabul ederek} *onlara itaat ederseniz, muhakkak siz de* {onlar gibi} *müşriklersiniz demektir.*

Allah'ın, *Her ümmet için bir mensek kıldık, onlar onun nâsikidirler. O halde emrde* {yani, hayvan kesimi hususunda} *seninle niza etmesinler* (el-Hacc, 22/67) buyruğu da bunlar hakkında inmiştir.

122. *Ölü iken kendisini diriltiğimiz* {yani, dalâlette iken hidâyete ilettiğimiz}...

Buyruk, Nebî (s.a) hakkında inmiştir.

...*ve insanlar arasında onunla yürümesi* {yani, onunla hidâyet bulması} *için ona nûr* {yani, îmân} *kıldığımız kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklar içinde bulunan kimsenin* {yani, asla hi-

dâyet bulamayacağı şirk içindeki Ebû Cehl'in} *meseli gibi olur mu* {bu ikisi bir olamaz}. *İşte böyle güzel gösterildi kâfirlere* {yani, müşriklere: Ebû Cehl'e} *amelleri...*

Çünkü o şöyle demişti: "'Abdi Menâfoğulları şeref hususunda bizimle boy ölçüştüler. Nihâyet bizlerle onlar aynı hizada giden iki yarış atı gibi olduk. Ancak onlar, 'Bizden kendisine vahiy gelen bir nebî vardır' dediler. Peki buna kim ulaşabilir ki? Allah'a yemin ederiz ki o'na asla îmân etmeyecek ve ebediyyen uymayacağız; meğer ki o'na geldiği gibi bize de vahiy gelsin." Bunun üzerine, *Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın rasûllerine verilenin misli bize de verilmedikçe îmân etmeyeceğiz" derler...* (el-En'âm, 6/124) âyeti sonuna kadar nâzil oldu.

وَكَذَٰلِكَ
جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ
إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا
لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ
حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ
عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

123. *İşte böylece orada mekretsinler* {yani, ma'siyet işlesinler} *diye her karyede onun mücrimlerini, büyükleri* {yani, Mekke'de Kureyş'ten alay edenler gibi oranın cebbârlarını, ileri gelenleri} *kıldık/yaptık...*

Onlar, (nebî ve Kur'ân ile alay etmeleri için) her yolun ağzına dört kişi oturtmuşlardı.

...Halbuki onlar, başka değil kendilerine mekrederler {yani, ma'siyetleri/isyanları ancak kendi aleyhlerinedir} *de şuurunda değildirler.*

124. *Onlara bir âyet* {yani, ayın yarılması ve duman mucizesi} *geldiğinde, "Allah'ın rasûllerine* {yani, Nebî'ye –yalnızca o'na–} *verilenin misli bize de verilmedikçe îmân etmeyeceğiz" derler...*

Allah, (cevab olmak üzere) şöyle buyurmaktadır:

> ...*Risâletini nerede kılacağını* {yani, o nübüvveti nerede/kime tahsis edeceğini} *en iyi Allah bilir. Cürüm işleyenlere, mekrleri sebebiyle Allah indinde bir küçüklük* {yani, zillet} *ve şiddetli bir azab isâbet edecektir.*

Onlar, “Bu Kur’ân hakk olsaydı, Velîd b. el-Muğîre'ye veya Ebî Mes‘ûd es-Sakafî'ye inerdi” diyorlardı. Onların kanaatleri buydu. Nitekim, *Bu Kur’ân, iki karyeden azîm bir adama indirilmeli değil miydi?* (ez-Zuhruf, 43/31) âyeti de bunu dile getirmektedir.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ
وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا
يَصَّعَّدُ فِي السَّمَٓاءِۜ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَق۪يمًاۜ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَم۪يعًاۚ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ
مِنَ الْاِنْسِۚ وَقَالَ اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا
بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَٓا اَجَلَنَا الَّذ۪ٓي اَجَّلْتَ لَنَاۜ قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ
خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿١٢٨﴾

> 125. *Allah kimi* {dînine ileterek} *hidâyete erdirmeyi irade ederse, islâm için onun sadrını/göğsünü şerheder* {yani, kalbini genişletir}...

Buyruk, Nebî (s.a) hakkında inmiştir.

> ...*Kimi de* {dîninden saptırıp} *dalâlete düşürmeyi irade ederse, onun sadrını dıyq* {yani, tevhîde karşı Ebû Cehl'in kalbini dar/sıkışık –öyle ki tevhîd için barınacak yer kalmaz–} *harec* {yani, şekkli/kuşkulu} *yapar/kılar, sanki semâda yokuş tırmanıyormuş gibi* {böyle bir kimse, tıpkı semâya tırmanmak için kendini zorlayan, fakat buna asla güç yetiremeyen kişiye benzer}. *Allah*

{tevhîde} *îmân etmeyenlerin üzerine işte böyle rics* {yani, şerr} *kılar/yapar.*

126. *Bu* {yani, tevhîd} *Rabbinin sırâtıdır* {yani, dînidir}, *müstakimdir/dosdoğrudur. Biz âyetleri tafsil ettik* {yani, hidâyet ve dalâlet hususunda kalblerin durumunu beyân ettik: kalbini islâm için genişlettiği kimse ile kalbini daralttığı kuşkulu kimsenin durumunu bildirdik}; *tezekkür* {yani, Allah'ı tevhîdini tezekkür} *eden bir kavim için.*

Sonra Allah muvahhidler için hazırladıklarını zikrediyor:

127. *Onlar için dâru's-selâm/esenlik yurdu* {yani, Allah'ın cenneti} *vardır* {âhirette} *Rabb'leri indinde ve O, onların* {âhirette} *velîsidir;* {dünyâdaki} *amelleri sebebiyle* {yani, Rabb'lerini tevhîd ettikleri için}.

128. *Onların cümlesini haşredeceği* {yani, insanların, şeytanların ve cinlerin kâfirlerini tümünü cemedeceği} *gün, "Ey cinn ma'şeri!...*

Sonra şeytanlara hitâben:

...İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz {yani, insanları dalâlete düşürdünüz, çok ileri gittiniz –çünkü insanların kâfirleri cinleri velî edinmiş ve onlara sığınmışlardı–}. *Onların* {yani, cinlerin}, *insten velîleri* {yani, insanların kâfirlerinden cinlerin velîleri} *de diyecek ki: "Rabbimiz! Bazımız bazımızdan faydalandık* {yani, insanların cinlerden faydalandıkları gibi},...

Şöyle ki: Yolculuğa çıkan ve ıssız bir yerde geceleyen kişi korkuya kapıldığında, "Kavminin sefihlerinden bu vâdinin seyyidine/efendisine sığınırım" der ve onun himayesinde güvenlik içerisinde geceyi geçirirdi. Cinlerin insanlardan faydalanmalarına gelince, onlar "İnsanlar bize sığınmakla, bizi üstün bir efendi konumuna çıkartmış oldular" diyor ve şereflerinin arttığını kabul ediyorlardı.

..."ecelimizin sonuna {yani, ölüme} *eriştik, Senin* {dünyâda} *bizim için tayin ettiğin ecele."* {Allah onlara cevab olmak üzere} *diyecek ki: "Mesvânız* {yani, kâfirlerin mesvâsı/barınağı} *ateştir, onda hâlidlersiniz* {yani, (ölümsüz olarak) ebedî kalıcılarsınız}; *Allah'ın dilemesi müstesnâ."...*

Allah bu istisnâ ile tevhîd ehlini dışarıda tutmaktadır, çünkü muvahhidler cehennemde ebedî kalmazlar.

> ...*Kuşkusuz Rabbin,* {Kendisine isyan edenler hakkında ateş hükmünü vermekle} *hakîmdir,* {Kendisine isyan etmeyenlerin kimler olduğuna} *alîmdir.*

وَكَذٰلِكَ نُوَلّ۪ي بَعْضَ الظَّالِم۪ينَ بَعْضاً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ
عَلَيْكُمْ اٰيَات۪ي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۜ قَالُوا
شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا
عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِر۪ينَ ﴿١٣٠﴾ ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ
رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾

> 129. *Kesbleri* {yani, şirkten amelleri} *sebebiyle zâlimlerin bazısını bazısına* {yani, cinlerin ve insanların kâfirlerini birbirlerine} *işte böyle velî yaparız.*

Allah, zâlim insanları zâlim cinlere; zâlim cinleri de zâlim insanlara kötü amelleri sebebiyle velî yapmıştır. İşte, *Kesbleri sebebiyle*... ifadesi bunu anlatmaktadır.

> 130. *Ey cinn ve ins ma'şeri* {yani, ey cin ve insanların kâfirleri}!...

Şeytanlar bu hitâbın kapsamı dışındadır; zira cinlerin de, insanların da kâfirlerini küfre sevkedenler şeytanlardır. Allah cinlere cinlerden rasûller gönderdiği gibi, insanlara da insanlardan rasûller göndermiş ve onlara hakkı anlatmışlardır. İşte Allah'ın şu buyruğu da bunu anlatmaktadır:

> ...*Size sizden* {yani, kendi nefsinizden/cinsinizden: cinlere cinlerden, insanlara insanlardan} *rasûller gelmedi mi: size âyetlerimi* {yani, Kur'ân'ın âyetlerini} *anlatan ve bu gününüze* {yani, Kıyâmet Günü'ne} *kavuşacağınızı inzâr eden?! Dediler* {yani, insanlar ve cinler dediler}: *"Nefislerimize/aleyhimize şehîdleriz"* {yani, dünyâda iken rasûllerin söylediklerini inkâr ettiğimize dâir aleyhimize tanıklık ederiz}...

Allah, Nebî'ye (s.a) hitâben buyuruyor ki:

> *...Dünyâ [yakın/şimdiki] hayat onları,* {dînleri İslâm'dan/teslimiyetten uzaklaştırarak} *ğururlandırdı/aldattı da nefislerine/kendi aleyhlerine* {âhirette} *tanıklık ettiler:* {dünyâda} *kâfirler olduklarına.*

Bu, organlarının, dünyâda iken şirk koştuklarına ve hakikati inkâr ettiklerine tanıklık edeceği zamandır. İşte bunun ardından Allah onlara, –az önce zikredilen– *Mesvânız/barınağınız ateştir, onda hâlidlersiniz* diyecek. Sonra istisnâ yaparak, *Allah'ın dilemesi müstesnâ. Kuşkusuz Rabbin hakîmdir, alîmdir* buyuracak. O, geçmiş ümmetlere yaptığı gibi inkârcıları helâk etme hükmünü hakk ile vermiştir. Geçmiş ümmetlerin helâkıyla ilgili âyetler başka bir sûrede zikredilmiştir.

> 131. *Şu, Rabbinin o kurâyı* {yani, kurâ halkını}, *ehli* {azabtan} *gafillerken zulm ile* {yani, dünyada zenbleri/günahları olmaksızın} *helâk* {yani, halklara azab} *etmeyecek olması sebebiyledir.*

Allah, her ülkenin ortasında onları azab ile uyaran ve böylece onlara karşı delili ortaya koyan bir rasûl göndermedikçe hiçbir ülkeyi helâk etmez.

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ
إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ
كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ
لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

> 132. *Her biri* {yani, cinlerin ve insanların kâfirleri} *için,* {dünyâda işledikleri} *amellerine göre dereceler* {yani, âhirette azabtan yana farklılıklar} *vardır. Rabbin amellerinden gafil değildir.*

Bu bir tehdittir. Benzeri bir buyruk da Ahkâf sûresinde bulunmaktadır.[12]

---

12 Bkz. el-Ahkâf, 46/19.

133. *Rabbin* {kullarının Kendisine ibâdet etmelerinden} *ğanidir, rahmet* {yani, nimet} *sahibidir,* {öyleyse Mekke kâfirlerinin azaba uğratılması için acele etme}. *Eğer dilerse sizi* {helâk ile} *giderir, sizin ardınızdan dilediğini istihlâf eder* {yani, sizin helâkınızın ardından dilediği başkalarını halkeder de bunları dilerse sizin gibi, dilerse sizden daha iyi/daha çok Allah'a itaat edenler kılar}; *sizi diğer bir kavmin* {yani, Nûh'un gemisindekilerin} *zürriyetinden inşâ ettiği* {yani, halkettiği} *gibi.*

134. *Doğrusu size* {dünyâda azabtan} *va'dolunan gelip çatacaktır* [le-âtin] {yani, gerçekleşecektir [le-kâin]} *Siz de âciz bırakamazsınız* {yani, habis/kötü amellerinizle Allah'ın önüne geçemezsiniz; O size amellerinizin karşılığını verecektir}.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا
عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَۙ
مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ
نَص۪يبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ
فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ
وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَٓائِهِمْۜ سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَث۪يرٍ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَٓاؤُ۬هُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ د۪ينَهُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ
اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

135. *De ki: "Ey kavmim* {yani, ey Mekke kâfirleri}! *Mekânetinizle* {yani, gayret ve kuvvetinizle [cedîltukum]} *amelinize âmil olun [yapacağınızı yapın], ben de* {Rabbimin bana emrettiği yolda} *amel edeceğim. Yurdun âkıbetinin* {yani, cennetin} *kimin* {yani, bizim mi, sizin mi} *olacağını yakında bileceksiniz.* {Ey Nebî!}

> *Kuşkusuz o zâlimler* {yani, müşrikler} *felâh bulmazlar* {yani, âhirette mutlu/bahtiyar olmazlar}.

Benzeri bir âyet de Kasas sûresinde bulunmaktadır.[13]

> 136. *Yarattığı hars/ekin ve en'âmdan/hayvanlardan Allah için bir nasîb yaptılar da zu'mlarınca, "Bu* {yani, nasîb/pay} *Allah için ve bu da şürekâmız/ortaklarımız* {yani, ilâhlarımız} *için" dediler...*

Allah'ın en'âmın/hayvanların karınlarından çıkardığı yavrular ve hayvanların çalıştırılmaları sûretiyle ortaya çıkan ekinler için, "Bu Allah'ındır" deyip, onu miskinlere/yoksullara sadaka olarak dağıtırlar, Allah'ın doğrudan çıkardığı mahsulleri ise ilâhları için harcarlardı. Şâyet ilâhlarına ayırdıkları pay çok olur, Allah'a ayırdıkları pay az olursa, onu da ilâhlarına bırakırlar ve, "Allah dileseydi Kendi payını çoğaltırdı" derlerdi. Eğer Allah'ın payı çok olur, ilâhların payı az olur da davarları kötürüm kalır, toprakları kuraklaşır, verimleri azalırsa, "Putlarımıza bir şeyler harcamak kaçınılmaz bir şeydir" diyerek Allah'ın payının yarısını yoksullara, yarısını da ilâhlara paylaştırırlardı. İşte Allah'ın şu buyrukları bunu anlatmaktadır:

> *...Şerikleri/ortakları için olan* {yani uydurdukları ilâhları/putları için olan ekin ve en'âm} *Allah'a* {yani, miskinlere/yoksullara} *ulaşmaz, ama Allah için olan şeriklerine* {yani, ilâhlarına} *ulaşır. Ne kötü* ["sâe" yani "bi'se"] *hükmediyorlar* {yani, eğer dedikleri gibi, Benimle birlikte ortak varsa, Bana ayırdıklarından alıp (putlarına aktarmak, putlarına ayırdıklarından ise) Bana vermemek sûretiyle adaletsiz bir paylaştırma yapıyorlar}.

> 137. *Bunun gibi, şerikleri müşriklerden bir çoğuna,* –{ekinleri ve hayvanları haram kılmayı güzel gösterdikleri gibi}– *evlatlarını öldürmeyi* {yani, kız çocuklarını diri diri gömmeyi} *de güzel gösterdi; onları helâk etmek ve dînlerini telbis/lebs etmek* {içinden çıkamayacakları bir şekilde karıştırmak} *için. Eğer Allah dileseydi onu yapamazlardı* {yani, Allah dileseydi onların bu uygulamalarını engellerdi}. *Öyleyse bırak onları,* {yalanlardan} *uydurduklarıyla.*

---

13 Bkz. el-Kasas, 28/83. [Anlam ve muhteva itibariyle bu âyete en yakın âyetlerden biri de ez-Zümer, 39/39. âyettir. (Çeviren)]

Zira onlar (bu uygulamaları hakkında), *Onu bize Allah emretti* (el-A‘râf, 7/28) diyorlardı.

وَقَالُوا هٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ
بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْأَنْعَامِ
خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً
فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ
قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

138. *Onlar zu‘mlarınca diyorlar ki: “Bu en‘âm ve hars/ekinler hicrdir* {yani, haramdır/dokunulmazdır}. *Onları yiyemez* {yani, kadınlar yiyemez}, *dilediğimiz kimse müstesnâ* {yani, erkekler hariç}...

Zira onlar, o etleri ve sütleri kadınlar hariç sırf erkeklere mahsus kılmışlardı.

...(Yine zu‘mlarınca dediler ki:) *“Bazılarının* {yani, hâm'ın} *da sırtları haramdır.” Bir takım en‘âmın* {yani, bahîre'nin –yavrulaması veya boğazlanması esnasında–} *üzerine de –O'nun üzerine uydurarak–* {yani, Allah üzerine yalan uydurarak} *Allah'ın ismini zikretmezler. Uydurduklarına* {yani, bunları bu şekilde haram kılmayı kendilerine Allah'ın emrettiğini iddia etmelerine} *mukabil onlara karşılıklarını verecektir.*

Nitekim onlar, *Onu bize Allah emretti* (el-A‘râf, 7/28) diyorlardı. Allah onların durumlarını haber vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

139. *Ve dediler ki: “Bu en‘âmın* {yani, bahîre, sâibe ve vasîle'nin} *karınlarında bulananlar* {yani, doğacak yavruları ve sütleri} *hâlis olarak [bütünüyle/sadece] erkeklerimiz içindir, eşlerimize ise haramdır...*

Bahîre, sâibe ve vasîle diye adlandırdıkları bu hayvanlar, canlı bir yavru doğuracak olurlarsa, onu keser ve sadece erkeklerin yemesine izin verirlerdi; kadınlar ondan yiyemezdi. Onların sütleri için de aynı uygulama yapılırdı. Şâyet yavru ölü doğarsa, erkekler ve kadınlar ondan birlikte yerdi. İşte Allah'ın şu buyruğu bunu ifade etmektedir:

> *...Şâyet ölü (doğar) ise, onda onlar [erkek ve kadınlar] ortak olurlar. Onlara vasıflandırmalarının karşılığını verecek* {yani, Allah âhirette onlara, keyiflerince helâl ve haram kılıp da Allah'a isnad etmelerine mukabil azab edecektir}. *Muhakkak ki O* {haklarında azab hükmünü vermekle} *hakîmdir, alîmdir.*

Allah onları çocuklarını öldürmeleri, ekin ve en'âmı keyiflerince haram kılmaları sebebiyle ayıplayarak buyuruyor ki:

> 140. *O kendilerini* {âhirette} *hüsrana uğratıp da bi-ğayri ilm [ilimsiz/bir ilme dayanmaksızın: hevâdan kaynaklanan zanlarına göre] evlatlarını sefihçe* {yani, cehâletle} *katledenler* {yani, kız çocuklarını diri diri gömenler} *ve* {hars/ekin ve en'âmdan} *Allah'ın kendilerini rızıklandırdığını, Allah üzerine uydurarak* {yani, onları haram kılma emrini kendilerine Allah'ın verdiğini iddia etmek sûretiyle Allah üzerine yalan uydurarak} *haram kılanlar, andolsun ki* {hidâyetten sapıp} *dalâlete düştüler ve mühtediler olmadılar.*

Rabî'a ve Mudar, kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Fakat Benî Kinâne bunu yapmıyordu.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ
جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ
الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا
تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

141. *Ma'rûş ve gayrı ma'rûş* {yani, asma ve benzeri çardaklı ve gövdeleri üzerinde ayakta duran çardaksız} *o cennetleri, tatlarıyemişleri muhtelif o hurmaları, o ziraatı, o zeytini, o nârı müteşâbih ve gayrı müteşâbih* {yani, görünüşte birbirine benzemekle birlikte –mesela, zeytin yaprağı, nar yaprağına benzer– tadı ve yemişleri farklı –kiminin tadı, kiminden daha güzeldir–} *inşâ eden O'dur. Her biri meyve verdiğinde* {yani, taze iken} *meyvelerinden yeyin, hasad edildiği gün de hakkını verin ve* {hars ve en'âmı haram kılma hususunda ilâhları ortak koşmak sûretiyle} *israf etmeyin/haddi aşmayın. Doğrusu O, müsrifleri sevmez.*

142. *En'âm'dan* {deve ve sığır cinsinden} *hamûle'yi [yük taşıyanı] ve ferş'i de* {yani, sırtlarına yük vurulmayan küçük koyunları da} *(inşâ eden O'dur). Allah'ın sizi merzuk kıldığını yeyin* {yani, Allah'ın size rızık olarak verdiği en'âm ve harstan tayyib ve helâl olarak yeyin} *ve şeytanın adımlarına tâbi olmayın* {yani, şeytanın güzel göstermesine kanarak bunları haram kılmayın}. *Doğrusu o, sizin için mübîn bir düşmandır.*

Nebî (s.a) bu hususta 'Avf b. Mâlik el-Cuşemî –ki künyesi Ebu'l-Ahvas'tır– ile konuştu.[14] Sonra Allah şu buyrukları indirdi:

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ
قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

143. {Âdem'in yaratılışından önce} *sekiz eş (yaratmıştır):* {Erkek ve dişi olmak üzere} *da'n'dan* {yani, koç ile koyundan} *iki,* {erkek ve dişi olmak üzere} *ma'z'dan* {yani, teke ile keçiden} *iki,* –{Ey Muhammed! kimi zaman en'âmın erkeklerini, kimi zaman dişilerini haram kılan ve bunu Allah'a nisbet edenlere} *de ki:* "{Allah size koyun ve keçiden} *iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi* {haram kıldı}? *Yoksa iki dişinin rahimlerindekini mi* {yani, iki

---

14 Tercümeye esas aldığımız Arabca baskıda da aynen böyle olan bu cümlenin, neye işâret ettiğini tesbit edemediğimiz gibi, bu âyetin tefsiriyle de bağlantısını kuramadık. (Çeviren)

dişinin erkek ya da dişi olan yavrularını mı haram kıldı}? *Eğer sâdıklar iseniz* {yani, bunların haram kılınış keyfiyetiyle ilgili olarak doğru söylüyorsanız} *bana ilm ile haber verin."–...*

Denilmek istenen şudur: Bu haram kılma hükmüne sebeb, hayvanların erkek olmaları ise, bütün erkeklerin haram olması gerekir. Bu haram kılma hükmüne sebeb, hayvanların dişi olmaları ise, bütün dişilerin veya rahimlerindeki yavruların haram olmaları icab eder. O halde bu erkekli-dişili dört çift hayvan arasından bazılarını haram kılmanıza sebeb nedir? Soru, inkâr tarzında bir sorudur.

وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَٓاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُلْ لَٓا اَجِدُ فِي مَٓا اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا
عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا
اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ
بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ
ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا
اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَٓا اَوْ مَا اخْتَلَطَ
بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

144. ...{erkek ve dişi olmak üzere} *ibil'den iki,* {erkek ve dişi olmak üzere} *bakar'dan/sığırdan iki.*

"İbil'den iki" ibaresinden kasıt, cemel/erkek deve ile nâqa/dişi devedir. "Bakar'dan iki" ibaresinden kasıt ise, öküz/tosun/boğa ile inektir.

> {Ey Muhammed} *de ki:* "{Allah deve ve sığırdan} *iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerindekini mi* {(yani, iki dişinin erkek ya da dişi olan yavrularını mı)} *haram kıldı"* {yani, En'âmı haram kılmanızın sebebi, erkek olmaları mı yoksa dişi olmaları mı? Dişilerin rahîmlerindeki ya erkek olur ya dişi. Dişilerin rahimlerinde erkek ya da dişi yavrudan biri olduğuna göre, haram kılmanızın sebebi nedir? Koyundan koyun doğar, deveden deve doğar; koyundan inek, inekten koyun doğmaz. Eğer dişilerin haram olduğunu söyleyecek olurlarsa, hükmü özelleştirmiş olurlar ve en'âmın bütün dişileri haram olur. Eğer erkeklerin haram olduğunu söyleyecek olurlarsa, bu sefer de en'âmın bütün erkekleri haram olur. Bu durumda, en'âmın bazılarını bazı durumlarda neye dayanarak haram kılıyorsunuz}?...

Müşrikler, bu soruya cevab veremeyip sessiz kaldılar. Bunun üzerine Allah Nebî'ye hitaben, {Ey Nebî! Onlara} *de ki: "Eğer sâdıklar* {yani, Allah'ın bunu haram kıldığına dâir doğru söyleyenler} *iseniz, bana ilm ile haber verin"* buyurdu.

> *...Yoksa siz, Allah bunu* {yani, bu tahrimi} *size tavsiye ettiğinde şâhidler miydiniz/hazır mıydınız?!...*

Müşrikler yine cevab vermeyip sustular. Tek sözleri, "Onları atalarımız haram kıldı" demek oldu. Bunun üzerine Nebî (s.a) onlara sordu:

— Peki, atalarınız bunları neye dayanarak haram kıldı?

Onlar cevab verdiler:

— Bunları haram kılmayı onlara Allah emretti.

Bunun üzerine Allah şu buyruğu indirdi:

> *...Bi-ğayri ilm [Allah'tan gelen bir ilme dayanmaksızın] insanları idlâl için Allah üzerine yalan uydurandan kim daha zâlimdir* {yani, hiç kimse böyle birinden daha zâlim olamaz}. *Kuşkusuz Allah zâlimler kavmini hidâyete iletmez.*

Müşriklerin, "O halde ey Muhammed! Atalarımız bunları ne diye haram kıldı?" diye sormaları üzerine de Allah Nebî'ye (s.a) şunu vahyetti:

145. *De ki: "Bana vahyolunanlar içinde, yiyecek bir kimse için haram kılınmış birşey bulamıyorum, şunlar müstesnâ: Meyte/leş, veya akıtılmış kan, veya domuz eti –muhakkak ki o(nlar) bir ricstir–* {yani, ismdir/günahtır} *veya Allah'ın gayrı [sahte ilâhlar/putlar] için ses yükseltilen [boğazlanan/kesilen]* [ühille] *bir fısk* {yani, ma'siyet}. *Bununla birlikte, bâği ve 'âdi olmaksızın* {yani, helâl saymaksızın ve haddi aşmaksızın} *mecbur kalan* {yani, bu haram kılınanlardan yemeye mecbur kalan} *kimseye karşı da kuşkusuz Rabbin* {mecbur olduğu için haram olan bir şeyi yediğinden ötürü} *gafûrdur,* {haram olan bir şeyi çaresizlik hâlinde yemeye ruhsat vermekle} *rahîmdir.*

Ardından Allah Yahudilere haram kıldıklarını açıklıyor:

146. *Hâdûya/Yahudilere her tırnaklıyı* {deve, deve kuşu, ördek, diğer hayvanlardan ve kuşlardan her tırnaklıyı} *haram kıldık. Bakar* {yani, erkeği ve dişisiyle sığır cinsinin: ineğin, tosunun, boğanın, öküzün, dananın} *ve ğanemin* {yani, erkeği ve dişisiyle davar cinsinin: koyunun, koçun, keçinin, tekenin} *iç yağlarını da haram kıldık...*

Sonra istisnâda bulunarak onlara helâl kılınanları zikrediyor:

...O ikisinin {yani, bakar ve ğanemin} *sırtlarında* {yani, butlarında ve kuyruklarında} *veya bağırsaklarında bulunan veya kemikle karışan müstesnâ* {yani, bunlar onlara helâldi}...

Ayrıca onlara, böbrekler etrafındaki yağlar ile bağırsak ve işkembelere yapışan yağlar da haram kılınmıştı.

...Şunu {tahrimi/haram kılmayı}, *bağyleri* {yani, nebîleri öldürmeleri, Allah'ın yolundan alıkoymaları, faiz yemeleri, haksız yere insanların mallarını helâl kabul etmeleri –işte onların bağyleri bu idi–} *sebebiyle onlara bir karşılık* {yani, ukûbet/ceza} *olarak yaptık. Kuşkusuz Biz sâdıklarız* {yani, bu söylediklerimizde doğruyuz}.

Allah'ın Nebîsi'ne (s.a) vahiyle bildirdiği haramlar bunlardır. Bunlardan bir kısmı Müslümanlara, bir kısmı da Yahudilere haramdır. Arab kâfirlerinin Nebî'ye (s.a), "Sen doğru söylemiyorsun" demeleri üzerine Allah buyurdu ki:

فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا
لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكْنَا وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍۜ
كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَاۜ قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَاۜ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ
وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُۚ فَلَوْ
شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذِينَ
يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَاۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ
مَعَهُمْۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

147. *Eğer* {haram kılınanlar hususunda} *seni tekzib edecek/yalanlayacak olurlarsa,* {Mekke kâfirlerine} *de ki: "Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir* {yani, rahmeti her şeyi ihata etmiştir. Bu sebeble sizi cezalandırmakta acele etmez}. *O'nun be'si ise,* {söylediklerini yalanlayanları cezalandırma vakti gelince} *mücrimler kavminden* {yani, Arab kâfirlerinden} *reddedilemez/geri çevrilemez."*

148. *Şirk koşanlar* {yani, Allah ile birlikte ilâhlar bulunduğunu iddia edenler: Arab müşrikleri}, *"Allah dileseydi, biz ve babalarımız şirk koşmazdık,* {hars ve en'âmdan} *hiçbir şeyi haram kılmazdık,"* {lakin Allah onların haram kılınmasını emretti} *diyorlar. Onlardan öncekiler* {yani, geçmiş ümmetler} *de böyle tekzib etmişlerdi* {yani, önceki ümmetler de rasûllerini –tıpkı Mekke kâfirlerinin Muhammed'i tekzib ettikleri gibi– tekzib etmişlerdi}, *nihâyet azabımızı tattılar. De ki: "Yanınızda ilimden birşey var mı ki, onu bize çıkarasınız* {yani, bunların haram olduklarını bildiren bir Allah'tan beyân var mı ki onu bize çıkarıp gösteresiniz}. *Başka değil zanna tâbi oluyorsunuz ve siz başka değil atıyorsunuz* {yani, yalan söylüyorsunuz}.

149. {Ey Muhammed onlara} *de ki: "Öyleyse hüccet-i bâliğa [tam ve yeterli hüccet] Allah'ındır. Eğer dileseydi hepinizi* {dînine ileterek} *hidâyete erdirirdi.*

150. *De ki: "Haydi, Allah'ın bunu* {yani, sözünü ettiğiniz hars ve en'âmı} *haram kıldığına dâir şâhidlik edecek şâhidlerinizi getirin. Eğer* {Allah'ın bunları haram kıldığına} *şâhidlik ederlerse, sen onlarla beraber şâhidlik etme!...*

Nebî'ye (s.a), onların sözlerini/bu şâhidliklerini doğrulamamasını, kabul etmemesini emretmektedir.

...Âyetlerimizi {yani, onların haram kıldıkları şeylerin helâl olduğunu bildiren Kur'ân'ı} *tekzib edenlerin ve âhirete îmân etmeyenlerin* {yani, amellerin karşılıklarının görüleceği ölümden sonra dirilişi tasdik etmeyenlerin} *hevâlarına tâbi olma. Onlar Rabb'lerine adl'ler/denkler tutuyorlar* {yani, şirk koşuyorlar}.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ
مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

151. *De ki: "Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını tilavet edeyim* {yani, kıraat edeyim/okuyayım}: *O'na* {yarattıklarından} *hiçbir şeyi ortak koşmayın; ana-babaya ihsân edin* {yani, o ikisine de birr yapın}; *imlâktan* {yani, fakirlik haşyetiyle/endişesiyle} *evlatlarınızı katletmeyin* {yani, kızlarınızı diri diri gömmeyin} *–sizin de, onların da rızkını biz veriyoruz;– fevâhişe* {yani, zinaya} *yaklaşmayın: onun zâhirine* {yani, sifahın alenisine} *ve bâtınına* {yani, sırda/gizlide zinaya –kadın bir dost edinir, o da ona gizli gizli gider gelirdi–}; *Allah'ın haram kıldığı bir nefsi, hakk ile olması müstesnâ katletmeyin* {yani, kısas için, evliyken zina ettiği için –ki bu durumda recmedilir– ve İslâm'dan irtidad ettiği için olması hariç, Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin

–bu sebeblerle öldürmek, istisnâ tutulan hakk ile öldürmelerdir–}. *İşte size bunları tavsiye etti, ki akledeseniz"* {yani, Allah'ın bu üç âyette zikredilenler dışında, bahîre, sâibe, vasîle ve hâm da dahil hiçbir şeyi haram kılmadığını aklınızla kavrayasınız};...

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتٖيمِ اِلَّا بِالَّتٖي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۚ
وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمٖيزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا
وُسْعَهَاۚ وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۚ وَبِعَهْدِ اللّٰهِ
اَوْفُواۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَۙ ﴿١٥٢﴾ وَاَنَّ هٰذَا
صِرَاطٖي مُسْتَقٖيمًا فَاتَّبِعُوهُۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ
عَنْ سَبٖيلِهٖۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذٖٓي اَحْسَنَ وَتَفْصٖيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

152. ...*"en güzel şekilde* {yani, yetimin malını arttırmak için} *olması müstesnâ, en güçlü çağına* {yani, onsekiz yaşına} *varıncaya kadar yetimin malına yaklaşmayın; mîzânı/teraziyi [ölçüyü-tartıyı] kıst* {yani, adl} *ile tam ve doğru yapın –bir nefse teklif etmeyiz, vus'u müstesnâ–* {yani, kimseyi takati dışında bir amel işlemekle yükümlü tutmayız}; *söz söylediğinizde, akrabanız dahi olsa adaletli olun* {yani, konuştuğunuz vakit, akrabanızın aleyhine dahi olsa hakkı söyleyin/gerçeği söyleyin}; *Allah'ın ahdini* {yani, sizinle insanlar arasındaki ahidleri} *yerine getirin. İşte size bunları tavsiye etti, ki* {O'nun emri ve nehyi hakkında} *tezekkür edesiniz."*

153. *Kuşkusuz bu* {yani, bu âyetlerde dile getirilen Allah'ın emir ve nehiyleri} *sırât-ı müstakîmdir* {yani, dosdoğru dînimdir}. *Öyleyse ona tâbi olun, başka sebîllere/yollara* {yani, kendilerinin uydurarak haramlar koydukları dalâlet tarîklerine/yollarına} *tâbi olmayın! Aksi takdirde sizi O'nun sebîlinden/yolundan tefrik ederler* {yani, O'nun dîninden idlâl ederler/saptırırlar}. *İşte size bunu tavsiye etti, ki ittika edesiniz.*

İşte bunlar muhkem âyetlerdir ve bunlar, hiçbir kitabtaki birşey tarafından neshedilmemiştir. Bu âyetlerdeki hükümler, Âdemoğulları'nın tümü için muhkemdir.

154. *Sonra, Mûsâ'ya o kitabı {yani, Tevrât'ı} verdik ki* {onlardan dünyâ ve âhirette} *ihsan edenlere* {kerâmeti} *tamamlamak,...*

Allah İsrâîloğulları'na, *Biz ise irade ediyorduk ki o arzda mustaz'aflara minnet edelim, onları imamlar kılalım ve onları vârisler kılalım...* (el-Kasas, 28/5-6) şeklindeki va'dlerini eksiksiz olarak yerine getirmişti.

...her şeyi tafsil etmek, {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {azabtan kurtaran} *bir rahmet olmak üzere, ki Rabb'lerine kavuşacaklarına* {yani, amellerin karşılığının görüleceği ölümden sonra dirilişe} *îmân etsinler.*

وَهٰذَا
كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۙ
﴿١٥٥﴾ اَنْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ
مِنْ قَبْلِنَاۖ وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَۙ ﴿١٥٦﴾ اَوْ تَقُولُوا
لَوْ اَنَّٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّٓا اَهْدٰى مِنْهُمْۚ فَقَدْ
جَٓاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَاۜ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ
عَنْ اٰيَاتِنَا سُٓوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

155. *Bu* {yani, Kur'ân} *da Bizim indirdiğimiz mübarek bir kitabtır* {yani, bu kitab îmân edenler için bir berekettir}. *Öyleyse ona tâbi olun* {yani, ona iktida edin} *ve* {Allah'a} *ittika edin, ki merhamet olunasınız* {da azaba uğratılmayasınız}.

156. {Ey Mekke kâfirleri!} *(Bu kitabı size indirdik ki,) "Kitab sadece bizden önce iki tâifeye* {yani, Yahudi ve Hıristiyanlara} *indirildi ve biz onların tedrisâtından gâfiller idik" demeyesiniz.*

Bu âyet, "Allah Yahudi ve Hıristiyanları kahretsin. Nasıl da nebîleri-

ni yalanladılar. Allah'a yemin ederiz ki, eğer bize bir nezîr ve bir kitab gelirse, kuşkusuz onlardan daha çok hidâyette olurduk” diyen Mekke kâfirleri, hakkında inmiştir.

157. *Veya* {ey Mekke kâfirleri}, *“Bize kitab indirilseydi, elbette onlardan* {Yahudi ve Hıristiyanlardan} *daha çok hidâyette olurduk” demeyesiniz diye. Andolsun ki size Rabbinizden bir beyyine* {yani, bir beyân olan Kur’ân} *ve* {dalâletten kurtaran} *bir hidâyet ve* {îmân eden bir kavim için azabtan kurtaran} *bir rahmet geldi...*

Onlar onu [Kur’ân'ı] yalanladılar da şu buyruk indi:

...Allah'ın âyetlerini {yani, Kur’ân'ı} *tekzib edenden ve ondan sadfedenden* {yani, Kur’ân âyetlerinden i‘raz edenden/yüz çevirenden ve onlara îmân etmeyenden} *kim daha zâlimdir?!*

Allah onları tehdit ederek buyurdu ki:

...Âyetlerimizden sadfedenlere {yani, Kur’ân'a îmân etmekten i‘raz edenlere/yüzçevirenlere}, *sadfetmeleri* {yani, Kur’ân'a îmân etmekten i‘raz etmeleri/yüzçevirmeleri} *sebebiyle karşılık vereceğiz, hem de azabın kötüsüyle* {yani, azabın şedîdi/şiddetlisi ile}.

Sonra Allah onları tehdit ederek buyuruyor ki:

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
اٰيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا ا۪يمَانُهَا
لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ ف۪ٓي ا۪يمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُٓوا اِنَّا
مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ فَرَّقُوا د۪ينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ
مِنْهُمْ ف۪ي شَيْءٍ اِنَّمَٓا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

158. *Onlar* {yani, Mekke kâfirleri} *başka değil,* {îmân etmek için}, *kendilerine meleklerin* {yani, ölüm ile tek başına ölüm meleğinin} *gelmesini veya Rabbinin* {Kıyâmet Günü'nde buluttan gölgeler içerisinde} *gelmesini veya Rabbinin âyetlerinin bazısının gelmesini* {yani, güneşin batıdan doğmasını} *bekliyorlar. Rabbinin âyetlerinin bazısı* {yani, güneşin batıdan doğması} *geldiği gün, bundan önce îmân* {yani, güneşin batıdan doğu-

şundan önce tasdik} *etmemiş veya îmânında bir hayır kesbetmemiş* {yani, güneşin batıdan doğuşundan önce iyi bir amelde bulunmamış} *olan kimseye îmânının bir menfaati olmaz* {yani, bu zikredilenler gerçekleştikten sonra îmân eden kâfire, îmân etmesinin bir faydası olmaz. Güneşin batıdan doğmasından önce sâlih ameller işlememiş olan kimsenin, îmânı da kabul edilmez}...

Güneşin batıdan doğmasından önce ameli kabul edilen kimsenin, güneşin batıdan doğmasından sonra da ameli kabul edilmeye devam edecektir. Allah onları [îmân etmeyenleri] azab ile tehdit etmek üzere Nebî'ye (s.a) şöyle hitâb etmektedir:

...De ki: "Bekleyin {o azabı}, *doğrusu biz de* {o azabın size gelmesini} *bekliyoruz."*

159. *Dînlerini* {yani, kabul etmekle emrolundukları İslâm'ı} *tefrikaya düşürenler* {yani, Muhammed'in nebî olarak gönderilmesinden önce başka bir dîne giren Yahudi ve Hıristiyanlar} *ve şiy'a şiy'a olanlar* {yani, Yahudi, Hıristiyan, Sâbii ve gayrıları gibi çeşitli hiziblere bölünenler} *var ya,* {ey Muhammed} *senin onlarla hiçbir alakan yoktur. Onların işi sadece Allah'a aittir. Sonra, yaptıklarını onlara haber verecektir.*

Bunu, *Kendilerine kitab verilmiş olanlarla... küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşın* (et-Tevbe, 9/29) âyeti neshetmiştir.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى
إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

160. *Doğrusu kim* {âhirette} *hasene* {yani, tevhîd ve sâlih amel} *ile gelirse, onun için,* {ed'âfda/fazlalıkta} *onun on misli vardır. Kim de* {âhirette} *seyyie* {yani, şirk} *ile gelirse, başka değil* {büyüklükte} *onun misliyle karşılık verilir...*

En büyük günah şirk, en büyük ceza da cehennem ateşidir. İşte Allah'ın, *Uygun bir karşılık* {yani, verilen ceza amele uygundur} (en-Nebe, 78/26) buyruğu bunu anlatmaktadır.

...*Onlara* {yani, her iki kesime de} *zulmedilmez/hakları yenmez.*

161. *De ki: "Kuşkusuz Rabbim beni sırât-ı müstakîme* {yani, İslâm'a}, *kayyim bir dîne* {yani, kendisinde eğrilik bulunmayan müstakim/dosdoğru bir dîne} *hanîf* {yani, muhlis} *olan İbrâhîm'in milletine iletti.* {İbrâhîm} *müşriklerden* {Yahudi ve Hıristiyanlardan} *değildi."*

162. {Ey Muhammed} *de ki: "Kuşkusuz benim salâtım* {yani, beş vakit namazım}, *nüsükim* {yani, zebhim [boğazlamam/kesmem]}, *hayat ve ölümüm rabbi'l-âlemîn Allah içindir...*

163. ...*"O'nun şeriki/ortağı yoktur* {yani, O'nunla beraber bir ortak yoktur}. *Ben işte bununla emrolundum ve ben müslümanların* {yani, Mekke ehlinden muhlisînin/muhlislerin} *evveliyim."*

قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغ۪ي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍۜ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
اِلَّا عَلَيْهَاۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ
الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ ف۪ي مَٓا
اٰتٰيكُمْۜ اِنَّ رَبَّكَ سَر۪يعُ الْعِقَابِۘ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٦٥﴾

164. *(Ey Nebî!)* {Onlara} *de ki:* "{Göklerdeki ve yerdeki} *her şeyin Rabbi O iken, ben Allah'ın gayrı bir rabb mı arayayım?!"...*

Kureyş kâfirlerinin Nebî'ye (s.a), "Sen bu işten vazgeçersen, biz de bundan dolayı karşılaşacağın sıkıntıları gidermeye kefil oluruz" demeleri üzerine Allah, *De ki: "Her şeyin rabbi O iken, ben Allah'ın gayrı bir rabb mı arayayım?!* buyruğunu indirdi.

...*Hiçbir nefis birşey kesbetmez, kendi üzerine olması müstesnâ*{yani, kendine/kendi nefsi üzerine olması hariç: (her nefsin kesbettiği, kendi üzerinedir)}. *Vizr çeken bir vâzir, diğerinin vizrini çekmez* {yani, hiç kimse, başkasının hatîesini/günahını yüklenmez}...

Çünkü Kureyşliler Nebî'ye (s.a), "Karşılaşacağın sıkıntıları gidermeye kefiliz" demişlerdi.

> *...Sonra,* {âhirette} *dönüşünüz Rabbinizedir. O zaman size bu husustaki ihtilâflarınızı* {yani, sizin ve önceki herkesin dîn hususunda ayrılığa düştüğünüz şeyleri} *haber verecektir.*

Bunun bir benzeri de Rûm sûresindedir.

> 165. *O sizi arzın halifeleri kıldı/yaptı* {yani, geçmiş ümmetlerin helâk edilmesinden sonra sizi yeryüzünün halifeleri yaptı} *ve bazınızı bazınızın derecelerle* {yani, faziletler ve rızıkla} *fevkine ref'etti [üstüne yükseltti] ki sizi, size verdikleriyle belâlandırsın* {yani, ibtilâ etsin / denesin: size verdikleriyle sizi sınamak istiyor. Zengin mü'min zenginlikle, fakir mü'min de fakirlikle sınanıyor}...

Çünkü onlar Nebî'ye (s.a), "Bu getirdiğini bize karşı ileri sürmeye seni iten tek sebeb, fakirlik ve ihtiyaçtır. Onun için biz de sana mallarımızdan toplayıp vereceğiz" demişlerdi. Bunun üzerine, *bazınızı bazınızın derecelerle* {yani, faziletler ve rızıkla} *fevkine ref'etti [üstüne yükseltti] ki sizi, size verdikleriyle belâlandırsın/denesin* buyruğu nâzil oldu.

> *...Kuşkusuz Rabbinin 'ikâbı serî'dir* {yani, zengin ya da fakir olsun Kendisine isyan edenleri cezalandırması pek çabuktur –sanki ceza bugün gelecekmiş gibi onları korkutmaktadır–}. *Muhakkak O,* {tevbenin ardından} *gafûrdur, rahîmdir.*

I. CİLDİN SONU

kapak: yazıevi/yusuf kot